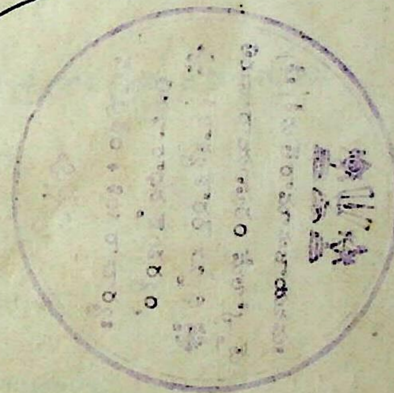
24

63

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయపరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీమత్సకలజగదేకకారణవేదాంతైకవేద్యపరబ్రహ్మాభిధాన

శ్రీపురుషోత్తమపూర్ణావతారసమస్తకల్యాణగుణాభిరామ

శ్రీరామచరిత్రామృతకలశపయోనిధిః

స్వశ్రవణపఠనలేఖనపూజనాదిజాగరూకశిష్టజనమనోరథపూరణపారిజాతః

శ్రీమద్వాల్మీకిమహర్షిప్రణీతః

ఉత్తరశ్రీరామాయణాఖ్యోయంగ్రంథః

శ్రీగోవిందరాజీయవ్యాఖ్యానేనసాకం

శ్రీమద్వేదవేదాంతశ్రీభాష్యాదిపారగానంతాచార్యవర్యతనయేన

స॥ తిరువేంగడాచార్యేణ

శ్రుతిస్మృతిశ్రుత్యంతశ్రీభాష్యభగవద్విషయాదిసద్గ్రంథప్రచారప్రముదితాంతరంగ

శ్రీనృసింహాచార్యవర్యతనయేన

వం॥ రామకృష్ణమాచార్యేణచ

సరస్వతీనిలయముద్రాక్షరశాలాయామ్

శ్రీసరస్వతీనిలయముద్రాక్షరశాలాయాంచ

ముద్రితస్సన్ విజయతేతరామ్

చెన్నపురీ

౧౮౯౧సం॥ జూలై నెల

ఈగ్రంథమందు ప్రథమసర్గము మొదలుకొని ౨౩ సర్గలవరకుమూలముమాత్రమే ముద్రింపఁబడి యున్నందువలన, ఆ౨౩ సర్గలవ్యాఖ్యానము మొదటఁజేర్చఁబడియున్నది. ౨౪వ సర్గము మొదలుకొని వ్యాఖ్యానసహితముగా నేముద్రింపఁబడియున్నది, ... *

ఉత్తరశ్రీరామాయణప్రారంభః.

శ్రీసీతాలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నహనుమత్సమేతశ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః.

ప్రాప్తరాజ్యస్య రామస్య రాక్షసానాం వధే కృతే । ఆజగ్ముర్మునయస్సర్వే రాఘవం ప్రతినందితుమ్ ॥౧॥ కౌశికో
థ యవక్రీతో గార్గ్యో గాలవ ఏవ చ । కణ్వో మేధాతిథేః పుత్రః పూర్వస్యాం దిశి యే శ్రితాః ॥౨॥ స్వస్త్యాత్రేయశ్చ భగ
వాన్నముచిః ప్రముచిస్తథా । అగస్త్యోఽత్రిశ్చ భగవాన్ సుముఖో విముఖస్తథా ॥౩॥ ఆజగ్ముస్తే సహాగస్త్యా యే శ్రితా దక్షిణాం
దిశమ్ । నృకండుః కవషీ ధౌమ్యో కౌషేయశ్చ మహానృషిః ॥౪॥ తేప్యాజగ్ముస్సశిష్యా వై యే శ్రితాః పశ్చిమాం దిశమ్ । వసిష్ఠః క
శ్యపోఽథాత్రిర్విశ్వామిత్రస్సగౌతమః ॥౫॥ జమదగ్నిర్భరద్వాజస్తేపి సప్తర్షయస్తథా । ఉదీచ్యాం దిశి సప్తైతే నిత్యమేవ ని
వాసినః ॥౬॥ సంప్రాప్య తే మహాత్మానో రాఘవస్య నివేశనమ్ । విష్ఠితాః ప్రతిహారార్థం హుతాశనసమప్రభాః ॥౭॥ వేద
వేదాంగవిదుషో నానాశాస్త్రవిశారదాః । ద్వాస్స్థం ప్రోవాచ ధర్మాత్మా హ్యగస్త్యో మునిసత్తమః ॥౮॥ నివేద్యతాం దా
శరథేః ఋషయో వయమాగతాః । ప్రతిహారస్తతస్తూర్ణమగస్త్యవచనాద్ద్రుతమ్ ॥౯॥ సమీపం రాఘవస్యాశు ప్రవివే
శ మహాత్మనః । నయేంగితజ్ఞస్సద్వృత్తో దక్షో ధైర్యసమన్వితః ॥౧౦॥ స రామం దృశ్య సహసా పూర్ణచంద్రసమప్రభమ్
అగస్త్యం కథయామాస సంప్రాప్తమృషిభిస్సహ ॥౧౧॥ శ్రుత్వా ప్రాప్తాన్మునీంస్తాంస్తు బాలసూర్యసమప్రభాన్ । ప్ర
త్యువాచ తతో ద్వార్స్థం ప్రవేశయ యథాసుఖమ్ ॥౧౨॥ తాంత్సంప్రాప్తాన్మునీన్దృష్ట్వా ప్రత్యుత్థాయ కృతాంజలిః । పా
ద్యార్ఘ్యాదిభిరానర్చ్య గాం నివేద్య చ సాదరమ్ ॥౧౩॥ రామోఽభివాద్య ప్రయత ఆసనాన్యాదిదేశ హ । తేషు కాంచనచిత్రే
షు మహత్సు చ వరేషు చ ॥౧౪॥ కుశాంతర్ధానదత్తేషు మృగచర్మయుతేషు చ । యథార్హముపవిష్టాస్తే ఆసనేష్వృషిపుం
గవాః ॥౧౫॥ రామేణ కుశలం పృష్టాస్సశిష్యాస్సపురోగమాః । మహర్షయో వేదవిదో రామం వచనమబ్రువన్ ॥౧౬॥ కుశలం
నో మహాబాహో సర్వత్ర రఘునందన । త్వాం తు దిష్ట్యా కుశలినం పశ్యామో హతశాత్రవమ్ ॥౧౭॥ దిష్ట్యా త్వయా హతో
రాజన్రావణో లోకరావణః । న హి భారస్స తే రామ రావణః పుత్రపౌత్రవాన్ ॥౧౮॥ సధనుస్త్వం హి లోకాంస్త్రీన్విజ
యేథా న సంశయః । దిష్ట్యా త్వయా హతో రామ రావణో రాక్షసేశ్వరః ॥౧౯॥ దిష్ట్యా విజయినం త్వాద్య పశ్యామస్సహ సీత
యా । లక్ష్మణేన చ ధర్మాత్మన్ భ్రాత్రా త్వద్ధితకారిణా ॥౨౦॥ మాతృభిర్భ్రాతృసహితం పశ్యామోఽద్య వయం నృప । ది
ష్ట్యా ప్రహస్తో వికటో విరూపాక్షో మహోదరః ॥౨౧॥ అకంపనశ్చ దుర్ధర్షో నిహతాస్తే నిశాచరాః । యస్య ప్రమాణాద్వి
పులం ప్రమాణం నేహ విద్యతే ॥౨౨॥ దిష్ట్యా తే సమరే రామ కుంభకర్ణో నిపాతితః । త్రిశిరాశ్చాతికాయశ్చ దేవాంతకనరాం
తకౌ ॥౨౩॥ దిష్ట్యా తే నిహతా రామ మహావీర్యా నిశాచరాః । కుంభశ్చైవ నికుంభశ్చ రాక్షసౌ భీమదర్శనౌ ॥౨౪॥ దిష్ట్యా తౌ ని
హతౌ రామ కుంభకర్ణసుతౌ మృధే । యుద్ధోన్మత్తశ్చ మత్తశ్చ కాలాంతకయమోపమౌ ॥౨౫॥ యజ్ఞకోపశ్చ బలవాన్ధూ
మ్రాక్షో నామ రాక్షసః । కుర్వంతః కదనం ఘోరమేతే శస్త్రాస్త్రపారగాః ॥౨౬॥ అంతకప్రతిమైర్బాణైర్దిష్ట్యా వినిహ
తాస్త్వయా । దిష్ట్యా త్వం రాక్షసేంద్రేణ ద్వంద్వయుద్ధముపాగతః ॥౨౭॥ దేవతానామవధ్యేన విజయం ప్రాప్తవానసి । సం
ఖ్యే తస్య న కించిత్తు రావణస్య పరాభవః ॥౨౮॥ ద్వంద్వయుద్ధమనుప్రాప్తో దిష్ట్యా తే రావణిర్హతః । దిష్ట్యా తస్య మహాబా
హో కాలస్యేవాభిధావతః ॥౨౯॥ ముక్తస్సురరిపోర్వీర ప్రాప్తశ్చ విజయస్త్వయా । అభినందామ తే సర్వే సంశ్రుత్యేం
ద్రజితో వధమ్ ॥౩౦॥ సోఽవధ్యస్సర్వభూతానాం మహామాయాధరో యుధి । విస్మయస్త్వేష చాస్మాకం తచ్ఛ్రుత్వేంద్రజితం
హతమ్ ॥౩౧॥ ఏతే చాన్యే చ బహవో రాక్షసాః కామరూపిణః । దిష్ట్యా త్వయా హతా వీర రఘూణాం కులవర్ధన ॥౩౨॥ దత్త్వా
పుణ్యామిమాం వీర సౌమ్యామభయదక్షిణామ్ । దిష్ట్యా వర్ధసి కాకుత్స్థ జయేనామిత్రకర్శన ॥౩౩॥ శ్రుత్వా తు తేషాం వచన
మృషీణాం భావితాత్మనామ్ । విస్మయం పరమం గత్వా రామః ప్రాంజలిరబ్రవీత్ ॥౩౪॥ భగవంతః కుంభకర్ణం రావణం చ

నిశాచరమ్ । అతిక్రమ్య మహావీర్యౌ కిం ప్రశంసథ రావణిమ్ ॥ ౩౫ ॥ మహోదరం ప్రహస్తం చ విరూపాక్షం చ రాక్షసమ్ ।
మత్తోన్మత్తౌ చ దుర్ధర్షౌ దేవాంతకనరాంతకౌ ॥ ౩౬ ॥ అతిక్రమ్య మహావీర్యాన్ కిం ప్రశంసథ రావణిమ్ । అతికాయం త్రిశిర
సం ధూమ్రాక్షం చ నిశాచరమ్ ॥ ౩౭ ॥ అతిక్రమ్య మహావీర్యాన్ కిం ప్రశంసథ రావణిమ్ । కీదృశో వై ప్రభావోఽస్య కిం బలం కః
పరాక్రమః ॥ ౩౮ ॥ కేన వా కారణేనైష రావణాదతిరిచ్యతే । శక్యం యది మయా శ్రోతుం న ఖల్వాజ్ఞాపయామి వః ॥ ౩౯ ॥ యది
గుహ్యం న చేద్వక్తుం శ్రోతుమిచ్ఛామి కథ్యతామ్ । శక్రోఽపి విజితస్తేన కథం లబ్ధవరశ్చ సః ॥ ౪౦ ॥ కథం చ బలవాన్ పుత్రో న పి
తా తస్య రావణః । కథం పితుశ్చాభ్యధికో మహాహవే శక్రస్య జేతా హి కథం స రాక్షసః । వరాశ్చ లబ్ధాః కథయస్వ మేఽద్య త
త్పృచ్ఛతశ్చాస్య మునీంద్ర సర్వమ్ ॥ ౪౧ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - ప్రథమస్సర్గః - ********************
తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాఘవస్య మహాత్మనః । కుంభయోనిర్మహాతేజా రామమేతదువాచ హ ॥ ౧ ॥ శృణు రా
మ కథావృత్తం తస్య తేజోబలం మహత్ । జఘాన శత్రూన్ యేనాసౌ న చ వధ్యస్స శత్రుభిః ॥ ౨ ॥ తావత్తే రావణస్యేదం
కులం జన్మ చ రాఘవ । వరప్రదానం చ తథా తస్మై దత్తం బ్రవీమి తే ॥ ౩ ॥ పురా కృతయుగే రామ ప్రజాపతిసుతః
ప్రభుః । పులస్త్యో నామ బ్రహ్మర్షిస్సాక్షాదివ పితామహః ॥ ౪ ॥ నానుకీర్త్యా గుణాస్తస్య ధర్మతశ్శీలతస్తథా । ప్ర
జాపతేః పుత్ర ఇతి వక్తుం శక్యం హి నామతః ॥ ౫ ॥ ప్రజాపతిసుతత్వేన దేవానాం వల్లభో హి సః । ఇష్టస్సర్వస్య లోకస్య గు
ణైశ్శుభ్రైర్మహామతిః ॥ ౬ ॥ స తు ధర్మప్రసంగేన మేరోః పార్శ్వే మహాగిరేః । తృణబింద్వాశ్రమం గత్వాఽప్యవసన్మునిపుం
గవః ॥ ౭ ॥ తపస్తేపే స ధర్మాత్మా స్వాధ్యాయనియతేంద్రియః । గత్వాశ్రమపదం తస్య విఘ్నం కుర్వంతి కన్యకాః ॥ ౮ ॥ దేవప
న్నగకన్యాశ్చ రాజర్షితనయాశ్చ యాః । క్రీడంత్యోఽప్సరసశ్చైవ తం దేశముపపేదిరే ॥ ౯ ॥ సర్వర్తుషూపభోగ్యత్వా
ద్రమ్యత్వాత్కాననస్య చ । నిత్యశస్తాస్తు తం దేశం గత్వా క్రీడంతి కన్యకాః ॥ ౧౦ ॥ దేశస్య రమణీయత్వాత్పులస్త్యో యత్ర స
ద్విజః । గాయంత్యో వాదయంత్యశ్చ లాసయంత్యస్తథైవ చ ॥ ౧౧ ॥ మునేస్తపస్వినస్తస్య విఘ్నం చక్రురనిందితాః । అథ రు
ష్టో మహాతేజా వ్యాజహార మహామునిః ॥ ౧౨ ॥ యా మే దర్శనమాగచ్ఛేత్సా గర్భం ధారయిష్యతి । తాస్తు సర్వాః ప్రతిశ్రు
త్య తస్య వాక్యం మహాత్మనః ॥ ౧౩ ॥ బ్రహ్మశాపభయాద్భీతాస్తం దేశం నోపచక్రముః । తృణబిందోస్తు రాజర్షేస్తనయా న
శృణోతి తత్ ॥ ౧౪ ॥ గత్వాశ్రమపదం తత్ర విచచార సునిర్భయా । న సాపశ్యత్ స్థితాం తత్ర కాంచిదభ్యాగతాం సఖీమ్ ॥ ౧౫ ॥ త
స్మిన్ కాలే మహాతేజాః ప్రాజాపత్యో మహానృషిః । స్వాధ్యాయమకరోత్తత్ర తపసా భావితస్స్వయమ్ ॥ ౧౬ ॥ సా తు వేదశ్రు
తిం శ్రుత్వా దృష్ట్వా వై తపసో నిధిమ్ । అభవత్పాండుదేహా సా సువ్యంజితశరీరజా ॥ ౧౭ ॥ బభూవ చ సముద్విగ్నా దృష్ట్వా తద్దోష
మాత్మనః । ఇదం మే కిం న్వితి జ్ఞాత్వా పితుర్గత్వాశ్రమే స్థితా ॥ ౧౮ ॥ తాం తు దృష్ట్వా తథాభూతాం తృణబిందురథాబ్రవీత్ ।
కిం త్వమేతత్త్వసదృశం ధారయస్యాత్మనో వపుః ॥ ౧౯ ॥ సా తు కృత్వాంజలిం దీనా కన్యోవాచ తపోధనమ్ । న జానే కారణం తా
త యేన మే రూపమీదృశమ్ ॥ ౨౦ ॥ కిం తు పూర్వం గతాస్మ్యేకా మహర్షేర్భావితాత్మనః । పులస్త్యస్యాశ్రమం దివ్యమన్వే
ష్టుం స్వసఖీజనమ్ ॥ ౨౧ ॥ న చ పశ్యామ్యహం తత్ర కాంచిదభ్యాగతాం సఖీమ్ । రూపస్య తు విపర్యాసం దృష్ట్వా త్రాసాదిహాగ
తా ॥ ౨౨ ॥ తృణబిందుస్తు రాజర్షిస్తపసా ద్యోతితప్రభః । ధ్యానం వివేశ తచ్చాపి హ్యపశ్యదృషికర్మజమ్ ॥ ౨౩ ॥ స తు విజ్ఞా
య తం శాపం మహర్షేర్భావితాత్మనః । గృహీత్వా తనయాం గత్వా పులస్త్యమిదమబ్రవీత్ ॥ ౨౪ ॥ భగవంస్తనయాం మే
త్వం గుణైస్స్వైరేవ భూషితామ్ । భిక్షాం ప్రతిగృహాణేమాం మహర్షే స్వయముద్యతామ్ ॥ ౨౫ ॥ తపశ్చరణయుక్తస్య
శ్రామ్యమాణేంద్రియస్య తే । శుశ్రూషణపరా నిత్యం భవిష్యతి న సంశయః ॥ ౨౬ ॥ తం బ్రువాణం తు తద్వాక్యం రాజర్షిం ధా
ర్మికం తదా । జిఘృక్షురబ్రవీత్ కన్యాం బాఢమిత్యేవ స ద్విజః ॥ ౨౭ ॥ దత్త్వా స తు యథాన్యాయం స్వమాశ్రమపదం గతః ।
సాపి తత్రావసత్ కన్యా తోషయంతీ పతిం గుణైః ॥ ౨౮ ॥ తస్యాస్తు శీలవృత్తాభ్యాం తుతోష మునిపుంగవః । ప్రీతస్స తు మహాతే
జా వాక్యమేతదువాచ హ ॥ ౨౯ ॥ పరితుష్టోఽస్మి సుశ్రోణి గుణానాం సంపదా భృశమ్ । తస్మాద్దేవి దదామ్యద్య పుత్రమాత్మస
మం తవ ॥ ౩౦ ॥ ఉభయోర్వంశకర్తారం పౌలస్త్య ఇతి విశ్రుతమ్ । యస్మాత్తు విశ్రుతో వేదస్త్వయైషోఽధ్యయతో మమ ॥ ౩౧
తస్మాత్స విశ్రవా నామ భవిష్యతి న సంశయః । ఏవముక్తా తు సా దేవీ ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా ॥ ౩౨ ॥ అచిరేణైవ కాలేన
సూతా విశ్రవసం సుతమ్ । త్రిలోకేషు చ విఖ్యాతం యశోధర్మసమన్వితమ్ ॥ ౩౩ ॥ శ్రుతిమాన్సమదర్శీ చ వ్రతాచారర

త్తథా। పితేవతపసాయుక్తో హ్యభవద్విశ్రవామునిః॥౩౪॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - ద్వితీయస్సర్గః - ******

అథపుత్రః పులస్త్యస్యవిశ్రవాముని పుంగవః। అచిరేణైవకాలేనపితేవతపసిస్థితః॥౧॥ సత్యవాంఛీలవాన్ శాంతస్స్వాధ్యాయనిరతశ్శుచిః। సర్వభోగేష్వసంసక్తో నిత్యంధర్మపరాయణః॥౨॥ జ్ఞాత్వాతస్యతుతద్వృత్తంభరద్వాజో మహామునిః। దదౌవిశ్రవసేభార్యాంస్వాంసుతాందేవవర్ణినీమ్॥౩॥ ప్రతిగృహ్యతుధర్మేణభరద్వాజసుతాంతదా। ప్రజాన్వీక్షికయాబుద్ధ్యా శ్రేయోహ్యస్యవిచింతయన్॥౪॥ ముదాపరమయాయుక్తో విశ్రవాముని పుంగవః। సతస్యాంవీర్యసంపన్నమపత్యంపరమాద్భుతమ్॥౫॥ జనయామాసధర్మజ్ఞస్సర్వైర్బ్రహ్మగుణైర్యుతమ్। తస్మిన్జాతేతుసంహృష్టస్సంబభూవపితామహః॥౬॥ దృష్ట్వా శ్రేయస్కరీంబుద్ధింధనాధ్యక్షోభవిష్యతి। నామతస్యాకరోత్ప్రీతస్సార్థందేవర్షిభిస్తదా॥౭॥ యస్మాద్విశ్రవసోపత్యంసాదృశ్యాద్విశ్రవాఇవ। తస్మాద్వైశ్రవణోనామభవిష్యత్యేషవిశ్రుతః॥౮॥ సతువైశ్రవణస్తత్రతపోవనగతస్తదా అవర్ధతాహుతిహుతో మహాతేజాయథానలః॥౯॥ తస్యాశ్రమపదస్థస్యబుద్ధిర్జజ్ఞేమహాత్మనః। చరిష్యేపరమంధర్మంధర్మోహిపరమాగతిః॥౧౦॥ సతువర్షసహస్రాణితపస్తప్త్వామహావనే। యంత్రితోనియమైరుగ్రైశ్చకారసుమహత్తపః॥౧౧॥ పూర్ణేవర్షసహస్రాంతే తంతంవిధిమకల్పయత్। జలాశీమారుతాహారో నిరాహారస్తథైవచ॥౧౨॥ ఏవంవర్షసహస్రాణిజగ్ముస్తాన్యేకవర్షవత్। అథప్రీతోమహాతేజాస్సేంద్రైస్సురగణైస్సహ॥౧౩॥ గత్వాతస్యాశ్రమపదంబ్రహ్మేదంవాక్యమబ్రవీత్। పరితుష్టోస్మితేవత్సకర్మణానేనసువ్రత॥౧౪॥ వరంవృణీష్వభద్రంతేవరార్హస్త్వంమహామతే। అథాబ్రవీద్వైశ్రవణః పితామహముపస్థితమ్॥౧౫॥ భగవన్లోకపాలత్వమిచ్ఛేయంవిత్తరక్షణమ్। అథాబ్రవీద్వైశ్రవణంపరితుష్టేనచేతసా॥౧౬॥ బ్రహ్మాసురగణైస్సార్థంబాఢమిత్యేవహృష్టవత్। అహంవైలోకపాలానాంచతుర్థంస్రష్టుముద్యతః॥౧౭॥ యమేంద్రవరుణానాంచపదంయత్తవచేప్సితమ్। తద్గచ్ఛత్వంహిధర్మజ్ఞనిధీశత్వమవాప్నుహి॥౧౮॥ శక్రాంబుపయమానాంచచతుర్థస్త్వంభవిష్యసి। ఏతచ్చపుష్పకంనామవిమానంసూర్యసన్నిభమ్॥౧౯॥ ప్రతిగృహ్ణీష్వయానార్థంత్రిదశైస్సమతాంవ్రజ। స్వస్తితేస్తుగమిష్యామస్సర్వఏవయథాగతమ్॥౨౦॥ కృతకృత్యావయంతాతదత్వాతవవరద్వయమ్। ఇత్యుక్త్వాసగతోబ్రహ్మాస్వస్థానంత్రిదశైస్సహ॥౨౧॥ గతేషుబ్రహ్మపూర్వేషుదేవేష్వథనభస్స్థలమ్। ధనేశఃపితరంప్రాహప్రాంజలిఃప్రయతాత్మవాన్॥౨౨॥ నివాసనంనమేదేవోవిదధేసప్రజాపతిః। భగవన్లబ్ధవానస్మివరమిష్టంపితామహాత్॥౨౩॥ తంపశ్యభగవన్కించిన్నివాసంసాధుమేప్రభో। నచపీడాభవేద్యత్రప్రాణినోయస్యకస్యచిత్॥౨౪॥ ఏవముక్తస్తుపుత్రేణవిశ్రవాముని పుంగవః। వచనంప్రాహధర్మజ్ఞశ్రూయతామితిసత్తమ॥౨౫॥ దక్షిణస్యోదధేస్తీరే త్రికూటోనామపర్వతః। తస్యాగ్రేతువిశాలాసామహేంద్రస్యపురీయథా॥౨౬॥ లంకానామపురీరమ్యానిర్మితావిశ్వకర్మణా। రాక్షసానాంనివాసార్థంయథేంద్రస్యామరావతీ॥౨౭॥ తత్రత్వంవసభద్రంతేలంకాయాంనాత్రసంశయః। హేమప్రాకారపరిఘాయంత్రశస్త్రసమావృతా॥౨౮॥ రమణీయాపురీసాహిరుక్మవైడూర్యతోరణా। రాక్షసైస్సాపరిత్యక్తాపురావిష్ణుభయార్దితైః॥౨౯॥ శూన్యారక్షోగణైస్సర్వైరసాతలతలంగతైః। శూన్యాసంప్రతిలంకాసాప్రభుస్తస్యానవిద్యతే॥౩౦॥ సత్వంతత్రనివాసాయగచ్ఛపుత్రయథాసుఖమ్। నిర్దోషస్తత్రతేవాసోనబాధాతత్రకస్యచిత్॥౩౧॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వాసధర్మాత్మాధర్మిష్ఠంవచనంపితుః। నివాసయామాసతదాలంకాంపర్వతమూర్ధని॥౩౨॥ నైరృతానాంసహస్రైస్తుహృష్టైఃప్రముదితైస్సహ। అచిరేణైవకాలేనసంపూర్ణాతస్యశాసనాత్॥౩౩॥ సతుతత్రావసత్ప్రీతోధర్మాత్మానైరృతర్షభః। సముద్రపరిఘాయాంతులంకాయాంవిశ్రవాత్మజః॥౩౪॥ కాలేకాలేతుధర్మాత్మాపుష్పకేణధనేశ్వరః। అభ్యాగచ్ఛద్వినీతాత్మాపితరంమాతరంచహి॥౩౫॥ సదేవగంధర్వగణైరభిష్టుతః తథాప్సరోనృత్యవిభూషితాలయః। గభస్తిభిస్సూర్యఇవావభాసయన్పితుస్సమీపంప్రయయౌసవిత్తపః॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - తృతీయస్సర్గః.

శ్రుత్వాగస్త్యేరితంవాక్యంరామోవిస్మయమాగతః। కథమాసీత్తులంకాయాంసంభవోరక్షసాంపురా॥౧॥ తతశ్శిరఃకంపయిత్వాత్రేతాగ్నిసమవిగ్రహమ్। తమగస్త్యంముహుర్దృష్ట్వాస్మయమానోభ్యభాషత॥౨॥ భగవన్పూర్వమప్యేషాలంకాసీత్పిశితాశినామ్। శ్రుత్వేదంభగవద్వాక్యంజాతోమేవిస్మయఃపరః॥౩॥ పులస్త్యవంశాదుద్భూతారాక్షసాఇతినశ్శ్రుతమ్। ఇదానీమన్యతశ్చాపిసంభవఃకీర్తితస్త్వయా॥౪॥ రావణాత్కుంభకర్ణాచ్చప్రహస్తాద్వికటాదపి। రావణ

స్య చ పుత్రేభ్యః కిన్ను తే బలవత్తరాః ||౫|| క ఏషాం పూర్వకో బ్రహ్మన్ కిన్నామా చ బలోత్కటః | అపరాధం చ కం ప్రాప్య వి
ష్ణునా ద్రావితాః కథమ్ ||౬|| ఏతద్విస్తరతస్సర్వం కథయస్వ మమానఘ | కౌతూహలమిదం మహ్యం నుద భానుర్యథా తమః ||
౭|| రాఘవస్య వచః శ్రుత్వా సంస్కారాలంకృతం శుభమ్ | ఈషద్విస్మయమానస్తమగస్త్యః ప్రాహ రాఘవమ్ ||౮|| ప్రజా
పతిః పురా సృష్ట్వా హ్యపస్సలిలసంభవః | తాసాం గోపాయనే సత్త్వానసృజత్పద్మసంభవః ||౯|| తే సత్త్వాస్సత్త్వకర్తారం వి
నీతవదుపస్థితాః | కిం కుర్మ ఇతి భాషంతః క్షుత్పిపాసాభయార్దితాః ||౧౦|| ప్రజాపతిస్తు తాన్యాహ సత్త్వాని ప్రహసన్నివ |
ఆభాష్య వాచా యత్నేన రక్షధ్వమితి మానదః ||౧౧|| రక్షామేతి చ తత్రాన్యైర్జక్షామ ఇతి చాపరైః | భుంక్షితాభుంక్షితైరుక్త
స్తతస్తానాహ భూతకృత్ ||౧౨|| రక్షామేతి చ యైరుక్తం రాక్షసాస్తే భవంతు వః | యక్షామ ఇతి యైరుక్తం యక్షా ఏవ భవంతు
వః ||౧౩|| తత్ర హేతిః ప్రహేతిశ్చ భ్రాతరౌ రాక్షసాధిపౌ | మధుకైటభసంకాశౌ బభూవతురరిందమౌ ||౧౪|| ప్రహేతిర్ధా
ర్మికస్తత్ర తపోవనగతస్తదా | హేతిర్దారక్రియార్థే తు పరం యత్నమథాకరోత్ ||౧౫|| స కాలభగినీం కన్యాం భయాం
నామ మహాభయామ్ | ఉదావహదమేయాత్మా స్వయమేవ మహామతిః ||౧౬|| స తస్యాం జనయామాస హేతీ రాక్షసపుంగ
వః | పుత్రం పుత్రవతాం శ్రేష్ఠో విద్యుత్కేశ ఇతి శ్రుతమ్ ||౧౭|| విద్యుత్కేశో హేతిపుత్రస్స దీప్తార్కసమప్రభః | వ్యవర్ధత మ
హాతేజాస్తోయమధ్య ఇవాంబుజమ్ ||౧౮|| స యదా యౌవనం భద్రమనుప్రాప్తో నిశాచరః | తతో దారక్రియాం తస్య కర్తుం
వ్యవసితః పితా ||౧౯|| సంధ్యాయాస్తనయాం సోథ సంధ్యాతుల్యాం ప్రభావతః | వరయామాస పుత్రార్థం హేతీ రాక్షస
పుంగవః ||౨౦|| అవశ్యమేవ దాతవ్యా పరస్మై సేతి సంధ్యయా | చింతయిత్వా సుతా దత్తా విద్యుత్కేశాయ రాఘవ ||౨౧|| సం
ధ్యాయాస్తనయాం లబ్ధ్వా విద్యుత్కేశో నిశాచరః | రమతే స తయా సార్ధం పౌలోమ్యా మఘవానివ ||౨౨|| కేనచిత్త్వథ కాలే
న రామ సాలకటంకటా | విద్యుత్కేశాద్గర్భమాప ఘనరాజిరివార్ణవాత్ ||౨౩|| తతస్సా రాక్షసీ గర్భం ఘనగర్భసమప్రభమ్
ప్రసూతా మందరం గత్వా గంగా గర్భమివాగ్నిజమ్ ||౨౪|| తముత్సృజ్య తు సా గర్భం విద్యుత్కేశరతార్థినీ | రేమే తు సార్ధం ప
తినా విస్మృత్య సుతమాత్మజమ్ ||౨౫|| ఉత్సృష్టస్తు తదా గర్భో ఘనశబ్దసమస్వనః | తయోత్సృష్టస్స తు శిశుశ్శరదర్కసమద్యు
తిః ||౨౬|| నిధాయాస్యే స్వయం ముష్టిం రురోద శనకైస్తదా | తతో వృషభమాస్థాయ పార్వత్యా సహితశ్శివః ||౨౭|| వాయుమా
ర్గేణ గచ్ఛన్వై శుశ్రావ రుదితస్వనమ్ | అపశ్యదుమయా సార్ధం రుదంతం రాక్షసాత్మజమ్ ||౨౮|| కారుణ్యభావాత్పార్వత్యా
భవస్త్రిపురసూదనః | తం రాక్షసాత్మజం చక్రే మాతురేవ వయస్సమమ్ ||౨౯|| అమరం చైవ తం కృత్వా మహాదేవోక్షరోవ్య
యః | పురమాకాశగం ప్రాదాత్పార్వత్యాః ప్రియకామ్యయా ||౩౦|| ఉమయాపి వరో దత్తో రాక్షసానాం నృపాత్మజ | సద్యో
పలబ్ధిర్గర్భస్య ప్రసూతిస్సద్య ఏవ చ ||౩౧|| సద్య ఏవ వయః ప్రాప్తిర్మాతురేవ వయస్సమమ్ | తతస్సుకేశో వరదానగర్వితః
శ్రియం ప్రభోః ప్రాప్య హరస్య పార్శ్వతః | చచార సర్వత్ర మహాన్మహామతిః ఖగం పురం ప్రాప్య పురందరో యథా ||౩౨||
ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-చతుర్థస్సర్గః-**

సుకేశం ధార్మికం దృష్ట్వా వరలబ్ధం చ రాక్షసమ్ | గ్రామణీర్నామ గంధర్వో విశ్వావసుసమప్రభః ||౧|| తస్య దేవ
వతీ నామ ద్వితీయా శ్రీరివాత్మజా | త్రిషు లోకేషు విఖ్యాతా రూపయౌవనశాలినీ ||౨|| తాం సుకేశాయ ధర్మాత్మా దదౌ ర
క్షః శ్రియం యథా | వరదానకృతైశ్వర్యం సా తం ప్రాప్య పతిం ప్రియమ్ ||౩|| ఆసీద్దేవవతీ తుష్టా ధనం ప్రాప్యేవ నిర్ధనః |
స తయా సహ సంయుక్తో రరాజ రజనీచరః ||౪|| అంజనాదభినిష్క్రాంతః కరేణ్వేవ మహాగజః | దేవవత్యాం సుకేశస్తు జ
నయామాస రాఘవ ||౫|| త్రీన్పుత్రాన్ జనయామాస త్రేతాగ్నిసమవిగ్రహాన్ | మాల్యవంతం సుమాలిం చ మాలిం చ బ
లినాం వరమ్ ||౬|| త్రీన్ త్రినేత్రసమాన్పుత్రాన్ రాక్షసాన్ రాక్షసాధిపః | త్రయో లోకా ఇవావ్యగ్రాః స్థితాస్త్రయ ఇ
వాగ్నయః ||౭|| త్రయో మంత్రా ఇవాత్యుగ్రాస్త్రయో ఘోరా ఇవామయాః | త్రయస్సుకేశస్య సుతాస్త్రేతాగ్నిసమ
తేజసః ||౮|| వివృద్ధిమగమంస్తత్ర వ్యాధయోపేక్షితా ఇవ | వరప్రాప్తిం పితుస్తే తు జ్ఞాత్వైశ్వర్యం తపోబలాత్ ||౯|| తపస్త
ప్తుం గతా మేరుం భ్రాతరః కృతనిశ్చయాః | ప్రగృహ్య నియమాన్ ఘోరాన్ రాక్షసా నృపసత్తమ ||౧౦|| విచేరుస్తే తపో
ఘోరం సర్వభూతభయావహమ్ | సత్యార్జవశమోపేతైః తపోభిర్భువి దుర్లభైః ||౧౧|| సంతాపయంతస్త్రీన్ లో
కాంత్సదేవాసురమానుషాన్ | తతో విభుశ్చతుర్వక్త్రో విమానవరమాస్థితః ||౧౨|| సుకేశపుత్రానామంత్ర్య వరదోస్మీత్య

భాషత। బ్రహ్మాణం వరదం జ్ఞాత్వా సేంద్రై ర్దేవగణై ర్వృతమ్॥౧౩॥ ఊచుః ప్రాంజలయస్సర్వే వేపమానా ఇవ ద్రుమాః।
తపసారాధితో దేవ యది నో దిశసే వరమ్॥౧౪॥ అజేయాశ్శత్రుహంతార స్తథైవ చిరజీవినః। ప్రభవిష్ణవో భవామేతి పరస్పర
మనువ్రతాః॥౧౫॥ ఏవం భవిష్యథేత్యుక్త్వా సుకేశతనయాన్ విభుః। స యయౌ బ్రహ్మలోకాయ బ్రహ్మా బ్రాహ్మణవత్సలః
౧౬॥ వరం లబ్ధ్వా తు తే సర్వే రామ రాత్రిచరా స్తదా। సురాసురాన్ ప్రబాధంతే వరదానసునిర్భయాః॥౧౭॥ తై ర్వధ్య
మానా స్త్రిదశాస్సర్షిసంఘాస్సచారణాః। త్రాతారం నాధిగచ్ఛంతి నిరయస్థా యథా నరాః॥౧౮॥ అథ తే విశ్వకర్మా
ణం శిల్పినాం వరమవ్యయమ్। ఊచుస్సమేత్య సంహృష్టా రాక్షసా రఘుసత్తమ॥౧౯॥ ఓజస్తేజోబలవతాం మహతామాత్మ తే
జసా। గృహకర్తా భవానేవ దేవానాం హృదయేప్సితమ్॥౨౦॥ అస్మాకమపి తావత్త్వం గృహం కురు మహామతే। హిమవంతం
తముపాశ్రిత్య మేరుం మందరమేవ వా॥౨౧॥ మహేశ్వరగృహప్రఖ్యం గృహం నః క్రియతాం మహత్। విశ్వకర్మా తత
స్తేషాం రాక్షసానాం మహాభుజః॥౨౨॥ నివాసం కథయామాస శక్రస్యేవామరావతీమ్। దక్షిణస్యోదధే స్తీరే త్రికూటో నా
మ పర్వతః॥౨౩॥ సువేల ఇతి చాప్యన్యో ద్వితీయ స్తత్ర సత్తమాః। శిఖరే తస్య శైలస్య మధ్యమేఽంబుదసన్నిభే॥౨౪॥ శకునైర
పి దుష్ప్రాపే టంకచ్ఛిన్నచతుర్దిశి। త్రింశద్యోజనవిస్తీర్ణా శతయోజనమాయతా॥౨౫॥ స్వర్ణప్రాకారసంవీతా హే
మతోరణసంవృతా। మయా లంకేతి నగరీ శక్రాజ్ఞప్తేన నిర్మితా॥౨౬॥ తస్యాం వసత దుర్ధర్షా యూయం రాక్షసపుంగ
వాః। అమరావతీం సమాసాద్య సేంద్రా ఇవ దివౌకసః॥౨౭॥ లంకాదుర్గం సమాసాద్య రాక్షసై ర్బహుభి ర్వృతాః। భ
విష్యథ దురాధర్షా శ్శత్రూణాం శత్రుసూదనాః॥౨౮॥ విశ్వకర్మవచశ్శ్రుత్వా తత స్తే రాక్షసోత్తమాః। సహస్రానుచ
రా భూత్వా గత్వా తామవసన్ పురీమ్॥౨౯॥ దృఢప్రాకారపరిఖాం హైమై ర్గృహశతై ర్వృతామ్। లంకామవాప్య తే హృ
ష్టా న్యవసన్ రజనీచరాః॥౩౦॥ ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు యథాకామం చ రాఘవ। నర్మదా నామ గంధర్వీ బభూవ రఘునందన॥౩౧
తస్యాః కన్యాత్రయం హ్యాసీత్ హ్రీశ్రీకీర్తిసమద్యుతి। జ్యేష్ఠక్రమేణ సా తేషాం రాక్షసానామరాక్షసీ॥౩౨॥ కన్యా స్తాః ప్ర
దదౌ హృష్టా పూర్ణచంద్రనిభాననాః। త్రయాణాం రాక్షసేంద్రాణాం తిస్రో గంధర్వకన్యకాః॥౩౩॥ దత్తా మాత్రా మ
హాభాగా నక్షత్రే భగదైవతే। కృతదారాస్తు తే రామ సుకేశతనయా స్తదా॥౩౪॥ చిక్రీడుస్సహ భార్యాభి రప్సరోభి రివామ
రాః। తతో మాల్యవతో భార్యా సుందరీ నామ సుందరీ॥౩౫॥ స తస్యాం జనయామాస యదపత్యం నిబోధ తత్। వజ్రముష్టి ర్వి
రూపాక్షో దుర్ముఖ శ్చైవ రాక్షసః॥౩౬॥ సుప్తఘ్నో యజ్ఞకోప శ్చ మత్తోన్మత్తౌ తథైవ చ। అనలా చాభవత్కన్యా సుంద
ర్యాం రామ సుందరీ॥౩౭॥ సుమాలినోఽపి భార్యాసీత్పూర్ణచంద్రనిభాననా। నామ్నా కేతుమతీ నామ ప్రాణేభ్యోఽపి గరీ
యసీ॥౩౮॥ సుమాలీ జనయామాస యదపత్యం నిశాచరః। కేతుమత్యాం మహారాజ తన్నిబోధానుపూర్వశః॥౩౯॥ ప్రహస్తోఽకం
పన శ్చైవ వికటః కాలకార్ముకః। ధూమ్రాక్ష శ్చైవ దండశ్చ సుపార్శ్వ శ్చ మహాబలః॥౪౦॥ సంహ్రాదిః ప్రఘస శ్చైవ
భాసకర్ణ శ్చ రాక్షసః। రాకా పుష్పోత్కటా చైవ కైకసీ చ శుచిస్మితా॥౪౧॥ కుంభీనసీ చ ఇత్యేతే సుమాలేః ప్రసవాః స్మృతాః
మాలేస్తు వసుధా నామ గంధర్వీ రూపశాలినీ॥౪౨॥ భార్యాసీత్పద్మపత్రాక్షీ స్వక్షీ యక్షీవరోపమా। సుమాలే రనుజ స్తస్యాం
జనయామాస యత్ప్రభో॥౪౩॥ అపత్యం కథ్యమానం తు మయా త్వం శృణు రాఘవ। అనిల శ్చానల శ్చైవ హర స్సంపాతి రేవ
చ॥౪౪॥ ఏతే విభీషణామాత్యా మాలేయా స్తే నిశాచరాః। తత స్తే రాక్షసపుంగవా స్త్రయో నిశాచరైః పుత్రశతై శ్చ సం
వృతాః। సురాన్ సహేంద్రా నృషి నాగయక్షాన్ బబాధిరే తాన్ బహువీర్యదర్పితాః॥౪౫॥ జగద్భ్రమంతో ఽనిలవద్దురా
సదా రణేషు మృత్యుప్రతిమానతేజసః। వరప్రదానాదపి గర్వితా భృశం క్రతుక్రియాణాం ప్రశమంకరా స్సదా॥౪౬॥ ఇత్యు
త్తర శ్రీరామాయణే - పంచమస్సర్గః - ************* తై ర్వధ్యమానా దేవా శ్చ ఋషయ శ్చ తపోధనాః। భయా
ర్తా శ్శరణం జగ్ము ర్దేవదేవం మహేశ్వరమ్॥౧॥ జగత్సృష్ట్యంతకర్తారమజమవ్యక్తరూపిణమ్। ఆధారం సర్వలోకానా
మారాధ్యం పరమం గురుమ్॥౨॥ తే సమేత్య తు కామారిం త్రిపురారిం త్రిలోచనమ్। ఊచుః ప్రాంజలయో దేవా భయగద్గద
భాషిణః॥౩॥ సుకేశపుత్రై ర్భగవన్ పితామహవరోద్ధతైః। ప్రజాధ్యక్ష ప్రజాస్సర్వా బాధ్యంతే రిపుబాధనైః॥౪॥ శరణ్యాన్య
శరణ్యాని హ్యాశ్రయాణి కృతాని నః। స్వర్గాచ్చ దేవాన్ ప్రచ్యావ్య స్వర్గే క్రీడంతి దేవవత్॥౫॥ అహం విష్ణు రహం రుద్రో
బ్రహ్మాహం దేవరాడహమ్। అహం యమ శ్చ వరుణ శ్చంద్రోఽహం రవి రప్యహమ్॥౬॥ ఇతి మాలీ సుమాలీ చ మాల్యవాం శ్చైవ

రాక్షసాః। బాధంతేసమరోద్ధర్షాయేచ తేషాంసురాసురాః॥౭॥తన్నోదేవభయార్తానామభయందాతుమర్హసి।అ
శివంవపురాస్థాయజహివై దేవకంటకాన్॥౮॥ఇత్యుక్తస్తుసురైస్సర్వైఃకపర్దీనీలలోహితః।సుకేశంప్రతిసాపేక్షఃప్రా
హదేవగణాన్ప్రభుః॥౯॥అహంతాన్నహనిష్యామిమయావధ్యాహి తేసురాః।కింతుమంత్రంప్రదాస్యామియోవై తాన్ని
హనిష్యతి॥౧౦॥ఏతమేవసముద్యోగంపురస్కృత్యమహర్షయః।గచ్ఛధ్వంశరణంవిష్ణుంహనిష్యతిసతాన్ప్రభుః॥౧౧॥త
తస్తుజయశబ్దేనప్రతినంద్యమహేశ్వరమ్।విష్ణోస్సమీపమాజగ్ముర్నిశాచరభయార్దితాః॥౧౨॥శంఖచక్రధరందేవంప్రణ
మ్యబహుమాన్యచ। ఊచుస్సంభ్రాంతవద్వాక్యంసుకేశతనయాన్ప్రతి॥౧౩॥సుకేశతనయైర్దేవత్రిభిస్త్రేతాగ్నిసన్ని
భైః।ఆక్రమ్యవరదానేనస్థానాన్యపహృతానినః॥౧౪॥లంకానామపురీదుర్గాత్రికూటశిఖరేస్థితా।తత్రస్థితాఃప్రబాధం
తేసర్వాన్నఃక్షణదాచరాః॥౧౫॥సత్వమస్మద్ధితార్థాయజహితాన్మధుసూదన।శరణంత్వాంవయంప్రాప్తాగతిర్భవ
సురేశ్వర॥౧౬॥చక్రకృత్తాస్యకమలాన్నివేదయయమాయవై।భయేష్వభయదోస్మాకంనాన్యోస్తిభవతావినా॥౧౭॥రా
క్షసాంస్త్వంసమేతాన్సానుబంధాన్మదోద్ధతాన్। నుదత్వంనోభయందేవనీహారమివభాస్కరః॥౧౮॥ఇత్యేవందైవతైరు
క్తందేవదేవోజనార్దనః।అభయంభయదోరీణాందత్వాదేవానువాచహ॥౧౯॥సుకేశంరాక్షసంజానేఈశానవరదర్పి
తమ్।తాంశ్చాస్యతనయాన్జానేయేషాంజ్యేష్ఠస్సమాల్యవాన్॥౨౦॥తానహంసమతిక్రాంతమర్యాదాన్రాక్షసాధ
మాన్।నిహనిష్యామిసంక్రుద్ధస్సురాభవతవిజ్వరాః॥౨౧॥ఇత్యుక్తాస్తేసురాస్సర్వేవిష్ణునాప్రభవిష్ణునా। యథావాసంయ
యుర్హృష్టాఃప్రశంసంతోజనార్దనమ్॥౨౨॥విబుధానాంసముద్యోగంమాల్యవాంస్తునిశాచరః।శ్రుత్వాతౌభ్రాతరౌ
వీరావిదంవచనమబ్రవీత్॥౨౩॥అమరాఋషయశ్చైవసంగమ్యకిలశంకరమ్।అస్మద్వధంపరీప్సంతఇదంవచనమబ్రువన్
॥౨౪॥సుకేశతనయాదేవవరదానబలోద్ధతాః।బాధంతేస్మాంత్సముద్దృప్తాఘోరరూపాఃపదేపదే॥౨౫॥రాక్షసైరభిభూ
తాఃస్మఃనశక్తాఃస్మఃప్రజాపతే।స్వేషుసద్మసుసంస్థాతుంభయాత్తేషాందురాత్మనామ్॥౨౬॥తదస్మాకంహితార్థాయజహి
తాంశ్చత్రిలోచన।రాక్షసాన్హుంకృతేనైవదహప్రదహతాంవర॥౨౭॥ఇత్యేవంత్రిదశైరుక్తోనిశమ్యాంధకసూదనః।
శిరఃకరంచధున్వానఇదంవచనమబ్రవీత్॥౨౮॥అవధ్యామమతేదేవాస్సుకేశతనయారణే।మంత్రంతువఃప్రదాస్యామి
యస్తాన్వైనిహనిష్యతి॥౨౯॥యోసౌచక్రగదాపాణిఃపీతవాసాజనార్దనః।హరిర్నారాయణఃశ్రీమాన్శరణంతంప్రప
ద్యథ॥౩౦॥హరాదవాప్యతేమంత్రంకామారిమభివాద్యచ।నారాయణాలయంప్రాప్యతస్మైసర్వంన్యవేదయన్॥౩౧॥త
తోనారాయణేనోక్తాదేవాఇంద్రపురోగమాః। సురారీంస్తాన్హనిష్యామిసురాభవతవిజ్వరాః॥౩౨॥దేవానాంభయభీ
తానాంహరిణారాక్షసర్షభౌ। ప్రతిజ్ఞాతోవధోస్మాకంచింత్యతాంయదిహక్షమమ్॥౩౩॥హిరణ్యకశిపోర్మృత్యురన్యే
షాంచసురద్విషామ్।నముచిఃకాలనేమిశ్చసంహ్రాదోవీరసత్తమః॥౩౪॥రాధేయోబహుమాయీచలోకపాలోథధార్మి
కః। యమలార్జునౌచహార్దిక్యశ్శుంభశ్చైవనిశుంభకః॥౩౫॥అసురాదానవాశ్చైవసత్వవంతోమహాబలాః।సర్వేసమ
రమాసాద్యనశ్రూయంతేపరాజితాః॥౩౬॥సర్వైఃక్రతుశతైరిష్టంసర్వేమాయావిదస్తథా। సర్వేసర్వాస్త్రకుశలా
స్సర్వేశత్రుభయంకరాః॥౩౭॥నారాయణేననిహతాశ్శతశోథసహస్రశః। ఏతజ్జ్ఞాత్వాతుసర్వేషాంక్షమంకర్తుమి
హార్హథ॥౩౮॥తతస్సుమాలీమాలీచశ్రుత్వామాల్యవతోవచః। ఊచతుర్భ్రాతరంజ్యేష్ఠమశ్వినావివవాసవమ్॥౩౯॥
స్వధీతందత్తమిష్టంచాప్యైశ్వర్యంపరిపాలితమ్। ఆయుర్నిరామయంప్రాప్తంసుధర్మఃప్రాపితఃపథి॥౪౦॥దేవసాగర
మక్షోభ్యంశస్త్రైస్సముపగాహ్యచ। జితాద్విషోహ్యప్రతిమాస్తన్నోమృత్యుకృతంభయమ్॥౪౧॥నారాయణశ్చరుద్ర
శ్చశక్రశ్చాపియమస్తథా।అస్మాకంప్రముఖేస్థాతుంసర్వేబిభ్యతిసర్వదా॥౪౨॥విష్ణోర్ద్వేషస్యనాస్త్యేవకారణంరాక్ష
సేశ్వర। దేవానామేవదోషేణవిష్ణోఃప్రచలితంమనః॥౪౩॥తస్మాదద్యవయంసహితాస్సర్వేన్యోన్యసమావృతాః।దేవానేవ
జిఘాంసామోయేభ్యోదోషస్సముత్థితః॥౪౪॥ఏవంసంమంత్ర్యబలినస్సర్వేసైన్యసమావృతాః। ఉద్యోగంఘోషయిత్వా
తుసర్వేనైరృతపుంగవాః॥౪౫॥యుద్ధాయనిర్యయుఃక్రుద్ధాజంభవృత్రాదయోయథా। ఇతితేరామసంమంత్ర్యసర్వో
ద్యోగేనరాక్షసాః॥౪౬॥యుద్ధాయనిర్యయుస్సర్వేమహాకాయామహాబలాః। స్యందనైర్వారణైశ్చైవహయైశ్చ
గిరిభిస్తథా॥౪౭॥ఖరైర్గోభిరథోష్ట్రైశ్చశింశుమారైర్భుజంగమైః। మకరైఃకచ్ఛపైర్మీనైర్విహంగైర్గరు

రుడోపమైః॥౪౮॥ సింహైర్వ్యాఘ్రైర్వరాహైశ్చ సృమరైశ్చమరైరపి। త్యక్త్వా లంకాం గతాస్సర్వే రాక్షసా బలగర్వి-
తాః॥౪౯॥ ప్రయాతా దేవలోకాయ యోద్ధుం దైవతశత్రవః। లంకావిపర్యయం దృష్ట్వా యాని లంకాలయాన్యథ ॥౫౦॥ భూ-
తాని భయదర్శీని విమనస్కాని సర్వశః। రథోత్తమైరూహ్యమానాశ్శతశోథ సహస్రశః॥౫౧॥ ప్రయాతా రాక్షసాస్తూర్ణం
దేవలోకం ప్రయత్నతః। రక్షసామేవ మార్గేణ దైవతాన్యపచక్రముః॥ ౫౨ ॥ భౌమాశ్చైవాంతరిక్షాశ్చ కాలాజ్ఞప్తా భ-
యావహాః। ఉత్పాతా రాక్షసేంద్రాణామభావాయ సముత్థితాః ॥ ౫౩ ॥ అస్థీని మేఘా వవృషురుష్ణం శోణితమేవచ। వే-
లాం సముద్రాశ్చోత్క్రాంతాశ్చేలుశ్చాప్యథ భూధరాః॥౫౪॥ అట్టహాసాన్విముంచంతో ఘననాదసమస్వనాః। వాశ్యం-
తశ్చ శివాస్తత్ర దారుణం ఘోరదర్శనాః॥౫౫॥ సంపతంత్యథ భూతాని దృశ్యంతే చ యథాక్రమమ్। గృధ్రచక్రం మహచ్చా-
త్ర ప్రజ్వాలోద్గారిభిర్ముఖైః॥౫౬॥ రక్షోగణస్యోపరిష్టాత్పరిభ్రమతి కాలవత్। కపోతా రక్తపాదాశ్చ శారికా విద్రుతా
యయుః॥౫౭॥ కాకా వాశ్యంతి తత్రైవ బిడాలా వై ద్విపాదయః। ఉత్పాతాంస్తాననాదృత్య రాక్షసా బలగర్వితాః ॥ ౫౮
యాంత్యేవ న నివర్తంతే మృత్యుపాశావపాశితాః। మాల్యవాంశ్చ సుమాలీ చ మాలీ చ సుమహాబలాః॥౫౯॥ పురస్సరా రా-
క్షసానాం జ్వలితా ఇవ పావకాః। మాల్యవంతం చ తే సర్వే మాల్యవంతమివాచలమ్॥౬౦॥ నిశాచరా హ్యాశ్రయంతి ధాతార-
మివ దేవతాః। తద్బలం రాక్షసేంద్రాణాం మహాభ్రఘననాదితమ్ ॥ ౬౧ ॥ జయేప్సయా దేవలోకం యయౌ మాలివశే స్థి-
తమ్। రాక్షసానాం సముద్యోగం తం తు నారాయణః ప్రభుః॥౬౨॥ దేవదూతాదుపశ్రుత్య చక్రే యుద్ధే తదా మనః। స సజ్జా-
యుధతూణీరో వైనతేయోపరిస్థితః॥౬౩॥ ఆసాద్య కవచం దివ్యం సహస్రార్కసమద్యుతి। ఆబధ్య శరసంపూర్ణే ఇషుధీ వి-
మలే తదా॥౬౪॥ శ్రోణిసూత్రం చ ఖడ్గం చ విమలం కమలేక్షణః। శంఖచక్రగదాశార్ఙ్గఖడ్గాఖ్యప్రవరాయుధాన్ ॥౬౫॥ సు-
పర్ణం గిరిసంకాశం వైనతేయమథాస్థితః। రాక్షసానామభావాయ యయౌ తూర్ణతరం ప్రభుః॥౬౬॥ సుపర్ణపృష్ఠే స బభౌ
శ్యామః పీతాంబరో హరిః। కాంచనస్య గిరేశ్శృంగే సతటిత్తోయదో యథా॥౬౭॥ స సిద్ధదేవర్షిమహోరగైశ్చ గంధర్వ-
యక్షైరుపగీయమానః। సమాససాదాసురసైన్యశత్రుశ్చక్రాసిశార్ఙ్గాయుధశంఖపాణిః॥౬౮॥ సుపర్ణపక్షానిలనున్న-
పక్షం భ్రమత్పతాకం ప్రవికీర్ణశస్త్రమ్। జజ్వాలతద్రాక్షసరాజసైన్యం చలోపలం నీలమివాచలాగ్రమ్॥౬౯॥ తతస్సిత-
శోణితమాంసరూషితైర్యుగాంతవైశ్వానరతుల్యవిగ్రహైః। నిశాచరాస్సంపరివార్య మాధవం వరాయుధైర్నిర్బిభిదు-
స్సహస్రశః॥ ౭౦॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - షష్ఠస్సర్గః ***********************************

నారాయణగిరిం తే తు గర్జంతో రాక్షసాంబుదాః। అర్దయంతోస్త్రవర్షేణ వర్షేణేవాద్రిమంబుదాః ॥ ౧॥
శ్యామావదాతస్తైర్విష్ణుర్నీలైర్నక్తంచరోత్తమైః। వృతోంజనగిరీవాసీద్వర్షమాణైః పయోధరైః॥౨॥ శలభా ఇవ కేదారం
మశకా ఇవ పావకమ్। యథామృతఘటం దంశా మకరా ఇవ చార్ణవమ్॥౩॥ తథా రక్షోధనుర్ముక్తా వజ్రానిలమనోజవాః
హరిం విశంతి స్మ శరా లోకా ఇవ విపర్యయే॥౪॥ స్యందనైస్స్యందనగతా గజైశ్చ గజపృష్ఠగాః। అశ్వారోహాస్తథాశ్వైశ్చ పా-
దాతాశ్చాంబరే స్థితాః॥౫॥ రాక్షసేంద్రా గిరినిభాశ్శరైశ్శక్త్యృష్టితోమరైః। నిరుచ్ఛ్వాసం హరిం చక్రుః ప్రాణాయామ
ఇవ ద్విజమ్ ॥౬॥ నిశాచరైస్తాడ్యమానో మీనైరివ మహోదధిః। శార్ఙ్గమాయమ్య దుర్ధర్షో రాక్షసేభ్యోసృజచ్ఛ-
రాన్॥౭॥ శరైః పూర్ణాయతోత్సృష్టైర్వజ్రకల్పైర్మనోజవైః। చిచ్ఛేద విష్ణుర్నిశితైశ్శతశోథ సహస్రశః॥౮॥ విద్రా-
వ్య శరవర్షేణ వర్షం వాయురివోత్థితమ్। పాంచజన్యం మహాశంఖం ప్రదధ్మౌ పురుషోత్తమః॥౯॥ సోంబుజో హరిణా ధ్మాతస్స-
ర్వప్రాణేన శంఖరాట్। రరాస భీమనిర్హ్రాదః త్రైలోక్యం వ్యథయన్నివ॥౧౦॥ శంఖరాజరవస్సోథ త్రాసయామాస
రాక్షసాన్। మృగరాజ ఇవారణ్యే సమదానివ కుంజరాన్॥౧౧॥ న శేకురశ్వాస్సంస్థాతుం విమదాః కుంజరాభవన్। స్యందనే-
భ్యశ్చ్యుతా వీరాశ్శంఖరావితదుర్బలాః॥౧౨॥ శార్ఙ్గచాపవినిర్ముక్తా వజ్రతుల్యాననాశ్శరాః। విదార్య తాని రక్షాంసి
సుపుంఖా వివిశుః క్షితిమ్॥౧౩॥ భిద్యమానాశ్శరైస్సంఖ్యే నారాయణకరచ్యుతైః। నిపేతూ రాక్షసా భూమౌ శైలా వజ్రహతా
ఇవ ॥౧౪॥ వ్రణాని పరగాత్రేభ్యో విష్ణుచక్రకృతాని వై। అసృక్ క్షరంతి ధారాభిస్స్వర్ణధారా ఇవాచలాః॥౧౫॥ శంఖరాజర-
వశ్చాపి శార్ఙ్గచాపరవస్తథా। రాక్షసానాం రవాంశ్చాపి గ్రసతే వైష్ణవో రవః॥౧౬॥ తేషాం శిరోధరాన్ధూతాంశ్ఛరధ్వ-

జఘనూంషిచ । రథాన్పతాకాస్తూణీరాంశ్చిచ్ఛేదసహరిశ్శరైః॥౧౭॥ సూర్యాదివకరాఘోరావార్యౌఘాఇవసాగరాత్
పర్వతాదివనాగేంద్రాధారౌఘాఇవచాంబుదాత్॥౧౮॥ తథాశార్ఙ్గవినిర్ముక్తాశ్శరానారాయణేరితాః । నిర్ధావంతీషవ
స్తూర్ణంశతశోథసహస్రశః॥౧౯॥ శరభేణయథాసింహాస్సింహేనద్విరదాయథా । ద్విరదేనయథావ్యాఘ్రావ్యాఘ్రే
ణద్వీపినోయథా॥౨౦॥ ద్వీపినేవయథాశ్వానశ్శునామార్జారకాయథా । మార్జారేణయథాసర్పాస్సర్పేణచయథా
ఖవః॥౨౧॥ తథాతేరాక్షసాస్సర్వేవిష్ణునాప్రభవిష్ణునా । ద్రవంతిద్రావితాశ్చాన్యేశాయితాశ్చమహీతలే॥౨౨॥ రాక్ష
సానాంసహస్రాణినిహత్యమధుసూదనః । వారిజంపూరయామాసతోయదంసురరాడివ॥౨౩॥ నారాయణశరత్రస్తంశం
ఖనాదసువిహ్వలమ్ । యయౌలంకామభిముఖంప్రభగ్నంరాక్షసంబలమ్॥౨౪॥ ప్రభగ్నేరాక్షసబలేనారాయణశరాహ
తే । సుమాలీశరవర్షేణనివవారరణేహరిమ్॥౨౫॥ సతుతంఛాదయామాసనీహారమివభాస్కరః । రాక్షసాస్సత్వసంప
న్నాఃపునర్ధైర్యంసమాదధుః॥౨౬॥ అథసోభ్యపతద్రోషాద్రాక్షసోబలదర్పితః । మహానాదంప్రకుర్వాణోరాక్షసాన్
జీవయన్నివ॥౨౭॥ ఉత్క్షిప్యలంబాభరణంధున్వన్కరమివద్విపః । రరాసరాక్షసోహర్షాత్సతటిత్తోయదోయథా॥౨౮॥ సు
మాలేర్నర్దతస్తస్యశిరోజ్వలితకుండలమ్ । చిచ్ఛేదయంతురశ్వాశ్చభ్రాంతాస్తస్యతురక్షసః॥౨౯॥ తైరశ్వైర్భ్రా
మ్యతేభ్రాంతైస్సుమాలీరాక్షసేశ్వరః । ఇంద్రియాశ్వైఃపరిభ్రాంతైర్ధృతిహీనోయథానరః॥౩౦॥ తతోవిష్ణుంమ
హాబాహుంప్రపతంతంరణాజిరే । హృతేసుమాలేరశ్వైశ్చరథేవిష్ణురథంప్రతి॥౩౧॥ మాలీచాభ్యద్రవద్యుక్తఃప్రగృహ్య
సశరంధనుః । మాలేర్ధనుశ్చ్యుతాబాణాఃకార్తస్వరవిభూషితాః॥౩౨॥ వివిశుర్హరిమాసాద్యక్రౌంచంపత్రరథాఇవ
అర్ద్యమానశ్శరైస్సోథమాలిముక్తైస్సహస్రశః॥౩౩॥ చుక్షుభేనరణేవిష్ణుర్జితేంద్రియఇవాధిభిః । అథమౌర్వీస్వనంకృ
త్వాభగవాన్భూతభావనః॥౩౪॥ మాలినంప్రతిబాణౌఘాంత్ససర్జారినిషూదనః । తేమాలిదేహమాసాద్యవజ్రవిద్యుత్ప్ర
భాశ్శరాః॥౩౫॥ పిబంతీరుధిరంతస్యనాగాఇవసుధారసమ్ । మాలినంవిముఖంకృత్వాశంఖచక్రగదాధరః॥౩౬॥ మాలిమౌ
ళింధ్వజంచాపంవాజినశ్చాప్యపాతయత్ । విరథస్తుగదాంగృహ్యమాలీనక్తంచరోత్తమః॥౩౭॥ ఆపుప్లువేగదాపాణిర్గిర్య
గ్రాదివకేసరీ । గదయాగరుడేశానమీశానమివచాంతకః॥౩౮॥ లలాటదేశేభ్యహనద్వజ్రేణేంద్రోయథాచలమ్ । గద
యాభిహతస్తేనమాలినాగరుడోభృశమ్॥౩౯॥ రణాత్పరాఙ్ముఖందేవంకృతవాన్వేదనాతురః । పరాఙ్ముఖేకృతేదేవేమాలి
నాగరుడేనవై॥౪౦॥ ఉదతిష్ఠన్మహాంచ్ఛబ్దోరక్షసామభినర్దతామ్ । రక్షసాంరవతాంరావంశ్రుత్వాహరిహయానుజః ।
౪౧॥ తిర్యగాస్థాయసంక్రుద్ధఃపక్షీశేభగవాన్హరిః । పరాఙ్ముఖోప్యుత్ససర్జమాలేశ్చక్రంజిఘాంసయా॥౪౨॥ తత్సూర్య
మండలాభాసంస్వభాసాభాసయన్నభః । కాలచక్రనిభంచక్రంమాలేశ్శీర్షమపాతయత్॥౪౩॥ తచ్ఛిరోరాక్షసేంద్ర
స్యచక్రకృత్తంవిభీషణమ్ । పపాతరుధిరోద్గారిపురారాహుశిరోయథా॥౪౪॥ తతస్సురైస్సుసంహృష్టైస్సర్వప్రాణసమీ
రితః । సింహనాదరవోన్ముక్తస్సాధుదేవేతివాదిభిః॥౪౫॥ మాలినంనిహతందృష్ట్వాసుమాలీమాల్యవానపి । సబలౌశోకసం
తప్తౌలంకామేవప్రధావితౌ॥౪౬॥ గరుడస్తుసమాశ్వస్తస్సన్నివృత్యయథాపురా । రాక్షసాన్ద్రావయామాసపక్షవా
తేనకోపితః॥౪౭॥ చక్రకృత్తాస్యకమలాగదాసంచూర్ణితోరసః । లాంగలగ్లపితగ్రీవాముసలైర్భిన్నమస్తకాః॥౪౮॥
కేచిచ్చైవాసినాభిన్నాస్తథాన్యేశరపీడితాః । నిపేతురంబరాత్తూర్ణంరాక్షసాస్సాగరాంభసి॥౪౯॥ నారాయణో
బాణవరాశనీభిర్విదారయామాసధనుఃప్రముక్తైః । నక్తంచరాన్ముక్తవిధూతకేశాన్యథాశనీభిస్సతటిన్మహాభ్రః॥౫౦॥
భిన్నాతపత్రంపతమానశస్త్రంశరైరపధ్వస్తవినీతవేషమ్ । వినిస్రుతాంత్రంభయలోలనేత్రంబలంతదున్మత్తతరంబభూ
వ॥౫౧॥ సింహార్దితానామివకుంజరాణాంనిశాచరాణాంసహకుంజరాణామ్ । రవాశ్చవేగాశ్చసమంబభూవుఃపురాణసిం
హేనవిమర్దితానామ్॥౫౨॥ తేవార్యమాణాహరిబాణజాలైస్స్వబాణజాలానిసముత్సృజంతః । ధావంతినక్తంచరకాలమే
ఘావాయుప్రభిన్నాఇవకాలమేఘాః॥౫౩॥ చక్రప్రహారైర్వినికృత్తశీర్షాస్సంచూర్ణితాంగాశ్చగదాప్రహారైః । అసిప్ర
హారైర్ద్వివిధావిభిన్నాఃపతంతిశైలాఇవరాక్షసేంద్రాః॥౫౪॥ విలంబమానైర్మణిహారకుండలైర్నిశాచరైర్నీలవలా
హకోపమైః । నిపాత్యమానైర్దదృశేనిరంతరంనిపాత్యమానైరివనీలపర్వతైః॥౫౫॥ ఇతిసప్తమస్సర్గః*********

హన్యమానే బలే తస్మిన్పద్మనాభేనపృష్ఠతః । మాల్యవాంత్సన్నివృత్తో౽థ వేలామేత్యఇవార్ణవః ॥౧॥ సంరక్తనయనః
కోపాచ్చలన్మౌళిర్నిశాచరః పద్మనాభమిదంప్రాహవచనంపురుషోత్తమమ్ ॥౨॥ నారాయణనజానీషే క్షాత్రంధర్మం
పురాతనమ్ । అయుద్ధమనసోభీతానస్మాన్హంసియథేతరః ॥౩॥ పరాఙ్ముఖవధంపాపంయఃకరోత్యసురేతరః । సహంతాన
గతస్స్వర్గంలభతేపుణ్యకర్మణామ్ ॥౪॥ యుద్ధశ్రద్ధాథవాతే౽స్తిశంఖచక్రగదాధర । అహంస్థితో౽స్మిపశ్యామిబలందర్శ
యయత్తవ ॥౫॥ మాల్యవంతంస్థితందృష్ట్వామాల్యవంతమివాచలమ్ । ఉవాచరాక్షసేంద్రంతందేవరాజానుజోబలీ ॥౬॥
యుష్మత్తోభయభీతానాందేవానాంవైమయాభయమ్ । రాక్షసోత్సాదనందత్తంతదేతదనుపాల్యతే ॥౭॥ ప్రాణైరపిప్రి
యంకార్యందేవానాంహిసదామయా । సో౽హంవోనిహనిష్యామిరసాతలగతానపి ॥౮॥ దేవదేవంబ్రువాణంతంరక్తాంబురు
హలోచనమ్ । శక్త్యాబిభేదసంక్రుద్ధోరాక్షసేంద్రోభుజాంతరే ॥౯॥ మాల్యవద్భుజనిర్ముక్తాశక్తిర్ఘంటాకృతస్వనా ।
హరేరురసిబభ్రాజమేఘస్థేవశతహ్రదా ॥౧౦॥ తతస్తామేవచోత్కృష్యశక్తింశక్తిధరప్రియః । మాల్యవంతంసముద్దిశ్యచి
క్షేపాంబురుహేక్షణః ॥౧౧॥ స్కందోత్సృష్టేవసాశక్తిర్గోవిందకరనిస్సృతా । కాంక్షంతీరాక్షసంప్రాయాన్మాహేం
ద్రీవాంజనాచలమ్ ॥౧౨॥ సాతస్యోరసివిస్తీర్ణేహారభాసావభాసితే । అపతద్రాక్షసేంద్రస్యగిరికూటఇవాశనిః ॥౧౩॥
తయాభిన్నతనుత్రాణః ప్రావిశద్విపులంతమః । మాల్యవాన్పునరాశ్వస్తస్తస్థౌగిరిరివాచలః ॥౧౪॥ తతఃకార్ష్ణాయసం
శూలంకంటకైర్బహుభిర్వృతమ్ । ప్రగృహ్యాభ్యహనద్దేవంస్తనయోరంతరేదృఢమ్ ॥౧౫॥ తథైవరణరక్తస్తుముష్టినావా
సవానుజమ్ । తాడయిత్వాధనుర్మాత్రమపక్రాంతోనిశాచరః ॥౧౬॥ తతో౽ంబరేమహాంఛబ్దస్సాధుసాధ్వితిచోత్థితః । ఆ
హత్యరాక్షసోవిష్ణుంగరుడంచాప్యతాడయత్ ॥౧౭॥ వైనతేయస్తతఃక్రుద్ధఃపక్షవాతేనరాక్షసమ్ । వ్యపోహద్బలవాన్వా
యుశ్శుష్కపర్ణచయంయథా ॥౧౮॥ ద్విజేంద్రపక్షవాతేనద్రావితందృశ్యపూర్వజమ్ । సుమాలీస్వబలైస్సార్ధంలంకామ
భిముఖో౽యయౌ ॥౧౯॥ పక్షవాతబలోద్ధూతోమాల్యవానపిరాక్షసః । స్వబలేనసమాగమ్యయయౌలంకాంహ్రియావృతః ॥
౨౦॥ ఏవంతేరాక్షసాస్తేనహరిణాకమలేక్షణ । బహుశస్సంయుగేభగ్నాహతప్రవరనాయకాః ॥౨౧॥ అశక్నువంతస్తేవిష్ణుం
ప్రతియోద్ధుంభయార్దితాః । త్యక్త్వాలంకాంగతావస్తుంపాతాళంసహపత్నయః ॥౨౨॥ సుమాలినంసమాసాద్యరాక్ష
సంరఘుసత్తమ । స్థితాఃప్రఖ్యాతవీర్యాస్తేవంశేసాలకటంకటే ॥౨౩॥ యేత్వయానిహతాస్తేతుపౌలస్త్యానామరాక్షసాః
సుమాలీమాల్యవాన్మాలీతేభ్యస్తేబలవత్తరాః ॥౨౪॥ నచాన్యోరాక్షసాన్హంతాసురారీన్దేవకంటకాన్ । ఋతే
నారాయణందేవంశంఖచక్రగదాధరమ్ ॥౨౫॥ భవాన్నారాయణోదేవశ్చతుర్బాహుస్సనాతనః । రాక్షసాన్హంతు
ముత్పన్నోహ్యజేయఃప్రభురవ్యయః ॥౨౬॥ నష్టధర్మవ్యవస్థాతాకాలేకాలేప్రజాకరః । ఉత్పద్యతేదస్యువధేశరణాగతవ
త్సలః ॥౨౭॥ ఏషామయాతవనరాధిపరాక్షసానాముత్పత్తిరద్యకథితాసకలాయథావత్ । భూయోనిబోధరఘుసత్తమరా
వణస్యజన్మప్రభావమతులంససుతస్యసర్వమ్ ॥౨౮॥ చిరాత్సుమాలీవ్యచరద్రసాతలంసరాక్షసోవిష్ణుభయార్దితస్తదా ।
పుత్రైశ్చపౌత్రైశ్చసమన్వితోబలీతతస్తులంకామవసద్ధనేశ్వరః ॥౨౯॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - అష్టమస్సర్గః. ***

కస్యచిత్త్వథకాలస్యసుమాలీనామరాక్షసః । రసాతలాన్మర్త్యలోకంసర్వంవైవిచచారహ ॥౧॥ నీలజీమూతసం
కాశస్తప్తకాంచనకుండలః । కన్యాందుహితరంగృహ్యవినాపద్మమివశ్రియమ్ ॥౨॥ రాక్షసేంద్రస్సతుతదావిచరన్వైమ
హీతలే । తదాపశ్యత్సగచ్ఛంతంపుష్పకేనధనేశ్వరమ్ ॥౩॥ గచ్ఛంతంపితరంద్రష్టుంపులస్త్యతనయంవిభుమ్ । తందృష్ట్వా
మరసంకాశంస్వచ్ఛందంతపనోపమమ్ ॥౪॥ రసాతలంప్రవిష్టస్సన్మర్త్యలోకాత్సవిస్మయః । ఇత్యేవంచింతయామాస
రాక్షసానాంమహామతిః ॥౫॥ కింకృత్యంశ్రేయఇత్యేవంవర్ధేమహికథంవయమ్ । అథాబ్రవీత్సుతాంరక్షఃకైకసీంనామ
నామతః ॥౬॥ పుత్రిప్రదానకాలో౽యంయౌవనంతే౽తివర్తతే । ప్రత్యాఖ్యానాచ్చభీతైస్త్వంనవరైఃపరిగృహ్యసే ॥౭॥ త్వ
త్కృతేచవయంసర్వేయంత్రితాధర్మబుద్ధయః । త్వంహిసర్వగుణోపేతాశ్రీస్సాక్షాదివపుత్రికే ॥౮॥ కన్యాపితృత్వం
దుఃఖంహిసర్వేషాంమానకాంక్షిణామ్ । నజ్ఞాయతేచకఃకన్యాంవరయేదితికన్యకే ॥౯॥ మాతుఃకులంపితృకులంయత్రచైవ
ప్రదీయతే । కులత్రయంసదాకన్యాసంశయేస్థాప్యతిష్ఠతి ॥౧౦॥ సాత్వంమునివరంశ్రేష్ఠంప్రజాపతికులోద్భవమ్ । భజవిశ్ర
వసంపుత్రిపౌలస్త్యంవరయస్వయమ్ ॥౧౧॥ ఈదృశాస్తేభవిష్యంతిపుత్రాఃపుత్రినసంశయః । తేజసాభాస్కరసమో

యాదృశో౽యం ధనేశ్వరః॥౧౨॥ సా తు తద్వచనం శ్రుత్వా కన్యకా పితృగౌరవాత్ । తత్ర గత్వా చ సా తస్థౌ విశ్రవా యత్ర త
ప్యతే॥౧౩॥ ఏతస్మిన్నంతరే రామ పులస్త్యతనయో ద్విజః । అగ్నిహోత్రముపాతిష్ఠచ్చతుర్థ ఇవ పావకః॥౧౪॥ అవిచిం
త్య తు తాం వేలాం దారుణాం పితృగౌరవాత్ । ఉపసృత్యాగ్రతస్తస్య చరణాధోముఖీ స్థితా॥౧౫॥ విలిఖంతీ ముహుర్భూమి
మంగుష్ఠాగ్రేణ భామినీ । స తు తాం ప్రేక్ష్య సుశ్రోణీం పూర్ణచంద్రనిభాననామ్॥౧౬॥ అబ్రవీత్పరమోదారో దీప్యమా
నాం స్వతేజసా । భద్రే కస్యాసి దుహితా కుతో వా త్వమిహాగతా॥౧౭॥ కిం కార్యం కస్య వా హేతోస్తత్త్వతో బ్రూహి శోభ
నే । ఏవముక్తా తు సా కన్యా కృతాంజలిరథాబ్రవీత్ ॥౧౮॥ ఆత్మప్రభావేన మునే జ్ఞాతుమర్హసి మే మతమ్ । కిం తు మాం విద్ధి
బ్రహ్మర్షే శాసనాత్పితురాగతామ్॥౧౯॥ కైకసీ నామ నామ్నాహం శేషం త్వం జ్ఞాతుమర్హసి । స తు గత్వా మునిర్ధ్యా
నం వాక్యమేతదువాచ హ॥౨౦॥ విజ్ఞాతం తే మయా భద్రే కారణం యన్మనోగతమ్ । సుతాభిలాషో మత్తస్తే మత్తమాతంగ
గామిని॥ ౨౧ ॥ దారుణాయాం తు వేలాయాం యస్మాత్త్వం మాముపస్థితా । శృణు తస్మాత్సుతాన్ భద్రే యాదృశాన్ జన
యిష్యసి॥౨౨॥ దారుణాన్ దారుణాకారాన్ దారుణాభిజనప్రియాన్ । ప్రసవిష్యసి సుశ్రోణి రాక్షసాన్ క్రూరకర్మణః॥
౨౩ ॥ సా తు తద్వచనం శ్రుత్వా ప్రణిపత్యాబ్రవీద్వచః । భగవన్నీదృశాన్ పుత్రాంస్త్వత్తో౽హం బ్రహ్మవాదినః ॥ ౨౪ ॥
నేచ్ఛామి సువ్రతాచారాన్ ప్రసాదం కర్తుమర్హసి । కన్యయా త్వేవముక్తస్తు విశ్రవా మునిపుంగవః॥౨౫॥ ఉవాచ కైకసీం
భూయః పూర్ణేందురివ రోహిణీమ్ । పశ్చిమో యస్తవ సుతో భవిష్యతి శుభాననే॥౨౬॥ మమ వంశానురూపః స ధర్మాత్మా చ
న సంశయః । ఏవముక్తా తు సా కన్యా రామ కాలేన కేనచిత్ ॥౨౭॥ జనయామాస బీభత్సం రక్షోరూపం సుదారుణమ్ । దశగ్రీ
వం మహాదంష్ట్రం నీలాంజనచయోపమమ్॥౨౮॥ తామ్రోష్ఠం వింశతిభుజం మహాస్యం దీప్తమూర్ధజమ్ । తస్మిన్ జాతే తు
తత్కాలే సజ్వాలకబలాః శివాః॥౨౯॥ క్రవ్యాదాశ్చాపసవ్యాని మండలాని ప్రచక్రముః । వవర్ష రుధిరం దేవో మేఘాశ్చ
ఖరనిస్వనాః॥౩౦॥ ప్రబభౌ న చ సూర్యో వై మహోల్కాశ్చాపతన్ భువి । చకంపే జగతీ చైవ వవుర్వాతాః సుదారుణాః॥
౩౧॥ అక్షోభ్యః క్షుభితశ్చైవ సముద్రః సరితాం పతిః । అథ నామాకరోత్తస్య పితామహసమః పితా॥౩౨॥ దశగ్రీవః ప్రసూ
తో౽యం దశగ్రీవో భవిష్యతి । తస్య త్వనంతరం జాతః కుంభకర్ణో మహాబలః॥౩౩॥ ప్రమాణాద్యస్య విపులం ప్రమాణం నే
హ విద్యతే । తతః శూర్పణఖా నామ సంజజ్ఞే వికృతాననా॥౩౪॥ విభీషణశ్చ ధర్మాత్మా కైకస్యాః పశ్చిమః సుతః । తస్మిన్ జా
తే మహాసత్త్వే పుష్పవర్షం పపాత హ॥౩౫॥ నభఃస్థానే దుందుభయో దేవానాం ప్రాణదంస్తదా । వాక్యం చైవాంతరిక్షే చ
సాధు సాధ్వితి తత్తథా॥౩౬॥ తౌ తు తత్ర మహారణ్యే వవృధాతే మహౌజసౌ । కుంభకర్ణదశగ్రీవౌ లోకోద్వేగకరౌ తదా ॥
౩౭॥ కుంభకర్ణః ప్రమత్తస్తు మహర్షీన్ ధర్మవత్సలాన్ । త్రైలోక్యం నిత్యాసంతుష్టో భక్షయన్ విచచార హ॥౩౮॥ విభీ
షణస్తు ధర్మాత్మా నిత్యం ధర్మే వ్యవస్థితః । స్వాధ్యాయనియతాహార ఉవాస విజితేంద్రియః॥౩౯॥ అథ వైశ్రవణో దేవ
స్తత్ర కాలేన కేనచిత్ । ఆగతః పితరం ద్రష్టుం పుష్పకేణ ధనేశ్వరః॥౪౦॥ తం దృష్ట్వా కైకసీ తత్ర జ్వలంతమివ తేజసా । ఆగమ్య
రాక్షసీ తత్ర దశగ్రీవమువాచ హ॥౪౧॥ పుత్ర వైశ్రవణం పశ్య భ్రాతరం తేజసావృతమ్ । భ్రాతృభావే సమే చాపి పశ్యాత్మా
నం త్వమీదృశమ్॥౪౨॥ దశగ్రీవ తథా యత్నం కురుష్వామితవిక్రమ । యథా త్వమపి మే పుత్ర భవ వైశ్రవణోపమః ॥౪౩॥
మాతుస్తద్వచనం శ్రుత్వా దశగ్రీవః ప్రతాపవాన్ । అమర్షమతులం లేభే ప్రతిజ్ఞాం చాకరోత్తదా॥౪౪॥ సత్యం తే ప్రతిజా
నామి భ్రాతృతుల్యో౽ధికో౽పి వా । భవిష్యామ్యోజసా చైవ సంతాపం త్యజ హృద్గతమ్॥౪౫॥ తతస్తేనైవ కోపేన దశగ్రీవస్స
హానుజః । చికీర్షుర్దుష్కరం కర్మ తపసే ధృతమానసః॥౪౬॥ ప్రాప్స్యామి తపసా కామమితి కృత్వాధ్యవస్య చ । అగచ్ఛదా
త్మసిద్ధ్యర్థం గోకర్ణస్యాశ్రమం శుభమ్॥౪౭॥ స రాక్షసస్తత్ర సహానుజస్తదా తపశ్చకారాతులముగ్రవిక్రమః । అతో
షయచ్చాపి పితామహం విభుం దదౌ స తుష్టశ్చ వరాన్ జయావహాన్॥౪౮॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - నవమస్సర్గః. ***
అథాబ్రవీన్మునిం రామః కథం తే భ్రాతరో వనే । కీదృశం తు తదా బ్రహ్మంస్తపస్తేపుర్మహాబలాః॥౧॥ అగస్త్యస్త్వ
బ్రవీత్తత్ర రామం సుప్రీతమానసమ్ । తాంస్తాన్ ధర్మవిధీంస్తత్ర భ్రాతరస్తే సమావిశన్॥౨॥ కుంభకర్ణస్తతో యత్తో ని
త్యం ధర్మపథే స్థితః । తతాప గ్రీష్మకాలే తు పంచాగ్నీన్ పరితః స్థితః॥౩॥ మేఘాంబుసిక్తో వర్షాసు వీరాసనమసేవత । నిత్యం చ శి
శిరే కాలే జలమధ్యప్రతిశ్రయః॥౪॥ ఏవం వర్షసహస్రాణి దశ తస్యాతిచక్రముః । ధర్మే ప్రయతమానస్య సత్పథే నిష్ఠితస్య

ఛా॥౫॥ విభీషణస్తు ధర్మాత్మా నిత్యం ధర్మపరశ్శుచిః। పంచవర్షసహస్రాణి పాదేనైకేన తస్థివాన్॥౬॥ సమాప్తే నియమే తస్య ననృతుశ్చాప్సరోగణాః। పపాత పుష్పవర్షం చ క్షుభితాశ్చాపి దేవతాః॥౭॥ పంచవర్షసహస్రాణి సూర్యం చైవాన్వవర్తత। తస్థౌ చోర్ధ్వశిరో బాహుస్స్వాధ్యాయధృతమానసః॥౮॥ ఏవం విభీషణస్యాపి స్వర్గస్థస్యేవ నందనే। దశవర్షసహస్రాణి గతాని నియతాత్మనః॥౯॥ దశవర్షసహస్రం తు నిరాహారో దశాననః। పూర్ణే వర్షసహస్రే తు శిరశ్చాగ్నౌ జుహావ సః॥౧౦॥ ఏవం వర్షసహస్రాణి నవ తస్యాతిచక్రముః। శిరాంసి నవ చాప్యస్య ప్రవిష్టాని హుతాశనమ్॥౧౧॥ అథ వర్షసహస్రే తు దశమే దశమం శిరః। ఛేత్తుకామే దశగ్రీవే ప్రాప్తస్తత్ర పితామహః॥౧౨॥ పితామహస్తు సుప్రీతస్సార్ధం దేవైరుపస్థితః। తవ తావద్దశగ్రీవ ప్రీతోఽస్మీత్యభ్యభాషత॥౧౩॥ శీఘ్రం వరయ ధర్మజ్ఞ వరో యస్తేఽభికాంక్షితః। కిం తే కామం కరోమ్యద్య న వృథా తే పరిశ్రమః॥౧౪॥ అథాబ్రవీద్దశగ్రీవః ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా। ప్రణమ్య శిరసా దేవం హర్షగద్గదయా గిరా॥౧౫॥ భగవన్ ప్రాణినాం నిత్యం నాన్యత్ర మరణాద్భయమ్। నాస్తి మృత్యుసమశ్శత్రురమరత్వమహం వృణే॥౧౬॥ ఏవముక్తస్తదా బ్రహ్మా దశగ్రీవమువాచ హ। నాస్తి సర్వామరత్వం తే వరమన్యం వృణీష్వ మే॥౧౭॥ ఏవముక్తే తదా రామ బ్రహ్మణా లోకకర్తృణా। దశగ్రీవ ఉవాచేదం కృతాంజలిరథాగ్రతః॥౧౮॥ సుపర్ణనాగయక్షాణాం దైత్యదానవరక్షసామ్। అవధ్యోఽహం ప్రజాధ్యక్ష దేవతానాం చ శాశ్వత॥౧౯॥ న హి చింతా మమాన్యేషు ప్రాణిష్వమరపూజిత। తృణభూతా హి తే మన్యే ప్రాణినో మానుషాదయః॥౨౦॥ ఏవముక్తస్తు ధర్మాత్మా దశగ్రీవేణ రక్షసా। ఉవాచ వచనం దేవస్సహ దేవైః పితామహః॥౨౧॥ భవిష్యత్యేవమేతత్తే వచో రాక్షసపుంగవ। ఏవముక్త్వా తు తం రామ దశగ్రీవం పితామహః॥౨౨॥ శృణు చాపి వరో భూయః ప్రీతస్యేహ శుభో మమ। హుతాని యాని శీర్షాణి పూర్వమగ్నౌ త్వయానఘ॥౨౩॥ పునస్తాని భవిష్యంతి తథైవ తవ రాక్షస। వితరామీహ తే సౌమ్య వరం చాన్యం దురాసదమ్॥౨౪॥ ఛందతస్తవ రూపం చ మనసా యద్యథేప్సితమ్। భవిష్యతి న సందేహో మద్వరాత్తవ రాక్షస॥౨౫॥ ఏవం పితామహోక్తస్య దశగ్రీవస్య రక్షసః। అగ్నౌ హుతాని శీర్షాణి పునస్తాన్యుత్థితాని వై॥౨౬॥ ఏవముక్త్వా తు తం రామ దశగ్రీవం పితామహః। విభీషణమథోవాచ వాక్యం లోకపితామహః॥౨౭॥ విభీషణ త్వయా వత్స ధర్మసంహితబుద్ధినా। పరితుష్టోఽస్మి ధర్మాత్మన్ వరం వరయ సువ్రత॥౨౮॥ విభీషణస్తు ధర్మాత్మా వచనం ప్రాహ సాంజలిః। వృతస్సర్వగుణైర్నిత్యం చంద్రమా రశ్మిభిర్యథా॥౨౯॥ భగవన్ కృతకృత్యోఽహం యన్మే లోకగురుస్స్వయమ్। ప్రీతేన యది దాతవ్యో వరో మే శృణు సువ్రత॥౩౦॥ పరమాపద్గతస్యాపి ధర్మే మమ మతిర్భవేత్। అశిక్షితం చ బ్రహ్మాస్త్రం భగవన్ ప్రతిభాతు మే॥౩౧॥ యా యా మే జాయతే బుద్ధిర్యేషు యేష్వాశ్రమేషు చ। సా సా భవతు ధర్మిష్ఠా తం తు ధర్మం చ పాలయే॥౩౨॥ ఏష మే పరమోదారవరః పరమకో మతః। న హి ధర్మాభిరక్తానాం లోకే కించన దుర్లభమ్॥౩౩॥ పునః ప్రజాపతిః ప్రీతో విభీషణమువాచ హ। ధర్మిష్ఠస్త్వం యథా వత్స తథా చైతద్భవిష్యసి॥౩౪॥ యస్మాద్రాక్షసయోనౌ తే జాతస్యామిత్రనాశన। నాధర్మే జాయతే బుద్ధిరమరత్వం దదామి తే॥౩౫॥ ఇత్యుక్త్వా కుంభకర్ణాయ వరం దాతుమవస్థితమ్। ప్రజాపతిం సురాస్సర్వే వాక్యం ప్రాంజలయోఽబ్రువన్॥౩౬॥ న తావత్కుంభకర్ణాయ ప్రదాతవ్యో వరస్త్వయా। జానీషే హి యథా లోకాంస్త్రాసయత్యేష దుర్మతిః॥౩౭॥ నందనేఽప్సరసస్సప్త మహేంద్రానుచరా దశ। అనేన భక్షితా బ్రహ్మన్ ఋషయో మానుషాస్తథా॥౩౮॥ అలబ్ధవరపూర్వేణ కృతమేవం తు రక్షసా। యద్యేష వరలబ్ధస్స్యాద్భక్షయేద్భువనత్రయమ్॥౩౯॥ వరవ్యాజేన మోహోఽస్మై దీయతామమితప్రభ। లోకానాం స్వస్తి చైవం స్యాదస్య వేదస్య చ సమ్మతిః॥౪౦॥ ఏవముక్తస్సురైర్బ్రహ్మా చింతయత్పద్మసంభవః। చింతితా చోపతస్థేఽస్య పార్శ్వం దేవీ సరస్వతీ॥౪౧॥ ప్రాంజలిస్సా తు పార్శ్వస్థా ప్రాహ వాక్యం సరస్వతీ। ఇయమస్మ్యాగతా దేవ కిం కార్యం కరవాణ్యహమ్॥౪౨॥ ప్రజాపతిస్తు తాం ప్రాప్తాం ప్రాహ వాక్యం సరస్వతీమ్। వాణి త్వం రాక్షసేంద్రస్య భవ వాగ్దేవతేప్సితా॥౪౩॥ తథేత్యుక్త్వా ప్రవిష్టా సా ప్రజాపతిరథాబ్రవీత్। కుంభకర్ణ మహాబాహో వరం వరయ యో మతః॥౪౪॥ కుంభకర్ణస్తు తద్వాక్యం శ్రుత్వా వచనమబ్రవీత్। స్వప్తుం వర్షాణ్యనేకాని దేవదేవ మమేప్సితమ్॥౪౫॥ ఏవమస్త్వితి తం చోక్త్వా ప్రాయాద్బ్రహ్మా సురైస్సమమ్। దేవీ సరస్వతీ చైవ రాక్షసం తం జహౌ పునః॥౪౬॥ బ్రహ్మణా సహ దేవేషు గతేషు చ నభస్స్థలమ్। విముక్తోఽసౌ సరస్వత్యా స్వాం సంజ్ఞాం చ తతో గతః॥౪౭॥ కుంభకర్ణస్తు దుష్టాత్మా చింతయామాస దుఃఖితః। ఈదృశం కిమిదం వాక్యం మమాద్య వదనాచ్చ్యుతమ్॥౪౮॥ అహం వ్యామోహితో

దేవై రితిమన్యేతదాగతైః॥ఏవంలబ్ధవరాస్సర్వే భ్రాతరోదీప్తతేజసః॥౪౯॥ శ్లేష్మాతకవనంగత్వాతత్రతేన్యవసంత్సుఖమ్।
ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - దశమస్సర్గః - ********************** సుమాలీవరలబ్ధాంస్తుజ్ఞాత్వాచైతాన్ని
శాచరాన్। ఉదతిష్ఠద్భయంత్యక్త్వాసానుగస్సరసాతలాత్ ॥౧॥మారీచశ్చప్రహస్తశ్చవిరూపాక్షోమహోదరః॥ఉదతి
ష్ఠంత్సుసంరబ్ధాస్సచివాస్తస్యరక్షసః॥ ౨ ॥ సుమాలీసచివైస్సార్ధంవృతోరాక్షసపుంగవైః। అభిగమ్యదశగ్రీవంపరిష్వ
జ్యేదమబ్రవీత్ ॥౩॥దిష్ట్యాతేవత్ససంప్రాప్తశ్చింతితోయంమనోరథః।యస్త్వంత్రిభువనశ్రేష్ఠాల్లబ్ధవాన్వరముత్తమమ్
౪॥యత్కృతేచవయంలంకాంత్యక్త్వాయాతారసాతలమ్ ।తద్గతంనోమహాబాహోమహద్విష్ణుకృతంభయమ్॥౫॥అ
సకృత్తద్భయాద్భీతాఃపరిత్యజ్యస్వమాలయమ్। విద్రుతాస్సహితాస్సర్వేప్రవిష్టాస్స్మరసాతలమ్॥౬॥అస్మదీయాచలంకే
యంనగరీరాక్షసోచితా। నివేశితాతవభ్రాత్రా ధనాధ్యక్షేణధీమతా॥౭॥యదినామాత్రశక్యంస్యాత్సామ్నాదానేనవా
నఘ। తరసావామహాబాహోప్రత్యానేతుంకృతంభవేత్ ॥౮॥త్వంతులంకేశ్వరస్తాతభవిష్యసినసంశయః।త్వయారా
క్షసవంశోయంనిమగ్నోపిసముద్ధృతః॥౯॥సర్వేషాంనఃప్రభుశ్చైవభవిష్యసిమహాబల। అథాబ్రవీద్దశగ్రీవోమాతామహ
ముపస్థితమ్॥౧౦॥విత్తేశోగురురస్మాకంనార్హస్త్వంవక్తుమీదృశమ్।సామ్నాపిరాక్షసేంద్రేణప్రత్యాఖ్యాతోగరియ్యసా
౧౧॥కించిన్నాహతదారక్షోజ్ఞాత్వాతస్యచికీర్షితమ్।కస్యచిత్త్వథకాలస్యవసంతంరావణంతతః॥౧౨॥ఉక్తవంతంతథా
వాక్యందశగ్రీవంనిశాచరః। ప్రహస్తఃప్రశ్రితంవాక్యమిదమాహసకారణమ్॥ ౧౩ ॥దశగ్రీవమహాబాహోనార్హ
స్త్వంవక్తుమీదృశమ్। సౌభ్రాత్రంనాస్తిశూరాణాంశృణుచేదంవచోమమ ॥ ౧౪ ॥ అదితిశ్చదితిశ్చైవభగిన్యౌసహితే
హితే। భార్యైపరమరూపిణ్యౌకశ్యపస్యప్రజాపతేః॥౧౫॥అదితిర్జనయామాసదేవాంస్త్రిభువనేశ్వరాన్। దితిస్త్వజన
యత్పుత్రాన్ కశ్యపస్యాత్మసంభవాన్॥౧౬॥దైత్యానాంకిలధర్మజ్ఞపురీయంసవనార్ణవా। సపర్వతామహీవీరతేభ
వన్ప్రభవిష్ణవః ॥౧౭॥ నిహత్యతాంస్తుసమరేవిష్ణునాప్రభవిష్ణునా। దేవానాంవశమానీతంత్రైలోక్యమిదమవ్యయమ్॥
౧౮॥నైతదేకోభవానేవకరిష్యతివిపర్యయమ్ ।సురాసురైరాచరితంతత్కురుష్వవచోమమ॥౧౯॥ఏవముక్తోదశగ్రీవఃప్ర
హృష్టేనాంతరాత్మనా।చింతయిత్వాముహూర్తంవైబాఢమిత్యేవసోబ్రవీత్॥౨౦॥ సతుతేనైవహర్షేణతస్మిన్నహనివీ
ర్యవాన్। వనంగతోదశగ్రీవస్సహతైఃక్షణదాచరైః॥౨౧॥త్రికూటస్థస్సతుతదాదశగ్రీవోనిశాచరః। ప్రేషయామాసదౌ
త్యేనప్రహస్తంవాక్యకోవిదమ్॥ ౨౨ ॥ ప్రహస్తశీఘ్రంగచ్ఛత్వంబ్రూహినైరృతపుంగవమ్। వచసామమవిత్తేశంసా
మపూర్వమిదంవచః॥౨౩ ॥ఇయంలంకాపురీరాజన్రాక్షసానాంమహాత్మనామ్। త్వయానివేశితాసౌమ్యనైతద్యుక్తంత
వానఘ॥౨౪॥తద్భవాన్యదినోహ్యద్యదద్యాదతులవిక్రమ। కృతాభవేన్మమప్రీతిర్ధర్మశ్చైవానుపాలితః॥౨౫॥స
తుగత్వాపురీంలంకాంధనదేనసురక్షితామ్। అబ్రవీత్పరమోదారంవిత్తపాలమిదంవచః॥౨౬ ॥ ప్రేషితోహంతవభ్రా
త్రాదశగ్రీవేణసువ్రత। త్వత్సమీపంమహాబాహోసర్వశస్త్రభృతాంవర॥౨౭॥తచ్ఛ్రూయతాంమహాప్రాజ్ఞస
ర్వశాస్త్రవిశారద। వచనంమమవిత్తేశయద్బ్రవీతిదశాననః॥౨౮॥ఇయంకిలపురీరమ్యాసుమాలిప్రముఖైఃపురా। భుక్త
పూర్వావిశాలాక్షరాక్షసైర్భీమవిక్రమైః॥౨౯॥ తేనవిజ్ఞాప్యతేసోయంసాంప్రతంవిశ్రవాత్మజ। తదేషాదీయతాంతాత
యాచతస్తస్యసామతః॥౩౦॥ప్రహస్తాదభిసంశ్రుత్యదేవోవైశ్రవణోవచః। ప్రత్యువాచప్రహస్తంతంవాక్యంవాక్యవి
శారదః॥౩౧॥దత్తామమేయంపిత్రాతులంకాశూన్యానిశాచరైః।నివాసితాచమేయక్షైర్దానమానాదిభిర్గుణైః॥౩౨॥
బ్రూహిగచ్ఛదశగ్రీవంపురీరాజ్యంచయన్మమ।అవాప్యైతన్మహాబాహోభుజ్క్ష్వరాజ్యమకంటకమ్॥౩౩॥అవిభక్తం
త్వయాసార్ధంరాజ్యంయచ్చాపిమేవసు। ఏవముక్త్వాధనాధ్యక్షోజగామపితురంతికమ్॥౩౪॥అభివాద్యగురుంప్రాహ
రావణస్యయదీప్సితమ్।ఏషతాతదశగ్రీవోదూతంప్రేషితవాన్మమ॥౩౫॥దీయతాంనగరీలంకాపూర్వంరక్షోగణోషితా।
మయాత్రయదనుష్ఠేయంతన్మమాచక్ష్వసువ్రత॥౩౬ ॥ బ్రహ్మర్షిస్త్వేవముక్తోసౌవిశ్రవామునిపుంగవః। ప్రాంజలిం
ధనదంప్రాహశృణుపుత్రవచోమమ॥౩౭ ॥దశగ్రీవోమహాబాహురుక్తవాన్మమసన్నిధౌ। మయానిర్భర్త్సితశ్చాసీద్బ
హుశోక్తస్సుదుర్మతిః॥౩౮ ॥సక్రోధేనమయాచోక్తోధ్వంససేచపునఃపునః। శ్రేయోభియుక్తంధర్మ్యంచశృణుపుత్రవ
చోమమ॥౩౯॥వరప్రదానాత్సంమూఢోమాన్యామాన్యాన్సదుర్మతిః। నవేత్తిమమశాపాచ్చప్రకృతిందారుణాంగతః॥

౪౦॥ తస్మాద్గచ్ఛ మహాబాహో కైలాసం ధరణీధరమ్। నివేశయ నివాసార్థం త్యక్త్వా లంకాం సహానుగః॥౪౧॥ తత్ర మం
దాకినీ రమ్యా నదీనాముత్తమా నదీ। కాంచనైస్సూర్యసంకాశైః పంకజైస్సంవృతోదకా॥౪౨॥ కుముదైరుత్పలైశ్చైవ త
థాన్యైశ్చ సుగంధిభిః। తత్ర దేవాస్సగంధర్వాస్సాప్సరోరగకిన్నరాః॥౪౩॥ విహారశీలాస్సతతం రమంతే సర్వదా శ్రితాః।
నహి క్షమం తవానేన వైరం ధనద రక్షసా॥౪౪॥ జానీషే హి యథానేన లబ్ధః పరమకో వరః। ఏవముక్తో గృహీత్వా తు తద్వచః పి
తృగౌరవాత్॥౪౫॥ సదారపుత్రస్సామాత్యస్సవాహనధనో గతః। ప్రహస్తోऽథ దశగ్రీవం గత్వా వచనమబ్రవీత్॥౪౬॥ ప్ర
హృష్టాత్మా మహాత్మానం సహామాత్యం సహానుజమ్। శూన్యా సా నగరీ లంకా త్యక్త్వైనాం ధనదో గతః॥౪౭॥ ప్రవిశ్య తాం స
హాస్మాభిస్స్వధర్మం ప్రతిపాలయ। ఏవముక్తో దశగ్రీవః ప్రహస్తేన మహాబలః॥౪౮॥ వివేశ నగరీం లంకాం భ్రాతృభిస్సబలా
నుగైః। ధనదేన పరిత్యక్తాం సువిభక్తమహాపథామ్॥ ఆరురోహ స దేవారిస్స్వర్గం దేవాధిపో యథా॥౫౦॥ స చాభిషిక్తః క్ష
ణదాచరైస్తదా నివేశయామాస పురీం దశాననః। నికామపూర్ణా చ బభూవ సా పురీ నిశాచరైర్నీలబలాహకోపమైః॥౫౧॥
ధనేశ్వరస్త్వథ పితృవాక్యగౌరవాన్న్యవేశయచ్ఛశివిమలే గిరౌ పురీమ్। స్వలంకృతైర్భవనవరైర్విభూషితాం పురందర
స్స్వరివ తదామరావతీమ్॥౫౨॥ ఇత్యుత్తర శ్రీరామాయణే - ఏకాదశస్సర్గః - *************************
రాక్షసేంద్రోऽభిషిక్తస్తు భ్రాతృభ్యాం సహితస్తదా। తతః ప్రదానం రాక్షస్యా భగిన్యాస్సమచింతయత్॥౧॥ స్వ
సారం కాలకేయాయ దానవేంద్రాయ రాక్షసీం। దదౌ శూర్పణఖాం నామ విద్యుజ్జిహ్వాయ నామతః॥౨॥ అథ దత్త్వా స్వయం
రక్షో మృగయామటతే స్మ తత్। తత్రాపశ్యత్తతో రామ మయం నామ దితేస్సుతమ్॥౩॥ కన్యాసహాయం తం దృష్ట్వా దశగ్రీ
వో నిశాచరః। అపృచ్ఛత్కో భవానేకో నిర్మనుష్యమృగే వనే॥౪॥ అనయా మృగశాబాక్ష్యా కిమర్థం సహ తిష్ఠసి। మయ
స్త్వథాబ్రవీద్రామ పృచ్ఛంతం తం నిశాచరమ్॥౫॥ శ్రూయతాం సర్వమాఖ్యాస్యే యథావృత్తమిదం మమ। హేమా నామా
ప్సరాస్తాత శ్రుతపూర్వా యది త్వయా॥౬॥ దైవతైర్మమ సా దత్తా పౌలోమీవ శతక్రతోః। తస్యాం సక్తమనాస్తాత పంచవ
ర్షశతాన్యహం॥౭॥ సా చ దైవతకార్యేణ గతా వర్షాణి చతుర్దశ। తస్యాః కృతే చ హేమాయాస్సర్వం హైమమయం
పురమ్॥౮॥ వజ్రవైడూర్యచిత్రం చ మాయయా నిర్మితం మయా। తత్రాహమవసం దీనస్తయా హీనస్సుదుఃఖితః॥౯॥ తస్మా
త్పురాద్దుహితరం గృహీత్వా వనమాగతః। ఇయం మమాత్మజా రాజంస్తస్యాః కుక్షౌ వివర్ధితా॥౧౦॥ భర్తారమనయా సా
ర్ధమస్యాః ప్రాప్తోऽస్మి మార్గితుం। కన్యాపితృత్వం దుఃఖం హి సర్వేషాం మానకాంక్షిణామ్॥౧౧॥ కన్యా హి ద్వే కులే నిత్యం
సంశయే స్థాప్య తిష్ఠతి। పుత్రద్వయం మమాప్యస్యాం భార్యాయాం సంబభూవ హ॥౧౨॥ మాయావీ ప్రథమస్తాత దుందుభిస్తద
నంతరః। ఏవం తే సర్వమాఖ్యాతం యథాతత్త్వేన పృచ్ఛతః॥౧౩॥ త్వామిదానీం కథం తాత జానీయాం కో భవానితి। ఏవముక్త
స్తతో రక్షో వినీతమిదమబ్రవీత్॥౧౪॥ అహం పౌలస్త్యతనయో దశగ్రీవశ్చ నామతః। మునేర్విశ్రవసో యస్తు తృతీయో బ్ర
హ్మణోऽభవత్॥౧౫॥ ఏవముక్తస్తదా రామ రాక్షసేంద్రేణ దానవః। మహర్షేస్తనయం జ్ఞాత్వా మయో హర్షముపాగతః॥
౧౬॥ దాతుం దుహితరం తస్మై రోచయామాస యత్ర వై। కరేణ తు కరం తస్యా గ్రాహయిత్వా మయస్తదా॥౧౭॥ ప్రహసన్
ప్రాహ దైత్యేంద్రో రాక్షసేంద్రమిదం వచః। ఇయం మమాత్మజా రాజన్ హేమయాప్సరసా ధృతా॥౧౮॥ కన్యా మందో
దరీ నామ పత్న్యర్థం ప్రతిగృహ్యతామ్। బాఢమిత్యేవ తం రామ దశగ్రీవోऽభ్యభాషత॥౧౯॥ ప్రజ్వాల్య తత్ర చైవాగ్నిమక
రోత్పాణిసంగ్రహమ్। సహి తస్య మయో రామ శాపాభిజ్ఞస్తపోధనాత్॥౨౦॥ విదిత్వా తేన సా దత్తా తస్య పైతామహం కు
లమ్। అమోఘాం తస్య శక్తిం చ ప్రదదౌ పరమాద్భుతామ్॥౨౧॥ పరేణ తపసా లబ్ధాం జఘ్నివాన్ లక్ష్మణం యయా। ఏవం స్వీ
కృతదారో వై లంకాయా ఈశ్వరః ప్రభుః॥౨౨॥ గత్వా తు నగరీం భార్యే భ్రాతృభ్యాం సముపాహరత్। వైరోచనస్య దౌహి
త్రీం వజ్రజ్వాలేతి నామతః॥౨౩॥ తాం భార్యాం కుంభకర్ణస్య రావణస్సమకల్పయత్। గంధర్వరాజస్య సుతాం శైలూష
స్య మహాత్మనః॥౨౪॥ సరమాం నామ ధర్మజ్ఞాం లేభే భార్యాం విభీషణః। తీరే తు సరసో వై తు సంజజ్ఞే మానసస్య హి॥౨౫॥ సర
స్తదా మానసం తు వవృధే జలదాగమే। మాత్రా తు తస్యాః కన్యాయాః స్నేహేనాక్రందితం వచః॥౨౬॥ సరో మా వర్ధయ
స్వేతి తతస్సా సరమాభవత్। ఏవం తే కృతదారా వై రేమిరే తత్ర రాక్షసాః॥౨౭॥ స్వాం స్వాం భార్యాముపాదాయ గంధర్వా
ఇవ నందనే। తతో మందోదరీ పుత్రం మేఘనాదమజీజనత్॥౨౮॥ స ఏష ఇంద్రజిన్నామ యుష్మాభిరభిధీయతే। జాతమాత్రే

ణ హి పురా తేన రావణసూనునా ||౨౯|| రుదతా సుమహాన్ముక్తో నాదో జలధరోపమః | జడీకృతా చ సా లంకా తస్య నాదేన రాఘ
వ ||౩౦|| పితా తస్యాకరోన్నామ మేఘనాద ఇతి స్వయమ్ | సోఽవర్ధత తదా రామ రావణాంతఃపురే శుభే || ౩౧ || రక్ష్యమా
ణో వరస్త్రీభిశ్ఛన్నః కాష్ఠైరివానలః | మాతాపిత్రోర్మహాహర్షం జనయన్ రావణాత్మజః ||౩౨ || ఇత్యుత్తరశ్రీరామా
యణే - ద్వాదశస్సర్గః - ********************** అథ లోకేశ్వరోత్సృష్టా తత్ర కాలేన కేనచిత్ | నిద్రా సమ
భవత్తీవ్రా కుంభకర్ణస్య రూపిణీ ||౧|| తతో భ్రాతరమాసీనం కుంభకర్ణోఽబ్రవీద్వచః | నిద్రా మాం బాధతే రాజన్ కార
యస్వ మమాలయమ్ ||౨|| వినియుక్తాస్తతో రాజ్ఞా శిల్పినో విశ్వకర్మవత్ | విస్తీర్ణం యోజనం శుభ్రం తతో ద్విగుణమాయ
తమ్ ||౩|| దర్శనీయం నిరాబాధం కుంభకర్ణస్య చక్రిరే | స్ఫాటికైః కాంచనైశ్చిత్రైః స్తంభైస్సర్వత్ర శోభితమ్ ||౪|| వైడూ
ర్యకృతసోపానం కింకిణీజాలకం తథా | దాంతతోరణవిన్యస్తం వజ్రస్ఫటికవేదికమ్ ||౫|| మనోహరం సర్వసుఖం కారయామా
స రాక్షసః | సర్వత్ర సుఖదం నిత్యం మేరోః పుణ్యాం గుహామివ ||౬|| తత్ర నిద్రాసమావిష్టః కుంభకర్ణో మహాబలః | బహూ
న్యబ్దసహస్రాణి శయానో న ప్రబుధ్యతే ||౭|| నిద్రాభిభూతే తు తదా కుంభకర్ణే దశాననః | దేవర్షియక్షగంధర్వాన్ సంజఘ్నే
హి నిరంకుశః ||౮|| ఉద్యానాని విచిత్రాణి నందనాదీని యాని చ | తాని గత్వా సుసంక్రుద్ధో భినత్తి స్మ దశాననః ||౯|| నదీం గజ ఇవ
క్రీడన్ వృక్షాన్వాయురివ క్షిపన్ | నగాన్వజ్ర ఇవోత్సృష్టో విధ్వంసయతి రాక్షసః ||౧౦|| తథావృత్తం తు విజ్ఞాయ దశగ్రీవం ధ
నేశ్వరః | కులానురూపం ధర్మజ్ఞో వృత్తం సంస్మృత్య చాత్మనః ||౧౧|| సౌభ్రాత్రదర్శనార్థం తు దూతం వైశ్రవణస్తదా
లంకాం సంప్రేషయామాస దశగ్రీవస్య వై హితమ్ ||౧౨|| స గత్వా నగరీం లంకామాససాద విభీషణమ్ | మానితస్తేన ధర్మేణ
పృష్టశ్చాగమనం ప్రతి || ౧౩|| పృష్ట్వా చ కుశలం రాజ్ఞో జ్ఞాతీనాం చ విభీషణః | సభాయాం దర్శయామాస తమాసీనం దశాన
నమ్ ||౧౪|| స దృష్ట్వా తత్ర రాజానం దీప్యమానం స్వతేజసా | జయేతి వాచా సంపూజ్య తూష్ణీం సమభివర్తత ||౧౫|| తం తత్రో
త్తమపర్యంకే వరాస్తరణశోభితే | ఉపవిష్టం దశగ్రీవం దూతో వాక్యమథాబ్రవీత్ ||౧౬|| రాజన్వదామి తే సర్వం భ్రాతా త
వ యదబ్రవీత్ | ఉభయోస్సదృశం వీర వృత్తస్య చ కులస్య చ ||౧౭|| సాధు పర్యాప్తమేతావత్ కృత్యశ్చారిత్రసంగ్రహః | సా
ధు ధర్మే వ్యవస్థానం క్రియతాం యది శక్యతే ||౧౮|| దృష్టం మే నందనం భగ్నమృషయో నిహతాః శ్రుతాః | దేవతానాం సము
ద్యోగస్త్వత్తో రాజన్మయా శ్రుతః ||౧౯|| నిరాకృతశ్చ బహుశస్త్వయాహం రాక్షసాధిప | సాపరాధోఽపి బాలో హి రక్షితవ్య
స్స్వబాంధవైః ||౨౦|| అహం తు హిమవత్పృష్ఠం గతో ధర్మముపాసితుమ్ | రౌద్రం వ్రతం సమాస్థాయ నియతో నియతేంద్రి
యః ||౨౧|| తత్ర దేవో మయా దృష్టస్సహ దేవ్యోమయా ప్రభుః | సవ్యం చక్షుర్మయా దైవాత్తత్ర దేవ్యాం నిపాతితమ్ ||౨౨||
కా న్వియం స్యాదితి శుభా న ఖల్వన్యేన హేతునా | రూపం హ్యనుపమం కృత్వా రుద్రాణీ తత్ర తిష్ఠతి ||౨౩|| దేవ్యా దివ్యప్ర
భావేన దగ్ధం సవ్యం మమేక్షణమ్ | రేణుధ్వస్తమివ జ్యోతిః పింగళత్వముపాగతమ్ ||౨౪|| తతోఽహమన్యద్విస్తీర్ణం గత్వా తస్య
గిరేస్తటమ్ | తూష్ణీం వర్షశతాన్యష్టౌ సమాధారం మహావ్రతమ్ ||౨౫|| సమాప్తే నియమే తస్మింస్తత్ర దేవో మహేశ్వరః |
ప్రీతః ప్రీతేన మనసా ప్రాహ వాక్యమిదం ప్రభుః ||౨౬ || పైంగళ్యం యదవాప్తం హి దేవ్యా రూపనిరీక్షణాత్ | ప్రీతోఽస్మి తవ
ధర్మజ్ఞ తపసా తేన సువ్రత ||౨౭|| మయా హైతద్వ్రతం చీర్ణం త్వయా చైవ ధనాధిప | తృతీయః పురుషో నాస్తి యశ్చరేద్వ్ర
తమీదృశమ్ ||౨౮ || వ్రతం సునిశ్చయం హ్యేతన్మయా హ్యుత్పాదితం పురా | తత్సఖిత్వం మయా సౌమ్య రోచయస్వ ధనేశ్వ
ర ||౨౯|| తపసా నిర్జితశ్చైవ సఖా మమ భవానఘ | దేవ్యా దగ్ధం ప్రభావేన యచ్చ సవ్యం తవేక్షణమ్ ||౩౦|| ఏకాక్షిపింగళేత్యే
వం నామ స్థాస్యతి శాశ్వతమ్ | ఏవం తేన సఖిత్వం చ ప్రాప్యానుజ్ఞాం చ శంకరాత్ ||౩౧ || ఆగత్య చ శ్రుతోఽయం మే తవ పాప
వినిశ్చయః | తదధర్మిష్ఠసంయోగాన్నివర్త కులదూషణాత్ ||౩౨ || చింత్యతే హి వధోపాయస్సర్షిసంఘైస్సురైస్తవ | ఏ
వముక్తో దశగ్రీవః క్రుద్ధస్సంరక్తలోచనః || ౩౩ || హస్తౌ దంతాంశ్చ సంపీడ్య వాక్యమేతదువాచ హ | విజ్ఞాతం తే మయా దూత
వాక్యం యస్య ప్రభాషసే ||౩౪|| నైవ త్వమసి నైవాసౌ భ్రాతా యేనాసి చోదితః | హితం నైవ మమైతద్ధి బ్రవీతి ధనరక్ష
కః ||౩౫|| మహేశ్వరసఖిత్వం తు మూఢ శ్రావయసే కిల | న చేదం క్షమణీయం మే యదేతద్భాషితం త్వయా ||౩౬|| యదేతా
వన్మయా కాలం దూత తస్య తు మర్షితమ్ | న హంతవ్యో గురుర్జ్యేష్ఠో మమాయమితి మన్యతే ||౩౭ || తస్య త్విదానీం శ్రుత్వా
మే వాక్యమేషా కృతా మతిః | త్రీన్ లోకానపి జేష్యామి బాహువీర్యముపాశ్రితః ||౩౮ || ఏతన్ముహూర్తమేవాహం తస్యైక

స్య తు వైకృతే। చతురో లోకపాలాంస్తాన్నయిష్యామి యమక్షయమ్॥౩౯॥ ఏవముక్త్వా తులం కేశో దూతం ఖడ్గేన జఘ్నివాన్। దదౌ భక్షయితుం హ్యేనం రాక్షసానాం దురాత్మనామ్॥౪౦॥ తతః కృతస్వస్త్యయనో రథమారుహ్య రావణః। త్రైలోక్యవిజయాకాంక్షీ యయౌ యత్ర ధనేశ్వరః॥౪౧॥ ఇత్యుత్తర శ్రీరామాయణే - త్రయోదశస్సర్గః. **************

తతస్తు సచివైస్సార్ధం షడ్భిర్నిత్యం బలోద్ధతైః। మహోదరప్రహస్తాభ్యాం మారీచశుకసారణైః॥౧॥ ధూమ్రాక్షేణ చ వీరేణ నిత్యం సమరగృధ్నునా। సంవృతః ప్రయయౌ శ్రీమాన్ క్రోధాల్లోకాన్ దహన్నివ॥౨॥ పురాణి స నదీశ్శైలాన్ వనాన్యుపవనాని చ। అతిక్రమ్య ముహూర్తేన కైలాసం గిరిమాగమత్॥౩॥ సన్నివిష్టం గిరౌ తస్మిన్ రాక్షసేంద్రం నిశమ్య తు। యుద్ధేత్యర్థం కృతోత్సాహం దురాత్మానం సమంత్రిణమ్॥౪॥ యక్షా న శేకుస్సంస్థాతుం ప్రముఖే తస్య రక్షసః। రాజ్ఞో భ్రాతేతి విజ్ఞాయ గతా యత్ర ధనేశ్వరః॥౫॥ తే గత్వా సర్వమాచఖ్యుర్భ్రాతుస్తస్య చికీర్షితమ్। అనుజ్ఞాతా యయుర్హృష్టా యుద్ధాయ ధనదేన తే॥౬॥ తతో బలానాం సంక్షోభో వ్యవర్ధత మహోదధేః। తస్య నైరృతరాజస్య శైలం సంచాలయన్నివ॥౭॥ తతో యుద్ధం సమభవద్యక్షరాక్షససంకులమ్। వ్యథితాశ్చాభవంస్తత్ర సచివా రాక్షసస్య తే॥౮॥ స దృష్ట్వా తాదృశం సైన్యం దశగ్రీవో నిశాచరః। హర్షనాదాన్ బహూన్ కృత్వా స క్రోధాదభ్యధావత॥౯॥ యే తు తే రాక్షసేంద్రస్య సచివా ఘోరవిక్రమాః। తేషాం సహస్రమేకైకో యక్షాణాం సమయోధయత్॥౧౦॥ తతో గదాభిర్ముసలైరసిభిశ్శక్తితోమరైః। హన్యమానో దశగ్రీవస్తత్సైన్యం సమగాహత॥౧౧॥ స నిరుచ్ఛ్వాసవత్తత్ర వధ్యమానో దశాననః। వర్షద్భిరివ జీమూతైర్ధారాభిరవరుధ్యత॥౧౨॥ న చకార వ్యథాం చైవ యక్షశస్త్రైస్సమాహతః। మహీధర ఇవాంభోదైర్ధారాశతసముక్షితః॥౧౩॥ స మహాత్మా సముద్యమ్య కాలదండోపమాం గదామ్। ప్రవివేశ తతస్సైన్యం నయన్యక్షాన్ యమక్షయమ్॥౧౪॥ స కక్షమివ విస్తీర్ణం శుష్కేంధనమివాకులమ్। వాతేనాగ్నిరివాయత్తో యక్షసైన్యం దదాహ తత్॥౧౫॥ తైస్తు తత్ర మహామాత్యైర్మహోదరశుకాదిభిః। అల్పావశేషాస్తే యక్షాః కృతా వాతైరివాంబుదాః॥౧౬॥ కేచిత్సమాహతా భగ్నాః పతితాస్సమరక్షితౌ। ఓష్ఠాంశ్చ దశనైస్తీక్ష్ణైరదశన్ కుపితా రణే॥౧౭॥ శ్రాంతాశ్చాన్యోన్యమాలింగ్య భ్రష్టశస్త్రా రణాజిరే। సీదంతి చ తదా యక్షాః కూలా ఇవ జలేన హ॥౧౮॥ హతానాం గచ్ఛతాం స్వర్గం యుధ్యతాం పృథివీతలే। ప్రేక్షతామృషిసంఘానాం న బభూవాంతరం దివి॥౧౯॥ భగ్నాంస్తు తాన్ సమాలక్ష్య యక్షేంద్రాంస్తు మహాబలాన్। ధనాధ్యక్షో మహాబాహుః ప్రేషయామాస యక్షకాన్॥౨౦॥ ఏతస్మిన్నంతరే రామ విస్తీర్ణబలవాహనః। ప్రేషితో న్యపతద్యక్షో నామ్నా సంయోధకంటకః॥౨౧॥ తేన చక్రేణ మారీచో విష్ణునేవ రణే హతః। పతితో భూతలే శైలాత్ క్షీణపుణ్య ఇవ గ్రహః॥౨౨॥ ససంజ్ఞస్తు ముహూర్తేన స విశ్రమ్య నిశాచరః। తం యక్షం యోధయామాస స చ భగ్నః ప్రదుద్రువే॥౨౩॥ తతః కాంచనచిత్రాంగం వైదూర్యరజతోక్షితమ్। మర్యాదాం ప్రతిహారాణాం తోరణాంతరమావిశత్॥౨౪॥ తం తు రాజన్ దశగ్రీవం ప్రవిశంతం నిశాచరమ్। సూర్యభానురితి ఖ్యాతో ద్వారపాలో న్యవారయత్॥౨౫॥ స వార్యమాణో యక్షేణ ప్రవివేశ నిశాచరః। యదా తు వారితో రామ న వ్యతిష్ఠత్స రాక్షసః॥౨౬॥ తతస్తోరణముత్పాట్య తేన యక్షేణ తాడితః। రుధిరం ప్రస్రవన్ భాతి శైలో ధాతుస్రవైరివ॥౨౭॥ స శైలశిఖరాభేణ తోరణేన సమాహతః। జగామ న క్షతిం వీరో వరదానాత్స్వయంభువః॥౨౮॥ తేనైవ తోరణేనాథ యక్షస్తేనాభితాడితః। నాదృశ్యత తదా యక్షో భస్మీకృతతనుస్తదా॥౨౯॥ తతః ప్రదుద్రువుస్సర్వే దృష్ట్వా రక్షఃపరాక్రమమ్। తతో నదీర్గుహాశ్చైవ వివిశుర్భయపీడితాః॥౩౦॥ త్యక్తప్రహరణాశ్శ్రాంతా వివర్ణవదనాస్తదా॥౩౧॥ ఇత్యుత్తర శ్రీరామాయణే - చతుర్దశస్సర్గః. ****************************

తతస్తాన్ లక్ష్య విత్రస్తాన్ యక్షేంద్రాంశ్చ సహస్రశః। ధనాధ్యక్షో మహాయక్షం మాణిచారమథాబ్రవీత్॥౧॥ రావణం జహి యక్షేంద్ర దుర్వృత్తం పాపచేతసమ్। శరణం భవ వీరాణాం యక్షాణాం యుద్ధశాలినామ్॥౨॥ ఏవముక్తో మహాబాహుర్మాణిభద్రస్సుదుర్జయః। వృతో యక్షసహస్రైస్తు చతుర్భిస్సమయోధయత్॥౩॥ తే గదాముసలప్రాసశక్తితోమరముద్గరైః। అభిఘ్నంతస్తదా యక్షా రాక్షసాన్ సముపాద్రవన్॥౪॥ కుర్వంతస్తుములం యుద్ధం చరంతశ్శ్యేనవల్లఘు। బాఢం ప్రయచ్ఛ నేచ్ఛామి దీయతామితి భాషిణః॥౫॥ తతో దేవాస్సగంధర్వా ఋషయో బ్రహ్మవాదినః। దృష్ట్వా తత్తుములం యుద్ధం పరం విస్మయమాగమన్॥౬॥ యక్షాణాం తు ప్రహస్తేన సహస్రం నిహతం రణే। మహోదరేణ చానింద్యం

సహస్రమపరం హతమ్ ॥ ౭ ॥ క్రుద్ధేన చ తదా రాజన్ మారీచేన యుయుత్సునా । నిమేషాంతరమాత్రేణ ద్వే సహస్రే నిపాతితే ॥
౮ ॥ క్వ చ యక్షార్జవం యుద్ధం క్వ చ మాయాబలాశ్రయమ్ । రక్షసాం పురుషవ్యాఘ్ర తేన తేఽభ్యధికా యుధి ॥ ౯ ॥ ధూమ్రా
క్షేణ సమాగమ్య మాణిభద్రో మహారణే । ముసలేనోరసి క్రోధాత్తాడితో న చ కంపితః ॥ ౧౦ ॥ తతో గదాం సమావిధ్య మాణి
భద్రేణ రాక్షసః । ధూమ్రాక్షస్తాడితో మూర్ధ్ని విహ్వలస్స పపాత హ ॥ ౧౧ ॥ ధూమ్రాక్షం తాడితం దృష్ట్వా పతితం శోణి
తోక్షితమ్ । అభ్యధావత సంగ్రామే మాణిభద్రం దశాననః ॥ ౧౨ ॥ స క్రుద్ధమభిధావంతం మాణిభద్రో దశాననమ్ । శక్తిభిస్తాడ
యామాస తిసృభిర్యక్షపుంగవః ॥ ౧౩ ॥ తాడితో మాణిభద్రస్య ముకుటే ప్రాహరద్రణే । తస్య తేన ప్రహారేణ ముకుటం పా
ర్శ్వమాగతమ్ ॥ ౧౪ ॥ తతస్సంయుద్ధ్యమానేన విష్టబ్ధో న వ్యకంపత । తదా ప్రభృతి యక్షోఽసౌ పార్శ్వమౌలిరితి స్మృతః ॥
౧౫ ॥ తన్నాదస్సుమహాన్ రాజన్ తస్మిన్ శైలే వ్యవర్తత । తతో దూరాత్ప్రదదృశే ధనాధ్యక్షో గదాధరః ॥ ౧౬ ॥ శు
క్రప్రోష్ఠపదాభ్యాం చ పద్మశంఖసమావృతః । స దృష్ట్వా భ్రాతరం సంఖ్యే శాపాద్విభ్రష్టగౌరవమ్ ॥ ౧౭ ॥ ఉవాచ వ
చనం ధీమాన్ యుక్తం పైతామహే కులే । యన్మయా వార్యమాణస్త్వం నావగచ్ఛసి దుర్మతే ॥ ౧౮ ॥ పశ్చాదస్య ఫలం ప్రా
ప్య జ్ఞాస్యసే నిరయం గతః । యో హి మోహాద్విషం పీత్వా నావగచ్ఛతి దుర్మతిః ॥ ౧౯ ॥ స తస్య పరిణామాంతే జానీతే కర్మణః
ఫలమ్ । దైవతాశ్చ న నందంతి ధర్మయుక్తేన కేనచిత్ ॥ ౨౦ ॥ యేన త్వమీదృశం భావం నీతస్తన్నావబుధ్యసే । మాతరం పితరం
యో హి ఆచార్యం చావమన్యతే ॥ ౨౧ ॥ స పశ్యతి ఫలం తస్య ప్రేతరాజవశం గతః । అధ్రువే హి శరీరే యో న కరోతి తపోర్జనం ॥
౨౨ ॥ స పశ్చాత్తప్యతే మూఢో మృతో గత్వాత్మనో గతిమ్ । ధర్మాద్రాజ్యం ధనం సౌఖ్యమధర్మాద్దుఃఖమేవ చ ॥ ౨౩ ॥ త
స్మాద్ధర్మం సుఖార్థాయ కుర్యాత్పాపం విసర్జయేత్ । పాపస్య హి ఫలం దుఃఖం తద్భోక్తవ్యమిహాత్మనా ॥ ౨౪ ॥ తస్మాదాత్మో
పఘాతార్థం మూఢః పాపం కరిష్యతి । కస్యచిన్న హి దుర్బుద్ధేశ్ఛందతో జాయతే మతిః ॥
౨౫ ॥ యాదృశం కురుతే కర్మ తాదృశం ఫలమశ్నుతే । బుద్ధిరూపం ఫలం పుత్రాన్ శౌర్యం ధీరత్వమేవ చ ॥ ౨౬ ॥ ప్రాప్నువం
తి నరా లోకే నిర్జితం పుణ్యకర్మభిః । ఏవం నిరయగామిత్వం యస్య తే మతిరీదృశీ ॥ ౨౭ ॥ న త్వాం సమభిభాషిష్యే సద్వృ
త్తేష్వేష నిర్ణయః । ఏవముక్త్వా తతస్తేన తస్యామాత్యాస్సమాహతాః ॥ ౨౮ ॥ మారీచప్రముఖాస్సర్వే విముఖా విప్రదుద్రు
వుః । తతస్తేన దశగ్రీవో యక్షేంద్రేణ మహాత్మనా ॥ ౨౯ ॥ గదయాభిహతో మూర్ధ్ని న చ స్థానాత్ప్రకంపితః । తతస్తౌ రామ
నిఘ్నంతౌ తదాన్యోన్యం మహామృధే ॥ ౩౦ ॥ న విహ్వలౌ న చ శ్రాంతౌ తావుభౌ యక్షరాక్షసౌ । ఆగ్నేయమస్త్రం తస్మై స
ముమోచ ధనదస్తదా ॥ ౩౧ ॥ రాక్షసేంద్రో వారుణేన తదస్త్రం ప్రత్యవారయత్ । తతో మాయాం ప్రవిష్టోఽసౌ రాక్షసీం రా
క్షసేశ్వరః ॥ ౩౨ ॥ రూపాణాం శతసాహస్రం వినాశాయ చకార చ । వ్యాఘ్రో వరాహో జీమూతః పర్వతస్సాగరో ద్రు
మః ॥ ౩౩ ॥ యక్షో దైత్యస్వరూపీ చ సోఽదృశ్యత దశాననః । బహూని చ కరోతి స్మ దృశ్యంతే న త్వసౌ తతః ॥ ౩౪ ॥ ప్రతి
గృహ్య తతో రామ మహదస్త్రం దశాననః । జఘాన మూర్ధ్ని ధనదం వ్యావిధ్య మహతీం గదామ్ ॥ ౩౫ ॥ ఏవం స తేనాభిహతో
విహ్వలశ్శోణితోక్షితః । కృత్తమూల ఇవాశోకో నిపపాత ధనాధిపః ॥ ౩౬ ॥ తతః పద్మాదిభిస్తత్ర నిధిభిస్స తదావృతః । ధ
నదోచ్ఛ్వసితస్తైస్తు వనమానీయ నందనమ్ ॥ ౩౭ ॥ నిర్జిత్య రాక్షసేంద్రస్తం ధనదం హృష్టమానసః । పుష్పకం
తస్య జగ్రాహ విమానం జయలక్షణమ్ ॥ ౩౮ ॥ కాంచనస్తంభసంవీతం వైడూర్యమణితోరణమ్ । ముక్తాజాలప్రతిచ్ఛన్నం స
ర్వకామఫలద్రుమమ్ ॥ ౩౯ ॥ మనోజవం కామగమం కామరూపం విహంగమమ్ । మణికాంచనసోపానం తప్తకాంచనవేదిక
మ్ ॥ ౪౦ ॥ దేవోపవాహ్యమక్షయ్యం సదా దృష్టిమనస్సుఖమ్ । బహ్వాశ్చర్యం భక్తిచిత్రం బ్రహ్మణా పరినిర్మితమ్ ॥ ౪౧ ॥ నిర్మితం
సర్వకామైస్తు మనోహరమనుత్తమమ్ । న తు శీతం న చోష్ణం చ సర్వర్తుసుఖదం శుభమ్ ॥ ౪౨ ॥ స తం రాజా సమారుహ్య కా
మగం వీర్యనిర్జితమ్ । జితం త్రిభువనం మేనే దర్పోత్సేకాత్సుదుర్మతిః ॥ ౪౩ ॥ జిత్వా వైశ్రవణం దేవం కైలాసాత్సమవాతరత్
॥ ౪౪ ॥ స్వతేజసా విపులమవాప్య తం జయం ప్రతాపవాన్విమలకిరీటహారవాన్ । రరాజ వై పరమవిమానమాస్థితో నిశాచర
స్సదసి గతో యథానలః ॥ ౪౫ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - పంచదశస్సర్గః ******************************
స జిత్వా ధనదం రామ భ్రాతరం రాక్షసాధిపః । మహాసేనప్రసూతిం తద్యయౌ శరవణం మహత్ ॥ ౧ ॥ అథాపశ్యద్దశ
గ్రీవో రౌక్మం శరవణం మహత్ । గభస్తిజాలసంవీతం ద్వితీయమివ భాస్కరమ్ ॥ ౨ ॥ స పర్వతం సమారుహ్య కంచిద్రమ్యవనాం

తరమ్ । ప్రేషితే పుష్పకం తత్ర రామ విష్టంభితం తదా ॥ ౩ ॥ విష్టబ్ధం కిమిదం తస్మాన్నాగమత్కామగం కృతమ్ । అచింత
యద్రాక్షసేంద్రస్సచివైస్తైస్సమావృతః ॥౪॥ కిన్నిమిత్తం చేచ్ఛయా మే నేదం గచ్ఛతి పుష్పకమ్ । పర్వతస్యోపరిస్థస్య కర్మే
దం కస్యచిద్భవేత్ ॥౫॥ తతోఽబ్రవీత్తదా రామ మారీచో బుద్ధికోవిదః । నేదం నిష్కారణం రాజన్ పుష్పకం యన్న గచ్ఛతి ॥౬॥ అ
థవా పుష్పకమిదం ధనదాన్నాన్యవాహనమ్ । అతో నిష్పందమభవద్ధనాధ్యక్షవినాకృతమ్ ॥౭॥ ఇతి వాక్యాంతరే తస్య కరాళః
కృష్ణపింగళః । వామనో వికటో ముండీ నందీ హ్రస్వభుజో బలీ ॥౮॥ తతః పార్శ్వముపాగమ్య భవస్యానుచరోఽబ్రవీత్ । నం
దీశ్వరో వచశ్చేదం రాక్షసేంద్రమశంకితః ॥౯॥ నివర్తస్వ దశగ్రీవ శైలే క్రీడతి శంకరః । సుపర్ణనాగయక్షాణాం దేవగంధ
ర్వరక్షసామ్ ॥౧౦॥ సర్వేషామేవ భూతానామగమ్యః పర్వతః కృతః । ఇతి నందివచశ్శ్రుత్వా క్రోధాత్కంపితకుండలః ॥౧౧॥
రోషాత్తు తామ్రనయనః పుష్పకాదవరుహ్య సః । కోఽయం శంకర ఇత్యుక్త్వా శైలమూలముపాగతః ॥౧౨॥ సోఽపశ్యన్నందినం
తత్ర దేవస్యాదూరతః స్థితమ్ । దీప్తం శూలమవష్టభ్య ద్వితీయమివ శంకరమ్ ॥౧౩॥ తం దృష్ట్వా వానరముఖమవజ్ఞాయ స రాక్ష
సః । ప్రహాసం ముముచే తత్ర సతోయ ఇవ తోయదః ॥౧౪॥ తం క్రుద్ధో భగవాన్నందీ శంకరస్యాపరా తనుః । అబ్రవీత్తత్ర త
ద్రక్షో దశాననముపస్థితమ్ ॥౧౫॥ యస్మాద్వానరరూపం మామవజ్ఞాయ దశానన । అశనీపాతసంకాశమపహాసం ప్రముక్త
వాన్ ॥౧౬॥ తస్మాన్మద్వీర్యసంపన్నా మద్రూపసమతేజసః । ఉత్పత్స్యంతి వధార్థం హి కులస్య తవ వానరాః ॥౧౭॥ నఖదం
ష్ట్రాయుధాః క్రూరా మనస్సంపాతరంహసః । యుద్ధోన్మత్తా బలోద్రిక్తాశ్శైలా ఇవ విసర్పిణః ॥౧౮॥ తే తవ ప్రబలం దర్పము
త్సేధం చ పృథగ్విధమ్ । వ్యపనేష్యంతి సంభూయ సహామాత్యసుతస్య చ ॥౧౯॥ కిం త్విదానీం మయా శక్యం హంతుం త్వాం హే ని
శాచర । న హంతవ్యో హతస్త్వం హి పూర్వమేవ స్వకర్మభిః ॥౨౦॥ ఇత్యుదీరితవాక్యే తు దేవే తస్మిన్మహాత్మని । దేవదుందు
భయో నేదుః పుష్పవృష్టిశ్చ ఖాచ్చ్యుతా ॥౨౧॥ అచింతయిత్వా స తదా నందివాక్యం మహాబలః । పర్వతం తు సమాసాద్య వాక్య
మాహ దశాననః ॥౨౨॥ పుష్పకస్య గతిశ్ఛిన్నా యత్కృతే మమ గచ్ఛతః । తమిమం శైలమున్మూలం కరోమి తవ గోపతే ॥౨౩॥
కేన ప్రభావేన భవో నిత్యం క్రీడతి రాజవత్ । విజ్ఞాతవ్యం న జానీతే భయస్థానముపస్థితమ్ ॥౨౪॥ ఏవముక్త్వా తతో రామ భుజా
న్నిక్షిప్య పర్వతే । తోలయామాస తం శీఘ్రం స శైలస్సమకంపత ॥౨౫॥ చాలనాత్పర్వతస్యైవ గణా దేవస్య కంపితాః । చచా
ల పార్వతీ చాపి తదా శ్లిష్టా మహేశ్వరమ్ ॥౨౬॥ తతో రామ మహాదేవో దేవానాం ప్రవరో హరః । పాదాంగుష్ఠేన తం శైలం
పీడయామాస లీలయా ॥౨౭॥ పీడితాస్తు తతస్తస్య శైలస్యాధోగతా భుజాః । విస్మితాశ్చాభవంస్తత్ర సచివాస్తస్య రక్ష
సః ॥౨౮॥ రక్షసా తేన రోషాచ్చ భుజానాం పీడనాత్తదా । ముక్తో విరావస్సహసా త్రైలోక్యం యేన కంపితమ్ ॥౨౯॥ మేనిరే వజ్ర
నిష్పేషం తస్యామాత్యా యుగక్షయే । తదా వర్త్మస్థచలితా దేవా ఇంద్రపురోగమాః ॥౩౦॥ సముద్రాశ్చాపి సంక్షుబ్ధాశ్చ
లితాశ్చాపి పర్వతాః । యక్షా విద్యాధరాస్సిద్ధాః కిమేతదితి చాబ్రువన్ ॥౩౧॥ అథ తే మంత్రిణస్తస్య విక్రోశంతమథాబ్రు
వన్ । తోషయస్వ మహాదేవం నీలకంఠముమాపతిమ్ ॥౩౨॥ తమృతే శరణం నాన్యం పశ్యామోఽత్ర దశానన । స్తుతిభిః ప్రణతో
భూత్వా తమేవ శరణం వ్రజ ॥౩౩॥ కృపాళుశ్శంకరస్తుష్టః ప్రసాదం తే విధాస్యతి । ఏవముక్తస్తదామాత్యైస్తుష్టావ వృషభ
ధ్వజమ్ ॥౩౪॥ సామభిర్వివిధైస్స్తోత్రైః ప్రణమ్య స దశాననః । సంవత్సరసహస్రం తు రుదతో రక్షసో గతమ్ ॥౩౫॥ తతః ప్రీ
తో మహాదేవశ్శైలాగ్రే విష్ఠితః ప్రభుః । ముక్త్వా చాస్య భుజాన్ రామ ప్రాహ వాక్యం దశాననమ్ ॥౩౬॥ ప్రీతోఽస్మి తవ వీర్య
స్య శౌండీర్యాచ్చ దశానన । శైలాక్రాంతేన యో ముక్తస్త్వయా రావస్సుదారుణః ॥౩౭॥ యస్మాల్లోకత్రయం చైతద్రా
వితం భయమాగతమ్ । తస్మాత్త్వం రావణో నామ నామ్నా రాజన్ భవిష్యసి ॥౩౮॥ దేవతా మానుషా యక్షా యే చాన్యే జగతీ
తలే । ఏవం త్వామభిధాస్యంతి రావణం లోకరావణమ్ ॥౩౯॥ గచ్ఛ పౌలస్త్య విస్రబ్ధం పథా యేన త్వమిచ్ఛసి । మయా చైవా
భ్యనుజ్ఞాతో రాక్షసాధిప గమ్యతామ్ ॥౪౦॥ ఏవముక్తస్తు లంకేశశ్శంభునా స్వయమబ్రవీత్ । ప్రీతో యది మహాదేవ వరం మే
దేహి యాచతః ॥౪౧॥ అవధ్యత్వం మయా ప్రాప్తం దేవగంధర్వదానవైః । రాక్షసైర్గుహ్యకైర్నాగైర్యే చాన్యే బలవ
త్తరాః ॥౪౨॥ మానుషాన్న గణే దేవ స్వల్పాస్తే మమ సంమతాః । దీర్ఘమాయుశ్చ మే ప్రాప్తం బ్రహ్మణస్త్రిపురాంతక ॥
౪౩॥ వాంఛితం చాయుషశ్శేషం శస్త్రం త్వం చ ప్రయచ్ఛ మే । ఏవముక్తస్తతస్తేన రావణేన స శంకరః ॥౪౪॥ దదౌ ఖడ్గం మహద్దీ
ప్తం చంద్రహాసమితి శ్రుతమ్ । ఆయుషశ్చావశేషం చ స్థిత్వా భూతపతిస్తదా ॥౪౫॥ దత్త్వోవాచ తతశ్శంభుర్నావజ్ఞేయమిదం

త్వయా। అవజ్ఞాతం యది హి తే మామేవైష్యత్యసంశయః॥౪౬॥ ఏవం మహేశ్వరేణైవ కృతనామా స రావణః। అభివాద్య మహాదేవమారురోహాథ పుష్పకమ్॥౪౭॥ తతో మహీతలే రామ పరిచక్రామ రావణః। క్షత్రియాంత్సుమహావీర్యాన్ బాధమాన ఇతస్తతః॥౪౮॥ కేచిత్తేజస్వినశ్శూరాః క్షత్రియా యుద్ధదుర్మదాః। తచ్ఛాసనమకుర్వంతో వినేశుస్సపరిచ్ఛదాః॥౪౯॥ అపరే దుర్జయం రక్షో జానంతః ప్రాజ్ఞసమ్మతాః। జితాః స్మ ఇత్యభాషంత రాక్షసం బలదర్పితమ్॥౫౦॥ ఇత్యుత్తర శ్రీరామాయణే - షోడశస్సర్గః - ***

అథ రాజన్మహాబాహుర్విచరన్సమహీతలే। హిమవద్వనమాసాద్య పరిచక్రామ రావణః॥౧॥ తత్రాపశ్యత్స వై కన్యాం కృష్ణాజినజటాధరామ్। ఆర్షేణ విధినా చైనాం దీప్యంతీం దేవతామివ॥౨॥ స దృష్ట్వా రూపసంపన్నాం కన్యాం తాం సుమహావ్రతామ్। కామమోహపరీతాత్మా పప్రచ్ఛ ప్రహసన్నివ॥౩॥ కిమిదం వర్తసే భద్రే విరుద్ధం యౌవనస్య తే। న హి యుక్తా తవైతస్య రూపస్యైవం ప్రతిక్రియా॥౪॥ రూపం తేఽనుపమం భీరు కామోన్మాదకరం నృణామ్। న యుక్తం తపసి స్థాతుం నిర్గతో హ్యేష నిర్ణయః॥౫॥ కస్యాసి కిమిదం భద్రే కశ్చ భర్తా వరాననే। యేన సంభుజ్యసే భీరు స నరః పుణ్యభాగ్భువి॥౬॥ పృచ్ఛతశ్శంస మే సర్వం కస్య హేతోః పరిశ్రమః। ఏవముక్తా తు సా కన్యా రావణేన యశస్వినీ॥౭॥ అబ్రవీద్విధివత్కృత్వా తస్యాతిథ్యం తపోధనా। కుశధ్వజో మమ పితా బ్రహ్మర్షిరమితప్రభః॥౮॥ బృహస్పతిసుతశ్శ్రీమాన్ బుద్ధ్యా తుల్యో బృహస్పతేః। తస్యాహం కుర్వతో నిత్యం వేదాభ్యాసం మహాత్మనః॥౯॥ సంభూతా వాఙ్మయీ కన్యా నామ్నా వేదవతీ స్మృతా। తతో దేవాస్సగంధర్వా యక్షరాక్షసపన్నగాః॥౧౦॥ తే చాపి గత్వా పితరం వరణం రోచయంతి మే। న చ మాం స పితా తేభ్యో దత్తవాన్రాక్షసర్షభ॥౧౧॥ కారణం తద్వదిష్యామి నిశాచర నిశామయ। పితుస్తు మమ జామాతా విష్ణుః కిల సురేశ్వరః॥౧౨॥ అభిప్రేతస్త్రిలోకేశస్తస్మాన్నాన్యస్య మే పితా। దాతుమిచ్ఛతి తస్మై తు తచ్ఛ్రుత్వా బలదర్పితః॥౧౩॥ దంభుర్నామ తతో రాజా దైత్యానాం కుపితోఽభవత్। తేన రాత్రౌ శయానో మే పితా పాపేన హింసితః॥౧౪॥ తతో మే జననీ దీనా తచ్ఛరీరం పితుర్మమ। పరిష్వజ్య మహాభాగా ప్రవిష్టా హవ్యవాహనమ్॥౧౫॥ తతో మనోరథం సత్యం పితుర్నారాయణం ప్రతి। కరోమీతి తమేవాహం హృదయేన సముద్వహే॥౧౬॥ ఇతి ప్రతిజ్ఞామారుహ్య చరామి విపులం తపః। ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం మయా రాక్షసపుంగవ॥౧౭॥ నారాయణో మమ పతిర్న త్వన్యః పురుషోత్తమాత్। ఆశ్రయే నియమం ఘోరం నారాయణపరీప్సయా॥౧౮॥ విజ్ఞాతస్త్వం హి మే రాజన్ గచ్ఛ పౌలస్త్యనందన। జానామి తపసా సర్వం త్రైలోక్యే యద్ధి వర్తతే॥౧౯॥ సోఽబ్రవీద్రావణో భూయస్తాం కన్యాం సుమహావ్రతామ్। అవరుహ్య విమానాగ్రాత్కందర్పశరపీడితః॥౨౦॥ అవలిప్తాసి సుశ్రోణి యస్యాస్తే మతిరీదృశీ। వృద్ధానాం మృగశావాక్షి భ్రాజతే పుణ్యసంచయః॥౨౧॥ త్వం సర్వగుణసంపన్నా నార్హసే వక్తుమీదృశమ్। త్రైలోక్యసుందరీ భీరు యౌవనం తేఽతివర్తతే॥౨౨॥ అహం లంకాపతిర్భద్రే దశగ్రీవ ఇతి శ్రుతః। తస్య మే భవ భార్యా త్వం భుంక్ష్వ భోగాన్యథాసుఖమ్॥౨౩॥ కశ్చ తావదసౌ యం త్వం విష్ణురిత్యభిభాషసే। వీర్యేణ తపసా చైవ భోగేన చ బలేన చ॥౨౪॥ న మయాఽసౌ సమో భద్రే యం త్వం కామయసేఽంగనే। ఇత్యుక్తవతి తస్మింస్తు వేదవత్యథ సాఽబ్రవీత్॥౨౫॥ మా మైవమితి సా కన్యా తమువాచ నిశాచరమ్। త్రైలోక్యాధిపతిం విష్ణుం సర్వలోకనమస్కృతమ్॥౨౬॥ త్వదృతే రాక్షసేంద్రాన్యః కోఽవమన్యేత బుద్ధిమాన్। ఏవముక్తస్తయా తత్ర వేదవత్యా నిశాచరః॥౨౭॥ మూర్ధజేషు తదా కన్యాం కరాగ్రేణ పరామృశత్। తతో వేదవతీ క్రుద్ధా కేశాన్హస్తేన సాచ్ఛినత్॥౨౮॥ అసిర్భూత్వా కరస్తస్యాః కేశాంశ్ఛిన్నాంస్తదాకరోత్। సా జ్వలంతీవ రోషేణ దహంతీవ నిశాచరమ్॥౨౯॥ ఉవాచాగ్నిం సమాధాయ మరణాయ కృతత్వరా। ధర్షితాయాస్త్వయాఽనార్య న మే జీవితమిష్యతే॥౩౦॥ రక్షస్తస్మాత్ప్రవేక్ష్యామి పశ్యతస్తే హుతాశనమ్। యస్మాత్తు ధర్షితా చాహం త్వయా పాపాత్మనా వనే॥౩౧॥ తస్మాత్తవ వధార్థం హి సముత్పత్స్యే హ్యహం పునః। న హి శక్యః స్త్రియా హంతుం పురుషః పాపనిశ్చయః॥౩౨॥ శాపే త్వయి మయోత్సృష్టే తపసశ్చ వ్యయో భవేత్। యది త్వస్తి మయా కించిత్కృతం దత్తం హుతం తథా॥౩౩॥ తస్మాత్త్వయోనిజా సాధ్వీ భవేయం ధర్మిణస్సుతా। ఏవముక్త్వా ప్రవిష్టా సా జ్వలితం జాతవేదసమ్॥౩౪॥ పపాత చ దివో దివ్యా పుష్పవృష్టిస్సమంతతః॥ [ప్రక్షిప్తసార్ధశ్లోకచతుష్టయారంభః॥ పునరేవ సముద్భూతా పద్మే పద్మసమప్రభా॥ తస్మాదపి పునః ప్రాప్తా పూర్వవత్తేన రక్షసా॥ కన్యాం కమలగర్భాభాం ప్రగృహ్య స్వగృహం యయౌ। ప్రగృహ్య రావణ

స్త్వేతాం దర్శయామాస మంత్రిణః ॥ లక్షణజ్ఞో నిరీక్ష్యైవ రావణం చైవమబ్రవీత్ । గృహస్థైషా హి సుశ్రోణీ త్వద్వధాయైవ దృశ్యతే ॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వార్ణవే రామ తాం ప్రచిక్షేప రావణః । సా చైవ క్షితిమాసాద్య యజ్ఞాయతనమధ్యగా ॥ రాజ్ఞో హలముఖోత్కృష్టా పునరప్యుత్థితా సతీ ॥ సైషా జనకరాజస్య ప్రసూతా తనయా ప్రభో । తవ భార్యా మహాబాహో విష్ణుస్త్వం హి సనాతనః ॥ ౩౫ ॥ పూర్వం క్రోధాహితశ్శత్రుర్యయాసౌ నిహతస్తథా । ఉపాశ్రయిత్వా శైలాభ స్తవ వీర్యమమానుషమ్ ॥ ౩౬ ॥ ఏవమేషా మహాభాగా మర్త్యేషూత్పత్స్యతే పునః । క్షేత్రే హలముఖోత్కృష్టే వేద్యామగ్నిశిఖోపమా ॥ ౩౭ ॥ ఏషా వేదవతీ నామ పూర్వమాసీత్కృతే యుగే । త్రేతాయుగమనుప్రాప్య వధార్థం తస్య రక్షసః ॥ ౩౮ ॥ ఉత్పన్నా మైథిలకులే జనకస్య మహాత్మనః । సీతోత్పన్నా తు సీతేతి మానుషైః పునరుచ్యతే ॥ ౩౯ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - సప్తదశస్సర్గః ॥ ******

ప్రవిష్టాయాం హుతాశం తు వేదవత్యాం స రావణః । పుష్పకం తు సమారుహ్య పరిచక్రామ మేదినీమ్ ॥ ౧ ॥ తతో మరుత్తం నృపతిం యజంతం సహ దైవతైః । ఉశీరబీజమాసాద్య దదర్శ స తు రావణః ॥ ౨ ॥ సంవర్తో నామ బ్రహ్మర్షిస్సాక్షాద్భ్రాతా బృహస్పతేః । యాజయామాస ధర్మజ్ఞస్సర్వైర్దేవగణైర్వృతః ॥ ౩ ॥ దృష్ట్వా దేవాస్తు తద్రక్షో వరదానేన దుర్జయమ్ । తిర్యగ్యోనిం సమావిష్టాస్తస్య దర్శనభీరవః ॥ ౪ ॥ ఇంద్రో మయూరస్సంవృత్తో ధర్మరాజస్తు వాయసః । కృకలాసో ధనాధ్యక్షో హంసశ్చ వరుణోఽభవత్ ॥ ౫ ॥ అన్యేష్వపి గతేష్వేవం దేవేష్వరినిషూదన । రావణః ప్రావిశద్యజ్ఞం సారమేయ ఇవాశుచిః ॥ ౬ ॥ తం చ రాజానమాసాద్య రావణో రాక్షసాధిపః । ప్రాహ యుద్ధం ప్రయచ్ఛేతి నిర్జితోఽస్మీతి వా వద ॥ ౭ ॥ తతో మరుత్తో నృపతిః కో భవానిత్యువాచ తమ్ । అపహాసం తతో ముక్త్వా రావణో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౮ ॥ అకుతూహలభావేన ప్రీతోఽస్మి తవ పార్థివ । ధనదస్యానుజం యో మాం నావగచ్ఛసి రావణమ్ ॥ ౯ ॥ త్రిషు లోకేషు కోఽన్యోఽస్తి యో న జానాతి మే బలమ్ । భ్రాతరం యేన నిర్జిత్య విమానమిదమాహృతమ్ ॥ ౧౦ ॥ తతో మరుత్తస్స నృపస్తం రావణమథాబ్రవీత్ । ధన్యః ఖలు భవాన్ యేన జ్యేష్ఠో భ్రాతా రణే జితః ॥ ౧౧ ॥ న త్వయా సదృశశ్శ్లాఘ్యస్త్రిషు లోకేషు విద్యతే । నాధర్మసహితం శ్లాఘ్యం తల్లోకం ప్రతిసంహితమ్ ॥ ౧౨ ॥ కర్మ దౌరాత్మ్యకం కృత్వా శ్లాఘ్యసే భ్రాతృనిర్జయాత్ । కస్త్వం ప్రాక్కేవలం ధర్మం చరిత్వా లబ్ధవాన్ వరమ్ ॥ ౧౩ ॥ శ్రుతపూర్వం హి న మయా భాషసే యాదృశం స్వయమ్ । తిష్ఠేదానీం న మే జీవన్ ప్రతియాస్యసి దుర్మతే ॥ ౧౪ ॥ అద్య త్వాం నిశితైర్బాణైః ప్రేషయామి యమక్షయమ్ । తతశ్శరాసనం గృహ్య సాయకాంశ్చ నరాధిపః ॥ ౧౫ ॥ రణాయ నిర్యయౌ క్రుద్ధస్సంవర్తో మార్గమావృణోత్ । సోఽబ్రవీత్స్నేహసంయుక్తం మరుత్తం తం మహర్షిః ॥ ౧౬ ॥ శ్రోతవ్యం యది మద్వాక్యం సంప్రహారో న తే క్షమః । మాహేశ్వరమిదం సత్రమసమాప్తం కులం దహేత్ ॥ ౧౭ ॥ దీక్షితస్య కుతో యుద్ధం క్రోధిత్వం దీక్షితే కుతః । సంశయశ్చ జయే నిత్యం రాక్షసశ్చ సుదుర్జయః ॥ ౧౮ ॥ స నివృత్తో గురోర్వాక్యాన్మరుత్తః పృథివీపతిః । విసృజ్య సశరం చాపం స్వస్థో మఖముఖోఽభవత్ ॥ ౧౯ ॥ తతస్తం నిర్జితం మత్వా ఘోషయామాస వై శుకః । రావణో జయతీత్యుచ్చైర్హర్షాన్నాదం విముక్తవాన్ ॥ ౨౦ ॥ తాన్ భక్షయిత్వా తత్రస్థాన్ మహర్షీన్ యజ్ఞమాగతాన్ । వితృప్తో రుధిరైస్తేషాం పునస్సంప్రయయౌ మహీమ్ ॥ ౨౧ ॥ రావణే తు గతే దేవాస్సేంద్రాశ్చైవ దివౌకసః । తతస్స్వాం యోనిమాసాద్య తాని సత్త్వాని చాబ్రువన్ ॥ ౨౨ ॥ హర్షాత్తదాబ్రవీదింద్రో మయూరం నీలబర్హిణమ్ । ప్రీతోఽస్మి తవ ధర్మజ్ఞ భుజంగాద్ధి న తే భయమ్ ॥ ౨౩ ॥ ఇదం నేత్రసహస్రం తు యత్త్వద్బర్హే భవిష్యతి । వర్షమాణే మయి ముదం ప్రాప్స్యసే ప్రీతిలక్షణామ్ ॥ ౨౪ ॥ ఏవమింద్రో వరం ప్రాదాన్మయూరస్య సురేశ్వరః । నీలాః కిల పురా బర్హా మయూరాణాం నరాధిప ॥ ౨౫ ॥ సురాధిపాద్వరం ప్రాప్య గతాస్సర్వేఽపి బర్హిణః । ధర్మరాజోఽబ్రవీద్రామ ప్రాగ్వంశే వాయసం స్థితమ్ ॥ ౨౬ ॥ పక్షింస్తవాస్మి సుప్రీతః ప్రీతస్య వచనం శృణు । యథాన్యైర్వివిధై రోగైః పీడ్యంతే ప్రాణినో మయా ॥ ౨౭ ॥ తే న తే ప్రభవిష్యంతి మయి ప్రీతే న సంశయః । మృత్యుతస్తే భయం నాస్తి వరాన్మమ విహంగమ ॥ ౨౮ ॥ యావత్త్వాం న వధిష్యంతి నరాస్తావద్భవిష్యసి । ఏ తే మద్విషయస్థా వై మానవాః క్షుధయార్దితాః ॥ ౨౯ ॥ త్వయి భుక్తే తు తృప్తాస్తే భవిష్యంతి స బాంధవాః । వరుణస్త్వబ్రవీద్ధంసం గంగాతోయవిహారిణమ్ ॥ ౩౦ ॥ శ్రూయతాం ప్రీతిసంయుక్తం వచః పత్రరథేశ్వర । వర్ణో మనోహరస్సౌమ్యశ్చంద్రమండలసన్నిభః ॥ ౩౧ ॥ భవిష్యతి తవోదగ్రశ్శుద్ధఫేనసమప్రభః । మచ్ఛరీరం సమాసాద్య కాంతో నిత్యం భవిష్యసి ॥ ౩౨ ॥ ప్రాప్స్యసే చాతులాం ప్రీతిమేతన్మే ప్రీతిలక్షణమ్ । హంసానాం హి పురా రామ నీలవర్ణస్సపాండురః ॥

౩౩॥ పతత్త్రాణీలాగ్రసంవీతాః క్రోడాశ్శష్పాగ్రనిర్మలాః॥ అథాబ్రవీద్వైశ్రవణః కృకలాసం గిరౌస్థితమ్॥౩౪॥ హైరణ్యం
సంప్రయచ్ఛామి వర్ణం ప్రీతస్తవాప్యహమ్ । సద్రవ్యంచ శిరో నిత్యం భవిష్యతి తవాక్షయమ్॥౩౫॥ ఏష కాంచనకో వర్ణో మ
త్ప్రీత్యా తే భవిష్యతి । ఏవం దత్వా వరాంస్తేభ్యస్తస్మిన్ యజ్ఞోత్సవే సురాః॥ ౩౬॥ నివృత్తాస్సహ రాజ్ఞా తే పునస్స్వభవ
నం గతాః॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - అష్టాదశస్సర్గః- **
అథ జిత్వా మరుత్తం స ప్రయయౌ రాక్షసాధిపః । నగరాణి నరేంద్రాణాం యుద్ధకాంక్షీ దశాననః॥౧॥ సమాసాద్య
తు రాజేంద్రాన్ మహేంద్రవరుణోపమాన్ । అబ్రవీద్రాక్షసేంద్రస్తు యుద్ధం మే దీయతామితి॥౨॥ నిర్జితాః స్మేతి వా బ్రూ
త ఏష మే హి సునిశ్చయః । అన్యథా కుర్వతామేవం మోక్షో వో నోపపద్యతే॥ ౩ ॥ తతస్త్వభీరవః ప్రాజ్ఞాః పార్థివా ధర్మని
శ్చయాః । మంత్రయిత్వా తతోన్యోన్యం రాజానస్సుమహాబలాః॥౪॥ నిర్జితాః స్మేత్యభాషంత జ్ఞాత్వా వరబలం రిపోః । దు
ష్యంతస్సురథో గాధిర్గయో రాజా పురూరవాః॥ ౫ ॥ ఏతే సర్వేబ్రువంస్తాత నిర్జితాః స్మేతి పార్థివాః । అథాయోధ్యాం స
మాసాద్య రావణో రాక్షసాధిపః॥౬॥ సుగుప్తామనరణ్యేన శక్రేణేవామరావతీమ్ । స తం పురుషశార్దూలం పురందరసమం
బలే॥౭॥ ప్రాహ రాజానమాసాద్య యుద్ధం దేహీతి రావణః । నిర్జితోస్మీతి వా బ్రూహి త్వమేవం మమ శాసనమ్॥౮॥ అయోధ్యా
ధిపతిస్తస్య శ్రుత్వా పాపాత్మనో వచః । అనరణ్యస్తు సంక్రుద్ధో రాక్షసేంద్రమథాబ్రవీత్ ॥౯॥ దీయతే ద్వంద్వయుద్ధం తే రా
క్షసాధిప తే మయా । సంతిష్ఠ క్షిప్రమాయత్తో భవ చైవం భవామ్యహమ్॥ ౧౦ ॥ అథ పూర్వం శ్రుతార్థేన నిర్జితం సుమహ
ద్బలమ్ । నిష్క్రామత్తన్నరేంద్రస్య బలం రక్షోవధోద్యతమ్॥౧౧॥ నాగానాం దశసాహస్రం వాజినాం నియుతం తథా । రథా
నాం బహుసాహస్రం పత్తీనాం చ నరోత్తమ॥౧౨॥ మహీం సంఛాద్య నిష్క్రాంతం సపదాతిరథం రణే । తతః ప్రవృత్తం సుమహ
ద్యుద్ధం యుద్ధవిశారద॥౧౩॥ అనరణ్యస్య నృపతే రాక్షసేంద్రస్య చాద్భుతమ్ । తద్రావణబలం ప్రాప్య బలం తస్య మహీపతేః
॥౧౪॥ ప్రాణశ్యత తదా సర్వం హవ్యం హుతమివానలే । యుద్ధ్వా చ సుచిరం కాలం కృత్వా విక్రమముత్తమమ్॥ ౧౫॥ ప్రజ్వలం
తం సమాసాద్య క్షిప్రమేవావశేషితమ్ । ప్రావిశత్సంకులం తత్ర శలభా ఇవ పావకమ్ । నశ్యతి స్మ బలం తత్ర హవ్యం హుతమి
వానలే॥౧౬॥ సోపశ్యత్తన్నరేంద్రస్తు నశ్యమానం మహాబలమ్ । మహార్ణవం సమాసాద్య వనాపగశతం యథా ॥౧౭॥ తతశ్శ
క్రధనుఃప్రఖ్యం ధనుర్విస్ఫారయంస్స్వయమ్ । ఆససాద నరేంద్రస్తం రావణం క్రోధమూర్ఛితః॥౧౮॥ అనరణ్యేన తేమాత్యా
మారీచశుకసారణాః । ప్రహస్తసహితా భగ్నా వ్యద్రవంత మృగా ఇవ॥౧౯॥ తతో బాణశతాన్యష్టౌ పాతయామాస మూర్ధ
ని తస్య రాక్షసరాజస్య ఇక్ష్వాకుకులనందనః॥౨౦॥ తస్య బాణాః పతంతస్తే చక్రిరే న క్షతిం క్వచిత్ । వారిధారా ఇవాభ్రేభ్యః
పతంత్యో గిరిమూర్ధని॥౨౧॥ తతో రాక్షసరాజేన క్రుద్ధేన నృపతిస్తదా । తలేనాభిహతో మూర్ధ్ని స రథాన్నిపపాత హ॥౨౨
స రాజా పతితో భూమౌ విహ్వలాంగః ప్రవేపితః । వజ్రదగ్ధ ఇవారణ్యే సాలో నిపతితో యథా॥౨౩॥ తం ప్రహస్యాబ్రవీద్రక్షః
ఇక్ష్వాకుం పృథివీపతిమ్ । కిమిదానీం ఫలం ప్రాప్తం త్వయా మాం ప్రతియుధ్యతా॥౨౪॥ త్రైలోక్యే నాస్తి యో ద్వంద్వం మమ
దద్యాన్నరాధిప । శంకే ప్రసక్తో భోగేషు న శృణోషి బలం మమ ॥ ౨౫ ॥ తస్యైవం బ్రువతో రాజా మందాసుర్వాక్యమబ్ర
వీత్ । కిం శక్యమిహ కర్తుం వై కాలో హి దురతిక్రమః॥౨౬॥ న హ్యహం నిర్జితో రక్షస్త్వయా చాత్మప్రశంసినా । కాలేనైవ
విపన్నోహం హేతుభూతస్తు మే భవాన్॥ ౨౭ ॥ కిం త్విదానీం మయా శక్యం కర్తుం ప్రాణపరిక్షయే । న హ్యహం విముఖో ర
క్షో యుధ్యమానస్త్వయా హతః॥౨౮॥ ఇక్ష్వాకుపరిభావిత్వాద్వచో వక్ష్యామి రాక్షస । యది దత్తం యది హుతం యది మే సు
కృతం తపః॥౨౯॥ యది గుప్తాః ప్రజాస్సమ్యక్ తదా సత్యం వచోస్తు మే । ఉత్పత్స్యతే కులే హ్యస్మిన్నిక్ష్వాకూణాం మహాత్మనా
మ్॥౩౦॥ రామో దాశరథిర్నామ యస్తే ప్రాణాన్హరిష్యతి । తతో జలధరోదగ్రస్తాడితో దేవదుందుభిః॥౩౧॥ తస్మిన్నుదా
హృతే శాపే పుష్పవృష్టిశ్చ ఖాచ్చ్యుతా । తతస్స రాజా రాజేంద్రగతస్థానం త్రివిష్టపమ్ ॥౩౨॥ స్వర్గతే చ నృపే తస్మిన్ రా
క్షసస్సోపసర్పత ॥ ౩౩॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - ఏకోనవింశస్సర్గః - ****************************
తతో విత్రాసయన్మర్త్యాన్ పృథివ్యాం రాక్షసాధిపః । ఆససాద ఘనే తస్మిన్నారదం మునిపుంగవమ్॥౧॥ తస్యాభివాద
నం కృత్వా దశగ్రీవో నిశాచరః । అబ్రవీత్కుశలం పృష్ట్వా హేతుమాగమనస్య చ॥౨॥ నారదస్తు మహాతేజా దేవర్షిరమితప్ర
భః । అబ్రవీన్మేఘపృష్ఠస్థో రావణం పుష్పకే స్థితమ్ ॥౩ ॥ రాక్షసాధిప తే సౌమ్య తిష్ఠ విశ్రవసస్సుత । ప్రీతోస్మ్యభిజనోపేత వి

క్రమైరూర్జితసత్త్వ॥౪॥విష్ణునా దైత్యఘాతైశ్చ గంధర్వోరగధర్షణైః। త్వయా సమం విమర్దైశ్చ భృశం హి పరితోషితః
॥౫॥కించిద్వక్ష్యామి తావత్తే శ్రోతవ్యం శ్రోష్యసే యది। శ్రుత్వా చానంతరం కార్యం త్వయా రాక్షససత్తమ॥౬॥తన్మే నిగ
దతస్తాత సమాధిం శ్రవణే కురు। కిమయం వధ్యతే తాత త్వయావధ్యేన దైవతైః॥౭॥హత ఏవ హ్యయం లోకో యదా మృత్యు
వశం గతః। దేవదానవదైత్యానాం యక్షగంధర్వరక్షసామ్॥౮॥అవధ్యేన త్వయా లోకః క్లేష్టుం యుక్తో న మానుషః। నిత్యం
శ్రేయసి సంమూఢం మహద్భిర్వ్యసనైర్వృతమ్॥౯॥హన్యాత్కస్తాదృశం లోకం జరావ్యాధిశతైర్యుతమ్। తైస్తైరనిష్టో
పగమైరజస్రం యత్రకుత్రకః॥౧౦॥మతిమాన్మానుషే లోకే యుద్ధేన ప్రణయీ భవేత్। క్షీయమాణం దైవహతం క్షుత్పిపా
సాజరాదిభిః॥౧౧॥విషాదశోకసంమూఢం లోకం త్వం క్షపయ స్వ మా। పశ్య తావన్మహాబాహో రాక్షసేశ్వర మానుష
మ్॥౧౨॥మూఢమేవం విచిత్రార్థం యస్య న జ్ఞాయతే గతిః। క్వచిద్వాదిత్రనృత్యాది సేవ్యతే ముదితైర్జనైః॥౧౩॥రుద్య
తే చాపరైరార్తైర్ధారాశ్రునయనాననైః। మాతాపితృసుతస్నేహైః భార్యాబంధుమనోరమైః॥౧౪॥మోహితోఽయం
జనో ధ్వస్తః క్లేశం స్వం నావబుధ్యసే। అలమేనం పరిక్లిశ్య లోకం మోహనిరాకృతమ్॥౧౫॥జిత ఏవ త్వయా సౌమ్య మర్త్య
లోకో న సంశయః। అవశ్యమేభిస్సర్వైశ్చ గంతవ్యం యమసాదనమ్॥౧౬॥తన్నిగృహ్ణీష్వ పౌలస్త్య యమం పరపురంజయ। త
స్మిన్ జితే జితం సర్వం భవత్యేవ న సంశయః॥౧౭॥ఏవముక్తస్తు లంకేశో దీప్యమానం స్వతేజసా। అబ్రవీన్నారదం తత్ర సం
ప్రహస్యాభివాద్య చ॥౧౮॥మహర్షే దేవగంధర్వవిహారసమరప్రియ। అహం సముద్యతో గంతుం విజయార్థం రసాతల
మ్॥౧౯॥తతో లోకత్రయం జిత్వా స్థాప్య నాగాన్ సురాన్ వశే। సముద్రమమృతార్థం చ మథిష్యామి రసాలయమ్॥౨౦॥
అథాబ్రవీద్దశగ్రీవం నారదో భగవానృషిః। క్వ ఖల్విదానీం మార్గేణ త్వయాహ్యన్యేన గమ్యతే॥౨౧॥అయం ఖలు సుదుర్గ
మ్యః ప్రేతరాజపురం ప్రతి। మార్గో గచ్ఛతి దుర్ధర్ష యమస్యామిత్రకర్శన॥౨౨॥స తు శారదమేఘాభం హాసం ముక్త్వా
దశాననః। ఉవాచ కృతమిత్యేవం వచనం చేదమబ్రవీత్॥౨౩॥తస్మాదేవ మహాబ్రహ్మన్ వైవస్వతవధోద్యతః। గచ్ఛామి ద
క్షిణామాశాం యత్ర సూర్యాత్మజో నృపః॥౨౪॥మయా హి భగవన్ క్రోధాత్ ప్రతిజ్ఞాతం రణార్థినా। అవజేష్యామి చతు
రో లోకపాలానితి ప్రభో॥౨౫॥తదిహ ప్రస్థితోఽహం వై ప్రేతరాజపురం ప్రతి। ప్రాణిసంక్లేశకర్తారం యోజయిష్యామి మృ
త్యునా॥౨౬॥ఏవముక్త్వా దశగ్రీవో మునిం తమభివాద్య చ। ప్రయయౌ దక్షిణామాశాం ప్రహృష్టః సహ మంత్రిభిః॥౨౭॥నా
రదస్తు మహాతేజా ముహూర్తం ధ్యానమాస్థితః। చింతయామాస విప్రేంద్రో విధూమ ఇవ పావకః॥౨౮॥యేన లోకాస్త్ర
యస్సేంద్రాః క్లిశ్యంతే సచరాచరాః। క్షీణే చాయుషి ధర్మేణ స కాలో జేష్యతే కథమ్॥౨౯॥స్వదత్తకృతసాక్షీ యో ద్వి
తీయ ఇవ పావకః। లబ్ధసంజ్ఞా విజేష్యంతే లోకా యస్య మహాత్మనః॥౩౦॥యస్య నిత్యం త్రయో లోకా విద్రవంతి భయార్ది
తాః। తం కథం రాక్షసేంద్రోఽసౌ స్వయమేవ గమిష్యతి॥౩౧॥యో విధాతా చ ధాతా చ సుకృతం దుష్కృతం తథా। త్రైలో
క్యం విజితం యేన తం కథం విజయిష్యతే॥౩౨॥అపరం కిం తు కృత్వైవం విధానం సంవిధాస్యతి। కౌతూహలసముత్పన్నో యాస్యా
మి యమసాదనమ్॥౩౩॥విమర్దం ద్రష్టుమనయోర్యమరాక్షసయోస్స్వయమ్॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-వింశస్సర్గః-
ఏవం సంచింత్య విప్రేంద్రో జగామ లఘువిక్రమః। ఆఖ్యాతుం తద్యథావృత్తం యమస్య సదనం ప్రతి॥౧॥అపశ్యత్స
యమం తత్ర దేవమగ్నిపురస్కృతమ్। విధానమనుతిష్ఠంతం ప్రాణినో యస్య యాదృశమ్॥౨॥స తు దృష్ట్వా యమః ప్రాప్తం
మహర్షిం తత్ర నారదమ్। అబ్రవీత్సుఖమాసీనమర్ఘ్యమావేద్య ధర్మతః॥౩॥కచ్చిత్క్షేమం ను దేవర్షే కచ్చిద్ధర్మో న నశ్యతి
కిమాగమనకృత్యం తే దేవగంధర్వసేవిత॥౪॥అబ్రవీత్తు తదా వాక్యం నారదో భగవానృషిః। శ్రూయతామభిధాస్యామి విధా
నం చ విధీయతామ్॥౫॥ఏష నామ్నా దశగ్రీవః పితృరాజ నిశాచరః। ఉపయాతి వశం నేతుం విక్రమైస్త్వాం సుదుర్జయమ్॥౬॥
ఏతేన కారణేనాహం త్వరితో హ్యాగతః ప్రభో। దండప్రహరణస్యాద్య తవ కిన్ను భవిష్యతి॥౭॥ఏతస్మిన్నంతరే దూరాదంశుమం
తమివోదితమ్। దదర్శ దీప్తమాయాంతం విమానం తస్య రక్షసః॥౮॥తం దేశం ప్రభయా తస్య పుష్పకస్య మహాబలః। కృత్వా
వితిమిరం సర్వం సమీపం సోఽభ్యవర్తత॥౯॥సోఽపశ్యత్సుమహాబాహుర్దశగ్రీవస్తతస్తతః। ప్రాణినస్సుకృతం కర్మ భుంజా
నాంశ్చైవ దుష్కృతమ్॥౧౦॥అపశ్యత్సైనికాంశ్చాస్య యమస్యానుచరైస్సహ। యమస్య పురుషైరుగ్రైర్ఘోరరూపైర్భ
యానకైః॥౧౧॥దదర్శ వధ్యమానాంశ్చ క్లిశ్యమానాంశ్చ దేహినః। క్రోశతశ్చ మహానాదం తీవ్రనిష్టనతత్పరాన్॥౧౨॥

క్రిమిభిర్భక్ష్యమాణాంశ్చ సారమేయైశ్చ దారుణైః । శ్రోత్రాయాసకరావాచో వదతశ్చ భయావహాః ॥ ౧౩ ॥ సంతా-
ర్యమాణాన్వైతరణీం బహుశశ్శోణితోదకామ్ । వాలుకాసు చ తప్తాసు తప్యమానాన్మహుర్ముహుః ॥ ౧౪ ॥ అసిపత్రవనే
చైవ భిద్యమానానధార్మికాన్ । రౌరవే క్షారనద్యాం చ క్షురధారాసు చైవ హి ॥ ౧౫ ॥ పానీ-
యం యాచమానాంశ్చ తృషితాన్ క్షుధితానపి । శవభూతాన్ కృశాన్ దీనాన్ వివర్ణాన్ ముక్తమూర్ధ-
జాన్ ॥ ౧౬ ॥ మలపంకధరాన్ దీనాన్ రూక్షాంశ్చ పరిధావతః । దదర్శ రావణో మార్గే శతశోఽథ సహస్ర-
శః ॥ ౧౭ ॥ కాంశ్చిచ్చ గృహముఖ్యేషు గీతవాదిత్రనిస్స్వనైః । ప్రమోదమానాన్ద్రాక్షీద్రావణస్సుకృతైస్స్వకైః ॥ ౧౮ ॥
గోరసం గోప్రదాతారో హ్యన్నం చైవాన్నదాయినః । గృహాంశ్చ గృహదాతారస్స్వకర్మఫలమశ్నతః ॥ ౧౯ ॥ సువర్ణ-
మణిముక్తాభిః ప్రమదాభిరలంకృతాన్ । ధార్మికానపరాంస్తత్ర దీప్యమానాన్స్వతేజసా ॥ ౨౦ ॥ దదర్శ స మహాబా-
హూ రావణో రాక్షసాధిపః । తతస్తాన్భిద్యమానాంశ్చ కర్మభిర్దుష్కృతైస్స్వకైః ॥ ౨౧ ॥ రావణో మోచయామాస
విక్రమేణ బలాద్బలీ । ప్రాణినో మోచితాస్తేన దశగ్రీవేణ రక్షసా ॥ ౨౨ ॥ సుఖమాపుర్ముహూర్తం తే హ్యతర్కితమచిం-
తితమ్ । ప్రేతేషు ముచ్యమానేషు రాక్షసేన మహీయసా ॥ ౨౩ ॥ ప్రేతగోపాస్సుసంక్రుద్ధా రాక్షసేంద్రమభిద్రవన్ । త-
తో హలహలాశబ్దస్సర్వదిగ్భ్యస్సముత్థితః ॥ ౨౪ ॥ ధర్మరాజస్య యోధానాం శూరాణాం సంప్రధావతామ్ । తే ప్రాసైః
పరిఘైశ్శూలైర్ముసలైశ్శక్తితోమరైః ॥ ౨౫ ॥ పుష్పకం సమవర్షంత శూరాశ్శతసహస్రశః । తస్యాసనాని ప్రాసా-
దాన్వేదికాస్తోరణాని చ ॥ ౨౬ ॥ పుష్పకస్య బభంజుస్తే శీఘ్రం మధుకరా ఇవ । దేవనిష్ఠానభూతం తద్విమానం పుష్పకం మృధే ॥
౨౭ ॥ భజ్యమానం తథైవాసీదక్షయం బ్రహ్మతేజసా । అసంఖ్యా సుమహత్యాసీత్తస్య సేనా మహాత్మనః ॥ ౨౮ ॥ శూరాణా-
ముగ్రయాతౄణాం సహస్రాణి శతాని చ । తతో వృక్షైశ్చ శైలైశ్చ ప్రాసాదీనాం శతైస్తథా ॥ ౨౯ ॥ తతస్తే సచివాస్తస్య
యథాకామం యథాబలమ్ । అయుధ్యంత మహావీరాస్స చ రాజా దశాననః ॥ ౩౦ ॥ తే తు శోణితదిగ్ధాంగాస్సర్వశస్త్రసమా-
హతాః । అమాత్యా రాక్షసేంద్రస్య చక్రురాయోధనం మహత్ ॥ ౩౧ ॥ అన్యోన్యం తే మహాభాగా జఘ్నుః ప్రహరణైర్భృ-
శమ్ । యమస్య చ మహాబాహో రావణస్య చ మంత్రిణః ॥ ౩౨ ॥ అమాత్యాంస్తాంస్తు సంత్యజ్య యమయోధా మహాబలాః
తమేవ చాభ్యధావంత శూలవర్షైర్దశాననమ్ ॥ ౩౩ ॥ తతశ్శోణితదిగ్ధాంగః ప్రహారైర్జర్ఝరీకృతః । ఫుల్లాశోక ఇవాభా-
తి పుష్పకే రాక్షసాధిపః ॥ ౩౪ ॥ స తు శూలగదాప్రాసాన్ శక్తితోమరసాయకాన్ । ముసలాని శిలావృక్షాన్ ముమోచా-
స్త్రబలాద్బలీ ॥ ౩౫ ॥ తరూణాం చ శిలానాం చ శస్త్రాణాం చాతిదారుణమ్ । యమసైన్యేషు తద్వర్షం పపాత ధరణీతలే ॥ ౩౬ ॥
తాంస్తు సర్వాన్వినిర్భిద్య తదస్త్రమపహత్య చ । జఘ్నుస్తే రాక్షసం ఘోరమేకం శతసహస్రశః ॥ ౩౭ ॥ పరివార్య చ తం
సర్వే శైలం మేఘోత్కరా ఇవ । భిండిపాలైశ్చ శూలైశ్చ నిరుచ్ఛ్వాసమపోథయత్ ॥ ౩౮ ॥ విముక్తకవచః క్రుద్ధస్సిక్తశ్శోణితవి-
స్రవైః । తతస్స పుష్పకం త్యక్త్వా పృథివ్యామవతిష్ఠత ॥ ౩౯ ॥ తతస్స కార్ముకీ బాణీ సమరే చాభివర్తత । లబ్ధసంజ్ఞో ముహూర్తే-
న క్రుద్ధస్తస్థౌ యథాంతకః ॥ ౪౦ ॥ తతః పాశుపతం దివ్యమస్త్రం సంధాయ కార్ముకే । తిష్ఠతిష్ఠేతి తానుక్త్వా తచ్చాపం విచకర్ష
సః ॥ ౪౧ ॥ ఆకర్ణాత్స వికృష్యాథ చాపమింద్రారిరాహవే । ముమోచ తం శరం క్రుద్ధస్త్రిపురే శంకరో యథా ॥ ౪౨ ॥ తస్య
రూపం శరస్యాసీద్విధూమజ్వాలమండలమ్ । వనం దహిష్యతో ఘర్మే దావాగ్నేరివ మూర్ఛతః ॥ ౪౩ ॥ జ్వాలామాలీ స తు శరః
క్రవ్యాదానుగతో రణే । ముక్తో గుల్మాన్ద్రుమాంశ్చాపి భస్మకృత్వా ప్రధావతి ॥ ౪౪ ॥ తే తస్య తేజసా దగ్ధాస్సైన్యా వైవస్వ-
తస్య తు । రణే తస్మిన్నిపతితా దావదగ్ధా నగా ఇవ ॥ ౪౫ ॥ తతస్తు సచివైస్సార్ధం రాక్షసో భీమవిక్రమః । ననాద సుమహానా-
దం కంపయన్నివ మేదినీమ్ ॥ ౪౬ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - ఏకవింశస్సర్గః - ************************

స తస్య తు మహానాదం శ్రుత్వా వైవస్వతః ప్రభుః । శత్రుం విజయినం మేనే స్వబలస్య చ సంక్షయమ్ ॥ ౧ ॥ స హి యో-
ధాన్ హతాన్మత్వా క్రోధసంరక్తలోచనః । అబ్రవీత్త్వరితం సూతం రథోయముపనీయతామ్ ॥ ౨ ॥ తస్య సూతస్తదా దివ్య-
ముపస్థాప్య మహారథమ్ । స్థితస్స చ మహాతేజా హ్యధ్యారోహత తం రథమ్ ॥ ౩ ॥ పాశముద్గరహస్తశ్చ మృత్యుస్తస్యాగ్రతః స్థితః
యేన సంక్షిప్యతే సర్వం త్రైలోక్యమిదమవ్యయమ్ ॥ ౪ ॥ కాలదండస్తు పార్శ్వస్థో మూర్తిమానస్య చాభవత్ । యమప్రహర-
ణం దివ్యం తేజసా జ్వలదగ్నివత్ ॥ ౫ ॥ తస్య పార్శ్వేషు నిశ్ఛిద్రాః కాలపాశాః ప్రతిష్ఠితాః । పావకస్పర్శసంకాశః స్థితో

ఘూర్ణశ్చ ముద్గరః||౬|| తతో లోకత్రయం క్షుబ్ధమకంపత దివౌకసః| కాలం దృష్ట్వా తథా క్రుద్ధం సర్వలోకభయావహమ్||
౭||తతః ప్రచోదయంత్సూతస్తానశ్వాన్ రుధిరప్రభాన్| ప్రయయౌ భీమసన్నాదో యత్ర రక్షఃపతిస్స్థితః||౮||ముహూర్తేన
యమం తే తు హయా హరిహయోపమాః| ప్రాపయన్మనసస్తుల్యా యత్ర తత్ప్రస్తుతం రణమ్||౯||దృష్ట్వా తథైవ వికృతం రథం
మృత్యుసమన్వితమ్| సచివా రాక్షసేంద్రస్య సహసా విప్రదుద్రువుః||౧౦||లఘుసత్వతయా తే హి నష్టసంజ్ఞా భయార్ది-
తాః| నేహ యోద్ధుం సమర్థాస్స్మ ఇత్యుక్త్వా ప్రయయుర్దిశః||౧౧||స తు తం తాదృశం దృష్ట్వా రథం లోకభయావహమ్|
నాక్షుభ్యత దశగ్రీవో న చాపి భయమావిశత్||౧౨||స తు రావణమాసాద్య వ్యసృజచ్ఛక్తితోమరాన్| యమో మర్మాణి సం-
క్రుద్ధో రావణస్యోపకృంతత||౧౩||రావణస్తు తతస్స్వస్థశ్శరవర్షం ముమోచ హ| తస్మిన్ వైవస్వతరథే తోయవర్షమివాం-
బుదః||౧౪||తతో మహాశక్తిశతైః పాత్యమానో మహోరసి| నాశక్నోత్ప్రతికర్తుం స రాక్షసశ్శల్యపీడితః||౧౫|| ఏవం
నానాప్రహరణైర్యమేనామిత్రకర్శినా| సప్తరాత్రం కృతస్సంఖ్యే విసంజ్ఞో విముఖో రిపుః||౧౬|| తదాసీత్తుములం యుద్ధం
యమరాక్షసయోర్ద్వయోః| జయమాకాంక్షతోర్వీర సమరేష్వనివర్తినోః||౧౭|| తతో దేవాస్సగంధర్వాస్సిద్ధాశ్చ ప-
రమర్షయః| ప్రజాపతిం పురస్కృత్య సమేతాస్తద్రణాజిరమ్||౧౮||సంవర్త ఇవ లోకానాం యుధ్యతోరభవత్తదా| రా-
క్షసానాం చ ముఖ్యస్య ప్రేతానామీశ్వరస్య చ||౧౯||రాక్షసేంద్రోऽపి విస్ఫార్య చాపమింద్రాశనిప్రభమ్| నిరంతరమివా-
కాశం కుర్వన్ బాణాంస్తతోऽసృజత్||౨౦|| మృత్యుం చతుర్భిర్విశిఖైః సూతం సప్తభిరర్దయన్| యమం శతసహస్రేణ శీ-
ఘ్రం మర్మస్వతాడయత్||౨౧||తతః క్రుద్ధస్య వదనాద్యమస్య సమజాయత| జ్వాలామాలీ స నిశ్వాసస్సధూమః కోప-
పావకః||౨౨||తదాశ్చర్యమథో దృష్ట్వా దేవదానవసన్నిధౌ| ప్రహర్షితౌ సుసంరబ్ధౌ మృత్యుకాలౌ బభూవతుః||౨౩||తతో
మృత్యుః క్రుద్ధతరో వైవస్వతమభాషత| ముంచ మాం సమరే యావద్ధన్మీమం పాపరాక్షసమ్||౨౪||నైషా రక్షో భవేదద్య మ-
ర్యాదా హి నిసర్గతః| హిరణ్యకశిపుశ్శ్రీమాన్నముచిశ్శంబరస్తథా||౨౫|| విసంధిర్ధూమకేతుశ్చ బలిర్వైరోచనోऽపి చ|
శంభుర్దైత్యమహారాజో వృత్రో బాణస్తథైవ చ||౨౬|| రాజర్షయశ్శాస్త్రవిదో గంధర్వాస్సమహోరగాః| ఋష-
యః పన్నగా దైత్యా యక్షాశ్చాప్యప్సరోగణాః||౨౭||యుగాంతపరివర్తే చ పృథివీ సమహార్ణవా| క్షయం నీతా మహారాజ
సపర్వతసరిద్ద్రుమా||౨౮||ఏతే చాన్యే చ బహవో బలవంతో దురాసదాః| వినిపన్నా మయా దృష్టాః కిముతాయం నిశాచరః||
౨౯||ముంచ మాం సాధు ధర్మజ్ఞ యావదేనం నిహన్మ్యహమ్| న హి కశ్చిన్మయా దృష్టో బలవానపి జీవతి||౩౦||బలం మమ న ఖ-
ల్వేతన్మర్యాదైషా నిసర్గతః| స దృష్టో న మయా కాలం ముహూర్తమపి జీవతి||౩౧||తస్యైవం వచనం శ్రుత్వా ధర్మరాజః
ప్రతాపవాన్| అబ్రవీత్తత్ర తం మృత్యుం త్వం తిష్ఠైనం నిహన్మ్యహమ్||౩౨||తతస్సంరక్తనయనః క్రుద్ధో వైవస్వతః ప్రభుః|
కాలదండమమోఘం తు తోలయామాస పాణినా||౩౩||యస్య పార్శ్వే తు నిహతాః కాలపాశాః ప్రతిష్ఠితాః| పావకాశని-
సంకాశో ముద్గరో మూర్తిమాన్ స్థితః||౩౪||దర్శనాదేవ యః ప్రాణాన్ ప్రాణినామపకర్షతి| కిం పునస్స్పృశమానస్య పా-
త్యమానస్య వా పునః||౩౫||స జ్వాలాపరివారస్తు నిర్దహన్నివ రాక్షసమ్| తేన స్పృష్టో బలవతా మహాప్రహరణోऽస్ఫురత్||
౩౬||తతో విదుద్రువుస్సర్వే తస్మాత్త్రస్తా రణాజిరే| సురాశ్చ క్షుభితాస్సర్వే దృష్ట్వా దండోద్యతం యమమ్||౩౭|| తస్మిన్ ప్ర-
హర్తుకామే తు యమే దండేన రావణమ్| యమం పితామహస్సాక్షాద్దర్శయిత్వేదమబ్రవీత్||౩౮|| వైవస్వత మహాబాహో
న ఖల్వమితవిక్రమ| న హంతవ్యస్త్వయా తేన దండేనైష నిశాచరః||౩౯||వరః ఖలు మయైతస్మై దత్తస్త్రిదశపుంగవ| స త్వయా
నానృతః కార్యో యన్మయా వ్యాహృతం వచః||౪౦|| యో హి మామనృతం కుర్యాద్దేవో వా మానుషోऽపి వా| త్రైలోక్యమనృ-
తం తేన కృతం స్యాన్నాత్ర సంశయః||౪౧||క్రుద్ధేన విప్రముక్తోऽయం నిర్విశేషం ప్రియాప్రియే| ప్రజాస్సంహరతే రౌద్రో లో-
కత్రయభయావహః||౪౨||అమోఘో హ్యేష సర్వేషాం ప్రాణినామమితప్రభః| కాలదండో మయా సృష్టః పూర్వం మృ-
త్యుపురస్కృతః||౪౩||తన్న ఖల్వేష తే సౌమ్య పాత్యో రావణమూర్ధని| న హ్యస్మిన్ పతితే కశ్చిన్ముహూర్తమపి జీవతి||౪౪||
యది హ్యస్మిన్నిపతితే న మ్రియేతైష రాక్షసః| మ్రియతే వా దశగ్రీవస్తదాప్యుభయతోऽనృతమ్||౪౫|| తన్నివర్తయ లంకే-
శం దండమేతం సముద్యతమ్| సత్యం చ మాం కురుష్వాద్య లోకాంస్త్వం యద్యవేక్షసే||౪౬||ఏవముక్తస్తు ధర్మాత్మా ప్ర-
త్యువాచ యమస్తదా| ఏష వ్యావర్తితో దండః ప్రభవిష్ణుర్హి నో భవాన్||౪౭||కిం త్విదానీం మయా శక్యం కర్తుం రణగతేన

హి । నమయాయద్వ్యయంశక్యో హంతుంవరపురస్కృతః॥౪౮॥ఏవతస్మాత్ప్రతిశశ్యామిదర్శనాదద్యరక్షసః।ఇత్యుక్త్వా సర
థస్సాశ్వస్తత్రైవాంతరధీయత॥౪౯॥దశగ్రీవస్తుతం జిత్వా నామవిశ్రావ్య చాత్మనః।ఆరుహ్యపుష్పకంభూయోనిష్క్రాం
తో యమసాదనాత్॥౫౦॥సతువైవస్వతో దేవైస్సహ బ్రహ్మపురోగమైః । జగామ త్రిదివంహృష్టో నారదశ్చ మహామునిః॥
౫౧॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - ద్వావింశస్సర్గః - ****************** తతో జిత్వా దశగ్రీవో యమం త్రి
దశపుంగవమ్ । రావణస్తు రణశ్లాఘీ స్వసహాయాన్దదర్శ హ॥౧॥తతో రుధిరసిక్తాంగం ప్రహారైర్జర్జరీకృతమ్ । రావ
ణం రాక్షసా దృష్ట్వా విస్మయం సముపాగమన్॥౨॥జయేన వర్ధయిత్వా చ మారీచప్రముఖాస్తతః।పుష్పకం భేజిరే సర్వే సాం
త్వితా రావణేన తు॥౩॥తతో రసాతలం రక్షః ప్రవిష్టః పయసాం నిధిమ్।దైత్యోరగగణాధ్యుష్టం వరుణేన సురక్షితమ్॥౪॥సతు భో
గవతీం గత్వా పురీం వాసుకిపాలితామ్। కృత్వా నాగాన్వశే హృష్టో యయౌ మణిమతీం పురీమ్॥౫॥ నివాతకవచాస్తత్ర దై
త్యా లబ్ధవరా వసన్ । రాక్షసస్తాన్సమాగమ్య యుద్ధాయ సముపాహ్వయత్॥౬॥ తేతు సర్వే సువిక్రాంతా దైతేయా బ
లశాలినః । నానాప్రహరణాస్తత్ర ప్రహృష్టా యుద్ధదుర్మదాః॥౭॥శూలైస్త్రిశూలైః కులిశైః పట్టసాసిపరశ్వధైః।అన్యో
న్యం బిభిదుః క్రుద్ధా రాక్షసా దానవాస్తథా॥౮॥ తేషాం తు యుధ్యమానానాం సాగ్రస్సంవత్సరో గతః ।నచాన్యతరతస్తత్ర వి
జయో వా క్షయోపి వా॥౯॥తతః పితామహస్తత్ర త్రైలోక్యగతిరవ్యయః।ఆజగామ ద్రుతం దేవో విమానవరమాస్థితః॥౧౦॥
నివాతకవచానాం తు నివార్య రణకర్మ తత్ । వృద్ధః పితామహో వాక్యమువాచ విదితార్థవత్॥౧౧॥నహ్యయం రావ
ణో యుద్ధే శక్యో జేతుం సురాసురైః।నభవంతః క్షయం నేతుమపి సామరదానవైః॥౧౨॥రాక్షసస్య సఖిత్వం చ భవద్భిస్సహ
రోచతే। అవిభక్తాశ్చ సర్వార్థాస్సుహృదాం నాత్ర సంశయః॥ ౧౩ ॥ తతోగ్నిసాక్షికం సఖ్యం కృతవాంస్తత్ర రావణః।
నివాతకవచైస్సార్ధం ప్రీతిమానభవత్తదా॥౧౪॥అర్చితస్తైర్యథాన్యాయ్యం సంవత్సరమథోషితః। స్వపురాన్నిర్విశే
షం చ ప్రియం ప్రాప్తో దశాననః॥౧౫॥తతోపధార్య మాయానాం శతమేకం సమాప్తవాన్ । సలిలేంద్రపురాన్వేషీ భ్రమ
తిస్మ రసాతలమ్॥౧౬॥తతోశ్మనగరం నామ కాలకేయైరధిష్ఠితమ్ । గత్వా తు కాలకేయాంశ్చ హత్వా తత్ర బలోత్కటాన్॥
౧౭॥శూర్పణఖ్యాశ్చ భర్తారమసినా ప్రాచ్ఛినత్తదా। శ్యాలం చ బలవంతం చ విద్యుజ్జిహ్వం బలోత్కటమ్॥౧౮॥జిహ్వ
యా సంలిహంతం చ రాక్షసం సమరే తథా ।తం విజిత్య ముహూర్తేన జఘ్నే దైత్యాంశ్చతుశ్శతమ్॥౧౯॥తతః పాండురమే
ఘాభం కైలాసమివ భాస్వరమ్।వరుణస్యాలయం దివ్యమపశ్యద్రాక్షసాధిపః॥౨౦॥క్షరంతీం చ పయస్తత్ర సురభిం గామవ
స్థితామ్।యస్యాః పయోభినిష్యందాత్ క్షీరోదో నామ సాగరః॥౨౧॥దదర్శ రావణస్తత్ర గోవృషేంద్రవరారణిమ్।యస్మా
చ్చంద్రః ప్రభవతి శీతరశ్మిర్నిశాకరః॥౨౨॥యం సమాశ్రిత్య జీవంతి ఫేనపాః పరమర్షయః।అమృతం యత్ర చోత్పన్నం స్వధా
చ స్వధభోజినామ్॥౨౩॥యాం బ్రువంతి నరా లోకే సురభిం నామ నామతః । ప్రదక్షిణం తు తాం కృత్వా రావణః పరమాద్భు
తామ్॥౨౪॥ ప్రవివేశ మహాఘోరం గుప్తం బహువిధైర్బలైః।తోయధారాశతాకీర్ణం శారదాభ్రనిభం తథా॥ ౨౫ ॥నిత్య
ప్రహృష్టం దదృశే వరుణస్య గృహోత్తమమ్ । తతో హత్వా బలాధ్యక్షాంస్సమరే తైశ్చ తాడితః॥ ౨౬ ॥ అబ్రవీచ్చ తతో
యోధాన్ రాజా శీఘ్రం నివేద్యతామ్।యుద్ధార్థీ రావణః ప్రాప్తస్తస్య యుద్ధం ప్రదీయతామ్॥౨౭॥వద వా న భయం తేస్తి
నిర్జితోస్మీతి సాంజలిః।ఏతస్మిన్నంతరే క్రుద్ధా వరుణస్య మహాత్మనః॥౨౮॥పుత్రాః పౌత్రాశ్చ నిష్క్రామన్ గౌశ్చ పుష్కర ఏ
వ చ । తే తు వీర్యగుణోపేతా బలైః పరివృతాస్స్వకైః॥ ౨౯॥ యుక్త్వా రథాన్ కామగమానుద్యద్భాస్కరవర్చసః । తతో
యుద్ధం సమభవద్దారుణం రోమహర్షణమ్॥౩౦॥సలిలేంద్రస్య పుత్రాణాం రావణస్య చ ధీమతః। అమాత్యైశ్చ మహావీ
ర్యైర్దశగ్రీవస్య రక్షసః॥౩౧॥వారుణం తద్బలం కృత్స్నం క్షణేన వినిపాతితమ్।సమీక్ష్య స్వబలం సంఖ్యే వరుణస్య సుతాస్త
దా॥౩౨॥అర్దితాశ్శరజాలేన నివృత్తా రణకర్మణః । మహీతలగతాస్తే తు రావణం దృశ్య పుష్పకే॥౩౩॥ఆకాశమాశు వివిశు
స్స్యందనైశ్శీఘ్రగామిభిః । మహదాసీత్తతస్తేషాం తుల్యస్థానమవాప్య తత్॥౩౪॥ఆకాశయుద్ధం తుములం దేవదానవయో
రివ । తతస్తే రావణం యుద్ధే శరైః పావకసన్నిభైః॥౩౫॥విముఖీకృత్య సంతుష్టా వినేదుర్వివిధాన్ రవాన్ ।తతో మహోద
రః క్రుద్ధో రాజానం దృశ్య ధర్షితమ్॥ ౩౬ ॥ త్యక్త్వా మృత్యుభయం వీరో యుద్ధకాంక్షీ వ్యలోకయత్ । తేన తే దారుణా యు
ద్ధే కామగాః పవనోపమాః॥౩౭॥మహోదరేణ గదయా హతా వై ప్రయయుః క్షితిమ్ ।తేషాం వరుణపుత్రాణాం హత్వా

యోధా మహాత్మానశ్చ తాః ॥౩౮॥ ముమోచాశు మహానాదం విరథాః ప్రత్యుతాః స్థితాః । తేతు తేషాం రథాస్సాశ్వాస్సహ సారథిభిర్హతైః ॥ ౩౯ ॥ మహోదరేణ నిహతాః పతితాః పృథివీతలే । తేతు త్యక్త్వా రథాః పుత్రా వరుణస్య మహాత్మనః ॥ ౪౦ ॥ ఆకాశే విష్ఠితాశ్శూరాస్స్వప్రభావాన్న వివ్యథుః । ధనూంషి కృత్వా సజ్జాని విభిద్యుశ్చ మహోదరమ్ ॥ ౪౧ ॥ రావణం సమరే క్రుద్ధాస్సహితాస్సమభిద్రవన్ । సాయకైశ్చాపవిభ్రష్టైర్వజ్రకల్పైస్సుదారుణైః ॥ ౪౨ ॥ దారయంతి స్మ సంక్రుద్ధా మేఘా ఇవ మహాగిరిమ్ । తతః క్రుద్ధో దశగ్రీవః కాలాగ్నిరివ నిర్గతః ॥ ౪౩ ॥ శరవర్షైర్మహాఘోరైస్తేషాం మర్మస్వతాడయత్ । తతస్తేనైవ సహసా సీదంతి స్మ పదాతయః ॥ ౪౪ ॥ ముసలాని విచిత్రాణి తతో భల్లశతాని చ । పట్టిసాంశ్చైవ శక్తీశ్చ శతఘ్నీస్తోమరాంస్తథా ॥ ౪౫ ॥ పాతయామాస దుర్ధర్షస్తేషాముపరి విష్ఠితః । అపవిద్ధాస్తు తే వీరా వినిష్పేతుః పదాతయః ॥ ౪౬ ॥ మహాపంకమివాసాద్య కుంజరాష్షష్టిహాయనాః । సీదమానాన్సుతాన్దృష్ట్వా విహ్వలాన్సుమహౌజసః ॥ ౪౭ ॥ ననాద రావణో హర్షాన్మహానంబుధరో యథా । తతో రక్షో మహానాదాన్ముక్త్వా హంతి స్మ వారుణాన్ ॥ ౪౮ ॥ నానాప్రహరణోపేతైర్ధారాపాతైరివాంబుదః । తతస్తే విముఖాస్సర్వే పతితా ధరణీతలే ॥ ౪౯ ॥ రణాత్స్వపురుషైశ్శీఘ్రం గృహాణ్యేవ ప్రవేశితాః । తానబ్రవీత్తతో రక్షో వరుణాయ నివేద్యతామ్ ॥ ౫౦ ॥ రావణం త్వబ్రవీన్మంత్రీ ప్రహాసో నామ వారుణః । గతః ఖలు మహారాజో బ్రహ్మలోకం జలేశ్వరః ॥ ౫౧ ॥ గాంధర్వం వరుణశ్శ్రోతుం యం త్వమాహ్వయసే యుధి । తత్కిం తవ వృథా వీర పరిశ్రమ్య గతే నృపే ॥ ౫౨ ॥ యే తు సన్నిహితా వీరాః కుమారాస్తే పరాజితాః । రాక్షసేంద్రస్తు తచ్ఛ్రుత్వా నామ విశ్రావ్య చాత్మనః ॥ ౫౩ ॥ హర్షాన్నాదం విముంచన్వై నిష్క్రాంతో వరుణాలయాత్ । ఆగతస్తు పథా యేన తేనైవ వినివృత్య సః ॥ ౫౪ ॥ లంకామభిముఖో రక్షో నభస్థలగతో యయౌ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-త్రయోవింశస్సర్గః ॥

అథాత్రత్యాధిపాఠశ్లోకాః ప్రకాశ్యంతే.

హర్షాన్నాదాంస్తు విసృజన్నిష్క్రాంతో వరుణాలయాత్ । మహోదరేణ సంయుక్తో హర్షగద్గదభాషిణా ॥ ౧ ॥ తతోఽశ్మనగరం భూయో వివేశ యుద్ధదుర్మదః । యత్రాపశ్యద్దశగ్రీవో గృహం పరమభాస్వరమ్ ॥ ౨ ॥ వైడూర్యతోరణాకీర్ణం ముక్తాజాలవిభూషితమ్ । సువర్ణస్తంభగహనం వేదికాభిస్సమంతతః ॥ ౩ ॥ వజ్రస్ఫటికసోపానం కింకిణీజాలసంయుతమ్ । బహ్వాసనయుతం రమ్యం మహేంద్రభవనోపమమ్ ॥ ౪ ॥ దృష్ట్వా గృహవరం రమ్యం దశగ్రీవః ప్రతాపవాన్ । కస్యేదం భవనం సౌమ్యం మేరుమందరసన్నిభమ్ ॥ ౫ ॥ గచ్ఛ ప్రహస్త శీఘ్రం త్వం జానీష్వ భవనోత్తమమ్ । ఏవముక్తః ప్రహస్తస్తు ప్రవివేశ గృహోత్తమమ్ ॥ ౬ ॥ శూన్యం ప్రేక్ష్య తద్ద్వారం పునః కక్ష్యాంతరం యయౌ । సప్తకక్ష్యాంతరం గత్వా తతో జ్వాలామపశ్యత ॥ ౭ ॥ తతో దృష్టః పుమాంస్తత్ర హృష్టో హాసం ముమోచ సః । స తు శ్రుత్వా మహాహాసమూర్ధ్వరోమాభవత్తదా ॥ ౮ ॥ జ్వాలామధ్యే స్థితస్తత్ర హేమమాలీ విమోహితః । ఆదిత్య ఇవ దుష్ప్రేక్ష్యస్సాక్షాద్యమ ఇవ స్థితః ॥ ౯ ॥ తథా దృష్ట్వా తు వృత్తాంతం త్వరమాణో వినిర్గతః । వినిర్గమ్యాబ్రవీత్సర్వం రావణాయ నిశాచరః ॥ ౧౦ ॥ అథ రామ దశగ్రీవః పుష్పకాదవరుహ్య సః । ప్రవేష్టుమిచ్ఛన్వేశ్మ తద్భిన్నాంజనచయోపమః ॥ ౧౧ ॥ చంద్రమౌలిర్మహాపుంస్కాంశ్చ పురుషస్యాగ్రతః స్థితః । ద్వారమావృత్య సహసా జ్వాలాసక్తో భయానకః ॥ ౧౨ ॥ రక్తాక్షశ్చైవ తద్వదనో బింబోష్ఠశ్చోర్ధ్వరోమవాన్ । మహాభీషణనాసశ్చ కంబుగ్రీవో మహాహనుః ॥ ౧౩ ॥ హృష్టశ్మశ్రుర్నిగూఢాస్థిర్దంష్ట్రీ ఘోరో రోమహర్షణః । ఏతాదృశం వై పురుషం దదర్శాసౌ రావణః ॥ ౧౪ ॥ గృహీత్వా లోహముసలం ద్వారం విష్టభ్య సుస్థితమ్ । అథ సందర్శనాత్తస్య ఊర్ధ్వరోమా బభూవ సః ॥ ౧౫ ॥ అస్పందతాస్య హృదయం వేపథుశ్చాప్యజాయత । నిమిత్తాన్యమనోజ్ఞాని దృష్ట్వా రామ వ్యచింతయత్ ॥ ౧౬ ॥ అథ చింతయతస్తస్య స ఏవ పురుషోఽబ్రవీత్ । కిం త్వం చింతయసే రక్షో బ్రూహి విస్రబ్ధమానసః ॥ ౧౭ ॥ యుద్ధాతిథ్యం మహం వీర కరిష్యే రజనీచర । ఏవముక్త్వా స తద్రక్షః పునర్వచనమబ్రవీత్ ॥ ౧౮ ॥ యోత్స్యసే బలినా సార్ధం మయా వా తద్విధీయతామ్ । రావణోఽభిహతో భూయ ఊర్ధ్వరోమా వ్యజాయత ॥ ౧౯ ॥ అథ ధైర్యం సమాలంబ్య రావణో వాక్యమబ్రవీత్ । గృహేఽత్ర తిష్ఠతే కో వా తం బ్రూహి వదతాం వర ॥ ౨౦ ॥ తేనైవ సార్ధం యోత్స్యామి యథా వా మన్యతే భవాన్ । స ఏనం పునరప్యాహ దానవేంద్రోఽత్ర తిష్ఠతి ॥ ౨౧ ॥ ఏష వై పరమోదారశ్శూరస్సత్యపరాక్రమః । వీరో బహుగుణోపేతః పాశహస్త ఇవాంతకః ॥ ౨౨ ॥ బాలార్క ఇవ తేజస్వీ సమరేష్వనివర్తకః । అమర్షీ దుర్జయో జేతా బలవాన్గుణసాగరః ॥ ౨౩ ॥ ప్రి

యంవదస్సంవిభాగీగురువిప్రప్రియస్సదా । కాలకాంక్షీమహాసత్త్వస్సత్యవాక్సౌమ్యదర్శనః॥ ౨౪ ॥ సచసర్వగుణోపేత
శ్శూరస్స్వాధ్యాయతత్పరః।ఏషగర్జతివాత్యేషజ్వలతేతపతేసదా।౨౫॥దేవైశ్చభూతసంఘైశ్చపన్నగైశ్చమహర్షిభిః ।
భయంయోనాభిజానాతి తేనకింయోద్ధుమిచ్ఛసి॥౨౬॥బలినాయదితేయోద్ధుంరోచతేరాక్షసేశ్వర । ప్రవిశత్వంమహాస
త్త్వసంగ్రామంకురుమాచిరమ్॥౨౭॥ఏవముక్తోదశగ్రీవః ప్రవివేశయతోబలిః । సవిలోక్యాథలంకేశమట్టహాసంజహాసచ ॥
౨౮॥ఆదిత్యఇవదుష్ప్రేక్ష్యః స్థితోదానవసత్తమః।అథసందర్శనాదేవబలిర్వైవిశ్వరూపవాన్॥౨౯॥సగృహీత్వాచతద్ర
క్షోహ్యుత్సంగేస్థాప్యచాబ్రవీత్ । దశగ్రీవమహాబాహో కం తే కామంకరోమ్యహమ్॥౩౦॥ కిమాగమనకృత్యం తే బ్రూ
హిత్వంరాక్షసేశ్వర । ఏవముక్తస్తుబలినారావణోవాక్యమబ్రవీత్ ॥౩౧॥ శ్రుతంమయామహాభాగబద్ధస్త్వంవిష్ణు
నాపురా। సోహం మోచయితుంశక్తోబంధనాత్త్వాంనసంశయః॥౩౨॥ఏవముక్తేతతోహాసంబలిఃకృత్వేదమబ్రవీత్ । శ్రూ
యతామభిధాస్యామియంత్వంపృచ్ఛసిరావణ॥౩౩॥ యఏషపురుషశ్శ్యామో ద్వారితిష్ఠతినిత్యదా । ఏతేనదానవేంద్రా
శ్చతథాన్యేబలవత్తరాః॥౩౪॥వశంనీతాబలవతాపూర్వేపూర్వతరాశ్చయే । బద్ధశ్చాహమనేనైవంకృతాంతోదురతిక్ర
మః॥౩౫॥కఏనంపురుషోలోకేవంచయిష్యతిరావణ।సర్వభూతాపహర్తావైయఏషద్వారితిష్ఠతి॥౩౬॥కర్తాకారయితా
చైవధాతాచభువనేశ్వరః । నత్వంవేదనచాహంవైభూతభవ్యభవత్ప్రభుమ్॥౩౭॥కలిశ్చైవహికాలశ్చసర్వభూతాపహా
రకః । లోకత్రయస్యసర్వస్యహర్తాస్రష్టాతథైవచ॥౩౮॥సంహరత్యేషభూతానిస్థావరాణిచరాణిచ । పునశ్చసృజతే
సర్వమనాద్యంతోమహేశ్వరః॥౩౯॥కరణంకారణంకర్తాసోయంపురుషసత్తమః । ఇష్టంచైవహిదత్తంచహుతంచైవని
శాచర॥౪౦॥సర్వమేవహిలోకేశోధాతాగోప్తానసంశయః । నైవంవిధంమహద్భూతంవిద్యతేభువనత్రయే॥౪౧॥అహం
త్వంచైవపౌలస్త్యయేచాన్యేపూర్వవత్తరాః । నేతాతేషాంమహాత్మైషపశుంరశనయాయథా ॥౪౨॥ వృత్రోదను
శ్శుకశ్శంభుర్నిశంభుర్దంభురేవచ । కాలనేమిశ్చప్రహ్లాదస్తథావైరోచనోబలిః ॥౪౩॥ కాలకేయాస్తారకాఖ్యో
ముచుకుందోవివర్ధనః । హిరణ్యాక్షోమధుశ్చైవకైటభోధూమశంబరౌ॥ ౪౪ ॥ యమళార్జునౌచకంసశ్చకైటభో
మధునాసహ । ఏతేతపంతిద్యోతంతివాంతివర్షంతిచైవహి॥౪౫॥సర్వైః క్రతుశతైరిష్టంసర్వైస్తప్తంమహత్తపః । స
ర్వేతేసుమహాత్మానస్సర్వేవైయోగధర్మిణః॥౪౬॥సర్వైరైశ్వర్యమాసాద్యభుక్తభోగైర్మహత్తరైః । దత్తమిష్టమ
ధీతంచప్రజాశ్చపరిపాలితాః॥౪౭॥ స్వపక్షేష్వనుగోప్తారఃప్రహర్తారఃపరేష్వపి । సమరేష్వపిలోకేషునైతేషాంవి
ద్యతేసమః॥౪౮॥శూరాస్త్వభిజనోపేతాస్సర్వశాస్త్రప్రపారగాః । సర్వవిద్యాప్రవేత్తారస్సంగ్రామేష్వనివర్త
కాః॥౪౯॥సర్వైస్త్రిదశరాజ్యానికాంక్షితానిమహాత్మభిః।యుద్ధేసురగణాస్సర్వేనిర్జితాశ్చసహస్రశః॥ ౫౦॥ దేవానా
మపియేశక్తాస్స్వపక్షపరిపాలకాః । ప్రమత్తాభోగరక్తాశ్చబాలార్కసమతేజసః ॥ ౫౧ ॥ యత్సదేవాన్ప్రధర్షేతతత
ఏషాంవిష్ణురీశ్వరః । ఉపాయపూర్వకంనాశంసంవేత్తాభగవాన్హరిః॥ ౫౨ ॥ప్రాదుర్భావంవికురుతేయేనైతంనిధనం
నయేత్ । పునరేవాత్మనాత్మానమధిష్ఠాయసతిష్ఠతి॥౫౩॥ఏవమేతేనదేవేనదానవేంద్రామహాత్మనా । తేహిసర్వేక్షయం
నీతా బలినాకామరూపిణా ॥ ౫౪ ॥సమరేచదురాధర్షానృపాస్తేచపరాజితాః । తేననీతాఃక్షయంసర్వేకృతాంతబలచో
దితాః ॥ ౫౫ ॥ ఏవముక్త్వాథ ప్రోవాచ రాక్షసందానవేశ్వరః । యదేతద్దృశ్యతేవీర చక్రందీప్తానలోపమమ్
౫౬ ॥ ఏతద్గృహీత్వాగచ్ఛత్వం మమపార్శ్వం మహాబల । తతోహంతవవ్యాఖ్యాస్యేముక్తికారణమవ్యయమ్ ॥
౫౭ ॥ తత్కురుష్వమహాబాహో మావిలంబస్వరావణ । ఏతచ్ఛ్రుత్వాగతోరక్షఃప్రహసంశ్చమహాబలః ॥ ౫౮ ॥
యత్రస్థితంమహద్దివ్యంకుండలంరఘునందన । లీలయోత్పాటనంచక్రే రావణోబలదర్పితః॥౫౯॥నచచాలయితుంశక్తోరావ
ణోభూత్కథంచన।లజ్జయాసపునర్భూయోయత్నంచక్రేమహాబలః॥౬౦॥ఉత్క్షిప్తమాత్రేదివ్యేచపపాతభువిరాక్షసః
ఛిన్నమూలోయథాశాఖీరుధిరౌఘపరిప్లుతః॥౬౧॥ఏతస్మిన్నంతరేజజ్ఞేశబ్దఃపుష్కరసంభవః । రాక్షసేంద్రస్యసచివైర్ము
క్తోహాహాకృతోమహాన్॥౬౨॥తతోరక్షోముహూర్తేనచేతనాంలంభ్యచోత్థితమ్।లజ్జయావనతీభూతంబలిర్వాక్యమువా
చహ॥౬౩॥ఆగచ్ఛరాక్షసశ్రేష్ఠవాక్యంశృణుమయోదితమ్ । యత్త్వయాచోద్ధృతంవీరకుండలంమణిభూషితమ్॥౬౪ ॥
ఏతద్ధిపూర్వజస్యాసీత్కర్ణాభరణమీక్షతామ్ । పతత్పతితమత్రైవమన్యద్భూయోమహాబల॥౬౫॥అన్యపర్వతసానౌహి

పతితంకుండలాదను । మకుటంచేదిసామీప్యేపతితంయుధ్యతోభువి ॥ ౧౬ ॥ హిరణ్యకశిపోఃపూర్వంమమపూర్వమపితా
మహాత్ । నతస్యకాలోమృత్యుర్వానవ్యాధిర్నవిహింసకాః ॥ ౧౭ ॥ నదివామరణంతస్యనరాత్రౌసంధ్యయోరపి । నశు
ష్కేణనచార్ద్రేణనచశస్త్రేణకేనచిత్ ॥ ౧౮ ॥విద్యతేరాక్షసశ్రేష్ఠతస్యనాస్త్రేణకేనచిత్ । ప్రహ్లాదేనసమంచక్రే
వాదంపరమదారుణమ్॥౧౯॥తస్యవాదేసముత్పన్నోధీరోలోకభయంకరః।సర్వదృశ్యస్యవీర్యస్యప్రహ్లాదస్యమహాత్మనః॥
౨౦॥ఉత్పన్నోరాక్షసశ్రేష్ఠనృసింహాకృతిరూపధృత్ । దృష్టంచతేనశార్ద్రేణతద్యుద్ధంసర్వమశేషతః॥౨౧॥తతఉద్ధృత్య
బాహుభ్యాంనఖైర్నిర్న్యేయమక్షయమ్ । ఏషతిష్ఠతిద్వాస్థోర్వైవాసుదేవోనిరంజనః॥ ౨౨ ॥తస్యదేవాదిదేవస్యతత్త్వతో
మేశృణుష్వహ । వాక్యంపరమభావేనయదితేవర్తతేహృది॥ ౨౩ ॥ఇంద్రాణాంచసహస్రాణిసురాణామయుతానిచ।
ఋషీణాంసప్తసంఖ్యానాంశతాన్యబ్దసహస్రశః॥ ౨౪ ॥వశంనీతానిసర్వాణియఏషద్వారితిష్ఠతి । తస్యతద్వచనంశ్రు
త్వారావణోవాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౨౫ ॥ మయాప్రేతేశ్వరోదృష్టఃకృతాంతస్సహమృత్యునా । పాశహస్తోమహాజ్వాలఊ
ర్ధ్వరోమాభయానకః॥ ౨౬ ॥విద్యుజ్జిహ్వశ్చదంష్ట్రీలస్సర్పవృశ్చికరోమవాన్। రక్తాక్షోభీమవేగశ్చసర్వసత్త్వభయంక
రః॥ ౨౭ ॥ఆదిత్యఇవదుష్ప్రేక్ష్యస్సమరేష్వనివర్తకః ।పాపానాంశమితాచైవసమయాయుధినిర్జితః॥ ౨౮ ॥నచమేతత్ర
భీఃకాచిద్వ్యథావాదానవేశ్వర । ఏనంతునాభిజానామితద్భవాన్వక్తుమర్హసి॥ ౨౯ ॥రావణస్యవచశ్శ్రుత్వాబలిర్వైర
రోచనోబ్రవీత్ । ఏషత్రైలోక్యధాతాచహరిర్నారాయణఃప్రభుః॥ ౩౦॥ అనంతఃకపిలోవిష్ణుర్నారసింహోమహా
ద్యుతిః । ఋతధామాసుధామాచపాశహస్తోభయానకః॥౩౧॥ద్వాదశాదిత్యసదృశఃపురాణపురుషోత్తమః। నీలజీమూత
సంకాశస్సురనాథస్సురోత్తమః ॥ ౩౨ ॥ జ్వాలామాలీమహాబాహుర్యోగీభక్తజనప్రియః । ఏషధారయతేలోకా
నేషవైసృజతేప్రభుః॥ ౩౩ ॥ ఏషసంహరతేచైవకాలోభూత్వామహాబలః । ఏషయజ్ఞశ్చయాజ్యశ్చచక్రాయుధధరో
హరిః॥౩౪॥సర్వదేవమయశ్చైవసర్వభూతమయస్తథా। సర్వలోకమయశ్చైవసర్వజ్ఞానమయస్తథా॥౩౫॥సర్వరూపీ
మహారూపీబలదేవోమహాభుజః । వీరహావీరచక్షుష్మాంస్త్రైలోక్యగురురవ్యయః॥౩౬॥ఏవంమునిగణాస్సర్వేకథయంతిహ
మోక్షిణః। యఏనంవేత్తిపురుషంనచపాపైర్విలిప్యతే॥౩౭॥స్మృత్వాస్తుత్వాతథేష్ట్వాచసర్వమస్మాదవాప్యతే।ఏతచ్ఛ్రు
త్వావచనంరావణోనిర్యయౌతదా॥౩౮॥క్రోధసంరక్తనయనఉద్యతాస్త్రోమహాబలః । తథాభూతంచతందృష్ట్వాహరి
ర్ముసలధృత్ప్రభుః॥౩౯॥నైనంహన్మ్యధునాపాపంచింతయిత్వేతివిశ్వధృత్ । అంతర్ధానంగతోరామబ్రహ్మణఃప్రియకా
మ్యయా॥౪౦॥నచతంపురుషంతత్రదదర్శరజనీచరః ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణేఅధికపాఠే - ప్రథమస్సర్గః - *****

అథసంచింత్యపౌలస్త్యస్సూర్యలోకంజగామహ । మేరుశృంగేవరేరమ్యేఉషిత్వాతత్రశర్వరీమ్॥౧॥పుష్పకంత
త్సమారుహ్యరవేస్తురగసన్నిభమ్ । మనోవాతగతిందివ్యంవిహారవియతిస్థితమ్॥ ౨ ॥ తత్రాపశ్యద్రవిందేవంసర్వతేజో
మయంశుభమ్ । వరకాంచనకేయూరరక్తాంబరవిభూషితమ్॥౩॥కుండలాభ్యాంశుభాభ్యాంతుభ్రాజన్ముఖవికాసితమ్ । కే
యూరనిష్కాభరణంరక్తమాలావలంబినమ్॥౪ ॥రక్తచందనదిగ్ధాంగంసహస్రకిరణోజ్జ్వలమ్ । తమాదిదేవమాదిత్యంవి
భుంసప్తాశ్వవాహనమ్॥౫॥అనాద్యంతమమధ్యంతంలోకసాక్షిణమీశ్వరమ్।తందృష్ట్వాప్రవరందేవంరావణోరాక్షసాధి
పః॥౬॥సప్రహస్తమువాచాథరవితేజోబలార్దితమ్ । గచ్ఛామాత్యవదహ్యేనంసందేశాన్మమశాసనమ్॥ ౭ ॥మార్తండం
భాస్కరంశ్రేష్ఠంతత్త్వతోబ్రూహిమాచిరమ్ । యుద్ధార్థీరావణఃప్రాప్తోయుద్ధంతస్యప్రదీయతామ్॥౮॥ నిర్జితోస్మీ
తివాబ్రూహిపక్షమేకతరంకురు।తస్యతద్వచనాద్రక్షస్సూర్యస్యాంతికమాగమత్ ॥౯ ॥పింగళందండినంచైవసోపశ్యద్ద్వార
పాలకౌ।ఆఖ్యాయాఖ్యాయతత్సర్వంరావణస్యవినిశ్చయమ్॥౧౦॥తూష్ణీమాస్తేప్రహస్తస్సూర్యతేజఃప్రతాపితః। దండీ
గత్వారవేఃపార్శ్వంప్రణమ్యాఖ్యాతవాన్విభుమ్॥౧౧॥శ్రుత్వాతుసూర్యస్తద్వృత్తందండినోరావణస్యహ।ఉవాచవచ
నంశ్రీమాన్బుద్ధిపూర్వందివాకరః॥౧౨॥గచ్ఛదండిన్జయస్వైనంనిర్జితోస్మీతివావద । కురుయత్తేకాంక్షితంతన్నాహం
కాలక్షేపంసహే॥ ౧౩ ॥ సగత్వావచనాత్తస్యరాక్షసాయమహాత్మనః । కథయామాసతత్సర్వంసూర్యోక్తంవచనంయ
థా॥౧౪॥సశ్రుత్వావచనంతస్యదండినోవైమహాత్మనః । ఘోషయిత్వాజగామాథవిజయంరాక్షసేశ్వరః॥ ౧౫ ॥ఇత్యు
త్తరశ్రీరామాయణేఅధికపాఠే - ద్వితీయసర్గః - ******************** అథసంచింత్యపౌలస్త్యస్సోమలోకంజ

గామహ । మేరుశృంగే వరే రమ్యే రజనీముష్య వీర్యవాన్ ॥౧॥ తదా కశ్చిద్రథారూఢో దివ్యస్రగనులేపనః । అప్సరోగణముఖ్యై
స్సేవ్యమానస్తు గచ్ఛతి ॥౨॥ రతిశ్రాంతో ప్సరోంకేషు చుంబితస్సన్విబుధ్యతే । రావణస్త్వథ తం దృష్ట్వా కౌతూహలసమన్వి
తః ॥౩॥ అథాపశ్యదృషిం తత్ర పర్వతం మునిసత్తమమ్ । దశగ్రీవో మహాత్మానం దృష్ట్వా చేదమువాచ హ ॥౪॥ స్వాగతం తవ దేవ
ర్షే దిష్ట్యా చైవాగతో హ్యసి । కో యం స్యందనమారూఢో హ్యప్సరోగణసేవితః ॥౫॥ నిర్లజ్జ ఇవ సంయాతి భయస్థానం న వింద
తి । రావణేనైవముక్తస్తు పర్వతో వాక్యమబ్రవీత్ ॥౬॥ శృణు వత్స యథాతత్త్వం వక్ష్యే తవ మహామతే । ఏతేన నిర్జితా లో
కాః బ్రహ్మ్మై చైవాఖిలో షితః ॥౭॥ ఏష గచ్ఛతి మోదాయ సుఖం స్థానముత్తమమ్ । తపసా నిర్జితా లోకాః విక్రమేణ యథా
త్వయా ॥౮॥ ప్రయాతి పుణ్యవాన్ వత్స సోమం పీత్వా న సంశయః । త్వం చ రాక్షసశార్దూల శూరస్సత్యవ్రతస్తథా ॥౯॥ నే
దృశేషు చ క్రుధ్యంతి బలినో బ్రహ్మచారిషు । అథాపశ్యద్రథవరం మహాకాయం మహౌజసమ్ ॥౧౦॥ జాజ్వల్యమానం వపుషా
గీతవాదిత్రసంకులమ్ । కైష గచ్ఛతి దేవర్షే శోభమానో మహాద్యుతిః ॥౧౧॥ కిన్నరైశ్చ ప్రగాయద్భిర్నృత్యద్భిశ్చ మ
నోహరమ్ । శ్రుత్వా చైనమువాచాథ పర్వతో మునిసత్తమః ॥౧౨॥ ఏష శూరో రణే యోద్ధా సంగ్రామేష్వనివర్తకః । యు
ధ్యమానస్తథైవైష ప్రహారైర్జర్ఝరీకృతః ॥౧౩॥ కృతీ శూరో రణే జేతా స్వామ్యర్థే త్యక్తజీవితః । సంగ్రామే నిహతో వీ
రాన్ హత్వా చ సబలాన్ బహూన్ ॥౧౪॥ ఇంద్రస్యాతిథిరేవైష హ్యథవా యత్ర చేచ్ఛతి । నృత్తగీతవిలాసైస్తు సేవ్యతే నరస
త్తమః ॥౧౫॥ పప్రచ్ఛ రావణో భూయః కో యం యాత్యర్కసన్నిభః । రావణస్య వచశ్శ్రుత్వా పర్వతో వాక్యమబ్రవీత్ ॥
౧౬॥ య ఏష దృశ్యతే రాజన్ విమానే సర్వకాంచనే । అప్సరోగణసంయుక్తే పూర్ణేందుసదృశాననః ॥౧౭॥ సువర్ణదో మహా
రాజ విచిత్రాభరణాంబరః । ఏష గచ్ఛతి శీఘ్రేణ యానేన సుమహాద్యుతిః ॥౧౮॥ పర్వతస్య వచశ్శ్రుత్వా రావణో వాక్యమ
బ్రవీత్ । య ఏతే యాంతి రాజానో బ్రూహి తాన్ ఋషిసత్తమ ॥౧౯॥ కో త్ర మే యాచతో దద్యాద్యుద్ధాతిథ్యం మహాద్యుతిః ।
త్వం ప్రమాఖ్యాహి ధర్మజ్ఞ పితా మే త్వం హి పర్వత ॥ ౨౦ ॥ ఏవముక్తః ప్రత్యువాచ రావణం పర్వతస్తదా । స్వర్గార్థినో మ
హారాజ నైతే యుద్ధార్థినో నృపాః ॥౨౧॥ వక్ష్యామి చ మహారాజ విచిత్రాభరణాంబర । యస్తు రాజా మహాతేజాస్సప్త
ద్వీపేశ్వరో మహాన్ ॥౨౨॥ మాంధాతేత్యభివిఖ్యాతస్స తే యుద్ధం ప్రదాస్యతి । పర్వతస్య వచశ్శ్రుత్వా రావణో వాక్యమబ్ర
వీత్ ॥౨౩॥ కుత్ర సావర్తతే రాజా తన్మమాచక్ష్వ తత్త్వతః । అహం యాస్యామి తత్రాద్య యత్రాసౌ నరపుంగవః ॥౨౪॥
రావణస్య వచశ్శ్రుత్వా మునిర్వచనమబ్రవీత్ । యువనాశ్వసుతో హ్యేష మాంధాతా రాజసత్తమః ॥౨౫॥ సప్తద్వీపాన్స
ముద్రాంతాన్ జిత్వా హ్యస్య స్వర్గమేష్యతి । అథాపశ్యన్మహాబాహుర్విరించివరదర్పితః ॥౨౬॥ అయోధ్యాధిపతిం వీరం మాం
ధాతారం నృపోత్తమమ్ । సప్తద్వీపాధిపం యాంతం స్యందనేన విరాజితమ్ ॥౨౭॥ కాంచనేన విచిత్రేణ మహోదారేణ భా
స్వతా । జాజ్వల్యమానం రూపేణ దివ్యస్రగనులేపనమ్ ॥౨౮॥ తమువాచ దశగ్రీవో యుద్ధం మే దీయతామితి । ఏవముక్తో దశగ్రీ
వం ప్రహస్యేదమువాచ హ ॥౨౯॥ యది తే జీవితం నేష్టం తతో యుధ్యస్వ మామితి । మాంధాతుర్వచనం శ్రుత్వా రావణో వా
క్యమబ్రవీత్ ॥౩౦॥ వరుణస్య కుబేరస్య యమస్యాపి న వివ్యథే । కిము రే మానుషాత్త్వత్తో రావణో భయమావిశేత్ ॥౩౧॥ ఏవ
ముక్త్వా దశగ్రీవః క్రోధాత్తం ప్రదహన్నివ । ఆజ్ఞాపయామాస తదా రాక్షసాన్ యుద్ధదుర్మదాన్ ॥౩౨॥ అథ క్రుద్ధాస్తు సచి
వా రావణస్య దురాత్మనః । వవృషుశ్శరవర్షాణి శూరా యుద్ధవిశారదాః ॥ ౩౩ ॥ అథ రాజ్ఞా బలవతా కంకపత్రైరజిహ్మగైః ।
ఇషుభిస్తాడితాస్సర్వే ప్రహస్తశుకసారణాః ॥౩౪॥ మహోదరవిరూపాక్షమారీచాకంపనాదయః । అథ ప్రహస్తో నృపతిం
శరవర్షైరవాకిరత్ ॥ ౩౫ ॥ అప్రాప్తానేవ తాన్ సర్వాన్ ప్రచిచ్ఛేద నృపోత్తమః । భుసుండీభిశ్చ భల్లైశ్చ భిండివాలైశ్చ
తోమరైః ॥౩౬॥ నరరాజేన దహ్యంతే శలభా ఇవ తే గ్నినా । పునర్నృపవరః క్రుద్ధః పంచభిః ప్రబిభేద తమ్ ॥౩౭ ॥ తోమరైస్సు
మహాఘోరైః పురా క్రౌంచమివాగ్నిజః । తతో మహుర్భ్రామయిత్వా ముద్గరం వజ్రసన్నిభమ్ ॥౩౮॥ ముమోచ సో తివే
గేన రాక్షసస్య రథం ప్రతి । స పపాత మహావేగో ముద్గరో వజ్రసన్నిభః ॥ ౩౯ ॥ ఘూర్ణితో రావణస్తేన పతితశ్శక్రకేతు
వత్ । తదా స నృపతిః ప్రీతః హర్షోద్భూతబలో బభౌ ॥ ౪౦ ॥ స కలేందుకరైః స్పృష్టం యథాంబు లవణాంభసః । తతో ర
క్షోబలం సర్వం మహాభూతమచేతనమ్ ॥౪౧॥ పరివార్యాథ తం తస్థౌ రాక్షసేంద్రసమంతతః । తతశ్చిరాత్సమాశ్వస్తో రావ
ణో లోకరావణః ॥౪౨॥ మాంధాతుః పీడయామాస దేహం లంకేశ్వరో భృశమ్ । రథం చాశ్వయుజంతీ ప్రబభంజ చ మహాబ

లః॥౪౩॥ విరథస్సరథం ప్రాప్య శక్తిం ఘంటాట్టహాసినీమ్ । మాంధాతా విప్రచిత్తేఽపతాం బలాద్రావణం ప్రతి॥౪౪॥ మరీచి
మివ చార్కస్య చిత్రభానోశ్శిఖామివ। దీప్యంతీం రుచిరాభాసాం మాంధాతృకరనిస్సృతామ్॥౪౫॥ తామాపతంతీం శూలేన
పౌలస్త్యో రజనీచరః । దదాహ శక్తిం లంకేశః పతంగమివ పావకః॥౪౬॥ యమదత్తం తు నారాచం నికృష్యాథ దశాననః । పాత
యామాస వేగేన స తేనాభిహతో భృశమ్॥౪౭॥ మూర్ఛితం తం నృపతిం దృష్ట్వా ప్రహృష్టాస్తే నిశాచరాః । చుక్రుశుస్సింహనా
దాంశ్చ తత్క్ష్వేళంతశ్చ నిశాచరాః॥౪౮॥ లబ్ధసంజ్ఞో ముహూర్తేన సహ్యాయోధ్యాధిపతిస్తదా। తం దృష్ట్వా శత్రుభిశ్శత్రుం పూ
జ్యమానం ముదాన్వితైః॥౪౯॥ జాతకోపో మురాధర్షశ్చంద్రార్కసదృశద్యుతిః। మహతా శరవర్షేణ పీడయన్ రాక్షసం
బలమ్॥౫౦॥ చాపస్య చ నినాదేన తస్య బాణరవేణ। సంచచాల తతస్సైన్యం ఉద్ధూత ఇవ సాగరః॥౫౧॥ తద్యుద్ధమభవద్ఘోరం నర
రాక్షససంకులమ్। క్రుద్ధావిష్టౌ మహాత్మానౌ నరరాక్షససత్తమౌ॥౫౨॥ కార్ముకాసిధరౌ వీరౌ శరాసనగతౌ తథా । మాం
ధాతా రావణం చైవ రాక్షసశ్చైవ తం నృపమ్॥౫౩॥ క్రోధేన మహతావిష్టౌ శరవర్షం వవర్షతుః। తౌ పరస్పరసంతోభా
త్ప్రహారైర్జర్జరీకృతౌ॥౫౪॥ రావణో రౌద్రమస్త్రం తు ప్రాయుంక్త సమహాబలః । ఆగ్నేయేన స మాంధాతా తద
స్త్రం ప్రత్యవారయత్॥౫౫॥ గాంధర్వేణ దశగ్రీవో వారుణేన స రాజరాట్ । గృహీత్వా స తు బ్రహ్మాస్త్రం సర్వభూతభ
యావహమ్॥౫౬॥ తోలయామాస మాంధాతా దివ్యం పాశుపతం మహత్ । తదస్త్రం ఘోరరూపం తు త్రైలోక్యభయవర్ధ
నమ్॥౫౭॥ దృష్ట్వా త్రస్తాని భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ । వరదానాత్తు రుద్రస్య తపసాధిగతం మహత్॥౫౮॥ తతః ప్రకంపితం
సర్వం త్రైలోక్యం సచరాచరమ్ । దేవాః ప్రకంపితాస్సర్వే లయం నాగాశ్చ మేనిరే॥౫౯॥ అథ తౌ మునిశార్దూలౌ ధ్యాన
యోగాదపశ్యతామ్ । పులస్త్యో గాలవశ్చైవ వారయామాసతుర్నృపమ్॥౬౦॥ ఉపాలంభైశ్చ వివిధైర్వాక్యై రాక్షససత్త
మమ్ । తౌ తు కృత్వా పరాం ప్రీతిం నరరాక్షసయోస్తదా॥౬౧॥ సంప్రస్థితౌ తు సంహృష్టౌ యథాయేనైవ చాగతౌ॥ ఇత్యుత్త
రశ్రీరామాయణే అధికపాఠే - తృతీయస్సర్గః - *********************** గతాభ్యామథ విప్రాభ్యాం రావణో
రాక్షసాధిపః। దశయోజనసాహస్రం ప్రథమం స మరుత్పథమ్॥౧॥ అత్యక్రామన్మహాతేజాః పుష్పకేణ మహాబలః। యత్ర తి
ష్ఠంతి సన్న్యస్తా హంసాస్సర్వగుణాన్వితాః॥౨॥ అత ఊర్ధ్వం ద్వితీయం తు గత్వా చైవ మరుత్పథమ్। దశ యోజనసాహస్రం
తద్ధి వై పరిగణ్యతే॥౩॥ తత్ర మేఘాః స్థితాస్సర్వే త్రివిధా నిత్యసంశ్రితాః । ఆగ్నేయాః పక్షజాః బ్రాహ్మాః త్రివిధా ఇతి సం
స్మృతాః॥౪॥ అథ గత్వా తృతీయం తు వాయోః పంథానముత్తమమ్ । నిత్యం యత్ర స్థితాస్సిద్ధాశ్చారణాశ్చ మనస్వినః॥
౫॥ దశైవ తు సహస్రాణి యోజనానాం తథైవ చ । చతుర్థం వాయుమార్గం తు గతవాన్ రావణస్తథా॥౬॥ వసంతి య
త్ర నిత్యం వై భూతాశ్చ సవినాయకాః। అథ గత్వా తు వై శీఘ్రః పంచమం వాయుగోచరమ్॥౭॥ దశైవ తు సహస్రాణి యో
జనానాం తథైవ చ। గంగా యత్ర సరిచ్ఛ్రేష్ఠా నాగాశ్చ కుముదాదయః॥౮॥ కుంజరా యత్ర తిష్ఠంతి యే చ ముంచంతి శీకరాన్।
గంగాతోయేషు తిష్ఠంతః పుణ్యం కుర్వంతి సర్వతః॥౯॥ తతః కరికరాద్భ్రష్టం వాయునాలోళితం భృశమ్ । జలం కుంజేషు
పతితం హిమం భవతి రాఘవ॥౧౦॥ తతోఽజగామ షష్ఠం స వాయుమార్గం మహాద్యుతే । యోజనానాం సహస్రాణి తథైవ
తు స రాక్షసః॥౧౧॥ యత్రాస్తే గరుడో నిత్యం జ్ఞాతిబాంధవసత్కృతః। తథైవ తు సహస్రాణి యోజనానాం తథోపరి॥౧౨॥
సప్తమం వాయుమార్గం తు యత్ర వై ఋషయః స్థితాః । అత ఊర్ధ్వం స గత్వాథ సహస్రాణి దశైవ తు॥౧౩॥ అష్టమం వా
యుమార్గం తు యత్ర గంగా ప్రతిష్ఠితా । ఆకాశగంగా విఖ్యాతా హ్యాదిత్యపథమాస్థితా॥౧౪॥ వాయునా ధార్యమాణా సా మ
హావేగా మహాస్వనా। అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి చంద్రమా యత్ర తిష్ఠతి॥౧౫॥ అశీతిస్తు సహస్రాణి యోజనానాం తథోపరి
చంద్రమాస్తిష్ఠతే యత్ర గ్రహనక్షత్రసంయుతః॥౧౬॥ శతం శతసహస్రాణి రశ్మయశ్చంద్రమండలాత్ । ప్రకాశయంతి లో
కాంస్తు సర్వసత్త్వసుఖావహాః॥౧౭॥ తతో దృష్ట్వా దశగ్రీవం చంద్రమా నిర్దహన్నివ । స తు శీతాగ్నినా శీఘ్రం ప్రావత
ద్రావణం తదా॥౧౮॥ నాసహంస్తస్య సచివాః శీతాగ్నిం భయపీడితాః । రావణం జయశబ్దేన ప్రహస్తో వాక్యమబ్రవీత్॥౧౯॥
రాజన్ శీతేన బాధ్యామో నివర్తామ ఇతో వయమ్ । చంద్రరశ్మిప్రతాపేన రక్షసాం భయమావిశత్॥౨౦॥ స్వభావో హ్యే
ష రాజేంద్ర శీతాంశుర్దహనాత్మకః । ఏతచ్ఛ్రుత్వా ప్రహస్తస్య రావణః క్రోధమూర్ఛితః॥౨౧॥ విస్ఫార్య ధనురుద్యమ్య
నారాచైస్తం హ్యపీడయత్ । అథ బ్రహ్మా సమాగమ్య చంద్రలోకం త్వరాన్వితః॥౨౨॥ దశగ్రీవ మహాబాహో సాక్షాద్వి

శ్రవసస్సుత । గచ్ఛ శీఘ్రమితస్సౌమ్య మాచంద్రం పీడయాశుగైః ॥ ౨౩ ॥ లోకస్య హితకామోఽయం ద్విజరాజో మహాద్యు
తిః । మంత్రం చ తే ప్రదాస్యామి ప్రాణాత్యయభయాపహమ్ ॥ ౨౪ ॥ యస్త్విదం సంస్మరేన్మంత్రం న స మృత్యుమవాప్ను
యాత్ । ఏవముక్తో దశగ్రీవః ప్రాంజలిర్వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౨౫ ॥ యది తుష్టోఽసి మే దేవ అనుగ్రాహ్యో యది హ్యహమ్ ।
యదిమం త్రైశ్వరో దేవో దీయతాం మమ ధార్మిక ॥ ౨౬ ॥ యం జప్త్వాఽహం మహాభాగ సర్వదేవేషు నిర్భయః । అసురేషు చ స
ర్వేషు దానవేషు పతత్రిషు ॥ ౨౭ ॥ త్వత్ప్రసాదాత్తు దేవేశ న భయం విద్యతే మమ । ఏవముక్తో దశగ్రీవం బ్రహ్మా వచనమబ్రవీత్ ॥
౨౮ ॥ ప్రాణాత్యయే తు వై దద్మి న నిత్యం రాక్షసాధిప । అతః సూత్రం గృహీత్వా తు జపేన్మంత్రమిమం శుభమ్ ॥ ౨౯ ॥ అజప్త్వా
రాక్షసశ్రేష్ఠ న తే సిద్ధిర్భవిష్యతి । శృణు మంత్రం ప్రవక్ష్యామి యస్య రాక్షసపుంగవ ॥ ౩౦ ॥ మంత్రస్య కీర్తనాద్దేవ ప్రాప్స్య
సే సమరే జయమ్ । నమస్తే దేవదేవేశ సురాసురనమస్కృత ॥ ౩౧ ॥ భూతభవ్య మహాదేవ హర పింగళలోచన । బాలస్త్వం వృద్ధ
రూపీ చ వైయాఘ్రవసనచ్ఛద ॥ ౩౨ ॥ ఆరుణేయోఽసి దేవ త్వం త్రైలోక్యప్రభురీశ్వరః । హరో హరితనేమిస్త్వం యుగాంతద
హనోఽనలః ॥ ౩౩ ॥ గణేశో లోకశంభుశ్చ లోకపాలో మహాభుజః । మహాదేవో మహాశూలీ మహాదంష్ట్రో మహాభుజః ॥ ౩౪ ॥ కా
లశ్చ కాలరూపీ చ నీలగ్రీవో మహోదరః । వేదాంతగో వేదమయః పశూనాం పతిరవ్యయః ॥ ౩౫ ॥ శూలధృచ్ఛూలకేతుశ్చ నే
తా గోప్తా హరిశ్శివః । జటీ ముండీ శిఖండీ చ లగుడీ చ మహాయశాః ॥ ౩౬ ॥ భూతేశ్వరో గణాధ్యక్షః సర్వాత్మా సర్వభావనః । స
ర్వదస్సర్వహారీ చ స్రష్టా చ గురురవ్యయః ॥ ౩౭ ॥ కమండలుధరో దేవః పినాకీ ధూర్జటిస్తథా । మాననీయో మహార్ణేయశ్చ ఓంకా
రస్స్వామి వేదగః ॥ ౩౮ ॥ మృత్యుశ్చ మృత్యుభూతశ్చ పారియాత్రశ్చ సువ్రతః । బ్రహ్మచారీ గృహీ యోగీ వీణాపణవతూణ
వాన్ ॥ ౩౯ ॥ అమరో దర్శనీయశ్చ బాలసూర్యనిభస్తథా । శ్మశానచారీ భగవానుమాపతిరరిందమః ॥ ౪౦ ॥ భగనేత్రప్రహర్తా
చ పూష్ణో దంతనిపాతనః । జ్వరహర్తా పాశహస్తః ప్రళయః కాల ఏవ చ ॥ ౪౧ ॥ ఉల్కాముఖోఽగ్నికేతుశ్చ మునిర్దీప్తో విశాంప
తిః । ఉన్మాదమోహనకరస్సమర్థస్త్రిదశోత్తమః ॥ ౪౨ ॥ వామనో వామదేవశ్చ ప్రాగ్దక్షిణ్యశ్చ నామతః । భిక్షుశ్చ భిక్షు
రూపీ చ త్రిజటీ జటిలస్స్వయమ్ ॥ ౪౩ ॥ చక్రహస్తః ప్రతిష్ఠంభీ చ ముఖానాం స్తంభనస్తథా । ఋతుర్ఋతుకరః కాలో మధు
ర్మధురలోచనః ॥ ౪౪ ॥ వానస్పత్యశ్శికరశ్చ నిత్యమాశ్రితపూజితః । జగద్ధాతా చ కర్తా చ పురుషశ్శాశ్వతో ధ్రువః ॥ ౪౫ ॥ ధర్మా
ధ్యక్షో విరూపాక్షస్త్రివర్త్మా భూతభావనః । త్రినేత్రో బహునేత్రశ్చ సూర్యాయుతసమప్రభః ॥ ౪౬ ॥ దేవదేవోఽతిదేవశ్చ
చంద్రాంకితజటస్తథా । నర్తకో లాసకశ్చైవ పూర్ణేందుసదృశాననః ॥ ౪౭ ॥ సుబ్రహ్మణ్యశ్శరణ్యశ్చ సర్వదేవమయస్త
థా । సర్వభూతనివాసశ్చ సర్వబంధవిమోచకః ॥ ౪౮ ॥ మోహనో వంచకశ్చైవ సర్వధారీ వరోత్తమః । పుష్పదంతో విభా
గశ్చ ముఖ్యస్సర్వహరస్తథా ॥ ౪౯ ॥ హరిశ్మశ్రుర్ధనుర్ధారీ భీమో భీమపరాక్రమః । భక్తాభీష్టప్రదస్స్థాణుః పరమాత్మా సనా
తనః ॥ ౫౦ ॥ మయా ప్రోక్తమిదం పుణ్యం నామాష్టశతముత్తమమ్ । జప్యమేతద్దశగ్రీవ కుర్యాచ్ఛత్రువినాశనమ్ ॥ ౫౧ ॥ దత్త్వా
తు రావణస్యేదం వరం స కమలోద్భవః । పునరేవ జగామాశు బ్రహ్మలోకం సనాతనమ్ ॥ ౫౨ ॥ రావణోఽపి వరం లబ్ధ్వా పునరేవా
గమత్తదా । ఏవం వర్తమానస్సంహృష్టో రావణస్సుదురాత్మవాన్ ॥ ౫౩ ॥ జగ్రాహ పథి నరేంద్రర్షిదేవగంధర్వకన్యకాః । ఇత్యు
త్తరశ్రీరామాయణే అధికపాఠే చతుర్థస్సర్గః ********************************

కేనచిత్త్వథ కాలేన రావణః ప్రయయౌ గృహాత్ । పశ్చిమార్ణవమాగచ్ఛత్సచివైస్సహ రాక్షసైః ॥ ౧ ॥ ద్వీపస్థో ద
దృశే తేన పురుషః పావకప్రభః । మహాజాంబూనదప్రఖ్యః ఏక ఏవ వ్యవస్థితః ॥ ౨ ॥ యథాద్య శ్వేతభయదో యుగాంతానలవ
త్థితః । దేవానామివ దేవేశో గ్రహాణామివ భాస్కరః ॥ ౩ ॥ శరభాణాం యథా సింహో హస్తిష్వైరావతో యథా । పర్వతా
నాం యథా మేరుః పారిజాతశ్చ శాఖినామ్ ॥ ౪ ॥ తథా తం పురుషం దృష్ట్వా కుండమధ్యేఽనలం యథా । గర్జంతం వివిధైర్నాదై
ర్లంబహస్తం భయానకమ్ ॥ ౫ ॥ దంష్ట్రాకరాళవికటం శైవం కంబుగ్రీవం మహోరసమ్ । మండూకకుక్షిం పింగాక్షం కైలాసశిఖరో
పమమ్ ॥ ౬ ॥ పద్మపాదతలం భీమం రక్తాంబుజనిభాననమ్ । మహాకాయం మహానాదం మనోఽనిలసమం జవే ॥ ౭ ॥ భీమమాబద్ధ
తూణీరం సంఘుష్టాబద్ధచామరమ్ । జ్వాలామాలాపరిక్షిప్తం కింకిణీకృతనిస్స్వనమ్ ॥ ౮ ॥ మాలయా స్వర్ణపద్మానాం వక్షోదే
శావలంబయా । ఋగ్వేదమివ శోభంతం పద్మమాలావిభూషితమ్ ॥ ౯ ॥ సోఽంజనాచలసంకాశః కాంచనాచలసన్నిభమ్ । అబ్రవీ
త్తం దశగ్రీవో యుద్ధం మే దీయతామితి ॥ ౧౦ ॥ జగర్జ చోచ్చైర్బలవాన్ సహామాత్యో దశాననః । ధృత్వా స రాక్షసపతిస్సాల

శక్త్యృష్టిపట్టసాన్ ॥౧౧॥ సద్వీపినా సింహ ఇవ శరభేనేవ కుంజరః । సుమేరురివ నాగేన నదీవేగైరివార్ణవః ॥౧౨॥ అకంప్యమా
నః పురుషో రావణం వాక్యమబ్రవీత్ । యుద్ధశ్రద్ధాం హి తే రక్షో నాశయిష్యామి దుర్మతే ॥౧౩॥ రావణస్య చ యో వేగస్సర్వ
లోకభయావహః । తథా వేగసహస్రాణి సంశ్రితాని తమేవ హి ॥౧౪॥ అభవత్తస్య సా దృష్టిర్గ్రహమాలేవ చాద్భుతా । దం
తానాం దశతశ్శబ్దో యంత్రస్యేవాతిభీకరః ॥౧౫॥ ధర్మస్తస్య తపశ్చైవ జగతస్సిద్ధిహేతుకే । ఊరూ సంశ్రిత్య తస్థాతే మ
న్మథశ్శిశ్నమాస్థితః ॥౧౬॥ విశ్వేదేవాః కటీభాగే మరుతో యస్య శీర్షగాః । మధ్యేష్టౌ వసవస్తస్య సముద్రాః కుక్షిసంస్థితాః
॥౧౭॥ పార్శ్వస్థాశ్చ దిశస్సర్వాస్సర్వసంధిషు మారుతాః । పితరశ్చాశ్రితాః పృష్ఠం హృదయం చ పితామహః ॥౧౮॥ గోదా
నాని పవిత్రాణి భూమిదానాని యాని చ । సువర్ణస్య చ దానాని శ్వల్లోమాశ్రితాని వై ॥౧౯॥ హిమవాన్ హేమకూటశ్చ
మందరో మేరురేవ చ । నరం తు తం సమాశ్రిత్య హ్యస్థిభూతా వ్యవస్థితాః ॥౨౦॥ మహీవక్షోభవత్తస్య శరీరే హ్యరవస్థితా । ఉ
భే సంధ్యే కాయసంధౌ జలవాహాశ్చ మేహనే ॥౨౧॥ బాహూ ధాతా విధాతా చ భగః పూషా ఉభౌ కరౌ । ఐరావతో విశాలాక్ష
శ్శేషో వాసుకిరేవ చ ॥౨౨॥ కంబళాశ్వతరౌ నాగౌ కర్కోటకధనంజయౌ । స చ ఘోరవిషో నాగస్తక్షకశ్చోపతక్షకః ॥౨౩॥ క
రజానాశ్రితాస్తస్య విషవీర్యం ముముక్షవః । అగ్నిరాస్యమభూత్తస్య స్కంధౌ రుద్రైరధిష్ఠితౌ ॥౨౪॥ దంతాన్నాసాదం
ష్ట్రయోశ్చ ఉభయోర్బుధ్నితవస్స్థితాః । నాసాకుహరమావాస్యాతచ్ఛిద్రేషు చ వాయవః ॥౨౫॥ గ్రీవా తస్యాభవద్దే
వీ వాణీ చాపి సరస్వతీ । నాసత్యౌ శ్రవణే చోభౌ నేత్రే చ శశిభాస్కరౌ ॥౨౬॥ వేదాంగాని చ యజ్ఞాశ్చ నానారూపాణి యా
ని చ । సువృత్తాని చ వాక్యాని తేజస్సిద్ధిస్తపాంసి చ ॥౨౭॥ ఏతాని నరరూపస్య తస్య దేహం శ్రితాని వై । తేన ముష్టిప్రహారేణ
స్వల్పమాత్రేణ లీలయా ॥౨౮॥ పాణినా తాడితం రక్షో నిపపాత మహీతలే । పతితం రాక్షసం జ్ఞాత్వా విద్రావ్య చ నిశాచ
రాన్ ॥౨౯॥ ఋగ్వేదప్రతిమస్సోథ పద్మమాలావిభూషితః । ప్రవివేశ చ పాతాళం గచ్ఛన్ పర్వతసన్నిభః ॥౩౦॥ ఉత్థాయ చ ద
శగ్రీవః ఆహ్వాయ సచివాన్ స్వయమ్ । క్వ గతస్సహసా బ్రూత ప్రహస్తశుకసారణాః ॥౩౧॥ ఏవముక్తా రావణేన రాక్షసాస్త
మథాబ్రువన్ । ప్రవిష్టస్స నరో హ్యత్ర దేవదానవదర్పహా ॥౩౨॥ అథాసిం గృహ్య వేగేన గరుత్మానివ పన్నగమ్ । శీఘ్రం స తు బి
లద్వారం ప్రవివేశ చ దుర్మతిః ॥౩౩॥ ప్రవిశ్య చ స తద్ద్వారం రావణో వరనిర్భయః । అపశ్యచ్చ నరాంస్తత్ర నీలాంజనచ
యోపమాన్ ॥౩౪॥ కేయూరధారిణశ్శూరాన్ రక్తమాల్యానులేపనాన్ । అంగులీయకహారాద్యైర్భూషణైశ్చ విభూషి
తాన్ ॥౩౫॥ దృశ్యంతే తత్ర నృత్యంతస్తిస్రః కోట్యో మహాత్మనః । నిత్యోత్సవాః ప్రశాంతభయాః విమలాః పావకప్రభాః ॥
౩౬॥ క్రీడతః ప్రేక్షతే తాన్ వై రాక్షసోభీమవిక్రమః । ద్వారస్థో రావణస్తేషాం తిస్రః కోట్యస్తు నిర్భయాః ॥౩౭॥ యథాదృ
ష్టస్స తు నరః తుల్యాస్తే తస్య సర్వశః । ఏకవర్ణాస్తే ఏకబలా నైకరూపా మహౌజసః ॥౩౮॥ చతుర్భుజా మహోత్సా
హాః తత్రాపశ్యత్స రావణః । తాన్ దృష్ట్వా దశగ్రీవ ఊర్ధ్వరోమా బభూవ హ ॥౩౯॥ స్వయంభువా దత్తవరస్తతశ్శీఘ్రం
వినిర్యయౌ । అథాపశ్యత్పరం తత్ర భుజంగశయనే స్థితమ్ ॥౪౦॥ పాండురేణ మహార్హేణ కౌస్తుభేన విరాజితమ్ । శేతే స పు
రుషస్తత్ర పావకే నావగుంఠితః ॥౪౧॥ దివ్యస్రగనులేపీ చ దివ్యాభరణభూషితః । దివ్యాంబరధరస్సాధ్వీ త్రైలోక్యస్య వి
భూషణమ్ ॥౪౨॥ వాలవ్యజనహస్తా చ దేవీ తత్ర వ్యవస్థితా । లక్ష్మీర్బర్హిస్స్వపద్మా వై భ్రాజంతీ లోకసుందరీ ॥౪౩॥ ప్రహృష్ట
స్సకులం కేశో దృష్ట్వా తాం చారుహాసినీమ్ । జిఘృక్షుస్స తదా సాధ్వీం సింహాసనముపాశ్రితామ్ ॥౪౪॥ వినా తు సచివైస్త
త్ర రావణో దుర్మతిస్తదా । హస్తే గృహీతుం తాం మైచ్ఛన్మన్మథేన వశీకృతః ॥౪౫॥ సుప్తమాశీవిషం యద్వద్రావణః కాల
చోదితః । అథ సుప్తో మహాబాహుః పావకే నావకుంఠితః ॥౪౬॥ గ్రహీతుకామం తం జ్ఞాత్వా వ్యపవిధ్య పటం తదా । జహాసోచ్చై
ర్భృశం దేవస్తం దృష్ట్వా రాక్షసాధిపమ్ ॥౪౭॥ తేజసా తస్య సందీప్తో రావణో లోకరావణః । ఘూర్ణవాతేన దీర్ఘేణ తస్మి
న్నామరసాతలే ॥౪౮॥ కృత్తమూలో యథా శాఖీ నిపపాత మహీతలే । పతితం రాక్షసం జ్ఞాత్వా వచనం చేదమబ్రవీత్ ॥౪౯॥ ఉ
త్తిష్ఠ రాక్షసశ్రేష్ఠ మృత్యుస్తే నాద్య విద్యతే । ప్రజాపతివరో రక్ష్యః యేన జీవసి రావణ ॥౫౦॥ గచ్ఛ రావణ విస్రబ్ధం నాత్ర వైమ
రణం తవ । లబ్ధసంజ్ఞో ముహూర్తేన రాక్షసో భీమవిక్రమః ॥౫౧॥ తం తు దృష్ట్వా మహాత్మానం రావణో భయమావిశత్ । ఏవముక్త
స్త్వథోత్థాయ రావణో దేవకంటకః ॥౫౨॥ రోమహర్షణమాపన్నో హ్యబ్రవీత్తం మహామునిమ్ । కో భవాన్ శౌర్యసంపన్నో
యుగాంతానలసన్నిభః ॥౫౩॥ బ్రూహి త్వం దేవ దేవో వా సర్వదేహేష్వనుస్థితః । ఏవముక్తస్స తేనాథ రావణేన దురాత్మనా

౫౫॥ ప్రత్యువాచ హసన్ దేవో మేఘగంభీరయా గిరా। కింత్వం మయా దశగ్రీవ వధ్యోఽసి న చిరాదిహ॥౫౬॥ ఏవముక్తో దశగ్రీ
వః ప్రాంజలిర్వాక్యమబ్రవీత్। ప్రజాపతేస్తు వచనాన్నాహం మృత్యువశంగతః॥౫౭॥ న స జాతో జనిష్యో వా మత్తుల్యో
వా సురేష్వపి। ప్రజాపతివరం యో హి లంఘయేద్వీర్యమాశ్రితః॥౫౮॥ న తత్ర పరిహారోఽస్తి ప్రయత్నశ్చాపి దుర్లభః। త్రై
లోక్యే తం న పశ్యామి యస్తత్ కుర్యాద్వరం వృథా॥౫౯॥ అమరో వాసురశ్రేష్ఠ తేన మాం నావిశఙ్క్యభయమ్। అథాపి చ భవేన్మృ
త్యుస్త్వత్తో మే నాన్యతః ప్రభో॥౬౦॥ యశస్యం శ్లాఘనీయం చ త్వత్తో మే మరణం త్విదమ్। అథాపశ్యత్తస్య గాత్రే రావణో
భీమవిక్రమః॥౬౧॥ దేవదేవస్య సకలం త్రైలోక్యం సచరాచరమ్। ఆదిత్యా వసవో రుద్రాః మరుతోఽథాశ్వినావపి॥౬౨॥ సి
ద్ధాశ్చ పితరశ్చైవ యమో వైశ్రవణస్తథా। సముద్రా గిరయో నద్యో విద్యా వేదాస్త్రయోఽగ్నయః॥౬౩॥ గ్రహాస్తారాగ
ణా వ్యోమ సాధ్యా గంధర్వచారణాః। మహర్షయో వేదవిదో గరుడోఽథ భుజంగమాః॥౬౪॥ యే చాన్యే సంస్థితా దేవా దైత్యదా
నవరాక్షసాః। గాత్రే పుషశయనస్థస్య దృశ్యంతే సూక్ష్మమూర్తయః॥౬౫॥ ఆహ రామోఽథ ధర్మాత్మా హ్యగస్త్యం మునిస
త్తమమ్। ద్వీపస్థః పురుషః కోఽసౌ తిస్రః కోట్యశ్చ తాశ్చ కాః॥౬౬॥ శయానః పురుషః కశ్చిద్దైత్యదానవదర్పహా। రామస్య వచ
నం శ్రుత్వా హ్యగస్త్యో వాక్యమబ్రవీత్॥౬౭॥ శ్రూయతామభిధాస్యామి దేవదేవస్సనాతనః। భగవాన్ కపిలో రామ ద్వీ
పస్థో నర ఉచ్యతే॥౬౮॥ స వై నారాయణో దేవశ్శంఖచక్రగదాధరః। విధాతా వై విభూతానాం సంహర్తా చ తథైవ చ॥
౬౯॥ అనాదిరచ్యుతో విష్ణుః ప్రభవశ్శాశ్వతోఽవ్యయః। యే తు నృత్యంతి వై తత్ర సురాస్తే తస్య ధీమతః॥౭౦॥ తుల్యతేజఃప్రతా
పాస్తే కపిలస్య నరస్య వై। నాతిక్రుద్ధేన దృష్టస్తు రాక్షసః పాపనిశ్చయః॥౭౧॥ స బభూవ తతో రామ భస్మసాద్రావణః ప్రభో।
భిన్నగాత్రో నగప్రఖ్యో రావణః పతితో భువి॥౭౨॥ వాక్శరైస్తం బిభేదాశు రహస్యం పిశునో యథా। అథ దీర్ఘేణ కాలేన ల
బ్ధసంజ్ఞస్స రాక్షసః॥౭౩॥ ఆజగామ మహాతేజాస్తు యత్ర తే సచివాః స్థితాః। తైరేవ సహితో లంకాం జగామాశు దశాననః॥౭౪
శ్రుత్వైతద్వచనం సర్వం ఆశ్చర్యమితి రాఘవః। పూజ్యమానాః స్థితాస్తత్ర యే రామస్య సమీపతః॥౭౫॥ ఆశ్చర్యమితి తత్
ప్రాహుర్వానరరాక్షసైస్సహ। విభీషణస్తు రామస్య పార్శ్వస్థో వాక్యమబ్రవీత్। ఆశ్చర్యం స్మారితోఽస్మ్యద్య యత్తద్వృ
త్తం పురాతనమ్। అథాగస్త్యోఽబ్రవీత్సర్వమేతద్రామ శ్రుతం త్వయా॥౭౬॥ దృష్టాస్సంభాజితాశ్చాపి రామ యాస్యామ
హే వయమ్। తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రామో రమయతాం వరః॥౭౭॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - అధికపాఠే పంచమస్సర్గః॥

అత్రత్యాధికపాఠశ్లోకాస్సమాప్తాః.

నివర్తమానస్సంహృష్టో రావణస్స దురాత్మవాన్। జహ్రే పథి నరేంద్రర్షిదేవదానవకన్యకాః॥౧॥ దర్శనీయాం
హి రక్షస్స కన్యాం స్త్రీం వాథ పశ్యతి। హత్వా బంధుజనం తస్యా విమానే తాం రురోధ హ॥౨॥ ఏవం పన్నగకన్యాశ్చ రాక్షసా
సురమానుషీః। యక్షదానవకన్యాశ్చ విమానే సోఽధ్యరోపయత్॥౩॥ తాశ్చ సర్వాస్సమం దుఃఖాన్ముముచుర్బాష్పజం జలమ్।
తుల్యమగ్న్యర్చిషాం తత్ర శోకాగ్నిభయసంభవమ్॥౪॥ తాభిస్సర్వానవద్యాభిర్నదీభిరివ సాగరః। ఆపూరితం విమానం
తద్భయశోకాశివాశ్రుభిః॥౫॥ నాగగంధర్వకన్యాశ్చ మహర్షితనయాశ్చ యాః। దైత్యదానవకన్యాశ్చ విమానే శతశోఽరు
దన్॥౬॥ దీర్ఘకేశ్యస్సుచార్వంగ్యః పూర్ణచంద్రనిభాననాః। పీనస్తన్యస్తథా వజ్రవేదిమధ్యస్సమప్రభాః॥౭॥ రథకూబర
సంకాశైశ్శ్రోణిదేశైర్మనోహరాః। స్త్రియస్సురాంగనాప్రఖ్యా నిష్టప్తకనకప్రభాః॥౮॥ శోకదుఃఖభయత్రస్తా విహ్వ
లాశ్చ సుమధ్యమాః। తాసాం నిశ్వాసవాతేన సర్వతస్సంప్రదీపితమ్॥౯॥ అగ్నిహోత్రమివాభాతి సన్నిరుద్ధాగ్నిపుష్ప
కమ్। దశగ్రీవవశం ప్రాప్తాస్తాస్తు శోకాకులాః స్త్రియః॥౧౦॥ దీనవక్త్రేక్షణాశ్శ్యామా మృగ్యస్సింహవశా ఇవ। కాచిచ్చిం
తయతీ తత్ర కిన్ను మాం భక్షయిష్యతి॥౧౧॥ కాచిద్దధ్యౌ సుదుఃఖార్తా అపి మాం మారయేదయమ్। ఇతి మాతృపితౄన్ స్మృ
త్వా భర్తౄన్ భ్రాతౄంస్తథైవ చ॥౧౨॥ దుఃఖశోకసమావిష్టా విలేపుస్సహితాః స్త్రియః। కథం ను ఖలు మే పుత్రో భవి
ష్యతి మయా వినా॥౧౩॥ కథం మాతా కథం భ్రాతా నిమగ్నాశ్శోకసాగరే। హా కథం ను కరిష్యామి భర్తుస్తస్మాదహం వినా॥
౧౪॥ మృత్యో ప్రసాదయామి త్వాం నయ మాం దుఃఖభాగినీమ్। కిన్ను తద్దుష్కృతం కర్మ పురా దేహాంతరే కృతమ్॥౧౫॥ ఏవం
స్మ దుఃఖితాస్సర్వాః పతితాశ్శోకసాగరే। న ఖల్విదానీం పశ్యామో దుఃఖస్యాస్యాంతమాత్మనః॥౧౬॥ అహో ధిఙ్మానుషం
లోకం నాస్తి ఖల్వధమః పరః। యద్దుర్బలా బలవతా భర్తారో రావణేన వః॥౧౭॥ సూర్యేణోదయతా కాలే నక్షత్రాణీవ నా

హరిః ఓమ్.

ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానప్రారంభః.

శ్రీమద్వత్సకులప్రదీపశఠజిత్పాదారవిందద్వయీసేవాలబ్ధసమస్తశాస్త్రవితతిర్గోవిందరాజాహ్వయః। శ్రీరా
మాయణభూషణేత్రమకుటీభూతాంపరాముత్తరేగ్రంథేవ్యాకృతిమాతనోతి విదుషాంప్రీతిః పునర్వర్ధతాం ॥ ప్రాప్తే
త్యాది ॥ రాక్షసానాంవధేకృతేసతి ప్రాప్తరాజ్యస్యరామస్య * అనాదరేషష్ఠీ- ప్రాప్తరాజ్యంరామమనాదృత్య
రాఘవంలక్ష్మణంప్రతినందితుం - సర్వేఋషయఃఆజగ్ముః- ప్రాధాన్యేనేంద్రజిద్వధంప్రశంసిష్యంతి- రామస్యస
మీపఇతిశేషఇత్యేకే- అత్రప్రతిగాయత్ర్యేకవింశాక్షరం॥ ౨॥ స్వస్తీతి॥ స్వస్తికరఃఆత్రేయః॥ ౪౫॥ వసిష్ఠఇతి॥
ఉక్తావసిష్ఠాదయస్సప్తేత్యర్థః- నను వసిష్ఠఃఅయోధ్యాయాంపురోహితతయానిత్యంవర్తమానః కథమిదానీముదీచ్యా
దిశస్సమాగతఇత్యుచ్యతే- సత్యం- యథాగస్త్యోజ్యోతిర్మండలస్థోపిభువితపస్సమార్జనాయశరీరాంతరేస్థితఆగతస్తథా
వసిష్ఠోపిజ్యోతిర్మండలస్థసప్తర్షిభిస్సమాగతఇతిబోధ్యం- తదాగమనదశాయాంనగరస్థోవసిష్ఠోనాయాతః - అతఏవ
నపరిగణితః- కౌశికఃకుశికవంశ్యోవిశ్వామిత్రాదన్యః॥ ౬॥ సంప్రాప్యేతి ॥ ప్రతిహారోద్వారస్థః- ద్వారిద్వాస్థే
ప్రతీహారఇత్యమరః॥ ౧౨॥ తానితి॥ ౧౩॥ అభివాద్యేతిసముదాయంప్రతీతిశేషః॥ ౧౬॥ కుశలమితి॥ సర్వత్రపురకోశాదను-
దిష్ట్యేదైవాత్ -హతశాత్రవంహతశత్రుం॥ ౧౭॥ దిష్ట్యేతి॥ రావణస్తే- నహిభారఃతద్వధస్తేఈషత్కర్మేత్యర్థః॥ ౧౯
తదేవదర్శయతి- సధనురిత్యాది- విజయేథాఇతి- విపరాభ్యామిత్యాత్మనేపదం॥ ౨౧౫॥ యస్యేతి॥ ప్రమాణాత్ శరీరపరి
మాణాత్॥ ౨౬౫॥ దిష్ట్యాత్వమితి॥ ద్వంద్వయుద్ధముపాగతస్సన్విజయంప్రాప్తవానసీత్యన్వయః॥ ౨౭౫॥ దిష్ట్యాత
స్యేతి॥ ముక్తఃతస్యరావణేశ్వరబంధాదితిశేషః॥ ౩౨॥ దత్త్వేతి॥ అభయదక్షిణామభయదానం- దేవర్షిభ్యఇత్యర్థః- వర్ధ
సివర్ధసే॥ ౩౩॥ శ్రుత్వేతి॥ విస్మయంగత్వారావణివధవిషయవాక్యేనేతిశేషః॥ ౩౭౫॥ శక్యమిత్యాది॥ యదినుహ్యంన
భవతి- యదియుష్మాభిఃవక్తుంశక్యం- యదిమయాచశ్రోతుం- తదాకథ్యతాం- అహంతుశ్రోతుమిచ్ఛామి కేవలం- నతువ
క్తుమాజ్ఞాపయామి॥ ౩౯౫॥ శక్రఇతి॥ పితారావణోనబలవాన్పుత్రాపేక్షయేతికథం॥ ౪౧౫॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవి
రచితేమణిమకుటాఖ్యానేఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానేప్రథమస్సర్గః ****************************

౧॥ శృణ్వితి॥ అసౌరావణిఃనచశత్రుభిర్వధ్యః- తత్కారణంశృణ్వితిసంబంధః॥ ౨॥ తావదితి॥ తావత్ ప్రథమంరా
వణస్యైవకులాదికంయదహంతేబ్రవీమి- పశ్చాద్రావణేశ్చేతిశేషః॥ ౩॥ తత్రప్రథమంకులమాహపురేత్యాది॥ పులస్త్యః
దశప్రజాపతిష్వేకః- పితామహఇవపితృతుల్యఇత్యర్థః॥ ౪॥ తదేవాహనానుకీర్త్యాఇతి॥ ధర్మతశ్శీలతశ్చేత్యపన్నాఇతి
శేషః- తేగుణానానుకీర్త్యావివిచ్యాశక్యవర్ణ్యాఃకింతుప్రజాపతిపుత్రనామతఏవతత్సంకీర్తనమాత్రం - తతఏతస్యైవ
వైభవంవక్తుంశక్యం- ప్రజాపతిపుత్రత్వోక్త్యైవతస్యవైభవంవర్ణితంభవతీత్యర్థః॥ ౫॥ ౬॥ సత్విత్యాది॥ ధర్మప్రసం
గేనతపస్సంపాదనేచ్ఛయేత్యర్థః- తృణబిందుర్నామఋషిః॥ ౯॥ సర్వత్వితి॥ తందేశమాశ్రమపదం॥ ౧౦॥ దేశస్యే
తి॥ లాసయంత్యఃనృత్యంత్యః॥ ౧౫॥ తస్మిన్నితి॥ స్వాధ్యాయమకరోత్ - వేదమపఠదిత్యర్థః ॥ ౧౬॥ సాత్వితి ॥ వేద
శ్రుతింవేదధ్వనింశ్రుత్వా- కోధీతఇతిగత్వాదృష్ట్వాచేత్యర్థః- పాండుదేహా- గర్భిణీత్వాత్ - సువ్యంజితశ్శరీరజోయ
స్యాస్సాతథా॥ ౧౭॥ బభూవేతి॥ ఇదంమేకిం- ఏతత్కిం- జ్ఞాత్వాగర్భకారణమిదంకిన్నిత్యవిజ్ఞాతేత్యర్థః॥ ౨౩॥ సత్వితి॥
తనయాంగృహీత్వాపులస్త్యంగత్వేత్యన్వయః॥ ౨౪॥ భగవన్నితి॥ ఇమాంభిక్షాం- గృహాణేతి - భిక్షాత్వేనస్వీకురు
ష్వేత్యబ్రవీదితిపూర్వేణాన్వయః - ననుఊర్ధ్వరేతసామయాకథంగ్రాహ్యాకింవామేనయాప్రయోజనమిత్యత్రా
హ- ఉద్యతామితి- ఉద్యతామాహృతాంభిక్షాంపురస్తాదప్రవేదితాం- భోజ్యాంమేనేప్రజానాథోహ్యపిదుష్కృతకర్మ
ణఇత్యుక్తేః- స్వయముద్యతేయంగ్రాహ్యైవేత్యర్థః॥ ౨౬॥ ౨౭॥ దత్త్వేతి॥ యథాన్యాయంపాణిగ్రహణపూర్వకమి
త్యర్థః॥ ౩౦॥ ఉభయోరితి॥ ఉభయోరపిమాతుఃపితుశ్చేత్యర్థః- అధ్యయతః- అధీయానస్యేత్యర్థః వేదోవిశ్రుతఃగర్భహే
తురితిశేషః॥ ౩౪॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే- మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- ద్వితీయస్సర్గః

౧ ॥ ౨ ॥ జ్ఞాత్వేతి ॥ తస్యతద్వృత్తంవిశ్రవసస్తాదృశంచరిత్రమిత్యర్థః - దేవవర్ణినీందేవసమానరూపాం ॥ ౩ ॥ ప్రతిగృహ్యేత్యాదిశ్లోకపంచకమేకంవాక్యం సర్వైర్బ్రహ్మగుణైఃశమదమాదిభిరిత్యర్థః ॥ పితామహః వైశ్రవణపితామహఃపులస్త్యఇత్యర్థః - ప్రజామన్విచ్ఛతీతిప్రజాన్వేషికా - ప్రత్యయస్థాదితీత్త్వం అస్యవిశ్రవసః - తస్మిన్పుత్రేజాతేతుష్టోబభూవ॥ శ్రేయస్కరీంధనేశత్వరూపశ్రేయఃప్రాప్తిహేతుభూతాంజన్మలగ్నపర్యాలోచనయాకాలాంతరేధనాధ్యక్షః నామకోభవిష్యతీతినిశ్చిత్య తతాఃలేవిశ్రవసోపత్యత్వాద్వైశ్రవణఇతివిశ్రుతోభవిష్యతీతినామచచకార॥విశ్రవసోవిశ్రవణంవేతివిశ్రవణాదేశః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ సత్వితి॥ నియమైఃయంత్రితః సంజాతబంధనః॥౧౧॥పూర్ణఇతి॥ తంతంవిధిం-విధిమేవాహజలాశీత్యాది॥౧౨॥౧౪॥౧౫॥అథేతి॥విత్తరక్షణంఅశేషనిధిపతిత్వం॥౧౬॥ యమేతి॥ యదీప్సితంతద్గచ్ఛ- నిధీశత్వమవాప్నుహి॥ ౧౯॥ ఏతచ్చేతి॥త్రిదశైస్సమతామితి - నతుఋషిపుత్రవద్వర్తస్వేత్యర్థః॥ ౧౮॥౨౫॥హేమేతి॥ యంత్రరూపైశ్శస్త్రైస్సమావృతా॥ ౨౯॥౩౧॥ఏతదితి॥ ప్రముదితైస్సహనివాసయామాసేతియోజనా॥ ౩౨ ॥ అచిరేణేతి॥సంపూర్ణాధనధాన్యాదిసర్వైశ్వర్యపూర్ణేత్యర్థః॥ ౩౩॥౩౬॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-తృతీయస్సర్గః ********

శ్రుత్వేత్యాది॥ లంకాయాం- ధనదాధిష్ఠానాత్ పూర్వమపి-రక్షసాంసంభవః-యస్యానాదిసంభవఇతియదుక్తంతచ్ఛ్రుత్వావిస్మయమాగతఇత్యన్వయః॥ ౧॥ తతఇత్యాది॥ తతోముహుశ్శిరఃకంపయిత్వా-విస్మయమానస్సన్ - అగస్త్యందృష్ట్వాభ్యభాషత॥ ౨॥ భగవన్నితి॥ పూర్వంరావణకుబేరయోఃపూర్వమపిలంకాపిశితాశినామాసీదావాసఆసీదితీదానీముక్తంశ్రుత్వామమవిస్మయోజనితః॥ ౩॥ కుతోవిస్మయఇత్యాశంక్యవిరుద్ధశ్రవణాదిత్యాహ॥ పులస్త్యేతి॥ నఃఅస్మాభిఃపూజాయాంబహువచనం-శ్రుతంకర్ణాకర్ణికయేతిశేషః॥౪॥ ౬॥రాఘవస్యేతి॥సంస్కారేతిపదవాక్యార్థజసంస్కారేతియావత్ -ఈషద్విస్మయమానఇతి- సర్వజ్ఞోప్యజానన్నివపృచ్ఛతీతిస్మితం ॥ ౭॥ ప్రజాపతిరితి ॥ సలిలసంభవః- పద్మసంభవః-సలిలేపద్మసంభవఇత్యర్థః-ప్రజాపతిఃబ్రహ్మా-అహారంతే-అపస్సృష్ట్వాభూమేరధస్థితాస్సముద్రరూపిణీస్సృష్ట్వా-రాత్ర్యవసానేతత్రైవసలిలే- విష్ణునాభికమలేవర్తమానఃప్రజాపతిః- తాసామపాం గోపాయనేరక్షణనిమిత్తంసత్వాన్జంతూన్ అసృజత్ -పుంలింగత్వమార్షం॥౯॥ తఇతి॥తానిసత్వాని-కింకుర్మఃకింకరవామేతిభాషంతః- క్షుత్పిపాసాభయార్దితాస్సంతః- సత్వకర్తారంస్వస్రష్టారం - వినీతవదుపస్థితాః ॥ ౧౦ ॥ ప్రజాపతిస్త్వితి॥ ప్రహసన్నివభయార్దితస్వప్రజావిషయకదశావశాత్ -ప్రహసన్నిత్యర్థః - మానదః-బహుమానదః-భయనివృత్తిమనుగృహ్ణన్నిత్యర్థః-హేసత్వానీతివాచాఆభాష్యసంబోధ్య - రక్షధ్వంయత్నేనరక్షధ్వమిమాఅపఇతి॥ ౧౧॥ తానిసత్వాన్యాహ॥రక్షామేతి॥ తత్ర తేషుసత్వేషుమధ్యేఅన్యైఃకైశ్చిత్సత్వైఃరక్షామేత్యుక్తః-తథాపరైర్జక్షామేత్యుక్తఃప్రజాపతిః - ఉభయమపి-లోడుత్తమబహువచనం- జక్షభక్షఅదనయోః-కైశ్చిన్నవయంరక్షామకింతుజక్షామేత్యుక్తః-కైఃరక్షామేత్యుక్తంకైర్వాజక్షామేత్యుక్తంతత్రాహ-భుంక్షితాభుంక్షితైరితి-అభ్యాసలోపశ్ఛాందసః-అబుభుక్షితైఃరక్షామేత్యుక్తంబుభుక్షితైస్తుజక్షామేత్యుక్తమితిక్రమః॥ ౧౨॥ రక్షామేతి॥ వఃయుష్మాకంమధ్యేయైఃరక్షామేత్యుక్తంతేరాక్షసాభవంతు-యైర్జక్షామేత్యుక్తంతేయక్షాభవంతు- వర్ణవ్యత్యయఆర్షః॥౧౩ ౧౪॥ప్రహేతిరితి॥ తత్రరాక్షసేషు-తపోవనగతఇతి-విరక్తోభూత్వేతిశేషః॥ ౧౫॥ సఇతి॥కాలోయమః-స్వయమేవేతి-ప్రార్థనాంకృత్వేత్యర్థః-అస్యైవవివరణం- దారక్రియార్థఇత్యాది॥౧౬॥విద్యుత్కేశ ఇతి॥తోయంమధ్యేయస్యసతోయమధ్యః॥ ౧౭॥ సఇతి॥పితాహేతిః॥౧౯॥౨౩॥తతఇతి॥ప్రసూతాప్రసూతవతీ - అగ్నిజంగర్భమితి-అగ్నినావిసృష్టంమహేశ్వరంగర్భమిత్యర్థః-ఘనగర్భోఘనః॥ ౨౪॥ ౨౬॥ అపశ్యదితి॥ కారుణ్యేనసహితఃభావశ్చిత్తంకారుణ్యభావఃతస్మాత్ ॥ ౨౯॥ అక్షయోవ్యయఇతిషడ్భావరాహిత్యోపలక్షణం-పార్వత్యాప్రేరితఇతిశేషః-ఇదమేవదర్శయతి- వక్ష్యమాణప్రియకామ్యయేతి॥ ౩౦॥ సద్యఇతి॥సద్యోపలబ్ధిరిత్యార్షస్సంధిః॥ మాతురేవవయస్సమంవయఃప్రాప్తిరితియోజనా॥ ౩౧॥ తతఇతి॥ సుకేశఇత్యనువాదాదేవతన్నామకరణంసిద్ధం-ఖగంఆకాశగం॥ ౩౨॥ ఇతిమణిముకుటాఖ్యానేఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- చతుర్థస్సర్గః ************************

సుకేశమిత్యాదిసార్ధద్వయం॥ వరలబ్ధంలబ్ధవరం-గంధర్వఆసీత్-సతంసుకేశందృష్ట్వాతస్మైసుకేశాయదదావిత్యన్వయః-రక్షశ్శ్రియం-రాక్షసశ్రియం॥౩॥సఇతి॥౪॥అంజనాదంజనాఖ్యగజాత్-అభినిష్క్రాంతఉత్పన్నః-మహాగజఃకరేణ్వేవరరాజ॥ ౫॥౬॥ త్రయోలోకాఇత్యాదిశ్లోకద్వయం(౭)త్రయోమంత్రాః-ఉత్సాహప్రభుమంత్రశక్తయః- త్రయోవేదావా-త్రయఆమయాః-వాతపిత్తశ్లేష్మరూపాః- త్రేతాగ్నిసమవర్చసఇతితేజోతిశయఉక్తః పూర్వసాహిత్యప్రధానాత్॥౮॥వ్యాధమోపేక్షితాఇతిసంధిరార్షః॥ ౧౦॥ ౧౪॥ ప్రభవిష్ణవః-యణాపర్షః - అనువ్రతాఃఅనురక్తాశ్చభవామేత్యనుకర్షః॥ ౧౫॥ ఏవమితి॥ బ్రహ్మలోకాయబ్రహ్మలోకంగంతుం * తుమర్థాల్యాదినాచతుర్థీ॥ ౧౬॥ ౨॥ దక్షిణస్యేత్యాదిసార్ధత్రయం॥౨౩॥అంబుదసన్నిభెమేఘసమానరూపేమధ్యమెశిఖరే॥ ౨౪॥ శకునైరపిదుష్ప్రాపఇత్యత్రహేతుః-టంకచ్ఛిన్నచతుర్దిశీతి॥ ౨౬॥ అమరావతీమితి॥ అమరావతీంసమాసాద్యేతిపదవశాదక్షరాధిక్యం॥ ౨౭॥౨౮॥విశ్వకర్మేతి॥సహస్రమనేకేఅనుచరాయేషాంతేసహస్రానుచరాః॥ ౨౯॥ ౩౧॥ తస్యాఇతి॥ అరాక్షసీరాక్షసజాతివ్యతిరిక్తా॥ ౩౨॥కన్యాఇతి॥ ౩౩॥భగదైవతనక్షత్రముత్తరఫల్గునీ॥౩౪॥౪౩॥ అనిలఇతి॥ ౪౪॥మాలేయాఇతి॥ఇతశ్చేతిశక్॥౪౫॥జగదితి॥ ప్రశమంకరాఇత్యార్షఃఖచ్॥౪౬॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే- మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-పంచమస్సర్గః ***********************

తైరిత్యాది॥ ౧॥౪॥ శరణ్యానిశరణార్హాణిదేవపిత్రతిథిపశుపత్న్యాదిరక్షణార్హాణి॥౬॥ఇతీతి॥సమరేఉద్ధర్షోయేషాంతెసమరోద్ధర్షాః॥ ౭॥ అశివమితి॥ అశివమసౌమ్యంక్రూరమిత్యర్థః॥౮॥ఇత్యుక్తఇతి॥ సుకేశంప్రతిసాపేక్షఇతిసుకేశస్యస్వాశ్రితత్వాత్తత్పుత్రవధానౌచిత్యమాశంక్యేత్యర్థః ॥ ౯ ॥ ప్రథమంరుద్రసమీపగమనకృతోయమనర్థఇతిద్యోతయితుమాహ-అహమితి॥ మంత్రముపాయం॥౧౦॥ఏతమితి॥ ఏతమేవసముద్యోగమితినతుకాలాంతరీయమిత్యర్థః- ప్రభుర్మమాపిప్రభుః॥ ౧౨॥శంఖేతి॥సంభ్రాంతవత్ సంభ్రాంతాస్సంతః॥ ౧౭॥ రాక్షసానితి॥ సానుబంధాస్సానుచరాః॥ ౨౪॥ సుకేశేతి॥ పదేపదే-ప్రతిక్షణమిత్యర్థః॥ ౨౭॥ ఇతీతి ॥ శిరఃకరంచ-ధున్వానఇతిసురోక్తస్యాసహ్యతాద్యోతనం॥ ౨౮॥అవధ్యాఇతి॥ అవధ్యత్వేహేతుఃసుకేశతనయాఇతి॥౩౮॥తతఇతి॥ భగాంశావివవాసవమితిపాఠే-భగః- పూర్వఫల్గునీనక్షత్రదేవతా- తదంశఅర్యమా- ఉత్తరఫల్గునీనక్షత్రదేవతా ॥ ౪౨॥ విష్ణోరితి॥ విష్ణోర్ద్వేషస్యకారణంనాస్తీతిఅస్మాభిస్తదపకారాకరణాదితిభావః॥ ౪౩॥ తస్మాదితి ॥ జిఘాంసామఇతి-స్వార్థేసన్నార్షః॥ ౪౬॥ వాహనాన్యాహ-స్యందనైరిత్యాదినా॥౪౮॥స్రుమరైర్గవయైః॥౪౯॥లంకేతి॥లంకావిపర్యయంలంకావినాశంద్రష్ట్వాయానిలంకాలయానిభూతానితత్రత్యానిదైవతానివిమనస్కాన్యాసన్నితిశేషః॥౫౧॥ప్రయాతాఇతి॥రక్షసాంమార్గేణతద్యాత్రయాసహైవావచక్రముః॥ ౫౨॥ భౌమాశ్చేతి॥కాలాజ్ఞప్తాఃకాలప్రేరితాః॥౫౬॥ ఉత్పాతానితి(౫౮)మృత్యుపాశైరవపాశితాఃసంజాతబంధనాః॥ ౫౮॥ మాల్యవానితి(౫౯) మాల్యవంతంపర్వతం॥ ౬౮॥ సుపర్ణేతి॥ సున్నపక్షుంక్షోభితబలం॥ చలోపలమితిబహువ్రీహిః॥౬౯॥తతఇతి॥ విగ్రహఃఆకారః॥ ౭౦॥ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-షష్ఠస్సర్గః *****************

౧॥ శ్యామేతి॥ శ్యామస్సన్నవదాతఃశుభ్రశ్శ్యామావదాతోనిర్మలఇత్యర్థః-అంజనగిరీవేతివిభక్తిలోపశ్ఛాందసః॥ ౨॥ శలభాఇతి॥ అమృతఘటంమధుఘటం-దంశాఃవనమక్షికాః॥౩॥తథేతి॥వజ్రాఃవజ్రధారాఇవస్థితాః - అనిలమనోజవాశ్చ-విపర్యయేసంహారకాలే-హరింలోకాఃప్రజాఇవ॥ ౪॥స్యందనైరితి॥౫॥రాక్షసేంద్రాఇతి ॥ హరింనిరుచ్ఛ్వాసంచక్రుః- ఉచ్ఛ్వాసానవసరవంతంకృతవంతః॥ ౭ ॥ శరైరితి॥పూర్ణాయతతయాఉత్సృష్టైఃవజ్రవక్త్రైఃవజ్రమివాకుంఠంవక్త్రంయేషాంతైః-వజ్రకల్పైరితివాపాఠః॥ ౯॥ సఇతి॥ అంబుజఃశంఖః-సర్వప్రాణేనసర్వబలేనధ్మాతః ఆధ్మాసితః॥ ౧౧॥ నశేకురితి॥కుంజరాభవన్నిత్యార్షస్సంధిః - భవన్నితివాఛేదః- శంఖరావితేన-శంఖధ్వనినా-స్వార్థేణిః॥౧౮॥తథేతి॥శార్ఙ్గవినిర్ముక్తాఇత్యేతద్విష్ణోరితినిర్ధారవంతీతి॥౧౯॥ద్వీపినఃక్షుద్రవ్యాఘ్రాః॥౨౦॥ ద్వీపినేతి॥ఆఖవోమూషికాః॥ ౨౨॥ రాక్షసానామితి॥సురరాడివేతిఇంద్రస్యమేఘనియంతృత్వాత్తథోక్తం॥౨౩॥నారాయణేతి॥రాక్షసంరక్షస్సంబంధి॥ ౨౮॥ సుమాలేరితి-యంతుస్సారథేః- భ్రాంతాఃనష్టసారథికత్వాదనవస్థితగతికా

ఇత్యర్థః॥ ౨౯॥ తైరితి॥ ఇంద్రియార్థైరశ్వైఃధృతిహీనోనరఃయథాతథాసుమాలీబభ్రామేత్యర్థః॥ ౩౩౪॥ అథే తి॥ మార్వీస్వనంశ్రుత్వేత్యనేనమాలిశరస్యావిచ్ఛిన్నగతిర్గమ్యతే॥౩౪౪॥తఇతి॥ (౩౫)నాగాస్సర్పాః - సుధారసం అమృతంగరుడానీతం॥ ౩౫౪॥ మాలినమితి॥౩౬॥మాలిమాలింమాలిమకుటం॥౩౭౪॥గదయేతి॥ గరుడాఃపక్షిణఃతదీశా నంవైనతేయం॥ ౪౦౪॥ రక్షసామితి॥ హరిహయానుజః- ఇంద్రానుజః॥ ౪౪॥తతఇతి॥ సర్వప్రాణసమీరితఃసర్వబ లేనప్రవర్తితః॥ ౪౯॥ నారాయణఇతి॥ అశనీభిరితిఆర్షోదీర్ఘః॥ ౫౦॥ భిన్నాతపత్రమితి॥ ఉన్మత్తతరంఅతిశయేన విస్మృతస్వపరవివేకం॥ ౫౧॥సింహార్దితానామితి॥ పురాణసింహేననరసింహేన॥౫౨॥తఇతి॥సముత్సృజంతస్త్యక్త వంతః॥ ౫౩॥ చక్రప్రహారైరితి॥ ద్వివిధయాద్విప్రకారేణవిభిన్నాఃఖండితాఇత్యర్థః॥ ౫౫॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజ విరచితే- మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-సప్తమస్సర్గః॥ ********************

హన్యమానఇత్యాది॥ పృష్ఠతః అనుద్రుత్యేతిశేషః॥ ౨॥ నారాయణేతి॥ యథేతరఃక్షుద్రజనఇవ॥ ౫॥పరాఙ్ము ఖవధోక్తదోషస్స్వప్రతిజ్ఞాపరిపాలనపరస్యనాస్తీత్యాహ-మాల్యవంతమితి॥౧౦॥ తతఇతి॥తామేవస్వవక్షోలగ్నామే వ- శక్తిధరప్రియఃసుబ్రహ్మణ్యప్రియఃమాహేశ్వరార్చనంచింత్యం॥ ౧౨॥ సేతి॥హారభాసాముక్తాహారకాంత్యా- కూటంశృంగం॥ ౧౩॥ తయేతి॥ తమఃమోహః॥౧౫॥ తథేతి॥ రణరక్తఃరణప్రియఃముష్టినాచతాడయిత్వా-అపక్రాం తః-పృష్ఠతఇతిశేషః॥౧౭॥ వైనతేయఇతి॥వాయుశ్శుష్కపర్ణంయథావ్యపోహతి-తథాపక్షవాతేనరాక్షసంవ్యపోహత్ ౧౮॥ ద్విజేంద్రేతి॥ దృశ్యదృష్ట్వా ॥ ౨౧ ॥ అశక్నువంతఇతి॥ సహపత్న్యఃసస్త్రీకాఇత్యర్థః॥ ౨౨॥సుమాలినమితి॥ సాలకటంకటా-మాల్యవదాదీనాంపితామహీవిద్యుత్కేశపత్నీ- తస్యాస్సంబంధీసాలకటంకటఃతస్మిన్వంశేప్రఖ్యాతవీ ర్యాః-వృద్ధాచ్ఛాభావఆర్షః॥ ౨౩॥ యఇతి ॥ యేపౌలస్త్యారావణాదయోనిహతాస్తేభ్యఃరావణాచ్చమాల్యవదాద యోబలవత్తరాః ॥ ౨౪ ॥ తర్హికింమేప్రాశస్త్యంభవద్భిరుచ్యతఇతిశంకాయాంతత్ప్రాశస్త్యమపితవైవేత్యా హ- నచాన్యోగాక్షసాహంతేతి॥సఃత్వం॥ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-అష్టమస్సర్గః************

కస్యచిదితి॥ ౧॥వినాపద్మంపద్మంత్యక్త్వాస్థితాం॥ ౫॥ కింకృతమితి॥రాక్షసానాంశ్రేయఃకింకృతంస్యాత్ - కే నోపాయేనకృతంస్యాత్ -కథంవయంవర్ధేమహీత్యేవంచింతయామాసేతియోజనా॥ ౬॥ పుత్రీతి॥ప్రత్యాఖ్యానాత్ భీతైరస్మాభిస్త్వంవరైర్నప్రతిగృహ్యసేప్రతిగ్రహంనప్రాప్నోషీత్యర్థః॥ ౭॥ త్వత్కృతఇతి॥ యంత్రితాఃకృత ప్రయాసాః- ధర్మబుద్ధయఃవివాహధర్మనిమిత్తచింతావంతః ॥ ౮ ॥ కన్యాపితృత్వస్యదుఃఖత్వమేవప్రదర్శయ తి॥ నజ్ఞాయతఇతి॥ ౯ ॥ అథవరణానంతరమపివిశిష్యదుఃఖహేతుత్వంకన్యాయాఇత్యాహ - మాతురితి-సంశయేస్థాప్య తిష్ఠతీతికథమస్యాశ్చారిత్రభ్రంశోనభవిష్యతీతికులత్రయంచింతాకులమేవసదాభవతీత్యర్థః॥ ౧౩॥ ఏతస్మిన్నితి ॥ ఉ పాతిష్ఠత్ -ప్రదోషేఅగ్నిహోత్రంకృతవానిత్యర్థః॥ ౧౪॥ అవిచింత్యేతి॥ పితృగౌరవాత్ -పితరిబహుమానాత్ - చరణాధోముఖీచరణసమీపాధోముఖీ (౧౫) విలిఖంతీతిచింతానుభావః॥ ౧౬॥ అబ్రవీదితి॥ కుతఃకస్మాద్దేశాత్ (౧౭) కింకార్యంమయాకర్తవ్యం- కస్యహేతోః-కస్మైప్రయోజనాయ॥౧౭౪॥ఏవమితి॥ ౧౮॥ మేమతంత్వద్భర్తృకత్వాభి లాషిత్వం॥ ౧౮౪॥ తచ్చవక్తుంలజ్జావశాదనుచితమితిసూచయిత్వావక్తుముచితమాహకింత్వితి॥ ౧౯౪॥ సత్వితి॥(౨౦) కారణమాగమనకారణం॥ ౨౦౪॥ తదేవాహ-సుతేతి॥౨౧౪॥ శృణ్వితి॥ (౨౨) దారుణాన్క్రూరస్వభావాన్-దారు ణాకారాన్క్రూరవేషాన్-దారుణాభిజనప్రియాన్దారుణాభిజనేక్రూరబంధౌరాక్షసరూపేప్రియంయేషాంతాన్ ౨౮౪॥ తస్మిన్నితి॥ సజ్వాలకబళాఃజ్వాలారూపాస్యాంతర్గతకబళాఃశివాఃవృద్ధజంబుకాః॥౨౯౪॥వవర్షేతి॥ దేవః పర్జన్యదేవః॥ ౩౨౪॥ తస్యత్వితి॥(౩౩)యస్యప్రమాణాద్విపులంప్రమాణంనేహవిద్యతే-నైవాస్తి- ప్రమాణభూతే ష్వితిశేషః॥ ౩౬॥ తావితి॥ తత్రమహారణ్యే- పితురాశ్రమారణ్యే॥ ౩౮॥ విభీషణఇతి॥ స్వాధ్యాయోనియతంఆహా రఆహరహరితిస్వాధ్యాయనియతాహారః॥౪౧॥పుత్రేతి॥ఆత్మానమీదృశం - కుబేరవద్దివ్యవైభవరహితందరిద్రమిత్య ర్థః॥ ౪౮॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-నవమస్సర్గః **

౩॥మేఘేతి॥వీరాసనంనామవామోరూపరిదక్షిణజంఘాంప్రతిష్ఠాప్యస్థితిః॥౭॥పంచేతి॥సూర్యంచైవేతి- చకా

రేణపూర్వవదేకపాదస్థితిస్సముచ్చీయతే ॥౮॥ ఏవమితి॥స్వర్గస్థస్యదేవస్యనందనఇవేత్యనేనతపఃప్రవృత్తిసంతోషఉక్తః॥౩౦॥పరమితి॥శ్లోకద్వయమేకంవాక్యం-బ్రహ్మేన్ద్రంబ్రహ్మేన్ద్రమంత్రః(౩౧)పాలయేపాలయేయం॥౩౯॥వరవ్యాజేనేతి॥ మోహఃఅజ్ఞానం-ఏవం మోహస్యైవప్రదానే - అస్యచసన్నతిః శిక్షాభవేత్ - సమ్మతిరితివాపాఠః ॥ ౪౦ ॥ ఏవమితి॥అచింతయత్-దేవీమితిశేషః ॥ ౪౨ ॥ ప్రజాపతిరితి॥భవ-యాదేవతేప్సితాయాద్యగుపాదైవతైఃకాంక్షితా తాదృశీభవేత్యర్థః ॥౪౩॥ తథేతి॥ప్రవిష్టాసా-దేవతోక్తరూపాప్రవిష్టేత్యర్థః ॥౪౮॥ అహమితి (౪౯) శ్లేష్మాతకవనంతత్ప్రేమరంపేతుస్తపోవనమిత్యర్థః ॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే - మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే దశమస్సర్గః*********

౪॥ యత్కృతఇతి ॥ మహద్వృష్ణ్యుకృతంయద్భయంతన్నిరస్తమిత్యర్థః - ౭॥యదీత్యాది॥సామాదినాలంకాం ప్రచాలయితుంయదినాథశక్యంస్యాత్తదాసఃకార్యంభవేదిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ అదితిశ్చేతి॥సహితేహితే-అన్యోన్యానురక్తే ॥౧౮॥ నైతదితి ॥ విపర్యయంభ్రాతృద్రోహరూపం-సురాసురైరాచరితంమార్గం॥౨౦॥ సత్వితి॥తస్మిన్నహని ప్రహస్తోపదేశాహనివనంశ్లేష్మాతకవనం ॥౨౧॥ త్రికూటస్థఇతి॥ త్రికూటస్థోభూత్వా ప్రహస్తందూత్యేనప్రేషయామాస ॥౨౨॥ ప్రహస్తేతి॥నైరృతపుంగవం - కుబేరం- లంకాయాంపూర్వస్థితనైరృతాధిపత్వాత్ ॥౩౭॥దశగ్రీవఇతి॥బహుశోక్తఇతిసంధిశ్ఛాందసః॥౩౮॥సఇతి॥ధ్వంసతే - ధ్వస్తధర్మన్యాయమర్యాదోజాయతే ॥౩౯॥ వరప్రదానాదితి॥మమశాపాత్ తస్మాత్పృదర్శనకాలకృతాదితిశేషః ॥౪౦॥ తస్మాదితి॥నివాసార్థంనివేశయ నివేశనంపురంకురు॥ ౫౧ ॥ ధనేశ్వరఇతి॥శశివిమలేగిరౌ- కైలాసే - పురీమలకాం - అత్రఛందోభంగఆర్షోజ్ఞేయః॥ ౫౨॥ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే- మణిమకుటాఖ్యానే ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-ఏకాదశస్సర్గః ********

౧॥స్వసారమితి॥ కాలకేయాయ-కాలకపుత్రాయ ॥౬॥ తస్యామితి ॥ వర్షం చతుర్దశమితి- చతుర్దశసంఖ్యావిశిష్టంవర్షంచగతమిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ తతఇతి॥హేమమయంపురంహేమపురం-మాయయావిచిత్రనిర్మాణశక్త్యా॥ ౯॥తస్మాదితి॥తస్యాఃపుత్రౌ హేమగర్భాఇత్యర్థః ॥౧౦॥ భర్తారమితి॥అస్యాభర్తారంమార్గితుంఅనయాప్రాప్తోస్మి॥ ౧౨॥మాయావీతి॥ మాయావీచ-వాలినాపరాజితోత్రైవప్రవిష్టోనాశితఇతిజ్ఞేయం ॥౧౭॥ ఇయమితి॥ధృతా ధృతగర్భా ప్రసూతేత్యర్థః॥౧౯॥సహేతి॥శాపాభిజ్ఞఇతి-దారుణప్రకృతిర్భవిష్యతీతిముత్రితశాపవృత్తాంతఇతిభావః-పులస్త్యశాపశ్చేత్యే-వలంకులమేవబహ్వపన్యతేత్యర్థః॥౨౭॥సరమాశబ్దంనిర్వక్తి-తీరఇత్యాది॥౨౮॥సరోమావర్ధయస్వేత్యుక్త్వా సరమేతినామాసీత్-పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః ॥౩౨॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే - మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- ద్వాదశస్సర్గః*********

అథేత్యాది॥లోకేశ్వరేణ-బ్రహ్మణోత్సృష్టా -పేషితారూపిణీమూర్తా ॥ ౨॥వినియుక్తాఇతి॥విస్తీర్ణంయోజనమితిరిత్యజ్ఞానేనేతి శేషః-తతోద్విగుణమాయతం-యద్ధాం యోజనాయతమిత్యుక్తంద్విగుణయోజనాయతపరం॥౪॥ వైడూర్యేతి॥కింకిణీజాలకంప్రాంతేషుకింకిణీజాలయుక్తందాంతోదంతవికారః ॥౧౦॥ తథేతి॥ కులానురూపం వృత్తమితి-అసక్తమితిశేషః॥౧౧॥సాభ్రాత్రేతి॥హితంహితపరం॥౧౨॥ సఇతి॥ ఆగమనంప్రతీతి కార్యమితిశేషః॥౧౩॥పృష్టేవేతి॥ రాజ్ఞఃకుబేరస్య- తందూతం॥౧౬॥రాజన్నితి॥ఉభయోరితిఉభయోర్మాతాపిత్రోః-కులస్యాభిజనస్య-తయోర్వృత్తస్యచసదృశంయథాతథా ॥ ౧౭ ॥ సాధ్వితి॥సాధుసమ్యక్ - చారిత్రసంగ్రహఃకృతశ్చేదేతావదేవపర్యాప్తం॥ఉక్తమర్థంవివృణోతి॥సాధ్విత్యాది ॥ వ్యవస్థానం-వ్యవస్థితిః - యదిశక్యతఇత్యుక్త్యాజ్యేష్ఠతయా నియోగబుద్ధిర్వ్యావర్త్యతే॥౧౮॥ తస్యమాత్రిత్వాన్మయాచారిత్రవ్యవస్థానేనవినాకింకృతమిత్యత్రాహ-దృష్టమిత్యాదినా॥త్వత్తోత్వయామేమయా-సముద్యోగఇతి-ప్రతిక్రియాకరణాయేతిశేషః ॥ ౧౯ ॥ నిరాకృతఇతి ॥ అపరాద్ధాఃహిబాల్యాచ్చరమణీయాస్స్వబాంధవాఇతిపాఠే - రమణీయాఃతోషణీయాః స్వబాంధవాః బాల్యాదజ్ఞానాదపరాద్ధాః-త్వయాకృతాపరాధాఆసన్నిత్యర్థః ॥౨౦॥ అహమితి॥రౌద్రంరుద్రప్రసాదకవ్రతంఇదంముకేదారవ్రతమిత్యాహుః ॥౨౭॥ వ్రతమితి॥రోచయస్వస్వరుచితంకురు॥౩౧॥ఆగత్యేతి ॥ ఆగత్యస్వగృహమాగత్యస్థితేన మేమయా-అధర్మఃతవపాపవినిశ్చయః-ముత్రితః ॥౩౬॥తదితి॥తదధర్మత్వాద్ధేతోః- కులదూషణాదధర్మిష్ఠసంయోగాదధార్మికసంసర్గాన్నివర్తనివర్తస్వ॥౩౭॥విజ్ఞాతమితి॥వాక్యంవిజ్ఞాతమితి-వాక్యతాత్పర్యార్థోవిజ్ఞాతఇత్యర్థః॥౩౮॥ హితమితి॥ ధనరక్షకోమేహితమితిబ్రవీతి- ఏతద్ధిమేనహితంనసముచితంచేత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ హేమాధనుహేశ్వరస

అత్యంతదూరోపబలసంపత్తిం-శ్రావయసేకిల- ఇదంనమర్షణీయం-యత్త్వయాఽభిహితంభాషితంతదపినసుమర్షణీయమిత్యర్థః॥ ౩౬॥ నహంతవ్యఇతి॥మమహృదయం- గురుఃనహంతవ్యఇతి- పూర్వమేవమన్యతేస్మ-తథాపితస్యైకస్యకృతేఏషామతిర్జాయతే॥కుతశ్చిద్బాధ్యమాహత్రీనితి॥ ౩౭॥ ఏతదితి॥ తస్యైకస్యకృతేవధప్రసంగఇతిశేషః ॥౩౯॥ ఏవమితి॥ఏనంఖడ్గచిహ్నమిత్యర్థః॥ ౪౧ ॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణిముకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- త్రయోదశస్సర్గః********** ౪॥ యక్షాఇతి॥నశేకురురిత్యత్రహేతుమాహ-రాజ్ఞోభాత్రేతి॥౮॥సద్యస్త్వేతి॥హర్షనాదం-సింహనాదం ॥ ౯ ॥ యేత్వితి॥ సహస్రాణాంయక్షాణామేకైకంసహస్రంప్రత్యేకమయోధయత్ ॥౧౭॥ హతానామితి॥పృథివీతలే-యుధ్యతాంహతానామతఏవస్వర్గస్థానాంతథావ్యోమ్నిస్థిత్వాయుద్ధంప్రేక్షతాంప్రేక్షమాణానామృషిసంఘానాంచ- దివి ఆకాశే- అంతరమవస్థాతుమవకాశఃనబభూవ- వ్యోమ్ని-నిబిడమభూదిత్యర్థః॥౨౭॥ తెనైవేతి ॥ భస్మీకృతతనురితిరావణకృతతోరణదండసమాహననేనచూర్ణితఇత్యర్థః ॥ ౩౧॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే- మణిముకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-చతుర్దశస్సర్గః...............*

తతస్తానిత్యాది॥ మాణిచారః-మాణిభద్రః॥౧౩॥తాడితఇతి॥తాడితః- శక్తితాడితః-రావణః - మాణిభద్రంగదయామకుటె ప్రాహరత్ -తచ్చమకుటంప్రహారాత్పార్శ్వమాగతం ॥౧౪॥ తతఇతి॥సంయుధ్యమానేన - మాణిభద్రేణ-విష్టబ్ధోనిరుద్ధః-నవ్యకంపత॥౧౬॥శంఖపద్మసమావృతః- శంఖపద్మనిధ్యభిమానిదేవైస్సంవృతః-శుక్రప్రోష్ఠపదాభ్యాంచసహప్రదదృశే-శుక్రప్రోష్ఠపదౌమంత్రిణౌ॥ ౧౭॥ ॥సఇతి॥ శాపాత్పితృకృతదారుణత్వశాపాత్ - విభ్రష్టగౌరవః-వందనాదిప్రయోజకజ్యేష్ఠగౌరవరహితః ॥౧౮॥ యుక్తమితి-పైతామహకులే-ఉత్పత్తేరితి శేషః॥౧౯॥ యదితి ॥ ౧౭ ॥ అస్యఫలంకులాచారస్యఫలంపరిపాకంప్రాప్య ॥ ౧౯॥ దేవతాఇతి॥ధర్మయుక్తేనతవకేనచిద్వ్యాపారేణ- త్వామిదానీంనాభినందంతి- ధర్మాభావాత్త్వయివిముఖాభవంతీత్యర్థః ॥౨౦॥ యేనదేవతావైముఖ్యేనత్వమీదృశంక్రూరంభావంనీతస్సన్నావబుధ్యసే॥౨౧॥అధ్రువఇతి॥యశఃఆర్జనంసంపాదనం ॥౨౪॥కస్యచిదితి॥ దుర్బుద్ధేర్బుద్ధిరహితస్యకస్యాపిపురుషస్యఛందతః-పితృమాత్రాదిసేవాంవినాస్వేచ్ఛామాత్రేణ- ధీర్మతిః-శుభమతిర్నహిజాయతే॥౨౬॥ఏవమితి॥ఏవంక్రూరకర్మాత్వంనిరయగామీభవిష్యసి-యస్యతే-ఈదృశీమతిః-తాదృశంత్వాం-నసమభిభాషిష్యే-దుర్వృత్తస్యవిషయే-ఏషఏవహినిర్ణయఇత్యర్థః ॥౨౭॥ ఏవముక్త్వాఇతి రావణవత్ యూయమప్యసంభాష్యాఇత్యుక్త్వాఇత్యర్థః-సమాహతాః-ధనదేనతాడితాః॥౩౧॥తతఇతి॥మాయాంప్రవిష్టః-అదృశ్యత్వంప్రాప్తఇత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ నిధిభిర్దేవతాభిఃధనదోచ్ఛ్వాసితఇతిసంధిరార్షః॥౩౭॥నిర్జిత్యేతి॥జయలక్షణంజయచిహ్నం-ఖ్యాపయంతీతి శేషః॥ ౪౫ ॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణిముకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-పంచదశస్సర్గః............*

సజిత్వేత్యాది॥ మహాసేనప్రసూతిం-స్కందప్రసూతిస్థానం ॥౧॥ అథాపశ్యదిత్యాదిపూర్వసర్గాంతోక్తసంక్షేపప్రపంచనం ॥ ౨ ॥ సఇతి॥విష్టంభితం- రుద్ధగతిజ్ఞయా- కామగంపుష్పకం-అగమదితిరాక్షసశ్చింతయామాసేత్యన్వయః॥౪॥కిన్నిమిత్తమితి ॥ కస్యపురుషస్యఇదంకర్మభవేత్ ॥ ౨౨॥ పుష్పకస్యేతి॥ గోపతే హే వృషభపతే-రుద్ర॥౨౭॥పీడితాఇతి॥అధోగతాః-పర్వతస్యాధోభాగగతాః- భుజాఃపీడితాః-ఆసన్ ॥ ౩౯॥ మయాత్వమభ్యనుజ్ఞాతః-పుష్పకేణగమనాయేతి శేషః ॥ ౪౨ ॥ మానుషానితి॥నగణె-నగణయామి ॥ ౪౩ ॥ వాంఛంతమితి॥బ్రహ్మదత్తదీర్ఘాయుష్యాద్యోభాగః-తతస్తస్మాచ్ఛేషమవశిష్టంవాంఛితమిదానీమేవమద్వర్మణాకేనాప్యవినష్టం- సంప్రయచ్ఛ ॥ ౪౪॥దదావితి॥ఆయుషశ్చేతి - బ్రహ్మోదీర్ఘాయుష్యస్యైతావాంతత్రాస్యాపమృత్యవోదేవతాదిభ్యఃప్రాప్తాఃపరిహృతాభవంతు-రామేణవధఇతి-స్థిత్వామత్వేత్యర్థః ॥౪౫॥ దత్వేతి॥ఇదంఖడ్గరూపాస్త్రంనావజ్ఞేయం-ఏకస్మిన్నేవదినే-పూర్వజౌదాసీన్యంనకర్తవ్యమిత్యర్థః॥౪౯॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే -మణిముకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- షోడశస్సర్గః******************** అథరాజన్నిత్యాది॥ఆర్షేణవిధినా-తపోనుష్ఠానేన॥ ౨॥సఇతి॥ప్రహసన్నితి॥ దుర్లభకన్యాలాభాత్ ప్రహాసః॥౩॥కిమితి॥ఏవంప్రతిక్రియాఇయంయౌవనప్రతికూలక్రియా॥ ౧౯॥అవలిప్తేతి॥వృద్ధానామితి॥పుణ్యసంచయః-పుణ్యసంగ్రహణం-వృద్ధానామేవభాజతే-నతుబాలయువయోః॥౩౫॥ పూర్వమిత్యాది॥వేదవత్యాయశ్శతృత్రిః-కోధాహితః- సోసాశైలాభః- శత్రూ రావణఃపునఃతథైవ - యథాప్రతిజ్ఞం

పతించ ప్రాప్తయా-పతిభూతస్యతవమానుషంవీర్యముపాశ్రయిత్వా అద్యనిహతః ॥౩౮॥ ఏవమితి ॥ ఉత్పత్స్యేయమన్య
త్యయఆర్షః॥౩౯॥ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-సప్తదశస్సర్గః*
ప్రవిష్టాయామిత్యాది॥ఉశీరబీజమితిదేశనామ॥౭॥అకుతూహలేతి॥అకుతూహలభావేనమాంద్రృష్ట్వావ్యవిస్మయనిర్భయా
నాదరభావేనేత్యర్థః మోనావగచ్ఛసితస్యాతవేత్యన్వయః॥౧౨½॥కంత్వమితి॥పాక్వార్యంత్వం కేవలంధర్మందోషహీ
నంధర్మంచరిత్వాకిమపివరంలబ్ధవానసి- శ్రుతపూర్వమిదానీంయాదృశంభార్త్రుపిజయరూపమధర్మంభాషసేతన్నశ్రు
తపూర్వమిత్యర్థః॥౧౪½॥తతఇతి॥మార్గమవృణోత్-నిర్యాతస్యేతి శేషః ॥౧౫½॥సఇతి॥మహానృషిః-తత్పురోహితఇత్య
ర్థః॥౨౧॥ రావణఇతి ॥ స్వాంయోనింస్వస్వప్రకృతిమాసాద్యతానిసత్వాని ప్రాక్కార్యవశగృహీతమూర్తిసజాతీయ
ప్రాణినఇత్యర్థః॥౨౩॥ఇంగమితి॥ప్రీతిలక్షణాంసుల్పీతిచిహ్నభూతాం ॥౨౪½॥ నీలాఇతి॥ నీలాఃకిలేతినేత్రరహితాఇత్య
ర్థః॥౨౫½॥ ధర్మరాజఇతి॥ ప్రాగ్వంశయజ్ఞశాలాంబాహుణి॥౨౬½॥యథేతి॥ తేతవ- తెరోగాః- నప్రభవిష్యంతి- ప్రేతెఇతి
చ్ఛేదః॥౨౭½॥మృత్యుతఇతి॥జాతస్యహిధ్రువోమృత్యురిత్యశక్యపరిహారత్వాదాహ - యావత్త్వామిత్యాది ॥ ౨౮½ ॥
ఎతఇతి॥మద్విషయస్థాః-యమలోకస్థాః॥౩౧½॥మచ్ఛరీరమితి॥మచ్ఛరీరంజలమూర్తిం ॥౩౨½॥ హంసానామితి॥క్రోడఃభు
జాంతరం-శష్పాగ్రనిర్మలాః-కోమలశ్యామవర్ణా ఇత్యర్థః॥౩౪½॥సద్రవ్యమితి ॥ ఎతదేవాహ-ఎషకాంచనకఇతి॥౩౫½॥
ఎవమితి - స్వభవనమితి-మరుత్తేనసహస్వర్గమిత్యర్థః॥౩౬½॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణిమకుటాఖ్యానే - ఉ
త్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - అష్టాదశస్సర్గః ....*

౯॥ దీయతఇతి॥ సంతిష్ఠ-ఎవమహంభవామీతి- ఆయత్తోభవామీత్యర్థః॥ ౧౦॥ అథేతి॥ పూర్వంరావణగమ
నాత్పూర్వం-శ్రుతార్థేన- శ్రుతరావణవృత్తాంతేన- తన్నరేంద్రస్య- బలంనిష్క్రామత్- నిరక్రామత్ ॥ ౧౨॥ ప్ర
జ్వలంతమితి॥ తమాసాద్యేతి - తంరావణమాసాద్యక్షిప్రమేవావశేషితం అల్పావశిష్టమభవదిత్యర్థః- తత్రరణేశల
భాః పావకమివసంకులంసమూహనాశనంప్రావిశత్ ప్రాపత్॥ ౨౩ ॥ తమితి ॥ ఇక్ష్వాకుమిక్ష్వాకువంశ్యంకింఫలం
ప్రాప్తం- నిర్జితోస్మీతివచనమనుక్త్వేతి శేషః॥౨౬॥ నహ్యహమితి॥ త్వయాననిర్జితః- అపితుప్రాప్తేనైవకాలేన-విప
న్నఇత్యర్థః॥౨౭॥ ఇక్ష్వాక్వితి॥ ఇక్ష్వాకుపరిభావిత్వాత్ - తత్కులపరిభావిత్వాదిత్యర్థః॥ ౩౧½ ॥ తతఇతి॥ అపస
ర్పత- అపాసర్పత్- అపగతవానిత్యర్థః॥౩౨½॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే - మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామా
యణవ్యాఖ్యానే- ఏకోనవింశస్సర్గః******తతోవిత్రాసయన్నిత్యాది॥ ఆససాదఘనేతస్మిన్నితి - తస్మిన్కాలేఘన
పృష్ఠేస్థితంనారదమిత్యర్థః॥ ౧॥ తస్యేతి॥ హేతుమాగమనస్యచేత్యత్రాపిపృష్టేత్యన్వయః॥ ౩॥ రాక్షసాధిపతఇ
తి॥ తిష్ఠేతిమద్వచనంశ్రోతుమితి శేషః॥౪॥విష్ణునాదైత్యఘాతాదిభిరితిదృష్టాంతార్థః॥౬॥తదితి॥సమాధిమైకాగ్ర్యం-అ
యంలోకోమనుష్యలోకః-త్వయాఅవధ్యేనేతిఛేదః॥౯॥ తైస్తైరితి ॥ యుద్ధేనేతి॥ మతిమాన్కః తస్మిన్మర్త్యలోకే
యుద్ధేనవధేప్రణయీభవేత్ -నకోపీత్యర్థః॥౧౦½॥ కించమృతమారణవద్యుద్ధేనతేషాంవధోవ్యర్థఇత్యాహ-క్షీయమా
ణమితి॥౧౨½॥క్వచిదితి॥ధారాశ్రునయనానసైః-ధారాభూతాశ్రునయనయుక్తముఖైః॥౧౩½॥మాతేతి॥భార్యాబంధుమ
నోరమైః-భార్యాబంధుషుమనోరమోమనోరమణంప్రీతిర్యేషాంతైః-క్లేశంపారలౌకికదుఃఖం॥౧౪½॥అలమేనంపరిక్లిశ్యే
తి॥మోహనిరాకృతః-అజ్ఞానేనప్రచ్యావితార్థః॥ ౧౭ ॥ మహర్షఇతి॥ దేవగంధర్వవిహార- దేవగంధర్వైఃగానపరై
ర్విహారపర - సమరప్రియ - సమరదర్శనప్రియ ॥ ౧౯ ॥ తతఇతి ॥ రసాలయం- అమృతరసాలయం॥ ౧౯½॥ అ
థేతి॥ ఇదానీంరసాతలజిగమిషుణాత్వయాఅన్యేనమార్గేణ రసాతలమార్గవ్యతిరిక్తమార్గేణకస్వగమ్యతె ॥ ౨౧॥ కస్త
ద్రసాతలమార్గఇత్యపేక్షాయామాహ-అయంఖల్విత్యాది॥ సుదుర్గమ్యస్సుదుర్గమః-యణార్షః॥౨౨॥ సత్వి॥ హా
సంముక్త్వేతి- కృత్వేతియావత్ - శారదమేఘాభంనారదంప్రతికృతమిత్యవోచత్ - తన్మార్గేణైవగమనంతజ్జయశ్చ
మమసిద్ధ్యేవేత్యువాచేత్యర్థః॥౨౩॥ తస్మాదితి॥ యస్మాన్మార్గఉపదిష్టః- యతశ్చమయాచతుర్దిక్పాలజయఃప్రతిజ్ఞా
తస్తస్మాదిత్యర్థః॥౨౯॥స్వదత్తంచస్వకృతంచస్వదత్తస్వకృతే-కృతశబ్దేనకాయక్లేశరూపంతపః-మహాత్మనః- అనుగ్ర
హాదితి శేషః॥౩౧॥ ధాతావిధాతాసామాన్యతోవిశేషతశ్చకర్తా॥ ౩౨॥ అపరమితి॥ కాలఏవసర్వసాధనం- అయంతు
కాలాతిరిక్తమపరం - కింతుపిధానంసాధనసంపాదనంకృత్వా - కాలజయంసంవిధాస్యతీత్యేవంకౌతూహలసముత్ప

న్నోహంయమస్యసదనంద్రష్టుంయాస్యామి॥౩౩॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే - మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - వింశస్సర్గః************ ౧ ॥ అపశ్యదితి ॥ అగ్నిఃపురస్కృతస్సాక్షితయాయేనాసౌఅగ్నిపురస్కృతః-తం-పాణినోవిధానంనిగ్రహానుగ్రహకృత్యమనుతిష్ఠంతం॥౪॥ అబ్రవీదితి ॥ విధానం-మత్తశ్శ్రితాపదఃప్రతిక్రియామిత్యర్థః॥౬॥ఏతేనేతి॥దండఃకాలదండః-ప్రహరణమాయుధంయస్యతవ-కిన్నుభవిష్యతీతిజయోపజయోవేత్యర్థః॥౧౧॥ దదర్శేతి॥ తీవ్రనిస్వనః- ఘోరశబ్దః ॥ ౧౨½॥ శోణితేతి॥ సంతార్యమాణాః- వైతరణీమితిసంజ్ఞాపదవశాత్ - పాదాక్షరాధిక్యం॥ ౩౬ ॥ తానితి ॥ తదస్త్రంరావణప్రయుక్తం-పాశుక్తశస్త్రవర్షసాధకమపహత్యనిరస్య॥౪౩॥ జ్వాలామాలీతి॥ క్రవ్యాదైఃస్వైస్సృష్టైరనుగతస్తథా ॥ ౪౬ ॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే - మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- ఏకవింశస్సర్గః********* సతస్యేత్యాది॥౧॥ సహీతి ॥ ఉపనీయతామిత్యబ్రవీదిత్యన్వయః॥౩½॥ యేనేతి॥ యేనమృత్యునా-యుగాంతేసర్వంసకృదేవ - సంహ్రియతఇత్యర్థః- అవ్యయంప్రవాహనిత్యం॥౫॥ తస్యేతి॥నిశ్ఛిద్రాఃనిరంతరాః ॥౭॥ తతఇతి॥ తతఃప్రచోదయన్సూతస్తాన్హయాన్రుధిరప్రభాన్ - అత్రచోఇతిగాయత్రీ ॥ ౮ ॥ ముహూర్తేనేతి ॥ మనసస్తుల్యాఃమనస్తుల్యవేగాఇత్యర్థః॥౯॥దృష్ట్వేత్తి॥ వికృతం- ఘోరసన్నాహరూపవికారవంతం॥౧౦॥ లఘ్వీతి॥ లఘుసత్వతయాఅల్పవీర్యతయా॥౨౪॥ హిరణ్యకశిపురిత్యాది॥ శంభుర్నామకశ్చిదసురః- వినిపన్నాః-వినాశంప్రాప్తాః-దృష్టాఃదృష్టమాత్రాః॥౨౯॥ ముంచేతి ॥ యావన్నిహన్మి-నిహనిష్యామీత్యర్థః-యావద్యోగేభవిష్యదర్థేలట్॥ ౩౦॥బలమితి॥మయాదృష్టోముహూర్తమపినజీవతీత్యేతత్ మద్వచనం-బలంనఖలు-బలప్రకాశనంనభవతి- కింతునిసర్గతస్స్వభావతఃసిద్ధామర్యాదా- ఏషాఅనాదిసృష్టిరేవంవిధేత్యర్థః-ఉక్తమర్థముపసంహరతి-సదృష్టఇతి॥౩౧॥తస్యేతి॥ అయమేనంనిహన్మ్యహం అహమేనమయంనిహన్మి-అవిళంబేనహన్మీత్యర్థః॥౪౦॥ యోహీతి॥ అనృతమసత్యవాదినం- కుర్యాత్ - మృత్యుపురస్కృతః- మృత్యునాపురస్కృతః- బహువ్రీహిశ్చ॥ ౪౪॥ యదీతి ॥ ఉభయతోనృతంమయాకాలదండస్యమోఘత్వంసంపాద్యదండస్యానృతత్వంరక్షోమరణోపేక్షణేపరవచనస్యానృతత్వమితి॥౪౬॥ ఏవమితి॥ ప్రభవిష్ణుఃస్వామీ॥౪౭॥ కిన్న్వితి ॥ యద్యస్మాన్మయానహంతవ్యస్తస్మాదిదానీంమయాకిన్నుశక్యంకర్తుమితిసంచింత్యేతి శేషః॥ ౪౮ ॥ ఏషఇతి॥అస్యరక్షసోదర్శనాదర్శనపథాత్ -ప్రణశ్యామి- ణశఅదర్శనే- అంతర్హితోభవిష్యామీత్యర్థః-ఇత్యుక్త్వేతి- బ్రహ్మాణమితి శేషః॥౫౦॥ సత్వితి ॥ వైవస్వతః- బ్రహ్మపురోగమైర్దైవైః- హృష్టః- అభూదితి శేషః॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-ద్వావింశస్సర్గః***** ౧॥తతఇతి॥హృష్టవత్సముపాగమన్నితిపాఠే-హృష్టవత్ యమాదపికథంచిన్ముక్తాఇతిహృష్టాస్సంతః॥ ౩॥తతఇతి॥ రసాతలంగచ్ఛన్పయసాంనిధింప్రవిష్టః-మార్గవశాదితి శేషః॥౪ ॥ సత్వితి॥ భోగవతీనామసముద్రావధఃపాతాళలోకవర్తినీనాగపురీతత్రనాగాన్స్వవశేకృత్వాస్వీయత్వేనస్థాపయిత్వా॥౫॥నివాతేతి॥వసర్ణఅవసర్ణలబ్ధవరాఃబ్రహ్మణేతి శేషః ॥౧౦॥ నివాతేతి॥ వృద్ధఃసర్వదేవాసురకూటస్థః-విదితార్థవత్ వాక్యమిత్యన్వయః॥ ౧౨॥ రాక్షసస్యేతి॥రోచతేకర్తవ్యత్వేనమమేతి శేషః-సఖ్యప్రయోజనందర్శయతి-అవిభక్తాఇతి॥౧౫॥తతేతి॥ ఉపధార్యఅనుస్మృత్యమాయానామసురమాయాయోగవిద్యానాం॥౧౬॥ తతఇత్యాదిశ్లోకచతుష్కమేకంవాక్యం॥ స్యాలస్యభేదేనిమిత్తమాహ-రాక్షసాన్స్వకీయాన్జిహ్వయాసంలిహంతమాస్వాదయంతంభక్షయంతమితియావత్ -ససురభీసుం-అత్రాపిఅపశ్యదిత్యనుకర్షః- సాగరఇతిసమభవదితి శేషః॥౨౧॥దదర్శేతి॥ గోవృషేంద్రస్యరుద్రవృషభస్యవరావణింసాక్షాన్మాతరం-యస్మాచ్చంద్రఇతి-ఇందూత్పాదకక్షీరసముద్రఇత్యర్థః-ఏవముత్తరత్రాపియచ్ఛబ్దావ్యాఖ్యేయాః॥౨౨॥యమిత్యాది॥స్వధభోజినామితిహ్రస్వఆర్షః స్వధాభోజినాంపితౄణాంస్వధాపితృభక్ష్యంకవ్యం॥౨౪॥ తోయధారాశతాకీర్ణం జలధారాశతైరాకీర్ణం॥౨౬॥అబ్రవీదితి- నిర్జితోస్మీతివద - ఏవంచేత్తేభయంనాస్తీత్యబ్రవీదితినివేద్యతామిత్యన్వయః ॥౨౬½॥ఏతస్మిన్నితి॥గౌశ్చపుష్కరశ్చేతిపుత్రాణాంపౌత్రాణాంచబలాఢ్యతా॥౩౩½॥ మహదితి॥ స్థానమాకాశరూపం ఆకాశేయుద్ధమాకాశయుద్ధం॥౩౯½॥తఇతి॥ స్వప్రభావాత్ దేవతాస్వభావాత్ ॥ ౪౫½ ॥ అపవిద్ధాఇతి॥షష్టిహాయనంపరిమాణంయేషాంతేషష్టిహాయనాః॥౪౯½॥తానితి॥వరుణస్యాయంవారుణః ॥౫౪½॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - త్రయోవింశస్సర్గః ....*

శితాః।అహోహ్యనుబలవద్భ్రష్టోవధోపాయేషురజ్యతే। ౧౮॥ అహోహ్యదుర్వృత్తమాస్థాయనాత్మానంవైజుగుప్సతే।
సర్వథాసదృశస్తావద్విక్రమోఽస్యదురాత్మనః॥౧౯॥ఇదంత్వసదృశంకర్మపరదారాభిమర్శనం। యస్మాదేషపరక్యా
సురమతేరాక్షసాధమః ॥ ౨౦ ॥ తస్మాద్వై స్త్రీకృతేనైవప్రాప్స్యతేదుర్మతిర్వధం। సతీభిర్వరనారీభిరేవంవాక్యే
భ్యుదీరితే॥౨౧॥ నేదుర్దుందుభయఃఖస్థాఃపుష్పవృష్టిఃపపాతచ। శప్తఃస్త్రీభిస్సతుసమంహతౌజాఇవనిష్ప్రభః ॥ ౨౨ ॥
పతివ్రతాభిస్సాధ్వీభిర్బభూవవిమనాఇవ।ఏవంవిలపితంతాసాంశృణ్వన్రాక్షసపుంగవః॥ * ॥ ప్రవివేశపురీంలంకాం
పూజ్యమానోనిశాచరైః॥ ౨౩½ ॥ ఏతస్మిన్నంతరేఘోరారాక్షసీకామరూపిణీ ॥ సహసాపతితాభూమౌభగినీరావణ
స్యసా॥౨౪½॥తాంస్వసారంసముత్థాప్యరావణఃపరిసాంత్వయన్॥*॥ అబ్రవీత్కిమిదంభద్రేవక్తుకామాసిమేద్రుతం॥
౨౫½॥సాబాష్పపరిరుద్ధాక్షీరక్తాక్షీవాక్యమబ్రవీత్ ॥కృతాస్మివిధవారాజంస్త్వయాబలవతాబలాత్ ॥౨౬½॥ ఏతేరా
జంస్త్వయావీర్యాద్దైత్యావినిహతారణే ॥ కాలకేయాఇతిఖ్యాతాస్సహస్రాణిచతుర్దశ। ప్రాణేభ్యోఽపిగరీయాన్మే
తత్రభర్తామహాబలః ॥ ౨౮ ॥ సోఽపిత్వయాహతస్తాతరిపుణాభ్రాతృగృధ్నునా।త్వయాస్మినిహతారాజన్స్వయమే
వహిబంధునా॥౨౯॥ రాజన్వైధవ్యశబ్దంచభోక్ష్యామిత్వత్కృతేహ్యహం।ననునామత్వయారక్ష్యోజామాతాసమరే
ష్వపి ॥*॥ సత్వయానిహతోయుద్ధేస్వయమేవనలజ్జసే॥౩౦½॥ఏవముక్తోదశగ్రీవోభగిన్యాక్రోశమానయా ॥*॥ అబ్ర
వీత్సాంత్వయిత్వాతాంసామపూర్వమిదంవచః॥౩౧½॥ అలంవత్సేరుదిత్వాతేనభేతవ్యంచసర్వశః ॥*॥ దానమాన
ప్రసాదైస్త్వాంతోషయిష్యామియత్నతః ॥౩౨½॥ యుద్ధప్రమత్తోవ్యాక్షిప్తోజయకాంక్షీక్షిపంఛరాన్ ॥*॥నావగచ్ఛా
మియుద్ధేషుస్వాన్పరాన్వాప్యహంశుభే। జామాతరంనజానేస్మప్రహరన్యుద్ధదుర్మదః॥ తేనాసౌనిహతస్సంఖ్యే
మయాభర్తాతవస్వసః॥౩౪½॥ అస్మిన్కాలేతుయత్ప్రాప్తంతత్కరిష్యామితేహితం॥భ్రాతురైశ్వర్యయుక్తస్యఖ
రస్యవసపార్శ్వతః ॥౩౫½॥ చతుర్దశానాంభ్రాతాతేసహస్రాణాంభవిష్యతి ॥ ప్రభుఃప్రయాణేదానేచరాక్ష
సానాంమహాబలః ॥ ౩౬½ ॥ తత్రమాతృష్వసేయస్తేభ్రాతాయంవైఖరఃప్రభుః॥భవిష్యతితవాదేశంసదాకుర్వన్ని
శాచరః ॥ ౩౭½ ॥ శీఘ్రంగచ్ఛత్వయంవీరోదండకాన్పరిరక్షితుం ॥ దూషణోఽస్యబలాధ్యక్షోభవిష్యతిమహాబలః ॥
౩౮½ ॥ తత్రతేవచనంశూరఃకరిష్యతిసదాఖరః । రక్షసాంకామరూపాణాంప్రభురేషభవిష్యతి ॥ ౩౯½ ॥ ఏవము
క్త్వాదశగ్రీవస్సైన్యమస్యాదిదేశహ।చతుర్దశసహస్రాణిరక్షసాంవీర్యశాలినాం ॥ ౪౦½ ॥ సతైఃపరివృతస్సర్వై
రాక్షసైర్ఘోరదర్శనైః॥అగచ్ఛతఖరశ్శీఘ్రందండకానకుతోభయః ॥ ౪౧½ ॥ సతత్రకారయామాసరాజ్యంనిహత
కంటకం। సాచశూర్పణఖాతత్రన్యవసద్దండకావనే॥ ౪౨½॥ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే- చతుర్వింశస్సర్గః॥ ******

సతుదత్త్వాదశగ్రీవోవనంఘోరంఖరస్యతత్ ।భగినీంచసమాశ్వాస్యహృష్టస్స్వస్థతరోఽభవత్ ॥౧॥ తతోనికుం
భిలానామలంకోపవనముత్తమం। తద్రాక్షసేంద్రోబలవాన్ప్రవివేశసహానుగః॥౨ ॥ తతోయూపశతాకీర్ణంసౌ
మ్యచైత్యోపశోభితం। దదర్శవిష్ఠితంయజ్ఞంశ్రియాసంప్రజ్వలన్నివ ॥ ౩ ॥ తతఃకృష్ణాజినధరంకమండలుశిఖాధ్వజం।

౧॥దర్శనీయామితి॥రక్షఃసఇతిసంబంధః-కన్యాఅనూఢా- స్త్రీసభర్తృకా॥ ౪॥తాభిరితి॥భయశోకాభ్యాం అశివమశ్రుయాసాంతాభిః॥
౯॥అగ్నిహోత్రమితి॥సన్నిరుద్ధాఅగ్నిహోత్రాయస్మిన్ తాదృశంఅగ్నిహోత్రమగ్నికుండమివపుష్పకంభాతి॥౧౯॥ ఇదమితి॥పరక్యా
సుపరకీయాసు॥ ౨౮॥ సోపీతి॥యతోమేభర్తాహతఃఅతఏవసాహంస్వయంస్వబంధునైవత్వయానిహతాస్మి ॥ ౨౯॥రాజన్నిత్యాదిసా
ర్ధం॥నన్వితిపృథక్ వదంజామాతానామసమరేష్వపిరక్ష్యోననునేతికాకుఃరక్ష్యఏవకిలేత్యర్థః॥౩౪½॥అస్మిన్కాలేతుయత్ప్రాప్తం-
మహత్కార్యంతత్కర్తవ్యమేవేతిశేషః- మాతృష్వసేయస్యఖరస్యపుత్రత్వాత్ భ్రాతురిత్యుచ్యతే పార్శ్వతోవనసమీపేవసేత్యర్థః - మమతురా
జ్యకరవశస్యనత్వత్సంమాననేఅవకాశఇతిభావః॥౩౫½॥చతుర్దశానామితి॥ చతుర్దశానాంసహస్రాణాంప్రయాణే ప్రేషణే దానేఅ
న్నపానప్రదానేప్రభుస్తేభ్రాతేత్యన్వయఃభవిష్యతీతితద్వచఃసదాకుర్వన్భవిష్యతి॥ ౪౨½ ॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణిమ
కుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - చతుర్వింశస్సర్గః।

సతుదత్త్వేత్యాది॥౧॥తతఇతి॥నికుంభిలానామలంకాయాఃపశ్చిమద్వారవర్తికాననం॥౨॥తతఇతి॥చైత్య-దేవాయతనంవిష్ఠితంప్ర
వృత్తం॥౩॥కమండలుశిఖాదండోధ్వజశ్చయస్యసతథాఅనేనబ్రహ్మచర్యంసూచితం-నతుబ్రహ్మచర్యాశ్రమఃఅగ్నిష్టోమాదియాజిత్వ

దదర్శ స్వసుతం తత్ర మేఘనాదం భయావహం ॥౪॥ తం సమాసాద్య లంకేశః పరిష్వజ్యాథ బాహుభిః । అబ్రవీత్కి మిదం
వత్స వర్తసే బ్రూహి తత్త్వతః ॥ ౫ ॥ ఉశనా త్వబ్రవీత్తత్ర యజ్ఞసంపత్సమృద్ధయే । రావణం రాక్షసశ్రేష్ఠం ద్విజశ్రేష్ఠో
మహాతపాః ॥ ౬ ॥ అహమాఖ్యామి తే రాజన్ శ్రూయతాం సర్వమేవ తత్ । యజ్ఞాస్తే సప్త పుత్రేణ ప్రాప్తాస్తే బహు
విస్తరాః ॥ అగ్నిష్టోమోఽశ్వమేధశ్చ యజ్ఞో బహుసువర్ణకః । రాజసూయస్తథా యజ్ఞో గోమేధో వైష్ణవస్తథా ॥౮॥ మాహే
శ్వరే ప్రవృత్తే తు యజ్ఞే పుంభిస్సుదుర్లభే । వరాంస్తే లబ్ధవాన్ పుత్రస్సాక్షాత్పశుపతేరిహ ॥ ౯ ॥ కామగం స్యందనం దివ్య
మంతరిక్షచరం ధ్రువం । మాయాం చ తామసీం నామ యయా సంపద్యతే తమః ॥ ౧౦ ॥ ఏతయా కిల సంగ్రామే మాయ
యా రాక్షసేశ్వర । ప్రయుక్తయా గతిః శక్యా న హి జ్ఞాతుం సురాసురైః ॥ ౧౧ ॥ అక్షయావిషుధీ బాణైశ్చాపం చాపి సుదుర్జ
యం । అస్త్రం చ బలవద్రాజన్ శత్రువిధ్వంసనం రణే ॥ ౧౨ ॥ ఏతాన్ సర్వాన్ వరాన్ లబ్ధ్వా పుత్రస్తేఽయం దశానన । అ
ద్య యజ్ఞసమాప్తౌ చ త్వాం దిదృక్షుః స్థితో హ్యహం ॥ ౧౩ ॥ తతోఽబ్రవీద్దశగ్రీవో న శోభనమిదం కృతం । పూజితాశ్శత్రవో
యస్మాత్ ద్రవ్యైరింద్రపురోగమాః ॥ ౧౪ ॥ ఏహీదానీం కృతం విద్ధి సుకృతం తన్న సంశయః । ఆగచ్ఛ సౌమ్య గచ్ఛామస్స్వ
మేవ భవనం ప్రతి ॥ ౧౫ ॥ తతో గత్వా దశగ్రీవస్సపుత్రస్సవిభీషణః । స్త్రియోఽవతారయామాస సర్వాస్తా బాష్పగద్గదాః ॥
౧౬ ॥ లక్షిణ్యో రత్నభూతాశ్చ దేవదానవరక్షసాం । తస్య తాసు మతిం జ్ఞాత్వా ధర్మాత్మా వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౧౭ ॥ ఈ
దృశైస్త్వం సమాచారైర్యశోఽర్థకులనాశనైః । ధర్షణం ప్రాణినాం జ్ఞాత్వా స్వమతేన విచేష్టసే ॥ ౧౮ ॥ జ్ఞాతీంస్తాన్ ధ
ర్షయిత్వేమాస్త్వయానీతా వరాంగనాః । త్వామతిక్రమ్య మధునా రాజన్ కుంభీనసీ హృతా ॥ ౧౯ ॥ రావణస్త్వబ్ర
వీద్వాక్యం నావగచ్ఛామి కిన్న్విదం । కోఽయం యస్తు త్వయాఖ్యాతో మధురిత్యేవ నామతః ॥ ౨౦ ॥ విభీషణస్తు సంక్రుద్ధో
భ్రాతరం వాక్యమబ్రవీత్ । శ్రూయతామస్య పాపస్య కర్మణః ఫలమాగతం ॥ ౨౧ ॥ మాతామహస్య యోఽస్మాకం జ్యే
ష్ఠో భ్రాతా సుమాలినః । మాల్యవానితి విఖ్యాతో వృద్ధః ప్రాజ్ఞో నిశాచరః ॥ ౨౨ ॥ పితా జ్యేష్ఠో జనన్యా నో హ్యస్మాకం చా
ర్యకోఽభవత్ । తస్య కుంభీనసీ నామ దుహితుర్దుహితాభవత్ ॥ ౨౩ ॥ మాతృష్వసురథాస్మాకం సా చ కన్యానలోద్భవా ।
భవత్యస్మాకమేవైషా భ్రాతౄణాం ధర్మతస్స్వసా ॥ ౨౪ ॥ సా హృతా మధునా రాజన్ రాక్షసేన బలీయసా । యజ్ఞ
ప్రవృత్తే పుత్రే తే మయి చాంతర్జలోషితే ॥ ౨౫ ॥ కుంభకర్ణో మహారాజ నిద్రామనుభవత్యథ । నిహత్య రాక్షస
శ్రేష్ఠానమాత్యానిహ సమ్మతాన్ ॥ ౨౬ ॥ ధర్షయిత్వా హృతా సా తు గుప్తాప్యంతఃపురే తవ । శ్రుత్వాపి తన్మహారాజ
క్షాంతమేవ హతో న సః ॥ ౨౭ ॥ యస్మాదవశ్యం దాతవ్యా కన్యా భర్త్రే హి భ్రాతృభిః । తదేతత్కర్మణో హ్యస్య ఫ
లం పాపస్య దుర్మతే ॥ ౨౮ ॥ అస్మిన్నేవాభిసంప్రాప్తం లోకే విదితమస్తు తే ॥ ౨౯ ॥ విభీషణవచశ్శ్రుత్వా రాక్షసేంద్ర
స్స రావణః ॥ దౌరాత్మ్యేనాత్మనోద్ధూతస్తప్తాంభ ఇవ సాగరః ॥ ౩౦ ॥ తతోఽబ్రవీద్దశగ్రీవః క్రుద్ధస్సంరక్తలోచనః ॥ క

స్య వక్ష్యమాణత్వాత్ ॥ ౫ ॥ ఉశనా ఇతి ॥ ఉశనా గురుః శుక్రాచార్యః - ప్రవర్తకత్వాత్ స్వయమబ్రవీదితి భావః ॥ ౬ ॥ అహమితి ॥ యజ్ఞాః ప్ర
సిద్ధాః ॥ ౧౭ ॥ ఈదృశైరితి ॥ స్వమతేన స్వేచ్ఛయా ఉల్లంఘితశాస్త్రమర్యాదయేత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ జ్ఞాతీన్ అనీతస్త్రీబంధూన్ ॥ ౨౦ ॥ అస్య
కర్మణః పరదారాపహరణరూపపాపస్య ఫలమాగతం స్వీయస్వసుర్బలాత్ మధునాహరణం ॥ ౨౧ ॥ పితేతి ॥ అస్మాకం జనన్యాస్సుమాలి
సుతాయాః కైకస్యాః జ్యేష్ఠా భగినీ కాచిదస్తి సా తు నామ్నా పుష్పోత్కటా అపరా కుంభీనసీతి పూర్వముక్తా అస్మాకం త్వార్యకో మాల్యవాన్
అస్మాకం జ్యేష్ఠమాతామహః అస్మాకం జనన్యాశ్చ జ్యేష్ఠః పితా తస్య మాల్యవతః కుంభీనసీ నామ దుహితాస్తి - అనలోద్భవా అనలా మాల్య
వత్సుతా తస్యాః - కన్యా కుంభీనసీత్యర్థః - అస్మన్మాతామహస్య సుమాలినః జ్యేష్ఠపుత్ర్యాః ప్రసిద్ధపుష్పోత్కటాయాః కైకసీ చేతి తయోర్జ్యేష్
ఠః పితా మాల్యవాన్ తస్య పుత్రీ అనలా తస్యాః కన్యా కుంభీనసీ సా అస్మాకం స్వసా జ్యేష్ఠమాతామహపుత్ర్యాః పుత్రీత్వాదత ఏవ ధర్మత
స్స్వసేత్యుక్తా ॥ ౨౪ ॥ సేతి ॥ యజ్ఞప్రవృత్తః యజ్ఞేన ప్రమత్తః విస్మృతస్వగృహకృత్య ఇత్యర్థః - అంతర్జలోషిత ఇతి తపోర్థమితి శేషః ॥
౨౫ ॥ కుంభకర్ణ ఇతి ॥ ఇహ గృహే వర్తమానానితి శేషః - సమ్మతాన్ సిద్ధాన్ ॥ ౨౬ ॥ ధర్షయిత్వేతి ॥ శ్రుత్వాపి ఏవం మధునా స్వస్వహరణం
మత్వా అస్మాకం క్షాంతమేవ నతు మధుర్హతః ॥ ౨౭ ॥ యస్మాదితి ॥ భ్రాతృభిరస్మాభిరిత్యర్థః - తదితి - ఆహూయ కల్యాణపూర్వకం క
న్యాదానం వినా బలాత్ కన్యాగ్రహణం అస్య పాపస్య కర్మణః ఫలం ॥ ౨౮ ॥ అస్మిన్నితి ॥ అస్మిన్నేవ దృష్టం తే అభిసంప్రాప్తం అతః పరమన్య

ల్పవ్రతాం సురథశ్రేష్ఠాశ్శూరాస్సజ్జీభవంతు నః ॥ ౩౦½॥ భ్రాతా మే కుంభకర్ణశ్చ యే చ ముఖ్యా నిశాచరాః । వాహనాన్యధిరోహంతు నానాప్రహరణాయుధాః ॥ అద్య తం సమరే హత్వా మధుం రావణనిర్భయం । సురలోకం గమిష్యామి యుద్ధకాంక్షీ సుహృద్వృతః ॥ ౩౨½ ॥ అక్షౌహిణీసహస్రాణి చత్వార్యగ్ర్యాణి రక్షసాం । నానాప్రహరణాన్యాశు నిర్యయుర్యుద్ధకాంక్షిణాం ॥ ౩౩½॥ ఇంద్రజిత్త్వగ్రతస్సైన్యాత్సైనికాన్ పరిగృహ్య చ । జగామ రావణో మధ్యే కుంభకర్ణశ్చ పృష్ఠతః ॥ ౩౪½॥ విభీషణశ్చ ధర్మాత్మా లంకాయాం ధర్మమాచరత్ । శేషాస్సర్వే మహాభాగా యయుర్మధుపురం ప్రతి ॥ ౩౫½॥ ఖరైరుష్ట్రైర్హయైర్దీప్తైశ్శింశుమారైర్మహోరగైః । రాక్షసాః ప్రయయుస్సర్వే కృత్వాకాశం నిరంతరం ॥ దైత్యాశ్చ శతశస్తత్ర కృతవైరాశ్చ దైవతైః । రావణం ప్రేక్ష్య గచ్ఛంతమన్వగచ్ఛన్ హి పృష్ఠతః ॥ ౩౬½॥ స తు గత్వా మధుపురం ప్రవిశ్య చ దశాననః । న దదర్శ మధుం తత్ర భగినీం తత్ర దృష్టవాన్ ॥ ౩౭½॥ సా చ ప్రహ్వాంజలిర్భూత్వా శిరసా చరణౌ గతా । తస్య రాక్షసరాజస్య త్రస్తా కుంభీనసీ తదా । తాం సముత్థాపయామాస న భేతవ్యమితి బ్రువన్ ॥ ౪౦॥ రావణో రాక్షసశ్రేష్ఠః కించాపి కరవాణి తే ॥ ౪౦½॥ సాబ్రవీద్యది మే రాజన్ ప్రసన్నస్త్వం మహాభుజ । భర్తారం న మమేహాద్య హంతుమర్హసి మానద ॥ ౪౧½॥ న హీదృశం భయం కించిత్కులస్త్రీణామిహోచ్యతే । భయానామపి సర్వేషాం వైధవ్యం వ్యసనం మహత్ ॥ ౪౨½॥ సత్యవాగ్భవ రాజేంద్ర మామవేక్షస్వ యాచతీం । త్వయాప్యుక్తం మహారాజ న భేతవ్యమితి స్వయం ॥ ౪౩½॥ రావణస్త్వబ్రవీద్ధృష్టస్స్వసారం తత్ర సంస్థితాం । క్వ చాసౌ తవ భర్తా వై మమ శీఘ్రం నివేద్యతాం ॥ ౪౪½॥ సహ తేన గమిష్యామి సురలోకం జయాయ హి । తవ కారుణ్యసౌహార్దాన్నివృత్తోఽస్మి మధోర్వధాత్ ॥ ౪౫½॥ ఇత్యుక్తా సా సముత్థాప్య ప్రసుప్తం తం నిశాచరం । అబ్రవీత్సంప్రహృష్టేవ రాక్షసీ సా పతిం వచః ॥ ౪౬½॥ ఏష ప్రాప్తో దశగ్రీవో మమ భ్రాతా మహాబలః । సురలోకజయాకాంక్షీ సాహాయ్యే త్వాం వృణోతి చ ॥ ౪౭½॥ తదస్య త్వం సహాయార్థం సబంధుర్గచ్ఛ రాక్షస । స్నిగ్ధస్య భజమానస్య యుక్తమర్థాయ కల్పితుం ॥ ౪౮½ ॥ తస్యాస్తద్వచనం శ్రుత్వా తథేత్యాహ మధుర్వచః ॥ ౪౯ ॥ దదర్శ రాక్షసశ్రేష్ఠం యథాన్యాయ్యముపేత్య సః । పూజయామాస ధర్మేణ రావణం రాక్షసాధిపం ॥ ౫౦ ॥ ప్రాప్య పూజాం దశగ్రీవో మధువేశ్మని వీర్యవాన్ । తత్ర చైకాం నిశాముష్య గమనాయోపచక్రమే ॥ ౫౧॥ తతః కైలాసమాసాద్య శైలం వైశ్రవణాలయం । రాక్షసేంద్రో మహేంద్రాభస్సేనాముపనివేశయత్ ॥ ౫౨॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - పంచవింశస్సర్గః ॥ ******************************

స తు తత్ర దశగ్రీవస్సహ సైన్యేన వీర్యవాన్ । అస్తం ప్రాప్తే దినకరే నివాసం సమరోచయత్ ॥ ౧॥ ఉదితే విమలే చంద్రే తుల్యపర్వతవర్చసి । ప్రసుప్తం సుమహత్సైన్యం నానాప్రహరణాయుధం ॥ ౨ ॥ రావణస్తు మహావీర్యో నిషణ్ణశ్శైలమూర్ధని । స దదర్శ గుణాంస్తత్ర చంద్రపాదసుశోభితాన్ ॥ ౩ ॥ కర్ణికారవనైర్దీప్తైః కదంబగహనైస్తథా । పద్మినీభిశ్చ ఫుల్లాభిర్మందాకిన్యా జలైరపి ॥ ౪ ॥ చంపకాశోకపున్నాగమందారతరుభిస్తథా । చూతపాటలలోధ్రైశ్చ ప్రియంగ్వర్జునకేతకైః ॥ ౫ ॥ తగరైర్నారికేళైశ్చ ప్రియాళుపనసైస్తథా ॥ ౫½॥ ఏతైరన్యైశ్చ తరుభిరుద్భాసితవనాంతరే ॥ కిన్నరా మదనేనార్తా రక్తా మధురకంఠినః । సమం సంప్రజగుర్యత్ర మనస్తుష్టివివర్ధనం ॥ ౭ ॥ విద్యాధరా మదక్షీబా మదరక్తాంతలోచనాః । యోషిద్భిస్సహ సంక్రాంతాశ్చిక్రీడుర్జహృషుశ్చ వై ॥ ౮ ॥ ఘంటానామివ సన్నాదశ్శుశ్రువే మధురస్స్వరః । అప్సరోగణసంఘానాం గాయతాం ధనదాలయే ॥ ౯ ॥ పుష్పవర్షాణి ముంచంతో నగాః పవనతాడితాః । శైలం తం వాసయంతీ

త్రాపి లోకే విదితమస్తు ॥ ౩౧½॥ అద్యేతి । రావణాన్నిర్భయో రావణనిర్భయః ॥ ౪౦ ॥ కించాపీతి । అన్యదపి తవ ప్రియమిత్యర్థః ॥ ౪౧½॥ న హీతి ॥ ఈదృశం భయం భర్తృవధసంభవభయమిత్యర్థః ॥ ౪౨½॥ సత్యవాగ్భవేతి న భేతవ్యమితి వచనం సత్యం కుర్విత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ దదర్శేతి ॥ యథాన్యాయ్యమితి అర్ఘ్యాద్యుపచారమిత్యర్థః ॥ ౫౨ ॥ ఇతి శ్రీ గోవిందరాజవిరచితే - మణిమకుటాఖ్యాసే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - పంచవింశస్సర్గః ॥ ❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

౧ ॥ ఉదిత ఇతి ॥ తుల్యపర్వతవర్చసి స్వనివిష్టకైలాసతుల్యే ॥ ౨ ॥ రావణ ఇతి ॥ గుణాన్ భోగార్హధర్మాన్ ॥ ౩ ॥ కర్ణికారేతి కదంబగహనైః కదంబవనైః ॥ ౫½॥ కిన్నరా ఇతి ॥ రక్తా రాగయుక్తా మధురకంఠినః మధురకంఠధ్వనయః సమం సహ స్త్రీభిరితి శేషః ॥ ౯ ॥ పుష్పవర్షా-

వ మధుమాధవగంధినః ॥౧౦॥ మధుపుష్పరజఃపృక్తం గంధమాదాయ పుష్కలం । ప్రవవావర్ధయన్ కామం రావణస్య సు-
ఖోఽనిలః ॥౧౧॥ గేయాత్పుష్పసమృద్ధ్యా చ శైత్యాద్వాయోర్గిరేర్గుణాత్ । ప్రవృత్తాయాం రజన్యాం చ చంద్రస్యోదయ-
నేన చ ॥౧౨॥ రావణస్సుమహావీర్యః కామస్య వశమాగతః । వినిశ్వస్య వినిశ్వస్య శశినం సమవైక్షత ॥౧౩॥ ఏతస్మిన్నంతరే త-
త్ర దివ్యాభరణభూషితా । సర్వాప్సరోవరా రంభా దివ్యపుష్పవిభూషితా ॥౧౪॥ దివ్యచందనలిప్తాంగీ మందారకృతమూ-
ర్ధజా । దివ్యోత్సవకృతారంభా పూర్ణచంద్రనిభాననా ॥౧౫॥ చక్షుర్మనోహరం పీనం మేఖలాదామభూషితం । సముద్వ-
హంతీ జఘనం రతిప్రాభృతముత్తమం ॥౧౬॥ కృతైర్విశేషకైరార్ద్రైః షడర్తుకుసుమోద్భవైః ॥౧౭॥ బభావన్యతమేవ
శ్రీః కాంతిశ్రీద్యుతికీర్తిభిః । నీలం సతోయమేఘాభం వస్త్రం సమవకుంఠితా ॥౧౮॥ యస్యా వక్త్రం శశినిభం భ్రువౌ చాప-
నిభే శుభే । ఊరూ కరికరాకారౌ కరౌ పల్లవకోమలౌ ॥౧౯॥ సైన్యమధ్యేన గచ్ఛంతీ రావణేనోపవీక్షితా ॥౧౯½॥ తాం సము-
త్థాయ గచ్ఛంతీం కామబాణవశం గతః । కరే గృహీత్వా లజ్జంతీం స్మయమానోఽభ్యభాషత ॥౨౦½॥ క్వ గచ్ఛసి వరారోహే
కాం సిద్ధిం భజసే స్వయం । కస్యాభ్యుదయకాలోఽయం యస్త్వాం సముపభోక్ష్యతే ॥౨౧½॥ త్వదాననరసస్యాద్య పద్మోత్ప-
లసుగంధినః । సుధామృతరసస్యేవ కోఽద్య తృప్తిం గమిష్యతి ॥౨౨½॥ స్వర్ణకుంభనిభౌ పీనౌ శుభౌ భీరు నిరంతరౌ । కస్యోరస్థల-
సంస్పర్శం దాస్యతస్తే కుచావిమౌ ॥౨౩½॥ సువర్ణచక్రప్రతిమం స్వర్ణదామచితం పృథు । అధ్యారోహతి కస్తేఽద్య జఘనం
స్వర్గరూపిణం ॥౨౪½॥ మద్విశిష్టః పుమాన్ కోఽద్య శక్రో విష్ణురథాశ్వినౌ । మామతీత్య హి యం చ త్వం యాసి భీరు న
శోభనం । విశ్రమ త్వం పృథుశ్రోణి శిలాతలమిదం శుభం ॥౨౬½॥ త్రైలోక్యే యః ప్రభుశ్చైవ మదన్యో నైవ విద్యతే ॥
౨౭॥ తదేవం ప్రాంజలిః ప్రహ్వో యాచతే త్వాం దశాననః । భర్తుర్భర్తా విధాతా చ త్రైలోక్యస్య భజస్వ మాం ॥
౨౮॥ ఏవముక్తాబ్రవీద్రంభా వేపమానా కృతాంజలిః । ప్రసీద నార్హసే వక్తుమీదృశం త్వం హి మే గురుః ॥౨౯॥
అన్యేభ్యోఽపి త్వయా రక్ష్యా ప్రాప్నుయాం ధర్షణం యది । తద్ధర్మతః స్నుషా తేఽహం తత్త్వమేవ బ్రవీమి తే ॥౩౦॥ అథా-
బ్రవీద్దశగ్రీవశ్చరణాధోముఖీం స్థితాం । రోమహర్షమనుప్రాప్తాం దృష్టమాత్రేణ తాం తదా ॥౩౧॥ సుతస్య యది మే భా-
ర్యా తతస్త్వం హి స్నుషా భవేః । బాఢమిత్యేవ సా రంభా ప్రాహ రావణముత్తరం ॥౩౨॥ ధర్మతస్తే సుతస్యాహం భార్యా
రాక్షసపుంగవ ॥౩౩॥ పుత్రః ప్రియతరః ప్రాణైర్భ్రాతుర్వైశ్రవణస్య తే ॥౩౩½॥ విఖ్యాతస్త్రిషు లోకేషు నలకూ-
బర ఇత్యయం । ధర్మతో యో భవేద్విప్రః క్షత్రియో వీర్యతో భవేత్ । క్రోధాద్యశ్చ భవేదగ్నిః క్షాంత్యా చ వసుధాస-
మః ॥౩౫॥ తస్యాస్మి కృతసంకేతా లోకపాలసుతస్య వై । తముద్దిశ్య తు మే సర్వం విభూషణమిదం కృతం । తథా తస్య హి
నాన్యస్య భావో మాం ప్రతి తిష్ఠతి ॥౩౬½॥ తేన సత్యేన మాం రాజన్ మోక్తుమర్హస్యరిందమ ॥౩౭॥ స హి తిష్ఠతి ధర్మాత్మా
మాం ప్రతీక్ష్యన్ సముత్సుకః । తత్ర విఘ్నం సుతస్యేహ కర్తుం నార్హసి ముంచ మాం ॥౩౮॥ సద్భిరాచరితం మార్గం గ-
చ్ఛ రాక్షసపుంగవ । మాననీయో మమ త్వం హి పాలనీయా తథాస్మి తే ॥౩౯॥ ఏవముక్తో దశగ్రీవః ప్రత్యువాచ వినీతవత్ ।
స్నుషాస్మి యదవోచస్త్వమేకపత్నీష్వయం క్రమః । దేవలోకస్థితిరియం సురాణాం శాశ్వతీ మతా ॥౪౦½॥ పతిరప్సరసాం
నాస్తి న చైకస్త్రీపరిగ్రహః ॥౪౧॥ ఏవముక్త్వా స తాం రక్షో నివేశ్య చ శిలాతలే । కామభోగాభిసంసక్తో మైథునాయో-

---

గంధీతి ॥ వాసయంతి అధివాసయుక్తం కుర్వంతి మధుమాధవగంధినః నిత్యమేవ మధుమాధవాభ్యాం చైత్రవైశాఖాభ్యాం వసంతమాసాభ్యాం గం-
ధినః తత్కాలికపుష్పగంధా ఇత్యర్థః ॥౧౦॥ మధ్వితి ॥ మధుపుష్పరజః పృక్తం మధునా మకరందేన పుష్పరజసా చ సంసృష్టం ॥౧౪॥
దివ్యేతి ॥ మందారకృతమూర్ధజా మందారపుష్పకృతాలంకారకేశేత్యర్థః ॥౧౫॥ రతిప్రాభృతం రత్యుపహారభూతం రతివర్ధకమిత్యర్థః ॥
౧౬॥ కృతైరితి ॥ షడర్తుకుసుమోద్భవైః షడృతుకుసుమోద్భవైరిత్యర్థః - ఋకారస్య గుణశ్ఛాందసః విశేషకైః అలంకారైరిత్యర్థః ॥
౧౭॥ బభావితి ॥ శ్రీః కాంతిద్యుతిమతీ క్రియాదేవస్త్రీవిశేషాణామన్యతమేవ స్థితా అభిసాంత్వేన నీలవస్త్రమాదాయ సమవకుంఠితా ప్రా-
వృతవతీ ॥౨౦½॥ క్వేతి ॥ కాం సిద్ధిం కస్య భాగ్యసిద్ధిమిత్యర్థః ॥౨౧॥ సుధామృతరసస్యేవ అమృతాదమృతరసస్యేవేత్యర్థః - తృప్తిరూపా శేష-
స్త్రీ ॥౩౩½॥ ధర్మత ఇతి ॥ ధర్మతః ధర్మానుష్ఠానవిషయే ॥౩౫॥ తస్యేతి ॥ కృతసంకేతా కృతరతిసంకేతా యథాశస్తథా మాం ప్రతి నాన్య-
స్య తథా మామభిభావస్తం ప్రతితిష్ఠతీత్యర్థః ॥౩౯॥ స్నుషాస్మీతి యదవోచః స్నుషాస్మీతి యదవోచ ఇత్యర్థః ॥౪౨॥ సా విముక్తేతి ॥ సంభో-

పచక్రమే॥ ౪౨॥ సావిముక్తా తతో రంభా భ్రష్టమాల్యవిభూషణా। గజేంద్రాక్రీడమథితా నదీవాకులతాంగతా॥౪౩॥ లులితాకులకేశాంతా కరవేపితపల్లవా।పవనేనావధూతేవ లతా కుసుమశాలినీ॥ ౪౪ ॥ సా వేపమానా లజ్జంతీ భీతా కరకృతాంజలిః। నలకూబరమాసాద్య పాదయోర్నిపపాత హ॥ ౪౫॥ తదవస్థాం చ తాం దృష్ట్వా మహాత్మా నలకూబరః। అబ్రవీత్కిమిదం భద్రే పాదయోః పతితాసి మే॥ ౪౬॥ సా వై నిశ్వసమానా తు వేపమానా కృతాంజలిః। తస్మై సర్వం యథాతత్త్వమాఖ్యాతుముపచక్రమే॥ ౪౭॥ ఏష దేవ దశగ్రీవః ప్రాప్తో గంతుం త్రివిష్టపం। తేన సైన్యసహాయేన నిశేయం పరిణామితా॥ ౪౮॥ ఆయాంతీ తేన దృష్టాస్మి త్వత్సకాశమరిందమ। గృహీతా తేన పృష్టాస్మి కస్య త్వమితి రక్షసా॥ ౪౯॥ మయా తు సర్వం యత్సత్యం తస్మై సర్వం నివేదితం। కామమోహాభిభూతాత్మా నాశ్రౌషీత్తద్వచో మమ॥ ౫౦॥యాచ్యమానో మయా దేవ స్నుషా తేహమితి ప్రభో। తత్సర్వం పృష్ఠతః కృత్వా బలాత్తేనాస్మి ధర్షితా॥ ౫౧॥ ఏవం త్వమపరాధం మే క్షంతుమర్హసి సువ్రత।నహి తుల్యబలః సౌమ్య స్త్రియాశ్చ పురుషస్య చ ॥ ౫౨ ॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు సంక్రుద్ధస్తదా వైశ్రవణాత్మజః। ధర్షణాం తాం పరాం శ్రుత్వా ధ్యానం సంప్రవివేశ హ॥ ౫౩ ॥ తస్య తత్కర్మ విజ్ఞాయ తదా వైశ్రవణాత్మజః। ముహూర్తాత్ క్రోధతామ్రాక్షస్తోయం జగ్రాహ పాణినా॥ ౫౪ ॥ గృహీత్వా సలిలం సర్వముపస్పృశ్య యథావిధి। ఉత్ససర్జ తదా శాపం రాక్షసేంద్రాయ దారుణం॥౫౫॥ అకామా తేన యస్మాత్త్వం బలాద్భద్రే ప్రధర్షితా।తస్మాత్స యువతీమన్యాం నాకామాముపయాస్యతి॥ ౫౬॥ యదా హ్యకామాం కామార్తో ధర్షయిష్యతి యోషితం। మూర్ధా తు సప్తధా తస్య శకలీభవితా తదా॥ ౫౭॥తస్మిన్నుదాహృతే శాపే జ్వలితాగ్నిసమప్రభే। దేవదుందుభయో నేదుః పుష్పవృష్టిశ్చ ఖాచ్చ్యుతా॥ ౫౮॥ పితామహముఖాశ్చైవ సర్వే దేవాః ప్రహర్షితాః॥ ౫౯॥జ్ఞాత్వా లోకగతిం సర్వాం తస్య మృత్యుం చ రక్షసః। ఋషయః పితరశ్చైవ ప్రీతిమాపురనుత్తమాం॥ ౬౦॥ శ్రుత్వా తు స దశగ్రీవస్తం శాపం రోమహర్షణం। నారీషు మైథునే భావం నాకామాస్వభ్యరోచయత్॥ ౬౧॥ తేన నీతాః స్త్రియః ప్రీతిమాపుస్సర్వాః పతివ్రతాః। నలకూబరనిర్ముక్తం శాపం శ్రుత్వా మనఃప్రియం॥౬౨॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-షడ్వింశస్సర్గః॥ *************** కైలాసం లంఘయిత్వాథ దశగ్రీవస్స రావణః। ఆససాద మహాతేజా ఇంద్రలోకం నిశాచరః॥౧॥ తస్య రాక్షససైన్యస్య సమంతాదుపయాస్యతః। దేవలోకం యయౌ శబ్దో మథ్యమానార్ణవోపమః॥ ౨ శ్రుత్వా తు రావణం ప్రాప్తమింద్రశ్చలిత ఆసనాత్। అబ్రవీత్తత్ర తాన్దేవాన్సర్వానేవ సమాగతాన్॥ ౩ ॥ ఆదిత్యాన్సవసూన్రుద్రాన్విశ్వాంస్సాధ్యాన్మరుద్గణాన్।సజ్జీభవత యుద్ధార్థం రావణస్య దురాత్మనః॥ ౪॥ ఏవముక్తాస్తు శక్రేణ దేవాశ్శక్రసమా యుధి।సన్నహ్యసుమహాసత్త్వా యుద్ధశ్రద్ధాసమన్వితాః॥ ౫॥ స తు దీనః పరిత్రస్తో మహేంద్రో రావణం ప్రతి। విష్ణోస్సమీపమాగమ్య వాక్యమేతదువాచ హ॥ ౬॥ విష్ణో కథం కరిష్యామి మహావీర్యపరాక్రమః। అసౌ హి బలవాన్రక్షో యుద్ధార్థమభివర్తతే॥ ౭॥వరప్రదానాద్బలవాన్నఖల్వన్యేన హేతునా। తత్తు సత్యవచః కార్యం యదుక్తం పద్మయోనినా॥ ౮॥ తద్యథా నముచిర్వృత్రో బలిర్నరకశంబరౌ। త్వద్బలం సమవష్టభ్య మయా దగ్ధాస్తథా కురు॥ ౯॥ నహ్యన్యో దేవదేవేశ త్వామృతే మధుసూదన। గతిః పరాయణం నాస్తి త్రైలోక్యే సచరాచరే॥ ౧౦॥ త్వం హి నారాయణశ్శ్రీమాన్పద్మనాభస్సనాతనః। త్వయేమే సాధితా లోకాశ్శక్రశ్చాహం సురేశ్వరః॥ ౧౧॥ త్వయా సృష్టమిదం సర్వం త్రైలోక్యం సచరాచరం। త్వామేవ భగవంత్సర్వే ప్రవిశంతి యుగక్షయే॥ ౧౨ ॥ తథా చక్ష్వ యథాతత్త్వం

గానంతరమితి శేషః-గజేంద్రాక్రీడమథితా గజేంద్రాక్రీడేన మథితా-కరవేపితపల్లవా వేపితకరపల్లవా॥ ౪౪॥ ఏషఇతి॥ పరిణామితా యాపితేత్యర్థః-ఇహేతి శేషః॥౫౨॥ఏతదితి॥ధ్యానం సంప్రవివేశేతి ఏతదుక్తార్థస్సత్యోవా నవేతి జ్ఞాతుమితి శేషః॥ ౫౪ ॥ గృహీత్వేతి॥ఉపస్పృశ్యచక్షురాదీంద్రియమితి శేషః॥ ౫౬॥ యదేతి॥సప్తధా సప్తప్రకారేణ-శకలీభవితా ॥ ౫౮ ॥ జ్ఞాత్వేతి॥లోకగతిం లోకస్యతల్పీడామూలకదుర్దశాం - ఇదంచ వచనం సీతాదేవ్యా అక్షతత్వస్య సమ్యగవబోధనార్థం॥ ౬౧॥ ఇతి శ్రీ గోవిందరాజ విరచితే - మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - షడ్వింశస్సర్గః.

కైలాసమిత్యాది॥౧॥౮॥త్వద్బలమితి॥త్వద్బలమాశ్రిత్య యథా నముచ్యాదయో హతాస్తథా అస్యాపి హననోపాయం కుర్విత్యర్థః॥౯॥నేతి॥దేవేతి సంబుద్ధిః॥౧౨ ॥ తథేతి॥తత్తస్మాత్కారణాత్ యథా మే జయస్స్యాత్ తథా తత్త్వముపాయతత్త్వం ఆచక్ష్వ-స్వయమేవ యు

త్వందేవదేవమమస్వయం। అపిచక్రసహాయస్త్వంయోత్స్యసేరావణంప్రభో॥ ౧౩॥ ఏవముక్తస్సశక్రేణదేవోనా
రాయణఃప్రభుః।అబ్రవీన్నపరిశ్రాంతఃకార్యస్తే(శ్రూ)యతాంచమే॥ ౧౪ ॥ నతావదేషదుష్టాత్మాశక్యోజేతుంసురా
సురైః॥హంతుంచాపిసమాసాద్యవరదానేనదుర్జయః॥ ౧౫ ॥ సర్వథాతుమహత్కర్మకరిష్యతిబలోత్కటః । రా
క్షసఃపుత్రసహితోదృష్టమేతన్నిసర్గతః॥ ౧౬॥ యత్తుమాంత్వమభాషిష్ఠయుధ్యస్వేతిసురేశ్వర । నాహంతంప్రతి
యోత్స్యామిరావణంరాక్షసంయుధి॥ ౧౭॥ నాహత్వాసమరేశత్రుంవిష్ణుఃప్రతినివర్తతే।దుర్లభశ్చైవకామోద్య
వరగుప్తాద్ధిరావణాత్॥ ౧౮॥ ప్రతిజానేచదేవేంద్రత్వత్సమీపేశతక్రతో। భవితాస్మియథాస్యాహంరక్షసోమృత్యు
కారణం॥ ౧౯॥ అహమేవనిహంతాస్మిరావణంసపురస్సరం। దేవతానందయిష్యామిజ్ఞాత్వాకాలముపాగతం॥ ౨౦॥ఏ
తత్తేకథితంతత్వందేవరాజశచీపతే॥ ౨౦॥ యుధ్యస్వవిగతత్రాసస్సురైస్సార్ధంమహాబల॥ ౨౧॥ తతోరుద్రాస్స
హాదిత్యావసవోమరుతోశ్వినౌ। సన్నద్ధానిర్యయుస్తూర్ణంరాక్షసానభితఃపురాత్॥ ౨౨॥ ఏతస్మిన్నంతరేనాదశ్శుశ్రు
వేరజనీక్షయే। తస్యరావణసైన్యస్యప్రయుద్ధస్యసమంతతః ॥ ౨౩ ॥ తేప్రయుద్ధామహావీర్యాహ్యన్యోన్యమభివీక్ష్య
వై।సంగ్రామమేవాభిముఖాహ్యభ్యవర్తంతహృష్టవత్॥ ౨౪॥ తతోదైవతసైన్యానాంసంక్షోభస్సమజాయత। త
దక్షయంమహాసైన్యందృష్ట్వాసమరమూర్ధని ॥ ౨౫ ॥ తతోయుద్ధంసమభవద్దేవదానవరక్షసాం । ఘోరంతుములని
ర్హ్రాదంనానాప్రహరణోద్యతం॥ ౨౬॥ ఏతస్మిన్నంతరేశూరారాక్షసాఘోరదర్శనాః।యుద్ధార్థంసమవర్తంత
సచివారావణస్యతే॥ ౨౭॥మారీచశ్చప్రహస్తశ్చమహాపార్శ్వమహోదరౌ । అకంపనోనికుంభశ్చశుకస్సారణ
ఏవచ॥ ౨౮॥ సంహ్రాదోధూమకేతుశ్చమహాదంష్ట్రోఘటోదరః । జంబుమాలీమహాహ్రాదోవిరూపాక్షశ్చరాక్షసః ॥
౨౯॥సుప్తఘ్నోయజ్ఞకోపశ్చదుర్ముఖోదూషణఃఖరః। త్రిశిరాఃకరవీరాక్షస్సూర్యశత్రుశ్చరాక్షసః॥ ౩౦॥ మహాకా
యోతికాయశ్చదేవాంతకనరాంతకౌ। ఏతైస్సర్వైఃపరివృతోమహావీర్యోమహాబలః॥౩౧॥ రావణస్యార్యకస్సైన్యం
సుమాలీప్రవివేశహ। సదైవతగణాంత్సర్వాన్నానాప్రహరణైశ్శితైః। వ్యధ్వంసయత్సుసంక్రుద్ధోవాయుర్జలధరా
నివ॥ ౩౨॥ తద్దైవతబలంరామహన్యమానంనిశాచరైః। ప్రణున్నంసర్వతోదిగ్భ్యస్సింహనున్నామృగాఇవ॥౩౩॥ఏ
తస్మిన్నంతరేశూరోవసూనామష్టమోవసుః । సావిత్రఇతివిఖ్యాతఃప్రవివేశరణాజిరం॥౩౪॥తథాదిత్యామహావీర్యా
త్వష్టాపూషాచతౌసమం। నిర్భయౌసహసైన్యేనతదాప్రావిశతాంరణే॥ ౩౫॥ తతోయుద్ధంసమభవత్సురాణాం
సహరాక్షసైః। క్రుద్ధానాంరక్షసాంకీర్తింసమరేష్వనివర్తినాం॥ ౩౬॥ తతస్తేరాక్షసాస్సర్వేవిబుధాంత్సమరే
స్థితాన్। నానాప్రహరణైర్ఘోరైర్జఘ్నుశ్శతసహస్రశః ॥ ౩౭ ॥ దేవాశ్చరాక్షసాన్ఘోరాన్మహాబలపరాక్ర
మాన్।సమరేవిమలైశ్శస్త్రైరుపనిన్యుర్యమక్షయం । ఏతస్మిన్నంతరేరామసుమాలీనామరాక్షసః । నానాప్రహరణైః
క్రుద్ధస్తత్సైన్యంసోభ్యవర్తత॥౩౯॥ సదైవతబలంసర్వంనానాప్రహరణైశ్శితైః।వ్యధ్వంసయతసంక్రుద్ధోవాయు
ర్జలధరంయథా॥ ౪౦॥ తేమహాబాణవర్షైశ్చశూలప్రాసైస్సుదారుణైః।హన్యమానాస్సురాస్సర్వేనవ్యతిష్ఠంత
సంహతాః॥ ౪౧॥ తతోవిద్రావ్యమాణేషుదైవతేషుసుమాలినా। వసూనామష్టమఃక్రుద్ధస్సావిత్రోవైవ్యవస్థితః ॥
౪౨॥ సంవృతస్స్వైరథానీకైఃప్రహరంతంనిశాచరం।విక్రమేణమహాతేజావారయామాససంయుగే॥ ౪౩ ॥ తత
స్తయోర్మహాయుద్ధమభవల్లోమహర్షణం॥ ౪౪॥ సుమాలినోవసోశ్చైవసమరేష్వనివర్తినోః। తతస్తస్యమహా
బాణైర్వసునాసుమహాత్మనా। నిహతఃపన్నగరథఃక్షణేనవినిపాతితః॥ ౪౫॥ హత్వాతుసంయుగేతస్యరథంబాణశతై
శ్చితం। గదాంతస్యవధార్థాయవసుర్జగ్రాహపాణినా ॥ ౪౬ ॥ తతఃప్రగృహ్యదీప్తాగ్రాంకాలదండోపమాంగ
దాం। తాంమూర్ధ్నిపాతయామాససావిత్రోవైసుమాలినః॥ ౪౭ ॥ సాతస్యోపరిచోల్కాభాపతంతీవబభౌగదా ।

ధ్యస్వేతివాబ్రూహీతిశేషః॥ ౧౫ ॥ సర్వేతి॥మహత్కర్మయుద్ధకర్మ - కరిష్యతీత్యేతత్సహజజ్ఞానశక్త్యాదృష్టమవగ
తం॥౧౬॥యత్త్వితి॥నాహంప్రతియోత్స్యామి ఇదానీమితిశేషః॥౨౨ ॥ ఏతస్మిన్నితి॥ప్రకృష్టంయుద్ధంయస్యతత్ప్రయు
ద్ధం॥౨౩॥తఇతి॥హృష్టవత్ హృష్టాస్సంతః॥౨౯॥సుప్తఘ్నఇతి॥ కరవీరపుష్పవత్ అక్షిణీయస్యసకరవీరాక్షః॥౩౫॥తత
ఇతి॥ సమరేష్వనివర్తినాంరక్షసాంకీర్తింప్రతిక్రుద్ధానాంసురాణాంరాక్షసైస్సహయుద్ధమభవదితియోజనా॥౪౪॥ సు

ఇంద్రప్రముక్తా గర్జంతీ గిరావివ మహాశనిః॥ ౪౮॥ తస్యైవాస్థిన శిరోనమాంసం దదృశే తదా। గదయా భస్మతాం నీ
తం నిహతస్య రణాజిరే॥ ౪౯॥ తం దృష్ట్వా నిహతం సంఖ్యే రాక్షసాస్తే సమంతతః। వ్యద్రవంత్సహితాస్సర్వే క్రోశమా
నాః పరస్పరం। విద్రావ్యమాణా వసునా రాక్షసా నావతస్థిరే॥ ౫౦॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-సప్తవింశస్సర్గః ****

సుమాలినం హతం దృష్ట్వా వసునా భస్మసాత్కృతం। స్వసైన్యం విద్రుతం చాపి లక్షయిత్వార్దితం సురైః॥ ౧॥ త
తస్స బలవాన్ క్రుద్ధో రావణస్య సుతస్తదా। నివర్త్య రాక్షసాన్ సర్వాన్ మేఘనాదో వ్యవస్థితః॥ ౨॥ సురథేన మహార్హేణ
కామగేన మహారథః। అభిదుద్రావ సేనాం తాం వనాన్యగ్నిరివ జ్వలన్॥ ౩॥ తతః ప్రవిశతస్తస్య వివిధాయుధధారిణః।
విదుద్రువుర్దిశస్సర్వా దర్శనాదేవ దేవతాః॥ ౪॥ న బభూవ తదా కశ్చిద్యుయుత్సోరస్య సంముఖే। సర్వానావిధ్య విత్ర
స్తాంస్తతశ్శక్రో బ్రవీత్సురాన్॥ ౫॥ న భేతవ్యం న గంతవ్యం నివర్తధ్వం రణే సురాః। ఏష గచ్ఛతి పుత్రో మే యుద్ధార్థ
మపరాజితః॥ ౬॥ తతశ్శక్రసుతో దేవో జయంత ఇతి విశ్రుతః। రథేనాద్భుతకల్పేన సంగ్రామే సోభ్యవర్తత॥ ౭॥ తతస్తే
త్రిదశాస్సర్వే పరివార్య శచీసుతం। రావణస్య సుతం యుద్ధే సమాసాద్య ప్రజఘ్నిరే॥ ౮॥ తేషాం యుద్ధం సమభవత్సదృ
శం దేవరక్షసాం। మహేంద్రస్య చ పుత్రస్య రాక్షసేంద్రసుతస్య చ॥ ౯॥ తతో మాతలిపుత్రే తు గోముఖే తు చ రావణిః। సా
రథౌ పాతయామాస శరాన్ కనకభూషణాన్॥ ౧౦॥ శచీసుతశ్చాపి తథా జయంతస్తస్య సారథిం। తం చాపి రావణిః క్రుద్ధః
సమంతాత్ప్రత్యవిధ్యత॥ ౧౧॥ స హి క్రోధసమావిష్టో బలీ విస్ఫారితేక్షణః। రావణిశ్శక్రతనయం శరవర్షైరవాకిరత్॥
౧౨॥ తతో నానా ప్రహరణాంఛితధారాన్ సహస్రశః। పాతయామాస సంక్రుద్ధస్సురసైన్యేషు రావణిః॥ ౧౩॥ శత
ఘ్నీముసలప్రాసగదాఖడ్గపరశ్వధాన్। మహాంతి గిరిశృంగాణి పాతయామాస రావణిః॥ ౧౪॥ తతః ప్రవ్యథితా లోకా
స్సంజజ్ఞే చ తమో మహత్। తస్య రావణపుత్రస్య శత్రుసైన్యాని నిఘ్నతః॥ ౧౫॥ తతస్తద్దైవతబలం సమంతాత్తం శచీసు
తం। బహుప్రకారమస్వస్థమభవచ్ఛరజీవితం॥ ౧౬॥ నాభ్యజానంత చాన్యోన్యం రక్షో వా దేవతాథవా। తత్ర తత్ర విప
ర్యస్తం సమంతాత్పరిధావతి॥ ౧౭॥ దేవా దేవాన్నిజఘ్నుస్తే రాక్షసా రాక్షసాంస్తథా। సంమూఢాస్తమసాచ్ఛన్నా
వ్యద్రవన్నపరే తదా॥ ౧౮॥ ఏతస్మిన్నంతరే వీరః పులోమా నామ వీర్యవాన్। దైత్యేంద్రస్తేన సంగృహ్య శచీపుత్రోపవా
హితః॥ ౧౯॥ సంగృహ్య తం తు దౌహిత్రం ప్రవిష్టస్సాగరం తదా। ఆర్యకస్సహి తస్యాసీత్ పులోమా యేన సా శచీ॥ ౨౦॥ జ్ఞా
త్వా ప్రణాశం తు తదా జయంతస్యాథ దేవతాః। అప్రహృష్టాస్తతస్సర్వా వ్యథితాస్సంప్రదుద్రువుః॥ ౨౧॥ రావణిస్త్వ
థ సంక్రుద్ధో బలైః పరివృతస్స్వకైః। అభ్యధావత దేవాంస్తాన్ ముమోచ చ మహాస్వనం॥ ౨౨॥ దృష్ట్వా ప్రణాశం పుత్ర
స్య దైవతేషు చ విద్రుతం। మాతలిం చాహ దేవేశో రథస్సముపనీయతాం॥ ౨౩॥ స తు దివ్యో మహాభీమస్సజ్జ ఏవ మహారథః।
ఉపస్థితో మాతలినా వాహ్యమానో మహాజవః॥ ౨౪॥ తతో మేఘా రథే తస్మింస్తటిత్వంతో మహాబలాః। అగ్రతో వాయుచ
పలా నేదుః పరమనిస్వనాః॥ ౨౫॥ నానా వాద్యాని వాద్యంత గంధర్వాశ్చ సమాహితాః। ననృతుశ్చాప్సరస్సంఘా నిర్యా
తే త్రిదశేశ్వరే॥ ౨౬॥ రుద్రైర్వసుభిరాదిత్యైస్సాధ్యైశ్చ సమరుద్గణైః। వృతో నానా ప్రహరణైర్నిర్యయౌ త్రిదశాధి
పః॥ ౨౭॥ నిర్గచ్ఛతస్తు శక్రస్య పరుషం పవనో వవౌ। భాస్కరో నిష్ప్రభశ్చాసీన్మహోల్కాశ్చ ప్రపేదిరే॥ ౨౮॥ ఏత
స్మిన్నంతరే వీరో దశగ్రీవః ప్రతాపవాన్। ఆరురోహ రథం దివ్యం నిర్మితం విశ్వకర్మణా॥ ౨౯॥ పన్నగైస్సుమహాభోగై
ర్వేష్టితం రోమహర్షణైః। తేషాం నిశ్వాసవాతేన ప్రదీప్తమివ సంయుగే॥ ౩౦॥ దైత్యైర్నిశాచరైశ్చైవ స రథః పరివా

మాలినమితి ॥ తస్య సుమాలినః ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే
సప్తవింశస్సర్గః-************************** సుమాలినమిత్యాది॥ ౨॥ సురథేనేతి॥ తాం సేనాం దేవసేనాం॥
౪॥ న బభూవేతి॥ ఆవిధ్య ఆవేధం ప్రాప్య-విత్రస్తాన్॥ ౮॥ తేషామితి॥ తేషాం రక్షసాం-సదృశం బలవీర్యానురూపమిత్యర్థః॥
౯॥ తత ఇతి॥ గోముఖ ఇతి మాతలిసుతనామ॥ ౧౪॥ తత ఇతి॥ తమస్సంజజ్ఞే రావణపుత్రస్య-మాయయేతి శేషః॥ ౧౬॥ నాభ్య
జానంతేతి॥ విపర్యస్తం విశీర్ణం॥ ౧౮॥ ఏతస్మిన్నితి॥ పులోమా నామాస్తీతి శేషః- తేన పులోమ్నా-యేన సా శచీ-ఉత్పాదితే
తి శేషః- తస్మాత్ శచీ పౌలోమీతి నామవతీ జాతేత్యర్థః॥ ౨౦॥ జ్ఞాత్వేతి ॥ ప్రణాశమదర్శనం- వ్యథితాః పీడితాః - అత
ఏవ అప్రహృష్టాః॥ ౨౪॥ తత ఇతి॥ వాయుచపలాః వాయుచలితాః॥ ౩౩॥ కుంభకర్ణస్త్వితి॥ నానాప్రహరణోద్యతః-ఉద్య

రితః। సమరాభిముఖో దైత్యో మహేంద్రం సోఽభ్యవర్తత॥ ౩౧ ॥ పుత్రం తం వారయిత్వా తు స్వయమేవ వ్యవస్థితః। సోపి
యుద్ధాద్వినిష్క్రమ్య రావణస్సముపావిశత్ ॥౩౨॥ తతో యుద్ధం ప్రవృత్తం తు సురాణాం రాక్షసైస్సహ। శస్త్రాణి వర్ష
తాం ఘోరం మేఘానామివ సంయుగే॥౩౩॥ కుంభకర్ణస్తు దుష్టాత్మా నానాప్రహరణోద్యతః । నాజ్ఞాయత తదా యుద్ధే
సహ కేనాప్యయుధ్యత॥౩౪॥ దంతైర్భుజాభ్యాం పద్భ్యాం చ శక్తితోమరసాయకైః । యేన కేనైవ సంరబ్ధస్తాడయామా
స వై సురాన్॥౩౫॥ తతో రుద్రైర్మహాఘోరైస్సంగమ్యాథ నిశాచరః । ప్రయుద్ధస్తైశ్చ సంగ్రామే క్షతశ్శస్త్రైర్నిరం
తరం॥౩౬॥ బభౌ శస్త్రాచితతనుః కుంభకర్ణః క్షరన్నసృక్ । విద్యుత్స్తనితనిర్ఘోషో ధారావానివ తోయదః॥౩౭॥ తతస్త
ద్రాక్షసం సైన్యం ప్రయుద్ధం సమరుద్గణైః । రణే విద్రావితం సర్వం నానాప్రహరణైశ్శితైః॥౩౮॥ కేచిద్వినిహతాః కృ
త్తాశ్చేష్టంతి స్మ మహీతలే। వాహనేష్వవసక్తాశ్చ స్థితా ఏవాపరే రణే॥౩౯॥ రథాన్నాగాన్ ఖరానుష్ట్రాన్ పన్నగాంస్తుర
గాన్ రణే। శింశుమారాన్ వరాహాంశ్చ పిశాచవదనాంస్తథా ॥ తాంత్సమాలింగ్య బాహుభ్యాం విష్టబ్ధాః కేచిదుచ్ఛ్రి
తాః। దేవైస్తు శస్త్రసంభిన్నా మమ్రిరే చ నిశాచరాః॥౪౧॥ చిత్రకర్మ ఇవాభాతి స తేషాం రణసంప్లవః । నిహతానాం
ప్రమత్తానాం రాక్షసానాం మహీతలే॥ ౪౨॥ శోణితోదకనిష్యందకంకగృధ్రసమాకులా। ప్రవృత్తా సంయుగముఖే శస్త్ర
గ్రాహవతీ నదీ॥౪౩॥ ఏతస్మిన్నంతరే క్రుద్ధో దశగ్రీవః ప్రతాపవాన్ । నిరీక్ష్య తద్బలం కృత్స్నం దైవతైర్వినిపాతితం॥
౪౪॥ స తం ప్రతివిగాహ్యాశు ప్రవృద్ధం సైన్యసాగరం। త్రిదశాంత్సమరే నిఘ్నం చ్ఛక్రమేవాభ్యవర్తత॥ ౪౫ ॥ ఆగాచ్ఛ
క్రో మహచ్చాపం విస్ఫార్య సుమహాస్వనం। తస్య విస్ఫారఘోషేణ స్వనంతి స్మ దిశో దశ॥ ౪౬ ॥ తద్వికృష్య మహచ్చాప
మింద్రో రావణమూర్ధని। నిపాతయామాస శరాన్ పావకాదిత్యవర్చసః॥౪౭॥ తథైవ చ మహాబాహుర్దశగ్రీవో వ్యవ
స్థితః। శక్రం కార్ముకవిభ్రష్టైశ్శరవర్షైరవాకిరత్ ॥౪౮॥ ప్రయుధ్యతోరథ తయోః బాణవర్షైస్సమంతతః । నజ్ఞాయ
తే తదా కించిత్ సర్వం హి తమసావృతం॥౪౯॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - అష్టావింశస్సర్గః*****************

తతస్తమసి సంజాతే సర్వే తే దేవరాక్షసాః। అయుధ్యంత బలోన్మత్తాస్సూదయంతః పరస్పరం॥౧॥ తతస్తు దేవసై
న్యేన రాక్షసానాం బృహద్బలం। దశాంశం స్థాపితం యుద్ధే శేషం నీతం యమక్షయం ॥ ౨ ॥ తస్మింస్తు తామసే యుద్ధే సర్వే
తే దేవరాక్షసాః। అన్యోన్యం నాభ్యజానంత యుధ్యమానాః పరస్పరం॥౩॥ ఇంద్రశ్చ రావణశ్చైవ రావణిశ్చ మహాబలః।
తస్మింస్తమోజాలవృతే మోహమీయుర్న తే త్రయః॥౪॥ స తు దృష్ట్వా బలం సర్వం నిహతం రావణో బలే । క్రోధమభ్యా
గమత్తీవ్రం మహానాదం చ ముక్తవాన్॥౫॥ క్రోధాత్ సూతం చ దుర్ధర్షస్స్యందనస్థమువాచ హ । పరసైన్యస్య మధ్యే
న యావదంతో నయస్వ మాం॥౬॥ అద్యైతాంస్త్రిదశాంత్సర్వాన్ విక్రమైస్సమరే స్వయం । నానాశస్త్రైర్మహాఘో
రైర్నయామి యమసాదనం॥౭॥ అహమింద్రం వధిష్యామి ధనదం వరుణం యమం। త్రిదశాన్ వినిహత్యాథ స్వయం స్థాస్యా
మ్యథోపరి ॥ ౮ ॥ విషాదో న చ కర్తవ్యశ్శీఘ్రం వాహయ మే రథం॥౯॥ ద్విః ఖలు త్వాం బ్రవీమ్యద్య యావదంతం నయస్వ
మాం॥౧౦॥ అయం స నందనోద్దేశో యత్ర వర్తామహే వయం। నయ మామద్య తత్ర త్వముదయో యత్ర పర్వతః॥ ౧౦॥ త
స్య తద్వచనం శ్రుత్వా తురగాంత్సమనోజవాన్। ఆదిదేశాథ శత్రూణాం మధ్యేనైవ చ సారథిః॥౧౧॥ తస్య తం నిశ్చయం

త నానాప్రహరణః-నాజ్ఞాయత అయం మయా యోద్ధవ్య ఇత్యేకో లక్ష్యత్వేన నజ్ఞాయతే- అపి తు సహ కేనాప్యయుధ్యత-
యేన కేనాపి ప్రాప్తేన సర్వేణాప్యయుధ్యతేత్యర్థః॥౩౫॥ తత ఇతి ॥ ప్రయుద్ధః-ప్రకృష్టయుద్ధః॥౩౯॥ రథానిత్యాదిశ్లోక
ద్వయమేకం వాక్యం॥ విష్టబ్ధాః అవలంబ్య స్థితాః కేచిదుచ్ఛ్రితాశ్చ కేవలం స్థితాశ్చ॥౪౧॥ చిత్రేతి ॥ చిత్రకర్మ ఇవేతి-
వాక్యసంధిరనిత్యః-రణసంప్లవః రణసంమర్దః - చిత్రకర్మేవాశ్చర్యకర ఆభాతీత్యర్థః॥౪౮॥ ప్రయుధ్యతోరితి॥ త
మసావృతం ఉభయశరవర్షసర్వదిక్ఛాదనకృతేనేతి శేషః ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తర
శ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-అష్టావింశస్సర్గః************************* ౫॥ క్రోధాదితి॥ యావదంతః ఇతి-
పరసైన్యస్యాంతో యావత్ తావన్మధ్యేన మాం నయస్వ॥౭॥ అహమితి ॥ అథోపరి సర్వేషాముపరిష్టాదిత్యర్థః॥౯॥ దేవ
సేనామధ్యే ప్రవేశే కిం భవిష్యతీతి విషణ్ణం సారథిం పునశ్చాహ-ద్విః ఖల్విత్యాది॥ యావదంతర్నయస్వ మామితి ద్విః ద్వి
వారం-త్వాం బ్రవీమి ఖలు తత్కథం న నయసీత్యర్థః॥ ౯॥ అపరిమిత దేవసేనాయాః క ఆదిః కోంత ఇత్యత్రాహ- అయమి

జ్ఞాత్వాశక్రోఽథదేవేశ్వరస్తదా। రథస్థస్సమరస్థాంస్తాన్దేవాన్వాక్యమథాబ్రవీత్॥౧౨॥సురాశ్శృణుతమద్వాక్యం
యత్తావన్మమరోచతే। జీవన్నేవదశగ్రీవస్సాధురక్షోనిగృహ్యతామ్॥ ౧౩॥ ఏషహ్యతిబలస్సైన్యైరథేనపవనౌజసా।గ
మిష్యతిప్రవృద్ధోర్మిస్సముద్రఇవపర్వణి॥ ౧౪॥ నహ్యేషహంతుంశక్యోఽద్యవరదానాత్సునిర్భయః। తద్గృహీష్యామ
హేరక్షోయత్తాభవతసంయుగే॥ ౧౫॥ యథాబలౌనిరుద్ధేచత్రైలోక్యంభుజ్యతేమయా। ఏవమేతస్యపాపస్యనిరోధే
మమరోచతే॥ ౧౬॥ తతోఽన్యందేశమాస్థాయశక్రస్సంత్యజ్యరావణమ్। అయుధ్యతమహారాజరాక్షసాంస్త్రాసయన్
రణే। ఉత్తరేణదశగ్రీవఃప్రవివేశానివర్తకః॥ ౧౭॥ దక్షిణేనతుపార్శ్వేనప్రవివేశశతక్రతుః॥ ౧౮ ॥ తతస్సయో
జనశతంప్రవిష్టోరాక్షసాధిపః। దేవతానాంబలంసర్వంశరవర్షైరవాకిరత్ ॥ ౧౯ ॥ తతశ్శక్రోనిరీక్ష్యాథప్రణష్టంతు
స్వకంబలమ్। న్యవర్తయదసంభ్రాంతస్సమావృత్యదశాననమ్॥ ౨౦॥ ఏతస్మిన్నంతరేనాదోముక్తోదానవరాక్షసైః।హా
హతాస్స్మఇతిగ్రస్తందృష్ట్వాశక్రేణరావణమ్॥ ౨౧॥తతోరథంసమాస్థాయరావణిఃక్రోధమూర్ఛితః।తత్సైన్యమతిసం
క్రుద్ధఃప్రవివేశసుదారుణమ్॥ ౨౨॥ తాంప్రవిశ్యమహామాయాంప్రాప్తాంగోపతినాపురా।ప్రవివేశసుసంరబ్ధస్తత్సై
న్యంసమభిద్రవత్ ॥ ౨౩ ॥ ససర్వాన్దేవతాస్త్యక్త్వాశక్రమేవాభ్యధావత। మహేంద్రశ్చమహాతేజానాపశ్యచ్చ
సుతంరిపోః॥ ౨౪॥ విముక్తకవచస్తత్రవధ్యమానోఽపిరావణిః। త్రిదశైస్సుమహావీరైర్నచకారచకించన॥ ౨౫॥ సమా
తలింసమాయాంతంతాడయిత్వాశరోత్తమైః। మహేంద్రంబాణవర్షేణభూయఏవాభ్యవాకిరత్ ॥ ౨౬॥ తతస్త్య
క్త్వారథంశక్రోవిససర్జచసారథిమ్। ఐరావతంసమారుహ్యమృగయామాసరావణిమ్॥ ౨౭॥ సతత్రమాయాబలవా
నదృశ్యోఽథాంతరిక్షగః। ఇంద్రంమాయాపరిక్షిప్తంకృత్వాసంప్రాద్రవచ్ఛరైః॥ ౨౮॥ సతంయదాపరిశ్రాంతమిం
ద్రంజజ్ఞేఽథరావణిః।తదైనంమాయయాబద్ధ్వాస్వసైన్యమభితోఽనయత్ ॥ ౨౯ ॥ తంతుదృష్ట్వాబలాత్తేననీయమానంమ
హారణాత్। మహేంద్రమమరాస్సర్వేకిన్నుస్యాదిత్యచింతయన్॥ ౩౦॥దృశ్యతేనసమాయావీశక్రజిత్సమితింజయః।
విద్యావానపియేనేంద్రోమాయయానీయతేబలాత్ ॥ ౩౧॥ ఏతస్మిన్నంతరేక్రుద్ధాస్సర్వేసురగణాస్తదా। రావణింవి
ముఖీకృత్యశరవర్షైరవాకిరన్॥ ౩౨॥ రావణస్తుసమాసాద్యఆదిత్యాంశ్చవసూంస్తథా।నశశాకససంగ్రామేయో
ద్ధుంశత్రుభిరర్దితః॥ ౩౩॥ సతందృష్ట్వాపరిమ్లానంప్రహారైర్జర్జరీకృతమ్ । రావణిఃపితరంయుద్ధేఽదర్శనస్థోఽబ్రవీ
దిదమ్॥ ౩౪॥ ఆగచ్ఛతాతగచ్ఛామోరణకర్మనివర్త్యతామ్। జితంనోవిదితంతేఽస్తుస్వస్థోభవగతజ్వరః॥౩౫॥ అయంహి
సురసైన్యస్యత్రైలోక్యస్యచయఃప్రభుః। సగృహీతోదేవబలాద్భగ్నదర్పాస్సురాఃకృతాః॥ ౩౬ ॥ యథేష్టంభుంక్ష్వ
లోకాంస్త్రీన్నిగృహ్యారాతిమోజసా। వృథాకింతేశ్రమేణేహయుద్ధమద్యతునిష్ఫలమ్ ॥ ౩౭ ॥ తతస్తేదైవతగణాన్నివృ
త్తారణకర్మణః। తచ్ఛ్రుత్వారావణేర్వాక్యంస్వస్థచేతాబభూవహ ॥ ౩౮ ॥ అథరణవిగతఉత్తమౌజాస్త్రిదశరిపుః
ప్రథితోనిశాచరేంద్రః। స్వసుతవచనమాదృతఃప్రియంతత్సనునిశమ్యజగామచైవసూనుమ్॥ ౩౯ ॥ అతిబలసదృశైః
పరాక్రమైస్త్వంమమకులవంశవివర్ధనప్రభో । యదయమతులబలస్త్వయాఽద్యవైత్రిదశపతిస్త్రిదశాశ్చనిర్జితాః॥
నయరథమధిరోప్యవాసవంనగరమితోవ్రజసేనయావృతస్త్వమ్।అహమపితవపృష్ఠతోద్రుతంవైసహసచివైరనుయా

తి॥వయంయత్రవర్తామహే సనందనోద్దేశః ఏషఆదిః-నినమారభ్యఉదయఃపర్వతోయత్రతత్రమామద్యనయ - సోం
తోదేవసేనాయాః॥౧౫॥యథేతి॥ బలౌబలిదైత్యేనిరుద్ధేఅహంత్వేవకృతనిరోధేసతి - ఎవమేతస్యనిరోధేపీత్యబ్రవీదితి
పూర్వేణాన్వయః॥౧౬॥తతోఽన్యమితి ॥ రావణావస్థితదేశాదిత్యర్థః- రావణంసంత్యజ్యేతివజ్రాదినాప్రహర్తుమశ
క్యత్వాత్ పురస్థితిర్నిష్ప్రయోజనేతిమత్వేతిశేషః॥ఉత్తరేణేతి॥దేవసేనామితిశేషః॥౧౯॥తతఇతి ॥ న్యవర్తయత్ స్వ
సేనయాదశాననంసమావృత్యన్యవర్తయత్ ॥౨౧॥తతఇతి॥తత్సైన్యందేవసైన్యమ్॥ ౨౨ ॥ తామితి॥గోపతినారుద్రేణ॥
౨౮॥సఇతి ॥ స్వసైన్యమభితఃస్వసేనాయాఃపార్శ్వమ్॥౩౦॥ దృశ్యతఇతి ॥ విద్యావానపిఅసురమాయాసంహార్యపి-
మేనానేనరావణినామాయయానీయతే-ఏతత్కిన్నిత్వతిచుక్రుశుః॥౩౩॥సతమితి॥యుద్ధేఅదర్శనస్థోఽబ్రవీదితి - సతిదర్శ
నే-మహేంద్రప్రవనాశయేదితిభావః॥౩౪॥ఆగచ్ఛేతి॥నివర్త్యతాంనివృత్తమస్తుసమాప్తమస్తు ॥ కథంనివృత్తిరిత్యత్రా
హ-జితమితి-భావేనిష్ఠా॥౩౫॥అయంహీతి॥దేవబలాత్ దేవసేనాయాః ॥ ౩౭ ॥ అథేతి॥రణవిగతఃవిగతరణఇత్యర్థః॥

మిహృష్టవత్ ॥ ౪౧ ॥ అథ స బలవృతస్స్వవాహనస్త్రిదశపతిం పరిగృహ్య రావణిః । స్వభవనమభిగమ్య వీర్యవాన్ కృతస
మరాన్ విససర్జ రాక్షసాన్ ॥ ౪౨ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే ఏకోనత్రింశస్సర్గః.********************

జితే మహేన్ద్రేఽతిబలే రావణస్య సుతేన వై । ప్రజాపతిం పురస్కృత్య యయుర్లఙ్కాం సురాస్తదా ॥ ౧ ॥ తత్ర రా
వణమాసాద్య పుత్రభ్రాతృభిరావృతమ్ । అబ్రవీద్గగనే తిష్ఠన్ సామపూర్వం ప్రజాపతిః ॥ ౨ ॥ వత్స రావణ తుష్టోఽస్మి పుత్ర
స్య తవ సంయుగే । అహోఽస్య విక్రమౌదార్యం తవ తుల్యోఽధికోఽపి వా ॥ ౩ ॥ జితం హి భవతా సర్వం త్రైలోక్యం స్వేన
తేజసా । కృతా ప్రతిజ్ఞా సఫలా ప్రీతోఽస్మి స్వసుతేన వై ॥ ౪ ॥ అయం చ పుత్రోఽతిబలస్తవ రావణ వీర్యవాన్ । జగతీన్ద్రజి
దిత్యేవ పరిఖ్యాతో భవిష్యతి ॥ ౫ ॥ బలవాన్ దుర్జయశ్చైవ భవిష్యత్యేవ రాక్షసః । యం సమాశ్రిత్య తే రాజన్ స్థాపితా
స్త్రిదశా వశే ॥ ౬ ॥ తన్ముచ్యతాం మహాబాహో మహేన్ద్రః పాకశాసనః । కించాస్య మోక్షణార్థాయ ప్రయచ్ఛన్తు
దివౌకసః ॥ ౭ ॥ అథాబ్రవీన్మహాతేజా ఇన్ద్రజిత్సమితింజయః । అమరత్వమహం దేవ వృణేయద్యేష ముచ్యతే ॥ చతు
ష్పదాం ఖేచరాణామన్యేషాం చ మహౌజసామ్ । వృక్షగుల్మక్షుపలతాతృణోపలమహీభృతామ్ ॥ ౯ ॥ సర్వేఽపి జన్తవో
న్యోన్యం భేత్తవ్యే సతి బిభ్యతి । అతోఽత్ర లోకే సర్వేషాం సర్వస్మాచ్చ భవేద్భయమ్ ॥ ౧౦ ॥ తతోఽబ్రవీన్మహాతేజా మేఘనా
దం ప్రజాపతిః । నాస్తి సర్వామరత్వం హి కస్యచిత్ప్రాణినో భువి ॥ పక్షిణశ్చ చతుష్పాదో భూతానాం వా మహౌజసామ్ ॥
౧౧ ॥ శ్రుత్వా పితామహేనోక్తమిన్ద్రజిత్ప్రభుణాఽవ్యయమ్ । అథాబ్రవీత్స తత్రస్థం మేఘనాదో మహాబలః ॥
శ్రూయతాం వా భవేత్సిద్ధిశ్శతక్రతువిమోక్షణే ॥ ౧౩ ॥ మమేష్టం నిత్యశో హవ్యైర్మన్త్రైస్సంపూజ్య పావకమ్ । సం
గ్రామమవతర్తుం చ శత్రునిర్జయకాఙ్క్షిణః । అశ్వయుక్తో రథో మహ్యముత్తిష్ఠేత్తు విభావసోః । తత్స్థస్యామరతా
స్యాన్మేష మే నిశ్చయో వరః ॥ ౧౪ ॥ తస్మిన్ యద్యసమాప్తే చ జప్యహోమే విభావసౌ । యుధ్యేయం దేవ సంగ్రామే
తదా మే స్యాద్వినాశనమ్ ॥ ౧౫ ॥ సర్వో హి తపసా దేవ వృణోత్యమరతాం పుమాన్ । విక్రమేణ మయా త్వేతదమరత్వం
ప్రవర్తితమ్ ॥ ౧౬ ॥ ఏవమస్త్వితి తం చాహ వాక్యం దేవః పితామహః । ముక్తశ్చేన్ద్రజితా శక్రో గతాశ్చ త్రిదివం సురాః
౧౭ ॥ ఏతస్మిన్నన్తరే రామ దీనో భ్రష్టామ్బరద్యుతిః । ఇన్ద్రశ్చిన్తాపరీతాత్మా ధ్యానతత్పరతాం గతః ॥ ౧౮ ॥ తం తు
దృష్ట్వా తథాభూతం ప్రాహ దేవః ప్రజాపతిః । శతక్రతో కిము పురా కరోతి స్మ సుదుష్కరమ్ ॥ ౨౦ ॥ అమరేన్ద్ర మయా బు
ద్ధ్యా ప్రజాస్సృష్టాస్తదా ప్రభో । ఏకవర్ణాస్సమాభాషా ఏకరూపాశ్చ సర్వశః ॥ ౨౧ ॥ తాసాం నాస్తి విశేషో హి దర్శనే

---

౪౦ ॥ నయేతి ॥ త్వరితముపనయ స్వేతి పాశేన నిర్జితాన్ ఇతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౪౧ ॥ అథేతి ॥ రాక్షసాన్ విససర్జేతి - స్వం స్వం
నివేశం ప్రతీతి శేషః ॥ ౪౨ ॥ ఇతి శ్రీగోవిన్దరాజవిరచితే - మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - ఏకోన
త్రింశస్సర్గః.****************************** జితఇత్యాది ॥ ౨ ॥ వత్సేతి ॥ అహోఽస్యేతి సన్ధిరార్షః ॥ ౩ ॥ జిత
మితి ॥ స్వసుతేన స్వసుతబలేన - త్వయా కృతా ప్రతిజ్ఞా చతురో దిక్పాలాన్ జేష్యామీతి కృతా ప్రతిజ్ఞా ॥ ౧౦ ॥ తత ఇత్యాది
సార్ధమేకం వాక్యమ్ ॥ సర్వామరత్వం సర్వస్మాదపి నిమిత్తాత్సర్వస్మిన్నపి కాలే మరణరాహిత్యం భువి మత్సృష్టప్రాణి
నాం నాస్తి - పక్ష్యాదిభ్యోఽయన్మరణమ్ ॥ ౧౨ ॥ అథేతి ॥ పూర్వోక్తవివరణమేతత్ ॥ శ్రూయతామితి ॥ వా అథవేత్యర్థః ॥ స
ర్వామరత్వాభావేఽపి శతక్రతువిమోక్షణే తన్నిమిత్తం - మయా సిద్ధిః కాఙ్క్షితా సా శ్రూయతామ్ ॥ ౧౩ ॥ మమేతి ॥ నిత్య
శో నియమేన హవ్యైః - పావకం సంపూజ్య శత్రునిర్జయకాఙ్క్షిణః సంగ్రామమవతర్తుం ప్రవేష్టుం వాఞ్ఛతో మమా
శ్వయుక్తో రథో విభావసోరగ్నేః తత్కాలముత్తిష్ఠేత్ - తస్య మే సంగ్రామే - అమరతా స్యాదేవ - ఏష మే నిశ్చయో వరః ॥
౧౪ ॥ తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్ సాంగ్రామికయాగే అపేక్షితే విభావసౌ జప్యహోమే చాసమాప్తే తు విఘ్నవశాదసమాప్తే
తు యది యుధ్యేయం తదా దైవసంగ్రామ ఏవ వినాశనం భవత్వితి మమేష్టమితి సంబంధః - ప్రకారాన్తరేణ వినాశో మా భూ
దిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ మయా త్వేతద్వరం లోకవిలక్షణం ప్రాప్యత ఇతి విస్మయతే - సర్వ ఇత్యాది ॥ ప్రవర్తితం ప్రకీర్తితం -
దాతవ్యత్వేనేతి శేషః ॥ ౧౮ ॥ ఏతస్మిన్నితి ॥ భ్రష్టామ్బరద్యుతిః భ్రష్టామ్బరాణాం దేవానాం ద్యుతిర్యస్య స తథా ॥ ౧౯ ॥ తమి
తి ॥ హే శతక్రతో - ఏవమిదానీం శోచన్ భవాన్ - పురా సుదుష్కరం కిము కరోతి స్మ - కస్మాత్కృతవానసీత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥
ఏతాదృశదుఃఖబీజం మయా కిం కృతమిత్యత్రాహ - అమరేన్ద్రేత్యాది ॥ ఏకవర్ణాస్సమాభాషాః - ఏకరూపకాన్తిస్వరాః -

లక్షణేపి వా। తతోఽహమేకాగ్రమనాస్తాః ప్రజాః పర్యచింతయమ్॥ ౨౨॥ సోఽహం తాసాం విశేషార్థం స్త్రియమేకాం వినిర్మమే। యద్యత్ప్రజానాం ప్రత్యంగం విశిష్టం తత్తదుద్ధృతమ్॥ ౨౩ ॥ తతో మయా రూపగుణైరహల్యా స్త్రీ వినిర్మితా । హలం నామేహ వైరూప్యం హల్యం తత్ప్రభవం భవేత్॥ ౨౪ ॥ యస్మాన్న విద్యతే హల్యం తేనాహల్యేతి విశ్రుతా । అహల్యేతి మయా శక్ర తస్యా నామ ప్రవర్తితమ్॥ ౨౫॥ నిర్మితాయాం చ దేవేంద్ర తస్యాం నార్యాం సురర్షభ । భవిష్యతీతి కస్యైషా మమ చింతా తతోఽభవత్॥ ౨౬॥ త్వం తు శక్ర తదా నారీం జానీషే మనసా ప్రభో । స్థానాధికతయా పత్నీ మమైషేతి పురందర॥ ౨౭॥ సా మయా న్యాసభూతా తు గౌతమస్య మహాత్మనః। న్యస్తా బహూని వర్షాణి తేన నిర్యాతితా చ హ ॥ ౨౮ ॥ తతస్తస్య పరిజ్ఞాయ మయా స్థైర్యం మహామునేః। జ్ఞాత్వా తపసి సిద్ధిం చ పత్న్యర్థం స్పర్శితా తదా॥ ౨౯॥ స తు తయా సహ ధర్మాత్మా రమతే స్మ మహామునిః।...

తతస్తస్య పరిజ్ఞాయ మయా స్థైర్యం మహామునేః। జ్ఞాత్వా తపసి సిద్ధిం చ పత్న్యర్థం స్పర్శితా తదా॥ ౨౯॥ సంక్రుద్ధస్త్వం హి ధర్మాత్మా గత్వా తస్యాశ్రమం మునేః। దృష్టవాంశ్చ తదా తాం స్త్రియం దీప్తామగ్నిశిఖామివ॥ ౩౦॥ సా త్వయా ధర్షితా శక్ర కామార్తేన సమన్యునా। దృష్టస్త్వం చ తదా తేన హ్యాశ్రమే పరమర్షిణా॥ ౩౧ ॥ తతః క్రుద్ధేన తేనాసి శప్తః పరమతేజసా। గతోఽసి యేన దేవేంద్ర దశాభాగవిపర్యయమ్॥ ౩౨ ॥ యస్మాన్మే ధర్షితా పత్నీ త్వయా వాసవ నిర్భయమ్। తస్మాత్త్వం సమరే రాజంఛత్రుహస్తం గమిష్యసి॥ ౩౩॥ అయం తు భావో దుర్బుద్ధే యస్త్వయేహ ప్రవర్తితః। మానుషేష్వపి లోకేషు భవిష్యతి న సంశయః॥ ౩౪॥ తత్రార్ధం తస్య యః కర్తా త్వయ్యర్ధం నిపతిష్యతి। న చ తే స్థావరం స్థానం భవిష్యతి న సంశయః॥ ౩౫॥ యశ్చ యశ్చ సురేంద్రః స్యాద్ధ్రువః స న భవిష్యతి। ఏష శాపో మయా ముక్త ఇత్యసౌ త్వాం తదాబ్రవీత్॥ ౩౬॥ తాం తు భార్యాం స నిర్భర్త్స్య సోఽబ్రవీత్సుమహాతపాః । దుర్వినీతే వినిధ్వంస మమాశ్రమసమీపతః॥ ౩౭ ॥ రూపయౌవనసంపన్నా యస్మాత్త్వమనవస్థితా । తస్మాద్రూపవతీ లోకే న త్వమేకా భవిష్యసి ॥ ౩౮॥ రూపం చ తే ప్రజాస్సర్వా గమిష్యంతి న సంశయః। యత్తదేకం సమాశ్రిత్య విభ్రమోఽయముపస్థితః॥ ౩౯ ॥ తదా ప్రభృతి భూయిష్ఠం ప్రజా రూపసమన్వితాః। సా తం ప్రసాదయామాస మహర్షిం గౌతమం తదా॥ ౪౦॥ అజ్ఞానాద్ధర్షితా నాథ త్వద్రూపేణ దివౌకసా। న కామకారాద్విప్రర్షే ప్రసాదం కర్తుమర్హసి ॥ ౪౧ ॥ అహల్యయా త్వేవముక్తః ప్రత్యువాచ స గౌతమః। ఉత్పత్స్యతి మహాతేజా ఇక్ష్వాకూణాం మహారథః॥ ౪౨॥ రామో నామ శ్రుతో లోకే వనం చాప్యుపయాస్యతి। బ్రాహ్మణార్థే మహాబాహుర్విష్ణుర్మానుషవిగ్రహః। తం ద్రక్ష్యసి యదా భద్రే తతః పూతా భవిష్యసి॥ ౪౩॥ స హి పావయితుం శక్తస్త్వయా యద్దుష్కృతం కృతమ్। తస్యాతిథ్యం చ కృత్వా వై మత్సమీపం గమిష్యసి॥ ౪౪॥

ఏకరూపాః సమానవయోవస్థాకాలాః॥ ౨౧॥ తాసామితి॥ దర్శనే సౌందర్య-లక్షణే నయనాద్యవయవసౌష్ఠవే చ- తాసాం విశేషో నాసీత్ ॥ తతోఽహమితి॥ ఏకాగ్రమనాస్సావధానస్సన్ తాః ప్రజా ఉద్దిశ్య పర్యచింతయం - తాసాం విశేషకరణప్రకారమచింతయమ్॥ ౨౨ ॥ సోఽహమితి॥ తాసాం విశేషార్థం-కించిత్కించిదంగవైకల్యప్రయుక్తపరస్పరవైలక్షణ్యసిద్ధ్యర్థమేకాం స్త్రియం వినిర్మమే నిర్మితవానస్మి ॥ యద్యదితి॥ ప్రత్యంగం అంగమంగం-యద్యద్విశిష్టం సారభూతం సౌందర్యం తత్తదుద్ధృతమ్॥ ౨౩॥ తత ఇతి॥ రూపగుణైః ప్రత్యంగముద్ధృతైః-సౌందర్యగుణైః - అహల్యా నామాంగనా కాచిత్ వినిర్మితా॥ ౨౫॥ నిర్మితాయామితి॥ భవిష్యతీతి - కస్యైషా పత్నీ భవిష్యతీతి చింతాభవత్ తత్తుల్యవరాభావాదితి భావః॥ ౨౬॥ త్వమితి॥ స్థానాధికతయా- త్రైలోక్యాధిపతిత్వేన హేతునేత్యర్థః - మమైషా పత్నీతి మనసా జానీషే-అస్మదనుమతిం వినా తాం ప్రార్థితవానసీత్యర్థః॥ ౨౭॥ సేతి॥ నిర్యాతితా-పునః ప్రత్యర్పితా॥ ౨౮॥ తత ఇతి ॥ స్థైర్యం జితేంద్రియత్వం తపసి తపోవిషయే-స్పర్శితా దత్తా॥ ౩౧॥ తత ఇతి॥ దశాభాగవిపర్యయం-దశాభాగోఽవస్థావిశేషః-తస్య విపర్యయం-సహజసాత్త్వికావస్థావిపర్యయమిత్యర్థః॥ ౩౩॥ అయంత్వితి॥ అయం భావః - మానుషేష్వపి శాస్త్రాధికారిష్వపి భవిష్యతి రాజ్ఞస్తవ దోషాదితి భావః॥ ౩౪॥ తత్రేతి॥ తత్ర జారభావే- యోఽధర్మః-సముత్థాస్యతి తస్య యః కర్తా- తత్ర పురుషే తస్యాధర్మస్యార్ధం నిపతిష్యతి- త్వయ్యర్ధం నిపతిష్యతీత్యర్థః - రాజా రాష్ట్రకృతం పాపమితి న్యాయాత్ -స్థావరం స్థిరం-స్థానం పదమ్॥ ౩౫॥ న కేవలం తవైవాస్థిరత్వం అపితు అస్యాపి జారస్యేత్యాహ-యశ్చేతి ॥ హే సురేంద్ర-య ఏవం జారః స్యాత్ సోఽపి ధ్రువో మా భవిష్యతీత్యర్థః॥ ౩౭॥ రూపేతి॥ మమాశ్రమసమీపతో యస్మాత్త్వమనవస్థితా-తస్మాదేవ పర్యంతం త్వమేకైవ రూపవతీతి యత్ స్థితం తన్న భవిష్యతి ॥ ౩౮ ॥ రూపం చేతి॥ తద్రూపం ప్రసిద్ధం తవ సౌందర్యం సర్వాః ప్ర

వత్స్యసి త్వం మయా సార్ధం తదా హి వరవర్ణిని। ఏవముక్త్వా స విప్రర్షిరాజగామ స్వమాశ్రమం॥౪౫½॥ తతశ్చ చారసు
మహాత్మా సపత్నీ బ్రహ్మవాదినః। శాపోత్సర్గాద్ధి తస్యేదం మునేస్సర్వముపస్థితం॥౪౬½॥ తత్స్మర త్వం మహాబాహో దు
ష్కృతం యత్త్వయా కృతం। తేన త్వం గ్రహణం శత్రోర్యాతో నాన్యేన వాసవ॥౪౭½॥ శీఘ్రం వై యజ యజ్ఞం త్వం
వైష్ణవం సుసమాహితః॥ పావితస్తేన యజ్ఞేన యాస్యసే త్రిదివం తతః॥౪౮½॥ పుత్రశ్చ తవ దేవేంద్ర న వినష్టో మహారణే॥
నీతస్సన్నిహితశ్చైవ ఆర్యకేణ మహోదధౌ॥౪౯½॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా మహేంద్రస్తు యజ్ఞమిష్ట్వా చ వైష్ణవం॥ పునస్త్రిది
వమాక్రామదన్వశాసచ్చ దేవరాట్॥౫౦½॥ ఏతదింద్రజితో నామ బలం యత్కీర్తితం మయా॥ నిర్జితస్తేన దేవేంద్రః ప్రా
ణినోఽన్యే తు కిం పునః॥౫౧½॥ ఆశ్చర్యమితి రామశ్చ లక్ష్మణశ్చాబ్రవీత్తదా॥ అగస్త్యవచనం శ్రుత్వా వానరా రాక్షసాస్త
దా॥౫౨½॥ విభీషణస్తు రామస్య పార్శ్వస్థో వాక్యమబ్రవీత్॥ ఆశ్చర్యం స్మారితోఽస్మ్యద్య యత్తద్దృష్టం పురాతనం॥౫౩½
అగస్త్యం త్వబ్రవీద్రామస్సత్యమేతచ్ఛ్రుతం చ మే॥౫౪॥ ఏవం రామ సముద్భూతో రావణో లోకకంటకః। సపుత్రో
యేన సంగ్రామే జితశ్శక్రస్సురేశ్వరః॥౫౫॥ ఇత్యుత్తర శ్రీరామాయణే త్రింశస్సర్గః ********************

తతో రామో మహాతేజా విస్మయాత్పునరేవ హి। ఉవాచ ప్రణతో వాక్యమగస్త్యమృషిసత్తమం॥౧॥ భగవన్
రాక్షసః క్రూరో యదాప్రభృతి మేదినీం। పర్యటన్ కిం తదా లోకాశ్శూన్యా ఆసన్ ద్విజోత్తమ॥౨॥ రాజా వా రాజమా
త్రో వా కిం తదా నాత్ర కశ్చన।ధర్షణం యేన న ప్రాప్తో రావణో రాక్షసేశ్వరః॥౩॥ ఉతాహో హతవీర్యాస్తే బభూవుః
పృథివీక్షితః।బహిష్కృతా వరాస్త్రైశ్చ బహవో నిర్జితా నృపాః॥౪॥ రాఘవస్య వచశ్శ్రుత్వా హ్యగస్త్యో భగవానృ
షిః।ఉవాచ రామం ప్రహసన్ పితామహ ఇవేశ్వరం॥౫॥ ఇత్యేవం బాధమానస్తు పార్థివాన్ పార్థివర్షభ। చచార రా
వణో రామ పృథివీం పృథివీపతే॥౬॥ తతో మాహిష్మతీం నామ పురీం స్వర్గపురీప్రభాం। సంప్రాప్తో యత్ర సాన్నిధ్యం స
దాసీద్వసురేతసః॥౭॥ తుల్య ఆసీన్నృపస్తస్య ప్రభావాద్వసురేతసః।అర్జునో నామ యత్రాగ్నిశ్శరకుండేశయస్స
దా॥౮॥ తమేవ దివసం సోఽథ హైహయాధిపతిర్బలీ।అర్జునో నర్మదాం రంతుం గతః స్త్రీభిస్సహేశ్వరః॥౯॥ తమేవ దివసం సోఽథ
రావణస్తత్ర ఆగతః। రావణో రాక్షసేంద్రస్తు తస్యామాత్యానపృచ్ఛత॥౧౦॥ క్వార్జునో నృపతిశ్శీఘ్రం సమ్యగాఖ్యాతు
మర్హథ। రావణోఽహమనుప్రాప్తో యుద్ధేప్సుర్నృవరేణ హ॥ ౧౧ ॥ మమాగమనమవ్యగ్రైర్యుష్మాభిస్సన్నివేద్యతాం॥
౧౧½॥ ఇత్యేవం రావణోక్తాస్తే అమాత్యాస్సువిపశ్చితః॥ అబ్రువన్ రాక్షసపతిం సాన్నిధ్యం మహీపతేః॥౧౨½॥ శ్రుత్వా

జాః స్త్రియః గమిష్యంతీతి - విభ్రమః కామమోహః॥౪౬½॥ తదితి॥ నాన్యేనేతి - నతు హేత్వంతరేణేత్యర్థః॥౪౮½॥ పుత్ర
శ్చేతి॥ నీత ఇతి॥ ఆర్యకేణ మాతామహేన- నీతః - మహోదధౌ సన్నిహితః సమ్యఙ్నిహితః నిక్షిప్తః॥ ౫౧½॥ ఆశ్చర్యమితి॥
రామః అగస్త్యవచః శ్రుత్వా ఆశ్చర్యమిత్యబ్రవీత్ - తథా లక్ష్మణః - తథా వానరరాక్షసాశ్చాబ్రువన్నిత్యనుషంగః॥
౫౨½॥ విభీషణస్త్విత్యాది॥ హే రామ - అగస్త్యస్తు - ఆశ్చర్యం యద్దృష్టం పురాతనమబ్రవీత్ - తత్సర్వం మయా దృష్టం-
ఇదానీమహం స్మారితోఽస్మి - విభీషణసంవాదేన సర్వస్యాగస్త్యోక్తస్య సత్యత్వం దర్శితం॥౫౩½॥ అగస్త్యమితి॥ మే మయా॥
౫౫॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే - మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - త్రింశస్సర్గః *******

తతో రామ ఇత్యాది॥౨॥ రాజేతి॥ యేన కారణేన - రావణో ధర్షణం న ప్రాప్తః తస్మాత్తదా తత్కాలే॥ రాజా వా
రాజమాత్రో వా - అక్షత్రియోఽపి ప్రభుర్వా కశ్చన నాసీత్॥౩॥ ఉతాహో ఇతి - పక్షాంతరే వర్తతే - అథవా - విద్యమా
నా ఏవ పృథివీక్షితః - హతవీర్యాః - వీర్యరహితాః - ఆసన్ - అథవా వీర్యవత్త్వేఽపి వరాస్త్రైర్దివ్యాస్త్రైర్బహిష్కృతాస్సం
తః నిర్జితా ఇత్యువాచేతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౪॥ రావణాపజయస్మరణప్రీత్యా - ప్రహసన్నిత్యుక్తం రామస్యాపూర్ణావర్త
త ఇతి మునిర్మందహాసో వా - ఈశ్వరం అగ్నిప్రధానశౌర్యాదిత్రిగుణం రుద్రం॥ ౬॥ తత ఇతి॥ వసురేతసః అగ్నేః సాన్ని
ధ్యం ప్రకారరూపేణ నిత్యసాన్నిధ్యం - వసురేతసోఽగ్నేస్త్విత్యర్థః॥ ౭॥ తుల్య ఇతి ॥ శరకుండేశయః - శరాస్తరణవత్
కుండమగ్నికుండం తత్ర శేత ఇతి తథా - పచాద్యచ్ - శయవాసవాసిష్వితి అలుక్॥ ౮॥ తమేవ దివసమితి ॥ యస్మిన్ దివసే -
రావణో గతః తస్మిన్నేవ దివస ఇత్యర్థః - స్త్రీభీ రంతుం నర్మదాం గత ఇత్యన్వయః - ఈశ్వరః రాజా॥౧౧½॥ ఇతీతి॥ అబ్రు
వన్ బ్రువతే స్మ॥౧౨½॥ శ్రుత్వేతి॥ విశ్రవసః పుత్రో రావణః - పౌరాణాం ముఖాదితి శేషః - అపసృత్య - పురాన్నిర్గత్య॥

విశ్రవసఃపుత్రఃపౌరాణామర్జునంగతం। అపసృత్యాగతోవింధ్యంహిమవత్సన్నిభంగిరిం॥ ౧౩½ ॥ సతమభ్రమివా
విష్టముద్భ్రాంతమివమేదినీం। అపశ్యద్రావణోవింధ్యమాలిఖంతమివాంబరం ॥ సహస్రశిఖరోపేతంసింహాధ్యుషిత
కందరం। ప్రపాతపతితైస్తోయైస్సాట్టహాసమివాంబుధిం। దేవదానవగంధర్వైస్సాప్సరోగణకిన్నరైః । సస్త్రీభిఃక్రీడ
మానైశ్చస్వర్గభూతంమహోచ్ఛ్రయం। నదీభిస్స్యందమానాభిస్స్ఫటికప్రతిమంజలం । ఫణాభిశ్చలజిహ్వాభిర
నంతమివవిష్ఠితం॥ ఉత్క్రామంతందరీవంతంహిమవత్సన్నిభంగిరిం। పశ్యమానస్తతోవింధ్యంరావణోనర్మదాంయ
యౌ ॥ ౧౮½॥ చలోపలజలాంపుణ్యాంపశ్చిమోదధిగామినీం । మహిషైస్సృమరైస్సింహైశ్శార్దూలర్క్షగజోత్త
మైః॥ ఉష్ణాభితప్తైస్తృషితైస్సంక్షోభితజలాశయాం। చక్రవాకైస్సకారండైస్సహంసజలకుక్కుటైః । సారసైశ్చస
దామత్తైస్సుకూజద్భిస్సమావృతాం॥ ౨౧ ॥ ఫుల్లద్రుమకృతోత్తంసాంచక్రవాకయుగస్తనీం । విస్తీర్ణపులినశ్రోణీం
హంసావళిసుమేఖలాం। పుష్పరేణ్వనులిప్తాంగీంజలఫేనామలాంశుకాం । జలావగాహసంస్పర్శాంఫుల్లోత్పలశుభే
క్షణాం। పుష్పకాదవరుహ్యాశునర్మదాంసరితాంవరాం । ఇష్టామివవరాంనారీమవగాహ్యదశాననః । సతస్యాఃపులి
నేరమ్యేనానామునినిషేవితే। ఉపోపవిష్టైస్సచివైస్సార్ధంరాక్షసపుంగవః । ప్రఖ్యాయనర్మదాంచాథగంగేయమితి
రావణః॥ నర్మదాదర్శజంహర్షమాప్తవాన్రాక్షసాధిపః॥ ఉవాచసచివాంస్తత్రసలీలంశుకసారణౌ॥ ౨౬½॥ఏష
రశ్మిసహస్రేణజగత్కృత్వేవకాంచనం। తీక్ష్ణతాపకరస్సూర్యోనభసోర్ధంసమాశ్రితః। మామాసీనంవిదిత్వేహచం
ద్రాయతిదివాకరః॥ ౨౮॥ నర్మదాజలశీతశ్చసుగంధిశ్శ్రమనాశనః। మద్భయాదనిలోప్యత్రవాత్యేషసుసమాహితః॥
౨౯॥ ఇయంచాపిసరిచ్ఛ్రేష్ఠానర్మదానర్మవర్ధనీ। నక్రమీనవిహంగోర్మిస్సభయేవాంగనాస్థితా ॥ ౩౦ ॥ తద్భవంతఃక్ష
తాశ్శస్త్రైర్నృపైరింద్రసమైర్యుధి । చందనస్యరసేనేవరుధిరేణసముక్షితాః॥ ౩౧॥ తేయూయమవగాహధ్వంనర్మ
దాంశర్మదాంశుభాం । మహాపద్మముఖామత్తాగంగామివమహాగజాః । అస్యాంస్నాత్వామహానద్యాంపాప్మానంవి
ప్రమోక్ష్యథ॥ ౩౨½॥ అహమప్యద్యపులినేశరదిందుసమప్రభే। పుష్పోపహారంశనకైఃకరిష్యామికపర్దినః॥ ౩౩½॥రా
వణేనైవముక్తాస్తుప్రహస్తశుకసారణాః। సమహోదరధూమ్రాక్షానర్మదాంవిజగాహిరే॥ ౩౪½॥ రాక్షసేంద్రగ
జైస్తైస్తుక్షోభితానర్మదానదీ। వామనాంజనపద్మాద్యైర్గంగాఇవమహాగజైః॥ ౩౫½॥ తతస్తేరాక్షసాస్స్నాత్వాన
ర్మదాయాంమహాబలాః।ఉత్తీర్యపుష్పాణ్యాజహ్రుర్బల్యర్థంరావణస్యతు॥ ౩౬½॥నర్మదాపులినేహృద్యేశుభ్రాభ్ర
సదృశప్రభే। రాక్షసైస్తైర్ముహూర్తేనకృతఃపుష్పమయోగిరిః॥ ౩౭½ ॥ పుష్పేషూపహృతేష్వేవంరావణోరాక్షసే
శ్వరః। అవతీర్ణోనదీంస్నాతుంగంగామివమహాగజః॥ ౩౮½॥ తత్రస్నాత్వాచవిధివజ్జప్త్వాజప్యమనుత్తమం । నర్మ
దాసలిలాత్తస్మాదుత్తతారసరావణః ॥ ౩౯½ ॥ తతఃక్లిన్నాంబరంత్యక్త్వాశుక్లవస్త్రసమావృతం।రావణంప్రాం
జలింయాంతమన్వయుస్సర్వరాక్షసాః॥ ౪౦½॥ తద్గతీవశమాపన్నామూర్తిమంతఇవాచలాః। యత్రయత్రచయాతి
స్మరావణోరాక్షసేశ్వరః।జాంబూనదమయంలింగంతత్రతత్రస్మనీయతే॥ ౪౨॥ వాలుకావేదిమధ్యేతుతల్లింగంస్థాప్య

౧౩½॥సఇత్యాదిసార్ధపంచకం-అభ్రమివమహామేఘమివావిష్టం-మేదినీముద్భ్రాంతమివఉద్భిద్యోద్గతమివ - సహస్ర
శిఖరోపేతం-ప్రపాతపతితైఃతటాత్పతితైః॥ప్రపాతస్తుతటఇత్యమరః - స్ఫటికప్రతిమంజలంస్యందమానాభిర్నదీభి
శ్శైతుభిర్జిహ్వాభిరుపలక్షితమనంతమివవిష్ఠితంఉత్క్రామంతమూర్ధ్వంవ్యాప్నువానం ॥ ఉల్లాఘవంతమితిపాఠాం
తరం॥౧౮½॥చలోపలజలాం-ఉపలేషుచలానిజలానియస్యాస్తాం-చలోపలామలామితిపాఠే-జలవేగేనచలోపలతయా
నిర్మలాం॥౨౧॥అథనర్మదాయాః స్త్రీసామ్యమాహ- ఫుల్లద్రుమేత్యాది ॥ నర్మదాంగంగేయమితిప్రఖ్యాయప్రశస్య-
సలీలంసవిలాసం॥౨౬½॥ఏషఇత్యాదిసార్ధం-కాంచనంకృత్వా-సువర్ణంకృత్వేత్యర్థః-చంద్రాయతి- చంద్రవదా
చరతి॥౨౯॥నర్మవర్ధినీప్రీతివర్ధినీత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ తఇతి॥అవగాహధ్వం-స్నానంకురుత-శర్మదాంసుఖదాం-మహాపద్మః
పుండరీకాఖ్యోదిగ్గజః-తదాదయోమహాగజాఇవ॥౩౨½॥అహమితి॥పుష్పోపహారం-పుష్పబలిం॥౩౯½॥తత్రేతి ॥ తత్రన
ర్మదాపులినే-ప్రాంజలింరుద్రంప్రతికృతాంజలిం॥౪౦½॥తదితిసార్ధం॥తద్గతీవశమితిఛాందసోదీర్ఘః- మూర్తిమంతః-
ప్రాణ్యాకారాః-అచలాఇవస్థితారాక్షసాః-తత్రతత్రనీయతఇతి - ప్రతిదివసందేవపూజార్థంతైరాక్షసైరితిశేషః-

రావణః । అర్చయామాస గంధైశ్చపుష్పైశ్చామృతగంధిభిః॥ ౪౩ ॥ తతస్సతామార్తిహరంపరంపరంవరప్రదంచం
ద్రమయూఖభూషణం। సమర్చయిత్వా సనిశాచరోజగౌ ప్రసార్యహస్తాన్ ప్రణనర్తచాగ్రతః॥ ౪౪॥ ఇత్యుత్తరశ్రీ
రామాయణే-ఏకత్రింశస్సర్గః ******************** నర్మదాపులినేయత్ర రాక్షసేంద్రస్సదారుణః। పుష్పో
పహారంకురుతే తస్మాద్దేశాదదూరతః॥ ౧॥ అర్జునోజయతాంశ్రేష్ఠోమాహిష్మత్యాఃపతిఃప్రభుః । క్రీడతేసహనారీ
భిర్నర్మదాతోయమాశ్రితః॥ ౨॥ తాసాంమధ్యగతోరాజారరాజచతదార్జునః । కరేణూనాంసహస్రస్యమధ్యస్థ
ఇవకుంజరః॥౩॥జిజ్ఞాసుస్సతుబాహూనాంసహస్రస్యోత్తమంబలం।రురోధనర్మదావేగంబాహుభిర్బహుభిర్వృతః॥ ౪
కార్తవీర్యభుజాసక్తింతజ్జలంప్రాప్యనిర్మలం। కూలోపహారంకుర్వాణంప్రతిస్రోతఃప్రధావతి॥ ౫ ॥ సమీనసక్ర
మకరస్సపుష్పకుశసంస్తరః । సనర్మదాంభసోవేగఃప్రావృట్కాలఇవాబభౌ ॥ ౬॥ సవేగఃకార్తవీర్యేణసంప్రేషి
తఇవాంభసః। పుష్పోపహారంసకలంరావణస్యజహారహ॥ ౭ ॥ రావణోర్ధసమాప్తంతముత్సృజ్యనియమంతదా। న
ర్మదాంపశ్యతేకాంతాంప్రతికూలాంయథాప్రియాం। పశ్చిమేనతుతందృష్ట్వాసాగరోద్గారసన్నిభం। వర్ధంతమంభ
సోవేగంపూర్వామాశాంప్రవిశ్యతు॥ ౮॥ తతోరుభ్రాంతశకునాంస్వభావోపరమేస్థితాం। నిర్వికారాంగనాభాసా
మపశ్యద్రావణోనదీం॥ ౧౦॥ సవ్యేతరకరాంగుళ్యాసశబ్దంచదశాననః। వేగప్రభవమన్వేష్టుంసోదిశచ్ఛుకసారణౌ
౧౧॥ తౌతురావణసందిష్టౌభ్రాతరౌశుకసారణౌ।వ్యోమాంతరగతౌవీరౌప్రస్థితౌపశ్చిమాముఖౌ॥ ౧౨ ॥ అర్ధయోజ
నమాత్రంతుగత్వాతౌరజనీచరౌ।పశ్యేతాంపురుషంతోయేక్రీడంతంసహయోషితం॥ ౧౩ ॥ బృహత్సాలప్రతీకాశం
తోయవ్యాకులమూర్ధజం। మదరక్తాంతనయనంమదవ్యాకులతేజసం॥ ౧౪॥ నదీంబాహుసహస్రేణరుంధంతమరిమ
ర్దనం। గిరింపాదసహస్రేణరుంధంతమివమేదినీం॥ ౧౫ ॥ బాలానాంవరనారీణాంసహస్రేణసమావృతం । సమదా
నాంకరేణూనాంసహస్రేణేవకుంజరం॥ ౧౬॥ తమద్భుతతమందృష్ట్వారాక్షసౌశుకసారణౌ।సన్నివృత్తావుపాగమ్య
రావణంతమథోచతుః॥ ౧౭॥ బృహత్సాలప్రతీకాశఃకోప్యసౌరాక్షసేశ్వర।నర్మదాంరోధవద్రుద్ధ్వాక్రీడాపయతి
యోషితః॥ ౧౮॥ తేనబాహుసహస్రేణసన్నిరుద్ధజలానదీ। సాగరోద్గారసంకాశానుద్గారాంత్సృజతేముహుః॥౧౯॥
ఇత్యేవంభాషమాణౌతౌనిశామ్యశుకసారణౌ। రావణోర్జునఇత్యుక్త్వాప్రయయాయుద్ధలాలసః॥ ౨౦ ॥ అర్జునా
భిముఖేతస్మిన్ రావణేరాక్షసాధిపే। చండఃప్రవాతిపవనస్సనాదస్సరజాస్తదా॥౨౧ ॥సకృదేవకృతోరావస్సరక్తఃప్రే
షితోఘనైః॥ ౨౨॥ మహోదరమహాపార్శ్వధూమ్రాక్షశుకసారణైః। సంవృతోరాక్షసేంద్రస్తుతత్రాగాద్య
త్రచార్జునః । అదీర్ఘేణైవకాలేనసతదారాక్షసోబలీ ॥ తంనర్మదాహ్రదంభీమమాజగామాంజనప్రభః॥ ౨౩॥
సతత్రస్త్రీపరివృతంవాశితాభిరివద్విపం।నరేంద్రంపశ్యతేరాజారాక్షసానాంతదార్జునం । సరూపాద్రక్తనయనో

యదాకైలాసేరావణఃపీడితోవిముక్తః - తదాప్రభృతితత్ప్రీత్యర్థంరావణోలింగపూజాంకరోతిస్మేతిజ్ఞేయః॥౪౩॥
తతఇతి॥జగావితి-సామగానంకృతవానిత్యర్థః - సామ్నాంసహస్రశాఖాపారగోరావణఇతిప్రసిద్ధిః॥ ౪౪ ॥ ఇతిశ్రీ
గోవిందరాజవిరచితే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-అష్టావింశస్సర్గః *************
౪॥కార్తవీర్యేతి॥ప్రతిస్రోతఃప్రతిప్రవాహం॥౫॥సమీనేతి॥కుశసంస్తరఃకుశాస్తరణం॥ ౭ ॥ రావణఇత్యాది
శ్లోకద్వయం॥సాగరోద్గారఃచంద్రోదయకాలికసముద్రపరీవాహః- తేనసన్నిభం - పూర్వామాశాంప్రవిశ్యత్వితి॥
పూర్వామాశాంప్రవిశ్యపశ్యతఇత్యన్వయః-రావణఇతిశేషః॥౯॥తతఇతి॥స్వభావస్యనదీస్వభావస్య - ఉపరమేఅలం
భావేస్థితాంనదీమపశ్యత్ -నద్యాఏవస్వభావోనిమిత్తాంతరేణవేతిజిజ్ఞాసయేతిశేషః॥ ౧౦ ॥ సవ్యేతరేతి॥సవ్యేతరక
రాంగుళ్యా-సశబ్దంశీఘ్రాన్వేషణద్యోతకహుంకారసహితంయథాతథా॥౧౨॥అర్ధయోజనేతి॥పశ్యేతాం- అపశ్యతా
మిత్యర్థః॥౧౭॥బృహత్సాలేతి॥రోధవత్తటవత్ -అకారాంతత్వమార్షః- క్రీడాపయదితి-పుగార్షః- క్రీడయతీత్యర్థః॥
౧౯॥ఇత్యేవమితి॥నిశామ్యదృష్ట్వా-అర్జునఇత్యుక్త్వేతి- అన్యస్యైవంవిధసామర్థ్యంనసంభవతీతియుక్త్యేతిశేషః॥౨౧॥
రావణస్యోత్పాతమాహ -సకృదితి॥సరక్తఃరక్తవర్షసహితః - రావశ్శబ్దః-సకృదేకవారమేవ-ఘనైఃప్రేషితఃకృతః-
వర్షుకమేఘానాంసకృద్రావఉత్పాతఇతిభావః॥౨౩॥సతత్రేతి॥వాశితాభిః - కరేణుభిః॥ వాశితాస్త్రీకరేణ్వాం

రాక్షసేంద్రో బలోద్ధతః॥ ౨౫॥ ఇత్యేవమర్జునామాత్యానాహ గంభీరయా గిరా। అమాత్యాః క్షిప్రమాఖ్యాత హై
హయస్య నృపస్య వై॥ యుద్ధార్థీ సమనుప్రాప్తో రావణో నామ రాక్షసః॥ ౨౬॥ రావణస్య వచః శ్రుత్వా మంత్రిణో
థార్జునస్య తే॥ ఉత్తస్థుస్సాయుధాస్తత్ర రావణం వాక్యమబ్రువన్॥ ౨౭॥ యుద్ధస్య కాలో విజ్ఞేయస్సాధు భోస్సా
ధు రావణ॥ ౨౮॥ యః క్షీబం స్త్రీవృతం చైవ యోద్ధుముత్సహతే నృపం। స్త్రీసమక్షం కథం యత్తదోద్ధుముత్సహతేర్జునం॥
వాశితామధ్యగం మత్తం శార్దూల ఇవ కుంజరం। క్షమస్వాద్య దశగ్రీవ చోష్యతాం శర్వరీ త్వయా॥ యుద్ధే శ్రద్ధా చ యద్య
స్తి శ్వస్తాత సమరేర్జునం॥ ౩౦॥ యది వాప్యస్తి మతిరోద్ధుం యుద్ధతృష్ణాసమావృతా। నిహత్యాస్మాంస్తతో యుద్ధమర్జునే
నోపయాస్యసి॥ ౩౧॥ తతస్తే రావణామాత్యైరమాత్యాః పార్థివస్య తు। సూదితాశ్చాపి తే యుద్ధే భక్షితాశ్చ బుభుక్షి
తైః॥ ౩౨॥ తతో హలహలాశబ్దో నర్మదాతీర ఆబభౌ। అర్జునస్యానుయాత్రాణాం రావణస్య చ మంత్రిణాం॥ ౩౩॥
ఇషుభిస్తోమరైశ్శూలైస్త్రిశూలైర్వజ్రకర్షణైః। స రావణానర్దయంతస్సమంతాత్సమభిద్రుతాః॥ ౩౪॥ హైహయా
ధిపయోధానాం వేగ ఆసీత్సుదారుణః। సనక్రమీనమకరసముద్రస్యేవ నిస్వనః॥ ౩౫॥ రావణస్య తు తేమాత్యాః ప్ర
హస్తశుకసారణాః। కార్తవీర్యబలం క్రుద్ధా నిర్దహంతి స్మ తేజసా॥ ౩౬॥ అర్జునాయ తు తత్కర్మ రావణస్య సమంత్రిణః।
క్రీడమానాయ కథితం పురుషైర్ద్వారరక్షిభిః॥ ౩౭॥ శ్రుత్వా న భేతవ్యమితి స్త్రీజనం తం తతోర్జునః। ఉత్తతార జ
లాత్తస్మాద్గంగాతోయాదివాంజనః॥ ౩౮॥ క్రోధదూషితనేత్రస్తు స తతోర్జునపావకః। ప్రజజ్వాల మహాఘోరో యు
గాంత ఇవ పావకః॥ స తూర్ణతరమాదాయ వరహేమాంగదో గదాం। అభిదుద్రావ రక్షాంసి తమాంసీవ దివాకరః॥ ౩౯॥
బాహువిక్షేపకరణాం సముద్యమ్య మహాగదాం। గారుడం వేగమాస్థాయ చాపపాతైవ సోర్జునః॥ ౪౦॥ తస్య మార్గం
సమారుధ్య వింధ్యోర్కస్యేవ పర్వతః। స్థితో వింధ్య ఇవాకంప్యః ప్రహస్తో ముసలాయుధః॥ ౪౧॥ తతోస్య ముసలం ఘో
రం లోహబద్ధం మహోద్ధతః। ప్రహస్తః ప్రేషయన్ క్రుద్ధో రరాస చ యథాంబుదః॥ ౪౨॥ తస్యాగ్రే ముసలస్యాగ్ని
రశోకాపీడసన్నిభః। ప్రహస్తకరముక్తస్య బభూవ ప్రదహన్నివ॥ ౪౩॥ అథాయాంతం తు ముసలం కార్తవీర్యస్తదా
ర్జునః। నిపుణం వంచయామాస సగదో గదవిక్రమః॥ ౪౪॥ తతస్తమభిదుద్రావ ప్రహస్తం హైహయాధిపః। భ్రామ
యానో గదాం గుర్వీం పంచబాహుశతోచ్ఛ్రియాం॥ ౪౫॥ ....
తథా హతోతివేగేన ప్రహస్తో గదయా తదా। నిపపాత హతశ్శైలో వజ్రివజ్రహతో యథా॥ ౪౬॥ ప్రహస్తం ప్రతితం
దృష్ట్వా మారీచశుకసారణాః। సమహోదరధూమ్రాక్షా హ్యపసృత్తా రణాజిరాత్॥ ౪౭॥ అపక్రాంతేష్వమాత్యేషు
ప్రహస్తే చ నిపాతితే। రావణోభ్యద్రవత్తూర్ణమర్జునం నృపసత్తమం॥ ౪౮॥ సహస్రబాహోస్తద్యుద్ధం వింశద్బా
హోశ్చ దారుణం। నృపరాక్షసయోస్తత్ర చారబ్ధం రోమహర్షణం॥ ౫౦॥ సాగరావివ సంరబ్ధౌ చలన్మూలావివాచ
లౌ॥ తేజోయుక్తావివాదిత్యౌ ప్రదహంతావివానలౌ। బలోద్ధతౌ యథా నాగౌ వాశితార్థే యథా వృషౌ॥ మేఘావివ విన
ర్దంతౌ సింహావివ బలోత్కటౌ। రుద్రకాలావివ క్రుద్ధౌ తదా తౌ రాక్షసార్జునౌ॥ పరస్పరం గదాభ్యాం తౌ తాడయామాస
తుర్భృశం॥ ౫౩॥ వజ్రప్రహారానచలా యథా ఘోరాన్విషేహిరే। గదాప్రహారాంస్తౌ తత్ర సేహాతే నరరాక్షసౌ॥
౫౪॥ యథాశనిరవేభ్యస్తు జాయతేథ ప్రతిశ్రుతిః। తథా తయోర్గదాపోథైర్దిశస్సర్వాః ప్రతిశ్రుతాః॥ ౫౫॥ అజ్జు

చేత్యమరః- పశ్యతే- పశ్యతి॥ ౨౫॥ ఇతీతి॥ ఇత్యేవం వక్ష్యమాణప్రకారేణ॥ ౨౬॥ యుద్ధస్యేత్యాదివ్యంగ్యోక్తిః॥ ౨౮॥ య
ఇత్యాదిసార్ధద్వయం॥ క్షీబం మత్తం- ఉష్యతాం- ఇహేతి శేషః॥ ౩౩॥ ఇషుభిరితి ॥ కర్షణమాయుధవిశేషః॥ ౩౪॥ హై
హయేతి॥ వేగో యుద్ధవేగః॥ ౩౯॥ యుగాంతే యుగాంతకాలే ఉద్ధితో ఘోరః పావక ఇవ॥ ౪౦॥ బాహుభిర్విక్షేపకరణం
భ్రమణం యస్యాస్తాం- వేగః శైఘ్ర్యం- ఆపపాతైవ నతు విళంబితవాన్॥ ౪౧॥ తత ఇతి॥ అస్య ప్రేషయన్- అర్జున
స్య సంహారార్థం క్షిపన్॥ ౪౩॥ తస్యేతి॥ అశోకపుష్పకృతః ఆపీడః ఆశోకాపీడః॥ ౪౪॥ అథేతి॥ వంచయామాస ప్రతి
హతవానిత్యర్థః- సగదః గదాసహితః- అగదః అరోగః అప్రతిబంధ ఇతి యావత్ విక్రమో యస్యేతి విగ్రహః॥ ౪౫ ॥
తత ఇతి॥ పంచబాహుశతైరుచ్ఛ్రియ ఉత్క్షేపో యస్యాస్తాం॥ ౪౬ ॥ తథేతి ॥ తథా శైల ఇవ స్థితః నిపపాత॥ ౫౦॥ సాగరా
విత్యాదిశ్లోకత్రయం॥ వాశితార్థే కరేణ్వర్థే- యుధ్యంతావితి శేషః॥ ౫౪॥ యథేతి॥ ప్రతిశ్రుతాః ప్రతిశ్రుతిమంత ఇత్య

సస్యగదా సా తు పాత్యమానా ఽహితోరసి। కాంచనాభం నభశ్చక్రే విద్యుత్సౌదామనీ యథా ॥ ౫౬ ॥ తథైవ రావణే
నాపి పాత్యమానా ముహుర్ముహుః । అర్జునోరసి నిర్భాతి గదోల్కేవ మహాగిరౌ ॥ ౫౭ ॥ నార్జునః ఖేదమాయాతి న రాక్ష
సగణేశ్వరః। ఇదమాసీత్తయోర్యుద్ధం యథా పూర్వం బలీంద్రయోః ॥ ౫౮ ॥ శృంగైరివ వృషా యుధ్యన్ దంతాగ్రైరివ
కుంజరౌ । పరస్పరం తౌ నిఘ్నంతౌ నరరాక్షససత్తమౌ ॥ ౫౯ ॥ తతోఽర్జునేన క్రుద్ధేన సర్వప్రాణేన సా గదా । స్తనయో
రంతరే ముక్తా రావణస్య మహోరసి ॥ ౬౦ ॥ వరదానకృతత్రాణే సా గదా రావణోరసి । దుర్బలేవ యథా వేగం ద్విధా
భూత్వాపతత్ క్షితౌ ॥ ౬౧ ॥ స త్వర్జునప్రముక్తేన గదాపాతేన రావణః । అపాసర్పద్ధనుర్మాత్రం నిషసాద చ నిష్టనన్ ॥
౬౨ ॥ స విహ్వలం తదాలక్ష్య దశగ్రీవం తతోఽర్జునః । సహసోత్పత్య జగ్రాహ గరుత్మానివ పన్నగం ॥ ౬౩ ॥ స తం బాహుస
హస్రేణ బలాద్గృహ్య దశాననం । బబంధ బలవాన్ రాజా బలిం నారాయణో యథా ॥ ౬౪ ॥ బధ్యమానే దశగ్రీవే సిద్ధచా
రణదేవతాః। సాధ్వీతి వాదినః పుష్పైః కిరంత్యర్జునమూర్ధని ॥ ౬౫ ॥ వ్యాఘ్రో మృగమివాదాయ మృగరాడివ దంతినం।
ననాద హైహయో రాజా హర్షాదంబుదవన్ముహుః ॥ ౬౬ ॥ ప్రహస్తస్తు సమాశ్వస్తో దృష్ట్వా బద్ధం దశాననం। సహ తై
రాక్షసైః క్రుద్ధశ్చాభిదుద్రావ పార్థివం ॥ ౬౭ ॥ నక్తంచరాణాం వేగస్తు తేషామాపతతాం బభౌ। ఉద్ధూత ఆతపాపా
యే పయోదానామివాంబుధౌ ॥ ౬౮ ॥ ముంచ ముంచేతి భాషంతస్తిష్ఠతిష్ఠేతి చాసకృత్ । ముసలాని సశూలాని సోత్ససర్జు
రథార్జునే ॥ ౬౯ ॥ అప్రాప్తాన్యేవ తాన్యాశు అసంభ్రాంతస్తదార్జునః । ఆయుధాన్యమరారీణాం జగ్రాహారిని
షూదనః ॥ ౭౦ ॥ తతస్తైరేవ రక్షాంసి దుర్ధరైః ప్రవరాయుధైః । భిత్త్వా విద్రావయామాస వాయురంబుధరానివ ॥ ౭౧ ॥
రాక్షసాంస్త్రాసయిత్వా తు కార్తవీర్యోఽర్జునస్తదా । రావణం గృహ్య నగరం ప్రవివేశ సుహృద్వృతః ॥ ౭౨ ॥ స కీర్యమా
ణః కుసుమాక్షతోత్కరైర్ద్విజైస్సపౌరైః పురుహూతసన్నిభః । తదార్జునస్సంప్రవివేశ తాం పురీం బలిం నిగృహ్యేవ స
హస్రలోచనః ॥ ౭౩ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - ద్వాత్రింశస్సర్గః ***************************

రావణగ్రహణం తత్తు వాయుగ్రహణసన్నిభం। తతః పులస్త్యశ్శుశ్రావ కథితం దివి దైవతైః ॥ ౧ ॥ తతః పుత్రకృ
తస్నేహాత్కంప్యమానో మహాధృతిః। మాహిష్మతీపతిం ద్రష్టుమాజగామ మహామునిః ॥ ౨ ॥ స వాయుమార్గమాస్థాయ వా
యుతుల్యగతిర్ద్విజః । పురీం మాహిష్మతీం ప్రాప్తో మనస్సంపాతవిక్రమః ॥ ౩ ॥ సోఽమరావతిసంకాశాం హృష్టపుష్టజనాకు
లాం। ప్రవివేశ పురీం బ్రహ్మా ఇంద్రస్యేవామరావతీం ॥ ౪ ॥ పాదచారమివాదిత్యం నిష్పతంతం సుదుర్దశం । తతస్తే ప్రత్య
భిజ్ఞాయ చార్జునాయ న్యవేదయన్ ॥ ౫ ॥ పులస్త్య ఇతి విజ్ఞాయ వచనాద్ధైహయాధిపః। శిరస్యంజలిమాధాయ ప్రత్యుద్గచ్ఛ
త్తపస్వినం ॥ ౬ ॥ పురోహితోఽస్య గృహ్యార్ఘ్యం మధుపర్కం తథైవ చ। పురస్తాత్ప్రయయౌ రాజ్ఞశ్శక్రస్యేవ బృహస్పతిః॥
౭ ॥ తతస్తమృషిమాయాంతముద్యంతమివ భాస్కరం। అర్జునో దృశ్య సంభ్రాంతో వవందేంద్ర ఇవేశ్వరం ॥ ౮ ॥ స తస్య
మధుపర్కం గాం పాద్యమర్ఘ్యం నివేద్య చ । పులస్త్యమాహ రాజేంద్రో హర్షగద్గదయా గిరా ॥ ౯ ॥ అద్యైవమమరావ
త్యా తుల్యా మాహిష్మతీ కృతా। అద్యాహం తు ద్విజేంద్ర త్వాం యస్మాత్పశ్యామి దుర్దర్శం ॥ ౧౦ ॥ అద్య మే కుశలం దేవ అద్య
మే కుశలం వ్రతం । అద్య మే సఫలం జన్మ అద్య మే సఫలం తపః ॥ ౧౧ ॥ యస్మాద్దేవగణైర్వంద్యౌ వందే హం చరణౌ తవ ॥ ౧౨ ॥

ర్థః-మత్వర్థీయ అజంతః-గదాపాతైర్గదాపాతైః ॥ ౫౫ ॥ అర్జునస్యేతి ॥ విద్యుద్విశేషేణ ద్యోతమానా సౌదామనీ నభ
ఇవ-రాక్షసోరః కాంచనాభం స్వర్ణవర్ణం చకార ॥ ౬౦ ॥ వరదానేతి ॥ దుర్బలేవ బలరహితేవ-యథా వేగం స్వవేగోచితం
ప్రహర్తుం-స్వయం ద్విధాభూత్వా క్షితావపతత్ -తత్ర హేతుః వరదానకృతత్రాణ ఇతి ॥ ౬౧ ॥ స త్వితి ॥ నిష్టనన్ ర
టన్ ॥ ౬౪ ॥ బధ్యమాన ఇతి ॥ సాధ్వీతి వాదినః-ఇయం క్రియా సాధ్వీతి వదంతః ॥ ౭౩ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణి
మకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-ద్వాత్రింశస్సర్గః ******************************

౧ ॥ తత ఇతి ॥ కంప్యమానః అనుకంపాయుక్తతయా సంపద్యమానః- యద్వా సో పుత్రస్నేహాత్కంపిత ఇత్యర్థః-
మహాధృతేరపి కంపితం హృదయమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ స ఇతి ॥ మనస్సంపాతవిక్రమః మనోగతిః- వాయుతుల్యగతిః - వాయుస
మానవేగః ॥ ౩ ॥ స ఇతి ॥ అమరావతిసంకాశామిత్యత్ర ఙ్యాపోస్సంజ్ఞాఛందసోర్బహుళమితి హ్రస్వః ॥ ౪ ॥ పాదచారమితి ॥
సుదుర్దశం దుర్దశమితి యావత్ ॥ ౫ ॥ ప్రత్యుద్గచ్ఛత్ ప్రత్యుద్గచ్ఛత ॥ ౭ ॥ ఈశ్వరం బ్రహ్మాణం ॥ ౧౧ ॥ ఇదమితి ॥ కింకుర్మ-

ఇదంరాజ్యమిమేపుత్రాఇమేదారాఇమేవయం । బ్రహ్మన్కింకరవాణికింకార్యమాజ్ఞాపయతునోభవాన్॥౧౨॥తంధ
ర్మేఽగ్నిషుపుత్రేషుశివంపృష్ట్వాచపార్థివం। పులస్త్యోవాచరాజానంహైహయానాంతథార్జునం॥ ౧౩॥ నరేం
ద్రాంబుజపత్రాక్షపూర్ణచంద్రనిభానన। అతులంతేబలంయేనదశగ్రీవస్త్వయాజితః॥ ౧౪॥ భయాద్యస్యోపతి
ష్ఠేతాంనిష్పందౌసాగరానిలౌ। సోఽయంమృధేత్వయాబద్ధఃపౌత్రోమేరణదుర్జయః॥ ౧౫॥పుత్రకస్యయశఃపీతంనా
మవిశ్రావితంత్వయా। మద్వాక్యాద్యాచ్యమానోఽద్యముంచవత్సందశాననం॥ ౧౬॥ పులస్త్యాజ్ఞాంప్రగృహ్యాథ
నకించనవచోఽర్జునః। ముమోచవైపార్థివేంద్రోరాక్షసేంద్రంప్రహృష్టవత్॥ ౧౭॥ సతంప్రముచ్యత్రిదశారి
మర్జునఃప్రపూజ్యదివ్యాభరణస్రగంబరైః। అహింసకంసఖ్యముపేత్యసాగ్నికంప్రణమ్యతంబ్రహ్మసుతంగృహంయ
యౌ॥ ౧౮॥ పులస్త్యేనాపిసంత్యక్తోరాక్షసేంద్రఃప్రతాపవాన్। పరిష్వక్తఃకృతాతిథ్యోలజ్జమానోవినిర్జితః॥౧౯॥
పితామహసుతశ్చాపిపులస్త్యోమునిపుంగవః। మోచయిత్వాదశగ్రీవంబ్రహ్మలోకంజగామహ॥ ౨౦॥ ఏవంసరావ
ణఃప్రాప్తఃకార్తవీర్యాత్ప్రధర్షణం। పులస్త్యవచనాచ్చాపిపునర్ముక్తోమహాబలః॥౨౧॥ ఏవంబలిభ్యోబలినస్సంతిరా
ఘవనందన। నావజ్ఞాహిపరేకార్యాయఇచ్ఛేత్ప్రియమాత్మనః॥ ౨౨॥ తతస్సరాజాపిశితాశనానాంసహస్రబా
హోరుపలభ్యమైత్రీం। పునర్నృపాణాంకదనంచకారచచారసర్వాంపృథివీంచదర్పాత్॥ ౨౩॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరా
మాయణేత్రయస్త్రింశస్సర్గః ********************** అర్జునేనవిముక్తస్తురావణోరాక్షసాధిపః। చచారపృ
థివీంసర్వామనిర్విణ్ణస్తథాకృతః॥ ౧॥ రాక్షసంవామనుష్యంవాశృణుతేయంబలాధికం। రావణస్తంసమాసాద్యయు
ద్ధేహ్వాయతిదర్పితః॥ ౨॥ తతఃకదాచిత్కిష్కింధాంనగరీంవాలిపాలితాం। గత్వాహ్వయతియుద్ధాయవాలినంహేమ
మాలినం॥ ౩॥తతస్తువానరామాత్యస్తారస్తారాపితాప్రభుః। ఉవాచవానరోవాక్యంయుద్ధప్రేప్సుముపాగతం ॥ ౪ ॥
రాక్షసేంద్రగతోవాలీయస్తేప్రతిబలోభవేత్। కోన్యఃప్రముఖతఃస్థాతుంతవశక్తఃప్లవంగమః॥ ౫ ॥ చతుర్భ్యోఽపిస
ముద్రేభ్యస్సంధ్యామన్వాస్యరావణ । ఇమంముహూర్తమాయాతివాలీతిష్ఠముహూర్తకం॥ ౬॥ఏతానస్థిచయాన్ప
శ్యయఏతేశంఖపాండరాః। యుద్ధార్థినామిమేరాజన్వానరాధిపతేజసా॥ ౭ ॥ యద్వామృతరసఃపీతస్త్వయారావ
ణరాక్షస। తదావాలినమాసాద్యతదంతంతవజీవితం॥ ౮॥ పశ్యేదానీంజగచ్చిత్రమిమంవిశ్రవసస్సుత। ఇమంముహూ
ర్తంతిష్ఠస్వదుర్లభంతేభవిష్యతి॥ ౯॥ అథవాత్వరసేమర్తుంగచ్ఛదక్షిణసాగరం। వాలినంద్రక్ష్యసేతత్రభూమిష్ఠమి
వపావకం॥ ౧౦॥ సతుతారంవినిర్భర్త్స్యరావణోలోకరావణః। పుష్పకంతత్సమారుహ్యప్రయయౌదక్షిణార్ణవం ॥
౧౧॥ తత్రహేమగిరిప్రఖ్యంతరుణార్కనిభాననం। రావణోవాలినందృష్ట్వాసంధ్యోపాసనతత్పరం॥ ౧౨ ॥ పుష్పకా

కింకరవాణికింవాకార్యం-మయా॥౧౨॥తమితి॥శివంకుశలం-పులస్త్యోవాచేతిసంధిరార్షః॥ ౧౩॥ పుత్రకస్యేతి॥
పుత్రకస్యమదీయబాలకస్య-నామవిశ్రావితం-రావణజిదితినామత్వయాత్రైలోక్యేవిశ్రావితం-వత్సంబాలం॥౧౬॥
పులస్త్యేతి॥కించిద్వచోపినోవాచ-కించనఅవిద్యమానంకించిద్వచనం-నకించిదప్యవదదిత్యర్థః- అపితుక్రియాకేవలము
త్తరమితిముమోచేత్యర్థః-ప్రహృష్టవత్ - బ్రహ్మణాప్రార్థనీయోఽస్మీతిసంతోషయుక్తస్సన్॥౧౭॥సఇతి॥అహింస
కంపరస్పరహింసాప్రవృత్తినివారణసాధనభూతం-సాగ్నికమగ్నిసాక్షిపూర్వకం॥౧౮॥పులస్త్యేనేతి॥అపినాఽర్జునే
నాపీతిసముచ్చీయతే - కృతాతిథ్యఇతిఅర్జునేనేతిశేషః॥౨౩॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తర
శ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-త్రయస్త్రింశస్సర్గః************************ ౧రాక్షసమితి॥ యుద్ధేయు
ద్ధనిమిత్తం-హ్వాయతిఆహ్వయతిస్మ॥౨॥౩॥తతఇతి॥ వానరామాత్యఃవాలినోమాత్యోమంత్రీతారఉవాచ - తథాతా
రాపితాసుషేణశ్చోవాచ-ప్రభుఃయువరాజస్సుగ్రీవశ్చోవాచ॥౪॥రాక్షసేంద్రేతి॥ తేతుభ్యం-ప్రతిబలఇతి - యుద్ధం
దాతుమితిశేషః॥౫॥౬॥ఏతానితి॥ యుద్ధార్థినామితి-వానరాధిపతేజసామృతానాంయుద్ధార్థినామిమే - ఏవంత్వమపిభ
విష్యసీతిభావః॥౭॥యద్వేతి॥తదాతథాపి-వాలినమాసాద్య-తవజీవితం-తదంతంతత్సమీపప్రాప్తిపర్యంతమిత్యర్థః॥
౮॥పశ్యేతి॥జగచ్చిత్రం-జగతస్సర్వస్యాప్యాశ్చర్యభూతంవ్యాపారమిదానీంపశ్య - దుర్లభంజీవితమితిశేషః॥౯॥౧౦॥
సత్వితి॥తారం-తారాదీన్-యద్వాపూర్వంతారఏవోక్తవాన్- తస్యతారాపితృత్వంసంబంధవిశేషాత్॥ ౧౧॥౧౨॥

దవరుహ్యాథరావణోఽంజనసన్నిభః। గృహీతుంవాలినంతూర్ణంనిశ్శబ్దపదమావ్రజత్ ॥ ౧౩ ॥ యదృచ్ఛయాతదాదృ
ష్టోవాలినాపిసరావణః। పాపాభిప్రాయవాన్దృష్ట్వాచకారనతుసంభ్రమం॥ ౧౪ ॥ శశమాలక్ష్యసింహోవాప
న్నగంగరుడోయథా। నచింతయతితంవాలీరావణంపాపనిశ్చయం॥ ౧౫॥జిఘృక్షమాణమాయాంతంరావణంపాపచే
తసం। కక్షావలంబినంకృత్వాగమిష్యేత్రీన్మహార్ణవాన్॥ ౧౬॥ ద్రక్ష్యంత్యరింమమాంకస్థంస్రంసదూరుకరాంబ
రం। లంబమానందశగ్రీవంగరుడస్యేవపన్నగం॥ ౧౭॥ ఇత్యేవంమతిమాస్థాయవాలీకర్ణముపాశ్రితః। జపన్వైనైగ
మాన్మంత్రాంస్తస్థౌపర్వతరాడివ॥ ౧౮ ॥ తావన్యోన్యంజిఘృక్షంతౌహరిరాక్షసపార్థివౌ। ప్రయత్నవంతౌత
త్కర్మఈహతుర్బలదర్పితౌ॥౧౯॥హస్తగ్రాహంతుతంమత్వాపాదశబ్దేనరావణం। పరాఙ్ముఖోఽపిజగ్రాహవాలీ
సర్పమివాండజః॥ ౨౦॥ గృహీతుకామంతంగృహ్యరక్షసామీశ్వరంహరిః। ఖముత్పపాతవేగేనకృత్వాకక్షావలంబి
నం॥౨౧॥ తంచాపీడయమానంతువితుదంతంనఖైర్ముహుః। జహారరావణంవాలీపవనస్తోయదంయథా॥ ౨౨॥ అథతే
రాక్షసామాత్యాహ్రియమాణందశాననం। ముమోక్షయిషవోవాలింరవమాణాఅభిద్రుతాః॥ ౨౩ ॥ అన్వీయమాన
స్తైర్వాలీభ్రాజతేంబరమధ్యగః। అన్వీయమానోమేఘౌఘైరంబరస్థఇవాంశుమాన్ ॥ ౨౪ ॥ తేశక్నువంతస్సంప్రా
ప్తుంవాలినంరాక్షసోత్తమాః। తస్యబాహూరువేగేనపరిశ్రాంతావ్యవస్థితాః॥ ౨౫ ॥ వాలిమార్గాదపాక్రామన్
పర్వతేంద్రాహిగచ్ఛతః। కింపునర్జీవితప్రేప్సుర్బిభ్రద్వైమాంసశోణితం॥ ౨౬॥ అపక్షిగణసంపాతాన్వానరేం
ద్రోమహాజవః।క్రమశస్సాగరాన్సర్వాన్సంధ్యాకాలమవందత॥ ౨౭॥ సభాజ్యమానోభూతైస్తుఖచరైఃఖచరోత్త
మః।పశ్చిమంసాగరంవాలీహ్యాజగామసరావణః॥౨౮॥తస్మిన్సంధ్యాముపాసిత్వాస్నాత్వాజప్త్వాచవానరః।ఉత్తరం
సాగరంప్రాయాద్వహమానోదశాననం॥ ౨౯॥ బహుయోజనసాహస్రంవహమానోమహాహరిః। వాయువచ్చమ
నోవచ్చజగామసహశత్రుణా॥ ౩౦॥ ఉత్తరేసాగరేసంధ్యాముపాసిత్వాదశాననం। వహమానోగమద్వాలీపూర్వం
వైసమహోదధిం॥ ౩౧॥ తత్రాపిసంధ్యామన్వాస్యవాసవిస్సహరీశ్వరః। కిష్కింధామభితోగృహ్యరావణంపున
రాగమత్॥ ౩౨॥ చతుర్ష్వపిసముద్రేషుసంధ్యామన్వాస్యవానరః। రావణోద్వహనశ్రాంతఃకిష్కింధోపవనేప
తత్ ॥ ౩౩ ॥ రావణంతుముమోచాథస్వకక్షాత్కపిసత్తమః। కుతస్త్వమితిచోవాచప్రహసన్రావణంముహుః॥
౩౪॥ విస్మయంతుమహద్గత్వాశ్రమలోలనిరీక్షణః। రాక్షసేంద్రోహరీంద్రంతమిదంవచనమబ్రవీత్॥౩౫॥ వానరేం
ద్రమహేంద్రాభరాక్షసేంద్రోఽస్మిరావణః।యుద్ధేప్సురిహసంప్రాప్తస్సచాద్యాసాదితస్త్వయా॥ ౩౬॥అహో

పుష్పకాదితి॥నిశ్శబ్దపదంనిశ్శబ్దచరణవిన్యాసం॥౧౩॥యదృచ్ఛయేతి॥పాపాభిప్రాయవాన్- బంధనాభిప్రాయవాన్ పాపాభిప్రాయకమితిపాఠాంతరం॥ ౧౪॥శశమితి ॥ సింహోవాసింహఇవ॥౧౫॥జిఘృక్షమాణమిత్యారభ్యఇత్యేవమిత్యంతంవాలివిచారః॥౧౬॥ద్రక్ష్యంతీతి॥ద్రక్ష్యంతిదేవాదయఇతిశేషః। మమాంకస్థంకక్షస్థమితియావత్ - గరుడస్యేవేతి-అంకస్థమిత్యనుకర్షః ॥ ౧౭ ॥ ఇతీతి॥కర్ణముపాశ్రితఃపాదశబ్దశ్రవణార్థంకర్ణముపాశ్రితమనాః-నైగమాన్వైదికాన్దేవకుమారత్వాత్ మంత్రవత్త్వం- (ధ్యానముపాశ్రితఇతివాపాఠః)॥౧౮॥౧౯॥హస్తేతి॥హస్తగ్రాహంహస్తైర్గ్రహణాభిప్రాయవంతం-పాదశబ్దేనసూక్ష్మపాదశబ్దేన॥౨౦॥౨౧॥తంచేతి॥ ఆపీడయమానం - ణిచశ్చేత్యాత్మనేపదం॥౨౪॥ తేశక్నువంతఇతి॥అశక్నువంతఇతిపదం॥౨౫॥వాలీతి॥ హియస్మాత్పర్వతేంద్రాఅపివాలిమార్గాదపాక్రామన్- మాంసాదిమాన్ జీవితప్రేప్సుః ప్రాణీ గచ్ఛతస్తస్యమార్గాదపాక్రామతీతికింపునః కింవక్తవ్యం॥ (పర్వతేంద్రాపీతిపాఠేసంధిరార్షః॥౨౬॥ అపక్షిగణేతి ॥ అపక్షిగణసంపాతాన్పక్షిగణైరప్యశక్యసంపాతాన్సాగరాన్క్రమశోగచ్ఛన్నితిశేషః।సంధ్యాకాలంప్రాతస్సంధ్యాకాలదేవతారూపమవందత॥ ౨౭ ॥ సభాజ్యమానఇతి॥ సభాజ్యమానఃపూజ్యమానః॥పశ్చిమమిత్యాది॥దక్షిణేసంధ్యాంగశౌచం-పశ్చిమేమంత్రపూర్వకసంధ్యాంగస్నానం- ఉత్తరేప్రోక్షణాదికం-పూర్వేఅర్ఘ్యప్రదానాదికమితి- అన్యథాసంధ్యాచతుష్టయాభావాత్-తదంగస్యాపితత్త్వేనవ్యపదేశాత్॥౨౮॥౩౧॥తత్రేతి॥వాసవస్యాపత్యంవాసవిః॥ ౩౨॥౩౩॥ రావణమితి॥ ప్రహసన్నితి మాంజిఘృక్షుః స్వయమేవదురాత్మానిగృహీతఇతిప్రహసన్॥౩౪॥౩౫॥వానరేంద్రేతి ॥ త్వయాఆసాదితఇతికక్షనిక్షేపంప్రాపితఇ

బలమహో వీర్యమహో గాంభీర్యమేవచ। యేనాహంపశువద్గృహ్యభ్రామితశ్చతురోర్ణవాన్ ॥ ౩౭ ॥ ఏవమ
శ్రాన్తవద్వీరశీఘ్రమేవమహార్ణవాన్। మాంచైవోద్వహమానస్తుకోన్యోవీరఃక్రమిష్యతి॥ ౩౮॥ త్రయాణామేవ
భూతానాంగతిరేషాప్లవంగమ।మనోనిలసుపర్ణానాంతవచాత్రనసంశయః॥ ౩౯ ॥ సోహందృష్టబలస్తుభ్యమిచ్ఛామి
హరిపుంగవ। త్వయాసహచిరంసఖ్యంసుస్నిగ్ధంపావకాగ్రతః॥ ౪౦॥దారాఃపుత్రాఃపురంరాష్ట్రంభోగాచ్ఛాదనభో
జనం। సర్వమేవావిభక్తంనౌభవిష్యతిహరీశ్వర॥ ౪౧॥ తతఃప్రజ్వాలయిత్వాగ్నింతావుభౌహరిరాక్షసౌ । భ్రాతృ
త్వముపసంపన్నౌపరిష్వజ్యపరస్పరం॥ ౪౨॥ అన్యోన్యలంబితకరౌతతస్తౌహరిరాక్షసౌ। కిష్కింధాంవిశతుర్హృష్టౌ
సింహౌగిరిగుహామివ॥ ౪౩॥ సతత్రమాసముషితస్సుగ్రీవఇవరావణః। అమాత్యైరాగతైర్నీతస్త్రైలోక్యోత్సాదనా
ర్థిభిః॥ ౪౪॥ ఏవమేతత్పురావృత్తంవాలినారావణఃప్రభో। ధర్షితశ్చకృతశ్చాపిభ్రాతాపావకసన్నిధౌ ॥ ౪౫ ॥
బలమప్రతిమంరామవాలినోభవదుత్తమం। సోపిత్వయావినిర్దగ్ధశ్శలభోవహ్నినాయథా॥ ౪౬॥ఇత్యుత్తరశ్రీరామా
యణేచతుస్త్రింశస్సర్గః ****************** అపృచ్ఛతతదారామోదక్షిణాశాశ్రయంమునిం । ప్రాంజ
లిర్వినయోపేతఇదమాహవచోర్థవత్ ॥ ౧॥ అతులంబలమేతద్వైవాలినోరావణస్యచ। నత్వేతాభ్యాంహనుమతాస
మంత్వితిమతిర్మమ॥ ౨॥శౌర్యందాక్ష్యంబలంధైర్యంప్రాజ్ఞతానయసాధనం।విక్రమశ్చప్రభావశ్చహనూమతికృతా
లయాః॥ ౩॥ దృష్ట్వైవసాగరంవీక్ష్యసీదంతీంకపివాహినీం। సమాశ్వాస్యమహాబాహుర్యోజనానాంశతంప్లుతః॥౪॥
ధర్షయిత్వాపురీంలంకాంరావణాంతఃపురంతదా।దృష్టాసంభాషితాచాపిసీతాహ్యాశ్వాసితాతథా॥ ౫॥ సేనాగ్రగా
మంత్రిసుతాఃకింకరారావణాత్మజః । ఏతేహనుమతాతత్రహ్యేకేనవినిపాతితాః॥ ౬॥ భూయోబంధాద్విముక్తేనభా
షయిత్వాదశాననం। లంకాభస్మీకృతాయేనపావకేనేవమేదినీ॥ ౭॥ నకాలస్యనశక్రస్యనవిష్ణోర్విత్తపస్యచ । కర్మా
ణితానిశ్రూయంతేయానియుద్ధేహనూమతః॥ ౮ ॥ ఏతస్యబాహువీర్యేణలంకాసీతాచలక్ష్మణః । ప్రాప్తామయాజ
యశ్చైవరాజ్యంమిత్రాణిబాంధవాః॥౯॥హనూమాన్యదినోనస్యాద్వానరాధిపతేస్సఖా।ప్రవృత్తిమపికోవేత్తుంజా
నక్యాశ్శక్తిమాన్భవేత్ ॥ ౧౦॥ కిమర్థంవాల్యనైవైషసుగ్రీవప్రియకామ్యయా । తదావైరేసముత్పన్నేనదగ్ధోవీరు
ధోయథా॥ ౧౧॥ నహివేదితవాన్మన్యేహనూమానాత్మనోబలం। యద్దృష్టవాన్జీవితేష్టంక్లిశ్యంతంవానరాధిపం ॥
౧౨ ॥ ఏతన్మేభగవన్సర్వంహనూమతిమహామతే। విస్తరేణయథాతత్వంకథయామరపూజిత ॥ ౧౩ ॥ రాఘవస్య
వచఃశ్రుత్వాహేతుయుక్తమృషిస్తదా । హనూమతస్సమక్షంతమిదంవచనమబ్రవీత్ ॥ ౧౪ ॥ సత్యమేతద్రఘుశ్రే
ష్ఠయద్బ్రవీషిహనూమతః । నబలేవిద్యతేతుల్యోనగతౌనమతౌపరః ॥ ౧౫ ॥ .... *
అమోఘశాపైశ్శాపస్తుదత్తోస్యఋషిభిఃపురా।నవేత్తాహిబలంయేనబలీసన్నరిమర్దనః॥ ౧౬॥ బాల్యేప్యేతేనయత్క
ర్మకృతంరామమహాబల।తన్నవర్ణయితుంశక్యమితిబాలతయాస్యతే॥ ౧౭ ॥ యదివాస్తిత్వభిప్రాయస్తచ్ఛ్రోతుం

త్యర్థః॥౩౬॥౩౭॥ఏవమితి ॥ అశ్రాన్తవత్ అశ్రాన్తసర్గ-మాంచైవమహాద్రిసమానభారమిత్యర్థః॥౩౮॥౩౯॥సో
హమితి॥తుభ్యంతవేత్యర్థః॥౪౦॥౪౩॥సఇతి॥సుగ్రీవఇవేతి భ్రాతృభావేనేత్యర్థః - ఆగతైరితి-సహేతిశేషః॥ ౪౪॥
ఏవమితి॥భ్రాతాకృతః సోదరభావతయాస్నేహీకృతః ॥ ౪౬ ॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే - మణిమకుటాఖ్యానే-
ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - చతుస్త్రింశస్సర్గః ************************** అపృచ్ఛతేత్యా
ది ॥ అపృచ్ఛతేత్యస్యవివరణంఇదంవచనమితి ॥ ౧ ॥ అతులమితి॥ ఏతాభ్యామిత్యేతయోరిత్యర్థః । షష్ఠ్యర్థేబహు
శంచందసీతివార్తికాత్ -షష్ఠ్యర్థేచతుర్థీ॥౨॥శౌర్యమితి॥నయసాధనంనీతికృత్యసంపాదనం॥౩॥౭॥నేతి ॥ కాలస్యయ
మస్య॥౮॥ఏతస్యేతి॥లంకాప్రాప్తా-విభీషణాయదేయత్వేనప్రాప్తేత్యర్థః-లక్ష్మణఃప్రాప్తఇతిఓషధ్యానయనేనే
తిశేషః॥౯॥హనూమానితి॥హనూమాన్యదినోనస్యాత్ సహాయత్వేనేతిశేషః॥౧౦॥ కిమర్థమితి॥వీరుధఇత్యకారాం
తోవృక్షవాచీ॥౧౧॥వాలివధహేతుస్స్వయంరామఊహతి- నహీత్యాది॥౧౨॥ఏతదితి ॥ హనూమత్యేతదితిహనూమ
ద్విషయేపృష్టమిత్యర్థః॥౧౪॥సత్యమితి॥ యద్బ్రవీషిహేరఘుశ్రేష్ఠతదేతత్సత్యం - సఆత్మనోబలంనహివేదేత్యర్థః॥
౧౫॥తదేవదర్శయతి॥అమోఘేత్యాది॥౧౬॥బాల్యఇతి॥బాలతయా-ఆస్యతఇతి-బాలభావేనసజానతపి వేత్యర్థః॥౧౭॥

తవ రాఘవ। సమాధాయ మతిం రామ నిశామయ వదామ్యహం॥ ౧౮ ॥ సూర్యదత్తవరస్వర్ణస్సుమేరుర్నామ పర్వతః।
యత్ర రాజ్యం ప్రశాస్త్యస్య కేసరీ నామ వై పితా॥౧౯॥ తస్య భార్యా బభూవైషా హ్యంజనేతి పరిశ్రుతా । జనయామా
స తస్యాం వై వాయురాత్మజముత్తమం॥౨౦॥ శాలిశూకనిభాభాసం ప్రాసూతాముం తదాంజనా । ఫలాన్యాహర్తుకా
మా వై నిష్క్రాంతా గహనేచరా ॥౨౧॥ ఏష మాతుర్వియోగాచ్చ క్షుధయా చ భృశార్దితః । రురోద శిశురత్యర్థం శిశు
శ్శరవణే యథా॥౨౨॥ తదోద్యంతం వివస్వంతం జపాపుష్పోత్కరోపమం । దదర్శ ఫలలోభాచ్చ హ్యుత్పపాత రవిం ప్రతి॥
బాలార్కాభిముఖో బాలో బాలార్క ఇవ మూర్తిమాన్ । గృహీతుకామో బాలార్కం ప్లవతేంబరమధ్యగః॥ ౨౪॥ ఏత
స్మిన్ ప్లవమానే తు శిశుభావే హనూమతి । దేవదానవయక్షాణాం విస్మయస్సుమహానభూత్॥౨౫॥ నాప్యేవం వేగవాన్
వాయుర్గరుడో వా మనస్తథా । యథాయం వాయుపుత్రస్తు క్రమతేంబరముత్తమం॥౨౬॥ యది తావచ్ఛిశోరస్య త్వీదృ
శో గతివిక్రమః। యౌవనం బలమాసాద్య కథం వేగో భవిష్యతి॥౨౭॥ తమనుప్లవతే వాయుః ప్లవంతం పుత్రమాత్మనః । సూ
ర్యదాహభయాద్రక్షంస్తుషారచయశీతలః॥౨౮॥ బహుయోజనసాహస్రం క్రమత్యేష గతోంబరం । పితుర్బలాచ్చ బా
ల్యాచ్చ భాస్కరాభ్యాశమాగతః॥౨౯॥ శిశురేష త్వదోషజ్ఞ ఇతి మత్వా దినేశ్వరః। కార్యం చాత్ర సమాయత్తమిత్యేవం
న దదాహ సః॥౩౦॥ యమేవ దివసం హ్యేష గృహీతుం భాస్కరం ప్లుతః। తమేవ దివసం రాహుర్జిఘృక్షతి దివాకరం॥౩౧॥
అనేన స పరామృష్టో రామ సూర్యరథోపరి। అపక్రాంతస్తతస్త్రస్తో రాహుశ్చంద్రార్కమర్దనః॥ ౩౨॥ స ఇంద్రభవనం గ
త్వా సరోషస్సింహికాసుతః । అబ్రవీద్భ్రుకుటిం కృత్వా దేవం దేవగణైర్వృతం॥౩౩॥ బుభుక్షాపనయం దత్త్వా చంద్రా
ర్కౌ మమ వాసవ। కిమిదం తత్త్వయా దత్తమన్యస్య బలవృత్రహన్॥౩౪॥ అద్యాహం పర్వకాలే తు జిఘృక్షుస్సూర్యమా
గతః। అథాన్యో రాహురాసాద్య జగ్రాహ సహసా రవిం॥ ౩౫॥ స రాహోర్వచనం శ్రుత్వా వాసవస్సంభ్రమాన్వి
తః। ఉత్పపాతాసనం హిత్వా చోద్వహన్ కాంచనీం స్రజం॥ ౩౬॥ తతః కైలాసకూటాభం చతుర్దంతం మదస్రవం। శృం
గారధారిణం ప్రాంశుం స్వర్ణఘంటాట్టహాసినం॥౩౭॥ ఇంద్రః కరీంద్రమారుహ్య రాహుం కృత్వా పురస్సరం । ప్రా
యాద్యత్రాభవత్సూర్యస్సహానేన హనూమతా॥౩౮॥ అథాతిరభసేనాగాద్రాహురుత్సృజ్య వాసవం । అనేన చ స
వై దృష్టః ప్రధావన్ శైలకూటవత్ ॥౩౯॥ తతస్సూర్యం సముత్సృజ్య రాహుం ఫలమవేక్ష్య చ। ఉత్పపాత పునర్వ్యోమ గ్ర
హీతుం సింహికాసుతం॥౪౦॥ ఉత్సృజ్యార్కమిమం రామ ప్రధావంతం ప్లవంగమం। అవేక్ష్యైవం పరావృత్య ముఖశేషః
పరాఙ్ముఖః॥ ౪౧॥ ఇంద్రమాశంసమానస్తు త్రాతారం సింహికాసుతః । ఇంద్ర ఇంద్రేతి సంత్రాసాన్ముహుర్ముహుర
భాషత॥౪౨॥ రాహోర్విక్రోశమానస్య ప్రాగేవాలక్షితం స్వరం। శ్రుత్వేంద్రోవాచ మా భైషీరహమేనం నిషూ
దయే॥౪౩॥ ఐరావతం తతో దృష్ట్వా మహత్తదిదమిత్యపి। ఫలం తం హస్తిరాజానమభిదుద్రావ మారుతిః॥ ౪౪ ॥ తథాస్య
ధావతో రూపమైరావతజిఘృక్షయా। ముహూర్తమభవద్ఘోరమింద్రాగ్న్యోరివ భాస్వరం॥౪౫॥ ఏవమాధావమానం
తు నాతిక్రుద్ధశ్శచీపతిః । హస్తాంతాదతిముక్తేన కులిశేనాభ్యతాడయత్ ॥౪౬॥ తతో గిరావపాతైష ఇంద్రవజ్రాభితా
డితః। పతమానస్య చైతస్య వామో హనురభజ్యత॥౪౭॥ తస్మింస్తు పతితే బాలే వజ్రతాడనవిహ్వలే। చుక్రోధేంద్రాయ పవ
నః ప్రజానామహితాయ సః॥౪౮॥ ప్రచారం స తు సంగృహ్య ప్రజాస్వంతర్గతః ప్రభుః । గుహాం ప్రవిష్టస్స్వసుతం శిశు
మాదాయ మారుతః॥౪౯॥ విణ్మూత్రాశయమావృత్య ప్రజానాం పరమార్తికృత్ । రురోధ సర్వభూతాని యథా వర్షాణి

యదీతి॥ నిశామయ శృణు॥౧౮॥ సూర్యేతి॥ సూర్యదత్తవరస్వర్ణః- సూర్యదత్తవరేణ స్వర్ణరూపస్సుమేరుః సువర్ణమేరుః॥
౧౯॥ తస్యేతి॥ పరిశ్రుతా-ప్రసిద్ధా॥౨౦॥ శాలిశూకేతి॥ శాలిశూకసమాభాసం శాల్యగ్రవత్ పింగళాభాసం- కాంచనా
ద్రికమనీయవిగ్రహమిత్యుక్తేః- ప్రాసూత ప్రసూతవతీ॥ ౨౧॥ ఏష ఇతి ॥ శరవణే శిశుః స్కందః॥ ౨౯॥ శిశురితి॥ దో
షజ్ఞః విద్వాన్ సన భవతీత్యదోషజ్ఞః- దోషజ్ఞో వైద్యవిద్వాంసావిత్యమరః॥ ౩౧॥ అనేనేతి ॥ స రాహుః- పరామృష్టః
స్పృష్టః॥ ౩౯॥ తత ఇతి॥ ఫలం మహాశైలకూటవత్ బృహత్తరఫలమవేక్ష్యేత్యర్థః॥ ౪౦॥ ఉత్సృజ్యేతి॥ ముఖశేష ఇతి రా
హుస్వరూపకథనం॥ ౪౫॥ ఏవమితి॥ హస్తాంతాత్ హస్తాగ్రాత్॥ ౪౮॥ ప్రచారమితి॥ ప్రచారం స్వీయం దేహయా
త్రాహేతుభూతం- సంగృహ్య సంక్షిప్య- అంతర్గతః సర్వదేహాంతర్గతః॥౪౯॥ విణ్మూత్రేతి॥ రురోధేతి నిరుద్ధస్వగతి

వాసవః॥౫౦॥ వాయుప్రకోపాద్భూతానినిరుచ్ఛ్వాసానిసర్వతః । సంధిభిర్భిద్యమానైశ్చకాష్ఠభూతానిజజ్ఞిరే॥౫౧॥
నిస్స్వధ్యాయవషట్కారంనిష్క్రియంధర్మవర్జితం । వాయుప్రకోపాత్త్రైలోక్యంనిరయస్థమివాభవత్ ॥ ౫౨ ॥
తతః ప్రజాస్సగంధర్వాస్సదేవాసురమానుషాః। ప్రజాపతింసమాధావన్దుఃఖితాశ్చసుఖేచ్ఛయా॥౫౩॥ ఊచుః ప్రాం
జలయోదేవామహోదరనిభోదరాః । త్వయాతుభగవంస్సృష్టాః ప్రజానాథచతుర్విధాః ॥ ౫౪॥ త్వయాదత్తోయ
మస్మాకమాయుషః పవనః పతిః। సోస్మాకం ప్రాణేశ్వరోభూత్వాకస్మాదేషోద్యసత్తమ ॥ రురోధదుఃఖంజనయన్నంతః
పురఇవస్త్రియః। తస్మాత్త్వాంశరణంప్రాప్తా వాయునోపహతావయం ॥ ౫౫ ॥ వాయుసంరోధజందుఃఖమిదంనోను
దదుఃఖహన్॥ ౫౬ ॥ ఏతత్ప్రజానాంశ్రుత్వాతుప్రజానాథః ప్రజాపతిః। కారణాదితిచోక్త్వాసౌప్రజాఃపునరభాష
త॥ ౫౭ ॥ యస్మింశ్చకారణేవాయుశ్చుక్రోధచరురోధచ। ప్రజాశ్శృణుధ్వంతత్సర్వంశ్రోతవ్యంచాత్మనఃక్షమం॥
౫౮॥ పుత్రస్తస్యామరేశేనఇంద్రేణాద్యనిపాతితః। రాహోర్వచనమాస్థాయతతస్సకుపితోనిలః॥ ౫౯॥ అశరీ
రశ్శరీరేషువాయుశ్చరతిపాలయన్। శరీరంహివినావాయుంసమతాంయాతిదారుభిః॥ ౬౦॥ వాయుః ప్రాణఃసుఖం
వాయుర్వాయుస్సర్వమిదంజగత్। వాయునాసంపరిత్యక్తంనసుఖంవిందతేజగత్॥ ౬౧॥ అద్యైవచపరిత్యక్తంవా
యునాజగదాయుషా। అద్యైవతేనిరుచ్ఛ్వాసాఃకాష్ఠకుడ్యోపమాఃస్థితాః॥ ౬౨॥ తద్యామస్తత్రయత్రాస్తేమారు
తోరుక్ప్రదోహినః। మావినాశంగమిష్యామ అప్రసాద్యాదితేస్సుతాః॥ ౬౩॥ తతః ప్రజాభిస్సహితః ప్రజాపతిస్సదే
వగంధర్వభుజంగగుహ్యకైః। జగామతత్రాస్యతియత్రమారుతస్సుతంసురేంద్రాభిహతంప్రగృహ్యసః॥ ౬౪॥ త
తోర్కవైశ్వానరకాంచనప్రభంసుతంతదోత్సంగగతంసదాగతేః। చతుర్ముఖోవీక్ష్యకృపామథాకరోత్సదేవగంధర్వ
షియక్షరాక్షసైః॥ ౬౫॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-పంచత్రింశస్సర్గః.**************************

తతఃపితామహందృష్ట్వా వాయుఃపుత్రవధార్దితః। శిశుకంతంసమాదాయఉత్తస్థాధాతురగ్రతః॥ ౧॥ చల
త్కుండలమాలిస్రక్తపనీయవిభూషణః। పాదయోర్న్యపతద్వాయుస్త్రిస్రోపస్థాయవేధసే॥ ౨ ॥ తంతువేదవిదాతే
నలంబాభరణశోభినా। వాయుముత్థాప్యహస్తేనశిశుంతంపరిమృష్టవాన్॥ ౩॥స్పృష్టమాత్రస్తతస్సోథసలీలంపద్మయో
నినా। జలసిక్తంయథాసస్యంపునర్జీవితమాప్తవాన్॥ ౪॥ ప్రాణవంతమిమందృష్ట్వా ప్రాణోగంధవహోముదా।
చచారసర్వభూతేషుసన్నిరుద్ధంయథాపురా॥ ౫॥ మరుద్రోధాద్వినిర్ముక్తాస్తాః ప్రజాముదితాభవన్ । శీతదాహ
వినిర్ముక్తాఃపద్మిన్యఇవసాంబుజాః॥ ౬॥ తతస్త్రియుక్మస్త్రికకుత్త్రిధామాత్రిదశార్చితః। ఉవాచదేవతాబ్రహ్మామా
రుతప్రియకామ్యయా॥ ౭॥ భోమహేంద్రేశవరుణప్రజేశ్వరధనేశ్వరాః । జానతామపివస్సర్వంవక్ష్యామిశ్రూయ
తాంహితం॥ ౮॥ అనేనశిశునాకార్యంకర్తవ్యంవోభవిష్యతి। తద్దదధ్వంవరాంత్సర్వేమారుతస్యాస్యతుష్టయే॥ ౯॥ త

ప్రచారమకరోత్-ఏవంవిధార్థస్యదేవానాంశక్యత్వేదృష్టాంతః యథావర్ష్మాణీతి॥౫౩॥ ఊచురితి॥మహోదరనిభో
దరాఃఆయుస్తంభాత్ మహోదరవ్యాధిగ్రస్తోదరవదుదరంయేషాంతేతథా॥౫౬॥ ఏతదితి ॥ కారణాదితిచోక్త్వా
కించిత్కారణమస్తీత్యుక్త్వా॥౬౨॥తదితి॥రుక్ప్రదఃశూలరోగప్రదః - గమిష్యామఅప్రసాద్యేతిసంధిరార్షః॥
౬౩॥తతఇతి॥తత్రాస్యతీతి-యత్రఆస్యతి-తిష్ఠతీతియావత్ ॥౬౪ ॥ తతఇతి॥ సదాగతేఃవాయోః-గంధర్వర్షియ
క్షేతిగురులఘుభేదఆర్షః॥౬౫॥ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-
పంచత్రింశస్సర్గః ************************* తతఃపితామహమిత్యాది ॥ ౧ ॥ చలదితి॥ త్రిస్రోపస్థాయ
త్రుయుపస్థాయ-అలుగభావఆర్షః-త్రిరుపస్థాయేతిచపాఠః-న్యపదితి-ఉపస్థానపూర్వకం-త్రిస్సాష్టాంగమనమదిత్యర్థః॥
౨॥తమితి॥హనుమదుజ్జీవనార్థంఅంగుళ్యగ్రవిన్యస్తవేదపదేన-వేదవిదావిదితనిఖిలవేదవేదాంతేనబ్రహ్మణా- లంబా
భరణశోభినాహస్తేనతంశిశుంచపరిమృష్టవాన్॥౪॥ ప్రాణవంతమితి॥ సర్వభూతేషుసన్నిరుద్ధంఅంతఃప్రతిష్ఠితంయ
థాభవతితథాప్రాణః ప్రాణభూతశ్చచార॥౫॥మరుదితి॥శీతదాహోహిమేనదాహః - శీతవాతవినిర్ముక్తాఇతిచ
పాఠః॥౬॥తతఇతి॥ త్రీణియుగ్మానియస్యాసౌత్రియుక్మః-తానితు-ఐశ్వర్యం- వీర్యం-యశః-శ్రీః-జ్ఞానం-వైరాగ్యం-
త్రికకుత్ త్రిమూర్తిప్రధానః-త్రిధామాత్రిలోకగృహః-త్రిదశార్చితః దేవార్చితః॥౭॥భోఇతి ॥ ఈశత్వేనరుద్ర

తస్సహస్రనయనః ప్రీతియుక్తశ్శుభాననః। కుశేశయమయీం మాలాముత్క్షిప్యేదం వచోఽబ్రవీత్॥ ౧౦॥ మత్కరోత్సృ
ష్టవజ్రేణ హనురస్య యథాహతః। నామ్నా వై కపిశార్దూలో భవితా హనుమానితి॥ ౧౧॥ అహమస్య ప్రదాస్యామి ప
రమం వరమద్భుతం। ఇతః ప్రభృతి వజ్రస్య మమావధ్యో భవిష్యతి॥ ౧౨॥ మార్తండస్త్వబ్రవీత్తత్ర భగవాంస్తిమిరా
పహః। తేజసోఽస్య మదీయస్య దదామి శతికాం కలాం॥ ౧౩॥ యదా తు శాస్త్రాణ్యధ్యేతుం శక్తిరస్య భవిష్యతి। తదాస్య
శాస్త్రం దాస్యామి యేన వాగ్మీ భవిష్యతి॥ ౧౪॥ న చాస్య భవితా కశ్చిత్సదృశశ్శాస్త్రదర్శనే॥ ౧౪½॥ వరుణశ్చ వరం ప్రా
దాన్నాస్య మృత్యుర్భవిష్యతి। వర్షాయుతశతైర్నాపి మత్పాశాదుదకాదపి॥ ౧౫½ ॥ యమో దండాదవధ్యత్వమరోగి
త్వం చ నిత్యశః। వరం దదామి సంతుష్ట అవిషాదం చ సంయుగే॥ ౧౬½॥ గదేయం మామికా చైనం సంయుగే న వధిష్యతి। ఇ
త్యేవం వరదః ప్రాహ తదా హ్యేకాక్షిపింగళః॥ ౧౭½॥ మత్తో మదాయుధానాం చ న వధ్యోఽయం భవిష్యతి। ఇత్యేవం శంక
రేణాపి దత్తోఽస్య పరమో వరః॥ ౧౮½॥ సర్వేషాం బ్రహ్మదండానామవధ్యోఽయం భవిష్యతి। దీర్ఘాయుశ్చ మహాత్మా చ
ఇతి బ్రహ్మాఽబ్రవీద్వచః॥ ౧౯½॥ విశ్వకర్మా చ దృష్ట్వైనం బాలసూర్యోపమం శిశుం। శిల్పినాం ప్రవరః ప్రాదాద్వరమ
స్య మహామతిః॥ ౨౦½॥ మత్కృతాని చ శస్త్రాణి యాని దివ్యాని సంయుగే। తైరవధ్యత్వమాపన్నశ్చిరజీవీ భవిష్యతి॥ ౨౧½
తతస్సురాణాం తు వరైర్దృష్ట్వా హ్యేనమలంకృతం। చతుర్ముఖస్తుష్టమనా వాయుమాహ జగద్గురుః॥ ౨౨½ ॥ అమిత్రా
ణాం భయకరో మిత్రాణామభయంకరః। అజేయో భవితా పుత్రస్తవ మారుత మారుతిః॥ ౨౩½॥ కామరూపః కామచా
రీ కామగః ప్లవతాం వరః। భవత్యవ్యాహతగతిః కీర్తిమాంశ్చ భవిష్యతి॥ ౨౪½॥ రావణోత్సాదనార్థాని రామప్రియక
రాణి చ। రోమహర్షకరాణ్యేష కర్తా కర్మాణి సంయుగే॥ ౨౫½॥ ఏవముక్త్వా తమామంత్ర్య మారుతం త్వమరైస్సహ।
యథాగతం యయుస్సర్వే పితామహపురోగమాః॥ ౨౬½॥ సోఽపి గంధవహః పుత్రం ప్రగృహ్య గృహమానయత్। అంజ
నాయాస్తదాచఖ్యౌ వరదత్తం వినిర్గతః॥ ౨౭½॥ ప్రాప్య రామ వరానేష వరదానసమన్వితః। బలేనాత్మని సంస్థేన సో
ఽపూర్యత యథార్ణవః॥ ౨౮½॥ తరసాపూర్యమాణోఽపి తదా వానరపుంగవః। ఆశ్రమేషు మహర్షీణామపరాధ్యతి ని
ర్భయః॥ ౨౯½॥ స్రుగ్భాండాన్యగ్నిహోత్రాణి వల్కలాజినసంచయాన్। భగ్నవిచ్ఛిన్నవిధ్వస్తాంత్సంశాంతా
నాం కరోత్యయం॥ ౩౦½॥ ఏవంవిధాని కర్మాణి ప్రావర్తత మహాబలః। సర్వేషాం బ్రహ్మదండానామవధ్యశ్శంభు
నా కృతః॥ ౩౧½॥ జానంత ఋషయస్తం వై క్షమంతే తస్య శక్తితః। యథా కేసరిణా త్వేష వాయునా సోఽంజనాసుతః।
ప్రతిషిద్ధోఽపి మర్యాదాం లంఘయత్యేవ వానరః॥ ౩౩॥ తతో మహర్షయః క్రుద్ధా భృగ్వంగిరసవంశజాః। శేపురేనం
రఘుశ్రేష్ఠ నాతిక్రుద్ధాతిమన్యవః॥ ౩౪ ॥ బాధసే యత్సమాశ్రిత్య బలమస్మాన్ ప్లవంగమ। తద్దీర్ఘకాలం వేత్తాసి నా
స్మాకం శాపమోహితః॥ యదా తే స్మార్యతే కీర్తిస్తదా తే వర్ధతే బలం॥ ౩౫½ ॥ తతస్స హృతతేజౌజా మహర్షివచ
నౌజసా। ఏషోఽశ్రమాణి తాన్యేవ మృదుభావం గతోఽచరత్॥ ౩౬½॥ అథర్క్షరజసో నామ వాలిసుగ్రీవయోః పితా। సర్వ

ఇత్యుచ్యతే- ప్రజేశ్వరః యమః- వక్ష్యామి శ్రూయతామితి- గురువై షమ్యమార్షం॥౯॥ తత ఇతి॥ కుశేశయమయీం కాం
చన పద్మమయీమిత్యర్థః॥౧౨॥ మార్తండ ఇతి॥ శతికాం శతైకాంశభూతాం॥ ౧౩ ॥ యదా త్వితి॥ శాస్త్రం శాస్త్రార్థ
జ్ఞానం- ఐంద్రవ్యాకరణమిత్యర్థః॥౧౪॥ న చేతి॥ శాస్త్రదర్శనే శాస్త్రజ్ఞానే॥౧౪½॥ వరుణోక్తవరం తు స్వయుద్ధనిమిత్త
మరణాభావమాత్రం॥౧౭½॥ మత్త ఇతి॥ పరమో వరః- శూలపాశుపతాస్త్రాద్యవధ్యత్వమిత్యర్థః॥౧౮½॥ సర్వేషామితి॥
సర్వేషాం బ్రహ్మాస్త్రాణామిత్యర్థః- బ్రహ్మదండానాం బ్రహ్మశాపానాం బ్రహ్మీయుధానాం వా - దీర్ఘాయు
శ్చేతి॥౧౯½॥ విశ్వకర్మేతి ॥ యజ్ఞాద్యాయుధానామపి విశ్వకర్మనిమిత్తత్వేపి తదతిరిక్తాయుధపరమిదం॥౨౬½॥ వరదత్తం
దత్తవరం॥౨౯½॥ స్రుగ్భాండానీతి॥ స్రుగ్భాండాని యజ్ఞోపకరణాని- సంశాంతానాం శాంతప్రధానానామృషీణాం॥
౩౦½॥ ఏవమితి॥ శంభునా బ్రహ్మణా॥ శంభూ బ్రహ్మత్రిలోచనావిత్యమరః॥౩౧½॥ జానంత ఇతి॥ తస్య శక్తితః- బ్రహ్మణో
వరశక్తితః- క్షమంతే- తస్య చేష్టితమితి శేషః॥౩౩॥ తత ఇతి॥ నాతిక్రుద్ధాతిమన్యవః- క్రోధో జిఘాంసా- మన్యురమర్షః-
అతిక్రుద్ధా అతిమన్యవశ్చ న భవంతీతి తథా॥౩౪॥ బాధస ఇతి॥ తద్దీర్ఘేతి- తద్బలం॥౩౫½॥ తత ఇతి ॥ హృతతేజౌజాః అప
హృతస్వవీర్యబలజ్ఞాన ఇత్యర్థః- ఏషోశ్రమాణీతి- ఆర్షస్సంధిః॥౩౬½॥ అథేతి ॥ ఋక్షరజస ఇత్యకారాంతోఽప్యస్తి॥

వానరరాజాసీత్తేజసా భాస్కరప్రభః॥ ౩౬॥ సచ రాజ్యం చిరం కృత్వా వానరాణాం హరీశ్వరః। సచ ఋక్షరజా నా
మ కాలధర్మేణ సంగతః॥ ౩౭॥ తస్మిన్నస్తమితే చాథ మన్త్రిభిర్మన్త్రకోవిదైః। పిత్ర్యే పదే కృతో వాలీ సుగ్రీవో వా
లినః పదే॥ ౩౮॥ సుగ్రీవేణ సమం త్వస్య అద్వైధం ఛిద్రవర్జితం। ఆబాల్యం సఖ్యమభవదనిలస్యాగ్నినా యథా॥ ౪౦॥
ఏష శాపవశాదేవ న వేద బలమాత్మనః। వాలిసుగ్రీవయోర్వైరం యదా రామ సముత్థితం॥ ౪౧॥ న హ్యేష రామ సుగ్రీ
వో భ్రామ్యమాణోఽపి వాలినా॥ ౪౨॥ దేవ జానాతి న హ్యేష బలమాత్మని మారుతిః। ఋషిశాపాహృతబలస్తదైష కపి
సత్తమః॥ ౪౩॥ సింహః కుంజరరుద్ధో వా ఆస్థితస్సహితో రణే॥ ౪౩॥ పరాక్రమోత్సాహమతిప్రతాపసౌశీల్యమాధుర్య
నయానయైశ్చ। గాంభీర్యచాతుర్యసువీర్యధైర్యైర్హనూమతః కోఽభ్యధికోఽస్తి లోకే॥ ౪౪॥ అసౌ పునర్వ్యాకరణం
గ్రహీష్యన్ సూర్యోన్ముఖః పృష్ఠగమః కపీంద్రః। ఉద్యద్గిరేరస్తగిరిం జగామ గ్రన్థం మహద్ధారయదప్రమేయః॥ ౪౫॥ స
సూత్రవృత్త్యర్థపదం మహార్థం ససంగ్రహం సాధ్యతి వై కపీంద్రః। న హ్యస్య కశ్చిత్సదృశోఽస్తి శాస్త్రే వైశారదే
చ్ఛందగతౌ తథైవ॥ ౪౬॥ సర్వాసు విద్యాసు తపోవిధానే ప్రస్పర్ధతే హ్యేష హి గురుం సురాణాం। సోఽయం నవవ్యాకరణా
ర్థవేత్తా బ్రహ్మా భవిష్యత్యపి తే ప్రసాదాత్॥ ౪౭॥ ప్రవీవివిక్షోరివ సాగరస్య లోకాన్దిధక్షోరివ పావకస్య। యుగ
క్షయే హ్యేవ యథాన్తకస్య హనూమతస్థాస్యతి కః పురస్తాత్॥ ౪౮॥ ఏషే వచాన్యే చ మహాకపీంద్రాః సుగ్రీవమైన్ద
ద్వివిదాస్సనీలాః। సతారతారేయనలాస్సరంభాస్త్వత్కారణాద్రామ సురైర్హి సృష్టాః॥ ౪౯॥ తదేతత్కథి
తం సర్వం యన్మాం త్వం పరిపృచ్ఛసి। హనూమతో బాలభావే కర్మైతత్కథితం మయా॥ ౫౦॥ శ్రుత్వాగస్త్యస్య క
థితం రామస్సౌమిత్రిరేవ చ। విస్మయం పరమం జగ్ముర్వానరా రాక్షసైస్సహ॥ ౫౧॥ అగస్త్యస్త్వబ్రవీద్రామం సర్వ
మేతచ్ఛ్రుతం త్వయా। దృష్టస్సంభాషితశ్చాసి రామ గచ్ఛామహే వయం॥ ౫౨॥ శ్రుత్వైతద్రాఘవో వాక్యమగ
స్త్యస్యోగ్రతేజసః। ప్రాంజలిః ప్రణతశ్చాపి మహర్షిమిదమబ్రవీత్॥ ౫౩॥ అద్య మే దేవతాస్తుష్టాః పితరః ప్రపి
తామహాః। యుష్మాకం దర్శనాదేవ నిత్యం తుష్టాస్సబాంధవాః॥ ౫౪॥ విజ్ఞాప్యం తు మమైతద్ధి యద్వదామ్యాగతస్పృ
హః। తద్భవద్భిర్మమాకృత్యే కర్తవ్యమనుకంపయా॥ ౫౫॥ పౌరజానపదాన్స్థాప్య స్వకార్యేష్వహమాగతః। క్ర
తూనేవ కరిష్యామి ప్రభావాద్భవతాం సతాం॥ ౫౬॥ సదస్యా మమ యజ్ఞేషు భవంతో నిత్యమేవ తత్। భవిష్యథ మ
హావీర్యా మమానుగ్రహకాంక్షిణః॥ ౫౭॥ అహం యుష్మాంత్సమాశ్రిత్య తపోనిర్ధూతకల్మషాన్। అనుగ్రహీతః పితృభి
ర్భవిష్యామి సునిర్వృతః॥ తదాగంతవ్యమనిశం భవద్భిరిహ సంగతైః॥ ౫౮॥ అగస్త్యాద్యాస్తు తచ్ఛ్రుత్వా ఋషయస్సం
శితవ్రతాః। ఏవమస్త్వితి తం చోక్త్వా ప్రయాతుముపచక్రముః॥ ౬౦॥ ఏవముక్త్వా గతాస్సర్వే ఋషయస్తే యథా
గతం। రాఘవశ్చ తమేవార్థం చింతయామాస విస్మితః॥ ౬౧॥ తతోఽస్తం భాస్కరే యాతే విసృజ్య నృపవానరాన్।

౩౭॥ తస్మిన్నితి॥ వాలినః పదే యౌవరాజ్యే॥ ౩౮॥ సుగ్రీవేణేతి॥ అస్య హనూమతస్సుగ్రీవేణ సహ ఆబాల్యం బాల్యమార
భ్య॥ ౪౩॥ సింహ ఇతి॥ రణే యుద్ధాదౌ స్వబలమాస్థితో భూత్॥ ౪౩॥ పరాక్రమేతి॥ సౌశీల్యం సుస్వభావత్వం మాధుర్యం
వాచః - నయానయౌ ప్రవృత్తినివృత్తీ - గాంభీర్యం చిత్తస్య - ధైర్యం ఆపద్యక్షోభః॥ ౪౪॥ అసావితి॥ ఉద్యద్గిరేరుదయగిరే
రిత్యర్థః - మహద్గ్రంథం వ్యాకరణగ్రంథం ధారయన్ అర్థతః పాఠతశ్చ గృహ్ణన్నిత్యర్థః - ధారయదితి నుడభావ ఆర్షః -
ధారయతేఇతి పాఠాంతరం॥ ౪౫॥ ససూత్రేతి॥ సూత్రమష్టాధ్యాయిలక్షణం - వృత్తిస్సూత్రార్థమాత్రప్రతిపాదక
గ్రంథః - అర్థపదం వార్తికం - ఉక్తానుక్తదురుక్తిచింతారూపం - మహార్థం భాష్యం విస్తరవివరణరూపం - ససంగ్ర
హం ప్రకరణాదిసహితం - సాధ్యతి సాధయతి ధారయతీత్యర్థః - శాస్త్రాంతరేష్వపి వైశారదే వైదుష్యే - ఛందగతౌ -
ఛందశ్శాస్త్రే॥ ౪౭॥ ప్రేతి॥ ప్రవీవివక్షోర్భూగాం తే భూమిమాప్లావయితుం ప్రకర్షేణ విశేషేణ వేష్టుమిచ్ఛోః - యుగ
క్షయే యుగాంతకాల ఇత్యర్థః॥ ౪౮॥ ఏషే వేతి - సంధిరార్షః - తారేయోంగదః॥ ౫౪॥ విజ్ఞాప్యమితి॥ మమ ఏతద్వక్ష్య
మాణం విజ్ఞాప్యమస్తి - ఆగతస్పృహో హం యద్వదామి - తద్భవద్భిః - మత్కృతే మన్నిమిత్తం - అనుకంపయా కర్త
వ్యం॥ ౫౫॥ పౌరేతి॥ ఆగతః వనాదాగతః - అహం॥ ౫౬॥ సదస్యా విధిదర్శినః - మహావీర్యాః మహాతపోవీర్యాః॥ ౫౭॥ అహ
మితి॥ అనుగ్రహీత ఇతి - అనుగృహీత ఇత్యర్థః - అనిశం సునిర్వృత ఇత్యన్వయః॥ ౬౦॥ ఏవమితి॥ తమేవార్థం యాగ

సంధ్యాముపాస్యవిధివత్తదానరవరోత్తమః ॥ ౬౨ ॥ ప్రవృత్తాయాంరజన్యాంతుసోంతఃపురచరోభవత్ ॥ ౬౫ ॥
ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - షట్త్రింశస్సర్గః ***************************************

అభిషిక్తేతుకాకుత్స్థేసధర్మేణవిదితాత్మని। వ్యతీతాయానిశాపూర్వా పౌరాణాంహర్షవర్ధనీ॥౧॥తస్యాంరజన్యాం
వ్యుష్టాయాంప్రాతర్నృపతిబోధకాః।వందినస్సముపాతిష్ఠంస్తౌమ్యానృపతివేశ్మని॥౨॥తేరక్తకంఠినస్సర్వేకిన్నరాఇవశి
క్షితాః।తుష్టువుర్నృపతింవీరంయథావత్సంప్రహర్షిణః॥౩॥వీరసౌమ్యప్రబుధ్యస్వకౌసల్యాప్రీతివర్ధన। జగద్ధిసర్వం
స్వపితిత్వయిసుప్తేనరాధిప॥౪॥విక్రమస్తేయథావిష్ణోరూపంచైవాశ్వినోరివ।బుద్ధ్యాబృహస్పతేస్తుల్యఃప్రజాపతిసమో
హ్యసి॥౫॥క్షమాతేపృథివీతుల్యాతేజసాభాస్కరోపమః।వేగస్తేవాయునాతుల్యోగాంభీర్యముదధేరివ॥ ౬ ॥ అప్రకం
ప్యోయథాస్థాణుశ్చంద్రేసౌమ్యత్వమీదృశం । నేదృశాఃపార్థివాఃపూర్వంభవితారోనరాధిప॥ ౭॥ యథాత్వమతి
దుర్ధర్షోధర్మనిత్యఃప్రజాహితః।నత్వాంజహాతికీర్తిశ్చలక్ష్మీశ్చపురుషర్షభ॥౮॥శ్రీశ్చధర్మశ్చకాకుత్స్థత్వయినిత్యం
ప్రతిష్ఠితౌ।ఏతాశ్చాన్యాశ్చమధురావందిభిఃపరికీర్తితాః॥ ౯ ॥ సూతాశ్చసంస్తవైర్దివ్యైర్బోధయంతిస్మరాఘవం।
స్తుతిభిఃస్తూయమానాభిఃప్రత్యబుధ్యతరాఘవః॥౧౦॥ సతద్విహాయశయనంపాండురాచ్ఛాదనాస్తృతం । ఉత్తస్థౌ
నాగశయనాద్ధరిర్నారాయణోయథా॥౧౧॥ సముత్థితంమహాత్మానంప్రహ్వాఃప్రాంజలయోనరాః । సలిలంభాజనై
శ్శుభ్రైరుపతస్థుస్సహస్రశః॥౧౨॥ కృతోదకశుచిర్భూత్వాకాలేహుతహుతాశనః । దేవాగారంజగామాశుపుణ్యమి
క్ష్వాకుసేవితం॥౧౩॥తత్రదేవాన్పితౄన్విప్రానర్చయిత్వాయథావిధి। బాహ్యకక్ష్యాంతరంరామోనిర్జగామజ
నైర్వృతః॥౧౪॥ఉపతస్థుర్మహాత్మానోమంత్రిణస్సపురోహితాః।వసిష్ఠప్రముఖాస్సర్వేదీప్యమానాఇవాగ్నయః॥ ౧౫॥
క్షత్రియాశ్చమహాత్మానోనానాజనపదేశ్వరాః।రామస్యోపావిశన్పార్శ్వేశక్రస్యేవయథామరాః॥ ౧౬॥ భరతో
లక్ష్మణశ్చాత్రశత్రుఘ్నశ్చమహాయశాః।ఉపాసాంచక్రిరేహృష్టావేదాస్త్రయఇవాధ్వరం॥ ౧౭॥ యాతాఃప్రాంజ
లయోభూత్వాకింకరాముదితాననాః।ముదితానామపార్శ్వస్థాబహవస్సముపావిశన్॥౧౮॥ వానరాశ్చమహావీర్యా
వింశతిఃకామరూపిణః।సుగ్రీవప్రముఖారామముపాసంతేమహౌజసః॥ ౧౯॥ విభీషణశ్చరక్షోభిశ్చతుర్భిఃపరివారితః।
ఉపాసతేమహాత్మానంధనేశమివగుహ్యకాః॥౨౦॥ తథానిగమవృద్ధాశ్చకులీనాయేచమానవాః । శిరసావంద్యరాజాన
ముపాసంతేవిచక్షణాః॥ ౨౧ ॥ తథాపరివృతోరాజాశ్రీమద్భిర్ఋషిభిర్వృతః । రాజభిశ్చమహావీర్యైర్వానరైశ్చ
సరాక్షసైః ॥ ౨౨ ॥ యథాదేవేశ్వరోనిత్యమృషిభిస్సముపాసతే । అధికస్తేనరూపేణసహస్రాక్షాద్విరోచతే ॥
౨౩ ॥ తేషాంసముపవిష్టానాంతాస్తాస్సుమధురాఃకథాః । కథ్యంతేధర్మసంయుక్తాఃపురాణజ్ఞైర్మహాత్మభిః ॥ ౨౪ ॥
ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - సప్తత్రింశస్సర్గః ***************************************

అథాధికపాఠః

ఏతచ్ఛ్రుత్వాతునిఖిలంరాఘవోగస్త్యమబ్రవీత్।యఏషఋక్షరజానామవాలిసుగ్రీవయోఃపితా ॥ జననీకాచ
భగవన్నత్వయాపరికీర్తితా।వాలిసుగ్రీవయోర్బ్రహ్మన్మాతామేనామతఃకుతః॥ ఏతద్బ్రహ్మన్సమాచక్ష్వకౌతూహ

రూపప్రయోజనం ॥ ౬౫ ॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-
షట్త్రింశస్సర్గః************************** అభిషిక్తఇత్యాది॥ఋషిగణాస్త్వభిషేకకాలేసంప్రా
ప్తాఃకథితకథావిసృష్టాశ్చ॥ అభిషేకదినస్యయానిశా-పౌరాణాంహర్షవర్ధనీ - పూర్వాప్రథమాసీత్ -సాచవ్యతీతా॥
౩॥వీరేతి॥త్వయిసుప్తేసర్వంస్వపితీతి-త్వయి బ్రాహ్మేముహూర్తేఉత్థాయధర్మానుష్ఠానరహితేసతి - సర్వంజగత్సు
ప్తధర్మకంభవతి-యథారాజాతథాప్రజాఇతిన్యాయాదితిభావః॥౪॥విక్రమఇతి॥బృహస్పతేస్తుల్యోబుద్ధ్యేతి - ప్రజా
పతిసమోసి-ప్రజాపరిపాలనఇతిశేషః॥౬॥అప్రకంప్యఇతి॥ ఈదృశాఃపార్థివాఃపూర్వంనాభూవన్నితిశేషః - నభవి
తారఇతి-అగ్రఇతిశేషః॥౭॥యథేతి॥నజహాతినత్యజతి॥౧౧॥సముత్థితమితి॥సలిలం-గృహీత్వేతిశేషః॥౧౨॥కృతోదకేతి॥
కృతోదకశుచిః-ఉదకేనకృతశౌచఇత్యర్థః- దేవాగారందేవపూజాగృహం ॥ ౨౪ ॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-
మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-సప్తత్రింశస్సర్గః **************************

లమిక్షంహీనః। సప్రోక్తో రాఘవేణైవమగస్త్యో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ శృణు రామ కథామేతాం యథాపూర్వం సమాసతః।
నారదః కథయామాస మమాశ్రమముపాగతః॥ కదాచిదటమానోऽసావతిథిత్వముపాగతః । అర్చితస్తు యథాన్యాయం వి
ధిదృష్టేన కర్మణా॥ సుఖాసీనః కథాన్త్వేతాం మయా పృష్టస్స కౌతుకాత్ । కథయామాస ధర్మాత్మా మహర్షే శ్రూయతా
మితి॥ మేరుర్నగవరశ్శ్రీమాన్ జాంబూనదమయశ్శుభః । తస్య యన్మధ్యమం శృంగం సర్వదైవతపూజితం॥ తస్మిన్ దివ్యా
సభా రమ్యా బ్రాహ్మీ మాయా శతయోజనా। తస్యాం నూస్తే సదా దేవః పద్మయోనిశ్చతుర్ముఖః ॥ యోగమభ్యసతస్తస్య నే
త్రాభ్యాం యత్ప్రసోऽస్రవత్। తద్గృహీతం భగవతా పాణినా చర్చితం తు తత్॥ నిక్షిప్తమాత్రం తద్భూపహా బ్రహ్మణా లో
కకర్తృణా। తస్మిన్నశ్రుకణే రామ వానరస్సంబభూవ హ। ఉత్పన్నమాత్రస్తు తదా వానరశ్చ నరోత్తమ । సమాశ్వాస్య
ప్రియైర్వాక్యైరుక్తః కిల మహాత్మనా॥ పశ్య శైలం సువిస్తీర్ణం సురైరధ్యుషితం సదా। తస్మిన్ రమ్యే గిరివరే బహుమూ
లఫలాశనః॥ మమాంతికచరో నిత్యం భవ వానరపుంగవ। కంచిత్కాలమిహ స్థిత్వా తతశ్శ్రేయో భవిష్యతి ॥ ఏవముక్తస్స
హైతేన బ్రహ్మణా వానరోత్తమః। ప్రణమ్య శిరసా పాదౌ దేవదేవస్య రాఘవ ॥ ఉక్తవాన్ లోకకర్తారమాదిదేవం జగద్గు
రుం। యథాజ్ఞాపయసే దేవ స్థితోऽహం తవ శాసనే॥ ఏవముక్త్వా హరిర్దేవం యయౌ హృష్టమనాస్తదా। స తదా ద్రుమషం
డేషు ఫలపుష్పఘనేషు చ॥ బ్రహ్మప్రతిబలశ్శైలే వృక్షేష్వేవ వనే ఫలకృతాశనః । క్వచిన్మధూని ముఖ్యాని చిన్వన్ పుష్పాణ్యనేక
శః॥ దినే దినే చ సాయాహ్నే బ్రహ్మణోऽంతికమాగమత్। గృహీత్వా రామ ముఖ్యాని పుష్పాణి చ ఫలాని చ॥ బ్రహ్మణో దే
వదేవస్య పాదమూలే న్యవేదయత్। ఏవం తస్య గతః కాలో బహు పర్యటతో గిరిం ॥ కస్యచిత్త్వథ కాలస్య సమతీతస్య రా
ఘవ। ఋక్షరాడ్వానరశ్రేష్ఠస్తృష్ణయా పరిపీడితః॥ ఉత్తరం మేరుశిఖరం గతస్తత్ర చ దృష్టవాన్। నానావిహంగసం
ఘుష్టం ప్రసన్నసలిలం సరః। చలత్కేసరమాత్మానం కృత్వా తస్య తటే స్థితః ॥ దదర్శ తస్మింత్సరసి వక్త్రచ్ఛాయామథా
త్మనః। కోऽయమస్మిన్ మమ రిపుర్వసత్యంతర్జలే మహాన్॥ రూపం చాంతర్గతం తత్ర వీక్ష్య తత్త్వాథ సో హరిః । క్రోధావిష్ట
మనా హ్యేష నియతం మామవమన్యతే॥ తదస్య దుష్టభావస్య కర్తవ్యో నిగ్రహో మయా। ఏవం సంచింత్య మనసా స వై వా
నరచాపలాత్॥ ఆప్లుత్య చాపతత్తస్మిన్ హ్రదే వానరసత్తమః। ఉత్ప్లుత్య తస్మాత్సరస ఉత్థితః ప్లవగః పునః ॥ తస్మిన్నేవ
క్షణే రామ స్త్రీత్వం ప్రాప స వానరః। మనోజ్ఞరూపా సా నారీ లావణ్యలలితా శుభా॥ విస్తీర్ణజఘనా సుభ్రూర్నీలకుంచి
తమూర్ధజా। ముగ్ధహాసస్మితవక్త్రా చిరపీనస్తనతటా శుభా ॥ హ్రదతీరస్థితా భాతి ఋజుయష్టిర్లతా యథా। త్రైలోక్య
సుందరీ కాంతా సర్వచిత్తప్రమాథినీ॥ లక్ష్మీవ పద్మరహితా చంద్రజ్యోత్స్నేవ నిర్మలా । రూపేణాప్రతిమా సా తు శ్రీర్గి
ర్దేవీ ఉమా యథా॥ ద్యోతయంతీ దిశస్సర్వాస్తత్రాభూత్సా వరాంగనా। ఏతస్మిన్నంతరే దేవో నివృత్తస్సురనాయకః॥
పాదావుపాస్య దేవస్య బ్రహ్మణస్తేన వై పథా। తస్యామేవ చ వేళాయామాదిత్యోऽపి పరిభ్రమన్॥ తస్మిన్నేవ వనే సోऽభూ
ద్యస్మింత్సా తనుమధ్యమా। యుగపత్సా తదా దృష్టా దేవాభ్యాం సురసుందరీ ॥ కందర్పవశగౌ తౌ తు దృష్ట్వా తాం సంబభూ
వతుః। తతః క్షుభితసర్వాంగౌ సురేంద్రతపనావుభౌ॥ తద్రూపసముద్భూతం దృష్ట్వా త్యాజితౌ ధైర్యమాత్మనః। తతస్తస్యాం
సురేంద్రేణ స్కన్నం శిరసి పాతితం॥ అనాసాద్యైవ తాం నారీం సన్నివృత్తమథోऽభవత్ । తతస్సా వానరపతిం ప్రాసూ
త బలశాలినం। అమోఘరేతస్త్వత్తస్య వాసవస్య మహాత్మనః। వాలేషు పతితం బీజం వాలీ నామ బభూవ హ ॥ భాస్కరే
ణాపి తస్యాం వై కందర్పవశవర్తినా। బీజం తు సిక్తం గ్రీవాయాం విధానమనువర్తినా ॥ తేనాపి సా వరతనుర్నోక్తా కించి
ద్వచశ్శుభం। నివృత్తమదనశ్చాథ సూర్యోऽపి సమపద్యత॥ గ్రీవాయాం పతితే బీజే సుగ్రీవస్సమజాయత। ఏవముత్పాద్య తౌ
వీరౌ వానరేంద్రౌ మహాబలౌ॥ దత్త్వా తు కాంచనీం మాలాం వానరేంద్రస్య వాలినః । అక్షయ్యాం గుణసంపూర్ణాం శక్ర
స్త్రిదివం యయౌ ॥ సూర్యోऽపి స్వసుతస్యైనం నిరూప్య పవనాత్మజం । కృత్యేషు వ్యవసాయేషు జగామ సవితాంబరం॥
తస్యాం నిశాయాం వ్యుష్టాయాముదితే చ దివాకరే। స తు వానరరూపం తు ప్రతిపేదే పునర్నృప ॥ స ఏవ వానరో భూత్వా
పుత్రౌ స్వస్య ప్లవంగమౌ । పింగేక్షణౌ హరివరావపశ్యత్ కామరూపిణౌ॥ మధూన్యమృతకల్పాని పాయితౌ తేన తౌ త
దా। గృహ్య ఋక్షరజాస్తౌ తు బ్రహ్మణోऽంతికమాగతః ॥ దృష్ట్వర్క్షరజసం పుత్రం బ్రహ్మా లోకపితామహః । బహుశ
స్సాంత్వయామాస పుత్రాభ్యాం సహితం హరిం॥ సాంత్వయిత్వా తతః పశ్చాద్దేవదూతమథాదిశత్। గచ్ఛ మద్వచనా

ద్వాతకిష్కింధాం నామ వై శుభాం॥ సాహ్యస్య గుణసంపన్నా మహతీచ పురీ శుభా। తత్ర వానరయూథాని బహూని నివ
సంతిచ॥ బహురత్నసమాకీర్ణా వానరైః కామరూపిభిః। పుణ్యాపణవతీ దుర్గా చాతుర్వర్ణ్యయుతా తదా ॥ విశ్వకర్మ
కృతా దివ్యా మన్నియోగాచ్చ శోభనా। తత్ర ఋక్షరజసం పుత్రం సుపుత్రం వానరర్షభం॥ యూథపాలాంత్సమాహూ
య యాంశ్చాన్యాన్ ప్రాకృతాన్ హరీన్। తేషాం సంభావ్య సర్వేషాం మదీయజనసంసది ॥ అభిషేచయ రాజానమా
రోప్య మహదాసనం। దృష్టమాత్రశ్చ తే సర్వే వానరేణ చ ధీమతా ॥ అస్య ఋక్షరజసో నిత్యం భవిష్యంతి వశానుగాః। ఇత్యే
వముక్తేశ చ నై బ్రహ్మణా తు హరీశ్వరం॥ పురతః కృత్య దూతో సౌ ప్రయయా తాం పురీం శుభాం। స ప్రవిశ్యానిలగతిస్తాం
గుహాం వానరోత్తమం॥ స్థాపయామాస రాజానం శిలామహాని యోగతః। రాజాభిషేకవిధినా స్నాతో థాభ్యర్చితస్త
దా। సబద్ధమకుటశ్శ్రీమానభిషిక్తః స్వలంకృతః। ఆజ్ఞాపయామాస హరీంత్సర్వాన్ ముదితమానసః॥ సప్తద్వీపసముద్రా
యాం పృథివ్యాం యే ప్లవంగమాః। వాలిసుగ్రీవయో రేవ హ్యేవ తస్య ఋక్షరజాః పితా॥ జననీచైవ తు హరిరిత్యేతద్భ్రమ
స్తుతే। యశ్చైతచ్ఛ్రావయేద్విద్వాన్ యశ్చైతచ్ఛృణుయాన్నరః॥ సిధ్యంతి తస్య కార్యార్థా మనసో హర్షవర్ధ
నాః॥ ఏతచ్చ సర్వం కథితం మయా విభో ప్రవిస్తరేణేహ యథార్థతస్తవ। ఉత్పత్తిరేషా రజనీచరాణాముక్తా తథైవేహ
హరీశ్వరాణాం॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే- అధికపాఠే షష్ఠస్సర్గః ******************************

ఏతాం శ్రుత్వా కథాం దివ్యాం పౌరాణీం రాఘవస్తతః। భ్రాతృభిస్సహితో వీరో విస్మయం పరమం యయౌ॥ రా
ఘవో థ ఋషేర్వాక్యం శ్రుత్వా వచనమబ్రవీత్ । కథేయం మహతీ పుణ్యా త్వత్ప్రసాదాచ్ఛ్రుతా మయా ॥ బృహ
త్కౌతూహలే నాస్మి సంవృతో మునిపుంగవ। ఉత్పత్తిర్యాదృశీ దివ్యా వాలిసుగ్రీవయోర్ద్విజ॥ బ్రహ్మర్షే మమ కించి
త్సంసరేంద్రతపనావుభౌ। జాతౌ వానరశార్దూలౌ బలేన బలినాం వరౌ॥ ఏవముక్తే తు రామేణ కుంభయోనిరభాషత।
ఏవమేతన్మహాబాహో పూర్వవృత్తమాసీత్పురా కిల॥ అథాపరాం కథాం దివ్యాం శృణు రాజంత్సనాతనీం। యదర్థం రామ వై
దేహీ రావణేన పురా హృతా॥ తత్తేహం కీర్తయిష్యామి సమాధిం శ్రవణే కురు । పురా కృతయుగే రామ ప్రజాపతిసుతం ప్ర
భుం॥ సనత్కుమారమాసీనం రావణో రాక్షసాధిపః। దదర్శ సూర్యసంకాశం జ్వలంతమివ తేజసా॥ వినయావనతో భూ
త్వా హ్యభివాద్య కృతాంజలిః । ఉక్తవాన్ రావణో రామ తమృషిం సత్యవాదినం ॥ కో హ్యస్మిన్ ప్రవరో లోకే దేవా
నాం బలవత్తరః। యం సమాశ్రిత్య విబుధాః జయంతి సమరే రిపూన్॥ కం జయంతి జనా నిత్యం కం ధ్యాయంతి చ యోగినః।
ఏతన్మే శంస భగవన్విస్తరేణ తపోధన ॥ విదిత్వా హృద్గతం తస్య ధ్యానదృష్టిర్మహాయశాః । ఉవాచ రావణం ప్రేమ్ణా
శ్రూయతామితి పుత్రక॥ యో బిభర్తి జగత్కృత్స్నం యస్యోత్పత్తిం న విద్మహే ।సురాసురైర్నతో నిత్యం హరిర్నారా
యణః ప్రభుః॥ యస్య నాభ్యుద్భవో బ్రహ్మా విశ్వస్య జగతః పతిః । యేన సర్వమిదం సృష్టం విశ్వం స్థావరజంగమం ॥ తం స
మాశ్రిత్య విబుధా విధినా హరిమధ్వరే। పిబంతి హ్యమృతం చైవ మానవాశ్చ యజంతి తం॥ పౌరాణైశ్చైవ వేదైశ్చ పాం
చరాత్రైః స్తుతైర్వచ । ధ్యాయంతి యోగినో నిత్యం క్రతుభిశ్చ యజంతి తం ॥ దైత్యదానవరక్షాంసియే చాన్యే చామరద్వి
షః। సర్వే జయతి సంగ్రామే సదా సర్వైస్స పూజ్యతే॥ శ్రుత్వా మహర్షేస్తద్వాక్యం రావణో రాక్షసాధిపః।
ఉవాచ ప్రణతో భూత్వా పునరేవ మహామునిం॥ దైత్యదానవరక్షాంసి యే హతాస్సమరే రయః। కాం గతిం ప్రతిపద్యంతే
కేచ తే హరిణా హతాః॥ రావణస్య వచశ్శ్రుత్వా ప్రత్యువాచ మహామునిః। దైవతైర్నిహతా నిత్యం ప్రాప్నువంతి దివః
స్థలం॥ పునస్తస్మాత్పరిభ్రష్టా జాయంతే వసుధాతలే । పూర్వార్జితైస్సుఖైర్దుఃఖైః జాయంతే చ మ్రియంతి చ॥ యే
యే హతాశ్చక్రధరేణ రాజన్ త్రిలోకనాథేన జనార్దనేన। తే తే గతాస్తత్ర లయం నరేంద్రాః క్రోధోపి దేవస్య వరేణ
తుల్యః॥ శ్రుత్వా తతస్తద్వచనం నిశాచరస్సనత్కుమారస్య ముఖాద్వినిర్గతం। తథా ప్రహృష్టస్సబభూవ విస్మితః కథం ను
యాస్యామి హరిం మహాహవే॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే- అధికపాఠే సప్తమస్సర్గః, *******************

ఏవం చింతయతస్తస్య రావణస్య దురాత్మనః। పునరేవాపరం వాక్యం వ్యాజహార మహామునిః॥ మనసశ్చేప్సితం
యత్తే భవిష్యతి మహాహవే। సుఖీ భవ మహాబాహో కంచిత్కాలముదీక్షయ॥ ఏవం శ్రుత్వా మహాబాహుస్తమృషిం
ప్రత్యువాచ సః। కీదృశం లక్షణం తస్య బ్రూహి సర్వమశేషతః॥ రాక్షసస్య వచశ్శ్రుత్వా స మునిః ప్రత్యభాషత। శ్రూ

యతాంసర్వమాఖ్యాస్యేతవరాక్షసపుంగవ॥ సహిసర్వగతోదేవస్సూక్ష్మోవ్యక్తస్సనాతనః। తేనసర్వమిదంప్రోతం
త్రైలోక్యంసచరాచరం॥ సభూమాదివిపాతాలేపర్వతేషువనేషుచ। స్థావరేషుచసర్వేషువనేషునగరీషుచ॥ఓంకా
రశ్చైవసత్యంచసావిత్రీపృథివీచసః। ధరాధరధరోదేవోహ్యనంతఇతివిశ్రుతః॥ అహశ్చరాత్రిశ్చఉభేచసంధ్యేదివా
కరశ్చైవయమశ్చసోమః। సఏవకాలోహ్యనలశ్చవాయుఃసబ్రహ్మరుద్రౌచసఏవబాలః॥ విద్యోతతిజ్వలతిభాతిచపా
తిలోకాంత్సృజత్యయంసంహరతిప్రశాస్తి। క్రీడాంకరోత్యవ్యయలోకనాథోవిష్ణుఃపురాణోభవనాశహేతుః॥ అథ
వాబహునైతేనకిముక్తేనదశానన। తేనసర్వమిదంవ్యాప్తంత్రైలోక్యంసచరాచరం॥ నీలోత్పలదళశ్యామఃకింజల్కా
రుణవస్త్రకః। ప్రావృట్కాలేయథావ్యోమ్నిసతటిత్తోయదస్తథా॥ శ్రీమాన్మేఘవపుశ్శ్యామఃపంకజారుణలోచ
నః। శ్రీవత్సేనోరసాయుక్తశ్శశాంకకృతలక్షణః॥తస్యనిత్యంశరీరస్థామేఘస్యేవశతహ్రదా।సంగ్రామరూపిణీలక్ష్మీ
ర్దేహమావృత్యతిష్ఠతి। నసశక్యస్సురైర్ద్రష్టుంనాసురైర్నచపన్నగైః। యస్యప్రసాదంకురుతేసవైతంద్రష్టుమ
ర్హతి॥ నహియజ్ఞఫలైస్తాతనతపోభిస్తుసంచితైః। శక్యతేభగవాన్ద్రష్టుంనదానేననచేజ్యయా॥ తద్భక్తైస్తద్గతప్రా
ణైస్తచ్చిత్తైస్తత్పరాయణైః। శక్యతేభగవాన్ద్రష్టుంజ్ఞాననిర్దగ్ధకిల్బిషైః॥ అథవారాక్షసేంద్రత్వంయదితంద్రష్టు
మిచ్ఛసి। కథయిష్యామితేసర్వంశ్రూయతాంయదిరోచతే॥ కృతేయుగేవ్యతీతేవైముఖేత్రేతాయుగస్యతు। హితా
ర్థందేవమర్త్యానాంభవితానృపవిగ్రహః॥ ఇక్ష్వాకూణాంచయోరాజాభావ్యోదశరథోభువి। తస్యసూనుర్మహా
తేజారామోనామభవిష్యతి॥ మహాతేజామహాబుద్ధిర్మహాబలపరాక్రమః। మహాబాహుర్మహాసత్త్వఃక్షమయా
పృథివీసమః॥ ఆదిత్యఇవదుష్ప్రేక్ష్యస్సమరేశత్రుభిస్సదా। భవితాహితథారామోనరోనారాయణఃప్రభుః॥పితుర్ని
యోగాత్సవిభుర్దండకేవివిధేవనే। విచరిష్యతిధర్మాత్మాసహభ్రాత్రామహాత్మనా॥తస్యపత్నీమహాభాగాలక్ష్మీ
స్సీతేతివిశ్రుతా।దుహితాజనకస్యైషాఉత్థితావసుధాతలాత్॥రూపేణాప్రతిమాలోకేసర్వలక్షణలక్షితా। ఛాయేవా
నుగతారామంనిశాకరమివప్రభా॥శీలాచారగుణోపేతాసాధ్వీధైర్యసమన్వితా। సహస్రాంశోరశ్మిరివహ్యేకమూ
ర్తిరివస్థితా॥ ఏవంతేసర్వమాఖ్యాతంమయారావణవిస్తరాత్।మహతోదేవదేవస్యశాశ్వతస్యావ్యయస్యచ॥ ఏవం
శ్రుత్వామహాబాహూరాక్షసేంద్రఃప్రతాపవాన్। త్వయాసహవిరోధేచ్ఛుశ్చింతయామాసరాఘవ॥ వాక్యంసన
త్కుమారస్యచింతయానోముహుర్ముహుః। రావణోముముదేశ్రీమాన్యుద్ధార్థీవిచచారహ॥శ్రుత్వాచతాంకథాం
రామోవిస్మయోత్ఫుల్లలోచనః। శిరసశ్చాలనంకృత్వాతమర్థంపరిచింతయన్॥ శ్రుత్వాతువాక్యంచనరేశ్వరస్త
దాముదాయుతోవిస్మయమానచక్షుః। పునశ్చతంజ్ఞానవతాంప్రధానమువాచవాక్యంవదమేపురాతనం॥ఇత్యుత్తరశ్రీ
రామాయణే- అధికపాఠే అష్టమస్సర్గః,*************** తతఃపునర్మహాతేజాఃకుంభయోనిర్మహాయశాః।
ఉవాచరామంప్రణతఃపితామహఇవేశ్వరం॥ శ్రూయతామితిచామంత్ర్యరామంసత్యపరాక్రమం। కథాశేషంమ
హాతేజాఃకథయామాససప్రభుః॥ యథాఖ్యానంశ్రుతంచైవయథావృత్తంచతత్తథా।ప్రీతాత్మాకథయామాసరాఘ
వాయమహామతిః॥ ఏతదర్థంమహాబాహోరావణేనదురాత్మనా।సుతాజనకరాజస్యహృతారామమహామతే॥ ఏ
తాంకథాంమహాబాహోనారదస్సుమహాయశాః। కథయామాసమహ్యంవైమేరౌగిరివరోత్తమే॥ దేవగంధర్వసి
ద్ధానామృషీణాంచమహాత్మనాం। కథాశేషంపునస్సోథకథయామాసరాఘవ॥ నారదస్సుమహాతేజాఃప్రహసన్నివ
మానద। తాంకథాంశృణురాజేంద్రమహాపాపప్రణాశినీం॥ యాంతుశ్రుత్వామహాబాహోఋషయోదైవతై
స్సహ।ఊచుస్తంనారదంసర్వేహర్షపర్యాకులేక్షణాః॥ యశ్చేమాంశ్రావయేన్నిత్యంశృణుయాద్వాపిభక్తితః।సపు
త్రపౌత్రవాన్రామస్స్వర్గలోకేమహీయతే॥ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-అధికపాఠేనవమస్సర్గః **********

తతస్సరావణోరామపర్యటన్పృథివీతలం।విజయార్థీమహాశూరైరాక్షసైఃపరివారితః॥ దైత్యదానవరక్షస్సు
యంశృణోతిబలాధికం। తమాహ్వయతియుద్ధార్థీరావణోబలదర్పితః॥ ఏవంసపర్యటంత్సర్వాంపృథివీంపృథివీపతే।
బ్రహ్మలోకాన్నివృత్తంతమాససాదాథనారదం॥వ్రజంతంమేఘపృష్ఠస్థంఅంశుమంతమివాపరం।తంచాభిసృత్యప్రీతా
త్మాహ్యభివాద్యకృతాంజలిః॥ ఉవాచహృష్టమనసారావణోనారదంతథా। ఆబ్రహ్మభవనాల్లోకాస్త్వయాదృష్టా

హ్యనేకశః॥ కస్మిఀల్లోకే మహాభాగ మానవా బలవత్తరాః। యోద్ధుమిచ్ఛామి తైస్సార్ధం యథాకామం యథాసుఖం॥ తచ్ఛ్రుత్వా నారదో వాక్యం రావణస్య దురాత్మనః। చింతయిత్వా ముహూర్తం తు మహాత్మా ప్రత్యువాచ తం॥ అస్తి రాజన్ మహాద్వీపః క్షీరోదస్య సమీపతః। యత్ర తే చంద్రసంకాశా మానవాస్సుమహాబలాః॥ మహాకాయా మహావీర్యా మేఘస్తనితనిస్వనాః। మహామాత్రా ధైర్యవంతో మహాపరిఘబాహవః॥ శ్వేతద్వీపే మయా దృష్టా మానవా రాక్షసాధిప। బలవీర్యసమాయుక్తా యాదృశాంస్త్వమిహేచ్ఛసి॥ నారదస్య వచశ్శ్రుత్వా రావణః ప్రత్యువాచ హ। కథం నారద జాయంతే తస్మిన్ద్వీపే మహాబలాః॥ శ్వేతద్వీపే కథం వాసః ప్రాప్తస్తైస్సుమహాత్మభిః। ఏతన్మే సర్వమాఖ్యాహి ప్రభో నారద తత్త్వతః॥ త్వయా దృష్టం జగత్సర్వం హస్తామలకవత్సదా। రావణస్య వచశ్శ్రుత్వా నారదః ప్రత్యువాచ తం॥ అనన్యమానసా నిత్యం నారాయణపరాయణాః। తదారాధనసక్తాశ్చ తచ్చిత్తాస్తత్పరాయణాః॥ ఏకాంతభావానుగతాస్తే నరా రాక్షసాధిప। తచ్చిత్తాస్తద్గతప్రాణా నరా నారాయణం శ్రితాః॥ శ్వేతద్వీపే తు తైర్వాసః ఆర్జితః పుణ్యకర్మభిః। మహతా లోకనాథేన శార్ఙ్గమానస్య సంయుగే॥ చక్రాయుధేన దేవేన తేషాం వాసస్త్రివిష్టపే। న హి యజ్ఞఫలైస్తాత న తపోభిర్న సంయమైః॥ న చ దానఫలైర్ముఖ్యైస్స లోకః ప్రాప్యతే సుఖం। నారదస్య వచశ్శ్రుత్వా దశగ్రీవస్సువిస్మితః॥ ధ్యాత్వా తు సుచిరం కాలం తేన యోత్స్యామి సంయుగే। ఆపృచ్ఛ్య నారదం ప్రాయాచ్ఛ్వేతద్వీపాయ రావణః॥ నారదోఽపి చిరం ధ్యాత్వా కౌతూహలసమన్వితః। దిదృక్షుః పరమాశ్చర్యం తత్రైవ త్వరితం యయౌ॥ సహి కేళికరో విప్రో నిత్యం చ సమరప్రియః। రావణోఽపి యయౌ తత్ర రాక్షసైస్సహ రాఘవ॥ మహతా సింహనాదేన నాదయన్స దిశో దశ। గతే తు నారదే తత్ర రావణోఽపి మహాయశాః॥ ప్రాప శ్వేతం మహాద్వీపం దుర్లభం యత్సురైరపి। తేజసా తస్య ద్వీపస్య రావణస్య బలీయసః॥ తత్తస్య పుష్పకం యానం వాతవేగసమాహతం। అవస్థాతుం న శక్నోతి వాతాహతఇవాంబుదః॥ సచివా రాక్షసేంద్రస్య ద్వీపమాసాద్య దుర్దశం। అబ్రువన్ రావణం భీతా రాక్షసా జాతసాధ్వసాః॥ రాక్షసేంద్ర వయం మూఢా భ్రష్టసంజ్ఞా విచేతసః। అవస్థాతుం న శక్ష్యామో యుద్ధం కర్తుం కథంచన॥ ఏవముక్త్వా దుద్రువుస్తే సర్వ ఏవ నిశాచరాః॥ రావణోఽపి హితధ్యానం పుష్పకం హేమభూషితం॥ విసర్జయామాస తదా సహ తైః క్షణదాచరైః। గతే తు పుష్పకే రామ రావణో రాక్షసాధిపః। కృత్వా రూపం మహాభీమం సర్వరాక్షసవర్జితః। ప్రవివేశ తదా తస్మిన్ శ్వేతద్వీపే స రావణః। ప్రవిశన్నేవ తత్రాశు నారీభిరుపలక్షితః। ఏకయా సుస్మితం కృత్వా హస్తే గృహ్య స రావణః పృష్టశ్చాగమనం బ్రూహి కిమర్థమిహ చాగతః। కో హి త్వం కస్య వా పుత్రః కేన వా ప్రహితో వద॥ ఇత్యుక్తో రావణో రాజన్ క్రుద్ధో వచనమబ్రవీత్। అహం విశ్రవసః పుత్రో రావణో నామ రాక్షసః॥ యుద్ధార్థమిహ సంప్రాప్తో న చ పశ్యామి కంచన। ఏవం కథయతస్తస్య రావణస్య దురాత్మనః॥ ప్రాహసంస్తే తతస్సర్వే సస్వనం యువతీజనాః। ఏకయా క్రుద్ధయా తాసాం బాలవద్గృహ్య లీలయా॥ భ్రామితస్తు సఖీమధ్యే వికృష్టస్స దశాననః। సఖీమన్యాం సమాహూయ పశ్య త్వం కీటకం ధృతం॥ దశాస్యం వింశతిభుజం కృష్ణాంజనసమప్రభం। హస్తాద్ధస్తం స చ క్షిప్తో భ్రామ్యతే శ్రమలాలసః॥ భ్రామ్యమాణేన బలినా రాక్షసేన విపశ్చితా। పాణావేకాథ సందష్టా రోషేణ వనితాశుభా॥ ముక్తస్తయాశుభః కీటో ధున్వంత్యా హస్తవేదనాత్। గృహీత్వాన్యా రాక్షసేంద్రముత్పపాత విహాయసా॥ తతస్తామపి సంక్రుద్ధో విదదార నఖైర్భృశం। తయా స హి వినిర్ధూతస్సహసైవ నిశాచరః॥ పపాత చాంభసో మధ్యే సాగరస్య భయాతురః। పర్వతస్యేవ శిఖరం యథా వజ్రవిదారితం॥ ప్రాపతత్సాగరస్యైవ జలే తత్స్థానిపాతితః। ఏవం స రావణో రామ శ్వేతద్వీపనివాసిభిః॥ స్త్రీజనైర్వినిగృహ్యాశు భ్రామితశ్చ తతస్తతః। నారదోఽపి మహాతేజా రావణం వీక్ష్య ధర్షితం॥ విస్మయం సుచిరం గత్వా ప్రజహాస ననర్త చ। తతస్స సాగరజలాజ్జలక్లిన్నశిరోరుహః॥ దక్షిణం తీరమాసాద్య చింతయామాస విస్మితః। మయా నిర్జితా లోకా న తేషు భయమీదృశం॥ స్వభావతోఽల్పవీర్యాణాం విరుద్ధం మోహితామిదం। నూనమేతస్య లోకస్య మానవాః ప్రభవిష్ణవః॥ స్త్రీరూపవిగ్రహాధరా యాన్మమాచష్ట నారదః। బలవద్భిస్తు సంధేయమితి సంచింత్య నిశ్చితం॥ భూయస్తాసాం ప్రవృత్త్యర్థం తద్వనం సమలోడయత్। అథాపశ్యన్మహాత్మానం పితామహసుతం ప్రభుం। సనత్కుమారమాసీనం సర్వయోగభృతాం వరం। జాజ్వల్యమానం తపసా సమిద్ధైరివ పావకం॥ అపశ్యద్దక్షిణే పార్శ్వే విచరంతం గుహాశ్రయం। స

తందృష్ట్వాతపోవృద్ధమభివాద్యకృతాంజలిః॥పీడితఃపరిపప్రచ్ఛబ్రహ్మర్షింసత్యవాదినం।భగవన్ కేనలోకోయంకల్పి
తస్సుమహాత్మనా। కేవాలోకేవసంత్యస్మిన్ సర్వజ్ఞానవతాంవర। కించతత్వంధ్యాయసేబ్రహ్మన్ శంసమేసుసమాధినా
ఏతన్మేబ్రూహితత్సర్వంసర్వజ్ఞోహ్యసిమేశ్రుతః। ఏవముక్తోమహాతేజావిదిత్వాతస్యహృద్గతం॥ ఉవాచవాక్యంప్ర
హసన్ శ్రూయతామితిపుత్రక।యోహివైసర్వమేవేదంబిభర్తిసచరాచరం॥ త్రైలోక్యంసర్వభూతాత్మాయస్యో
త్పత్తింనవిద్మహే। యమాహుర్వేదవిదుషఃపురుషంతమసఃపరం॥ ఆదిత్యరూపమజరంపరమాత్మానమీశ్వరం।యస్య
నాభిభవోబ్రహ్మాపితామహపితామహః॥ కైలాసనిలయశ్శ్రీమాన్ భవశ్చక్రోధసంభవః। యంసమాశ్రిత్యవిబుధాని
ధినాహవిగధ్వరే। పిబంతిచామృతంహృష్టాఃపరిభూయదితేస్సుతాన్।యస్యశ్వాసానిలోద్భూతాఃస్త్రియస్త్వామపరా
జితం॥ గృహీత్వాసుమహావేగాశ్చిక్షేపుస్సాగరాంభసి। యేనదైత్యామహావీర్యాదానవాశ్చసనైఋతాః॥ సహ
తాబహురూపేణబహవోబాహుశాలినః। తేనాయంలోకనాథేనకల్పితస్సుమహాత్మనా॥ గోవిందేననివాసార్థంలో
కోవైసుమహాత్మనా। అర్చయంతిజగన్నాథంనారాయణపరాయణాః॥ అద్వేషాస్సర్వభూతేషుమహాయోగబలాశ్ర
యాః। యజంతిపంచభిర్యజ్ఞైస్సతతంమధుసూదనం॥ ఏకాంతినోమహాసత్త్వావసంతిసుసమాహితాః। యఃపురాణేచ
వేదేచపాంచరాత్రేచపఠ్యతే॥ సాంఖ్యయోగేచమునిభిర్ధ్యాయతేచేజ్యతేచయః। మునిభిర్దేవసంఘైశ్చస్థాప్యతే
భగవాన్ హరిః॥ మధుకైటభయోర్హంతాయస్తమన్వేష్టుమర్హతి।పితామహోపితందేవంనచజానాతిరావణ॥
యస్తునిత్యంవిజానాతిహరింనారాయణంవిభుం। జగదాభరణంపుణ్యంతస్యమోక్షోనసంశయః॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వాముని
ర్వాక్యంప్రసన్నేనాంతరాత్మనా। పునరేవతతోరక్షఃపప్రచ్ఛమునిపుంగవం॥ కథంచదృశ్యతేదేవఃకథంచశ్రూయతే
భువి। కథంచక్రీడతేలోకేద్రష్టుంవాశక్యతేకథం॥ కియత్కాలేనవాబ్రహ్మన్ లోకోయంతపసామయా। శక్యఃప్రవే
ష్టుంతన్మేబ్రూహిసర్వంహివిదితంతవ॥ ఆకర్ణ్యసస్పృహంతస్యవాక్యంవాక్యవిశారదః। ప్రత్యువాచమునిర్ధీమాన్
తత్సర్వమనుపూర్వశః॥ సహిసర్వగతోదేవస్సూక్ష్మోవ్యక్తస్సనాతనః।యేనసర్వమిదంవ్యాప్తంత్రైలోక్యంసచరా
చరం॥ సభూమావివిపాతాలేపర్వతేషువనేషుచ। సాగరేషుచసర్వేషువసతీహసరిత్సుచ॥ అహశ్చరాత్రిశ్చఉభేచ
సంధ్యేదివాకరశ్చైవయమశ్చసోమః। సఏవకాలోవరుణస్సఏవసబ్రహ్మరుద్రేంద్రముఖాస్సచాగ్నిః॥ ఓంకారోభూ
ర్భువస్స్వశ్చగాయత్రీసంధ్యఏవచ। ధరాధరధరోదేవస్సోనంతఇతివిశ్రుతః॥ విద్యోతతిజ్వలతివర్షతివాతిసాంగర్జ
త్యుపైతితపతేదహతేసచైవ। లోకాన్ సృజత్యవతిసంహరతేసదైవదైత్యాన్ సఏవదహతేజగతిప్రసహ్య॥ ననశక్య
స్సురైర్ద్రష్టుంనాసురైర్నచపన్నగైః। ప్రసాదంకురుతేయస్యసవైతంద్రష్టుమర్హతి॥ తద్గతైస్తద్గతప్రాణైశ్శుచిభి
స్తత్పరాయణైః।శక్యఃప్రవేష్టుంలోకోయంజ్ఞాననిర్ధూతకిల్బిషైః।ఏవంవిధైరయంలోకఃప్రాప్యతేపురుషోత్తమైః।
అకామకారిభిర్దేవైరక్రోధైర్దగ్ధతామసైః॥ యశ్చైవసుమహాకాయఃప్రవిష్టోలోకమవ్యయం। ఆస్తేతత్రైవహరి
ణాకృతాతేనమహాపురీ॥ అష్టావింశేయుగేప్రాప్తేమనోరస్యవివస్వతః। వైష్ణవీంమూర్తిమావిశ్యలోకమేనంప్రవే
క్ష్యసి॥ నాతఃపరతరంశ్రోతుంమత్తోవైరాక్షసేశ్వర।ఉత్తిష్ఠగచ్ఛభద్రంతేప్రాప్స్యసేగతిమీప్సితాం॥ ఏవముక్తస్త
థేత్యుక్త్వాతంప్రణమ్యాభిపూజ్యచ। సమాసాద్యమహాత్సైన్యంయయౌలంకామశంకితః॥ నారదోపిప్రహృష్టాత్మా
దృష్ట్వాసర్వమశేషతః। ద్రుతంమేరుముపాగమ్యవిశతేతాంశుభాంసభాం॥ తస్యాంబ్రహ్మాణమాసీనమభివాద్యకృ
తాంజలిః। దేవాన్ సంశ్రావయామాససమీపేపద్మజన్మనః॥ నిశమ్యసుమహత్పుణ్యమాఖ్యానంపద్మసంభవః। నార
దంసంపరిష్వజ్యప్రాహభూతభవిష్యవిత్॥ హిరణ్యకశిపుఃపూర్వంబభూవైవనిశాచరః। అవధ్యోబహుభిర్యోగైర్వ
రదానాన్మహాబలః॥సకదాచిన్మహాత్మానంపద్మనాభమధోక్షజం। సభాయాంగర్హయన్ దర్పాత్ నృసింహవపుషం
హరిం॥ సముద్గృహ్యనఖైస్తైనదీర్యమాణస్యసంయుగే।రక్తసంస్పర్శజందివ్యంచక్షుర్దైత్యపతేరభూత్॥ సతుత
ద్రాతుసంజన్మతస్మాన్మానుష్యజన్మనః। భావినీంనిధనప్రాప్తింపశ్యన్ దివ్యేనచక్షుషా॥ శ్రీవత్సాంకంతదంకస్థఃప్రా
హదైత్యశ్శనైరిదం। నఖైర్విభిన్నహృదయఃక్షుణ్ణదీనఃకృతాంజలిః॥ తప్తహాటకకేశాంతజ్వలత్పావకలోచన। వజ్రా
యుధనఖస్పర్శదివ్యసింహనమోస్తుతే॥ కైటభారేహరేదేవవిష్ణోవిపులవిక్రమ। త్రాహిమాంభూతభవ్యేశశరణాగత

వత్సల॥ త్వద్గతే రాక్షసేభావే మానుషేచపదేవిభో। ప్రాప్నుయాంత్వన్మయోలోకంలోకనాథప్రసీద మే॥ఏవముక్త
స్తథేత్యుక్త్వా యయాదైత్యపతింహరిః। హంసయుక్తవిమానేనకింకిణీజాలమాలినా ॥ సఏవచపునస్తత్ర రాక్షసోభూ
న్మహాసురః। రాక్షసేనవిధానేనసదాతద్భావభావితః॥ మానుషత్వముపాగమ్యలోకాన్హంతుంకృతోద్యమం। తృతీ
యంచహతంతేన శ్వేతద్వీపంప్రవేక్ష్యతి॥ వైష్ణవం తేజఆవిశ్యయథోక్తంబ్రహ్మవాదినా। మయాపిచేహసంస్థేనదృష్ట
మేవాక్షుదర్శనాత్॥ మయావలంబితంసర్వం దేవస్యపరమాత్మనః। యస్త్విదంపఠతేనిత్యంపుణ్యమాఖ్యానమాదితః॥
నారదోక్తంమనుష్యోవై సయాతిపరమాంగతిం। వైష్ణవంపరమాఖ్యానంసర్వపాపప్రణాశనం॥ నిత్యంచశృణుయాద్య
శ్శ్వపాకోపిపాపాత్ప్రముచ్యతే। జాతిస్మరత్వంవిప్రత్వంకులేమహతిసంభవం॥ సర్వజ్ఞతాంచలభతేనాత్రకార్యావిచా
రణా। నచసంస్థాయచహరింప్రవిష్టఃకమలోద్భవః॥ అనుభావ్యసురాన్సర్వాన్యయౌస్వంలోకమీశ్వరః। నార
దస్తుతతస్తస్మాన్మేరుపృష్ఠంపరిభ్రమన్ ॥ సతుమామాజగామాశుదిదృక్షుర్ద్వాదశాత్మకం। సమయాశాస్త్రతస్స
మ్యగభివాద్యాభిపూజితః॥ ఆఖ్యానమిదమాచష్టమమానుగ్రహకామ్యయా। మయాప్యేతత్పదస్యేత్యపావనార్థం
మనోరమం॥ భక్త్యైతవమహాబాహోకథామృతముదాహృతం। ఏతదర్థంమహాబాహోరావణేనదురాత్మనా॥
విజ్ఞాయచహృతాసీతాత్వత్తోమరణకాంక్షయా। భవాన్నారాయణోదేవశ్శంఖచక్రగదాధరః॥ శార్ఙ్గపద్మాయుధ
ధరస్సర్వదేవనమస్కృతః। శ్రీవత్సాంకోహృషీకేశస్సర్వదేవాభిపూజితః॥ పద్మనాభోమహాయోగీభక్తానామభయ
ప్రదః। వధార్థంరావణస్యత్వంప్రవిష్టోమానుషీంతనుం॥ కిన్నవేత్సిత్వమాత్మానంరామనారాయణోహ్యహం। మా
ముహ్యస్వమహాభాగస్మరచాత్మానమాత్మనా॥ గుహ్యాద్గుహ్యతరస్త్వంహిఏవమాహపితామహః। త్రిగుణశ్చత్రివేదీ
చత్రిధామాత్రిపదాత్మకః॥ త్రికాలకర్మాత్రైవిద్యఃత్రిదశారిప్రమర్దనః।త్వయాక్రాంతాస్త్రయోలోకాఃపురా
త్రైర్విక్రమైస్త్రిభిః॥ త్వంమహేంద్రానుజశ్శ్రీమాన్బలిబంధనకారణాత్। అదిత్యాగర్భసంభూతోవిష్ణుస్త్వంహి
సనాతనః॥ లోకాననుగృహీతుంవైప్రవిష్టోమానుషీంతనుం। తదిదంసాధితంకార్యంసురాణాంసురసత్తమ॥ నిహతో
రావణఃపాపఃసపుత్రగణబాంధవః। ప్రహృష్టాశ్చసురాస్సర్వేఋషయశ్చతపోధనాః ॥ ప్రశాంతంచజగత్సర్వంత్వ
త్ప్రసాదాత్సురేశ్వర। సీతాలక్ష్మీర్మహాభాగాసంభూతావసుధాతలే॥ త్వదర్థమియముత్పన్నాజనకస్యగృహేశు
భా। లంకామానీయయత్నేనమాతేవపరిరక్షితా॥ ఏవమేతత్సమాఖ్యాతంతవరామమహాయశః। మమాపినారదేనో
క్తంఋషిణాదీర్ఘజీవినా॥ యథాసనత్కుమారేణవ్యాఖ్యాతంతస్యరక్షసః। తేనాపిచతదేవాశుకృతంసర్వమశే
షతః॥ యశ్చైతచ్ఛ్రావయేచ్ఛ్రాద్ధేవిద్వాన్బ్రాహ్మణసన్నిధౌ।అనంతమక్షయందత్తంపితౄణాముపతిష్ఠతి॥ఏతాం
శ్రుత్వాకథాందివ్యాంరామోరాజీవలోచనః। పరంవిస్మయమాపన్నోభ్రాతృభిస్సహరాఘవః॥ వానరాస్సహసుగ్రీ
వారాక్షసాస్సవిభీషణాః। రాజానశ్చమహామాత్యాయేచాన్యేపిసమాగతాః ॥ బ్రాహ్మణాఃక్షత్రియావైశ్యాశ్శూ
ద్రాధర్మసమన్వితాః।సర్వేచోత్ఫుల్లనయనాస్సర్వేహర్షసమన్వితాః॥ రామమేవానుపశ్యంతిభృశమత్యంతహర్షి
తాః।అగస్త్యస్త్వబ్రవీద్రామంసర్వమేతచ్ఛ్రుతంత్వయా॥ దృష్టస్సంభాషితశ్చాపిరామగచ్ఛామహేవయం॥ ఇ
త్యుత్తరశ్రీరామాయణేఅధికపాఠే దశమస్సర్గః॥******* ——అధికపాఠస్సమాప్తః——

ఏవమాస్తేమహాబాహురహన్యహనిరాఘవః।ప్రశాసత్సర్వకార్యాణిపౌరజానపదేషుచ॥ ౧ ॥ తతఃకతిపయా
హస్సువై దేహంమిథిలాధిపం।రాఘవఃప్రాంజలిర్భూత్వా వాక్యమేతదువాచహ॥ ౨॥ భవాన్హిగతిరవ్యగ్రా భవ
తాపాలితావయం।భవతస్తేజసోగ్రేణరావణోనిహతోమయా॥ ౩॥ ఇక్ష్వాకూణాంచసర్వేషాంమైథిలానాంచసర్వ
శః।అతులాఃప్రీతయోరాజంత్సంబంధకపురోగమాః॥౪॥ తద్భవాంత్స్వపురీంయాతురత్నాన్యాదాయపార్థివ। భ
రతశ్చసహాయార్థంపృష్ఠతస్తేనుయాస్యతి॥౫॥సతథేతినృపఃకృత్వారాఘవంవాక్యమబ్రవీత్। ప్రీతోస్మిభవతోరా

అథసామంతరాజవిసర్జనం॥ ఏవమిత్యాది॥ఏవంపూర్వోక్తప్రకారేణసర్వోపాస్యమానఇత్యర్థః-ప్రశాదితిశ
త్రంతంపదం॥ ౨ ॥ భవాన్హిగతిరవ్యగ్రేతి-అచలాప్రతిష్ఠేత్యర్థః - భవతాపాలితాఇతి-కన్యాప్రదానాదినాప
రిపాలితవంశాఇత్యర్థః-తేజసాతపోవీర్యేణ-పావితాఇతిచపాఠః॥౪॥తదితి॥ రత్నానిఅస్మాభిర్దీయమానానిఉత్తమ

జనదర్శనేననయేనచ ॥౬॥ యాన్యేతానితురత్నానిమదర్థంసంచితానివై । దుహిత్రేతానివై రాజంత్సర్వాణ్యేవదదా
మిచ ॥౭॥ ఏవముక్త్వాతుకాకుత్స్థంజనకోహృష్టమానసః । ప్రయయౌమిథిలాంశ్రీమాంస్తమనుజ్ఞాప్యరాఘవమ్ ॥౮॥
తతఃప్రయాతేజనకే కేకయంమాతులంప్రభుః । రాఘవఃప్రాంజలిర్భూత్వావాక్యమేతదువాచహ ॥౯॥ ఇదంరాజ్యమ
హంచైవభరతశ్చసలక్ష్మణః । ఆయత్తాస్త్వంహినోరాజన్గతిశ్చపురుషర్షభ ॥౧౦॥ రాజాపివృద్ధస్సంతాపంత్వదర్థ
ముపయాస్యతి । తస్మాద్గమనమద్యైవరోచతేతవపార్థివ ॥౧౧॥ లక్ష్మణేనానుయాత్రేణపృష్ఠతోనుగమిష్యతే । ధనమా
దాయవిపులంరత్నానివివిధానిచ ॥౧౨॥ యుధాజిత్తుతథేత్యాహగమనంప్రతిరాఘవమ్ । రత్నానిచధనంచైవత్వయ్యేవా
క్షయ్యమస్త్వితి ॥౧౩॥ ప్రదక్షిణంసరాజానంకృత్వాకేకయవర్ధనః । రామేణహికృతఃపూర్వమభివాద్యప్రదక్షిణమ్ ॥
౧౪॥ లక్ష్మణేనసహాయేనప్రయాతఃకేకయేశ్వరః । హతేసురేయథావృత్రేవిష్ణునాసహవాసవః ॥౧౫॥ తంవిసృజ్యతతో
రామోవయస్యమకుతోభయమ్ । ప్రతర్దనంకాశిపతింపరిష్వజ్యేదమబ్రవీత్ ॥ ౧౬॥ దర్శితాభవతాప్రీతిర్దర్శితంసౌ
హృదంపరమ్ । ఉద్యోగశ్చకృతోరాజన్భరతేనత్వయాసహ ॥౧౭॥ తద్భవానద్యకాశేయపురీంవారాణసీంవ్రజ । రమణీ
యాంత్వయాగుప్తాంసుప్రాకారాంసుతోరణామ్ ॥౧౮॥ ఏతావదుక్త్వాచోత్థాయకాకుత్స్థఃపరమాసనాత్ । పర్యష్వజ
తధర్మాత్మానిరంతరమురోగతమ్ ॥౧౯॥ విసర్జయామాసతదాకౌసల్యానందవర్ధనః । రాఘవేణాభ్యనుజ్ఞాతఃకాశీశో
ప్యకుతోభయః ॥ వారాణసీంయయౌతూర్ణంరాఘవేణవిసర్జితః ॥౨౦॥ విసృజ్యతంకాశిపతింత్రిశతంపృథివీపతీన్ ॥
ప్రహసన్రాఘవోవాక్యమువాచమధురాక్షరమ్ ॥౨౧॥ భవతాంప్రీతిరవ్యగ్రాతేజసాపరిరక్షితా । ధర్మశ్చనియతో
నిత్యంసత్యంచభవతాంసదా ॥౨౨॥ యుష్మాకంచానుభావేనతేజసాచమహాత్మనామ్ । హతోదురాత్మాదుర్బుద్ధీరావణో
రాక్షసాధమః ॥౨౩॥ హేతుమాత్రమహంతత్రభవతాంతేజసాహతః । రావణస్సగణోయుద్ధేసపుత్రామాత్యబాంధ
వః ॥౨౪॥ భవంతశ్చసమానీతాభరతేనమహాత్మనా । శ్రుత్వాజనకరాజస్యకాననాత్తనయాంహృతామ్ ॥ ౨౫॥ ఉద్యు
క్తానాంచసర్వేషాంపార్థివానాంమహాత్మనామ్ । కాలోవ్యతీతస్సుమహాన్గమనంరోచయామ్యతః ॥౨౬॥ ప్రత్యూ
చుస్తంచరాజానోహర్షేణమహతావృతాః । దిష్ట్యాత్వంవిజయీరామస్వరాజ్యేపిప్రతిష్ఠితః ॥ ౨౭॥ దిష్ట్యాప్రత్యాహృ
తాసీతాదిష్ట్యాశత్రుఃపరాజితః । ఏషనఃపరమఃకామఏషానఃప్రీతిరుత్తమా । యత్త్వాంవిజయినంరామపశ్యామోహత
శాత్రవమ్ ॥౨౮॥ ఏతత్త్వయ్యుపపన్నంచయదస్మాంస్త్వంప్రశంససే । ప్రశంసార్హనజానీమఃప్రశంసాంవక్తుమీదృ

వస్తూని ॥౫॥ సఇతి ॥ తథేతికృత్వేతితథాస్త్విత్యంగీకృత్యేత్యర్థః ॥ ౬ ॥ యానీతి ॥ మదర్థంమత్ప్రీతిదానార్థం ॥ ౮ ॥
తతఇతి ॥ కేకయంమాతులమితియుధాజితమిత్యర్థః ॥౯॥ ఇదమితి ॥ ఆయత్తాఃత్వయ్యాతిశేషః-గతిః-ఆపద్బంధురిత్యర్థః ॥
౧౦ ॥ రాజేతి ॥ రాజా కేకయః ॥౧౧॥ లక్ష్మణేనేతి ॥ అనుయాత్రేణఅనుయాత్రోపచారరూపేణ-అనుయాతాఽనురూపోప
చారార్థం-అనుగమిష్యతే-భవానితిశేషః - లక్ష్మణస్త్వనుయాతాఽర్థంపృష్ఠతోనుగమిష్యతీతిచపాఠః ॥౧౩ ॥ ప్రద
క్షిణమితి ॥ రామేణపూర్వమభివాద్యప్రదక్షిణంకృతః-కేకయవర్ధనః-రాజానంరామంప్రదక్షిణీకృత్యప్రయాతః - రా
మస్యమూర్ధాభిషిక్తత్వాజ్జ్యేష్ఠేనమాతులేనాపిరామంప్రతిప్రదక్షిణాదికరణమ్ ॥ తీ ॥ ప్రదక్షిణమితి ॥ మాతులత్వా
ద్రామేణాభివాద్యప్రదక్షిణంకృతోయుధాజిత్పశ్చాత్సార్వభౌమత్వాద్రామంప్రదక్షిణంకృత్వాప్రయాతఇత్యన్వ
యః ॥ ౧౪ ॥ లక్ష్మణేనేతి ॥ వృత్రేహతేసతివిష్ణునాఉపేంద్రేణసహస్థితోవాసవః-యథావిసృజతి-తథాలక్ష్మణమనుయా
తాఽర్థంవిసృజ్యేత్యర్థః ॥౧౬॥ దర్శితేతి ॥ యస్మాత్త్వయాభరతేనసహమమ రణసహాయార్థముద్యోగఃకృతః-
యస్మాద్భవతాపరమాప్రీతిర్దర్శితా-పరంసౌహార్దంచదర్శితమ్ ॥ అనేనానువాదేనరావణసంహారార్థంకాశీరాజేన-సం
గతమితిసిద్ధమ్ ॥౧౭॥ తదితి ॥ కాశేయకాశీదేశేభవ-భగ్నాభవఅర్థః ॥౧౮॥ ఏతావదితి ॥ ఉరోగతంయథాభవతితథా - నిరంత
రంగాఢంపర్యష్వజత ॥౨౦॥ విసృజ్యేతి ॥ ప్రహసన్నితి - త్రిశతసంఖ్యాకపృథివీపతిదర్శనజసంతోషాత్ప్రహాసః ॥ ౨౧॥
భవతామితి ॥ భవతాంతేజసాఅవ్యగ్రాప్రతిష్ఠితా-ప్రీతిఃవనాయనిర్గతస్యమేపునశ్చాగత్యానుభవయోగ్యతయా
పరిరక్షితా-భవతాంతేజసాధర్మశ్చనియతః-సత్యంచనియతమ్ ॥౨౪॥ భవంతఇతి ॥ భవంతశ్చసమానీతాఃసంమిలితాః ॥
౨౭॥ దిష్ట్యేతి ॥ హతశాత్రవంహతశత్రుమ్ ॥౩౧॥ బాఢమిత్యేవేతి ॥ రామేణోక్తాఇతిశేషః - గమిష్యామఇత్యూచురితి

శిం॥ ౩౦ ॥ ఆపృచ్ఛ్య నోగమిష్యామోహృదిష్ఠోనస్సదాభవాన్।వర్తామః ప్రేమ్ణా మహాబాహో ప్రీత్యా త్వమహతాప్రకృ
తాః॥భవేచ్చ తేమహారాజప్రీతిరస్మాసునిత్యదా॥౩౧॥బాఢమిత్యేవరాజానోహర్షేణపరమాన్వితాః। ఊచుః ప్రాంజల
యస్సర్వే రాఘవంగమనోత్సుకాః॥పూజితాశ్చైవరామేణజగ్ముర్దేశాంస్స్వకాంస్స్వకాన్॥ ౩౨ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరా
మాయణే అష్టత్రింశస్సర్గః ************************* తేప్రయాతామహాత్మానఃపార్థివాస్సర్వప్ర
హృష్టవత్।గజవాజిసహస్రౌఘైఃకంపయంతోవసుంధరామ్॥౧॥అక్షౌహిణ్యోహితత్రాసన్ రాఘవార్థేసముద్యతాః।
భరతస్యాజ్ఞయానేకాఃప్రహృష్టబలవాహనాః॥౨॥ఊచుస్తేచమహీపాలాబలదర్పసమన్వితాః।నరామరావణంయుద్ధే
పశ్యామఃపురతఃస్థితమ్॥౩॥భరతేనవయంపశ్చాత్సమానీతానిరర్థకమ్ । హతాహిరాక్షసాః క్షిప్రంపార్థివైస్స్యుర్న
సంశయః॥౪॥రామస్యబాహువీర్యేణరక్షితాలక్ష్మణస్యచ।సుఖంపారేసముద్రస్యయుద్ధ్యేమవిగతజ్వరాః॥ ౫॥ ఏతా
శ్చాన్యాశ్చరాజానఃకథాస్తత్రసహస్రశః।కథయంతస్స్వరాజ్యానిజగ్ముర్హర్షసమన్వితాః॥ ౬॥ స్వానిరాజ్యాని
ముఖ్యానిఋద్ధానిముదితానిచ।సమృద్ధధనధాన్యానిపూర్ణానివసుమంతిచ॥ ౭॥ యథాపురాణితేగత్వారత్నానివివిధా
న్యథ।రామస్యప్రియకామార్థముపహారాన్నృపాదదుః॥ ౮॥ అశ్వాన్యానానిరత్నానిహస్తినశ్చమదోత్కటాన్।
చందనానిచముఖ్యానిదివ్యాన్యాభరణానిచ॥౯॥మణిముక్తాప్రవాళాంస్తుదాస్యోరూపసమన్వితాః। అజావికాంశ్చవివి
ధాన్రథాంస్తువివిధాన్దదుః॥౧౦॥భరతోలక్ష్మణశ్చైవశత్రుఘ్నశ్చమహాబలాః। ఆదాయతానిరత్నానిస్వాంపురీం
పునరాగతాః॥౧౧॥ఆగమ్యచపురీంరమ్యామయోధ్యాంపురుషర్షభాః। తానిరత్నానిచిత్రాణిరామాయసముపాహ
రన్॥౧౨॥ప్రతిగృహ్యచతత్సర్వంరామఃప్రీతిసమన్వితః।సుగ్రీవాయదదౌరాజ్ఞేమహాత్మాకృతకర్మణే॥౧౩॥ విభీషణా
యచదదౌతథాన్యేభ్యోపిరాఘవః। రాక్షసేభ్యఃకపిభ్యశ్చయైర్వృతోజయమాప్తవాన్॥౧౪॥ తేసర్వేరామదత్తాని
రత్నానికపిరాక్షసాః।శిరోభిర్ధారయామాసుర్బాహుభిశ్చమహాబలాః॥౧౫॥ హనూమంతంచనృపతిరిక్ష్వాకూణాం
మహారథః।అంగదంచమహాబాహుమంకమారోప్యవీర్యవాన్ ॥ రామఃకమలపత్రాక్షస్సుగ్రీవమిదమబ్రవీత్ ॥౧౬॥
అంగదస్తేసుపుత్రోయంమంత్రీచాప్యనిలాత్మజః॥ సుగ్రీవమంత్రితేయుక్తౌమమాపిచహితేరతౌ । అర్హతోవివిధాం
పూజాంత్వత్కృతేవైహరీశ్వర॥౧౭॥ ఇత్యుక్త్వావ్యవముచ్యాంగాద్భూషణానిమహాయశాః । సబబంధమహార్హాణి
తదాంగదహనూమతోః॥౧౮॥ఆభాష్యచమహావీర్యాన్రాఘవోయూథపర్షభాన్ । నీలంనలంకేసరిణంకుముదంగం
ధమాదనమ్॥సుషేణంపనసంవీరంమైందంద్వివిదమేవచ।జాంబవంతంగవాక్షంచవినతంధూమ్రమేవచ॥వలీముఖంప్రజం
ఘంచసన్నాదంచమహాబలమ్।దరీముఖందధిముఖమింద్రజానుంచయూథపమ్॥ మధురంశ్లక్ష్ణయావాచానేత్రాభ్యామా
పిబన్నివ।సుహృదోమేభవంతశ్చశరీరంభ్రాతరస్తథా॥యుష్మాభిరుద్ధృతశ్చాహంవ్యసనాత్కాననౌకసః। ధన్యోరా
జాచసుగ్రీవోభవద్భిస్సుహృదాంవరైః॥౨౪॥ఏవముక్త్వాదదౌతేభ్యోభూషణానియథార్హతః। వజ్రాణిచమహార్హాణి
సస్వజేచనరర్షభః॥ తేపిబంతస్సుగంధీనిమధూనిమధుపింగళాః । మాంసానిచసుమృష్టానిమూలానిచఫలానిచ॥౨౬॥ఏ
వంతేషాంనివసతాంమాసస్సాగ్రోయయౌతదా। ముహూర్తమివతేసర్వేరాజభక్త్యాచమేనిరే ॥ ౨౭॥ రామోపి

పూర్వేణాన్వయః॥ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితేమణిమకుటాఖ్యానేఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానేఅష్టత్రింశస్సర్గః
తఇత్యాది॥ ప్రహృష్టవత్ ప్రహృష్టాస్సంతః॥౧॥అక్షౌహిణ్య ఇతి॥ రాఘవార్థ ఇతి - రామసహాయార్థమి
త్యర్థః॥౨॥ఊచురితి॥రామరావణం-రామస్యరావణం-వధ్యఘాతుకసంబంధషష్ఠ్యర్థః ॥ రామంరావణమితిపాఠే-
యుద్ధేరామంరావణంచయుధ్యమానౌ రామరావణావిత్యర్థః॥౩॥భరతేనేతి॥ పశ్చాద్రావణవధానంతరమ్॥౬॥స్వా
నీతి॥ ముఖ్యానీతిప్రసిద్ధానీత్యర్థః-ధనంజీవికాజీవరూపం- వసుమంతిమహానిధిమంతి॥ ౭॥ యథేతి॥యథాపురాణియ
థాప్రాప్తస్వస్వపురాణి-ఉపహారాన్ప్రత్యుపహారాన్॥౯॥ మణీతి ॥ అజావికాన్-చర్మమయాన్తల్పవిశేషానిత్య
ర్థః - అజావికంచవివిధమితివాపాఠః॥ ౧౪ ॥ తఇతి॥ శిరోభిరితి- మకుటకుండలాదీనీతిభావః-బాహుభిరితి-అంగదా
దీనీత్యర్థః- భుజేషుచమహాబలాఇతివాపాఠః॥ ౨౬॥ ఏవంతేషాంనివసతామితి ॥ ఆభరణాదిభిఃసత్కృతానాంనివ
సతాం తేషాంసాగ్రఃపంచషడ్దినాధికః- మాసోగతః॥ ౨౮॥ ఏవంతేషామితి ॥ వసంతేభిషిక్తేనరామేణమాసానంత

శేషైస్తైస్సార్థంవానరైఃకామరూపిభిః। రాక్షసైశ్చమహావీర్యైఃఋక్షైశ్చైవమహాబలైః॥ ౨౮॥ ఏవంతేషాంయ
యౌమాసోద్వితీయశ్శిశిరస్సుఖం। వానరాణాంప్రహృష్టానాంరాక్షసానాంచసర్వశః॥ ౨౯॥ ఇక్ష్వాకునగరేరమ్యేప
రాంప్రీతిముపాసతాం। రామస్యప్రీతికరణైఃకాలస్తేషాంసుఖంయయౌ॥ ౩౦॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-ఏకోనచ
త్వారింశస్సర్గః ********************** తథాస్మతేషాంవసతామృక్షవానరరక్షసాం। రాఘవస్తుమహా
తేజాస్సుగ్రీవమిదమబ్రవీత్॥ ౧॥ గమ్యతాంసౌమ్యకిష్కింధాందురాధర్షాంసురాసురైః। పాలయస్వసహామా
త్యోరాజ్యంనిహతకంటకం॥ ౨॥ అంగదంచమహాబాహుంప్రీత్యాపరమయాయుతః। పశ్యత్వంహనుమంతంచనళం
చసుమహాబలం॥ ౩॥ సుషేణంశ్వశురంవీరంతారంచబలినాంవరం। కుముదంచైవదుర్ధర్షంనీలంచైవమహాబలం॥వీ
రంశతవలించైవమైందంద్వివిదమేవచ। గజంగవాక్షంగవయంశరభంచమహాబలం॥ పశ్యప్రీతిసమాయుక్తోగంధమాద
నమేవచ॥ ఋషభంచసువిక్రాంతంజాంబవంతంమహాబలం॥ యేచేమేసుమహాత్మానోమదర్థేత్యక్తజీవితాః॥ పశ్య
త్వంప్రీతిసంయుక్తోమాచైషాంవిప్రియంకృథాః॥ ౭॥ ఏవముక్త్వాతుసుగ్రీవమాశ్లిష్యచపునఃపునః। విభీషణమువాచా
థరామోమధురయాగిరా॥ ౮॥ లంకాంప్రశాధిధర్మేణధర్మజ్ఞస్త్వంమతోమమ। పురస్యరాక్షసానాంచస్వభ్రా
తుస్సమ్మతోహ్యసి॥ ౯॥ మాచబుద్ధింమధర్మేత్వంకుర్యారాజన్కథంచన। బుద్ధిమంతోహిరాజానోధ్రువమశ్నంతిమే
దినీం॥ ౧౦॥ అహంచనిత్యశోరాజంత్సుగ్రీవసహితస్త్వయా। స్మర్తవ్యఃపరయాప్రీత్యాగచ్ఛత్వంవిగతజ్వరః॥ ౧౧॥
రామస్యభాషితంశ్రుత్వాఋక్షవానరరాక్షసాః। సాధుసాధ్వితికాకుత్స్థంప్రశశంసుఃపునఃపునః॥ ౧౨॥ తవబుద్ధిర్మ
హాబాహోవీర్యమద్భుతమేవచ॥ మాధుర్యంపరమంరామస్వయంభోరివనిత్యదా॥ ౧౩॥ తేషామేవంబ్రువాణానాం
వానరాణాంచరక్షసాం। హనూమాన్ప్రవణోభూత్వారాఘవంవాక్యమబ్రవీత్॥ ౧౪॥ స్నేహోమేపరమోరా
జంస్త్వయితిష్ఠతునిత్యదా॥ భక్తిశ్చనియతావీరభావోనాన్యత్రగచ్ఛతు॥ ౧౫॥ యావద్రామకథావీరచరిష్యతిమహీ
తలే॥ తావచ్ఛరీరేవత్స్యంతిప్రాణామమనసంశయః॥ ౧౬॥ యచ్చైతచ్చరితందివ్యంకథాంతేరఘునందన॥ తన్మ
మాప్సరసోరామశ్రావయేయుర్నరర్షభ॥ ౧౭॥ తచ్ఛ్రుత్వాహంతతోవీరతవచర్యామృతంప్రభో॥ ఉత్కంఠాం
తాంహరిష్యామిమేఘలేఖామివానిలః॥ ౧౮॥ ఏవంబ్రువాణంరామస్తుహనూమంతంవరాసనాత్॥ ఉత్థాయసస్వజే
స్నేహాద్వాక్యమేతదువాచహ॥ ౧౯॥ ఏవమేతత్కపిశ్రేష్ఠభవితానాత్రసంశయః॥ చరిష్యతికథాయావదేషాలోకే
చమామికా॥ ౨౦॥ తావత్తేభవితాకీర్తిశ్శరీరేప్యసవస్తథా॥ లోకాహియావత్స్థాస్యంతితావత్స్థాస్యతిమేకథా॥ ౨౧॥
ఏకైకస్యోపకారస్యప్రాణాన్దాస్యామితేకపే॥ నరఃప్రత్యుపకారాణామాపత్స్వాయాతిపాత్రతాం॥ ౨౨॥ తతో
స్యహారంచంద్రాభంముచ్యకంఠాత్సరాఘవః॥ వైడూర్యతరళంకంఠేబబంధచహనూమతః॥ ౨౩॥ తేనోరసినిబద్ధేన
హారేణమహతాకపిః॥ రరాజహేమశైలేంద్రశ్చంద్రేణాక్రాంతమస్తకః॥ ౨౪॥ శ్రుత్వాతురాఘవస్యైతదుత్థా
యోత్థాయవానరాః॥ ప్రణమ్యశిరసాపాదౌనిర్జగ్ముస్తేమహాబలాః॥ ౨౫॥ సుగ్రీవస్సచరామేణనిరంతరమురోగతః॥

రఘుఫి-అవిశేషసత్కారంప్రాప్తానాంతేషాంద్వితీయశ్శిశిరోమాసఃఫాల్గునమాసఃసుఖంగతః - అభిషేకానంతరం
సంవత్సరంసుఖముషితాస్తఇత్యర్థః॥ ౨౯॥ ఇక్ష్వాకునగరఇతి॥ ప్రీతికరణైస్సంమానైః॥ ౩౦॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచి
తే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః ****

తథాస్మేత్యాది॥ తేషామితి భావలక్షణేషష్ఠీ-తేషువసత్స్వితియావత్॥ ౧॥ గమ్యతామితి॥ కిష్కింధాంప్రతీతి
శేషః॥ ౮॥ లంకామితి॥ పురస్య పురవర్తిప్రాణినాం-రాక్షసాదీనాం - స్వభ్రాతువైశ్రవణస్యచసమ్మతోహ్యసిప
రమాప్తోసి-భ్రాతుర్వైశ్రవణస్యేతిపాఠేసమ్మతోసీతి శేషః॥ ౯॥ మాచేతి॥ ధ్రువంశాశ్వతం॥ ౧౨॥ తవేతి ॥ అద్భుతం
వీర్యంజగదద్భుతకరంశౌర్యం॥ ౧౪॥ స్నేహఇతి॥ స్నేహఃసుహృదిప్రీతిః-భక్తిః-ఉత్కృష్టేప్రీతిః॥ ౧౫॥ యావదితి॥ తా
వచ్ఛరీరేవత్స్యంతి-త్వత్కథామృతరసాస్వాదబలాదితిభావః॥ ౨౦॥ ఏవంశబ్దార్థంవివృణోతి-లోకాహీతి॥ ౨౨॥ తత
ఇతి॥ తరళోహారమధ్యగోమణిః॥ ౨౩॥ తేనేతి॥ హేమశైలేంద్రః మేరుః-చంద్రేణచంద్రకిరణైః - ఆక్రాంతమస్తకః ఆ
క్రాంతకర్ణప్రదేశ ఇత్యర్థః॥ ౨౫॥ సుగ్రీవఇతి ॥ నిరంతరమురోగతఇతి గాఢంపరిష్వక్తఇత్యర్థః॥ ౨౬॥ సర్వఇతి॥

విభీషణశ్చ ధర్మాత్మా సర్వే తే బాష్పవిక్లబాః ॥ ౨౬ ॥ సర్వే చ తే బాష్పకలాస్సాశ్రునేత్రా విచేతసః ॥ సమ్మూఢా ఇవ
దుఃఖేన త్యజంతో రాఘవం తదా ॥ ౨౭ ॥ కృతప్రసాదాస్తే నైవం రాఘవేణ మహాత్మనా । జగ్ముస్స్వం స్వం గృహం సర్వే
దేహీ దేహమివ త్యజన్ ॥ ౨౮ ॥ తతస్తు తే రాక్షసఋక్షవానరాః ప్రణమ్య రామం రఘువంశవర్ధనమ్ ॥ వియోగజాశ్రు
ప్రతిపూర్ణలోచనాః ప్రతిప్రయాతాస్తు యథానివాసినః ॥ ౨౯ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - చత్వారింశస్సర్గః ***
విసృజ్య చ మహాబాహుః ఋక్షవానరరాక్షసాన్ । భ్రాతృభిస్సహితో రామః ప్రముమోద సుఖం సుఖీ ॥ ౧ ॥ అ
థాపరాహ్ణసమయే భ్రాతృభిస్సహ రాఘవః । శుశ్రావ మధురాం వాణీమంతరిక్షాత్ప్రభాషితామ్ ॥ ౨ ॥ సౌమ్య రామ
నిరీక్షస్వ సౌమ్యేన వదనేన మామ్ । కుబేరభవనాత్ప్రాప్తం విద్ధి మాం పుష్పకం ప్రభో ॥ ౩ ॥ తవ శాసనమాజ్ఞాయ గతోఽస్మి భ
వనం ప్రతి । ఉపస్థాతుం నరశ్రేష్ఠ స చ మాం ప్రత్యభాషత ॥ ౪ ॥ నిర్జితస్త్వం నరేంద్రేణ రాఘవేణ మహాత్మనా । నిహత్య
యుధి దుర్ధర్షం రావణం రాక్షసేశ్వరమ్ ॥ ౫ ॥ మమాపి పరమా ప్రీతిర్హతే తస్మిన్ దురాత్మని । రావణే సగణే చైవ సపు
త్రే సహబాంధవే ॥ ౬ ॥ స త్వం రామేణ లంకాయాం నిర్జితః పరమాత్మనా । వహ సౌమ్య తమేవ త్వమహమాజ్ఞాపయా
మి తే ॥ ౭ ॥ పరమో హ్యేష మే కామో యత్త్వం రాఘవనందనమ్ । వహేర్లోకస్య సంయానం గచ్ఛస్వ విగతజ్వరః ॥ ౮ ॥
సోఽహం శాసనమాజ్ఞాయ ధనదస్య మహాత్మనః । త్వత్సకాశమనుప్రాప్తో నిర్విశంకః ప్రతీక్ష మామ్ ॥ ౯ ॥ అదృశ్యస్సర్వభూ
తానాం సర్వేషాం ధనదాజ్ఞయా । చరామ్యహం ప్రభావేన తవాజ్ఞాం పరిపాలయన్ ॥ ౧౦ ॥ ఏవముక్తస్తదా రామః పు
ష్పకేణ మహాబలః । ఉవాచ పుష్పకం దృష్ట్వా విమానం పునరాగతమ్ ॥ ౧౧ ॥ యద్యేవం స్వాగతం తేఽస్తు విమానవర పుష్పక
ఆనుకూల్యాద్ధనేశస్య వృత్తదోషో న నో భవేత్ ॥ ౧౨ ॥ లాజైశ్చైవ తథా పుష్పైర్ధూపైశ్చైవ సుగంధిభిః । పూజయి
త్వా మహాబాహూ రాఘవః పుష్పకం తదా ॥ ౧౩ ॥ గమ్యతామితి చోవాచ ఆగచ్ఛ త్వం స్మరే యదా । సిద్ధానాం చ గతౌ
సౌమ్య మా విషాదేన యోజయ ॥ ౧౪ ॥ ప్రతిఘాతశ్చ తే మా భూద్యథేష్టం గచ్ఛతో దిశః ॥ ౧౪½ ॥ ఏవమస్త్వితి రామేణ
పూజయిత్వా విసర్జితమ్ ॥ అభిప్రేతాం దిశం తస్మాత్ప్రాయాత్తత్పుష్పకం తదా ॥ ౧౫½ ॥ ఏవమంతర్హితే తస్మిన్ పు
ష్పకే సుకృతాత్మని । భరతః ప్రాంజలిర్వాక్యమువాచ రఘునందనమ్ ॥ ౧౬½ ॥ వివిధాత్మని దృశ్యంతే త్వయి వీర ప్రశాసతి ।
అమానుషాణాం సత్త్వానాం వ్యాహృతాని ముహుర్ముహుః ॥ ౧౭½ ॥ అనామయశ్చ సత్త్వానాం సాగ్రో మాసో గతో హ్య
యమ్ ॥ ౧౮ ॥ జీర్ణానామపి సత్త్వానాం మృత్యుర్నాయాతి రాఘవ ॥ ౧౮½ ॥ అరోగప్రసవా నార్యో వపుష్మంతో హి మాన
వాః ॥ హర్షశ్చాభ్యధికో రాజన్ జనస్య పురవాసినః ॥ ౧౯½ ॥ కాలే వర్షతి పర్జన్యః పాతయన్నమృతం పయః ॥ వాతాశ్చా
పి ప్రవాంత్యేతే స్పర్శయుక్తాస్సుఖాశ్శివాః ॥ ౨౦½ ॥ ఈదృశో నశ్చిరం రాజా భవేదితి నరేశ్వర ॥ కథయంతి పురే రాజన్

విచేతసః - వియోగఖిన్నచేతసః ॥ ౨౭ ॥ కృతేతి ॥ దేహం త్యజన్ దేహీవ - రామవియోగఖిన్నా ఇత్యర్థః ॥ యుద్ధకాండాం
తే వానరాదీనాం విసర్జనోక్తిః కాండసమాపనాయ - అత్రైవ విసర్జనం తత్రోక్తమితి మంతవ్యమ్ ॥ ౨౯ ॥ ఇతి శ్రీగోవింద
రాజవిరచితే - మణిమకుటాఖ్యానే ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - చత్వారింశస్సర్గః *****************
విసృజ్యేత్యాది ॥ ప్రముమోద సుఖం సుఖీ - స్వతస్సుఖీ రామః ఆశ్రితదుఃఖనివృత్త్యా సుఖం ప్రముమోద - అవిచ్ఛి
న్నప్రమోదమగమదిత్యర్థః - అత్ర ప్రముమోదేతి దకారో గాయత్ర్యక్షరమ్ ॥ ౧ ॥ అథేతి ॥ అంతరిక్షాత్ప్రభాషితామ్
అంతరిక్షగతేనోక్తాం పుష్పకాభిమానిదేవతయోక్తామిత్యర్థః ॥ అంతరిక్షాద్వినిస్సృతామితి చ పాఠః ॥ ౭ ॥ పరమ ఇతి ॥ లో
కస్య సంయానం - లోకసంచరణమిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ గమ్యతామితి ॥ స్మరే - స్మరామి - సిద్ధానాం చ గతౌ ఆకాశమార్గే - ఆ
త్మానం విషాదేనాస్మద్వియోగదుఃఖేన మా యోజయ - విముక్తగత్యాగతదుఃఖస్సుప్రతిష్ఠః - సుఖమాస్స్వేత్యర్థః - సి
ద్ధానాం గతౌ - మా మామ్ - అవిషాదేన - అశ్రమేణ యోజయ - ప్రాపయేతి వార్థః ॥ ౧౪½ ॥ వివిధేతి ॥ వివిధాత్మని - నానారూ
పే - చిత్ర ఇత్యర్థః - అమానుషాణాం సత్త్వానాం పుష్పకాదీనామిత్యర్థః ॥ ౧౭½ ॥ అనామయ ఇతి ॥ సాగ్రో మాసో గత
ఇతి అభిషేకానంతరం సాగ్రో మాసో గతః - తావన్మాత్రేణ అనామయాదిగుణప్రాదుర్భావ ఇత్యాశ్చర్యమిత్యర్థః -
అనేన పుష్పకాగమనం మాసాభ్యంతర ఏవ తత్కాలవృత్తాంతః భరతేన నిదర్శిత ఇత్యవగమ్యతే - పునః ఫాల్గునమాసప్రా
ప్తేః పూర్వముక్తత్వాత్ ॥ ౧౮½ ॥ అరోగేతి ॥ వపుష్మంతః హృష్టపుష్టవపుర్యుక్తాః - సుఖీసుఖమితి వక్ష్యమాణసర్గకథాను

పౌరజానపదాస్తథా॥ ౨౧॥ ఏతా వాచస్సుమధురా భరతేన సమీరితాః॥ శ్రుత్వా రామో ముదా యుక్తో బభూవ నృప
సత్తమః॥ ౨౨॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - ఏకచత్వారింశస్సర్గః, ****************************
స విసృజ్య తతో రామః పుష్పకం హేమభూషితం। ప్రవివేశ మహాబాహురశోకవనికాం తదా॥ ౧॥ చందనాగరు
చూతైశ్చ తుంగకాలేయకైరపి। దేవదారువనైశ్చాపి సమంతాదుపశోభితాం॥ ౨॥ చంపకాశోకపున్నాగమధూకప
నసాసనైః। శోభితాం పారిజాతైశ్చ విధూమజ్వలనప్రభైః॥ ౩॥ లోధ్రనీపార్జునైర్నాగైస్సప్తపర్ణాతిముక్తకైః॥
మందారకదలీగుల్మలతాజాలసమావృతాం॥ ౪॥ ప్రియంగుభిః కదంబైశ్చ తథా చ బకులైరపి। జంబూభిర్దాడిమైశ్చ
కోవిదారైశ్చ శోభితాం॥ ౫॥ సర్వదా కుసుమైరమ్యైః ఫలవద్భిర్మనోరమైః॥ దివ్యగంధరసోపేతైస్తరుణాంకురపల్ల
వైః॥ ౬॥ తథైవ తరుభిర్దివ్యైశ్శిల్పిభిః పరికల్పితైః॥ చారుపల్లవపుష్పాఢ్యైర్మత్తభ్రమరసంకులైః॥ ౭॥ కోకిలైర్భృం
గరాజైశ్చ నానావర్ణైశ్చ పక్షిభిః॥ శోభితాం శతశశ్చిత్రాం చూతవృక్షావతంసకైః॥ ౮॥ శాతకుంభనిభాః కేచిత్కే
చిదగ్నిశిఖోపమాః॥ నీలాంజననిభాశ్చాన్యే భాంతి తత్ర స్మ పాదపాః॥ ౯॥ సురభీణి చ పుష్పాణి మాల్యాని వివిధాని చ। దీ
ర్ఘికా వివిధాకారాః పూర్ణాః పరమవారిణా॥ ౧౦॥ మాణిక్యకృతసోపానాః స్ఫాటికాంతరకుట్టిమాః। ఫుల్లపద్మోత్పల
వనాశ్చక్రవాకోపశోభితాః॥ ౧౧॥ దాత్యూహశుకసంఘుష్టా హంససారసనాదితాః। తరుభిః పుష్పవద్భిశ్చ తీరజైరు
పశోభితాః॥ ౧౨॥ ప్రాకారైర్వివిధాకారైశ్శోభితాశ్చ శిలాతలైః। తత్రైవ చ వనోద్దేశే వైడూర్యమణిసన్నిభైః॥
౧౩॥ శాద్వలైః పరమోపేతాం పుష్పితద్రుమకాననాం। తత్ర సంఘర్షజాతానాం వృక్షాణాం పుష్పశాలినాం॥ ౧౫
ప్రస్తరాః పుష్పశబలా నభస్తారాగణైరివ। నందనం హి యథేంద్రస్య బ్రాహ్మం చైత్రరథం యథా॥ తథాభూతం హి రా
మస్య కాననం సన్నివేశనం॥ ౧౬॥ బహ్వాసనగృహోపేతాం లతాగృహసమావృతాం॥ అశోకవనికాం స్ఫీతాం ప్రవి
శ్య రఘునందనః॥ ౧౭॥ ఆసనే చ శుభాకారే పుష్పప్రకరభూషితే॥ కుథాస్తరణసంవీతే రామస్సన్నిషసాద హ॥ ౧౮॥
సీతామాదాయ హస్తేన మధు మైరేయకం శుచి॥ పాయయామాస కాకుత్స్థశ్శచీమివ పురందరః॥ ౧౯॥ మాంసాని చ సు
మృష్టాని ఫలాని వివిధాని చ॥ రామస్యాభ్యవహారార్థం కింకరాస్తూర్ణమాహరన్॥ ౨౦॥ ఉపానృత్యంశ్చ రాజానం నృ
త్తగీతవిశారదాః॥ బాలాశ్చ రూపవత్యశ్చ స్త్రియః పానవశానుగాః॥ ౨౧॥ మనోభిరామా రామాస్తా రామో రమయ
తాం వరః। రమయామాస ధర్మాత్మా నిత్యం పరమభూషితః॥ ౨౨॥ స తయా సీతయా సార్ధమాసీనో విరరాజ హ। అ
రుంధత్యా సహాసీనో వసిష్ఠ ఇవ తేజసా॥ ౨౩॥ ఏవం రామో ముదా యుక్తస్సీతాం సురసుతోపమాం। రమయామాస వై
దేహీమహన్యహని దేవవత్॥ ౨౪॥ తథా తయోర్విహరతోస్సీతారాఘవయోశ్చిరం। అత్యక్రామచ్ఛుభః కాలశ్శి

వాదసంగ్రహః॥ ౨౨॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయ
ణవ్యాఖ్యానే-ఏకచత్వారింశస్సర్గః॥ **************************** సవిసృజ్యేత్యాది॥ అశోకవనికాంతఃపు
రగతం లీలోద్యానం॥ ౧॥ చందనేతి॥ తుంగః-పున్నాగవిశేషః-కాలేయో రక్తచందనవృక్షః॥ ౬॥ తథైవేతి॥ దివ్యైశ్శిల్పి
భిరితి ఋతుభిరిత్యర్థః-దోహళకాదిభిర్వా॥ ౭॥ కోకిలైరితి॥ చూతవృక్షావతంసకైః - చూతవృక్షాగ్రస్థైరిత్యర్థః॥
౧౦॥ మాణిక్యేతి॥ స్ఫాటికాంతరకుట్టిమాః-స్ఫటికమయసోపానప్రాంతస్నానార్హాః-నిబద్ధభూమయః-అన్యథా సర్వ
త్రాంతరే-స్ఫటికకుట్టిమత్వే పద్మాద్యుత్పత్తివిరోధాత్॥ ౧౩॥ శాద్వలైరితి॥ పరమోపేతాం - అత్యంతసంయుక్తాం-
సంఘర్షజాతానాం-స్పర్ధయైవ జాతానాం-జాతపుష్పాణామిత్యర్థః॥ ౧౫॥ ప్రస్తరా ఇతి॥ ప్రస్తరాః వృక్షమూలేషు శ
యనార్థం స్థాపితాః-శ్లక్ష్ణశిలాః-బ్రాహ్మం బ్రహ్మనిర్మితం-సన్నివేశనం-సమీచీనసంస్థానోపేతం॥ ౧౬॥ బహ్వితి॥
బహ్వాసనగృహోపేతాం-అనేకావస్థానయోగ్యగృహోపేతామిత్యర్థః- లతాగృహసమావృతాం లతామయ
గృహసమావృతాం॥ ౧౭॥ ఆసన ఇతి॥ కుథాస్తరణసంవీతే-ఉపర్యాస్తరణావృతే॥ ౧౮॥ సీతామితి॥ మైరేయకం ధా
తకీగుడమిశ్రవారిభిః కృతమద్యం॥ ౧౯॥ మైరేయమాసవే ధాత్రీధాతకీగుడవారిభిరితి వైజయంతీ॥ ౨౦॥ ఉపానృత్యన్నితి॥
ఉపనృత్యంతీతి వా పాఠః-రాజానముపరాజ్ఞస్సమీపే-పానవశం పానజమదవశం॥ ౨౪॥ తథేతి॥ శైశిరః-శుభోత్యక్రా
మదితి పునశ్చ సంవత్సరోతీత ఇత్యర్థః - వానరాదిసుహృత్సల్లాపాదినా క్రీడావసరాభావాత్తైస్సహైకస్సంవత్సరో

శిరోభోగదస్సదా ॥ ౨౫ ॥ దశవర్ష సహస్రాణిగతానిసుమహాత్మనోః। ప్రాప్తయోర్వివిధాన్ భోగానతీతశ్శిశిరాగ
మః॥౨౬॥పూర్వాహ్ణేధర్మకార్యాణికృత్వాధర్మేణధర్మవిత్ । శేషందివసభాగార్థమంతఃపురగతోభవత్ ॥ ౨౭॥
సీతాపిదేవకార్యాణికృత్వాపౌర్వాహ్ణికానివై । శ్వశ్రూణామకరోత్పూజాంసర్వాసామవిశేషతః॥౨౮॥అభ్యగ
చ్ఛత్తతోరామంవిచిత్రాభరణాంబరా।త్రివిష్టపేసహస్రాక్షముపవిష్టంయథాశచీ॥౨౯॥ దృష్ట్వాతురాఘవఃపత్నీం
కల్యాణేనసమన్వితాం।ప్రహర్షమతులంలేభేసాధుసాధ్వితిచాబ్రవీత్ ॥ ౩౦ ॥ అబ్రవీచ్చవరారోహాంసీతాంసురసు
తోపమాం।అపత్యలాభోవైదేహిత్వయిమేసముపస్థితః॥ ౩౧ ॥ కిమిచ్ఛసివరారోహేకామఃకింక్రియతాంతవ॥౩౨॥
స్మితంకృత్వాతువైదేహీరామంవాక్యమథాబ్రవీత్ ।తపోవనానిపుణ్యానిద్రష్టుమిచ్ఛామిరాఘవ॥ ౩౩॥ గంగాతీరో
పవిష్టానామృషీణాముగ్రతేజసాం।ఫలమూలాశినాందేవపాదమూలేషువర్తితుం॥ ౩౪॥ ఏషమేపరమఃకామోయన్మూ
లఫలభోజినాం।అప్యేకరాత్రంకాకుత్స్థనివసేయంతపోవనే ॥ ౩౫ ॥ తథేతిచప్రతిజ్ఞాతంరామేణాక్లిష్టకర్మణా। వి
స్రబ్ధాభవవైదేహి శ్వోగమిష్యస్యసంశయం ॥ ౩౬ ॥ ఏవముక్త్వాతుకాకుత్స్థో మైథిలీంజనకాత్మజాం । మధ్యక
క్ష్యాంతరంరామోనిర్జగామసుహృద్వృతః॥౩౭॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-ద్విచత్వారింశస్సర్గః**********

తత్రోపవిష్టంరాజానముపాసంతేవిచక్షణాః।కథానాంబహురూపాణాంహాస్యకారాస్సమంతతః॥౧॥ విజ
యోమధుమత్తశ్చకాశ్యపఃపింగళఃకుటః।సురాజఃకాళియోభద్రోదంతవక్త్రస్సుమాగధః॥ ౨॥ ఏతేకథాబహువిధాః
పరిహాససమన్వితాః।కథయంతిస్మసంహృష్టారాఘవస్యమహాత్మనః॥౩॥ తతఃకథాయాంకస్యాంచిద్రాఘవస్సమభా
షత।కాఃకథానగరేభద్రవర్తంతేవిషయేషుచ॥౪॥ మామాశ్రితానికాన్యాహుఃపౌరజానపదాజనాః । కించసీతాంస
మాశ్రిత్యభరతంకించలక్ష్మణం॥౫॥కింనుశత్రుఘ్నముద్దిశ్యకైకేయీంకింనుమాతరం। వక్తవ్యతాంచరాజానోవనేరా
జ్యేవ్రజంతిచ॥౬॥ఏవముక్తేతురామేణభద్రఃప్రాంజలిరబ్రవీత్ । స్థితాఃకథాశ్శుభారాజన్వర్తంతేపురవాసినాం॥
౭॥అముంతువిజయంసౌమ్యదశగ్రీవవధార్జితం । భూయిష్ఠంస్వపురేపౌరైఃకథ్యంతేపురుషర్షభ॥౮॥ఏవముక్తస్తుభ
ద్రేణరాఘవోవాక్యమబ్రవీత్ ।కథయస్వయథాతత్త్వంసర్వంనిరవశేషతః ॥ ౯ ॥ శుభాశుభానివాక్యానియాన్యా
హుఃపురవాసినః। శ్రుత్వేదానీంశుభంకుర్యాంనకుర్యామశుభానిచ॥ ౧౦॥ కథయస్వచవిస్రబ్ధోనిర్భయంవిగతజ్వరః।
కథయంతియథాపౌరాఃపాపాజనపదేషుచ॥౧౧॥రాఘవేణైవముక్తస్తుభద్రస్సురుచిరంవచః । ప్రత్యువాచమహాబా
హుంప్రాంజలిస్సుసమాహితః॥౧౨॥శృణురాజన్యథాపౌరాఃకథయంతిశుభాశుభం । చత్వరాపణరథ్యాసువనేషూ
పవనేషుచ॥౧౩॥దుష్కరంకృతవాన్రామస్సముద్రేసేతుబంధనం । అశ్రుతంపూర్వకైఃకైశ్చిద్దేవైరపిసదానవైః॥
౧౪॥ రావణశ్చదురాధర్షోహతస్సబలవాహనః।వానరాశ్చవశంనీతాఋక్షాశ్చసహరాక్షసైః॥ ౧౫ ॥ హత్వాచరా
వణంసంఖ్యేసీతామాహృత్యరాఘవః।అమర్షంపృష్ఠతఃకృత్వాస్వవేశ్మపునరానయత్ ॥ ౧౬ ॥ కీదృశంహృదయేతస్యసీ
తాసంభోగజంసుఖం।అంకమారోప్యతుపురారావణేనబలాద్ధృతాం ॥ ౧౭ ॥ లంకామపిపురానీతామశోకవనికాంగ
తాం।రక్షసాంవశమాపన్నాంకథంరామోనకుత్సతే॥౧౮॥అస్మాకమపిదారేషుసహనీయంభవిష్యతి । యథాహికురు

గతః-తద్విసర్జనానంతరంక్రీడయాపునరేకస్సంవత్సరోగతః-తథాచాభిషేకానంతరంవర్షద్వయంజాతం॥౨౯॥ పూ
ర్వాహ్ణఇతి॥ శేషందివసభాగార్థంఅపరాహ్ణఇత్యర్థః॥౩౦॥అబ్రవీదితి ॥ అపత్యేతి-మమాయమపత్యలాభస్త్వయి
సముపస్థితఃతవగర్భలక్షణందృశ్యతఇత్యర్థః॥౩౫॥తథేతి ॥ విస్రబ్ధాభవ-మహారాజోమహిషీంమాంకథమాశ్రమం
ప్రతినేష్యతీతిశంకాంమాకుర్విత్యర్థః॥౩౭॥ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే
ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-ద్విచత్వారింశస్సర్గః************************** తత్రేత్యాది॥౩॥తత
ఇతి॥విషయేషు-దేశేషు॥ ౫ ॥ కింస్వితి ॥ వక్తవ్యతాంచరాజానోనవేరాజ్యేవ్రజంతిహీతిచపాఠః-నవేరాజ్యేసతిరా
జానోవక్తవ్యతాంసమ్యగసమ్యగ్వాకీర్తనీయతాంవ్రజంతిహి॥౧౫॥హత్వేత్యాది - సీతామాహృత్యతదనంతరజాత
మమర్షంరావణస్పర్శజం-పృష్ఠతఃకృత్వా-విసృజ్యేత్యర్థః॥౧౬॥కీదృశమితి॥కీదృశంకుత్సితమేవేత్యర్థః - తత్రహే
తుః-అంకమిత్యాది॥౧౮॥అస్మాకమితి॥సహనీయమితి-ఏవంకశ్మలమిత్యర్థః॥౨౦॥ తస్యేతి ॥ పరమార్థవత్ పరమదుః

తే రాజాపశ్రీర్జాతమనువర్తతే॥౧౯॥ ఏవంబహువిధావాచోవదంతిపురవాసినః । నగరేషుచసర్వేషు రాజన్జనపదేషు చ॥ ౨౦॥ తస్యైవంభాషితంశ్రుత్వా రాఘవఃపరమార్తవత్। ఉవాచసుహృదస్సర్వాన్కథమేతద్వ్రవీథమాం॥౨౧॥ సర్వేతుశిరసాభూమావభివాద్యప్రణమ్యచ। ప్రత్యూచూరాఘవందీనమేవమేతన్నసంశయః॥ ౨౨ ॥ శ్రుత్వాతువాక్యంకాకుత్స్థస్సర్వేషాంసముదీరితం। విసర్జయామాసతదావయస్యాంచ్ఛత్రుసూదనః॥ ౨౩॥ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే- త్రిచత్వారింశస్సర్గః ******************* విసృజ్యతుసుహృద్వర్గంబుద్ధ్యానిశ్చిత్యరాఘవః। సమీపేద్వాస్థమాసీనమిదంవచనమబ్రవీత్ ॥ ౧॥ శీఘ్రమానయసౌమిత్రింలక్ష్మణంశుభలక్షణం।భరతంచమహాభాగంశత్రుఘ్నమపరాజితం॥ ౨॥ రామస్యవచనంశ్రుత్వాద్వాస్థోమూర్ధ్నికృతాంజలిః।లక్ష్మణస్యగృహంగత్వాప్రవివేశానివారితః ॥ ౩ ॥ ఉవాచసుమహాత్మానం వర్ధయిత్వాకృతాంజలిః । ద్రష్టుమిచ్ఛతిరాజాత్వాంగమ్యతాంతత్రమాచిరం॥ ౪॥ బాఢమిత్యేవసౌమిత్రిశ్శ్రుత్వారాఘవశాసనం। ప్రాద్రవద్రథమారుహ్యరాఘవస్యనివేశనం ॥ ౫॥ ప్రయాంతంలక్ష్మణంద్దృష్ట్వాద్వాస్థోభరతమంతికాత్। ఉవాచభరతంతత్రవర్ధయిత్వాకృతాంజలిః॥౬॥ వినయావనతోభూత్వారాజాత్వాంద్రష్టుమిచ్ఛతి। భరతస్తువచశ్శ్రుత్వాద్వాస్థాద్రామసమీరితం॥ ౭॥ఉత్పపాతాసనాత్తూర్ణంపద్భ్యామేవయయౌబలీ। దృష్ట్వాప్రయాంతంభరతంత్వరమాణఃకృతాంజలిః॥ ౮॥ శత్రుఘ్నభవనంగత్వాతతోవాక్యమువాచహ। ఏహ్యాగచ్ఛరఘుశ్రేష్ఠ రాజాత్వాంద్రష్టుమిచ్ఛతి॥ ౯॥ గతోహిలక్ష్మణఃపూర్వంభరతశ్చమహాయశాః।శ్రుత్వాతువచనంతస్యశత్రుఘ్నఃపరమాసనాత్ ॥ ౧౦॥శిరసాధరణీంప్రాప్యప్రయయౌయత్రరాఘవః। ద్వాస్థస్త్వాగమ్యరామాయసర్వానేవకృతాంజలిః॥ నివేదయామాసతదాభ్రాతౄన్స్వాన్సముపస్థితాన్ ౧౧॥ కుమారానాగతాన్శ్రుత్వాచింతావ్యాకులితేంద్రియః ॥ అవాఙ్ముఖోదీనమనాద్వాస్థంవచనమబ్రవీత్ ॥ ౧౨॥ ప్రవేశయకుమారాంస్త్వంమత్సమీపంత్వరాన్వితః॥ ఏతేషుజీవితంమహ్యమేతేప్రాణాఃప్రియామమ॥౧౩॥ ఆజ్ఞప్తాస్తునరేంద్రేణకుమారాశ్శక్రతేజసః ॥ ప్రహ్వాఃప్రాంజలయోభూత్వావివిశుస్తేసమాహితాః॥౧౪॥ తేతుదృష్ట్వాముఖంతస్యసగ్రహంశశినంయథా॥ సంధ్యాగతమివాదిత్యంప్రభయాపరివర్జితం॥ ౧౫ ॥ బాష్పపూర్ణేచనయనేదృష్ట్వారామస్యధీమతః॥ హతశోభంయథాపద్మంముఖంవీక్ష్యచతస్యతే॥ ౧౬॥ తతోభివాద్యత్వరితాఃపాదౌరామస్యమూర్ధభిః॥ తస్థుస్సమాహితాస్సర్వేరామస్త్వశ్రూణ్యవర్తయత్ ॥ ౧౭॥తాన్పరిష్వజ్యబాహుభ్యాముత్థాప్యచమహాబలః॥ ఆసనేష్వాసతేత్యుక్త్వాతతోవాక్యంజగాదహ॥ ౧౮॥భవంతోమమసర్వస్వంభవంతోజీవితంమమ॥ భవద్భిశ్చకృతంరాజ్యంపాలయామినరేశ్వరాః॥ ౧౯॥ భవంతఃకృతశాస్త్రార్థాబుద్ధ్యాచపరినిష్ఠితాః॥సంభూయచమదర్థోయమన్వేష్టవ్యోనరేశ్వరాః॥ ౨౦॥ తథావదతికాకుత్స్థేహ్యవధానపరాయణాః॥ ఉద్విగ్నమనసస్సర్వేకిన్నురాజాభిధాస్యతి॥ ౨౧॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - చతుశ్చత్వారింశస్సర్గః******************

తేషాంసముపవిష్టానాంసర్వేషాందీనచేతసాం। ఉవాచవాక్యంకాకుత్స్థస్సముఖేనపరిశుష్యతా॥ ౧॥సర్వేశ్శృణు

తీభూత్వా-సర్వాన్సుహృదఇతిభద్రవ్యతిరిక్తానిత్యర్థః-కథమేతదితి- భద్రోక్తమేతత్ అపయశోవచనం - కథం తత్త్వమతత్వంవేతిభవద్భిశ్చనివేద్యతామిత్యర్థః॥౨౧॥సర్వఇతి ॥ ఏవమేతత్-యథాభద్రేణోక్తంపతత్తత్త్వమెవ॥౨౩॥ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-త్రిచత్వారింశస్సర్గః************************** విసృజ్యేత్యాది ॥ నిశ్చిత్యేతి-కర్తవ్యమితిశేషః॥౩॥ఉవాచేతి॥వర్ధయిత్వేతి-జయాశిషేతిశేషః-మాచిరంవిళంబోమాభూత్ ॥ ౫॥ప్రయాంతమితి ॥ భరతమంతికాత్ -భరతస్యాంతికమిత్యర్థః-గత్వేతిశేషః-కృతాంజలిః-భరతాయేతిశేషః॥ ౭ ॥ ఉత్పపాతేతి॥ ఉత్పపాత-ఉత్థాయజగామ॥ ౧౦॥శిరసేతి॥శిరసాధరణింప్రాప్యరామాయవందిత్వేత్యర్థః॥ ౧౨ ॥ ప్రవేశయేతి॥మహ్యమ్మమేత్యర్థః॥౧౪॥తేత్వితి॥సగ్రహం సోపరాగం॥౧౯॥భవంతఇతి॥కృతశాస్త్రార్థాః-అనుష్ఠితశాస్త్రార్థాః॥ ౨౧॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-చతుశ్చత్వారింశస్సర్గః.

తేషామిత్యాది॥౧॥సర్వఇతి॥మాకురుధ్వం మనోన్యథా - మదభిప్రాయానుకూలంమాకురుధ్వమిత్యర్థః॥

తభద్రం వో మా కురుధ్వం మనోన్యథా। పౌరాణాం మమ సీతాయాం యాదృశీ వర్తతే కథా॥ ౨॥ పౌరాపవాదస్సుమహాం
స్తథా జనపదస్య చ। వర్తతే మయి బీభత్సా సా మే మర్మాణి కృంతతి ॥ ౩ ॥ అహం కిల కులే జాత ఇక్ష్వాకూణాం మహాత్మ
నాం॥ సీతాపి సత్కులే జాతా జనకానాం మహాత్మనాం॥ ౪॥ జానాసి త్వం యథా సౌమ్య దండకే విజనే వనే । రావణేన హృ
తా సీతా స చ విధ్వంసితో మయా॥ ౫॥ తత్ర మే బుద్ధిరుత్పన్నా జనకస్య సుతాం ప్రతి। అత్రోషితామిమాం సీతామానయే
యం కథం పురీం॥ ౬॥ ప్రత్యయార్థం తతస్సీతా వివేశ జ్వలనం తదా। ప్రత్యక్షం తవ సౌమిత్రే దేవానాం హవ్యవాహనః॥
అపాపాం మైథిలీమాహ వాయుశ్చాకాశగోచరః॥ ౭॥ చంద్రాదిత్యౌ చ శంసేతే సురాణాం సన్నిధౌ పురా ॥ ఋషీ
ణాం చైవ సర్వేషామపాపాం జనకాత్మజాం॥ ౮॥ ఏవం శుద్ధసమాచారా దేవగంధర్వసన్నిధౌ॥ లంకాద్వీపే మహేంద్రే
ణ మమ హస్తే నివేశితా ॥ ౯ ॥ అంతరాత్మా చ మే వేత్తి సీతాం శుద్ధాం యశస్వినీం ॥ తతో గృహీత్వా వైదేహీమయో
ధ్యామహమాగతః॥ ౧౦॥ అయం తు మే మహాన్వాదశ్శోకశ్చ హృది వర్తతే ॥ పౌరాపవాదస్సుమహాంస్తథా జనపదస్య
చ॥ ౧౧॥ అకీర్తిర్యస్య గీయేత లోకే భూతస్య కస్యచిత్ ॥ పతత్యేవాధమాన్లోకాన్యావచ్ఛబ్దః ప్రకీర్త్యతే॥ ౧౨॥ అ
కీర్తిర్నింద్యతే దేవైః కీర్తిర్లోకేషు పూజ్యతే ॥ కీర్త్యర్థం తు సమారంభస్సర్వేషాం సుమహాత్మనాం ॥ ౧౩ ॥ అప్య
హం జీవితం జహ్యాం యుష్మాన్వా పురుషర్షభాః॥ అపవాదభయాద్భీతః కిం పునర్జనకాత్మజాం॥ ౧౪॥ తస్మాద్భవంతః
పశ్యంతు పతితం శోకసాగరే॥ నహి పశ్యామ్యహం భూతం కించిద్దుఃఖమతోధికం॥ ౧౫॥ శ్వస్త్వం ప్రభాతే సౌమిత్రే సు
మంత్రాధిష్ఠితం రథం॥ ఆరుహ్య సీతామారోప్య విషయాంతే సముత్సృజ॥ ౧౬॥ గంగాయాస్తు పరే పారే వాల్మీకేస్తు
మహాత్మనః॥ ఆశ్రమో దివ్యసంకాశస్తమసాతీరమాశ్రితః॥ ౧౭॥ తత్రైనాం విజనే దేశే విసృజ్య రఘునందన ॥ శీఘ్ర
మాగచ్ఛ భద్రం తే కురుష్వ వచనం మమ॥ ౧౮॥ న చాస్మిన్ప్రతివక్తవ్యస్సీతాం ప్రతి కథంచన ॥ తస్మాత్త్వం గచ్ఛ సౌ
మిత్రే నాత్ర కార్యా విచారణా॥ ౧౯॥ అప్రీతిర్హి పరా మహ్యం త్వయ్యేతత్ప్రతివారితే ॥ శాపితా హి మయా యూ
యం భుజాభ్యాం జీవితేన చ॥ ౨౦॥ యే మాం వాక్యాంతరే బ్రూయురనునేతుం కథంచన ॥ అహితా నామ తే నిత్యం మదభీ
ష్టవిఘాతనాత్ ॥ ౨౧॥ మానయంతు భవంతో మాం యది మచ్ఛాసనే స్థితాః॥ ఇతోద్య నీయతాం సీతా కురుష్వ వచనం మ
మ॥ ౨౨॥ పూర్వముక్తోహమనయా గంగాతీరేహమాశ్రమాన్। పశ్యేయమితి తస్యాశ్చ కామస్సంవర్త్యతామయం॥
౨౩॥ ఏవముక్త్వా తు కాకుత్స్థో బాష్పేణ పిహితాననః॥ ప్రవివేశ స ధర్మాత్మా భ్రాతృభిః పరివారితః । శోకసంలగ్న
హృదయో నిశశ్వాస యథా ద్విపః॥ ౨౫॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-పంచచత్వారింశస్సర్గః॥**************

తతో రజన్యాం వ్యుష్టాయాం లక్ష్మణో దీనచేతనః। సుమంత్రమబ్రవీద్వాక్యం ముఖేన పరిశుష్యతా॥ ౧ ॥ సారథే
తురగాన్శీఘ్రం యోజయస్వ రథోత్తమే। స్వాస్తీర్ణం రాజభవనాత్ సీతాయాశ్చాసనం కురు॥ ౨॥ సీతా హి రాజ
చనాదాశ్రమం పుణ్యకర్మణాం। మయా నేయా మహర్షీణాం శీఘ్రమానీయతాం రథః॥ ౩ ॥ సుమంత్రస్తు తథేత్యుక్త్వా

తమేవాభిప్రాయమావిష్కరోతి-పౌరాణామిత్యాది॥ సీతాయాం విషయే యాదృశీ కథా వర్తతే-తాం కథాం - మత్స
కాశాత్ శృణుతేత్యన్వయః॥ ౨॥ కా కథా వర్తత ఇత్యత్రాహ-పౌరాపవాద ఇత్యాది॥ మయి మద్విషయే-బీభత్సా కుత్సా
వర్తతే-సా మమ సర్వమర్మాణి కృంతతి॥ ౧౦॥ అయం త్వితి॥ మహాన్వాద ఇతి-వర్తత ఇతి శేషః - శోకశ్చేతి-తచ్ఛ్రవణా
దితి శేషః-కోయం వాద ఇత్యత్రాహ-పౌరేత్యాది॥ ౧౧॥ అకీర్తిరితి ॥ భూతస్య ప్రాణినః- శబ్దః అకీర్తిబోధకః॥ ౧౪॥
తస్మాదితి॥ భూతముత్పన్నం॥ ౧౫॥ శ్వ ఇతి॥ విషయాంతే స్వదేశాద్బహిః॥ ౧౬॥ తం విశేషయతి ॥ గంగాయా ఇత్యాది॥
౧౯॥ అప్రీతిరితి॥ మహ్యం మమ-భుజాభ్యామితి వీరవచనం॥ ౨౦॥ య ఇతి॥ వాక్యాంతరే- అస్మద్వాక్యమధ్యే - అను
తుం-యే బ్రూయుస్తే శాపితా ఇతి పూర్వేణాన్వయః॥ ౨౧॥ ఫలితమాహ-మానయంత్వితి॥ ౨౨॥ కథమిదం నృశంసత్వ
సోఢుం శక్యమిత్యత్రాహ-పూర్వమిత్యాది॥ సంవర్త్యతాం-అనుష్ఠీయతాం॥ ౨౩॥ ఏవమితి ॥ భ్రాతృభిః పరివారితః
ప్రవివేశేతి భ్రాతౄన్విసృజ్య స్వవేశ్మ ప్రవివేశేత్యర్థః॥ ౨౫॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూష
ణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-పంచచత్వారింశస్సర్గః॥******************

తత ఇత్యాది॥ ౧॥ సారథ ఇతి ॥ స్వాస్తీర్ణమితి సీతాయాశ్చ శుభమాసనం రాజభవనాదానీయ స్వాస్తీర్ణం రథం

యుక్తంపరమజీవితం। రథంసురుచిరప్రఖ్యంస్వాస్తీర్ణంసుఖశయ్యయా ॥ అసీయోవాచసౌమిత్రింమిత్రాణాంమానవర్ధనం। రథోయంసమనుప్రాప్తోయత్కార్యంక్రియతాంప్రభో॥ ౫॥ ఏవముక్తస్సుమంత్రేణరాజవేశ్మనిలక్ష్మణః। ప్రవిశ్యసీతామాసాద్యవ్యాజహారనరర్షభః॥ ౬ ॥ త్వయాకిలైషనృపతిర్వరంవై యాచితఃప్రభుః । నృపేణచప్రతిజ్ఞాతమాజ్ఞప్తశ్చాశ్రమంప్రతి॥ ౭॥గంగాతీరేమయాదేవిఋషీణామాశ్రమాఞ్శుభాన్ । శీఘ్రంగత్వాతువై దేహిశాసనాత్పార్థివస్యనః॥ అరణ్యేమునిభిర్జుష్టేఅపనేయాభవిష్యసి॥ ౮॥ ఏవముక్తాతువై దేహీలక్ష్మణేనమహాత్మనా ॥ ప్రహర్షమతులంలేభేగమనంచాప్యరోచయత్ ॥ ౯॥ వాసాంసిచమహార్హాణిరత్నానివివిధానిచ॥ గృహీత్వాతానివై దేహీగమనాయోపచక్రమే॥ ౧౦॥ ఇమానిమునిపత్నీనాందాస్యామ్యాభరణాన్యహం॥ వస్త్రాణిచమహార్హాణిధనానివివిధానిచ॥ ౧౧॥ సౌమిత్రిస్తుతథేత్యుక్త్వారథమారోప్యమైథిలీం॥ ప్రయయౌశీఘ్రతురగైరామస్యాజ్ఞామనుస్మరన్ ॥ ౧౨॥ అబ్రవీచ్చతదాసీతాలక్ష్మణంలక్ష్మివర్ధనం॥ అశుభానిబహూన్యేవపశ్యామిరఘునందన ॥ ౧౩ ॥ నయనంమేస్ఫురత్యద్యగాత్రోత్కంపశ్చజాయతే॥హృదయంచైవసౌమిత్రేఅస్వస్థమివలక్షయే॥౧౪॥ఔత్సుక్యంపరమంచాపిఅధృతిశ్చపరామమ॥శూన్యామేవచపశ్యామిపృథివీంపృథులోచన॥ ౧౫॥ అపిస్వస్తిభవేత్తస్యభ్రాతుస్తేభ్రాతృవత్సల॥ శ్వశ్రూణాంచైవమేవీరసర్వాసామవిశేషతః॥౧౬॥పురేజనపదేచైవకుశలంప్రాణినామపి ॥ ఇత్యంజలికృతాసీతాదేవతాఅభ్యయాచత॥౧౭॥లక్ష్మణోర్థంతుతంశ్రుత్వాశిరసావంద్యమైథిలీం ॥ శివమిత్యబ్రవీద్ధృష్టోహృదయేనవిశుష్యతా॥౧౮॥తతోవాసముపాగమ్యగోమతీతీరఆశ్రమే॥ ప్రభాతేపునరుత్థాయసౌమిత్రిస్సూతమబ్రవీత్ ॥౧౯॥ యోజయస్వరథంశీఘ్రమద్యభాగీరథీజలం॥ శిరసాధారయిష్యామిత్ర్యంబకఃపర్వతేయథా॥ ౨౦॥ సోశ్వాన్రజ్జ్వథచతురోరథేయుక్త్వామనోజవాన్ ॥ ఆరోహస్వేతివై దేహీంసూతఃప్రాంజలిరబ్రవీత్ ॥ ౨౧॥ సాతుసూతస్యవచనాదారురోహరథోత్తమం ॥ సీతాసౌమిత్రిణాసార్ధంసుమంత్రేణచధీమతా ॥ ౨౨॥ ఆససాదవిశాలాక్షీగంగాంపాపవినాశినీం ॥ అథార్ధదివసంగత్వాభాగీరథ్యాజలాశయం । నిరీక్ష్యలక్ష్మణోదీనఃప్రరురోదమహాస్వనః॥ ౨౪ ॥ సీతాతుపరమాయత్తాదృష్ట్వాలక్ష్మణమాతురం । ఉవాచవాక్యంధర్మజ్ఞాకిమిదంరుద్యతేత్వయా ॥ ౨౫ ॥ జాహ్నవీతీరమాసాద్యచిరాభిలషితంమమ । హర్షకాలేకిమర్థంమాంవిషాదయసిలక్ష్మణ ॥ ౨౬ ॥ నిత్యంత్వంరామపార్శ్వేషువర్తసేపురుషర్షభ। కచ్చిద్వినాకృతస్తేనద్విరాత్రంశోకమాగతః॥ ౨౭॥మమాపిదయితోరామోజీవితాదపిలక్ష్మణ।నచాహమేవంశోచామిమైవంత్వంబాలిశోభవ॥ ౨౮॥తారయస్వచమాంగంగాందర్శయస్వచతాపసాన్ । తతోమునిభ్యోదాస్యామివాసాంస్యాభరణానిచ॥౨౯॥తతఃకృత్వామహర్షీణాంయథావదభివాదనం ।.తత్రచైకాంనిశాముష్యయాస్యామస్తాంపురీంపునః॥౩౦॥మమాపిపద్మపత్రాక్షంసింహోరస్కంకృశోదరం । త్వరతేహిమనోద్రష్టుంరామంరమయతాంవరం॥౩౧॥తస్యాస్తద్వచనంశ్రుత్వాప్రమృజ్యనయనేశుభే । నావికానాహ్వయామాసలక్ష్మణఃపరవీరహా ॥ ౩౨ ॥ ఇయంచసజ్జానౌశ్చేతిదాశాఃప్రాంజలయోబ్రువన్ । తితీర్షుర్లక్ష్మణోగంగాంశుభాంనావముపారుహత్ ॥ ౩౩ ॥ గంగాంసంతారయామాసలక్ష్మణస్తాంసమాహితః ॥ ౩౪ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - షట్చత్వారింశస్సర్గః ***

అథనావంసువిస్తీర్ణాంనైషాదీంరాఘవానుజః । ఆరురోహసమాయుక్తాంపూర్వమారోప్యమైథిలీం॥౧॥సుమం

కురు॥౨॥కుతఇత్యత్రాహ-సీతాహీత్యాది॥౩॥సుమంత్రఇతి॥సురుచిరప్రఖ్యం-సుందరశోభం॥౧౩॥నయనమితి॥ హృదయంమనః॥౧౪॥ఔత్సుక్యమితి॥ఔత్సుక్యం-పుణ్యాశ్రమదర్శనవిషయజం-శూన్యాం-సుఖశూన్యాం॥ ౧౫॥పురఇతి॥ అంజలికృతా కృతాంజలిః॥౧౭॥లక్ష్మణఇతి॥తమర్థమితి-దుర్నిమిత్తరూపంవస్త్వత్యర్థః-హృష్టఃహృష్టఇవ॥ ౧౯॥ యోజయస్వేతి॥ శిరసాధారయిష్యామిత్ర్యంబకఃపర్వతేయథేతిదృష్టాంతేన - రుద్రోపిస్నానార్థమేవ గంగాంధారేతిగమ్యతే॥౨౨॥ఆససాదేతి॥జలాశయంజలప్రవాహం॥౨౬॥నిత్యమితి ॥ పార్శ్వేష్వితిపూజాయాంబహువచనం-శోకమాగతః కచ్చిదిత్యన్వయః॥౩౪॥ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే - మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-షట్చత్వారింశస్సర్గః************************** అథేత్యాది॥ నిషాదస్య

త్రంచైవ సరథం స్థీయతామితి లక్ష్మణః। ఉవాచ శోకసంతప్తః ప్రయాహీతి చ నావికం॥ ౨ ॥ తతస్తీరముపాగమ్య భాగీర
థ్యాస్స లక్ష్మణః। ఉవాచ మైథిలీం వాక్యం ప్రాంజలిర్బాష్పసంప్లుతః॥ ౩॥ హృద్గతం మే మహచ్ఛల్యం యస్మాదార్యేణ ధీ
మతా। అస్మిన్నిమిత్తే వైదేహి లోకస్య వచనీకృతః॥ ౪ ॥ శ్రేయో హి మరణం మేద్య మృత్యుర్వా యత్పరం భవేత్। న చా
స్మిన్నీదృశే కార్యే నియోజ్యో లోకనిందితే॥ ప్రసీద చ న మే పాపం కర్తుమర్హసి శోభనే। ఇత్యంజలికృతో భూమౌ నిపపాత
స లక్ష్మణః॥ ౬॥ రుదంతం ప్రాంజలిం దృష్ట్వా కాంక్షంతం మృత్యుమాత్మనః। మైథిలీ భృశసంవిగ్నా లక్ష్మణం వాక్యమబ్ర
వీత్॥ ౭॥ కిమిదం నావగచ్ఛామి బ్రూహి తత్త్వేన లక్ష్మణ। పశ్యామి త్వాం న చ స్వస్థమపి క్షేమం మహీపతేః॥ ౮॥ శాపితోఽసి
నరేంద్రేణ యత్త్వం సంతాపమాగతః। తద్బ్రూయాస్సన్నిధౌ మహ్యమహమాజ్ఞాపయామి తే॥ ౯॥ వైదేహ్యా చోద్యమా
నస్తు లక్ష్మణో దీనచేతనః। అవాఙ్ముఖో బాష్పకలం వాక్యమేతదువాచ హ॥ ౧౦॥ శ్రుత్వా పరిషదో మధ్యే హ్యపవాదం సు
దారుణం। పురే జనపదే చైవ త్వత్కృతే జనకాత్మజే ॥ రామస్సంతప్తహృదయో మాం నివేద్య గృహం గతః॥ ౧౧॥ న తాని
వచనీయాని మయా దేవి తవాగ్రతః। యాని రాజ్ఞా హృది న్యస్తాన్యమర్షాత్పృష్ఠతః కృతః॥ ౧౨॥ సా త్వం త్యక్తా నృపతి
నా నిర్దోషా మమ సన్నిధౌ ॥ పౌరాపవాదభీతేన గ్రాహ్యం దేవి న తేఽన్యథా॥ ౧౩॥ ఆశ్రమాంతేషు చ మయా త్యక్తవ్యా
త్వం భవిష్యసి॥ రాజ్ఞశ్శాసనమాజ్ఞాయ తవ వేదం కిల దౌహృదం॥ ౧౪॥ తదేతజ్జాహ్నవీతీరే బ్రహ్మర్షీణాం తపోవనం॥
పుణ్యం చ రమణీయం చ మా విషాదం కృథాశ్శుభే॥ ౧౫॥ రాజ్ఞో దశరథస్యేష్టః పితుర్మే మునిపుంగవః॥ సఖా పరమకో విప్రో
వాల్మీకిస్సుమహాయశాః॥ ౧౬॥ పాదచ్ఛాయాముపాగమ్య సుఖమస్య మహాత్మనః ॥ ఉపవాసపరైకాగ్రా వస త్వం జ
నకాత్మజే ॥ ౧౭॥ పతివ్రతాత్వమాస్థాయ రామం కృత్వా సదా హృది॥ శ్రేయస్తే పరమం దేవి తథా కృత్వా భవిష్యతి॥
౧౮॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-సప్తచత్వారింశస్సర్గః॥ ********************** లక్ష్మణస్య వచశ్శ్రుత్వా
దారుణం జనకాత్మజా। పరం విషాదమాగమ్య వైదేహీ నిపపాత హ ॥ ౧ ॥ సా ముహూర్తమివాసంజ్ఞా బాష్పపర్యాకులే
క్షణా। లక్ష్మణం దీనయా వాచా ఉవాచ జనకాత్మజా॥ ౨॥ మామికేయం తనుర్నూనం సృష్టా దుఃఖాయ లక్ష్మణ। ధాత్రా

గుహస్యేయం నైషాదీ తాం-సమాయుక్తాం-సజ్జీకృతాం॥ ౧॥ సుమంత్రమితి॥ స్థీయతామితి-గంగాతీర ఏవేతి శేషః॥ ౨॥ తత
ఇతి॥ తీరం దక్షిణతీరమిత్యర్థః॥ ౩॥ హృద్గతమిత్యాది॥ హే వైదేహి-యస్మిన్నిమిత్తే యత్కృత్యానుష్ఠానతః - అహం లో
కస్య వచనీకృతః-వచనీయః కృతః-యలోప ఆర్షః-నింద్యస్సంపాదితో భవేయం-అస్మిన్నిమిత్తే-ధీమతా సర్వజ్ఞేన-ఆర్యే
ణ-యద్యస్మాదహం నియుక్తః-తేన హేతునా-మే మహత్ శల్యం హృద్గతం॥ ౪॥ శ్రేయ ఇతి ॥ ఏవం హృచ్ఛల్యం ప్రాప్తవ
తో మే మృత్యుః మరణం హి వా యత్ యది స్యాత్ -అద్య తదేవ మే పరం శ్రేయో భవేత్ - న చేత్యాది-ఈదృశే - లక్ష్మ
ణో నిర్ఘృణ ఇతి లోకనింద్యే అస్మిన్ వక్ష్యమాణరూపే కార్యే-న చాహం నియోజ్యోస్మి నియోక్తుమర్హోస్మి - తథాపి నియు
క్తస్య కార్యస్య సర్వథైవ కర్తవ్యత్వాదితి శేషః-అతః ప్రసీదేత్యాది యోజ్యం॥ ౬॥ రుదంతమితి ॥ మృత్యుం కాంక్షంతం
పరమహృచ్ఛల్యవశాదితి శేషః॥ ౭॥ కిమిదమితి॥ నావగచ్ఛామి-ఏవం రోదనాదేర్హేతుమితి శేషః మహీపతే రామస్య - క్షే
మమపి సుఖమపి న పశ్యామి॥ ౮॥ శాపిత ఇతి॥ యస్మాత్త్వమేవం సంతాపమాగతః - తస్మాత్త్వం నరేంద్రేణైవ శాపితోసి
మహ్యం మమ-ఆజ్ఞాపయామి-త ఇతి-త్వామిత్యర్థః॥ ౧౦॥ శ్రుత్వేత్యాది శ్లోకద్వయమేకాన్వయం- త్వత్కృతే అపవా
దం శ్రుత్వా సా త్వం త్యక్తేత్యన్వయః॥ ౧౧॥ కోయమపవాద ఇత్యత ఆహ-న తానీతి ॥ యాని వచనాని-రాజ్ఞా అమర్షా
త్ హృది న్యస్తాని-తాని-తవాగ్రతో మయా న వచనీయాని వక్తుమశక్యాని-అత ఏవామర్షః - మయా పృష్ఠతః కృతః నోపన్య
స్త ఇత్యర్థః॥ ౧౨॥ సా త్వమితి॥ తథాపి తే తవ విషయే పౌరాపవాదభీతేన రాజ్ఞా యదాదిష్టం తన్మయా చ గ్రాహ్యం నా
న్యథా-న తు త్వయి దోషబుద్ధ్యేత్యర్థః॥ ౧౩॥ తతః కిమిత్యత ఆహ-ఆశ్రమాంతేష్వితి - తవేదం కిల దౌహృదం గర్భః-
గర్భిణ్యా అభిలషితమవశ్యం కార్యం-తస్మాదప్యాశ్రమాంతేషు త్యక్తవ్యేత్యర్థః॥ ౧౪॥ రాజ్ఞ ఇతి ॥ పరమకః పరమా
నుకంపవాన్॥ ౧౮॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణ
వ్యాఖ్యానే-సప్తచత్వారింశస్సర్గః॥ ************** లక్ష్మణస్యేత్యాది॥ ౧॥ సేతి॥ బాష్పవ్యాకులితేక్షణేత్యనేన పున
స్సంజ్ఞాప్రాప్తిస్సూచితా॥ ౨॥ మామికేతి॥ మామికేయం తనుః ధాత్రా దుఃఖాయైవ సృష్టా-యస్మాత్కారణాత్ -

యస్యాస్తథా మేద్య దుఃఖమూర్తిః ప్రదృశ్యతే॥ ౩॥ కిన్ను పాపం కృతం పూర్వం కో వా దారైర్వియోజితః । యాఽహం
శుద్ధసమాచారా త్యక్తా నృపతినా సతీ॥ ౪॥ పురాఽహమాశ్రమే వాసం రామపాదానువర్తినీ । అనురుధ్యాపి సౌమిత్రే దుః
ఖచ పరివర్తినీ॥ ౫॥ సా కథం హ్యాశ్రమే సౌమ్య వత్స్యామి విజనీకృతా । ఆఖ్యాస్యామి చ కస్యాహం దుఃఖం దుఃఖపరాయ
ణా॥ ౬॥ కిన్ను వక్ష్యామి మునిషు కర్మ వాఽసత్కృతం చ కిం । కస్మింశ్చిత్కారణే త్యక్తా రాఘవేణ మహాత్మనా॥ ౭॥ నఖల్వ
ద్యైవ సౌమిత్రే జీవితం జాహ్నవీజలే । త్యజేయం రాజవంశస్తు భర్తుర్మే పరిహాస్యతే॥ ౮॥ యథాజ్ఞాం కురు సౌమిత్రే త్యజ
మాం దుఃఖభాగినీం । నిదేశే స్థీయతాం రాజ్ఞః శృణు చేదం వచో మమ॥ ౯॥ శ్వశ్రూణామవిశేషేణ ప్రాంజలిప్రగ్రహే
ణ చ । శిరసా వంద్య చరణౌ కుశలం బ్రూహి పార్థివం॥ ౧౦॥ శిరసాఽభినతో బ్రూయాః సర్వాసామేవ లక్ష్మణ । వక్తవ్య
శ్చాపి నృపతిర్ధర్మేషు సుసమాహితః॥ ౧౧॥ జానాసి చ యథా శుద్ధా సీతా తత్త్వేన రాఘవ । భక్త్యా చ పరయా యుక్తా హి
తా చ తవ నిత్యశః॥ ౧౨॥ అహం త్యక్తా త్వయా వీర అయశోభీరుణా జనే । యచ్చ తే వచనీయం స్యాదపవాదసముత్థితం॥ మ
యా హి పరిహర్తవ్యం త్వం హి మే పరమా గతిః॥ ౧౩॥ వక్తవ్యశ్చేతి నృపతిః ధర్మేణ సుసమాహితః ॥ యథా భ్రాతృ
షు వర్తేథాస్తథా పౌరేషు నిత్యదా॥ ౧౪॥ పరమో హ్యేష ధర్మస్తే తస్మాత్కీర్తిరనుత్తమా॥ ౧౫॥ యత్తు పౌరజనో
రాజన్ ధర్మేణ సమవాప్నుయాత్ । అహం తు నానుశోచామి స్వశరీరం నరర్షభ॥ ౧౬॥ యథాపవాదం పౌరాణాం
తథైవ రఘునందన । పతిర్హి దేవతా నార్యాః పతిర్బంధుః పతిర్గురుః॥ ౧౭॥ ప్రాణైరపి ప్రియం తస్మాద్భర్తుః కార్యం
విశేషతః । ఇతి మద్వచనాద్రామో వక్తవ్యో మమ సంగ్రహః॥ నిరీక్ష్య మాద్య గచ్ఛ త్వమృతుకాలాతివర్తినీం॥ ౧౮॥ ప
వం బ్రువంత్యాం సీతాయాం లక్ష్మణో దీనచేతనః॥ శిరసా వంద్య ధరణీం వ్యాహర్తుం న శశాక హ॥ ౧౯ ॥ ప్రదక్షిణం చ
తాం కృత్వా రుదన్నేవ మహాస్వనః॥ ధ్యాత్వా ముహూర్తం తామాహ కిం మాం వక్ష్యసి శోభనే॥ ౨౦॥ దృష్టపూర్వం న తే
రూపం పాదౌ దృష్టౌ తవానఘే॥ కథమత్ర హి పశ్యామి రామేణ రహితాం వనే॥ ౨౧॥ ఇత్యుక్త్వా తాం నమస్కృత్య పున
ర్నావముపారుహత్ ॥ ఆరుహ్య చ పునర్నావం నావికం చాభ్యచోదయత్ ॥ ౨౨ ॥ స గత్వా చోత్తరం తీరం శోకభారస
మన్వితః॥ సంమూఢ ఇవ దుఃఖేన రథమధ్యారుహద్ద్రుతం॥ ౨౩॥ ముహుర్ముహుః పరావృత్య దృష్ట్వా సీతామనాథవత్
చేష్టంతీం పరతీరస్థాం లక్ష్మణః ప్రయయావథ॥ ౨౪ ॥ దూరస్థం రథమాలోక్య లక్ష్మణం చ ముహుర్ముహుః॥ నిరీక్షమా
ణాం తూద్విగ్నాం సీతాం శోకస్సమావిశత్ ॥ ౨౫॥ సా దుఃఖభారావనతా యశస్వినీ యశోధనా నాథమపశ్యతీ సతీ॥ రు
రోద సా బర్హిణనాదితే వనే మహాస్వనం దుఃఖపరాయణా సతీ॥ ౨౬॥ ఇత్యుత్తర శ్రీరామాయణే అష్టచత్వారింశస్సర్గః

సీతాం రుదంతీం దృష్ట్వా తాం తత్ర వై మునిదారకాః । ప్రాద్రవన్ యత్ర భగవానాస్తే వాల్మీకిరుగ్రధీః॥ ౧॥ అభి
వాద్య మునేః పాదౌ మునిపుత్రా మహర్షయే॥ సర్వం నివేదయామాసుస్తస్యాస్తు రుదితస్వనం॥ ౨॥ అదృష్టపూర్వా భగ
వన్ కస్యాప్యేషా మహాత్మనః । పత్నీ శ్రీరివ సంమోహాద్విరౌతి వికృతాననా॥ ౩॥ భగవంత్సాధు పశ్య త్వం దేవతామివ ఖా

యస్యా మే దుఃఖమూర్తిః ప్రదృశ్యతే॥ ౪॥ పురేతి॥ అనురుధ్యాపి సోఢ్వాపి॥ ౫ ॥ సేతి॥ విజనీకృతా- ఇష్టజనవిరహితా కృ
తా॥ ౭॥ నఖల్వితి॥ త్యజేయం రాజవంశస్తు భర్తుర్మే పరిహాస్యత ఇత్యుత్తరార్ధపాఠః- అత్యాగకారణముచ్యతే-- రాజవంశః
రాజసంతానః- పరిహాస్యతే విచ్ఛిద్యేత- మయి గర్భస్య విద్యమానత్వాదితి శేషః - మయా దేహో బాధర్తవ్య ఇతి భావః-
యద్వా- త్యజేయం రాఘవం వంశే భర్తుర్మా పరిహాస్యతీతి పాఠః- రామకృతకీర్తిరస్య - అద్యైవ జాహ్నవీజలే- జీవః త్య
క్తవ్యః తథాపి తం న త్యజేయం- కుతో భర్తుర్వంశే- నిష్కళంకే- రాఘవం ఏకం- మా పరిహాస్యతి మా పరిహరతు- వ్యత్యయ
స్త్వార్షః- జీవితత్యాగే స్త్రీహత్యామూలోపవాదః రామస్య స్యాదితి భావః - అద్యైవేత్యనేన ప్రసవానంతరం తుల
క్ష్యమేవేత్యర్థః॥ ౮॥ త్వం తు రాజశాసనం కుర్విత్యాహ- యథాజ్ఞమితి ॥ ౯ ॥ శ్వశ్రూణామితి॥ చరణౌ వంద్యేతి- మద
ర్థమితి శేషః॥ ౧౨॥ అహమితి॥ అయశోభీరుణైవ త్వయా త్యక్తా అనాథేవేత్యర్థః - వచనీయం జుగుప్సనం తన్మయా పరిహ
ర్తవ్యం- త్వదాజ్ఞయా- వనస్థలే ఇతి శేషః॥ ౧౭॥ ప్రాణైరితి॥ ఋతుకాలాతివర్తినీం గర్భలక్షణవతీం॥ ౧౮॥ ఇతి శ్రీగోవిం
దరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణే మణిముకుటాఖ్యానే- ఉత్తర శ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- అష్టచత్వారింశస్సర్గః

సీతాం త్విత్యాది॥ ౨॥ సర్వం నివేదయామాసురిత్యేతద్వివృణోతి॥ అదృష్టేత్యాది॥ ౪॥ దృష్టేతి ॥ అనర్హేతి- దుఃఖ

చ్యుతాం। నద్యాస్తు తీరే భగవన్ వరస్త్రీ కాపి దుఃఖితా॥ ౪॥దృష్టాస్మాభిః ప్రరుదితా దృఢం శోకపరాయణా। అనర్హా దుఃఖశోకాభ్యామేకా దీనా హ్యనాథవత్॥ ౫॥ నహ్యేనాం మానుషీం విద్మస్సత్క్రియాస్యాః ప్రయుజ్యతాం। ఆశ్రమస్యావిదూరే చ త్వామియం శరణం గతా॥ త్రాతారమిచ్ఛతే సాధ్వీ భగవంస్త్రాతుమర్హసి॥౬॥ తేషాం తు వచనం శ్రుత్వా బుద్ధ్యా నిశ్చిత్య ధర్మవిత్॥ తపసా లబ్ధచక్షుష్మాన్ ప్రాద్రవద్యత్ర మైథిలీ॥ ౭॥తం ప్రయాంతమభిప్రేత్య శిష్యా హ్యేనం మహామతిం॥ తం తు దేశమభిప్రేత్య కించిత్పద్భ్యాం మహామతిః॥ ౮॥ అర్ఘ్యమాదాయ రుచిరం జాహ్నవీతీరమాగమత్॥ దదర్శ రాఘవస్యేష్టాం సీతాం పత్నీమనాథవత్॥ ౯॥తాం సీతాం శోకభారార్తాం వాల్మీకిర్మునిపుంగవః॥ ఉవాచ మధురాం వాణీం హ్లాదయన్నివ తేజసా॥ ౧౦॥ స్నుషా దశరథస్య త్వం రామస్య మహిషీ ప్రియా। జనకస్య సుతా రాజ్ఞస్స్వాగతం తే పతివ్రతే॥ ౧౧॥ ఆయాంతీ చాసి విజ్ఞాతా మయా ధర్మసమాధినా॥ కారణం చైవ సర్వం మే హృదయేనోపలక్షితం॥ ౧౨॥ తవ చైవ మహాభాగే విదితం మమ తత్త్వతః॥ సర్వం చ విదితం మహ్యం త్రైలోక్యే యద్ధి వర్తతే॥ ౧౩॥ అపాపాం వేద్మి సీతే త్వాం తపోలబ్ధేన చక్షుషా॥ విస్రబ్ధా భవ వైదేహి సాంప్రతం మయి వర్తసే॥ ౧౪॥ ఆశ్రమస్యావిదూరే మే తాపస్యస్తపసి స్థితాః॥ తాస్త్వాం వత్సే యథా వత్సం పాలయిష్యంతి నిత్యశః॥ ౧౫॥ ఇదమర్ఘ్యం ప్రతీచ్ఛ త్వం విస్రబ్ధా విగతజ్వరా। యథా స్వగృహమభ్యేత్య విషాదం చైవ మా కృథాః॥ ౧౬॥ శ్రుత్వా తు భాషితం సీతా మునేః పరమమద్భుతం। శిరసా వంద్య చరణౌ తథేత్యాహ కృతాంజలిః॥ ౧౭॥తం ప్రయాంతం మునిం సీతా ప్రాంజలిః పృష్ఠతోఽన్వగాత్॥ ౧౮॥ తం దృష్ట్వా మునిమాయాంతం వైదేహ్యా మునిపత్నయః। ఉపాజగ్ముర్ముదా యుక్తా వచనం చేదమబ్రువన్॥ ౧౯॥ స్వాగతం తే మునిశ్రేష్ఠ చిరస్యాగమనం చ తే। అభివాదయామస్త్వాం సర్వా ఉచ్యతాం కించ కుర్మహే॥ తాసాం తద్వచనం శ్రుత్వా వాల్మీకిరిదమబ్రవీత్। సీతేయం సమనుప్రాప్తా పత్నీ రామస్య ధీమతః॥ ౨౧॥ స్నుషా దశరథస్యైషా జనకస్య సుతా సతీ। అపాపా పతినా త్యక్తా పరిపాల్యా మయా సదా॥ ౨౨॥ ఇమాం భవత్యః పశ్యంతు స్నేహేన పరమేణ హి। గౌరవాన్మమ వాక్యాచ్చ పూజ్యా వోఽస్తు విశేషతః॥ ౨౩ ॥ ముహుర్ముహుశ్చ వైదేహీం ప్రణిధాయ మహాయశాః। స్వమాశ్రమం శిష్యవృతః పునరాయాన్మహాతపాః॥ ౨౪॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే- ఏకోనపంచాశస్సర్గః॥***

దృష్ట్వా తు మైథిలీం సీతామాశ్రమే సంప్రవేశితాం। సంతాపమగమద్ఘోరం లక్ష్మణో దీనచేతనః॥ ౧॥ అబ్రవీచ్చ మహాతేజాః సుమంత్రం మంత్రసారథిం। సీతాసంతాపజం దుఃఖం పశ్య రామస్య సారథే॥ ౨॥ తతో దుఃఖతరం కిన్ను రాఘవస్య భవిష్యతి। పత్నీం శుద్ధసమాచారాం విసృజ్య జనకాత్మజాం॥ ౩॥ వ్యక్తం దైవాదహం మన్యే రాఘవస్య వినాభవం। వైదేహ్యా సారథే నిత్యం దైవం హి దురతిక్రమం॥ ౪॥ యో హి దేవాన్ సగంధర్వానసురాన్ సహ రాక్షసైః। నిహన్యాద్రాఘవః క్రుద్ధస్స దైవమనువర్తతే॥ ౫॥ పురా రామః పితుర్వాక్యాద్దండకే విజనే వనే। ఉషిత్వా నవ వర్షాణి పంచ చైవ మహావనే॥ ౬॥ తతో దుఃఖతరం భూయస్సీతాయా విప్రవాసనం। పౌరాణాం వచనం శ్రుత్వా నృశంసం ప్రతిభాతి మే॥ ౭॥ కో ను

స్యేతి శేషః॥ ౧౧॥ ఆయాంతీతి॥ కారణమితి - ఆగమనకారణమిత్యర్థః॥ ౧౨॥ తవ చైవేతి - శుద్ధభావత్వమితి శేషః - మమ మయా - మహ్యం మమ॥ ౧౩॥ అపాపామితి - మయి వర్తస ఇతి - మత్సమీపే నివసిష్యసీత్యర్థః॥ ౧౫॥ ఇదమితి॥ యథా స్వగృహమభ్యేత్యేతి తథైవావతిష్ఠస్వేతి శేషః॥ ౧౮॥ తమితి ॥ ముదా యుక్తా ఇతి - మునిపత్నయః తాపస్యః - అబ్రువన్నితి - వాల్మీకిమితి శేషః ॥ ౧౯ ॥ స్వాగతమితి ॥ చిరస్యాగమనమితి - ప్రతీక్ష్య స్థితా వయం - అభివాదయామః - ఏతేన సీతాయాః సమాశ్వాసాదినా విళంబో జాత ఇత్యవగమ్యతే॥ ౨౩॥ ముహురితి ॥ ప్రణిధాయ తాపసీనాం హస్తే దత్త్వా॥ ౨౪॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే - శ్రీరామాయణభూషణే - మణిముకుటాఖ్యానే ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - ఏకోనపంచాశస్సర్గః॥************** దృష్ట్వేత్యాది॥ ౧॥ అబ్రవీదితి ॥ మంత్రసహాయభూతస్సారథిః మంత్రసారథిః - సీతాసంతాపజం సీతావిరహసంతాపజమిత్యర్థః॥ ౩॥ వ్యక్తమితి॥ వినాభవం - సీతావియోగేనావస్థానం - వైదేహ్యా సార్ధం వినాభవమిత్యన్వయః - దైవాత్ప్రాగ్భవ్యాదృష్టాదిత్యర్థః॥ ౪ ॥ య ఇతి॥ దైవమనువర్తతే నతు తన్నిరసితుం శక్నోతీత్యర్థః॥ ౬॥ తత ఇతి॥ తతస్సీతాయా విప్రవాసనం - నృశంసం క్రూరకృత్యమితి ప్రతిభాతి॥ ౭॥ కో న్వితి ॥ హీనార్థవాదిభిః - పౌరైర్హేతుభిః - మైథిలీం ప్రతి - యశోహరే సాధ్వీం వనే విసృష్టవానిత్యపయశస్కరేఽస్మిన్కర్మణి సీతాపరి

ధర్మాత్మా యస్సూతకర్మణ్యస్మిన్ యశోహరే । మైథిలీం ప్రతి సంప్రాప్తః పౌరైర్హీనార్థవాదిభిః ॥౮॥ ఏతా వాచో బహువిధాశ్శ్రుత్వా లక్ష్మణభాషితాః । సుమంత్రశ్శ్రద్ధయా ప్రాజ్ఞో వాక్యమేతదువాచ హ ॥౯॥ స సంతాపస్త్వయా కార్యస్సౌమిత్రే మైథిలీం ప్రతి । దృష్టమేతత్పురా విప్రైః పితుస్తే లక్ష్మణాగ్రతః ॥ ౧౦ ॥ భవిష్యతి దృఢం రామో దుఃఖప్రాయో విసౌఖ్యభాక్ । ప్రాప్స్యసే చ మహాబాహుర్విప్రయోగం ప్రియైర్ధ్రువం ॥ ౧౧ ॥ త్వాం చైవ మైథిలీం చైవ శత్రుఘ్నభరతావుభౌ । సంత్యజిష్యతి ధర్మాత్మా కాలేన మహతా మహాన్ ॥౧౨॥ ఇదం త్వయి న వక్తవ్యం సౌమిత్రే భరతేపి వా । రాజ్ఞా వో వ్యాహృతం వాక్యం దుర్వాసా యదువాచ హ ॥ ౧౩ ॥ మహాజనసమీపే చ మమ చైవ నరర్షభ । ఋషిణా వ్యాహృతం వాక్యం వసిష్ఠస్య చ సన్నిధౌ ॥ ౧౪ ॥ ఋషేస్తు వచనం శ్రుత్వా మామాహ పురుషర్షభః । సూత న క్వచిదేవం తే వక్తవ్యం జనసన్నిధౌ ॥౧౫॥ తస్యాహం లోకపాలస్య వాక్యం తత్సుసమాహితః । నైవ జాత్వనృతం కార్యమితి మే సౌమ్య దర్శనం ॥ ౧౬ ॥ సర్వథైవ న వక్తవ్యం మయా సౌమ్య తవాగ్రతః । యది తే శ్రవణే శ్రద్ధా శ్రూయతాం రఘునందన ॥ ౧౭ ॥ యద్యప్యహం నరేంద్రేణ రహస్యం శ్రావితః పురా । తథాప్యుదాహరిష్యామి దైవం హి దురతిక్రమం ॥౧౮॥ యేనేదమీదృశం ప్రాప్తం దుఃఖం శోకసమన్వితం । న త్వయా భరతే వాచ్యం శత్రుఘ్నస్యాపి సన్నిధౌ ॥౧౯॥ తచ్ఛ్రుత్వా భాషితం తస్య గంభీరార్థపదం మహత్ । తథ్యం బ్రూహీతి సౌమిత్రిస్సూతం వాక్యమథాబ్రవీత్ ॥ ౨౦ ॥ ఇత్యుత్తర శ్రీరామాయణే - పంచాశస్సర్గః *************** తథా సంచోదితస్సూతో లక్ష్మణేన మహాత్మనా । తద్వాక్యమృషిణా ప్రోక్తం వ్యాహర్తుముపచక్రమే ॥౧॥ పురా నామ్నా హి దుర్వాసా అత్రేః పుత్రో మహామునిః । వసిష్ఠస్యాశ్రమే పుణ్యే వార్షిక్యం సమువాస హ ॥౨॥ తమాశ్రమం మహాతేజాః పితా తే సుమహాయశాః । పురోహితం మహాత్మానం దిదృక్షురగమత్స్వయం ॥౩॥ స దృష్ట్వా సూర్యసంకాశం జ్వలంతమివ తేజసా । ఉపవిష్టం వసిష్ఠస్య సవ్యపార్శ్వే మహామునిం ॥౪॥ తౌ మునీ తాపసశ్రేష్ఠౌ వినీతో హ్యభ్యవాదయత్ । స తాభ్యాం పూజితో రాజా స్వాగతేనాసనేన చ ॥ పాద్యేన ఫలమూలైశ్చ ఉవాస మునిభిస్సహ ॥౫॥ స తేషాం తత్రోపవిష్టానాం తాస్తాస్సుమధురాః కథాః ॥ బభూవుః పరమర్షీణాం మధ్యాదిత్యగతేహని ॥ ౬ ॥ తతః కథాయాం కస్యాంచిత్ ప్రాంజలిః ప్రగ్రహో నృపః ॥ ఉవాచ తం మహాత్మానమత్రేః పుత్రం తపోధనం ॥ ౭ ॥ భగవన్ కిం ప్రమాణేన మమ వంశో భవిష్యతి ॥ కిమాయుశ్చ హి మే రామః పుత్రాశ్చాన్యే కిమాయుషః ॥ ౮ ॥ రామస్య చ

త్యాగరూపకర్మణ్యనుష్ఠితే సతి - కో ను ధర్మాత్మా యః ధర్మపరిగ్రహః - రామేణ సంప్రాప్తః - ప్రత్యుత సాధ్వీత్యాగాదధర్మ ఏవ స్యాదితి భావః ॥౯॥ నేతి ॥ దృష్టమితి - హే లక్ష్మణ - పురా తవ పితురగ్రతః - అల్పభాగ్యవాన్ రామః - దుఃఖప్రాయో భవిష్యతీత్యేతద్వృత్తం దృష్ట్వా మహ్యముక్తమిత్యర్థః । ఫలితమాహ - ప్రాప్స్యత ఇతి ॥౧౨॥ ఇదమితి ॥ ఇదం రహస్యం త్వయి భరతే వా న వక్తవ్యం - ఇదంశబ్దార్థమాహ - రాజ్ఞేతి ॥ రాజ్ఞా దశరథేన - వః - తదిదం త్వయి భరతేపి న వక్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ దుర్వాససో వచనం కథం త్వయావగతమిత్యత్రాహ - మహాజనేతి ॥ మహాజనసమీపే - దశరథసమీప ఇత్యర్థః - మమ వసిష్ఠస్య చ సన్నిధౌ - ఋషిణా దుర్వాససా - వాక్యం వ్యాహృతం - త్రిభిరేవేదం వృత్తాంతం జ్ఞాతమితి భావః ॥౧౪॥ ఋషేరితి ॥ ఏవం తే త్వయా శ్రుతం - రహస్యమిత్యర్థః ॥౧౫॥ తస్యేతి ॥ సమాహితం - సమ్యగ్గుప్తం - తస్య వాక్యం మయా జాతు అనృతం న కార్యమితి - మమ దర్శనం మతం - తస్మాత్త్వయి భరతే చ న వక్తవ్యమితి భావః ॥౧౬॥ సర్వథైవేతి ॥ న వక్తవ్యమితి - రాజరహస్యమితి శేషః - తవాతిశ్రద్ధారహితస్య ॥౧౭॥ యద్యపీతి ॥ తథాప్యప్రకాశ్యస్యాపి ప్రకాశనే హేతుమాహ - దైవం హి దురతిక్రమమితి - హి యస్మాద్దైవం ప్రాచీనం కర్మ దురతిక్రమం తస్మాదిత్యర్థః ॥౧౮॥ దురతిక్రమే హేతుః - యేనేదమితి ॥ ఏవ భవద్దుఃఖాతిశయదర్శనాత్ - శ్రద్ధాళవే తుభ్యం మయా వక్తవ్యమితి భావః ॥౧౯॥ తదితి ॥ గంభీరార్థపదమితి - పూర్వోక్తం భాషితం ॥ ౨౦ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే - శ్రీరామాయణభూషణే - మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తర శ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - పంచాశస్సర్గః ***************** తథేత్యాది ॥౧॥ పురేతి ॥ పురా - వార్షిక్యం వర్షాసు భవం చాతుర్మాస్యనియమముద్దిశ్య వాస - దుర్వాసా హీతి నామ్నా ॥౫॥ తేషామితి ॥ మధ్యాదిత్యగతే - మధ్యగతాదిత్యయుక్త ఇత్యర్థః - మధ్యాహ్న ఇతి ఫలితార్థః ॥౬॥ తత ఇతి ॥ ప్రగ్రహః సవినయ ఇత్యర్థః ॥౭॥ భగవన్నితి ॥ కిం ప్రమాణేన - ఉత తతోప్యధికప్రమాణేనేత్యర్థః ॥ ౮ ॥ కిమాయుశ్చ మే రామ ఇత్యేవం పృష్టశ్చిరాయుష్ట్వం

సుతా యే స్య స్తేషామాయుః కియచ్చ వేత్ ॥ కామ్యయా భగవన్ బ్రూహి వంశస్యాస్య గతిం మమ ॥ ౯½॥ తచ్ఛ్రుత్వా వ్యా
హృతం వాక్యం రాజ్ఞో దశరథస్య చ ॥ దుర్వాసాస్సుమహాతేజా వ్యాహర్తుముపచక్రమే ॥౧౦½॥ శృణు రాజన్ పురా వృ
త్తం తదా దేవాసురే యుధి । దైత్యాస్సురైర్భర్త్స్యమానా భృగుపత్నీం సమాశ్రితాః ॥౧౧½॥ తయా దత్తాభయాస్తత్ర
న్యవసన్నభయాస్తదా ॥౧౨॥ తయా పరిగృహీతాంస్తాన్ దృష్ట్వా క్రుద్ధస్సురేశ్వరః । చక్రేణ శితధారేణ భృగుపత్న్యాః
శ్శిరోఽహరత్ ॥౧౩॥ తతస్తాం నిహతాం దృష్ట్వా పత్నీం భృగుకులోద్వహః । శశాప సహసా క్రుద్ధో విష్ణుం రిపుకులార్దనం ॥
౧౪॥ యస్మాదవధ్యాం మే పత్నీమవధీః క్రోధమూర్ఛితః । తస్మాత్త్వం మానుషే లోకే జనిష్యసి జనార్దన ॥ ౧౫ ॥ తత్ర ప
త్నీవియోగం త్వం ప్రాప్స్యసే బహువార్షికం ॥౧౫½॥ శాపాభిహతచేతాస్స స్వాత్మనా భావితోఽభవత్ ॥ అర్చయా
మాస తం దేవం భృగుశ్శాపేన పీడితః ॥ ౧౬½॥ తపసారాధితో దేవో హ్యబ్రవీద్భక్తవత్సలం ॥ లోకానాం సంహితార్థం
తు తం శాపం గ్రాహ్యముక్తవాన్ ॥౧౭½॥ ఇతి శప్తో మహాతేజా భృగుణా పూర్వజన్మని ॥ ఇహాగతో హి పుత్రత్వం తవ పా
ర్థివసత్తమ ॥౧౮½॥ రామ ఇత్యభివిఖ్యాతస్త్రిషు లోకేషు మానద ॥ తత్ఫలం ప్రాప్స్యతే చాపి భృగుశాపకృతం మహత్ ॥
౧౯½॥ అయోధ్యాయాః పతీ రామో దీర్ఘకాలం భవిష్యతి ॥ సుఖినశ్చ సమృద్ధాశ్చ భవిష్యంత్యస్య యేఽనుగాః ॥౨౦½॥ దశ
వర్షసహస్రాణి దశవర్షశతాని చ ॥ రామో రాజ్యముపాసిత్వా బ్రహ్మలోకం గమిష్యతి ॥ ౨౧½॥ సమృద్ధైశ్చాశ్వమే
ధైశ్చ ఇష్ట్వా పరమదుర్జయః ॥ రాజవంశాంశ్చ బహుశో బహూన్ సంస్థాపయిష్యతి ॥ ౨౨½॥ ద్వౌ పుత్రౌ తు భవిష్యేతే సీ
తాయాం రాఘవస్య తు ॥ అన్యత్ర న స్వయోధ్యాయాం సత్యమేతన్న సంశయః ॥ ౨౩½॥ సీతాయాశ్చ తతః పుత్రావభి
షేక్ష్యతి రాఘవః ॥ స సర్వమఖిలం రాజ్ఞో వంశస్యాహ గతాగతం ॥౨౪½॥ ఆఖ్యాయ తు మహాతేజాస్తూష్ణీమాసీన్మహాము
నిః ॥ ౨౫ ॥ తూష్ణీంభూతే తదా తస్మిన్ రాజా దశరథో మునౌ । అభివాద్య మహాత్మానౌ పునరాయాత్పురోత్తమం ॥౨౬॥
ఏతద్వచో మయా తత్ర మునినా వ్యాహృతం పురా । శ్రుతం హృది చ నిక్షిప్తం నాన్యథా తద్భవిష్యతి ॥౨౭॥ ఏవం గతే న సం
తాపం కర్తుమర్హసి రాఘవం । సీతార్థే రాఘవార్థే వా దృఢో భవ నరోత్తమ ॥౨౮॥ శ్రుత్వా తు వ్యాహృతం వాక్యం సూ
తస్య పరమాద్భుతం । ప్రహర్షమతులం లేభే సాధు సాధ్వితి చాబ్రవీత్ ॥ ౨౯ ॥ తతస్సంవదతోరేవం సూతలక్ష్మణయోః ప
థి । అస్తమర్కే గతే వాసం కేశిన్యాం తావథోషతుః ॥౩౦॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే- ఏకపంచాశస్సర్గః ********

తత్ర తాం రజనీముష్య కేశిన్యాం రఘునందనః । ప్రభాతే పునరుత్థాయ లక్ష్మణః ప్రయయౌ తదా ॥౧॥ తతోఽర్ధదివ
సే ప్రాప్తే ప్రవివేశ మహారథః । అయోధ్యాం రత్నసంపూర్ణాం హృష్టపుష్టజనావృతాం ॥ ౨ ॥ సౌమిత్రిస్తు పరం దైన్యం
జగామ సుమహామతిః । రామపాదౌ సమాసాద్య వక్ష్యామి కిమహం గతః ॥ ౩ ॥ తస్యైవం చింతయానస్య భవనం శశిసన్ని
భం । రామస్య పరమోదారం పురస్తాత్సమదృశ్యత ॥౪॥ రాజ్ఞస్తు భవనద్వారి సోఽవతీర్య రథోత్తమాత్ । అవాఙ్ముఖో దీనమ
నాః ప్రవివేశానివారితః ॥ ౫॥ స దృష్ట్వా రాఘవం దీనమాసీనం పరమాసనే । నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యాం దదర్శాగ్ర
జమగ్రతః ॥౬॥ జగ్రాహ చరణౌ తస్య లక్ష్మణో దీనచేతనః ॥ ఉవాచ దీనయా వాచా ప్రాంజలిస్సుసమాహితః ॥ ౭॥ ఆర్య
స్యాజ్ఞాం పురస్కృత్య విసృజ్య జనకాత్మజాం । గంగాతీరే యథోద్దిష్టే వాల్మీకేరాశ్రమే శుభే ॥ ౮ ॥ తత్ర తాం చ శుభాచా

దుఃఖోపేతం శాపవశాదితి వక్తుం పీఠికామాహ- శృణు రాజన్నిత్యాది ॥౧౪॥ యస్మాదితి ॥ అవధ్యాం స్త్రీత్వాదృషిపత్నీ
త్వాచ్చేతి భావః ॥౧౫॥ తత్రేతి ॥ బహువార్షికం కాలమిత్యర్థః ॥౧౫½॥ శాపేతి ॥ శాపాభిహతచేతాః పశ్చాత్తాపపరీత
చిత్త ఇత్యర్థః- ఆత్మనా భావితో భగవచ్ఛాపనివృత్త్యర్థం స్వస్వరూపమచింతయదిత్యర్థః - పునశ్శాపేన శాపమో
క్షభయేన పీడితస్సన్ భృగుస్తం దేవమర్చయామాస ॥౧౬½॥ తపసేతి ॥ తం శాపం- మనుష్యజన్మాదిప్రాపకం- లోకానాం
సంహితార్థం సమ్యగ్రావణవధరూపహితసంపాదనార్థం గ్రాహ్యం పరిగ్రాహ్యమేవేత్యుక్తవాన్ ॥౧౭½॥ ఇతీతి ॥
పూర్వజన్మని కాశ్యపాద్విష్ణుసంజ్ఞికోపేంద్రావతారే ॥౧౮½॥ రామ ఇతి ॥ తత్ఫలం పత్నీవియోగేన చిరకాలవాసరూ
పం ॥౨౩½॥ సీతాయా ఇతి ॥ స సర్వమితి స దుర్వాసా ఇత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూష
ణే- మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- ఏకపంచాశస్సర్గః ***********************

తత్రేత్యాది ॥ తత్ర పథీత్యర్థః ॥ ౫ ॥ స ఇతి ॥ నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యాముపలక్షితమగ్రజం ॥ ౮ ॥ తత్రే

శామాత్రమాం తేయశస్వినీమ్। పునరప్యాగతో వీరపాదమూలముపాసితుమ్॥ ౯॥ మాశుచః పురుషవ్యాఘ్ర కాలస్య గతిరీదృశీ। త్వద్విధా న హి శోచంతి బుద్ధిమంతో మనస్వినః॥ ౧౦॥ సర్వే క్షయాంతా నిచయాః పతనాంతాస్సముచ్ఛ్రయాః। సంయోగా విప్రయోగాంతా మరణాంతం చ జీవితమ్॥ ౧౧॥ తస్మాత్పుత్రేషు దారేషు మిత్రేషు చ ధనేషు చ। నాతిప్రసంగః కర్తవ్యో విప్రయోగో హి తైర్ధ్రువమ్॥ ౧౨॥ శక్తస్త్వమాత్మనాత్మానం వినేతుం మనసైవ హి। లోకాన్సర్వాంశ్చ కాకుత్స్థ కిం పునశ్శోకమాత్మనః॥ ౧౩॥ నేదృశేషు విముహ్యంతి త్వద్విధాః పురుషర్షభాః। అపవాదస్స కిల తే పునరేష్యతి రాఘవ॥ ౧౪॥ యదర్థం మైథిలీ త్యక్తా పరీవాదభయాన్నృప। సోపవాదః పురే రాజన్భవిష్యతి న సంశయః॥ ౧౫॥ స త్వం పురుషశార్దూల ధైర్యేణ సుసమాహితః। త్యజైనాం దుర్బలాం బుద్ధిం సంతాపం మా కురుష్వ హ॥ ౧౬॥ ఏవముక్తస్స కాకుత్స్థో లక్ష్మణేన మహాత్మనా। ఉవాచ పరయా ప్రీత్యా సౌమిత్రిం మిత్రవత్సలః॥ ౧౭॥ ఏవమేతన్నరశ్రేష్ఠ యథా వదసి లక్ష్మణ। పరితోషశ్చ మే వీర మమ కార్యానుశాసనే॥ ౧౮॥ నిర్వృతిశ్చాగతా సౌమ్య సంతాపశ్చ నిరాకృతః। భవద్వాక్యైస్సురుచిరైరనునీతోసి లక్ష్మణ॥ ౧౯॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే ద్విపంచాశస్సర్గః. .... *

లక్ష్మణస్య తు తద్వాక్యం నిశమ్య పరమాద్భుతం। సుప్రీతశ్చాభవద్రామో వాక్యమేతదువాచ హ॥ ౧॥ దుర్లభస్త్వీదృశో బంధురస్మిన్కాలే విశేషతః। యాదృశస్త్వం మహాబుద్ధే మమ సౌమ్య మనోనుగః॥ ౨॥ యచ్చ మే హృదయే కించిద్వర్తతే శుభలక్షణ। తన్నిశామయ చ శ్రుత్వా కురుష్వ వచనం మమ॥ ౩॥ చత్వారో దివసాస్సౌమ్య కార్యం పౌరజనస్య వై। అకుర్వాణస్య సౌమిత్రే తన్మే మర్మాణి కృంతతి॥ ౪॥ ఆహూయంతాం ప్రకృతయః పురోధా మంత్రిణస్తథా। కార్యార్థినశ్చ పురుషాః స్త్రియో వా పురుషర్షభ॥ ౫॥ పౌరకార్యాణి యో రాజా న కరోతి దినే దినే। సంవృతే నరకే ఘోరే పతితో నాత్ర సంశయః॥ ౬॥ శ్రూయతే హి పురా రాజా నృగో నామ మహాయశాః। బభూవ పృథివీపాలో బ్రహ్మణ్యస్సత్యవాక్ఛుచిః॥ ౭॥ స కదాచిద్గవాం కోటీస్సవత్సాస్స్వర్ణభూషితాః। నృదేవో భూమిదేవేభ్యః పుష్కరేషు దదౌ నృప॥ ౮॥ తతస్సంగాద్గతా ధేనుస్సవత్సా స్పర్శితానఘ। బ్రాహ్మణస్యాహితాగ్నేశ్చ దరిద్రస్యోంఛవర్తినః॥ ౯॥ స నష్టాం గాం క్షుధార్తో వై అన్విష్యంస్తత్ర తత్ర చ। నాపశ్యత్సర్వరాజ్యేషు సంవత్సరగణాన్బహూన్॥ ౧౦॥ తతః కనఖలం గత్వా జీర్ణవత్సాం నిరామయామ్। దదర్శ తాం స్వకాం ధేనుం బ్రాహ్మణస్య నివేశనే॥ ౧౧॥ అథ తాం నామధేయేన స్వకేనోవాచ బ్రాహ్మణః। ఆగచ్ఛ శబలే హ్యేవం సా తు శుశ్రావ గౌస్స్వరమ్॥ ౧౨॥ తస్య తు స్వరమాజ్ఞాయ క్షుధార్తస్య ద్విజస్య వై। అన్వగాత్పృష్ఠతస్సా గౌర్గచ్ఛంతం పావకోపమమ్॥ ౧౩॥ యోపి పాలయతే విప్రస్సోపి గామన్వగాద్ద్రుతం। గత్వా తమృషిమాచష్ట మమ గౌరితి సత్వరమ్॥ ౧౪॥ స్పర్శితా రాజసింహేన మమ దత్తా నృగేణ హ। తయోర్బ్రాహ్మణయోర్వాదో మహానాసీద్విపశ్చితోః॥ ౧౫॥ వివదంతౌ తతోన్యోన్యం దాతారమభిజగ్మతుః। తౌ రాజభవనద్వారి న ప్రాప్తౌ నృగశాసనమ్॥ ౧౬॥ అహోరాత్రాణ్యనేకాని వసంతౌ క్రోధమీయతుః। ఊచతుశ్చ మహాత్మానౌ తావుభౌ ద్విజసత్త

తి॥ పాదమూలం-తవేతి శేషః॥౧౧॥ తస్మాదితి॥ అతిప్రసంగః అత్యాసక్తిః॥౧౨॥ శక్తస్త్వమాత్మనాత్మానం వినేతుం మనసైవ హీతి॥ ఆత్మనా స్వయమేవ మనసైవ కరణేన ఆత్మానం స్వాత్మానం లోకాంశ్చ వినేతుం శిక్షితుం శక్తః- సాంసారికదుఃఖాద్వారయితుమిత్యర్థః ॥౧౩॥ నేదృశేష్వితి॥ అపవాదః పునరేష్యతి- ప్రకారాంతరేణేతి శేషః॥౧౪॥ తదేవోపపాదయతి-యదర్థమితి॥ హే నృప-పరీవాదభయాద్భీతేన త్వయా-యదర్థం యదపవాదపరిహారార్థం మైథిలీ త్యక్తా-సోపవాదః- పునః ప్రకారాంతరేణ-భవిష్యతి- సీతామపవాదాత్త్యక్త్వా పునశ్శోచతి - తస్మాత్తస్యామతిమాత్రోయం కాముకస్య రామస్యానురాగ ఇతి పునరప్యపవాదో భవిష్యతీత్యర్థః॥౧౭॥ ఏవమితి॥ కార్యానుశాసనే గంగాతీరత్యాగరూపే త్వత్కృతే ॥౧౮॥ నిర్వృతిరితి ॥ నిర్వృతిస్సుఖం॥౧౯॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-ద్విపంచాశస్సర్గః................ లక్ష్మణస్యేత్యాది॥౪॥ ఆహూయంతామితి॥ స్త్రియశ్చేతి కార్యార్థిన్య ఇత్యనుషజ్యతే ॥౫॥ పౌరేతి॥ సంవృతే వాయుస్పర్శరహితే పతితః-స్వకర్మణేతి శేషః-సంవృతో నరకే ఘోరే పాత్యతే నాత్ర సంశయ ఇతి చ పాఠః ॥౬॥ తత ఇతి॥ సంగాత్ రాజ్ఞా దత్తబహుగోసంగాత్ ॥౧౦॥ తత ఇతి॥ కనఖలం కనఖలాఖ్యగ్రామం॥౧౪॥ స్పర్శితేతి॥ స్పర్శితా దత్తా॥౧౫॥ అర్థినామితి॥ కృకలాసః-జంతువిశేషః ॥౨౦॥ స ఇతి॥ ని

మా॥ *॥ క్రుద్ధః పరమసంతప్తో వాక్యం ఘోరాభిసంహితమ్॥ ౧౬॥ అర్థినాం కార్యసిద్ధ్యర్థం యస్మాత్త్వం నైషి ద
ర్శనమ్॥ *॥ అదృశ్యస్సర్వభూతానాం కృకలాసో భవిష్యసి ॥ ౧౭ ॥ బహువర్షసహస్రాణి బహువర్షశతాని చ ॥
*॥ శ్వభ్రేఽస్మిన్ కృకలాసో వై దీర్ఘకాలం వసిష్యసి॥ ౧౮॥ ఉత్పత్స్యతే హి లోకేఽస్మిన్ యదూనాం కీర్తివర్ధనః। వా
సుదేవ ఇతి ఖ్యాతో లోకే పురుషవిగ్రహః॥ ౨౦॥ స తే మోక్షయితా రాజం స్తస్మాచ్ఛాపాద్భవిష్యతి॥ *॥ కృతా చ తేన కా
లేన నిష్కృతిస్తే భవిష్యతి॥ ౨౧॥ భారావతరణార్థం హి నరనారాయణావుభౌ॥ *॥ ఉత్పత్స్యేతే మహావీర్యౌ కలౌ యు
గ ఉపస్థితే॥ ౨౨॥ ఏవం తౌ శాపముత్సృజ్య బ్రాహ్మణౌ విగతజ్వరౌ॥ *॥ తాం గాం హి దుర్బలాం వృద్ధాం దదతు బ్రాహ్మ
ణాయ వై ॥ ౨౩॥ ఏవం స రాజా తం శాపముపభుఙ్క్తే సుదారుణమ్॥ ౨౪॥ కార్యార్థినాం విమర్దో హి రాజ్ఞాం దోషాయ
కల్పతే। తచ్ఛీఘ్రం దర్శనం మహ్యమభివర్తంతు కార్యిణః॥ ౨౫॥ సుకృతస్య హి కార్యస్య ఫలం నాపైతి పార్థివః। తస్మాద్గచ్ఛ
ప్రతీక్షస్వ సౌమిత్రే కార్యవాన్ జనః ॥ ౨౬ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే త్రిపంచాశస్సర్గః ....*

రామస్య భాషితం శ్రుత్వా లక్ష్మణః పరమార్థవిత్। ఉవాచ ప్రాంజలిర్వాక్యం రాఘవం దీప్తతేజసమ్॥ ౧॥ అ
ల్పాపరాధే కాకుత్స్థ ద్విజాభ్యాం శాప ఈదృశః। మహాన్నృగస్య రాజర్షేర్యమదండ ఇవాపరః॥ ౨॥ శ్రుత్వా తు పాపసం
యుక్తమాత్మానం పురుషర్షభ। కిమువాచ నృగో రాజా ద్విజౌ క్రోధసమన్వితౌ॥ ౩॥ లక్ష్మణేనైవముక్తస్తు రాఘవః పున
రబ్రవీత్। శృణు సౌమ్య యథాపూర్వం స రాజా శాపవిక్షతః॥ ౪॥ అథాధ్వని గతౌ విప్రౌ విజ్ఞాయ స నృగస్తదా। ఆహూ
య మంత్రిణస్సర్వాన్నైగమాంత్సపురోధసః॥ ౫॥ తానువాచ నృగో రాజా సర్వాంశ్చ ప్రకృతీస్తథా। దుఃఖేన సుసమా
విష్టశ్శ్రూయతాం మే సమాహితైః॥ ౬॥ నారదః పర్వతశ్చైవ మమ దత్త్వా మహద్భయమ్। గతౌ త్రిభువనం భద్రౌ వాయు
భూతావనిందితౌ ॥౭॥ కుమారోఽయం వసుర్నామ స దేవోఽద్యాభిషిచ్యతామ్। శ్వభ్రం చ యత్సుఖస్పర్శం క్రియతాం శిల్పి
భిర్మమ। యత్రాహం సంక్షపిష్యామి శాపం బ్రాహ్మణనిస్సృతమ్ ॥౮॥ వర్షఘ్నమేకం శ్వభ్రం తు హిమఘ్నమపరం త
థా॥*॥ గ్రీష్మఘ్నం తు సుఖస్పర్శమేకం కుర్వంతు శిల్పినః ॥౯॥ ఫలవంతశ్చ యే వృక్షాః పుష్పవంతశ్చ యా లతాః ॥*॥ వి
రోప్యంతాం బహువిధాశ్ఛాయావంతశ్చ గుల్మినః॥౧౦॥ క్రియతాం రామణీయం చ శ్వభ్రాణాం సర్వతో దిశమ్ ॥*॥ సు
ఖమత్ర వసిష్యామి యావత్కాలస్య పర్యయః॥౧౧॥ పుష్పాణి చ సుగంధీని క్రియంతాం తేషు నిత్యశః॥*॥ పరివార్య యథా
మే స్యురధ్యర్ధం యోజనం తథా॥౧౨॥ ఏవం కృత్వా విధానం స సందిదేశ వసుం తదా ॥*॥ ధర్మనిత్యః ప్రజాః పుత్ర క్షత్రధ
ర్మేణ పాలయ॥౧౩॥ ప్రత్యక్షం తే యథా శాపో ద్విజాభ్యాం మయి పాతితః॥*॥ నరశ్రేష్ఠ సరోషాభ్యామపరాధేఽపి తాదృ
శే॥౧౪॥ మా కృథాస్తను సంతాపం మత్కృతే హి నరర్షభ॥*॥ కృతాంతః కుశలః పుత్ర యేనాస్మి వ్యసనీకృతః ॥౧౫॥ ప్రా
ప్తవ్యాన్యేవ ప్రాప్నోతి గంతవ్యాన్యేవ గచ్ఛతి ॥*॥ లబ్ధవ్యాన్యేవ లభతే దుఃఖాని చ సుఖాని చ ॥ పూర్వే జాత్యంతరే వత్స
మా విషాదం కురుష్వ హ॥౧౬॥ ఏవముక్త్వా నృగస్తత్ర సుతం రాజా మహాయశాః। శ్వభ్రం జగామ సుకృతం వాసాయ పురుష
ర్షభ॥౧౭॥ ఏవం ప్రవిశ్యైవ నృపస్తదానీం శ్వభ్రం మహారత్నవిభూషితం తత్ । సంపాదయామాస తదా మహాత్మా శా

పపత్రిశ్శాపమోక్షః ॥ ౨౧ ॥ ఏవమితి॥ బ్రాహ్మణాయ-కస్మైచిదన్యస్మా ఇత్యర్థః॥ ౨౪॥ కార్యార్థినామితి ॥ విమ
ర్దః కలహః-అభివర్తంతు ఆగచ్ఛంతు- అభివర్తంతు కాంక్షిణ ఇతి పాఠే - కాంక్షిణః కార్యార్థినః ॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీగో
విందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-త్రిపంచాశస్సర్గః**

రామస్యేత్యాది॥౧॥ అల్పేతి॥ అల్పేప్యపరాధే పరీక్షార్థమాగతత్వాత్ గోదానద్వారా ద్విజాభ్యాం నారదపర్వతాభ్యాం
యమదండ ఇవ మహాన్ శాపో దత్తః ॥ ౩ ॥ లక్ష్మణేనేతి ॥ హే సౌమ్య-శాపవిక్షతస్స రాజా యథాపూర్వమువాచ త
చ్ఛృణ్వితి యోజనా ॥ ౪ ॥ అథేతి॥ అధ్వని వ్యోమాధ్వని గతౌ తౌ-ధ్యానేన అముకావితి విజ్ఞాయేత్యర్థః-నైగమాః పౌ
రాః ॥౫॥ తానితి॥ శ్రూయతామితి మే-వచనమితి శేషః॥౬॥ నారద ఇతి॥ త్రిభువనం బ్రహ్మలోకమిత్యర్థః॥౭॥ కుమార ఇతి॥
శ్వభ్రం గర్తః॥౯॥ ఫలవంత ఇతి॥ గుల్మినః కక్షువృక్షాః ॥౧౧॥ పుష్పాణీతి॥ పుష్పాణి యథా-అధ్యర్ధం యోజనం పరివార్య
స్యుః-తథా క్రియంతామిత్యర్థః॥౧౩॥ ప్రత్యక్షమితి॥ తాదృశే-అల్పేపీత్యర్థః॥౧౪॥ మా కృథా ఇతి॥ కృతాంతః ఈ
శ్వరః॥౧౫॥ ప్రాప్తవ్యానీతి॥ పూర్వే జాత్యంతరే ప్రాప్తవ్యాన్యేవ ప్రాప్నోతి-గంతవ్యాన్యేవ గచ్ఛతి - లబ్ధవ్యాన్యేవల

పద్విజాభ్యాంహిరుషావిముక్తమ్ ॥౧౯॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-చతుఃపంచాశస్సర్గః-.................... *

ఏష తేనృగశాపస్యవిస్తరోభిహితో మయా। యద్యస్తిశ్రవణేశ్రద్ధాశృణుష్వేహాపరాంకథామ్ ॥౧॥ ఏవముక్తస్తురామేణసౌమిత్రిఃపునరబ్రవీత్। తృప్తిరాశ్చర్యభూతానాంకథానాంనాస్తిమేనృప ॥౨॥ లక్ష్మణేనైవముక్తస్తురామఇక్ష్వాకునందనః। కథాంపరమధర్మిష్ఠాంవ్యాహర్తుముపచక్రమే ॥౩॥ ఆసీద్రాజానిమిర్నామఇక్ష్వాకూణాంమహాత్మనామ్। పుత్రోద్వాదశమోవీర్యేధర్మేచపరినిష్ఠితః ॥౪॥ సరాజావీర్యసంపన్నఃపురందేవపురోపమమ్। నివేశయామాసతదాహ్యభ్యాశేగౌతమస్యతు ॥౫॥ పురస్యసుకృతంనామవైజయంతమితిశ్రుతమ్। నివేశంయత్రరాజర్షిర్నిమిశ్చక్రేమహాయశాః ॥౬॥ తస్యబుద్ధిస్సముత్పన్నానివేశ్యసుమహాపురమ్। యజేయందీర్ఘసత్రేణపితుఃప్రహ్లాదయన్మనః ॥౭॥ తతఃపితరమామంత్ర్యఇక్ష్వాకుంహిమనోస్సుతమ్। వసిష్ఠంవరయామాసపూర్వంబ్రహ్మర్షిసత్తమమ్ ॥౮॥ అనంతరంసరాజర్షిర్నిమిరిక్ష్వాకునందనః। అత్రిమంగిరసంచైవభృగుంచైవతపోధనమ్ ॥౯॥ తమువాచవసిష్ఠస్తునిమింరాజర్షిసత్తమం। వృతోహంపూర్వమింద్రేణ ప్రతీక్షత్వంతదంతరం ॥౧౦॥ అనంతరంమహావిప్రోగౌతమః ప్రత్యపూరయత్। వసిష్ఠోపిమహాతేజాఇంద్రయజ్ఞమథాకరోత్ ॥౧౧॥ నిమిస్తురాజావిప్రాంస్తాన్సమానీయనరాధిపః। అయజద్ధిమవత్పార్శ్వేస్వపురస్యసమీపతః ॥౧౨॥ పంచవర్షసహస్రాణిరాజాదీక్షామథాకరోత్ ॥౧౨½॥ ఇంద్రయజ్ఞావసానేతువసిష్ఠోభగవానృషిః। సకాశమాగతోరాజ్ఞోహౌత్రంకర్తుమనిందితః ॥౧౩½॥ తదంతరమథాపశ్యద్గౌతమేనాభిపూరితం ॥ * ॥ కోపేనమహతావిష్టోవసిష్ఠోబ్రహ్మణస్సుతః ॥౧౪½॥ సరాజ్ఞోదర్శనాకాంక్షీముహూర్తంసముపావిశత్ ॥ * ॥ తస్మిన్నహనిరాజర్షిర్నిద్రయాపహృతోభృశమ్ ॥౧౫½॥ తతోమన్యుర్వసిష్ఠస్యప్రాదురాసీన్మహాత్మనః। అదర్శనేనరాజర్షేర్వ్యాహర్తుముపచక్రమే ॥౧౬½॥ యస్మాత్త్వమన్యంవృతవాన్మామవజ్ఞాయపార్థివ * చేతనేనవినాభూతోదేహస్తవభవిష్యతి ॥౧౭½॥ తతఃప్రబుద్ధోరాజర్షిశ్శ్రుత్వాశాపముదాహృతం * బ్రహ్మయోనిమథోవాచసంరంభాత్క్రోధమూర్ఛితః ॥౧౮½॥ అజానతశ్శయానస్యక్రోధేనకలుషీకృతః। ముక్తవాన్మయిశాపాగ్నింయమదండమివాపరమ్ ॥౧౯½॥ తస్మాత్తవాపిబ్రహ్మర్షేచేతనేనవినాకృతః। దేహస్సురుచిరప్రఖ్యోభవిష్యతినసంశయః ॥౨౦½॥ ఇతిరోషవశాదుభౌతదానీమన్యోన్యంశపితౌనృపద్విజేంద్రౌ * సహసైవబభూవతుర్విదేహౌతత్తుల్యాధిగతప్రభావవంతౌ ॥౨౧½॥ ఇతిపంచపంచాశస్సర్గః ❀

రామస్యభాషితంశ్రుత్వాలక్ష్మణఃపరవీరహా। ఉవాచప్రాంజలిర్వాక్యంరాఘవందీప్తతేజసమ్ ॥౧॥ నిక్షిప్తదేహౌకాకుత్స్థకథంతౌద్విజపార్థివౌ। పునర్దేహేనసంయోగంజగ్మతుర్దేవసమ్మతౌ ॥౨॥ లక్ష్మణేనైవముక్తస్తురామశ్చేక్ష్వాకునందనః। ప్రత్యువాచమహాతేజాలక్ష్మణంపురుషర్షభః ॥౩॥ తౌపరస్పరశాపేనదేహావుత్సృజ్యధార్మికౌ। అభూతాంనృపవిప్రర్షీవాయుభూతౌతపోధనౌ ॥౪॥ అశరీరశ్శరీరస్యకృతేన్యస్యమహామునిః। వసిష్ఠస్తుమహాతేజాజగామపితురంతికమ్ ॥౫॥ సోభివాద్యతతఃపాదౌదేవదేవస్యధర్మవిత్। పితామహమథోవాచవాయుభూతఇదంవచః ॥౬॥ భగవన్నిమిశాపేనవిదేహత్వముపాగమమ్। లోకనాథమహాదేవఅండజోపిత్వమబ్జజః ॥౭॥ సర్వేషాందేహహీనానాం

భవేదుఃఖానిసుఖానిచ ॥ ౯ ॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణేమణిమకుటాఖ్యానే ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - చతుఃపంచాశస్సర్గః ****** ఏషఇత్యాది ॥ ఇహరాజాపరాధవిషయే ॥ ౧ ॥ ఏవమితి॥ తృప్తిః-కథానాంసంబంధినీత్యర్థః॥౪॥సఇతి॥గౌతమస్యేతి-గౌతమాశ్రమస్యేత్యర్థః ॥౫॥ పురస్యేతి॥ వైజయంతమింద్రప్రాసాదం-సాదృశ్యాత్తద్వ్యపదేశః ॥ ౯ ॥ తమితి ॥ ప్రతీక్షప్రతీక్షస్వ-ప్రతీక్షత్వంతదంతరమితిపాఠః- తదనంతరంత్వాంయాజయిష్యఇతిశేషః॥౧౦॥అనంతరమితి॥గౌతమః-ప్రత్యపూరయత్ -వసిష్ఠకర్తవ్యంహౌత్రమితిశేషః॥౧౧॥ నిమిరితి॥తానత్విగాదీన్॥౧౪½॥సఇతి॥అసమాప్తసత్రఇతిశేషః॥౧౯½॥ తస్మాదితి॥ చేతనేనవినాకృతఇతిమృతఇత్యర్థః-సురుచిరప్రఖ్యః-సురుచిరకాంతిః॥౨౧½॥ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-పంచపంచాశస్సర్గః-................ రామస్యేత్యాది॥ ౧॥ నిక్షిప్తేతి॥ దేవసమ్మతౌ-దేవతుల్యౌ॥౪॥అశరీరఇతి॥అన్యస్యశరీరస్యకృతేఅన్యశరీరప్రాప్త్యర్థమిత్యర్థః ॥౭॥ సర్వేషామితి॥సర్వకార్యాణి-ఇహి

మహద్దుఃఖం భవిష్యతి । ఉష్యంతే సర్వకార్యాణి హీనదేహస్య వై ప్రభో॥ ౮॥ దేహస్యాన్యస్య సద్భావే ప్రసాదం కర్తుమ
ర్హసి॥ ౮½॥ తమువాచ తతో బ్రహ్మా స్వయంభూరమితప్రభః। మిత్రావరుణజం తేజః ప్రవిశ త్వం మహాయశః ॥ ౯½॥
అయోనిజస్త్వం భవితా తత్రాపి ద్విజసత్తమ॥ *॥ ధర్మేణ మహతా యుక్తః పునరేష్యసి మే వశమ్॥ ౧౦½॥ ఏవముక్తస్తు దే
వేన చాభివాద్య ప్రదక్షిణమ్ ॥ * ॥ కృత్వా పితామహం తూర్ణం ప్రయయౌ వరుణాలయమ్॥ ౧౧½ ॥ తమేవ కాలం మి
త్రోఽపి వరుణత్వమకారయత్ ॥*॥ క్షీరోదేన సహోపేతః పూజ్యమానస్సురోత్తమైః॥ ౧౨½ ॥ ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు ఊ
ర్వశీ పరమాప్సరాః ॥*॥ యదృచ్ఛయా సముద్దేశమాయయౌ సఖిభిర్వృతా॥ ౧౩½ ॥ తాం దృష్ట్వా రూపసంపన్నాం క్రీ
డంతీం వరుణాలయే ॥*॥ ఆవిశత్పరమో హర్షో వరుణం చోర్వశీకృతే॥ ౧౪½ ॥ స తాం పద్మపలాశాక్షీం పూర్ణచంద్రనిభా
ననామ్ ॥ * ॥ వరుణో వరయామాస మైథునాయాప్సరోవరామ్॥౧౫½॥ ప్రత్యువాచ తతస్సా తు వరుణం ప్రాంజలిస్థితా
* ॥ మిత్రేణాహం వృతా సాక్షాత్పూర్వమేవ సురేశ్వర ॥ ౧౬½ ॥ వరుణస్త్వబ్రవీద్వాక్యం కందర్పశరపీడితః॥*॥ ఇ
దం తేజస్సముత్స్రక్ష్యే కుంభేఽస్మిన్ దేవనిర్మితే ॥౧౭½॥ ఏవముత్సృజ్య సుశ్రోణి త్వయ్యహం వరవర్ణిని॥*॥ కృతకామో భ
విష్యామి యది నేచ్ఛసి సంగమమ్॥ ౧౮½॥ తస్య తల్లోకపాలస్య వరుణస్య సుభాషితం॥ * ॥ ఊర్వశీ పరమప్రీతా శ్రుత్వా
వాక్యమువాచ హ॥ ౧౯½॥ కామమేతద్భవత్వేవం హృదయం మే త్వయి స్థితమ్॥ * ॥ భావశ్చాప్యధికస్తుభ్యం దేహో
మిత్రస్య తు ప్రభో॥ ౨౦½॥ ఊర్వశ్యా చైవముక్తస్తు రేతస్తన్మహదద్భుతం॥ *॥ జ్వలదగ్నిశిఖాప్రఖ్యం తస్మిన్ కుంభే హ్య
పాసృజత్॥ ౨౧½॥ ఊర్వశీ త్వగమత్తత్ర మిత్రో వై యత్ర దేవతా॥౨౨॥ తాం తు మిత్రస్సుసంక్రమ్య ఊర్వశీమిదమబ్ర
వీత్ । మయా నిమంత్రితా పూర్వం కస్మాత్త్వమసి వర్జితా ॥*॥ పతిమన్యం వృతవతీ తస్మాత్త్వం దుష్టచారిణీ ॥ ౨౩½ ॥
అనేన దుష్కృతేన త్వం మత్క్రోధకలుషీకృతా॥ *॥ మనుష్యలోకమాస్థాయ కంచిత్కాలం నివత్స్యసి॥ ౨౪½॥బుధస్య పు
త్రో రాజర్షిః కాశీరాజః పురూరవాః। తమద్య గచ్ఛ దుర్బుద్ధే స తే భర్తా భవిష్యతి॥ ౨౫½ ॥ తతస్సా శాపదోషేణ పురూరవ
సమభ్యగాత్ ॥ *॥ ప్రతియాతా పురూరవం బుధస్యాత్మజమౌరసమ్ ॥ ౨౬½ ॥ తస్య జజ్ఞే తతశ్శ్రీమానాయుః పుత్రో మహా
బలః * నహుషో యత్ర పుత్రస్తు బభూవేంద్రసమద్యుతిః॥ ౨౭½॥ వజ్రముత్సృజ్య వృత్రాయ శ్రాంతేఽథ త్రిదశేశ్వరే *
శతం వర్షసహస్రాణి యేనేంద్రత్వం ప్రశాసితం॥ ౨౮½ ॥ సా తేన శాపేన జగామ భూమిం తదోర్వశీ చారుదతీ సునేత్రా *
బహూని వర్షాణ్యవసచ్చ సుభ్రూశ్శాపక్షయాదింద్రసదో యయౌ చ॥౨౯½॥ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే షట్పంచాశస్సర్గః
తాం శ్రుత్వా దివ్యసంకాశాం కథామద్భుతదర్శనాం। లక్ష్మణః పరమప్రీతో రాఘవం వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౧॥ నిక్షి
ప్తదేహౌ కాకుత్స్థ కథం తౌ ద్విజపార్థివౌ। పునర్దేహేన సంయోగం జగ్మతుర్దేవసమ్మతౌ॥ ౨॥ తస్య తద్భాషితం శ్రుత్వా
రామస్సత్యపరాక్రమః। తాం కథాం కథయామాస వసిష్ఠస్య మహాత్మనః॥ ౩ ॥ యస్తు కుంభో రఘుశ్రేష్ఠ తేజఃపూర్ణో మ

శాముష్మికసకలప్రయోజనాని॥౮½॥తమితి॥ తేజో రేతః ॥౯½॥ అయోనిజ ఇతి॥తత్రాపి మిత్రావరుణతేజఃప్రవేశేఽపి-అ
యోనిజస్త్వం-రేతోజన్యత్వేఽపి-యోనావప్రవేశాదితి భావః- మే వశం మదధీనతాం॥౧౧½॥తమేవేతి॥తమేవ కాలం-తస్మి
న్నేవ కాలే-మిత్రస్సూర్యమూర్తిభేదః- వరుణత్వమకారయత్ - కేనాపి హేతునా ఉభావపి యుగపద్వరుణరాజ్యమకు
ర్వతామిత్యర్థః-తథైవోత్తరత్ర వక్ష్యతి-మిత్రోఽపి వరుణత్వం ప్రాపేతి॥మిత్రత్వాత్పూర్వస్థితవరుణావిరోధేన రాజ్యమ
కరోత్ ॥౧౯½॥కామమితి॥ ఏతదేవ మే భవతు- మే హృదయం చిత్తం త్వయి స్థితమేవ భవతు-అభ్యధికో భావశ్చ తుభ్యం తవ
చ మయీతి శేషః॥ ౨౨॥ తాం త్వితి॥సుసంక్రమ్య సమ్యక్పరిష్వజ్య తస్యాస్స్వస్మిన్ననురాగాభావమాలోక్యేత్యర్థః *
తాం తు మిత్రస్సుసంక్రుద్ధ ఇతి చ పాఠః॥కస్మాత్త్వమసి వర్జితా విసృష్టవతీ- మామితి శేషః ॥ కస్మాత్త్వమవసర్జితేతి చ పా
ఠః॥౨౩½॥ అనేనేతి ॥ మానుషం లోకమాస్థాయేత్యనేన దేవరూపేణైవేతి శేషః ॥ ౨౯½ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే-
శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే షట్పంచాశస్సర్గః- ....*
తామిత్యాది॥దివ్యసంకాశాం దివ్యరూపాం ॥౧॥ నిక్షిప్తేతి॥నిక్షిప్తదేహౌ-పునర్దేహేనేతి-కుంభే వరుణరేతోవిస
ర్జనముక్తం తావతా ప్రకృష్టదేహసిద్ధిప్రశ్నో నదత్తోత్తర ఇతి పునః ప్రశ్నః కృత ఇతి మంతవ్యం॥౨॥ తస్యేతి॥ తాం కథాం వసి
ష్ఠస్య దేహోత్పత్తివిషయిణీం కథాం॥౩॥యస్త్వితి॥ తేజోమయః-నిరవధికతేజస్కః ॥౪॥ పూర్వమితి॥తత్ర కుంభే- పూ

హాత్మనోః। తస్మింస్తేజోమయౌ విప్రౌ సంభూతావృషిసత్తమౌ॥ ౪॥ పూర్వం సమభవత్తత్ర హ్యగస్త్యో భగవానృషిః నాహం సుతస్తవేత్యుక్త్వా మిత్రం తస్మాదపాక్రమత్॥ ౫॥ తద్ధి తేజస్తు మిత్రస్య ఉర్వశ్యాః పూర్వమాహితం। తస్మింస్సమభవత్కుంభే తత్తేజో యత్ర వారుణం॥ ౬॥ కస్యచిత్త్వథ కాలస్య మిత్రావరుణసంభవః। వసిష్ఠస్తేజసా యుక్తో జజ్ఞే చేక్ష్వాకుదైవతం॥ ౭॥ తమిక్ష్వాకుర్మహాతేజా జాతమాత్రమనిందితం। వవ్రే పురోహితం సౌమ్య వంశస్యాస్య భవాయ నః॥ ౮॥ ఏవం త్వపూర్వదేహస్య వసిష్ఠస్య మహాత్మనః। కథితో నిర్గమస్సౌమ్య నిమేశ్శృణు యథాభవత్॥ ౯॥ దృష్ట్వా విదేహం రాజానమృషయస్సర్వ ఏవ తే। తం తతో యోజయామాసుర్యాగదీక్షాం మనీషిణః॥ ౧౦॥ తం చ దేహం నరేంద్రస్య రక్షంతి స్మ ద్విజోత్తమాః। గంధైర్మాల్యైశ్చ వస్త్రైశ్చ పౌరభృత్యసమన్వితాః॥ ౧౧॥ తతో యజ్ఞే సమాప్తే తు భృగుస్తత్రేదమబ్రవీత్। ఆనయిష్యామి తే చేతస్తుష్టోఽస్మి తవ పార్థివ॥ ౧౨॥ సుప్రీతాశ్చ సురాస్సర్వే నిమేశ్చేతస్తదాబ్రువన్। వరం వరయ రాజర్షే క్వ తే చేతో నిరుప్యతాం॥ ౧౩॥ ఏవముక్తస్సురైస్సర్వైర్నిమేశ్చేతస్తదాబ్రవీత్। నేత్రేషు సర్వభూతానాం వసేయం సురసత్తమాః॥ ౧౪॥ బాఢమిత్యేవ విబుధా నిమేశ్చేతస్తథాబ్రువన్। నేత్రేషు సర్వభూతానాం వాయుభూతశ్చరిష్యసి॥ ౧౫॥ త్వత్కృతే చ నిమిష్యంతి చక్షూంషి పృథివీపతే। వాయుభూతేన చరతా విశ్రమార్థం ముహుర్ముహుః॥ ౧౬॥ ఏవముక్త్వా తు విబుధాస్సర్వే జగ్ముర్యథాగతం। ఋషయోఽపి మహాత్మానో నిమేర్దేహం సమాహరన్॥ ౧౭ అరణిం తత్ర నిక్షిప్య మథనం చక్రురోజసా। మంత్రహోమైర్మహాత్మానః పుత్రహేతోర్నిమేస్తదా॥ ౧౮॥ అరణ్యాం మథ్యమానాయాం ప్రాదుర్భూతో మహాతపాః। మథనాన్మిథిరిత్యాహుర్జననాజ్జనకోఽభవత్॥ యస్మాద్విదేహాత్సంభూ

ర్వం వరుణతేజోనిధానాత్పూర్వం- మిత్రం ప్రతి నాహం తవ సుత ఇత్యుక్త్వా తస్మాత్కుంభాదపాక్రామత్ ఉదతిష్ఠత్॥ ౫॥ నిషేధస్య కా వా ప్రసక్తిరిత్యత్రాహ-తద్ధి తేజ ఇతి॥ ఊర్వశ్యా నిమిత్తభూతాయాః మిత్రతేజః తస్మిన్ కుంభే పూర్వముపరి ఆహితమర్పితం-తస్మాత్ప్రతిషేధః కృత ఇతి భావః- యద్వా-పూర్వం వరణకాలే ఊర్వశ్యా ఆహితం తేజస్సఖీసన్నిధానాత్ అసంభోగాత్కుంభే తత్ర నిక్షిప్తమితి భావః - అస్మిన్పక్షే మిత్రపదం మిత్రావరుణపరం- సర్వథా న మిత్రావరుణతేజోజోఽగస్త్యః- కింతు-కుంభమాత్రసంభవః- అత ఏవ కుంభసంభవః కలశీభవ ఇత్యాదివ్యవహారః - అయోనిజశ్చాయం-కుంభస్య మైత్రావరుణత్వాత్ మైత్రావరుణిరిత్యపి వ్యవహారః క్వచిత్ । వసిష్ఠస్తు మైత్రావరుణతేజోజ ఏవేత్యాహ- యస్మాత్తేజస్తు మిత్రస్యోర్వశ్యాం పూర్వమాహితం తత్తేజో యత్ర వారుణమితి॥ అన్యే త్వాహుః- నాహం సుతస్తవేత్యాది-పుత్రో న భవామీత్యర్థః। ఉత్తరస్య ప్రసక్తిం దర్శయతి- తద్ధీతి॥ అగస్త్యస్య-ఉత్పత్తిబీజభూతం మిత్రస్య తత్తేజః ఊర్వశ్యాః పూర్వమూర్వశ్యా నిమిత్తతః- మిత్రేణ తస్మిన్ కుంభే వరుణవీర్యవిసర్జనాత్పూర్వమేవాహితం- తస్మిన్నేవ కుంభే వారుణమపి తేజ ఊర్వశీనిమిత్తకం సమభవత్ -తస్మాన్నైకస్య తవ సుత ఇత్యుక్తమగస్త్యేన-అత ఏవ మైత్రావరుణిరిత్యగస్త్యనామ- కుంభే తజ్జన్యత్వాత్కుంభసంభవ ఇతి చ॥ ౬॥ కస్యచిదితి॥ అగస్త్యోత్పత్తేర్బహుకాలానంతరమిత్యర్థః- మిత్రావరుణయోస్తేజ ఆవిశేతి హి పూర్వం బ్రహ్మనియోగః॥ ౮॥ ఏవమితి॥ అపూర్వదేహస్య నూతనదేహస్య నిర్గమః ఉత్పత్తిః॥ ౧౦॥ తమితి॥ రక్షంతి స్మేతి॥ తైలకటాహాదావితి శేషః॥ ౧౧॥ తత ఇతి॥ భృగుః-తత్ర తస్మిన్ యజ్ఞసమాప్తికాల ఇత్యర్థః- ఇదం వక్ష్యమాణం-హే పార్థివ- దేహాభిమానిప్రత్యగాత్మన్- తవ తుష్టోఽస్మి- అతస్తే చేతః జీవం దేహే ఆనయిష్యామీత్యబ్రవీత్ ॥ ౧౨॥ సుప్రీతా ఇతి॥ తదా సుప్రీతాః - సర్వే సురాశ్చ - నిమేశ్చేతః ఆనయిష్యామ ఇత్యబ్రువన్ - అథ హే రాజర్షే వరం వరయ- తే చేతస్త్వత్కృష్టం క్వ నిరుప్యతాం క్వ స్థాప్యతామితి చాబ్రువన్నితి సంబంధః- నిరూప్యతామితి చ పాఠః॥ ౧౩॥ ఏవమితి॥ నిమేశ్చేతః చేతోఽభిమానీ ప్రత్యగాత్మా తదాబ్రవీత్ - కిమితి - సర్వభూతానాం నేత్రేషు సర్వభూతవర్తినేత్రేషు- వైభవాత్ -వసేయం-న త్వేకస్మిన్నిత్యర్థః॥ ౧౪॥ బాఢమితి॥ వాయుభూతః-నాగాద్యుపవాయుభూత ఇత్యర్థః॥ ౧౫॥ త్వత్కృత ఇతి॥ త్వత్కృతే-త్వదవస్థాననిమిత్తం-నిమిష్యంతి-నిమేషధర్మం ప్రాప్స్యంతి-విశ్రమార్థమితి ఉన్మీలనఖేదాపనోదనార్థమిత్యర్థః॥ ౧౬॥ ఏవమితి॥ దేహం కేవలమిత్యర్థః॥ ౧౭॥ అరణిమితి॥ మంత్రహోమైః- పౌత్రీయమంత్రహోమైః-తాదృశమంత్రపూర్వకహోమైరిత్యర్థః॥ ౧౮॥ అరణ్యామితి॥ విదేహాద్విగతో దేహో యస్య విదే

తో వై దేహస్తతస్స్మృతః॥ ౧౯॥ ఏవం విదేహరాజశ్చ జనకః పూర్వకోఽభవత్॥ మిథిర్నామ మహాతేజాస్తేనాయం మై
థిలోఽభవత్॥ ౨౦॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే సప్తపంచాశస్సర్గః, ...*

ఏవం బ్రువతి రామే తు లక్ష్మణః పరవీరహా। ప్రత్యువాచ మహాత్మానం జ్వలంతమివ తేజసా॥ ౧ ॥ మహదద్భుతమా
శ్చర్యం విదేహస్య పురాతనం। నివృత్తం రాజశార్దూల వసిష్ఠస్య నిమేస్సహ॥ ౨॥ నిమిస్తు క్షత్రియశ్శూరో విశేషేణ చ దీక్షి
తః। నక్షమాం కృతవాన్ రాజా వసిష్ఠస్య మహాత్మనః॥ ౩ ॥ ఏవముక్తస్తు తేనాయం శ్రీరామః క్షత్రియపుంగవః॥ ఉవాచ లక్ష్మ
ణం వాక్యం సర్వశాస్త్రవిశారదం ॥ రామో రమయతాం శ్రేష్ఠో భ్రాతరం దీప్తతేజసం॥ ౪॥ న సర్వత్ర క్షమా వీరపురు
షేషు ప్రదృశ్యతే॥ ౫॥ సౌమిత్రే శ్రూయతాం సమ్యక్ యథా క్షాంతం యయాతినా। సత్త్వానుగం పురస్కృత్య తం నిబోధ స
మాహితః॥ ౬॥ నహుషస్య సుతో రాజా యయాతిః పౌరవర్ధనః। తస్య భార్యాద్వయం సౌమ్య రూపేణాప్రతిమం భువి॥ ౭॥
ఏకా తు తస్య రాజర్షేర్నాహుషస్య పురస్కృతా। శర్మిష్ఠా నామ దైతేయీ దుహితా వృషపర్వణః ॥ అన్యా తూశన
సః పత్నీ యయాతేః పురుషర్షభ। న తు సా దయితా రాజ్ఞో దేవయానీ సుమధ్యమా॥ ౮॥ తయోః పుత్రౌ తు సంభూతౌ రూ
పవంతౌ సమాహితౌ। శర్మిష్ఠాజనయత్పూరుం దేవయానీ యదుం తదా॥ ౧౦॥ పూరుస్తు దయితో రాజ్ఞో గుణైర్మాతృకృతేన చ।
తతో దుఃఖసమావిష్టో యదుర్మాతరమబ్రవీత్ ॥ ౧౧॥ భార్గవస్య కులే జాతా దేవస్యాక్లిష్టకర్మణః। సహసే హృద్గతం దుః
ఖమవమానం చ దుస్సహం॥ ౧౨॥ ఆవాం చ సహితౌ దేవి ప్రవిశావ హుతాశనం। రాజా తు రమతాం సార్ధం దైత్యపుత్ర్యా
బహుక్షపాః॥ ౧౩॥ యది వా సహనీయం తే మామనుజ్ఞాతుమర్హసి। క్షమ త్వం న క్షమిష్యేఽహం మరిష్యామి న సంశయః ॥
౧౪॥ పుత్రస్య భాషితం శ్రుత్వా పరమార్తస్య రోదతః। దేవయానీ తు సంక్రుద్ధా సస్మార పితరం తదా॥ ౧౫॥ ఇంగితం తద
భిజ్ఞాయ దుహితుర్భార్గవస్తదా। ఆగతస్త్వరితం తత్ర దేవయానీ తు యత్ర సా॥ ౧౬ ॥ దృష్ట్వా చాప్రకృతిస్థాం తామప్ర
హృష్టామచేతనాం। పితా దుహితరం వాక్యం కిమేతదితి చాబ్రవీత్ ॥ ౧౭॥ పృచ్ఛంతమసకృత్తం వై భార్గవం దీప్తతేజసం।
దేవయానీ తు సంక్రుద్ధా పితరం వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౧౮॥ అహమగ్నిం విషం తీక్ష్ణమపో వా మునిసత్తమ। భక్షయిష్యే ప్రవే
క్ష్యామి న తు శక్ష్యామి జీవితుం॥ ౧౯॥ న మాం త్వమవజానీషే దుఃఖితామవమానితాం। వృక్షస్యావజ్ఞయా బ్రహ్మన్ ఛిద్యం
తే వృక్షజీవినః॥ ౨౦॥ అవజ్ఞయా చ రాజర్షిః పరిభూయ చ భార్గవ। మయ్యవజ్ఞాం ప్రయుఙ్క్తే హి న చ మాం బహుమన్య
తే॥ ౨౧॥ తస్యాస్తద్వచనం శ్రుత్వా కోపేనాభిపరిప్లుతః। వ్యాహర్తుముపచక్రామ భార్గవో నహుషాత్మజం॥ ౨౨॥ యస్మా
న్మామవజానీషే నాహుష త్వం దురాత్మవాన్। జరయా పరయా జీర్ణః శైథిల్యముపయాస్యసి॥ ౨౩॥ ఏవముక్త్వా దుహిత
రం సమాశ్వాస్య చ భార్గవః। పునర్జగామ బ్రహ్మర్షిర్భవనం స్వం మహాయశాః॥ ౨౪॥ స ఏవముక్త్వా ద్విజపుంగవా

హః తస్మాత్సంభూతో వై దేహః జనకః॥ ౨౦॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణే- మణిమకుటాఖ్యా
నే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- సప్తపంచాశస్సర్గః, ... ౧॥ మహదితి॥ పుణ్యాశ్రవణత్వే
న- మహదద్భుతమాశ్చర్యం ఆశ్చర్యాదప్యాశ్చర్యమిత్యర్థః- నిమేస్సహేతి- ప్రసంగ ఇతి శేషః॥ ౨॥ నిమిరితి॥ ౩॥ ఏవమితి॥
మహాత్మని వసిష్ఠే విషయే కథం ధార్మికో నిమి రమర్షం చకారేతి, పృష్టవంతం లక్ష్మణం ప్రతి యయాతి క్షమాకథనం ఆన్నార్త
పృష్టః కోవిదారానాచష్ట ఇతి న్యాయం కథం నానుసరేదితి చేత్ మైవం - దోషచింతాయా అకర్తవ్యత్వాభిప్రాయేణ- గు
ణవతో గుణకీర్తనస్య యుక్తత్వాత్ ॥ ౫॥ సౌమిత్ర ఇతి॥ యథా యేన ప్రకారేణ- సత్త్వానుగం సత్త్వగుణానుగతం మార్గమి
తి శేషః- తం ప్రకారం నిబోధ॥ ౭॥ ఏకేతి॥ పురస్కృతా పూజితా- దైతేయీ దితేః పుత్రీ॥ ౮॥ అన్యేతి॥ ఉశనసశ్శుక్రస్య
౧౫॥ ఇంగితమితి॥ ఇంగితం సఖేదరోషభావం॥ ౧౬॥ దృష్ట్వేతి॥ అప్రకృతిస్థామస్వస్థామప్రహృష్టాం హర్షరహితామచేత
నాం క్షుభితచిత్తాం॥ ౧౮॥ అహమితి॥ అగ్నిం ప్రవేక్ష్యామి- విషం భక్షయిష్య ఇతి సంబంధః॥ ౧౯॥ నేతి॥ దుఃఖితామవమా
నితాం- నావజానీషే న జానీషే- న జానాసి- అవోపసర్గో ధాత్వర్థమాత్రే వర్తతే- అన్యాపదేశేనాహ- వృక్షస్యేతి॥
వృక్షస్యావజ్ఞయా ఛేదనాదినా వృక్షజీవినః పత్రపుష్పాదయః ఛిద్యంతే॥ ౨౦॥ తదేవోపపాదయతి - అవజ్ఞయేతి॥ హే భా
ర్గవ- రాజర్షిస్త్వయ్యవజ్ఞయా హేతుభూతయా- మాం పరిభూయ- మయ్యవజ్ఞాం ప్రయుఙ్క్తే- అవజ్ఞాయ స రాజర్షిః

క్రియాస్సుతాం సమాశ్వాస్య చ దేవయానీం। పునర్యయా సూర్యసమానతేజా దత్వా చ శాపం నహుషాత్మజాయ॥ ౨౫॥ *
ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే అష్టపంచాశస్సర్గః * ……………… * శ్రుత్వా తూశనసం క్రుద్ధం తదార్తో నహుషా
త్మజః। జరాం పరిమితాం ప్రాప్య యదుం వచనమబ్రవీత్॥ ౧॥ యదో త్వమసి ధర్మజ్ఞో మదర్థం ప్రతిగృహ్యతాం। జరాం
పరిమితాం పుత్ర భోగై రంస్యే మహాయశః॥ ౨॥ న తావత్కృతకృత్యోఽస్మి విషయేషు నరర్షభ। అనుభూయ తథా కామం త
తః ప్రాప్స్యామ్యహం జరామ్॥ ౩॥ యదుస్తద్వచనం శ్రుత్వా ప్రత్యువాచ నరర్షభం। పుత్రస్తే దయితః పూరుః ప్రతిగృహ్ణా
తు వై జరాం॥ ౪॥ బహిష్కృతోఽహమర్థేషు సన్నికర్షాచ్చ పార్థివ। ప్రతిగృహ్ణాతు వై రాజన్కస్సహాశ్నాతి భోజనం॥ ౫॥
తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా రాజా పూరుమథాబ్రవీత్। ఇయం జరా మహాబాహో మదర్థం ప్రతిగృహ్యతాం॥ ౬॥ నాహు
షేణైవముక్తస్తు పూరుః ప్రాంజలిరబ్రవీత్। ధన్యోఽస్మ్యనుగృహీతోఽస్మి శాసనేఽస్మి తవ స్థితః॥ ౭॥ పూరోర్వచనమాజ్ఞాయ
నాహుషః పరయా ముదా। ప్రహర్షమతులం లేభే జరాం సంక్రామయచ్చ తాం॥ ౮॥ తతస్స రాజా తరుణః ప్రాప్య యజ్ఞాం
త్సహస్రశః। బహువర్షసహస్రాణి పాలయామాస మేదినీం॥ ౯॥ అథ దీర్ఘస్య కాలస్య రాజా పూరుమథాబ్రవీత్। ఆన
యస్వ జరాం పుత్ర న్యాసం నిర్యాతయస్వ మే॥ ౧౦॥ న్యాసభూతా మయా పుత్ర త్వయి సంక్రామితా జరా। తస్మాత్త్వా
రో మయా జాతః ప్రతిదేహి జరాం మమ॥ ౧౧॥ ప్రీతశ్చాస్మి మహాబాహో శాసనస్య ప్రతిగ్రహాత్। త్వాం చాహమభి
షేక్ష్యామి ప్రీతియుక్తో నరాధిపం॥ ౧౨॥ ఏవముక్త్వా సుతం పూరుం యయాతిర్నహుషాత్మజః। దేవయానీసుతం క్రుద్ధో రా
జా వాక్యమువాచ హ॥ ౧౩॥ రాక్షసస్త్వం మయా జాతః పుత్రరూపో దురాసదః। ప్రతిహంసి మమాజ్ఞాం యత్ ప్రజా
ర్థే విఫలో భవ॥ ౧౪॥ పితరం గురుభూతం మాం యస్మాత్త్వమవమన్యసే। రాక్షసాన్యాతుధానాం స్త్వం జనయిష్యసి
దారుణాన్॥ ౧౫॥ న తు సోమకులోత్పన్నే వంశే స్థాస్యతి దుర్మతేః। వంశోఽపి భవతస్తుల్యో దుర్వినీతో భవిష్యతి॥ ౧౬॥ త
మేవముక్త్వా రాజర్షిః పూరుం రాజ్యవివర్ధనం। అభిషేకేణ సంపూజ్య ఆశ్రమం ప్రవివేశ హ॥ ౧౭॥ తతః కాలేన మహ
తా దిష్టాంతముపజగ్మివాన్। త్రిదివం సగతో రాజా యయాతిర్నహుషాత్మజః॥ ౧౮॥ పూరుశ్చకార తద్రాజ్యం ధర్మేణ మ
హతా వృతః। ప్రతిష్ఠానే పురవరే కాశీరాజ్యే మహాయశాః॥ ౧౯॥ యదుస్తు జనయామాస యాతుధానాంత్సహస్రశః।
పురే క్రౌంచవనే దుర్గే రాజవంశబహిష్కృతః॥ ౨౦॥ ఏష తూశనసా ముక్తశ్శాపోత్సర్గో యయాతినా। ధారితః క్షత్రధర్మే
ణ యన్నిమిశ్చ క్షమే న చ॥ ౨౧॥ ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం దర్శనం సర్వకారిణాం। అనువర్తామహే సౌమ్య దోషో న స్యాద్య
థా నృగే॥ ౨౨॥ ఇతి కథయతి రామే చంద్రతుల్యాననే చ ప్రవిరళతరతారం వ్యోమ జజ్ఞే తదానీం। అరుణకిరణరక్తా దిగ్బభా
చైవ పూర్వా కుసుమరసవిముక్తం వస్త్రమాకుంఠితేవ॥ ౨౩॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే ఏకోనషష్టితమస్సర్గః, ****

అథాధికపాఠః॥ తతః ప్రభాతే విమలే కృత్వా పౌర్వాహ్ణికీం క్రియాం। ధర్మాసనగతో రాజా రామో రాజీవలోచ
నః॥ ౧॥ రాజధర్మానవేక్షన్వై బ్రాహ్మణైర్నైగమైస్సహ। పురోధసా వసిష్ఠేన ఋషిణా కశ్యపేన చ॥ ౨॥ మంత్రిభిర్వ్య
వహారజ్ఞైస్తథాన్యైర్ధర్మపారగైః। నీతిజ్ఞైరథ సభ్యైశ్చ రాజభిస్సా సభా వృతా॥ ౩॥ సభా యథా మహేంద్రస్య యమస్య

పరిభూయ చ భార్గవమితి పాఠే - భార్గవవిషయావమానబహుమానాభ్యాం మయ్యవజ్ఞానబహుమానభావం కరోతీత్య
ర్థః॥ ౨౫॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యా
ఖ్యానే- అష్టపంచాశస్సర్గః,……………… శ్రుత్వేత్యాది॥ ౪॥ బహిష్కృత ఇతి॥ సన్నికర్షాత్ -సమీపావస్థా
పనాదికృత్యాచ్చ బహిష్కృతః॥ ౭॥ పూరోరితి॥ జరాం సంక్రామయదితి-యోగబలాదితి శేషః॥ ౧౦॥ న్యాసభూతేతి॥ హే
పుత్ర త్వయి మయా సంక్రామితా జరా। తస్మాన్మయా జాతః॥ ౧౩॥ రాక్షస ఇతి॥ ప్రజార్థే విఫలో భవేతి- ప్రజయా పు
త్రేణ పితుస్సకాశాత్ప్రాప్యోఽర్థో రాజ్యాదిలక్షణః - తస్మిన్ విఫలః- ఉక్తప్రయోజనరహిత ఇత్యర్థః॥ ౧౫॥ నత్వితి
త్వయేతి శేషః॥ ౨౦॥ యయాతివృత్తాంతప్రతిపాదనస్య ప్రకృతోపయోగమాహ॥ ఏష తూశనసేతి॥ యన్నృపి శాపం నిమి
ర్న చక్షమే తాదృశశ్శాపో యయాతినా ధారిత ఇత్యర్థః॥ ౨౧॥ ఏతదితి॥ కారః కృత్యమేషామస్తీతి కారిణః - కార్యాపేక్షి
ణ ఇత్యర్థః॥ ౨౩॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే ఏకోనషష్టితమస్సర్గః……… *

వరుణస్యచ । శుశుభే రాజసింహస్య రామస్యాక్లిష్టకర్మణః ॥ ౪ ॥ అథరామో౽బ్రవీత్తత్ర లక్ష్మణం శుభలక్షణం। నిర్గ
చ్ఛత్వం మహాబాహో సుమిత్రానందవర్ధన ॥ ౫ ॥ కార్యార్థినశ్చ సౌమిత్రే వ్యాహర్తుం త్వముపాక్రమ ॥ ౫½ ॥
రామస్య భాషితం శ్రుత్వా లక్ష్మణశ్శుభలక్షణః । ద్వారదేశముపాగమ్య కార్యిణశ్చాహ్వయత్స్వయం ॥ ౬½ ॥ నకశ్చిదబ్ర
వీత్తత్ర మమకార్యమిహాద్య వై । నాధయో వ్యాధయశ్చైవ రామే రాజ్యం ప్రశాసతి ॥ ౭½ ॥ పక్వసస్యా వసుమతీ సర్వౌష
ధిసమన్వితా । నబాలో మ్రియతే తత్ర నయువా నచ మధ్యమః ॥ ౮½ ॥ ధర్మేణ శాసితం సర్వం నచ బాధా విధీయతే । దృశ్య
తే నచ కార్యార్థీ రామే రాజ్యం ప్రశాసతి ॥ ౯½ ॥ లక్ష్మణః ప్రాంజలిర్భూత్వా రామాయైవం న్యవేదయత్ ॥ ౧౦ ॥ అథరా
మః ప్రసన్నాత్మా సౌమిత్రిమిదమబ్రవీత్ । భూయ ఏవ తు గచ్ఛ త్వం కార్యిణః ప్రవిచారయ ॥ ౧౧ ॥ సమ్యక్ప్రణీతయా నీ
త్యా నాధర్మో విద్యతే క్వచిత్ । తస్మాద్రాజభయాత్సర్వే రక్షంతీవ పరస్పరం ॥ ౧౨ ॥ బాణా ఇవ మయా ముక్తా ఇహ రక్షం
తి మే ప్రజాః । తథాపి త్వం మహాబాహో ప్రజారక్షస్వ తత్పరః ॥ ౧౩ ॥ ఏవముక్తస్తు సౌమిత్రిర్నిర్జగామ నృపాలయాత్
అపశ్యద్ద్వారదేశే వై శ్వానం తావదవస్థితం ॥ ౧౪ ॥ తమేవం వీక్షమాణం వై విక్రోశంతం ముహుర్ముహుః । దృష్ట్వాథ లక్ష్మ
ణస్తం వై పప్రచ్ఛాథ సవీర్యవాన్ ॥ ౧౫ ॥ కిం తే కార్యం మహాభాగ బ్రూహి విస్రబ్ధమానసః ॥ ౧౫½ ॥ లక్ష్మణస్య వచః శ్రు
త్వా సారమేయో౽భ్యభాషత ॥ ౧౬ ॥ సర్వభూతశరణ్యాయ రామాయాక్లిష్టకర్మణే । భయేష్వభయదాత్రే చ తస్మై వక్తుం
సముత్సహే ॥ ౧౭ ॥ ఏతచ్ఛ్రుత్వా తు వచనం సారమేయస్య లక్ష్మణః । రాఘవాయ తదాఖ్యాతుం ప్రవివేశాలయం శుభం ॥
౧౮ ॥ నివేద్య రామస్య పునర్నిర్జగామ నృపాలయాత్ । వక్తవ్యం యది తే కించిత్తత్త్వం బ్రూహి నృపాయ వై ॥ ౧౯ ॥ ల
క్ష్మణస్య వచశ్శ్రుత్వా సారమేయో౽భ్యభాషత ॥ ౧౯½ ॥ దేవాగారే నృపాగారే ద్విజవేశ్మసు వై తథా । వహ్నిశ్శతక్రతు
శ్చైవ సూర్యో వాయుశ్చ తిష్ఠతి ॥ ౨౦½ ॥ నాత్ర యోగ్యాస్తు సౌమిత్రే యోనీనామధమా వయమ్ । ప్రవేష్టుం నాత్ర శక్యో
మో ధర్మో విగ్రహవాన్నృపః ॥ ౨౧½ ॥ సత్యవాదీ రణపటుస్సర్వభూతహితే రతః । షాడ్గుణ్యస్య పదం వేత్తి నీతికర్తా స
రాఘవః ॥ ౨౨½ ॥ సర్వజ్ఞస్సర్వదర్శీ చ రామో రమయతాం వరః । స సోమస్స చ మృత్యుశ్చ స యమో ధనదస్తథా ॥ వహ్ని
శ్శతక్రతుశ్చైవ సూర్యో వై వరుణస్తథా ॥ ౨౪ ॥ తస్య త్వం బ్రూహి సౌమిత్రే ప్రజాపాలస్స రాఘవః । అనాజ్ఞప్తస్తు సౌ
మిత్రే ప్రవేష్టుం నేచ్ఛయామ్యహమ్ ॥ ౨౫ ॥ ఆనృశంస్యాన్మహాభాగః ప్రవివేశ మహాద్యుతిః । నృపాలయం ప్రవిశ్యాథ లక్ష్మ
ణో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౨౬ ॥ శ్రూయతాం మమ విజ్ఞాప్యం కౌసల్యానందవర్ధన । యన్మయోక్తం మహాబాహో తవ శాస
నజం విభో ॥ ౨౭ ॥ శ్వా వై తే తిష్ఠతి ద్వారి కార్యార్థీ సముపాగతః ॥ ౨౭½ ॥ లక్ష్మణస్య వచశ్శ్రుత్వా రామో వచనమబ్రవీ
త్ । సంప్రవేశయ వై క్షిప్రం కార్యార్థీ యో౽త్ర తిష్ఠతి ॥ ౨౮½ ॥ ఇత్యుత్తర శ్రీరామాయణే - అధికపాఠే ప్రథమస్సర్గః *

శ్రుత్వా రామస్య వచనం లక్ష్మణస్త్వరితస్తదా । శ్వానమాహూయ మతిమాన్ రాఘవాయ న్య
వేదయత్ ॥ ౧ ॥ దృష్ట్వా సమాగతం శ్వానం రామో వచనమబ్రవీత్ । వివక్షితార్థం మే బ్రూహి సారమేయ న తే భ
యమ్ ॥ ౨ ॥ అథాపశ్యత తత్రస్థం రామం శ్వా భిన్నమస్తకః । రాజా సుప్తేషు జాగర్తి రాజా పాలయతి ప్రజాః ॥ ౩ ॥ రా
జా కర్తా చ గోప్తా చ సర్వస్య జగతః పితా । రాజా కాలో యుగం చైవ రాజా సర్వమిదం జగత్ ॥ ౪ ॥ నీత్యా సునీతయా రాజా ధ
ర్మం రక్షతి రక్షితా । యదా న పాలయేద్రాజా క్షిప్రం నశ్యంతి వై ప్రజాః ॥ ౫ ॥ ధారణాద్ధర్మమిత్యాహుర్ధర్మేణ విధృతాః
ప్రజాః । యస్మాద్ధారయతే సర్వం త్రైలోక్యం సచరాచరమ్ ॥ ౬ ॥ దారణాద్విద్విషాం చైవ ధర్మేణారంజయన్ ప్రజాః ।
తస్మాద్ధారణమిత్యుక్తం స ధర్మ ఇతి నిశ్చయః ॥ ౭ ॥ ఏష రాజన్ పరో ధర్మః ఫలవాన్ ప్రేత్య రాఘవ । నహి ధర్మాద్భవే
త్కించిద్దుష్ప్రాపమితి మే మతిః ॥ ౮ ॥ దానం దయా సతాం పూజా వ్యవహారేషు చార్జవమ్ । ఏష రామ పరో ధర్మో రక్షణాత్ప్రే
త్య చేహ చ ॥ ౯ ॥ త్వం ప్రమాణం ప్రమాణానామసి రాఘవ సువ్రత । విదితశ్చైవ తే ధర్మస్సద్భిరాచరితస్తు వై ॥ ౧౦ ॥ ధర్మా
ణాం త్వం పరం ధామ గుణానాం సాగరోపమః । అజ్ఞానాచ్చ మయా రాజన్నుక్తస్త్వం రాజసత్తమ ॥ ౧౧ ॥ ప్రసాదయామి శి
రసా న త్వం క్రోద్ధుమిహార్హసి । శునశ్చ వచనం శ్రుత్వా రాఘవో వాక్యమబ్రవీత్ ॥ ౧౨ ॥ కిం తే కార్యం కరోమ్యద్య బ్రూ
హి విస్రబ్ధమానసః । రామస్య వచనం శ్రుత్వా సారమేయో౽బ్రవీదిదమ్ ॥ ౧౩ ॥ ధర్మేణ రాష్ట్రం విందేత ధర్మేణైవానుపా

లయేత్ । ధర్మాచ్ఛరణ్యతాంయాతి రాజా సర్వభయాపహః ॥ ౧౪ ॥ ఇదం విజ్ఞాయ యత్కృత్యం శ్రూయతాం మమ రా
ఘవ । భిక్షుస్సర్వార్థసిద్ధశ్చ బ్రాహ్మణావసథే వసన్ ॥ ౧౫ ॥ తేన దత్తః ప్రహారో మే నిష్కారణమనాగసః । ఏతచ్ఛ్రుత్వా
తు రామేణ ద్వాస్థస్సంప్రేషితస్తదా ॥ ౧౬ ॥ ఆనీతశ్చ ద్విజస్తేన సర్వసిద్ధార్థకోవిదః । అథ ద్విజవరస్తత్ర రామం దృష్ట్వా
మహాద్యుతిః ॥ ౧౭ ॥ కిం తే కార్యం మయా రామ తద్బ్రూహి త్వం మమానఘ । ఏవముక్తస్తు విప్రేణ రామో వచనమబ్రవీత్
౧౮ ॥ త్వయా దత్తః ప్రహారోయం సారమేయస్య వై ద్విజ । కిం తవాపకృతం విప్ర దండేనాభిహతో యతః ॥ ౧౯ ॥ క్రోధః
ప్రాణహరశ్శత్రుః క్రోధో మిత్రముఖో రిపుః । క్రోధో హ్యసిర్మహాతీక్ష్ణస్సర్వం క్రోధోపకర్షతి ॥ ౨౦ ॥ తపతే యజతే చై
వ యచ్చ దానం ప్రయచ్ఛతి । క్రోధేన వై సంహరతి తస్మాత్ క్రోధం విసర్జయేత్ ॥ ౨౧ ॥ ఇంద్రియాణాం ప్రదుష్టానాం
హయానామివ ధావతామ్ । కుర్వీత ధృత్యా సారథ్యం సంహృత్యేంద్రియగోచరమ్ ॥ ౨౨ ॥ మనసా కర్మణా వాచా చక్షుషా చ
సమాచరేత్ । శ్రేయో లోకస్య చరతో న ద్వేష్టి న చ లిప్యతే ॥ ౨౩ ॥ న తత్కుర్యాదసిస్తీక్ష్ణస్సర్పో వా వ్యాహతస్తథా । అరి
ర్వా నిత్యసంక్రుద్ధో యథాత్మా దురనుష్ఠితః ॥ ౨౪ ॥ వినీతవినయస్యాపి ప్రకృతిర్న విధీయతే । ప్రకృతిం గూహమానస్య నిశ్చ
యే ప్రకృతిర్ధ్రువమ్ ॥ ౨౫ ॥ ఏవముక్తస్స విప్రో వై రామేణాక్లిష్టకర్మణా । ద్విజస్సర్వార్థసిద్ధస్తు అబ్రవీద్రామసన్నిధౌ ॥
౨౬ ॥ మయా దత్తః ప్రహారోయం క్రోధేనావిష్టచేతసా । భిక్షార్థమటమానేన కాలే విగతభైక్షుకే ॥ ౨౭ ॥
రథ్యాస్థితస్త్వయం శ్వా వై గచ్ఛ గచ్ఛేతి భాషితః । అథ స్వైరేణ గచ్ఛంస్తు రథ్యాంతే విషమం స్థితః ॥ ౨౮ ॥ క్రోధేన క్షుధయా
విష్టస్తద్దత్తో హ్యస్య రాఘవ । ప్రహారో రాజరాజేంద్ర శాధి మామపరాధినమ్ । త్వయా శస్తస్య రాజేంద్ర నాస్తి మే నరకాద్భ
యమ్ ॥ ౨౯ ॥ అథ రామేణ సంపృష్టాస్సర్వ ఏవ సభాసదః । కిం కార్యమస్య వై బ్రూత దండో వై కోస్య పాత్యతామ్ ॥ ౩౦ ॥ స
మ్యక్ప్రణిహితే దండే ప్రజా భవతి రక్షితా । భృగ్వంగిరసకుత్సాద్యా వసిష్ఠశ్చ సకాశ్యపః ॥ ౩౧ ॥ ధర్మపాలకముఖ్యాశ్చ స
చివా నైగమాస్తథా । ఏతే చాన్యే చ బహవః పండితాస్తత్ర సంగతాః ॥ ౩౨ ॥ అవధ్యో బ్రాహ్మణో దండైరితి శాస్త్ర
విదో విదుః । బ్రువతే రాఘవం సర్వే రాజధర్మేషు నిష్ఠితాః ॥ ౩౩ ॥ అథ తే మునయస్సర్వే రామమేవాబ్రువంస్తదా । రాజా
శాస్తా హి సర్వస్య త్వం విశేషేణ రాఘవ ॥ ౩౪ ॥ త్రైలోక్యస్య భవాంచ్ఛాస్తా దేవో విష్ణుస్సనాతనః । ఏవముక్తే తు తైస్సర్వైః
శ్వా వై వచనమబ్రవీత్ ॥ ౩౫ ॥ యది తుష్టోసి మే రామ యది దేయో వరో మమ । ప్రతిజ్ఞాతం త్వయా వీర కిం కరోమీతి విశ్రు
తమ్ ॥ ౩౬ ॥ ప్రయచ్ఛ బ్రాహ్మణస్యాస్య కౌలపత్యం నరాధిప । కాలంజరే మహారాజ కౌలపత్యం ప్రదీయతామ్ ॥ ౩౭ ॥ ఏత
చ్ఛ్రుత్వా తు రామేణ కౌలపత్యేభిషేచితః । ప్రయయౌ బ్రాహ్మణో హృష్టో గజస్కంధేన సోర్చితః ॥ ౩౮ ॥ అథ తే రామస
చివాః స్మయమానా వచోబ్రువన్ । వరోయం దత్త ఏతస్య నాయం శాపో మహాద్యుతే ॥ ౩౯ ॥ ఏవముక్తస్తు సచివై రామో వచన
మబ్రవీత్ । న యూయం నీతితత్త్వజ్ఞాః శ్వా వై జానాతి కారణమ్ ॥ ౪౦ ॥ అథ పృష్టస్తు రామేణ సారమేయోబ్రవీదిదమ్ । అహం
కులపతిస్తత్ర వ్యాసం శిష్టాన్నభోజనః ॥ ౪౧ ॥ దేవద్విజాతిపూజాయాం దాసీదాసేషు రాఘవ । సంవిభాగీ శుభరతిర్దేవద్ర
వ్యస్య రక్షితా ॥ ౪౨ ॥ వినీతశ్శీలసంపన్నస్సర్వసత్త్వహితే రతః । సోహం ప్రాప్త ఇమాం ఘోరామవస్థామధమాం గతిమ్ ॥
౪౩ ॥ ఏవం క్రోధాన్వితో విప్రస్త్యక్తధర్మాహితే రతః । క్రుద్ధో నృశంసః పరుష అవిద్వాంశ్చాప్యధార్మికః ॥ ౪౪ ॥ కు
లాని పాతయత్యేవ సప్త సప్త చ రాఘవ । తస్మాత్సర్వాస్వవస్థాసు కౌలపత్యం న కారయేత్ ॥ ౪౫ ॥ యమిచ్ఛేన్నరకం నేతుం స
పుత్రపశుబాంధవమ్ । దేవేష్వధిష్ఠితం కుర్యాద్గోషు చ బ్రాహ్మణేషు చ ॥ ౪౬ ॥ బ్రహ్మస్వం దేవతాద్రవ్యం స్త్రీణాం బా
లధనం చ యత్ । దత్తం హరతి యో భూయ ఇష్టైస్సహ వినశ్యతి ॥ ౪౭ ॥ బ్రాహ్మణద్రవ్యమాదత్తే దేవానాం చైవ రాఘవ ।
సద్యః పతతి ఘోరే వై నరకే వీచిసంజ్ఞితే ॥ ౪౮ ॥ మనసాపి హి దేవస్వం బ్రహ్మస్వం చ హరేత్తు యః । నిరయాన్నిరయం చైవ
పతత్యేవ నరాధమః ॥ ౪౯ ॥ తచ్ఛ్రుత్వా వచనం రామో విస్మయోత్ఫుల్లలోచనః । శ్వాప్యగచ్ఛన్మహాతేజా యత ఏవాగత
స్తతః ॥ ౫౦ ॥ మనస్వీ పూర్వజాత్యా స జాతిమాత్రోపదూషితః । వారాణస్యాం మహాభాగః ప్రాయం చోపవివేశ హ ॥
౫౧ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - అధికపాఠే - ద్వితీయస్సర్గః ....*

అథతస్మిన్వనోద్దేశే రమ్యేపాదపశోభితే। నదీకీర్ణే గిరిచరే కోకిలానేకకూజితే॥ ౧॥ సింహవ్యాఘ్రసమాకీర్ణే
నానాద్విజగణావృతే। గృధ్రోలూకౌ ప్రహరతో బహువర్షగణానపి॥ ౨॥ అథోలూకస్యభవనం గృధ్రః పాపవినిశ్చయః ।
మమేదమితికృత్వా సౌకలహం తేనచాకరోత్ ॥ ౩ ॥ రాజా సర్వస్యలోకస్య రామో రాజీవలోచనః । తంప్రపద్యావ
హే శీఘ్రంయస్యైతద్భవనం భవేత్ ॥ ౪॥ ఇతికృత్వా మతింతౌతు నిశ్చయార్థం సునిశ్చితామ్ । గృధ్రోలూకౌ ప్రపద్యే
తాంకోపావిష్టౌ హ్యమర్షితౌ ॥ ౫ ॥ రామంప్రపద్యతౌ శీఘ్రం కలివ్యాకులచేతసౌ। తౌపరస్పరవిద్వేషాత్స్పృశతశ్చ
రణే తదా ॥ ౬ ॥ అథదృష్ట్వా నరేంద్రంతం గృధ్రో వచనమబ్రవీత్ । సురాణామసురాణాంచ ప్రధానస్త్వం మతో మ
మ ॥ ౭ ॥ బృహస్పతేశ్చ శుక్రాచ్చ విశిష్టోసి మహాద్యుతే। పరావరజ్ఞో భూతానాం కాంత్యా చంద్ర ఇవాపరః ॥౮॥ దుర్నిరీ
క్ష్యో యథా సూర్యో హిమవాంశ్చైవ గౌరవే । సాగరశ్చాపి గాంభీర్యే లోకపాలో యమో హ్యసి॥ ౯॥ క్షాంత్యా ధరణ్యా
తుల్యోసి శీఘ్రత్వే హ్యనిలోపమః। గురుస్త్వం సర్వసంపన్నః కీర్తియుక్తశ్చ రాఘవ॥ ౧౦॥ అమర్షీ దుర్జయో జేతా
సర్వాస్త్రవిధిపారగః । శృణుష్వ మమ వై రామ విజ్ఞాప్యం నరపుంగవ॥ ౧౧॥ మమాలయం పూర్వకృతం బాహువీర్యేణ
రాఘవ। ఉలూకో హరతే రాజంస్తత్ర త్వం త్రాతుమర్హసి॥ ౧౨॥ ఏవముక్తేతు గృధ్రేణ ఉలూకో వాక్యమబ్రవీత్ ।
సోమాచ్ఛతక్రతోస్సూర్యాద్ధనదాద్వాయమాత్తదా॥ ౧౩॥ జాయతే వై నృపో రామ కించిద్భవతి మానుషః । త్వంతు ధర్మ
మయో దేవో నారాయణ ఇవాపరః ॥౧౪ ॥ యాచ తే సౌమ్యతా రాజంత్సమ్యక్ప్రణిహితా విభో। సమంచరసి చాన్విష్య
తేన సోమాంశకో భవాన్ ॥ ౧౫ ॥ క్రోధే దండే ప్రజానాథ దానే పాపభయాపహః। దాతా హర్తాహి గోప్తాసి తేనేం
ద్ర ఇవనో భవాన్॥ ౧౬ ॥ అధృష్యస్సర్వభూతేషు తేజసా చానలోపమః । అభీక్ష్ణం తపసే లోకాంస్తేన భాస్కరసన్ని
భః॥ ౧౭॥ సాక్షాద్విత్తేశతుల్యోసి అథవా ధనదాధికః। విత్తేశస్యైవ పద్మా శ్రీర్నిత్యం తే రాజసత్తమ॥ ౧౮॥ ధనదస్యతు
కోపేన ధనదస్తేన నో భవాన్। సమస్సర్వేషు భూతేషు స్థావరేషు చరేషు చ॥౧౯॥ శత్రౌ మిత్రే చ తే దృష్టిస్సమతాం యా
తి రాఘవ । ధర్మేణ శాసనం నిత్యం వ్యవహారే విధిక్రమాత్ ॥ ౨౦॥ యస్యరుష్యసి వై రామ తస్య మృత్యుర్విధావతి । నీయ
సే తేన వై రామ యమ ఇత్యతివిక్రమః॥ ౨౧ ॥ యశ్చైష మానుషో భావో భవతో నృపసత్తమ । ఆనృశంస్యపరో రామ
జాతి త్వేషు తు మాన్వితః॥ ౨౨॥ దుర్బలస్య త్వనాథస్య రాజా భవతి వై బలం । అచక్షుషాం త్వం చక్షురగతేస్స్గతిర్భ
వాన్॥ ౨౩॥ అస్మాకమపి నాథస్త్వం శ్రూయతాం మమ ధార్మిక । మమాలయం ప్రవిష్టస్తు గృధ్రో మాం బాధతే నృప ॥
౨౪ ॥ త్వం హి దేవమనుష్యేషు శాస్తా వై నరపుంగవ। ఏతచ్ఛ్రుత్వాతు వై రామస్సచివానాహ్వయత్స్వయం ॥ ౨౫ ॥
ధృష్టిర్జయంతో విజయస్సిద్ధార్థో రాష్ట్రవర్ధనః । అశోకో ధర్మపాలశ్చ సచివస్సుమహాబలః॥ ౨౬॥ ఏతే రామస్య సచివా
రాజ్ఞో దశరథస్య చ। నీతియుక్తా మహాత్మానస్సర్వశాస్త్రవిశారదాః॥ ౨౭॥ ప్రీతిమంతః కులీనాశ్చ నయే మంత్రే చ కోవిదాః।
తానాహూయ స ధర్మాత్మా పుష్పకాదవతీర్య చ॥ ౨౮॥ గృధ్రోలూకవివాదం తం పృచ్ఛతి స్మ రఘూత్తమః। కతివర్షాణి వై
గృధ్ర తవాయం నిలయః కృతః॥ ౨౯ ॥ ఏతన్మే కారణం బ్రూహి యది జానాసి తత్త్వతః। ఏతచ్ఛ్రుత్వాతు వై గృధ్రో భాషతే రా
ఘవం సతం॥ ౩౦॥ ఇయం వసుమతీ రామ మనుష్యైః పరితో యదా । ఉత్థితైరావృతా సర్వా తదా ప్రభృతి మే గృహం ॥
౩౧॥ ఉలూకశ్చాబ్రవీద్రామం పాదపైరుపశోభితా। యదేయం పృథివీ రాజంస్తదా ప్రభృతి మే గృహం ॥ ౩౨ ॥ ఏత
చ్ఛ్రుత్వాతు రామో వై సభాసద ఉవాచ హ ॥ ౩౩॥ న సా సభా యత్ర న సంతి వృద్ధా న తే వృద్ధా యే న వదంతి ధర్మం । నా
సౌ ధర్మో యత్ర న సత్యమస్తి న తత్సత్యం యచ్ఛలేనానువిద్ధం ॥ మెతుసభ్యాస్సదాజ్ఞాత్వా తూష్ణీం ధ్యాయంత ఆసతే॥
౩౪॥ యథా ప్రాప్తం న బ్రువతే తే సర్వే నృతవాదినః । జానన్నవాబ్రవీత్ప్రశ్నాన్కామాత్క్రోధాద్భయాత్తథా ॥
౩౫॥ సహస్రం వారుణాన్పాశానాత్మని ప్రతిముంచతి। తేషాం సంవత్సరే పూర్ణే పాశ ఏకః ప్రముచ్యతే॥ ౩౬॥ తస్మాత్స
త్యేన వక్తవ్యం జానతా సత్యమంజసా। ఏతచ్ఛ్రుత్వాతు సచివా రామమేవాబ్రువంస్తదా॥ ౩౭ ॥ ఉలూకశ్శోభతే రా
జన్నతు గృధ్రో మహామతే। త్వం ప్రమాణం మహారాజ రాజా హి పరమా గతిః॥ ౩౮॥ రాజమూలాః ప్రజాస్సర్వా రాజా

ధర్మస్సనాతనః। శాస్తా న్నృణాంనృపోయేషాం తేనగచ్ఛంతిదుర్గతిం ॥౩౯॥ వైవస్వతేనముక్తాస్తుభవంతిపురుషోత్త
మాః। సచివానాంవచశ్శ్రుత్వా రామోవచనమబ్రవీత్ ॥౪౦॥ శ్రూయతామభిధాస్యామిపురాణేయదుదాహృతం।ద్యౌ
స్సచంద్రార్కనక్షత్రాసపర్వతమహావనా॥ ౪౧॥ సలిలార్ణవసంపూర్ణం త్రైలోక్యంసచరాచరం।ఏకఏవతదాహ్య
సీద్యుక్తో మేరురివాపరః॥ ౪౨॥ పురాభూస్సహలక్ష్మ్యా చవిష్ణోర్జఠరమావిశత్। తన్నిగృహ్యమహాతేజాఃప్రవిశ్య సలి
లార్ణవం॥ ౪౩॥ సుష్వాపదేవోభూతాత్మాబహూన్వర్షగణానపి। విష్ణౌసుప్తేతదాబ్రహ్మావివేశజఠరంతతః॥౪౪॥రు
ద్ధస్రోతంతుతంజ్ఞాత్వామహాయోగీసమావిశత్। నాభ్యాంవిష్ణోస్సముత్పన్నేపద్మే హేమవిభూషితే॥౪౫॥సతునిర్గమ్య
వై బ్రహ్మాయోగీభూత్వామహాప్రభుః।సిసృక్షుఃపృథివీంవాయుంపర్వతాంశ్చమహీరుహాన్ ॥ ౪౬॥ తదంతరేప్రజాస్స
ర్వాస్సమనుష్యసరీసృపాః। జరాయుజాండజాస్సర్వాస్ససర్జసమహాతపాః॥ ౪౭॥ తత్రశ్రోత్రమలోత్పన్నౌకై
టభోమధునాసహ। దానవౌతౌమహావీర్యౌఘోరరూపౌదురాసదౌ॥౪౮॥ దృష్ట్వాప్రజాపతింతత్రక్రోధావిష్టౌబభూ
వతుః। వేగేనమహతాతత్రస్వయంభువమధావతాం॥ ౪౯॥ దృష్ట్వాస్వయంభువాముక్తో రావో వై వికృతస్తదా। తేనశ
బ్దేనసంప్రాప్తోదానవౌహరిణాసహ॥ ౫౦॥ అథచక్రప్రహారేణసూదితౌమధుకైటభౌ। మేదసాప్లావితాసర్వాపృథివీ
చసమంతతః ॥ ౫౧॥ భూయోవిశోధితాతేనహరిణాలోకధారిణా। శుద్ధాంవై మేదినీంతాంతువృక్షైస్సర్వామపూర
యత్ ॥౫౨॥ ఓషధ్యస్సర్వసస్యానినిష్పద్యంతపృథగ్విధాః। మేదోగంధాతుధరణీ మేదినీత్యభిసంజ్ఞితా॥౫౩॥ తస్మాన్న
గృధ్రస్యగృహముహూకస్యేతిమేమతిః। తస్మాద్గృధ్రస్తుదండ్యో వై పాపోహర్తాపరాలయం॥ ౫౪॥పీడాంకరోతిపాపా
త్మాదుర్వినీతోమహానయమ్।అథాశరీరిణీవాణీఅంతరిక్షాత్ప్రబోధనీ॥౫౫ ॥మావధీరాశుగృధ్రంతంపూర్వదగ్ధంతపోబ
లాత్ ।కాలగౌతమదగ్ధోయంప్రజానాథోథనేశ్వర॥౫౬॥ బ్రహ్మదత్తేతినామ్నైషశూరస్సత్యవ్రతశ్శుచిః। గృహంతస్యా
గతోవిప్రోభోజనంప్రతిమార్గతః॥౫౭॥సాగ్రంవర్షశతంచైవభోక్తవ్యంనృపసత్తమ। బ్రహ్మదత్తస్సవైతస్యపాద్యమ
ర్ఘ్యంస్వయంనృపః॥౫౮॥హారంచైవాకరోత్తస్యభోజనార్థంమహాద్యుతేః।మాంసమస్త్యభవత్తత్రఆహారేతుమహా
త్మనః॥౫౯॥అథక్రుద్ధేనమునినాశాపోదత్తోస్యదారుణః। గృధ్రస్త్వంభవవై రాజన్మామైనంహ్యథసోబ్రవీత్ ॥ ౬౦ ॥
ఉత్పత్స్యతికులేరాజ్ఞాం రామోనామమహాయశాః। ఇక్ష్వాకూణాంమహాభాగోరాజారాజీవలోచనః॥౬౧॥ తేనస్పృ
ష్టోవిపాపస్త్వంభవితానరపుంగవ।స్పృష్టోరామేణతచ్ఛ్రుత్వానరేంద్రఃపృథివీపతిః ॥౬౨॥గృధ్రత్వంత్యక్తవాన్రాజా
దివ్యగంధానులేపనః।పురుషోగృధ్రరూపోభూదువాచేదంచరాఘవమ్,౬౩,సాధురాఘవధర్మజ్ఞత్వత్ప్రసాదాదహంవి
భో।విముక్తోనరకాద్ఘోరాచ్ఛాపస్యాంతఃకృతస్త్వయా॥౬౪॥ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-అధికపాఠే-తృతీయస్సర్గః***

అధికపాఠస్సమాప్తః

తయోస్సంవదతోరేవంరామలక్ష్మణయోస్తదా। వాసంతికీనిశాప్రాప్తాన శీతానచఘర్మదా ॥౧॥ తతఃప్రభా
తేవిమలేకృతపౌర్వాహ్ణికక్రియః। అభిచక్రామకాకుత్స్థోదర్శనంపౌరకార్యవిత్ ॥ ౨ ॥ తతస్సుమంత్రస్త్వాగమ్యరా
ఘవంవాక్యమబ్రవీత్।ఏతేప్రతిహతారాజన్ద్వారితిష్ఠంతితాపసాః ॥౩ ॥ భార్గవచ్యవనంచైవపురస్కృత్యమహర్ష
యః।దర్శనంతేమహారాజ్ఞ శ్చోదయంతికృతత్వరాః ॥౪॥ప్రీయమాణానరవ్యాఘ్రయమునాతీరవాసినః॥౫॥తస్యతద్వ
చనంశ్రుత్వారామఃప్రోవాచధర్మవిత్॥ ప్రవేశ్యంతాంమహాభాగాభార్గవప్రముఖాద్విజాః ॥౬॥ రాజ్ఞస్త్వాజ్ఞాం

తయోరిత్యాది॥వాసంతికీవసంతేభవా-ఏవంప్రతిదివసంసంవదతోర్ధర్మసంవాదంకుర్వతోః।తత్పూర్వకంప్రజా
రక్షణంకుర్వతోరితిశేషః-వాసంతికీనిశాప్రాప్తేతి-కాలాంతరఇతి శేషః- ఏతేనవసంతేసమానీతా దేవీపునర్వసంతేత్య
క్తేతిసూచయతి-ఇదంచకాలవచనంఋషికార్యోచితత్వప్రదర్శనార్థం ॥ ౨॥ తతఇతి॥ ద్వారిప్రతిహతానిరుద్ధాఇత్యర్థః॥
౩ ॥ భార్గవేతి ॥ భృగోర్గోత్రాపత్యంభార్గవః సచాసౌచ్యవనశ్చేతం - మహారాజ్ఞః మహారాజస్యదర్శనంప్రతి -
అస్మదాదీన్ చోదయంతి ప్రేరయంతి॥ దర్శనంతేమహారాజ చోదయంతీతిచపాఠః॥ ౫ ॥తస్యేతి ॥ భార్గవప్రము

పురస్కృత్యద్వాఃస్థో మూర్ధ్నికృతాంజలిః॥ ప్రవేశయామాసతదాతాపసాంస్తుదురాసదాన్ ॥౬॥ శతంసమధికం తత్రదీప్యమానంస్వతేజసా॥ ప్రవిష్టంరాజభవనంతాపసానాంమహాత్మనామ్ ॥౭॥ తేద్విజాఃపూర్ణకలశైస్సర్వతీర్థాంబుసత్కృతైః॥ గృహీత్వాఫలమూలంచ రామస్యాభ్యాహరన్బహు ॥౮॥ ప్రతిగృహ్యతుతత్సర్వంరామఃప్రీతిపురస్కృతః ॥ తీర్థోదకానిసర్వాణిఫలానివివిధానిచ।ఉవాచచమహాబాహుస్సర్వానేవమహామునీన్ ॥ ఇమాన్యాసనముఖ్యానియథార్హముపవిశ్యతామ్ ॥౧౦॥ రామస్యభాషితంశ్రుత్వాసర్వఏవమహర్షయః ॥ బృసీషురుచిరాఖ్యాసునిషేదుఃకాంచనీషుతే ॥౧౧॥ ఉపవిష్టానృషీంస్తత్రదృష్ట్వాపరపురంజయః ॥ ప్రయతఃప్రాంజలిర్భూత్వారాఘవోవాక్యమబ్రవీత్ ॥౧౨॥ కిమాగమనకార్యంవఃకింకరోమిసమాహితః। ఆజ్ఞాప్యోహంమహర్షీణాంసర్వకామకరస్సుఖమ్॥ ఇదంరాజ్యంచసకలంజీవితంచహృదిస్థితమ్॥ సర్వమేతద్ద్విజార్థంమేసత్యమేతద్బ్రవీమివః॥౧౪॥తస్యతద్వచనంశ్రుత్వాసాధుకారోమహానభూత్॥ ఋషీణాముగ్రతపసాంయమునాతీరవాసినామ్ ॥౧౫॥ ఊచుశ్చతేమహాత్మానోహర్షేణమహతావృతాః ॥ ఉపపన్నంనరశ్రేష్ఠతవైవభువినాన్యతః ॥౧౬॥ బహవఃపార్థివారాజన్నతిక్రాంతామహాబలాః ॥ కార్యస్యగౌరవంమత్వాప్రతిజ్ఞాంనాభ్యరోచయన్॥౧౭॥ త్వయాపునర్బ్రాహ్మణగౌరవాదియంకృతాప్రతిజ్ఞాహ్యనవేక్ష్యకారణం॥ తతశ్చకర్తాహ్యసినాత్రసంశయోమహాభయాత్త్రాతుమృషీంస్త్వమర్హసి ॥౧౮॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-షష్టితమస్సర్గః ✻............✻ఏవంబ్రువద్భిరృషిభిఃకాకుత్స్థోవాక్యమబ్రవీత్। కింకార్యంబ్రూతమునయోభయంతావదపైతువః ॥౧॥ తథాబ్రువతికాకుత్స్థేభార్గవోవాక్యమబ్రవీత్। భయానాంశృణుయన్మూలం దేశస్యచనరేశ్వర॥ ౨॥ పూర్వంకృతయుగేరాజన్దైతేయస్సుమహాబలః। లోలాపుత్రోభవజ్జ్యేష్ఠోమధుర్నామమహాసురః॥ బ్రహ్మణ్యశ్చశరణ్యశ్చబుద్ధ్యాచపరినిష్ఠితః। సురైశ్చపరమోదారైః ప్రీతిస్తస్యాతులాభవత్॥ ౪॥ సమధుర్వీర్యసంపన్నోధర్మేచసుసమాహితః। బహువర్షసహస్రాణిరుద్రప్రీత్యాకరోత్తపః॥ ౫॥ రుద్రఃప్రీతోభవత్తస్మైవరందాతుంయయాచసః। బహుమానాచ్చరుద్రేణదత్తస్తస్యాద్భుతోవరః॥౬॥శూలంశూలాద్వినిష్కృష్యమహావీర్యంమహాప్రభం।దదౌమహాత్మాసుప్రీతోవాక్యంచైతదువాచహ॥ ౭॥ త్వయాయమతులోధర్మోమత్ప్రసాదకరఃకృతః। ప్రీత్యాపరమయాయుక్తోదదామ్యాయుధముత్తమం॥ ౮॥యావత్సురైశ్చవిప్రైశ్చనవిరుధ్యేర్మహాసుర।తావచ్ఛూలంతవేదంస్యాదన్యథానాశమేష్యతి॥ ౯ ॥ యశ్చత్వామభియుంజీతయుద్ధాయవిగతజ్వరః । తంశూలోభస్మసాత్కృత్వాపునరేష్యతితేకరం॥ ౧౦॥ ఏవంరుద్రాద్వరంలబ్ధ్వాభూయఏవమహాసురః। ప్రణిపత్యమహాదేవంవాక్యమేతదువాచహ॥ ౧౧॥ భగవన్మమవంశస్యశూలమేతదనుత్తమం।భవేత్తుసతతందేవసురాణామీశ్వరోహ్యసి॥ ౧౨॥తంబ్రువాణంమధుందేవస్సర్వభూతపతిశ్శివః। ప్రత్యువాచమహాతేజానైతదేవంభవిష్యతి॥ ౧౩ ॥ మాభూత్తేవిఫలావాణీమత్ప్రసాదకృతాశుభా । భవతఃపుత్రమేకంతుశూలమేతద్గమిష్యతే॥౧౪॥యావత్కరస్థశ్శూలోయంభవిష్యతిసుతస్యతే॥ అవధ్యస్సర్వభూతానాంశూలహస్తోభవిష్యతి ॥ ౧౫॥ ఏవంమధుర్వరంలబ్ధ్వాదేవాత్సుమహదద్భుతం।భవనంసోసురశ్రేష్ఠఃకారయామాససుప్రభమ్॥ ౧౬॥ తస్యపత్నీమహాభాగాప్రియాకుంభీనసీతియా।విశ్వావసోరపత్యంసాహ్యనలాయాం

ఖాః చ్యవనప్రముఖాః ॥ ౬ ॥ శతమితి॥సమధికంఅధికసహితం ॥ ౧౨ ॥ కిమితి ॥ కింకరోమికింకుర్యాం - సర్వకామకరః-సర్వాభీష్టసాధకః॥౧౪॥తస్యేతి॥ సాధుకారఃసాధ్వితిసంభావణం॥౧౫॥ఊచురితి॥నాన్యతఃనాన్యస్య ॥౧౬॥ బహవఇతి॥కార్యస్యగౌరవంమత్వాతతః పూర్వంకరిష్యామీతిప్రతిజ్ఞాంనాభ్యరోచయన్నకుర్వంతి - అశక్యనియోగాపత్తిభయాదితిశేషః॥౧౮॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే - శ్రీరామాయణభూషణెమణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- షష్టితమస్సర్గః.......................................✻

ఏవమిత్యాది।౨॥పూర్వమితి॥లోలాయాఃపుత్రో లోలాపుత్రః॥౬॥శూలమితి॥ శూలాచ్ఛూలంనిష్కృష్యేతిస్వశూలాచ్ఛక్తిమాకృష్య-సృష్ట్వేత్యర్థః॥౮॥యావదితి॥నాశమదర్శనం॥ ౧౩ ॥మేతి॥ మత్ప్రసాదకృతామత్ప్రసాదజసంతోషజనితేత్యర్థః॥౧౬॥తస్యేతి ॥ కుంభీనసీమాల్యవత్పుత్ర్యాఃఅనలాయాస్సుతారావణస్వసా పూర్వం మధునా

మహాప్రభా॥ ౧౭॥ తస్యాః పుత్రో మహావీర్యో లవణో నామ దారుణః। బాల్యాత్ప్రభృతి దుష్టాత్మా పాపాన్యేవ సమాచరత్॥ ౧౮॥ తం పుత్రం దుర్వినీతం తు దృష్ట్వా క్రోధసమన్వితః। మధుస్స శోకమాపేదే న చైనం కించిదబ్రవీత్॥ ౧౯॥ స విహాయ త్విమం లోకం ప్రవిష్టో వరుణాలయమ్। శూలం నివేశ్య లవణే వరం తస్మై న్యవేదయత్॥ ౨౦॥ స ప్రభావేన శూలస్య దౌరాత్మ్యేనాత్మనస్తథా। సంతాపయతి లోకాంస్త్రీన్ విశేషేణ చ తాపసాన్॥ ౨౧॥ ఏవం ప్రభావో లవణశ్శూలం చైవ తథావిధం। శ్రుత్వా ప్రమాణం కాకుత్స్థ త్వం హి నః పరమా గతిః॥ ౨౨॥ బహవః పార్థివా రామ భయార్తైరృషిభిః పురా। అభయం యాచితా వీర త్రాతారం న చ విద్మహే॥ ౨౩॥ తే వయం రావణం శ్రుత్వా హతం సబలవాహనం। త్రాతారం విద్మహే తాత నాన్యం భువి నరాధిపం॥ ౨౪॥ తత్పరిత్రాతుమిచ్ఛామో లవణాద్భయపీడితాన్॥ ౨౪॥ ఇతి రామ నివేదితం తు తే భయజం కారణముత్థితం చ యత్। వినివారయితుం భవాన్ క్షమః కురు తం కామమహీనవిక్రమ॥ ౨౫॥ ఇతి ఏకషష్టితమస్సర్గః **

తథోక్తే తానృషీన్ రామః ప్రత్యువాచ కృతాంజలిః। కిమాహారః కిమాచారో లవణః క్వ చ వర్తతే॥ ౧॥ రాఘవస్య వచశ్శ్రుత్వా ఋషయస్సర్వ ఏవ తే। తతో నివేదయామాసుర్లవణో వవృధే యథా॥ ౨॥ ఆహారస్సర్వసత్త్వాని విశేషేణ చ తాపసాః। ఆచారో రౌద్రతా నిత్యం వాసో మధువనే తథా॥ ౩॥ హత్వా బహుసహస్రాణి సింహవ్యాఘ్రమృగద్విపాన్। మానుషాంశ్చైవ కురుతే నిత్యమాహారమాహ్నికం॥ ౪॥ తతోఽంతరాణి సత్త్వాని ఖాదతే స మహాబలః। సంహారే సమనుప్రాప్తే వ్యాదితాస్య ఇవాంతకః॥ ౫॥ తచ్ఛ్రుత్వా రాఘవో వాక్యమువాచ స మహామునీన్। ఘాతయిష్యామి తద్రక్షో హ్యపగచ్ఛతు వో భయం॥ ౬॥ ప్రతిజ్ఞాయ తథా తేషాం మునీనాముగ్రతేజసాం। స భ్రాతౄంస్సహితాంస్సర్వానువాచ రఘునందనః॥ ౭॥ కో హంతా లవణం వీరః కస్యాంశస్స విధీయతాం। భరతస్య మహాబాహోశ్శత్రుఘ్నస్య చ ధీమతః॥ ౮॥ రాఘవేణైవముక్తస్తు భరతో వాక్యమబ్రవీత్। అహమేనం వధిష్యామి మమాంశస్స విధీయతాం॥ ౯॥ భరతస్య వచశ్శ్రుత్వా ధైర్యశౌర్యసమన్వితం। లక్ష్మణావరజస్తస్థౌ హిత్వా సౌవర్ణమాసనం॥ ౧౦॥ శత్రుఘ్నస్త్వబ్రవీద్వాక్యం ప్రణిపత్య నరాధిపం। కృతకర్మా మహాబాహుర్మధ్యమో రఘునందనః॥ ౧౧॥ ఆర్యేణ హి పురా శూన్యా త్వయోధ్యా పరిపాలితా। సంతాపం హృది కృత్వా ఆర్యస్యాగమనం ప్రతి॥ దుఃఖాని చ బహూనీహ హ్యనుభూతాని పార్థివ। శయానో దుఃఖశయ్యాసు నందిగ్రామే వసత్పురా॥ ఫలమూలాశనో భూత్వా జటీ చీరధరస్తథా। అనుభూయేదృశం దుఃఖమేష రాఘవనందనః॥ ప్రేష్యే మయి స్థితే రాజన్న భూయః క్లేశమాప్నుయాత్॥ ౧౪॥ తథా బ్రువతి శత్రుఘ్నే రాఘవః పునరబ్రవీత్॥ ఏవం భవతు కాకుత్స్థ క్రియతాం మమ శాసనం॥ ౧౫॥ రాజ్యే త్వామభిషేక్ష్యామి మధోస్తు నగరే శుభే। నివేశయ మహాబాహో భరతం యద్యవేక్షసే॥ ౧౬॥ శూరస్త్వం కృతవిద్యశ్చ సమర్థశ్చ నివేశనే॥ ౧౭॥ యో హి శత్రుం సముత్పాట్య పార్థివస్య పునః క్షయే। న విధత్తే నృపం తత్ర నరకం స హి గచ్ఛతి॥ ౧౮॥ స త్వం హత్వా మధుసుతం లవణం పాపనిశ్చయం। రాజ్యం ప్రశాధి ధర్మేణ వాక్యం మే యద్యవేక్షసే॥ ౧౯॥ ఉత్తరం చ న వక్తవ్యం శూర వాక్యాంతరే మమ। బాలేన పూర్వజస్యాజ్ఞా కర్తవ్యా నాత్ర సంశయః॥ ౨౦॥ అభిషేకం చ కాకుత్స్థ ప్రతీచ్ఛస్వ మయోద్యతం। వసిష్ఠప్రముఖైర్విప్రైర్వి

హ్యా తేతి విభీషణేన రావణం ప్రత్యుక్తా- హిః ప్రసిద్ధా॥ ౧౯॥ స ఇతి॥ వరం న్యవేదయత్ - యావచ్ఛూలం తవ హస్తే తావదవధ్యత్వం తవేత్యేవంరూపం వరవృత్తాంతం॥ ౨౧॥ తీర్థీయం॥ త్వం ప్రమాణం- యథోచితకరణ ఇతి శేషః॥ ౨౫॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణే- మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- ఏకషష్టితమస్సర్గః **

అథ శత్రుఘ్నస్య లవణాసురవధార్థం ప్రేషణం॥ తథోక్త ఇత్యాది॥ ౧॥ రాఘవస్యేతి॥ యథా వవృధే యథాదృగాహారాదినా వర్ధతే స్మ- తథా నివేదయామాసుః॥ ౭॥ క ఇతి॥ కస్యాంశ ఇతి పృష్ట్వా స్వయమేవ నిశ్చినోతి- భరతస్యేతి॥ ౯॥ భరతస్యేతి॥ ఆసనం హిత్వా ఆసనాదుత్థాయేత్యర్థః॥ ౧౫॥ రాజ్య ఇతి॥ నివేశయ- అత్రైవ నగర ఇతి శేషః- అథవా- తత్రైవ తిష్ఠేతి భావః- అవేక్షసే- అక్లేశనీయత్వేనేతి శేషః॥ ౧౬॥ శూర ఇతి॥ నివేశనే- నూతననగరనిర్మాణ ఇత్యర్థః॥ ౧౭॥ మధోస్తు నగరే త్వామభిషేక్ష్యామీత్యత్ర హేతుమాహ॥ యో హీతి॥ నృపం తత్ర తేతి- ఉత్పాటితవంశనృపరాజ్య ఇత్యర్థః॥ ౧౯॥ ఉత్తరం చ న వక్తవ్యమితి॥ త్వత్సమీప ఏవ మయా వస్తవ్యమిత్యాదికమిత్యర్థః॥ ౨౦॥ అభిషేకమితి॥ విధినా మంత్రేణ చ పుర

ధిమంత్రపురస్కృతం॥ ౨౧॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే ద్విషష్టితమస్సర్గః .... *
ఏవముక్తస్తు రామేణ పరాం వ్రీడాముపాగమత్। శత్రుఘ్నో వీర్యసంపన్నో మందం మందమువాచ హ॥ ౧ ॥ అధ
ర్మం విద్మ కాకుత్స్థ హ్యస్మిన్నర్థే నరేశ్వర। కథం తిష్ఠత్సు జ్యేష్ఠేషు కనీయానభిషిచ్యతే॥ ౨ ॥ అవశ్యం కరణీయం చ శాసనం
పురుషర్షభ। తవ చైవ మహాభాగ శాసనం దురతిక్రమం॥ ౩॥ త్వత్తో మయా శ్రుతం వీర శ్రుతిభ్యశ్చ మయా శ్రుతం। నోత్త
రం హి మయా వాచ్యం మధ్యమే ప్రతిజానతి ॥ ౪ ॥ వ్యాహృతం దుర్వచో ఘోరం హంతాస్మి లవణం మృధే । తస్యాయం మే
దురుక్తస్య దుర్గతిః పురుషర్షభ॥ ౫॥ ఉత్తరం హి న వక్తవ్యం జ్యేష్ఠేనాభిహితే పునః । అధర్మసహితం చైవ పరలోకవివర్జి
తం ॥ ౬॥ సోఽహం ద్వితీయం కాకుత్స్థ న వక్ష్యామి తవోత్తరం। మా ద్వితీయేన దండో వై నిపతేన్మయి మానద॥ ౭॥ కామకారో
హ్యహం రాజంస్తవాస్మి పురుషర్షభ । అధర్మం జహి కాకుత్స్థ మత్కృతే రఘునందన ॥ ౮ ॥ ఏవముక్తే తు శూరేణ శత్రు
ఘ్నేన మహాత్మనా। ఉవాచ రామస్సంహృష్టో భరతం లక్ష్మణం తథా ॥ ౯ ॥ సంభారానభిషేకస్య ఆనయధ్వం సమాహి
తాః। అద్యైవ పురుషవ్యాఘ్రమభిషేక్ష్యామి రాఘవం॥ ౧౦॥ పురోహితం చ కాకుత్స్థ నైగమానృత్విజస్తథా। మంత్రిణ
శ్చైవ తాన్సర్వానానయధ్వం మమాజ్ఞయా॥ ౧౧॥ రాజ్ఞశ్శాసనమాజ్ఞాయ తథాఽకుర్వన్ మహారథాః। అభిషేకసమా
రంభం పురస్కృత్య పురోధసం॥ ౧౨॥ ప్రవిష్టా రాజభవనం రాజానో బ్రాహ్మణాస్తథా॥ ౧౨½ ॥ తతోఽభిషేకో వవృధే
శత్రుఘ్నస్య మహాత్మనః॥ సంప్రహర్షకరః శ్రీమాన్ రాఘవస్య పురస్య చ॥ ౧౩½ ॥ అభిషిక్తస్తు శత్రుఘ్నో బభౌ చా
దిత్యసన్నిభః॥ అభిషిక్తః పురా స్కందస్సేంద్రైరివ మరుద్గణైః ॥ ౧౪½ ॥ అభిషిక్తే తు శత్రుఘ్నే రామేణాక్లిష్టకర్మ
ణా॥ పౌరాః ప్రముదితాశ్చాసన్ బ్రాహ్మణాశ్చ బహుశ్రుతాః॥ ౧౫½ ॥ కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ మంగళం కైకయీ త
థా॥ చక్రుస్తా రాజభవనే యాశ్చాన్యా రాజయోషితః॥ ౧౬½॥ ఋషయశ్చ మహాత్మానో యమునాతీరవాసినః॥ హ
తం లవణమాశంసుశ్శత్రుఘ్నస్యాభిషేచనాత్ ॥ ౧౭½॥ తతోఽభిషిక్తం శత్రుఘ్నమంకమారోప్య రాఘవః॥ ఉవాచ మ
ధురాం వాణీం తేజస్తస్యాభిపూరయన్ ॥ ౧౮½ ॥ అయం శరస్త్వమోఘస్తే దివ్యః పరపురంజయః ॥ అనేన లవణం సౌమ్య

సత్కృతం॥ ౨౧॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యా
ఖ్యానే- ద్విషష్టితమస్సర్గః,.................. అథ రామేణ స్వసన్నిధావేవ మధురాజ్యే శత్రుఘ్నమభిషిచ్య లవణ
వధోపాయోపదేశపూర్వకం తద్వధార్థం దివ్యాస్త్రప్రదానం॥ ఏవమిత్యాది॥ ౧॥ అధర్మమితి॥ విద్మ వేద్మీత్యర్థః - అస్మి
న్నిత్యుక్తం వివృణోతి-కథమిత్యాది॥ తిష్ఠత్సు జ్యేష్ఠేష్వితి గురువైషమ్యమాహ-కథమభిషిచ్యతే- న కథమపి- అధర్మ ఏ
వేత్యర్థః॥ ౨॥ అవశ్యమితి॥ తవ శాసనం చావశ్యం కరణీయమిత్యర్థః॥ ౩॥ త్వత్త ఇతి॥ మధ్యమే భ్రాతరి- భరత ఇత్యర్థః -
ఘోరం లవణం హంతాస్మీతి ప్రతిజానతి సతి-హి యస్మాత్ - మయా ఉత్తరం జ్యేష్ఠవచ ఉల్లంఘ్య న వాచ్యం వక్తుం న యో
గ్యం॥ ౪॥ వ్యాహృతమితి॥ తథాప్యహం మృధే యుద్ధే లవణం హంతాస్మీతి దుర్వచో వ్యాహృతం - తస్యాస్య మే దురుక్తస్య ఇ
యం దుర్గతిః- దుష్టకార్యస్య ప్రాప్తిః- తచ్చ జ్యేష్ఠాతిక్రమేణ ఆత్మాభిషేచనం ॥ ౫ ॥ ఉక్తమర్థం వ్యావర్తయతి ॥
ఉత్తరం హీత్యాది॥ జ్యేష్ఠేన భరతేనాభిహితే సతి-తతః పరముత్తరం న వక్తుముచితమేవ-కిం చాధర్మసహితమపి- అత ఏవ ప
రలోకవివర్జితమపి-తవ శాసనం చ దురతిక్రమమితి శేషః ॥ ౬॥ ఫలితమాహ-సోఽహమిత్యాది॥ భరతోక్తేః ప్రథమం కృతో
త్తరవచనః సోఽహం హే కాకుత్స్థ తవ జ్యేష్ఠస్యోత్తరం ద్వితీయం న వక్ష్యామి- తత్ర హేతుమాహ- మేతి-ద్వితీయేన జ్యేష్ఠప్ర
త్యుత్తరేణ దండో మయి మా నిపతేత్ ।భరతే జిగమిషత్యహం గమిష్యామీత్యుత్తరేణ ప్రథమేన రాజ్యాభిషేకాపత్తిరూపో
దండః పతితః- త్వయా అభిషేకం ప్రతీచ్ఛేత్యుక్తే తదనంగీకారోత్తరేణ ద్వితీయేన మయి దండో మా నిపతేదితి భావః ॥ ౭ ॥
ఫలితమాహ॥ కామకార ఇతి॥ అహం తవ కామకారోఽస్మి-అభీష్టనియోగకర్తాస్మి- మత్కృతే - మదనుష్ఠితరాజ్యాభిషేకస్వీ
కారే-అధర్మం జ్యేష్ఠాతిక్రమేణ రాజ్యప్రాప్తినిమిత్తం - కారుత్థైన్యత్రాపి ప్రాధాన్యాల్లోకస్య - అధర్మం అధర్మబు
ద్ధిం జహి పరిహర॥ ౮॥ ఏవమితి॥ సంహృష్ట ఇతి-కృతాభిషేకనియోగత్వాదితి భావః - అభిషేకస్య సంభారాన్ అభిషేకోప
కరణాని- లక్ష్మణం భరతం తథేతి ప్రాధాన్యాత్ - సుమంత్రాదీనపీత్యర్థః॥ అన్యథానయధ్వమితి బహువచనం విరుధ్యతే ॥

హంతాసి రఘునందన ॥ ౧౯॥ స్రష్టశ్శరోయం కాకుత్స్థ యదా శేతే మహార్ణవే ॥ స్వయంభూరజితో దేవో యస్సోఽప శ్యంత్సురాసురాః। అదృశ్యస్సర్వభూతానాం తేనాయం తు శరోత్తమః ॥౨౧॥ స్రష్టః క్రోధాభిభూతేన వినాశార్థం దురాత్మనోః। మధుకైటభయోర్వీర విఘాతే వర్తమానయోః॥ స్రష్టుకామేన లోకాంస్త్రీన్ తౌ చానేన హతౌ యుధి ॥ ౨౨॥ తౌ హత్వా జనభోగార్థం కైటభం తు మధుం తథా॥ అనేన శరముఖ్యేన తతో లోకాంశ్చకార సః॥ ౨౩॥ నాయం మయా శరః పూర్వం రావణస్య వధార్థినా॥ ముక్తశ్శత్రుఘ్న భూతానాం మహాంస్త్రాసో భవేదితి॥ ౨౪॥ యచ్చ తస్య మహచ్ఛూలం త్ర్యంబకేన మహాత్మనా॥ దత్తం శత్రువినాశాయ మధోరాయుధముత్తమం॥ ౨౫ ॥ స తన్నిక్షిప్య భవనే పూజ్యమానం పునః పునః॥ దిశస్సర్వాస్సమాసాద్య ప్రాప్నోత్యాహారముత్తమం॥ ౨౬ ॥ యదా తు యుద్ధమాకాంక్షన్ కశ్చిదేనం సమాహ్వయేత్ ॥ తదా శూలం గృహీత్వా తం భస్మ రక్షః కరోతి హి॥ ౨౭॥ స త్వం పురుషశార్దూల తమాయుధవినాకృతమ్। అప్రవిష్టం పురం పూర్వం ద్వారి తిష్ఠ ధృతాయుధః॥౨౮॥ అప్రవిష్టం చ భవనం యుద్ధాయ పురుషర్షభ। ఆహ్వయేథా మహాబాహో తతో హంతాసి రాక్షసం॥ ౨౯॥ అన్యథా క్రియమాణే తు అవధ్యస్స భవిష్యతి॥ యది త్వేవం కృతే వీర వినాశముపయాస్యతి॥ ౩౦॥ ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం శూలస్య చ విపర్యయః ॥ శ్రీమతశ్శితికంఠస్య కృత్యం హి దురతిక్రమం॥ ౩౧॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే- త్రిషష్టితమస్సర్గః ....*

ఏవముక్త్వా చ కాకుత్స్థం ప్రశస్య చ పునః పునః। పునరేవాపరం వాక్యమువాచ రఘునందనః॥౧॥ ఇమాన్యశ్వసహస్రాణి చత్వారి పురుషర్షభ। రథానాం ద్వే సహస్రే చ గజానాం శతముత్తమం॥ ౨॥ అంతరాపణవీథ్యశ్చ నానాపణ్యోపశోభితాః। అనుగచ్ఛంతు కాకుత్స్థం తథైవ నటనర్తకాః॥౩॥ హిరణ్యస్య సువర్ణస్య నియుతం పురుషర్షభ । ఆదాయ గచ్ఛ శత్రుఘ్న పర్యాప్తధనవాహనః॥౪॥ బలం చ సుభృతం వీర హృష్టతుష్టమనుద్ధతం। సంభాషాసంప్రదానేన రంజయస్వ నరోత్తమ। ౫॥ న హ్యర్థాస్తత్ర తిష్ఠంతి న దారా న చ బాంధవాః। సుప్రీతో భృత్యవర్గశ్చ యత్ర తిష్ఠసి రాఘవ॥ ౬ ॥ తతో హృష్టజనాకీర్ణాం ప్రస్థాప్య మహతీం చమూం। ఏక ఏవ ధనుష్పాణిర్గచ్ఛ త్వం మధునో వనం ॥ ౭ ॥ యథా త్వాం న ప్రజా

౧౭॥ తత ఇతి॥ తేజశ్శత్రుసంహారోచితబలవీర్యం ॥౧౮॥ అయమితి॥ అయం మయా దీయమానః ॥౧౯ ॥ అమోఘత్వే హేతుమాహ- స్రష్ట ఇత్యాది॥౨౧॥ స్రష్ట ఇతి॥ విఘాతే సృష్టివిఘ్నే- వర్తమానయోః తత్పరయోరిత్యర్థః॥ స్రష్టః క్రోధాభిభూతేన వినాశే సర్వరక్షసాం। మధుకైటభయోర్వీర విఘాతే సర్వరక్షసామితి చ పాఠః ॥౨౩॥ నాయమితి॥ అనేన శరేణ మహాంస్త్రాసో భవేదిత్యలక్ష్యవిషయే మహాస్త్రప్రయోగే తదీయాంశ్చ సర్వాన్ లక్షీకృత్య నాశయేదితి భావః - అనేన రావణాదపి బలీయాన్ లవణ ఇతి సూచితః ॥ మహాంస్త్రాసో భవేదితి చ పాఠః ॥ ౨౪ ॥ గృహీత శూలస్య తస్య దుర్జయత్వాత్తదగ్రహణాయ పురప్రవేశనిరోధముపదిశతి॥ యచ్చ తస్యేత్యాది॥ మధోర్దత్తమిత్యన్వయః॥ ౨౬॥ యదేతి॥ యుద్ధమాకాంక్షన్నితి అనేన సహేతి శేషః॥ ౨౭॥ స ఇతి॥ తమాయుధవినాకృతం ఆయుధవివర్జితం ఉపలభ్యేతి శేషః॥ ౨౯॥ అన్యథేతి ॥ యది త్వేవం కృత ఇతి ॥ యదా త్వేవముక్తరీత్యా కృతమనుష్ఠితం భవతి తదా త్వేవం కృతే సతి సః అవశ్యం వినాశముపయాస్యతి॥ ౩౦॥ ఏతదితి॥ విపర్యయః పరిహార ఇత్యర్థః॥ శ్రీమత ఇతి ॥ కృత్యమాజ్ఞాపనం। అత్ర కశ్చిజ్జల్పతి - అత్ర రామేణ దురతిక్రమత్వం శూలిన ఉక్తమతో విష్ణోరప్యధికో రుద్ర ఇతి తన్న। అవతారమర్యాదయా తాదృశోక్తిసంభవాత్ యథా బ్రహ్మాస్త్రబంధనే దురతిక్రమో బ్రహ్మణో మహిమేత్యాది। యద్వా దురతిక్రమం కృత్యం- భగవతైవ తస్య బహుమంతవ్యత్వాదితి భావః॥ ౩౧॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- త్రిషష్టితమస్సర్గః॥**

అథ శత్రుఘ్నప్రస్థాపనం॥ ఏవమిత్యాది॥ ౨॥ అంతరేతి॥ అంతరా మధ్యే నివాసస్థలే - నానాపణ్యైరుపశోభితాః నానావర్ణోపశోభితా ఇతి పాఠే- వర్ణాః బ్రాహ్మణాదయః- ఆపణవీథ్యస్తత్ప్రవర్తకాః॥ ౩ ॥ హిరణ్యస్యేతి॥ పర్యాప్తధనవాహన ఇత్యత్ర ధనం పశ్వాదయః॥౪॥ బలం చేతి॥ సుభృతం సుసంపూర్ణం- సంభాషా యాస్సమ్యగ్వచనస్య సంప్రదానేన ఉక్త్యా॥ ౫ ॥ న హీతి॥ యత్ర ప్రదేశే- తిష్ఠసి స్థాస్యసి- తత్ర వనప్రదేశే అర్థా న సంతి - అతస్సర్వం గృహీత్వా గంతవ్యమిత్యర్థః॥ ౬॥ తత ఇతి॥ ప్రస్థాప్య సంస్థాప్య- మాసమాత్రోషితః ఆయోధ్యాయాం- పథి ఏక ఏవ గచ్ఛ॥ ౭॥ యథే

నాతిగచ్ఛంతంయుద్ధకాంక్షిణం।లవణస్తుమధోఃపుత్రస్తథాగచ్ఛేరశంకితం ॥ ౮ ॥ నతస్యమృత్యురన్యో౽స్తికశ్చిద్ధిపురుష
ర్షభ। దర్శనంయో౽భిగచ్ఛేతసవధ్యోలవణేనహి॥ ౯॥ సహిగ్రీష్మేవయాతేతువర్షారాత్రఉపాగతే। హన్యాస్త్వంల
వణంసౌమ్యసహికాలో౽స్యదుర్మతేః॥ ౧౦॥ మహర్షీంస్తుపురస్కృత్యప్రయాంతుతవసైనికాః। యథాగ్రీష్మావశేషే
ణతరేయుర్జాహ్నవీజలం॥౧౧॥తత్రస్థాప్యబలంసర్వంనదీతీరేసమాహితః। అగ్రతోధనుషాసార్ధంగచ్ఛత్వంలఘువిక్ర
మః॥ ౧౨॥ ఏవముక్తస్తురామేణశత్రుఘ్నస్తాన్మహాబలాన్। సేనాముఖ్యాంత్సమానీయతతోవాక్యమువాచహ॥౧౩
ఏతేవోగణితావాసాయత్రతత్రనివత్స్యథ।స్థాతవ్యంచావిరోధేనయథాబాధానకస్యచిత్ ॥ ౧౪ ॥ తథాతాంస్తుసమా
జ్ఞాప్యప్రస్థాప్యచమహద్బలం। కౌసల్యాంచసుమిత్రాంచకైకేయీంచాభ్యవాదయత్ ॥ ౧౫॥ రామంప్రదక్షిణీకృత్య
శిరసాభిప్రణమ్యచ।రామేణచాభ్యనుజ్ఞాతఃశత్రుఘ్నశ్శత్రుతాపనః॥ ౧౬ ॥లక్ష్మణంభరతంచైవప్రణిపత్యకృతాంజలిః
పురోహితంవసిష్ఠంచశత్రుఘ్నఃప్రయతాత్మవాన్॥ ౧౭॥ ప్రదక్షిణమథోకృత్వానిర్జగామమహాబలః॥ ౧౮ ॥ ప్రస్థా
ప్యసేనామథసో౽గ్రతస్తదా గజేంద్రవాజిప్రవరౌఘసంకులాం । ఉవాసమాసంతునరేంద్రపార్శ్వతస్త్వథప్రయా
తోరఘువంశవర్ధనః॥ ౧౯॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-చతుష్షష్టితమస్సర్గః……………………*

ప్రస్థాప్యతుబలంసర్వంమాసమాత్రోషితఃపథి। ఏకఏవాశుశత్రుఘ్నోజగామత్వరితంతదా॥ ౧ ॥ ద్విరాత్ర
మంతరేశూరఉష్యరాఘవనందనః। వాల్మీకేరాశ్రమంపుణ్యమగచ్ఛద్వాసముత్తమం॥ ౨॥సో౽భివాద్యమహాత్మానంవా
ల్మీకింమునిసత్తమం। కృతాంజలిరథోభూత్వావాక్యమేతదువాచహ॥ ౩ ॥ భగవన్వస్తుమిచ్ఛామిగురోఃకృత్యాదిహాగ
తః।శ్వఃప్రభాతేగమిష్యామిప్రతీచీంవారుణీందిశం॥ ౪ ॥ శత్రుఘ్నస్యవచశ్శ్రుత్వాప్రహస్యమునిపుంగవః। ప్రత్యు
వాచమహాత్మానంస్వాగతంతేమహాయశః॥ ౫॥ స్వమాశ్రమమిదంసౌమ్యరాఘవాణాంకులస్యహి। ఆసనంపాద్యమ
ర్ఘ్యంచనిర్విశంకఃప్రతీచ్ఛమే॥ ౬ ॥ ప్రతిగృహ్యతదాపూజాంఫలమూలంచభోజనం। భక్షయామాసకాకుత్స్థస్తృ
ప్తించపరమాంగతః॥ ౭॥ సభుక్త్వాఫలమూలంచమహర్షింతమువాచహ । ఇయంయజ్ఞవిభూతిస్తేకస్యాశ్రమసమీప
తః॥ ౮ ॥ తత్తస్యభాషితంశ్రుత్వావాల్మీకిర్వాక్యమబ్రవీత్ । శత్రుఘ్నశృణుయస్యేదంబభూవాయతనంపురా॥ ౯ ॥

తి।ఏవంహిపూర్వజేనసమ్మంత్రితో౽లవణవధార్థం సేనయాసహశత్రుఘ్నోయాతీతివార్తాపరిహారార్థం కేవలం బల
మేవాగ్రేమునిభిస్సహగచ్ఛతు- తచ్చగ్రీష్మావశేషేణశనైశ్శనైర్గంగాయాః పరతీరేవిశతాం- బ్రాహ్మణైస్సముద్యో
జితంబలంశ్రుత్వాసవిశ్వస్యవర్తతే - తతాంతరేత్వమస్మాన్నగరాత్ కేవలంబ్రాహ్మణాన్ గృహీత్వాఅజ్ఞాతంగ
త్వాతంజహీతి- అశంకితం- త్వదాగతిశంకారహితంయథాభవతితథా॥ ౮॥ నేతి॥ మృత్యుర్మారకః - అన్యః అశంకితత
యాతదుపరోధకవ్యతిరిక్తః- నాస్తి।ఏతదేవోపపాదయతి- దర్శనమిత్యాది॥ ౯ ॥ వసంతేప్రస్థితస్యాపినసయుద్ధకాలఇ
త్యాహ॥ సహీత్యాది॥వర్షారాత్రేవర్షాకాలే- సహాసాంతఆర్ష॥ సహికాలఇతి ॥ వర్షాసురాజానఃకేపియుద్ధా
యననిర్గచ్ఛంతీతినిర్భయోనిశ్శాలపవచరతి- అతస్సఏవాస్యవధావసరఇతిభావః॥౧౦॥తర్హీదానీంనిర్గమనే కింప్రయో
జనమిత్యతాహ- మహర్షీనితి॥ ౧౧॥ తతేతి॥తత్రజాహ్నవీపరతీరే-అగ్రతఃపరమార్గ ఇత్యర్థః- ధనుషాసార్ధం- హ
స్తేనబలేనేత్యర్థః॥ ౧౩॥ ఏతఇతి॥ ఏతేప్రసిద్ధాఇత్యర్థః- వఃయుష్మాకం- వాసాగణితాః- యత్రయత్ర గణితే ఆవా
నివత్స్యథ-తత్రతత్రావిరోధేనస్థాతవ్యం॥ ౧౫ ॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే - శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటా
ఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- చతుష్షష్టితమస్సర్గః ……………………*

ప్రస్థాప్యేత్యాది॥ ౩॥ రామేణయథాజ్ఞప్తగమనంసంగ్రహేణోక్త్వాఅయోధ్యాతోద్విరాత్రగమానానంతర
వృత్తమాహ॥ భగవన్నితి॥ వారుణీం-వరుణపాలితాం। దారుణాందిశమితిపాఠే - దారుణాంలవణాధిష్ఠితత్వాదితిభా
వః॥ ౪॥ శత్రుఘ్నస్యేతి॥ ప్రహస్యేతి-అనివేదితమపి శత్రుఘ్నగమననిమిత్తంజ్ఞాతమిత్యభిప్రాయః॥ ౫ ॥ స్వమితి॥
రాఘవాణాంకులస్యస్వంస్వభూతం ॥ ౬ ॥ సఇతి॥ఇయంయజ్ఞవిభూతిస్తేకస్యాశ్రమసమీపతఇతి-త్వదాశ్రమసమీపతః
ఇయావర్తమానాయజ్ఞవిభూతిః యజ్ఞస్యసమృద్ధిః-కస్యయజమానస్య॥౮॥తదితి॥ఆయతనంయజ్ఞాయతనం॥ ౧౦ ॥ సఇ

యుష్మాకం పూర్వకో రాజా సుదాసస్తస్య భూపతేః। పుత్రో వీరసహో నామ వీర్యవానతిధార్మికః॥ ౧౦॥ స బాల ఏవ సౌదాసో మృగయాముపచక్రమే। చంచూర్యమాణం దదృశే స శూరో రాక్షసద్వయం॥ ౧౧॥ శార్దూలరూపిణౌ ఘోరౌ మృగాన్ బహుసహస్రశః। భక్షమాణావసంతుష్టౌ పర్యాప్తిం నైవ జగ్మతుః॥ ౧౨॥ స తు తౌ రాక్షసౌ దృష్ట్వా నిర్మృగం చ వనం కృతం। క్రోధేన మహతావిష్టో జఘానైకం మహేషుణా॥ ౧౩॥ వినిపాత్య తమేకం తు సౌదాసః పురుషర్షభః। విజ్వరో విగతామర్షో హతం రక్షో హ్యుదైక్షత॥ ౧౪॥ నిరీక్షమాణం తం దృష్ట్వా సహాయం తస్య రాక్షసః। సంతాపమకరోద్ఘోరం సౌదాసం చేదమబ్రవీత్॥ ౧౫॥ యస్మాదనపరాధం త్వం సహాయం మమ జఘ్నివాన్। తస్మాత్తవాపి పాపిష్ఠ ప్రదాస్యామి ప్రతిక్రియాం॥ ౧౬॥ ఏవముక్త్వా తు తద్రక్షస్తత్రైవాంతరధీయత। కాలపర్యాయయోగేన రాజా మిత్రసహోఽభవత్॥ ౧౭॥ రాజా తు యజతే యజ్ఞం తస్యాశ్రమసమీపతః। అశ్వమేధం మహాయజ్ఞం తం వసిష్ఠోఽభ్యపాలయత్॥ ౧౮॥ తత్ర యజ్ఞో మహానాసీద్బహువర్షగణాయుతః। సమృద్ధః పరయా లక్ష్మ్యా దేవయజ్ఞసమోఽభవత్॥ ౧౯॥ అథావసానే యజ్ఞస్య పూర్వవైరమనుస్మరన్। వసిష్ఠరూపీ రాజానమితి హోవాచ రాక్షసః॥ ౨౦॥ అస్య యజ్ఞస్య జాతోఽంతో సామిషం భోజనం మమ। దీయతామిహ శీఘ్రం వై నాత్ర కార్యా విచారణా॥ ౨౧॥ తచ్ఛ్రుత్వా వ్యాహృతం వాక్యం రక్షసా బ్రహ్మరూపిణా। భక్ష్యసంస్కారకుశలమువాచ పృథివీపతిః॥ ౨౨॥ హవిష్యం సామిషం స్వాదు యథా భవతి భోజనం। తథా కురుష్వ శీఘ్రం వై పరితుష్యేద్యథా గురుః॥ ౨౩॥ శాసనాత్పార్థివేంద్రస్య సూదస్సంభ్రాంతమానసః। స రాక్షసః పునస్తత్ర సూదవేషమథాకరోత్॥ ౨౪॥ స మానుషమథో మాంసం పార్థివాయ న్యవేదయత్। ఇదం స్వాదు హవిష్యం చ సామిషం చాన్నమాహృతం॥ ౨౫॥ స భోజనం వసిష్ఠాయ పత్న్యా సార్ధముపాహరత్। మదయంత్యా నరవ్యాఘ్ర సామిషం రక్షసాహృతం॥ ౨౬॥ జ్ఞాత్వా తదామిషం విప్రో మానుషం భాజనం గతం। క్రోధేన మహతావిష్టో వ్యాహర్తుముపచక్రమే॥ ౨౭॥ యస్మాత్త్వం భోజనం రాజన్మమైతద్దాతుమిచ్ఛసి। తస్మాద్భోజనమేతత్తే భవిష్యతి న సంశయః॥ ౨౮॥ తతః క్రుద్ధస్తు సౌదాసస్తోయం జగ్రాహ పాణినా। వసిష్ఠం శప్తుమారేభే భార్యా చైనమవారయత్॥ ౨౯॥ రాజన్ప్రభుర్యతోఽస్మాకం వసిష్ఠో భగవానృషిః। ప్రతిశప్తుం న శక్తస్త్వం దేవతుల్యం పురోధసం॥ ౩౦॥ తతః క్రోధమయం తోయం తేజోబలసమన్వితం। వ్యసర్జయత ధర్మాత్మా తతః పాదౌ సిషేచ చ॥ ౩౧॥ తేనాస్య రాజ్ఞస్తౌ పాదౌ తదా కల్మాషతాం గతౌ। తదా ప్రభృతి రాజాసౌ సౌదాసస్సుమహాయశాః॥ కల్మాషపాదస్సంవృత్తః ఖ్యాతశ్చైవ తథా నృపః॥ ౩౨॥ స రాజా సహ పత్న్యా వై ప్రణిపత్య ముహుర్ముహుః॥ పునర్వసిష్ఠం ప్రోవాచ యదుక్తం బ్రహ్మరూపిణా॥ ౩౩॥ తచ్ఛ్రుత్వా పార్థివేంద్రస్య రక్షసా వికృతం చ తత్॥ పునః ప్రోవాచ రాజానం వసిష్ఠః పురుషర్షభం॥ ౩౪॥ మయా రోషపరీతేన యదిదం వ్యాహృతం వచః॥ నైతచ్ఛక్యం వృథా కర్తుం ప్రదాస్యామి చ తే వరం॥ ౩౫॥ కాలో ద్వాదశ వర్షాణి శాపస్యాంతో భవిష్యతి॥ ము

తి॥ చంచూర్యమాణం ముహుర్ముహుశ్చరంతం-చరతేర్యఙంతాచ్ఛానచ్ - ఉత్పరస్యాత ఇత్యుత్వం॥ ౧౨॥ స ఇతి॥ నిర్మృగం కృతం వనం చ దృష్ట్వేత్యనుకర్షః॥ ౧౪॥ నిరీక్షమాణమితి॥ నిరీక్షమాణం-స్వసహాయభూతం ద్వితీయరక్షో నిరీక్షమాణం ప్రథమరక్షో దృష్ట్వా॥ తీర్థీయం॥ నిరీక్షమాణమితి॥ తస్య హతస్య సహాయం సహాయభూతమాత్మానం నిరీక్షమాణం తం రాజానం దృష్ట్వా సంతాపమకరోత్॥ సహాయస్తస్య రక్షస ఇతి పాఠాంతరం॥ ౧౬॥ ఏవమితి॥ కాలపర్యాయయోగేన బహుకాలాతివాహకకర్మయోగేన యుక్తోఽభవత్॥ తీర్థీయం॥ కాలపర్యాయయోగేన బహుకాలానంతరప్రాప్యమహారాజ్యప్రాపకకర్మవశేన మిత్రసహో రాజాభవత్ - వీరసహస్సైవ మిత్రసహ ఇతి నామాంతరం॥ ౧౭॥ రాజేతి అస్యాశ్రమసమీపత ఇతి-అస్యాశ్రమస్యేత్యవిభక్తికనిర్దేశః॥ ౨౧॥ తదితి॥ భక్ష్యసంస్కారకుశలమువాచేతి-భోజనార్థమితి శేషః॥ ౨౫॥ స ఇతి॥ మదయంత్యా రాజపత్న్యా॥ ౩౦॥తీ॥ తత ఇతి॥ తేజోబలసమన్వితం దాహకసామర్థ్యయుక్తం వ్యసర్జయత అధః ప్రాక్షిపత్ - తతశ్శాపజలాత్॥ ౩౨॥ స ఇతి॥ యదుక్తం బ్రహ్మరూపిణా-వసిష్ఠరూపధరేణ యదుక్తం తద్వచో వసిష్ఠం ప్రతి ప్రోవాచ॥ ౩౩॥ తదితి॥ తత్పార్థివేంద్రస్య ప్రణిపాతవాక్యం - రక్షో వికృతం చ శ్రుత్వా॥ రక్షసాధికృతమితి పాఠే అధికృతం రాజద్వేషమాశ్రిత్య కృతం॥ ౩౫॥ కాల ఇతి॥ వ్యతీతం న స్మరిష్యసి-మయాహృతాచ్ఛప్తం న ము

త్ప్రసాదాచ్ఛ్రరాజేంద్ర వ్యతీతం న స్మరిష్యసి॥ ౩౬ ॥ ఏవం స రాజా తం శాపముపభుజ్యారిసూదనః । ప్రతిలేభే పునా రా
జ్యం ప్రజాశ్చైవాన్వపాలయత్ ॥ ౩౭॥ తస్య కల్మాషపాదస్య యజ్ఞస్యాయతనం శుభమ్॥ ఆశ్రమస్య సమీపేఽస్య య
స్మిన్ పృచ్ఛసి రాఘవ॥ ౩౮॥ తస్య తాం పార్థివేంద్రస్య కథాం శ్రుత్వా సుదారుణామ్ ॥ వివేశ పర్ణశాలాయాం మ
హర్షిమభివాద్య చ॥ ౩౯॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-పంచషష్టితమస్సర్గః..........................*

యామేవ రాత్రిం శత్రుఘ్నః పర్ణశాలాముపావిశత్ । తామేవ రాత్రిం సీతాపి ప్రసూతా దారకద్వయమ్॥ ౧॥ త
తోఽర్ధరాత్రసమయే బాలకా మునిదారకాః । వాల్మీకేః ప్రియమాచఖ్యుస్సీతాయాః ప్రసవం శుభమ్॥ ౨॥ భగవన్ రామప
త్నీ సా ప్రసూతా దారకద్వయమ్ । తతో రక్షాం మహాతేజః కురు భూతవినాశినీమ్॥ ౩॥ తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా మహర్షిస్స
ముపాగమత్ । బాలచంద్రప్రతీకాశౌ దేవపుత్రౌ మహౌజసౌ॥ ౪॥ జగామ తత్ర హృష్టాత్మా దదర్శ చ కుమారకౌ । భూత
ఘ్నీం చాకరోత్తాభ్యాం రక్షాం రక్షోవినాశినీమ్ ॥ ౫ ॥ కుశముష్టిముపాదాయ లవం చైవ తు స ద్విజః । వాల్మీకిః ప్రదదౌ తా
భ్యాం రక్షాం భూతవినాశినీమ్॥ ౬॥ యస్తయోః పూర్వజో జాతస్స కుశైర్మంత్రసత్కృతైః । నిర్మార్జనీయస్తు తదా కుశ ఇ
త్యస్య నామ తత్ ॥ ౭॥ యశ్చాపరో భవేత్తాభ్యాం లవేన స సమాహితః । నిర్మార్జనీయో వృద్ధాభిర్లవ ఇత్యేవ నామతః ॥
౮॥ ఏవం కుశలవౌ నామ్నా తావుభౌ యమజాతకౌ । మత్కృతాభ్యాం చ నామభ్యాం ఖ్యాతియుక్తౌ భవిష్యతః॥ ౯॥ తాం ర
క్షాం జగృహుస్తాశ్చ మునిహస్తాత్సమాహితాః । అకుర్వంశ్చ తతో రక్షాం తయోర్విగతకల్మషాః ॥ ౧౦ ॥ తథా తాం క్రియ
మాణాం చ వృద్ధాభిర్జన్మ నామ చ । సంకీర్తనం చ రామస్య సీతాయాః ప్రసవౌ శుభౌ ॥ అర్ధరాత్రే తు శత్రుఘ్నశ్శుశ్రా
వ సుమహత్ప్రియమ్ । పర్ణశాలాం తతో గత్వా మాతర్దిష్ట్యేతి చాబ్రవీత్ ॥ ౧౨॥ తథా తస్య ప్రహృష్టస్య శత్రుఘ్నస్య

నసికుర్విత్యర్థః॥ ౩౭॥ తస్యేతి॥ కల్మాషపాద ఇతి తస్య నామాంతరం శాపానంతరం మిత్రసహః కుపితస్సన్ వసిష్ఠం శప్తుం జ
లమాదదే-స్వయమేవ మాం నియుజ్య కథం పునస్స్వయమేవ కుప్యతీతి - తదా తద్భార్యా సమాగత్య సర్వథా గురుర్న ప్రతి
శాపార్హ ఇతి ప్రతిషిద్ధవతీ-తతో రాజా తద్వచస్సాధ్వితి మత్వా శాపాయ గృహీతం జలం స్వపాదే ప్రక్షిప్తవాన్-తదా
ప్రభృతి కల్మాషపాదనామాఽభవత్-కల్మాషం కోపగృహీతశాపజలకృతనీలరూపతా॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచి
తే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే పంచషష్టితమస్సర్గః.......*

యామేవేత్యాది॥ యస్యాం రాత్ర్యామిత్యర్థః-దారకద్వయం పుత్రద్వయం-ప్రసూతా ప్రసూతవతీ॥ ౨॥ భగ
వన్నితి॥ భూతవినాశినీం బాలగ్రహవినాశినీమ్॥ ౫॥ కుశముష్టిమితి॥ లవం చైవేతి-అధఃప్రదేశలూనకుశముష్ట్యేకదేశమిత్య
ర్థః- కుశముష్ట్యగ్రాధోభాగాభ్యాం క్రమాజ్జ్యేష్ఠకనిష్ఠయోః ప్రమార్జనమితి ద్రష్టవ్యం ॥ ౬ ॥ భూతఘ్నీం రక్షోవినాశి
నీం చ రక్షామకరోదిత్యుక్తం, తత్ప్రకారమాహ- కుశముష్టిమితి॥ కుశముష్టిం లవం చోపాదాయ రక్షాం ప్రదదౌ-లూనకుశా
నామగ్రభాగః కుశముష్టిరిత్యుచ్యతే- తేషామధోభాగో లవ ఇతి - తత్ర కతిపయసాగ్రకుశాన్ గృహీత్వా మధ్యే ద్విధా ఛి
త్త్వా తదగ్రాధోభాగాభ్యాం క్రమాజ్జ్యేష్ఠకనిష్ఠయోః ప్రమార్జనఫలకం తద్రూపం రక్షాదానం వృద్ధానాం స్త్రీణాం
హస్తేనేతి బోధ్యం॥ ౬ ॥ య ఇతి॥ నిర్మార్జనీయః-నిర్మార్జనార్హో యతో జాతః-తతః కుశ ఇతి నామాకరోదితి శేషః॥ ౭॥
యశ్చాపర ఇతి॥ తాభ్యాం-తయోః కుమారయోర్మధ్య ఇత్యర్థః- లవేన లూనకుశముష్ట్యధోభాగేన-వృద్ధాభిర్మార్జనీయ
ఇతి సూతికాగృహమధ్యే ఋషిప్రవేశాభావాత్ ॥ ౮॥ ఏవమితి॥ ఖ్యాతియుక్తౌ భవిష్యత ఇతి-యమజాతకౌ యమలౌ ॥ ౯॥
తామితి॥ తతః అనంతరం- సమాహితాస్తే వృద్ధాః మునిహస్తాత్తాం మునినా దీయమానాం రక్షాం చ జగృహుః- పుత్రయోః
ప్రదానార్థమితి శేషః-రక్షామకుర్వన్నితి-వృద్ధా ఇతి శేషః ॥ ౧౦ ॥ తథేతి ॥ జన్మ చ నామ చేతి-యద్యపి జాతకర్మ పుత్రజ
న్మదివసే కర్తవ్యం - న తు నామకరణం-తథాప్యేవం నామకౌ భవిష్యత ఇతి ఋషివచనాత్తచ్ఛ్రవణమాత్రమితి మంత
వ్యం - సంకీర్తనం చ రామస్యేతి రామపత్నీ ప్రసూతేతి మునిదారకవచశ్శ్రవణాత్ ॥ వాల్మీకేః పర్ణశాలాం గత్వా
సామాన్యతో దిష్ట్యా దృష్టేతి సూచయన్ మునిం ప్రతి హర్షేణాహ ॥ అర్ధరాత్ర ఇత్యాదినా ॥ అనేన సీతా విసృష్టేతి రా
మాదిత్రయవ్యతిరిక్తైర్న జ్ఞాతమితి సూచితం॥ ౧౨॥ తథేతి॥ వర్షాసు భవా వార్షికీ - తత్రాపి శ్రావణీ-శ్రావణమాస

మహాత్మనః। వ్యతీతా వార్షికీ రాత్రిః శ్రావణీ లఘువిక్రమా॥౧౩॥ ప్రభాతే సుమహావీర్యః కృత్వా పౌర్వాహ్ణికీం క్రియాం। మునిం ప్రాంజలిరామంత్ర్య యయౌ పశ్చాన్ముఖః పునః ॥ ౧౪ ॥ స గత్వా యమునాతీరం సప్తరాత్రోషితః పథి । ఋషీణాం పుణ్యకీర్తీనామాశ్రమే వాసమభ్యయాత్ ॥ ౧౫॥ స తత్ర మునిభిస్సార్ధం భార్గవప్రముఖైర్నృపః । కథాభిరభిరూపాభిర్వాసం చక్రే మహాయశాః॥ ౧౬॥ స కాంచనాద్యైర్మునిభిస్సమేతో రఘుప్రవీరో రజనీం తదానీం । కథాప్రకారైర్బహుభిర్మహాత్మా విరామయామాస నరేంద్రసూనుః॥౧౭॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే షట్షష్టితమస్సర్గః॥**

అథ రాత్ర్యాం ప్రవృత్తాయాం శత్రుఘ్నో భృగునందనం। పప్రచ్ఛ చ్యవనం విప్రం లవణస్య యథాబలం॥౧॥ శూలస్య చ బలం బ్రహ్మన్ కే చ పూర్వం వినాశితాః। అనేన శూలముఖ్యేన ద్వంద్వయుద్ధముపాగతాః॥ ౨॥ తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా శత్రుఘ్నస్య మహాత్మనః। ప్రత్యువాచ మహాతేజాశ్చ్యవనో రఘునందనం॥ ౩॥ అసంఖ్యేయాని కర్మాణి యాన్యస్య రఘునందన। ఇక్ష్వాకువంశప్రభవే యద్వృత్తం తచ్ఛృణుష్వ మే॥ ౪ ॥ అయోధ్యాయాం పురా రాజా యువనాశ్వసుతో బలీ। మాంధాతేతి స విఖ్యాతస్త్రిషు లోకేషు వీర్యవాన్॥ ౫॥ స కృత్వా పృథివీం కృత్స్నాం శాసనే పృథివీపతిః । సురలోకమితో జేతుముద్యోగమకరోన్నృపః॥ ౬॥ ఇంద్రస్య చ భయం తీవ్రం సురాణాం చ మహాత్మనాం। మాంధాతరి కృతోద్యోగే దేవలోకజిగీషయా॥ ౭॥ అర్ధాసనేన శక్రస్య రాజ్యార్ధేన చ పార్థివః। వంద్యమానస్సురగణైః ప్రతిజ్ఞామధ్యరోహత॥ ౮॥ తస్య పాపమభిప్రాయం విదిత్వా పాకశాసనః। సాంత్వపూర్వమిదం వాక్యమువాచ యువనాశ్వజం॥౯॥ రాజా త్వం మానుషే లోకే న తావత్పురుషర్షభ। అకృత్వా పృథివీం వశ్యాం దేవరాజ్యమిహేచ్ఛసి॥౧౦॥ యది వీర సమగ్రా తే మేదినీ నిఖిలా వశే। దేవరాజ్యం కురుష్వేహ సభృత్యబలవాహనః॥ ౧౧॥ ఇంద్రమేవం బ్రువాణం తం మాంధాతా వాక్యమబ్రవీత్। క్వ మే శక్ర ప్రతిహతం శాసనం పృథివీతలే॥ ౧౨॥ తమువాచ సహస్రాక్షో లవణో నామ రాక్షసః । మధుపుత్రో మధువనే న తేజ్ఞాం కురుతేనఘ॥౧౩॥ తచ్ఛ్రుత్వా విప్రియం ఘోరం సహస్రాక్షేణ భాషితం। వ్రీడితో వాఙ్ముఖో రాజా వ్యాహర్తుం న శశాక హ॥ ౧౪॥ ఆమంత్ర్య తు సహస్రాక్షం హ్రియా కించిదవాఙ్ముఖః। పునరేవాగమచ్ఛ్రీమానిమం లోకం నరేశ్వరః॥ ౧౫॥ స కృత్వా హృదయేమర్షం సభృత్యబలవాహనః। ఆజగామ మధోః పుత్రం వశే కర్తుమరిందమః॥౧౬॥ స కాంక్షమాణో లవణం యుద్ధాయ పురుషర్షభః। దూతం సంప్రేషయామాస సకాశం లవణస్య హి॥ ౧౭ ॥ స గత్వా విప్రియాణ్యాహ బహూని మధునస్సుతం। వదంతమేవం తం దూతం భక్షయామాస రాక్షసః॥ ౧౮ ॥ చిరాయమాణే దూతే తు రాజా క్రోధసమన్వితః। అర్దయామాస తద్రక్షశ్శరవృష్ట్యా సమంతతః॥ ౧౯ ॥ తతః ప్రహస్య తద్రక్షశ్శూలం జగ్రాహ పాణినా। వధాయ సానుబంధస్య ముమోచాయుధముత్తమం॥ ౨౦॥ తచ్ఛూలం దీప్యమానం తు సభృత్యబలవాహనం । భస్మీకృత్వా నృపం భూయో లవణస్యాగమత్కరం॥ ౨౧॥ ఏవం స రాజా సుమహాన్ హతస్సబలవాహనః। శూలస్య తు బలం

వర్తినీ- కాచిత్సా రాత్రిరితి-లఘువిక్రమ ఇత్యగ్రేణ సంబంధః- లఘువిక్రమేతి పాఠే-శీఘ్రగమనేతి రాత్రివిశేషణం॥ ౧౩ ॥ ప్రభాత ఇతి॥ మునిం వాల్మీకిం। ౧౫॥ స ఇతి॥ మునిభిస్సార్ధమిత్యనేన- సేనా గంగాతీర ఏవ స్థాపితేతి సూచితం॥ ౧౭ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-షట్షష్టితమస్సర్గః .... *

అథేత్యాది॥ ప్రవృత్తాయామాగతాయామిత్యర్థః- పప్రచ్ఛ శూలవృత్తాంతమితి శేషః॥ ౧॥ శూలస్యేతి॥ అనేన ద్వంద్వయుద్ధముపాగతాః- కే పూర్వం శూలేన నిపాతితా ఇతి పప్రచ్ఛేతి యోజనా -బ్రహ్మన్నిత్యారభ్య ప్రశ్నవచనం-అనేనేతి లవణః పరామృశ్యతే - అనేన లవణబలం శూలబలం చ పృష్టం భవతి॥ ౩॥ అసంఖ్యేయానీతి॥ అస్య శూలస్య యాని శత్రుసంహారకర్మాణి- తాన్యసంఖ్యేయాని॥ తత్ర ప్రసిద్ధమేకం దర్శయతి ॥ ఇక్ష్వాకువంశప్రభవ ఇత్యాది ॥ యద్వృత్తం యద్వ్యాపారం- తచ్ఛృణుష్వ॥ ౭॥ అర్ధేతి॥ శక్రస్యార్ధాసనేన-అర్ధరాజ్యేన చ యుక్తః - పార్థివో రాజా భూత్వా-సురగణైర్వంద్యమానః స్థాస్య ఇతి ప్రతిజ్ఞాం కృత్వా-అధ్యారోహత్॥ ౯॥ రాజా త్వమితి ॥ తావత్ప్రథమతః మానుషే వలోకే న స్వాత్మనా న రాజాసి-స త్వం పృథివీమేవ వశ్యామకృత్వా కథమిహ దేవరాజ్యమిచ్ఛసి॥ ౧౨॥ తమితి॥ న తేజ్ఞామితి సంధిరార్షః- తే ఆజ్ఞాం॥ ౧౮॥ చిరాయమాణ ఇతి ॥ చిరాయమాణే విళంబం కుర్వాణే॥ ౨౨॥ అథ శ్రుత శూలబలం

సౌమ్య అప్రమేయమనుత్తమం ॥ ౨౨ ॥ శ్వః ప్రభాతే తు లవణం వధిష్యసి న సంశయః । అగృహీతాయుధం క్షిప్రం ధ్రువో
హి విజయస్తవ ॥ ౨౩ ॥ లోకానాం స్వస్తి చైవ స్యాత్కృతే కర్మణి చ త్వయా ॥ ౨౪ ॥ ఏతత్తే సర్వమాఖ్యాతం లవణస్య దు
రాత్మనః ॥ శూలస్య చ బలం ఘోరమప్రమేయం నరర్షభ । వినాశశ్చైవ మాంధాతుర్యత్నేనాభూచ్చ పార్థివ ॥ ౨౫ ॥
త్వం శ్వః ప్రభాతే లవణం మహాత్మన్ వధిష్యసే నాత్ర తు సంశయో మే । శూలం వినా నిర్గతమామిషార్థే ధ్రువో జయస్తే భ
వితా నరేంద్ర ॥ ౨౬ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-సప్తషష్టితమస్సర్గః .... *

కథాం కథయతాం తేషాం జయం చాకాంక్షతాం శుభం । వ్యతీతా రజనీ శీఘ్రం శత్రుఘ్నస్య మహాత్మనః ॥ ౧ ॥ తతః
ప్రభాతే విమలే తస్మిన్కాలే స రాక్షసః । నిర్గతస్తు పురాద్వీరో భక్ష్యాహారప్రచోదితః ॥ ౨ ॥ ఏతస్మిన్నంతరే వీరః శత్రుఘ్నో
యమునాం నదీం । తీర్త్వా మధుపురద్వారి ధనుష్పాణిరతిష్ఠత ॥ ౩ ॥ తతోర్ధదివసే ప్రాప్తే క్రూరకర్మా స రాక్షసః । ఆగ
చ్ఛద్బహుసాహస్రం ప్రాణినాం భారముద్వహన్ ॥ ౪ ॥ తతో దదర్శ శత్రుఘ్నం స్థితం ద్వారి ధృతాయుధం । తమువాచ త
తో రక్షః కిమనేన కరిష్యసి ॥ ౫ ॥ ఈదృశానాం సహస్రాణి సాయుధానాం నరాధమ । భక్షితాని మయా రోషాత్కాలమా
కాంక్షసే ను కిం ॥ ౬ ॥ ఆహారశ్చాప్యసంపూర్ణో మమాయం పురుషాధమ । స్వయం ప్రవిష్టోద్య ముఖం కథమాసాద్య దుర్మ
తే ॥ ౭ ॥ తస్యైవం భాషమాణస్య హసతశ్చ ముహుర్ముహుః । శత్రుఘ్నో వీర్యసంపన్నో రోషాదశ్రూణ్యవాసృజత్ ॥
౮ ॥ తస్య రోషాభిభూతస్య శత్రుఘ్నస్య మహాత్మనః । తేజోమయా మరీచ్యస్తు సర్వగాత్రైర్వినిష్పతన్ ॥ ౯ ॥ ఉవాచ చ
సుసంక్రుద్ధః శత్రుఘ్నస్తం నిశాచరం । యోద్ధుమిచ్ఛామి దుర్బుద్ధే ద్వంద్వయుద్ధం త్వయా సహ ॥ ౧౦ ॥ పుత్రో దశరథస్యా
హం భ్రాతా రామస్య ధీమతః । శత్రుఘ్నో నిత్యశత్రుఘ్నో వధాకాంక్షీ తవాగతః ॥ ౧౧ ॥ తస్య మే యుద్ధకామస్య ద్వం
ద్వయుద్ధం ప్రదీయతాం । శత్రుస్త్వం సర్వజీవానాం న మే జీవన్గమిష్యసి ॥ ౧౨ ॥ తస్మింస్తథా బ్రువాణే తు రాక్షసః ప్ర
హసన్నివ । ప్రత్యువాచ నరశ్రేష్ఠం దిష్ట్యా ప్రాప్తోసి దుర్మతే ॥ ౧౩ ॥ మమ మాతృష్వసుర్భ్రాతా రావణో రాక్షసా
ధిపః । హతో రామేణ దుర్బుద్ధే స్త్రీహేతోః పురుషాధమ ॥ ౧౪ ॥ తచ్చ సర్వం మయా క్షాంతం రావణస్య కులక్షయం । అవ
జ్ఞాం పురతః కృత్వా మయా యూయం విశేషతః ॥ ౧౫ ॥ నిహతాశ్చ హి మే సర్వే పరిభూతాస్తృణం యథా । భూతాశ్చైవ భ
విష్యాశ్చ యూయం చ పురుషాధమాః ॥ ౧౬ ॥ తస్య తే యుద్ధకామస్య యుద్ధం దాస్యామి దుర్మతే । తిష్ఠ త్వం చ ముహూర్తం తు
యావదాయుధమానయే ॥ ఈప్సితం యాదృశం తుభ్యం సజ్జయే యావదాయుధం ॥ ౧౭ ॥ తమువాచాథ శత్రుఘ్నః క్వ మే
జీవన్గమిష్యసి । శత్రుర్యదృచ్ఛయా దృష్టో న మోక్తవ్యః కృతాత్మనా ॥ ౧౮ ॥ యో హి విక్లబయా బుద్ధ్యా ప్రసరం శత్రవే
దదౌ ॥ స హతో మందబుద్ధిత్వాద్యథా కాపురుషస్తథా ॥ ౧౯ ॥ తస్మాత్సుదృష్టం కురు జీవలోకం శరైశ్శితైస్త్వాం వివిధైర్నయా
మి । యమస్య గేహాభిముఖం హి పాపం రిపుం త్రిలోకస్య చ రాఘవస్య ॥ ౨౦ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే అష్టషష్టితమస్సర్గః

ప్రతిస్వవిజయసందేహనివృత్త్యా ఆహ- శ్వః ప్రభాత ఇత్యాది ॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూ
షణే- మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-సప్తషష్టితమస్సర్గః .... *

కథామిత్యాది ॥ ౧ ॥ తత ఇతి ॥ భక్ష్యాహారప్రచోదితః- భక్ష్యస్య ఆహారః ఆహరణం తేన ప్రచోదితః ॥ ౪ ॥ తత ఇతి ॥ అ
నేనాయుధేన ॥ ౭ ॥ తస్యేతి ॥ రోషాదితి- దుఃఖానందాభ్యామివ రోషాదప్యశ్రు జాయతే ॥ ౮ ॥ తస్యేతి ॥ గాత్రైః వినిష్పతన్ని
తి గాత్రేభ్యో వినిష్పతన్నిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ తస్యేతి ॥ మే మత్తో జీవన్న గమిష్యసి ॥ ౧౩ ॥ మమ మాతృష్వసురితి ॥ అయమర్థః పూ
ర్వముక్తః ॥ ౭ ॥ మమ మాతృష్వసుర్భ్రాతా- కుంభీనసీబంధుత్వాత్ శూర్పణఖాయా మాతృష్వసా- తద్భ్రాతా రావణః ॥ ౧౪ ॥ త
చ్చేతి ॥ మయా అవజ్ఞాం పురతః కృత్వా యూయం విశేషతః క్షాంతా ఇతి సంబంధః మయా పూర్వం విశేషత ఇతి పాఠాంతరం ॥
౧౫ ॥ నిహతాశ్చేతి ॥ భూతాశ్చ భవిష్యాశ్చ వర్తమానాశ్చ పురుషాస్సర్వేపి మే మయా నిహతాః కేచిత్పరే తృణం యథా
భవతి తథా పరిభూతాశ్చ అలక్ష్మీకృతాశ్చ ॥ ౧౬ ॥ తస్యేతి ॥ యాదృశం తుభ్యమీప్సితం తాదృశం యుద్ధం దాస్యామి- సజ్జయే
యావదాయుధమితి- ఆయుధం గృహీత్వా సజ్జయిష్యే తావత్తిష్ఠేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ తమితి ॥ తం ఆయుధం జిఘృక్షుమిత్య
ర్థః ॥ ౧౮ ॥ యో హీతి ॥ ప్రసరం అవకాశం శూలగ్రహణార్థమిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ ఇతి శ్రీ... అష్టషష్టితమస్సర్గః **********

తచ్ఛ్రుత్వా భాషితం తస్య శత్రుఘ్నస్య మహాత్మనః। క్రోధమాహారయత్తీవ్రం తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్॥ ౧॥ పా
ణౌ పాణిం వినిష్పిష్య దంతాన్కటకటాప్య చ। లవణో రఘుశార్దూలమాహ్వయామాస చాసకృత్ ॥౨॥ తమాహ్వయం
తం సౌమిత్రిః లవణం ఘోరదర్శనమ్। శత్రుఘ్నో దేవశత్రుఘ్న ఇదం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౩ ॥ స శత్రుఘ్నస్తథా జాతో
యథాన్యే నిర్జితాస్త్వయా। తదద్య బాణాభిహతో వ్రజ త్వం యమసాదనమ్॥ ౪॥ ఋషయోప్యద్య పాపాత్మన్మయా
త్వాం నిహతం రణే । పశ్యంతు విప్రా విద్వాంసస్త్రిదశా ఇవ రావణమ్ ॥ ౫ ॥ త్వయి మద్బాణనిర్దగ్ధే పతితేద్య నిశా
చర। పురే జనపదే చాపి క్షేమమేవ భవిష్యతి॥ ౬॥ అద్య మద్బాహునిష్క్రాంతః శరో వజ్రనిభాననః । ప్రవేక్ష్యతే తే హృద
యం పద్మమంశురివార్కజః॥ ౭॥ ఏవముక్తో మహావృక్షం లవణః క్రోధమూర్ఛితః। శత్రుఘ్నోరసి చిక్షేప స చ తం శతధా
చ్ఛినత్ ॥౮॥ తద్దృష్ట్వా విఫలం కర్మ రాక్షసః పునరేవ తు। పాదపాంస్తు బహూన్గృహ్య శత్రుఘ్నాయాసృజద్బలీ॥ ౯॥
శత్రుఘ్నశ్చాపి తేజస్వీ వృక్షానాపతతో బహూన్ । త్రిభిశ్చతుర్భిరేకైకం చిచ్ఛేద నతపర్వభిః ॥ ౧౦ ॥ తతో బాణమ
యం వర్షం వ్యసృజద్రాక్షసోరసి। శత్రుఘ్నో వీర్యసంపన్నో వివ్యథే న స రాక్షసః॥ ౧౧ ॥ తతః ప్రహస్య లవణో వృక్ష
ముద్యమ్య వీర్యవాన్। శిరస్యభ్యహనచ్ఛూరం స్రస్తాంగస్స ముమోహ వై॥ ౧౨॥ తస్మిన్నిపతితే వీరే హాహాకారో మహాన
భూత్ ।ఋషీణాం దేవసంఘానాం గంధర్వాప్సరసాం తథా॥౧౩॥ తమవజ్ఞాయ తు హతం శత్రుఘ్నం భువి పాతితమ్। రక్షో
లబ్ధాంతరమపి న వివేశ స్వమాలయమ్ ॥ ౧౪॥ నాపి శూలం ప్రజగ్రాహ తం దృష్ట్వా భువి పాతితమ్ । తతో హత ఇతి జ్ఞాత్వా
తాన్భక్షాంత్సముదావహత్ ॥ ౧౫॥ ముహూర్తాల్లబ్ధసంజ్ఞస్తు పునస్తస్థౌ ధృతాయుధః । శత్రుఘ్నో వై పురద్వారి
ఋషిభిస్సంప్రపూజితః ॥ ౧౬ ॥ తతో దివ్యమమోఘం తం జగ్రాహ శరముత్తమమ్ । జ్వలంతం తేజసా ఘోరం పూర
యంతం దిశో దశ॥ ౧౭॥ వజ్రాననం వజ్రవేగం మేరుమందరసన్నిభమ్ । నతం పర్వసు సర్వేషు సంయుగేష్వపరాజితమ్॥
౧౮॥ అసృక్చందనదిగ్ధాంగం చారుపత్రం పతత్రిణమ్। దానవేంద్రాచలేంద్రాణామసురాణాం చ దారణమ్॥ ౧౯॥ తం
దీప్తమివ కాలాగ్నిం యుగాంతే సముపస్థితే। దృష్ట్వా సర్వాణి భూతాని పరిత్రాసముపాగమన్ ॥౨౦॥ స దేవాసురగంధ
ర్వం మునిభిస్సాప్సరోగణమ్। జగద్ధి సర్వమస్వస్థం పితామహముపస్థితమ్ ॥ ౨౧ ॥ ఉవాచ దేవదేవేశం వరదం ప్రపితామ
హమ్। కచ్చిల్లోకక్షయో దేవ సంప్రాప్తో వా యుగక్షయః॥౨౨॥ నేదృశం దృష్టపూర్వం చ న శ్రుతం ప్రపితామహ । దేవా
నాం భయసమ్మోహో లోకానాం సంక్షయం ప్రతి॥౨౩॥ తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా బ్రహ్మా లోకపితామహః। భయ
కారణమాచష్ట దేవానామభయంకరః॥ ౨౪॥ఉవాచ మధురాం వాణీం శృణుధ్వం సర్వదేవతాః॥౨౪½॥వధాయ లవణస్యా
జౌ శరశ్శత్రుఘ్నధారితః॥ తేజసా తస్య సమ్మూఢాస్సర్వే స్మ సురసత్తమాః॥ ౨౫½॥ ఏష పూర్వస్య దేవస్య లోకకర్తు
స్సనాతనః॥ శరస్తేజోమయో వత్సా యేన వై భయమాగతమ్॥ ౨౬½॥ ఏష వై కైటభస్యార్థే మధునశ్చ మహాశరః॥ సృష్టో మ
హాత్మనా తేన వధార్థే దైత్యయోస్తయోః॥ ౨౭½॥ ఏక ఏవ ప్రజానాతి విష్ణుస్తేజోమయం శరమ్ ॥ ఏషా ఏవ తనుః పూర్వా
విష్ణోస్తస్య మహాత్మనః॥౨౮½॥ఇతో గచ్ఛత పశ్యధ్వం వధ్యమానం మహాత్మనా॥ రామానుజేన వీరేణ లవణం రాక్షసోత్తమం॥
౨౯½॥ తస్య తే దేవదేవస్య నిశమ్య వచనం సురాః॥ ఆజగ్ముర్యత్ర యుధ్యేతే శత్రుఘ్నలవణావుభౌ॥ ౩౦½ ॥ తం శరం దివ్య
సంకాశం శత్రుఘ్నకరధారితం॥ దదృశుస్సర్వభూతాని యుగాంతాగ్నిమివోత్థితం॥ ౩౧½॥ ఆకాశమావృతం దృష్ట్వా దే
వైర్హి రఘునందనః॥ సింహనాదం భృశం కృత్వా దదర్శ లవణం పునః ॥ ౩౨½ ॥ ఆహూతశ్చ పునస్తేన శత్రుఘ్నేన మ
హాత్మనా॥ లవణః క్రోధసంయుక్తో యుద్ధాయ సముపస్థితః॥ ౩౩½॥ ఆకర్ణాత్స వికృష్యాథ తద్ధనుర్ధన్వినాం వరః॥ తం ము

అథ లవణవధః॥ తచ్ఛ్రుత్వేత్యాది॥ ౯॥ శత్రుఘ్నశ్చేతి॥ ఏకైకమితి వృక్షమితి శేషః॥ ౧౩ ॥ తమితి ॥ లబ్ధాంతర
మపి శూలగ్రహణం ప్రతిలబ్ధావకాశమపీత్యర్థః॥ ౧౮॥ అసృగితి ॥ అసృక్చందనదిగ్ధాంగం అసృగ్రూపేణ చందనేన దిగ్ధదే
హం- పతత్రిణం బాణం- దానవేంద్రరూపాః అచలేంద్రాః తేషాం దారణం॥ ౨౬½॥ ఏష ఇతి ॥ తేన భగవతేత్యర్థః॥ ౨౭½॥
ఏక ఏవేతి॥ మహాత్మనస్తస్య విష్ణోరేషా శరమయీ తనురేవ- పూర్వా ప్రాచీనమూర్తిః- ఏషా ఏవేత్యసంధిరార్షః॥ ౨౮½॥

మోచమహాబాణంలవణస్యమహోరసి॥౩౪½॥ ఉరస్తస్యవిదార్యాశుప్రవివేశరసాతలం॥ ౩౫॥ గత్వారసాతలందివ్యశ్శరోవిబుధపూజితః। పునరేవాగమత్తూర్ణమిక్ష్వాకుకులనందనం॥ ౩౬॥ శత్రుఘ్నశరనిర్భిన్నోలవణస్సనిశాచరః। పపాతసహసాభూమౌవజ్రాహతఇవాచలః॥౩౭॥ తచ్ఛూలంమహత్తేనహతేలవణరాక్షసే । పశ్యతాంసర్వదేవానాంరుద్రస్యవశమన్వగాత్॥౩౮॥ ఏకేషుపాతేనభయంనిపాత్యలోకత్రయస్యాపిరఘుప్రవీరః। వినిర్బభావుత్తమచాపబాణస్తమఃప్రణుద్యేవసహస్రరశ్మిః॥౩౯॥ తతోహిదేవాఋషిపన్నగాశ్చపుపూజిరేహ్యప్సరసశ్చసర్వాః। దిష్ట్యాజయోదాశరథేరవాప్తస్త్యక్త్వాభయంసర్పఇవప్రశాంతః॥౪౦॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే ఏకోనసప్తతితమస్సర్గః

హతేతులవణేదేవాస్సేంద్రాస్సాగ్నిపురోగమాః। ఊచుస్సుమధురాంవాణీంశత్రుఘ్నంశత్రుతాపనం॥ ౧॥ దిష్ట్యాతేవిజయోవత్సదిష్ట్యాలవణరాక్షసః। హతఃపురుషశార్దూలవరంవరయసువ్రత॥ ౨॥ వరదాస్తుమహాబాహోసర్వఏవసమాగతాః। విజయాకాంక్షిణస్తుభ్యమమోఘందర్శనంహినః ॥ ౩ ॥ దేవానాంభాషితంశ్రుత్వాశూరోమూర్ధ్నికృతాంజలిః। ప్రత్యువాచమహాబాహుశ్శత్రుఘ్నఃప్రయతాత్మవాన్॥ ౪ ॥ ఇయంమధుపురీరమ్యామధురాదేవనిర్మితా। నివేశంప్రాప్నుయాచ్ఛీఘ్రమేషమేస్తువరఃపరః॥ ౫॥ తందేవాఃప్రీతమనసోబాఢమిత్యేవరాఘవమ్ । భవిష్యతిపురీరమ్యాశూరసేనానసంశయః॥౬॥ తేతథోక్త్వామహాత్మానోదివమారురుహుస్తదా । శత్రుఘ్నోపిమహాతేజాస్తాంసేనాంసముపానయత్ ॥ ౭॥ సాసేనాశీఘ్రమాగచ్ఛచ్ఛ్రుత్వాశత్రుఘ్నశాసనమ్। నివేశనంచశత్రుఘ్నశ్శ్రావణేనసమారభత్ ॥౮॥ సపురాదివ్యసంకాశోవర్షేద్వాదశమేశుభే । నివిష్టశ్శూరసేనానాంవిషయశ్చాకుతోభయః॥౯॥ క్షేత్రాణిసస్యయుక్తానికాలేవర్షతివాసవః। అరోగవీరపురుషాశత్రుఘ్నభుజపాలితా॥ ౧౦॥ అర్ధచంద్రప్రతీకాశాయమునాతీరశోభితా। శోభితాగృహముఖ్యైశ్చచత్వరాపణవీథికైః॥ ౧౧॥ చాతుర్వర్ణ్యసమాయుక్తానానావాణిజ్యశోభితా॥ ౧౧½ ॥ యచ్చతేనపురాశుభ్రంలవణేనకృతంమహత్ ॥ తచ్ఛోభయతిశత్రుఘ్నోనానావర్ణోపశోభితమ్॥౧౨½ ॥ ఆరామైశ్చవిహారైశ్చశోభమానంసమంతతః ॥ శోభితాంశోభనీయైశ్చతథాన్యైర్దైవమానుషైః॥ ౧౩½ ॥ తాంపురీందివ్యసంకాశాంనానాపణ్యోపశోభితామ్ ॥ నానాదేశాగతైశ్చాపివణిగ్భిరుపశోభితామ్॥ ౧౪½॥ తాంసమృద్ధాంసమృద్ధార్థశ్శత్రుఘ్నోభరతానుజః॥ నిరీక్ష్యపరమప్రీతఃపరంహర్షముపాగమత్॥౧౫½॥ తస్యబుద్ధిస్సముత్పన్నానివేశ్యమధురాంపురీమ్॥ రామపాదౌనిరీక్షేహంవర్షేద్వాదశఆగతే॥౧౬½॥ తతస్సతామమరపురోపమాంపురీంనివేశ్యవైవివిధజనాభిసంవృతామ్ । నరాధిపోరఘుపతిపాదదర్శనేదధేమతింరఘుకులవంశవర్ధనః॥ ౧౭½॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-సప్తతితమస్సర్గః॥ **********

తతోద్వాదశమేవర్షేశత్రుఘ్నోరామపాలితామ్। అయోధ్యాంచకమేగంతుమల్పభృత్యబలానుగః॥ ౧॥ తతోమంత్రిపురోగాంశ్చబలముఖ్యాన్నివర్త్యచ। జగామహయముఖ్యైశ్చరథానాంచశతేనసః॥౨॥ సగత్వాగణితాన్వాసాంత్సప్తాష్టౌరఘునందనః। వాల్మీక్యాశ్రమమాగ

ఇతఇతి। వధ్యమానంలవణమితిసంబంధః॥౪౦॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - ఏకోనసప్తతితమస్సర్గః ***************** హతేత్యాది॥ ౪॥ ఇయమితి॥ మధురామనోహరా-నివేశంరాజధానీత్వం॥౫॥తమితి॥శూరాస్సేనాయస్యాంసాశూరసేనా॥౬॥ సేతి॥ శ్రావణేన శ్రావణమాసాలంబనేన-నివేశనంస్థాపనం-సమారభత్ -సమారభతేస్మ॥౮॥సఇతి॥ ద్వాదశమేద్వాదశఇత్యర్థః-పురాపూర్వం-ప్రథమేద్వాదశేవర్షే-సాపురీనివిష్టా-శూరసేనానాంరాజ్ఞాంవిషయోదేశశ్చాకుతోభయోజాతః॥౧౦॥అర్ధచంద్రేతి॥అర్ధచంద్రప్రతీకాశా-అర్ధచంద్రాకారసంస్థానా॥౧౧½॥యచ్చతేనేతి॥యత్పురాతేనలవణేనకృతం-తదేవశుభ్రంసుధాధవళంకృత్వా-శోభయతిస్మ॥౧౨½॥తస్యేతి॥ రామపాదావితి-ద్వాదశవర్షాతిక్రమేభ్రాతృదర్శనస్యదుష్టత్వాదితిభావః॥౧౭½॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-సప్తతితమస్సర్గః***************తతఇత్యాది॥౫॥ఉవాచేతి॥లవణస్యవధాశ్రితం-వృత్తాంతమితిశేషః॥

త్యేవాసం చక్రే మహాయశాః ॥౩॥ సోఽభివాద్య తతః పాదౌ వాల్మీకేః పురుషర్షభః । పాద్యమర్ఘ్యం తథాతిథ్యం జగ్రాహ మునిహస్తతః ॥౪॥ బహురూపాస్సుమధురాః కథాస్తత్ర సహస్రశః । కథయామాస స మునిః శత్రుఘ్నాయ మహాత్మనే ॥౫॥ ఉవాచ చ మునిర్వాక్యం లవణస్య వధాశ్రితమ్ । సుదుష్కరం కృతం కర్మ లవణం నిఘ్నతా త్వయా ॥౬॥ బహవః పార్థివాస్సౌమ్య హతాస్సబలవాహనాః । లవణేన మహాబాహో యుధ్యమానా మహాబలాః ॥౭॥ స త్వయా నిహతః పాపో లీలయా పురుషర్షభ । జగతశ్చ భయం తత్ర ప్రశాంతం తవ తేజసా ॥౮॥ రావణస్య వధో ఘోరో యత్నేన మహతా కృతః । ఇదం తు సుమహత్కర్మ త్వయా కృతమయత్నతః ॥౯॥ ప్రీతిశ్చాస్మిన్పరా జాతా దేవానాం లవణే హతే । భూతానాం చైవ సర్వేషాం జగతశ్చ ప్రియం కృతమ్ ॥౧౦॥ తచ్చ యుద్ధం మయా దృష్టం యథావత్పురుషర్షభ । సభాయాం వాసవస్యాథ ఉపవిష్టేన రాఘవ ॥౧౧॥ మమాపి పరమా ప్రీతిర్హృది శత్రుఘ్న వర్తతే । ఉపాఘ్రాస్యామి తే మూర్ధ్ని స్నేహస్యైషా పరా గతిః ॥౧౨॥ ఇత్యుక్త్వా మూర్ధ్ని శత్రుఘ్నముపాఘ్రాయ మహామునిః । ఆతిథ్యమకరోత్తస్య యే చ తస్య పదానుగాః ॥౧౩॥ స భుక్తవాన్నరశ్రేష్ఠో గీతమాధుర్యముత్తమమ్ । శుశ్రావ రామచరితం తస్మిన్కాలే యథాక్రమమ్ ॥౧౪॥ తంత్రీలయసమాయుక్తం త్రిస్థానకరణాన్వితమ్ । సంస్కృతం లక్షణోపేతం సమతాలసమన్వితమ్ ॥ శుశ్రావ రామచరితం తస్మిన్కాలే పురాకృతమ్ ॥౧౫॥ తాన్యక్షరాణి సత్యాని యథావృత్తాని పూర్వశః ॥ శ్రుత్వా పురుషశార్దూలో విసంజ్ఞో బాష్పలోచనః ॥౧౬॥ స ముహూర్తమివాసంజ్ఞో వినిశ్వస్య ముహుర్ముహుః ॥ తస్మిన్గీతే యథావృత్తం వర్తమానమివాశృణోత్ ॥౧౭॥ పదానుగాశ్చ యే రాజ్ఞస్తాం శ్రుత్వా గీతిసంపదమ్ ॥ అవాఙ్ముఖాశ్చ దీనాశ్చ ఆశ్చర్యమితి చాబ్రువన్ ॥౧౮॥ పరస్పరం చ యే తత్ర సైనికాస్సంబభాషిరే ॥ కిమిదం క్వ చ వర్తామః కిమేతత్స్వప్నదర్శనమ్ ॥౧౯॥ అర్థో యో నః పురా దృష్టస్తమాశ్రమపదే పునః ॥ శృణుమః కిమిదం స్వప్నో గీతబంధం శ్రుతోఽభవేత్ ॥౨౦॥ విస్మయం తే పరం గత్వా శత్రుఘ్నమిదమబ్రువన్ ॥ సాధు పృచ్ఛ నరశ్రేష్ఠ వాల్మీకిం మునిపుంగవమ్ ॥౨౧॥ శత్రుఘ్నస్త్వబ్రవీత్సర్వాన్కౌతూహలసమన్వితాన్ ॥ సైనికాన్నక్షమోఽస్మాకం పరిప్రష్టుమిహేదృశః ॥౨౨॥ ఆశ్చర్యాణి బహూనీహ భవంత్యస్యాశ్రమే మునేః ॥ న తు కౌతూహలాద్యుక్తమన్వేష్టుం తం మహామునిమ్ ॥౨౩॥ ఏవం తద్వాక్యముక్త్వా చ సైనికాన్రఘునందనః ॥ అభివాద్య మహర్షిం తం స్వం నివేశం యయౌ తదా ॥ ౨౪॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - ఏకసప్తతితమస్సర్గః *****

౧౦॥ తచ్చేతి ॥ సభాయామితి ॥ యుద్ధం ద్రష్టుమాగతాయామితి శేషః ॥౧౧॥ మమేతి ॥ పరా గతిః పరమప్రయోజనమ్ ॥౧౩॥ స ఇతి ॥ గీతమాధుర్యమితి - ఆశ్రమాంతరే - గాయతోః కుశలవయోరితి శేషః ॥౧౪॥ తంత్రీతి ॥ తంత్రీలయసమాయుక్తం - తంత్రీ వీణా - లయస్తాలమానం - త్రిస్థానకరణాన్వితం - హృదయకంఠముఖలక్షణవర్ణోత్పత్తిస్థానేన కరణేన అన్వితం సంయుక్తం - సంస్కృతం - సంస్కృతశబ్దరూపం - లక్షణం వ్యాకరణలక్షణం - సమతాలేన గానోచితతాళశబ్దేన చ సమన్వితం - రామచరితం రామచరితవిషయం ॥౧౫॥ తానీతి ॥ పూర్వశః పూర్వస్మిన్కాలే - యథావృత్తాని యథాప్రవృత్తాన్యనుభవసిద్ధాని - అక్షరాణి గీతాక్షరాణి ॥౧౬॥ స ఇతి ॥ తస్మిన్గీతే - వర్తమానమివ స్థితం ॥ తీర్థీయం ॥ స ఇతి ॥ స ముహూర్తమసంజ్ఞ ఇవ స్థిత్వా పశ్చాల్లబ్ధవివేకో విస్మయాతిరేకాన్ముహుర్ముహుర్నిశ్వస్య - తస్మిన్గీతే యథావృత్తమతీతమపి వర్తమానమివాశృణోత్ - రసావేశాదతీతా అప్యర్థాః ప్రత్యక్షవద్భాంతీతి భావః ॥ ౧౭॥ పదానుగాశ్చేతి ॥ అవాఙ్ముఖాశ్చ దీనాశ్చేతి - ఏవం రామచరిత్రగాయకోఽస్మాభిర్న దృష్ట ఇత్యవాఙ్ముఖత్వాది ॥ తీర్థీయం ॥ పదేతి ॥ యే చ రాజ్ఞః మధురారాజస్య శత్రుఘ్నస్య పదానుగాస్తేపి గీతిసంపదం శ్రుత్వా - ఏవం రామచరితగాయకోఽస్మాభిర్న దృశ్యత ఇతి ఖేదాదవాఙ్ముఖత్వాదివిశిష్టాస్సంత ఆశ్చర్యమిత్యబ్రువన్ - యద్వా యే తు గీతికుశలాస్తేపి స్వేషాం తాదృశగీతినైపుణ్యాభావాదవాఙ్ముఖా ఇత్యర్థః ॥ ॥౧౯॥ అర్థ ఇతి ॥ పురా దృష్టః - అపరోక్షదృష్టః - తమర్థమాశ్రమపదే ఆశ్రమస్థానే - శృణుమః - కిం న్విదమాశ్రమాసంభావితమిత్యర్థః ॥౨౦॥ ఆశ్చర్యాణీతి ॥ అన్వేష్టుమవగంతుం ప్రష్టుం చేత్యర్థః ॥ ౨౪॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే - శ్రీరామాయణభూషణే - మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - ఏకసప్తతితమస్సర్గః ****

తంశయానంనరవ్యాఘ్రంనిద్రాన్నాభ్యాగమత్తదా। చింతయంతమనేకాగ్రంరామగీతమనుత్తమమ్॥౧॥తస్యశబ్దంసుమ
ధురంతంత్రీలయసమన్వితమ్।శ్రుత్వారాత్రిర్జగామాశుశత్రుఘ్నస్యమహాత్మనః॥౨॥ తస్యాంనిశాయాంవ్యుష్టాయాం
కృత్వాపౌర్వాహ్ణికంక్రమమ్।ఉవాచప్రాంజలిర్వాక్యంశత్రుఘ్నోమునిపుంగవమ్॥౩॥ భగవన్ద్రష్టుమిచ్ఛామిరా
ఘవంరఘునందనమ్।త్వయానుజ్ఞాతుమిచ్ఛామిసహైభిస్సంశితవ్రతైః॥౪॥ ఇత్యేవం వాదినంతంతుశత్రుఘ్నంశత్రుతా
పనమ్।వాల్మీకిస్సంపరిష్వజ్యవిససర్జచరాఘవమ్॥౫॥సోభివాద్యమునిశ్రేష్ఠంరథమారుహ్యసుప్రభమ్।అయోధ్యామగ
మత్తూర్ణంరాఘవోత్సుకదర్శనః॥౬॥ సప్రవిష్టఃపురీంరమ్యాంశ్రీమానిక్ష్వాకునందనః।ప్రవివేశమహాబాహుర్యత్ర
రామోమహాద్యుతిః॥౭॥ సరామంమంత్రిమధ్యస్థంపూర్ణచంద్రనిభాననమ్ । పశ్యన్నమరమధ్యస్థంసహస్రనయనం
యథా॥౮॥ అభివాద్యమహాత్మానంజ్వలంతమివ తేజసా। ఉవాచప్రాంజలిర్వాక్యంరామంసత్యపరాక్రమమ్॥౯॥ య
థాజ్ఞప్తంమహారాజసర్వంతత్కృతవానహమ్। హతస్సలవణఃపాపఃపురీచాస్యనివేశితా ॥ ౧౦ ॥ ద్వాదశైతేగతావ
ర్షాస్త్వాంవినారఘునందన। నోత్సహేయమహంవస్తుంత్వయావిరహితోనృప॥౧౧॥ సమేప్రసాదంకాకుత్స్థకురుష్వామి
తవిక్రమ। మాతృహీనోయథావత్సోనచిరంప్రవసామ్యహమ్ ॥ ౧౨ ॥ ఏవంబ్రువాణంశత్రుఘ్నంపరిష్వజ్యేదమబ్ర
వీత్। మావిషాదంకృథాశ్శూరనైతత్ క్షత్రియచేష్టితమ్॥౧౩॥ నావసీదంతిరాజానోవిప్రవాసేషురాఘవ । ప్రజానః
పరిపాల్యాహిక్షత్రధర్మేణరాఘవ॥ ౧౪॥ కాలేకాలేచమాంవీరహ్యయోధ్యామవలోకితుమ్।ఆగచ్ఛత్వంనరశ్రేష్ఠగం
తాసిచపురంతవ॥ ౧౫ ॥ మమాపిత్వంసుదయితఃప్రాణైరపినసంశయః। అవశ్యంకరణీయంచరాజ్యస్యపరిపాలనమ్॥
౧౬॥ తస్మాత్త్వంవత్సకాకుత్స్థసప్తరాత్రమిహావస। ఊర్ధ్వంగంతాసిమధురాంసభృత్యబలవాహనః॥ ౧౭ ॥ రామ
స్యైతద్వచశ్శ్రుత్వాధర్మయుక్తంమనోగతమ్। శత్రుఘ్నోదీనయావాచాబాఢమిత్యేవచాబ్రవీత్॥ ౧౮ ॥ సప్తరా
త్రంచకాకుత్స్థోరాఘవస్యయథాజ్ఞయా। ఉష్యతత్రమహేష్వాసోగమనాయోపచక్రమే॥ ౧౯॥ ఆమంత్ర్యతుమహా
త్మానంరామంసత్యపరాక్రమమ్। భరతంలక్ష్మణంచైవమహారథముపారుహత్॥౨౦॥ దూరమాభ్యామనుగతోలక్ష్మణే
నమహాత్మనా। భరతేనచశత్రుఘ్నోజగామాశుపురంతతః॥౨౧॥ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-ద్విసప్తతితమస్సర్గః॥**

ప్రస్థాప్యతుసశత్రుఘ్నంభ్రాతృభ్యాంసహరాఘవః। ప్రముమోదసుఖీరాజ్యంధర్మేణపరిపాలయన్॥ ౧॥ తతః
కతిపయాహస్సువృద్ధోజానపదోద్విజః। మృతంబాలముపాదాయరాజద్వారముపాగమత్॥౨॥రుదన్బహువిధావాచః
స్నేహదుఃఖసమన్వితః। అసకృత్పుత్రపుత్రేతివాక్యమేతదువాచహ॥ ౩ ॥ కింనుమేదుష్కృతంకర్మపురాదేహాంతరే
కృతమ్। యదహంపుత్రమేకంత్వాంపశ్యామినిధనంగతమ్॥౪॥ అప్రాప్తయౌవనంబాలంపంచవర్షసహస్రకమ్। అ
కాలేకాలమాపన్నంమమదుఃఖాయపుత్రక॥౫॥ అల్పైరహోభిర్నిధనంగమిష్యామినసంశయః । అహంచజననీచైవ
తవశోకేనపుత్రక॥౬॥ నస్మరామ్యనృతంహ్యుక్తంనచహింసాంస్మరామ్యహమ్। సర్వేషాంప్రాణినాంపాపంకృతంనై
వస్మరామ్యహమ్॥౭॥ కేనాద్యదుష్కృతేనాయంబాలఏవమమాత్మజః।అకృత్వాపితృకార్యాణిగతోవైవస్వతక్షయమ్॥
౮॥ నేదృశందృష్టపూర్వంమేశ్రుతంవాఘోరదర్శనమ్। మృత్యురప్రాప్తకాలానాంరామస్యవిషయేయథా॥ ౯॥ రా

తంశయానమిత్యాది॥౩॥ భగవన్నితి॥ రాఘవం రఘుగోత్రాపత్యం- రఘునందనం రఘుకులనందనం-త్వయా
నుజ్ఞాతుమితి తవానుజ్ఞామిత్యర్థః- ఏభిరితి-మునిభిరితిశేషః॥౧౨॥ఏవమితి॥ క్షత్రియచేష్టితం- క్షత్రియవిచారః॥ ౨౧॥
ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-ద్విసప్త
తితమస్సర్గః ********** అథమృతబాలకబ్రాహ్మణస్యరాజద్వారివిలాపః॥ప్రస్థాప్యేత్యాది॥౨॥రుదన్నితి॥ అస
కృత్ పుత్రపుత్రేతి స్నేహసమన్వితాబహువిధావాచః రుదన్ విలపన్। రుదన్బహువిధంవిప్రఇతిచపాఠః ॥ ౪ ॥ అ
ప్రాప్తేతి॥ కాలమాపన్నంకాలవశంగతం॥౬॥ నేతి॥ నస్మరామి- అకృతత్వాదేవేతిభావః॥౮॥ నేతి॥ విషయేదేశేయథా
సర్వానుభవాదితఃపూర్వం నేదృశం దృష్టపూర్వం॥౯॥ అద్యతు రామస్యదుష్కృతమిత్యాది ॥ ౧౦ ।నహీతి॥త్వంరా

మస్యదుష్కృతంకించిన్మహదస్తినసంశయః। యథాహివిషయస్థానాంబాలానాంమృత్యురాగతః॥౧౦॥ నహ్యన్యవిషయ
స్థానాంబాలానాంమృత్యుతోభయమ్। త్వంరాజన్జీవయస్వైనంబాలంమృత్యువశంగతమ్ ॥ ౧౧ ॥ రాజద్వారిమరి
ష్యామిపత్న్యాసార్ధమనాథవత్। బ్రహ్మహత్యాంతతోరామసముపేత్యసుఖీభవ॥ ౧౨॥ భ్రాతృభిస్సహితోరాజన్
దీర్ఘమాయురవాప్స్యసి। ఉషితాఃస్మసుఖంరాజ్యేతవాస్మింత్సుమహాబల॥ ౧౩॥ ఇదంతుపతితంహ్యస్మాత్తవరామవ
శేస్థితాః। కాలస్యవశమాపన్నాస్స్వల్పంహినహినస్సుఖమ్ ॥ ౧౪ ॥ సంప్రత్యనాథోవిషయఇక్ష్వాకూణాంమహాత్మ
నామ్। రామంనాథమిహాసాద్యబాలాంతకరణంధ్రువమ్॥౧౫॥ రాజదోషైర్విపద్యంతేప్రజాహ్యవిధిపాలితాః । అస
ద్వృత్తేతునృపతావకాలేమ్రియతేజనః॥ ౧౬॥ యద్వాపురేష్వయుక్తానిజనాజనపదేషుచ । కుర్వతేనచరక్షాస్తితదా
కాలకృతంభయమ్॥౧౭॥ సువ్యక్తంరాజదోషోహిభవిష్యతినసంశయః। పురేజనపదేచాపితతోబాలవధోహ్యయం॥౧౮॥
ఏవంబహువిధైర్వాక్యైరుపరుధ్యముహుర్ముహుః। రాజానందుఃఖసంతప్తస్సుతంతముపగూహతే॥ ౧౯॥ ఇత్యుత్తరశ్రీ
రామాయణే- త్రిసప్తతితమస్సర్గః ************* తథాతుకరుణంతస్యద్విజస్యపరిదేవనం। శుశ్రావరాఘవస్స
ర్వందుఃఖశోకసమన్వితం॥౧॥ సదుఃఖేనచసంతప్తోమంత్రిణస్తానుపాహ్వయత్ । వసిష్ఠంవామదేవంచభ్రాతౄంశ్చసహ
నైగమాన్॥౨॥ తతోద్విజావసిష్ఠేనసార్ధమష్టౌప్రవేశితాః। రాజానందేవసంకాశంవర్ధస్వేతితతోబ్రువన్॥౩॥మా
ర్కండేయోథమౌద్గల్యోవామదేవశ్చకాశ్యపః। కాత్యాయనోథజాబాలిర్గౌతమోనారదస్తథా ॥ ఏతేద్విజర్షభా
స్సర్వేఆసనేషూపవేశితాః॥ ౪॥ మహర్షీంత్సమనుప్రాప్తానభివాద్యకృతాంజలిః ॥ మంత్రిణోనైగమాంశ్చైవయ
థార్హమనుకూలతః॥౫॥ తేషాంసముపవిష్టానాంసర్వేషాందీప్తతేజసాం॥ రాఘవస్సర్వమాచష్టేద్విజోయముపరో
ధతే॥౬॥ తస్యతద్వచనంశ్రుత్వారాజ్ఞోదీనస్యనారదః॥ ప్రత్యువాచశుభంవాక్యమృషీణాంసన్నిధౌనృపం॥౭॥ శృ
ణురాజన్యథాఽకాలేప్రాప్తోబాలస్యసంక్షయః॥ శ్రుత్వాకర్తవ్యతాంరాజన్కురుష్వరఘునందన॥ ౮॥ పురాకృ
తయుగేరాజన్బ్రాహ్మణావైతపస్వినః॥ అబ్రాహ్మణస్తదారాజన్నతపస్వీకథంచన ॥ ౯॥ తస్మిన్యుగేప్రజ్వలితే

జన్నిత్యాదినా-ఆభిముఖ్యేనవాదః ॥ ౧౧ ॥ రాజద్వారీతి॥సుఖీభవేత్యాదిర్వ్యంగ్యోక్తిః॥ ౧౨॥ భ్రాతృభిరితి॥ ఉషితా-
స్మ-ఏతావత్కాలమితిశేషః ॥ ౧౩ ॥ ఇదమితి॥ తవవశేరాజ్యే-నోస్మాకం-స్వల్పమపిసుఖంన॥౧౪॥ సంప్రతీతి॥ అం
తంకరోతీత్యంతకరణం- కర్తరిల్యుట్-బాలాంతకరణంరామమాసాద్యమహాత్మనామిక్ష్వాకూణాంవిషయః- సంప్రత్య
నాథోజాతః-రక్షకసురాజరహితోజాతఇత్యర్థః॥౧౫॥కథమిత్థంకథ్యతఇత్యత్రాహ-రాజదోషైరిత్యాది॥౧౬॥యద్వేతి॥
అయుక్తానిఅనుచితకృత్యాని-నచరక్షాస్తి-అనుచితకృత్యనివారణంయదానాస్తి-తదైవకాలకృతంభయం-నాన్యథేత్యర్థః॥
౧౭॥ సువ్యక్తమితి॥ తస్మాదేవహ్యయమకాలవధః॥౧౮॥ ఏవమితి॥ రాజానముపరుధ్య॥ ౧౯॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిర
చితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-త్రిసప్తతితమస్సర్గః *****

తథాత్విత్యాది॥౫॥ తేషామితి॥ రాఘవః- ద్విజోయంఉపరోధతఇతిసర్వమాచష్టే॥ ౬॥ శృణ్వితి ॥ హేరా
జన్-అకాలే- అయంబాలసంక్షయః- యథాయేనప్రకారేణప్రాప్తః- తచ్ఛృణు-తతస్తస్య-ప్రతిక్రియాయాః- కర్త
వ్యతాంశ్రుత్వా-తత్కురుష్వ॥ ౮॥ ప్రతిజ్ఞాతమర్థముపపాదయితుంపీఠికామాహ- పురేత్యాది ॥ తేత్రాయుగేఅన
ర్హస్యశూద్రస్యతపశ్చరణమధర్మః- తేనాయంబాలవధ ఇతివక్తుంచతుర్యుగధర్మాఃక్రమేణచోచ్యంతే- కృతయుగే
బ్రాహ్మణాఏవతపస్వినోభవంతి-అనశనప్రభృతికాయక్లేశకారిణోభవంతి-తతస్తస్మాద్బ్రాహ్మణః బ్రాహ్మణవ్యతి
రిక్తవర్ణఃకథంచనతపస్వీనభవతి- నిత్యనైమిత్తికకర్మమాత్రపరఏవభవతి॥౯॥ తస్మిన్నితి ॥ప్రజ్వలితే-తపసాదీప్తేబ్ర
హ్మభూతేబ్రాహ్మణవర్ణప్రధానే-అనావృతేఅజ్ఞానావరణరహితే-తస్మిన్యుగే- సర్వఏవ-తదా-అమృత్యవః- మర
ణహేత్వధర్మలేశస్యాప్యభావాత్ మరణరహితాః- అజ్ఞానానావృతత్వాద్దీర్ఘదర్శినః- అతీతానాగతజ్ఞాశ్చభవంతి॥
౧౦॥ తతఇతి ॥ తతఃకృతయుగావసానే - వపుష్మతాందృఢశరీరాణాం-మానవానాంమనువంశక్షత్రియాణాంసంబం

(౨౮)

బ్రహ్మభూతేత్వనావృతే ॥ అమృత్యవస్తదాసర్వేజజ్ఞిరేదీర్ఘదర్శినః ॥ ౧౦౹ ॥ తతస్త్రేతాయుగంనామమానవా
నాంవపుష్మతామ్॥ క్షత్రియాస్తత్రజాయంతేపూర్వేణతపసాన్వితాః॥౧౧౹॥ వీర్యేణతపసాచైవతేఽధికాః పూర్వజన్మ
ని॥మానవాయేమహాత్మానస్తత్రత్రేతాయుగేయుగే॥౧౨౹॥ బ్రహ్మక్షత్రంచతత్సర్వంయత్పూర్వమపరంచయత్॥
యుగయోరుభయోరాసీత్సమవీర్యసమన్వితమ్॥ ౧౩౹॥ అపశ్యంస్తునతేసర్వేవిశేషమధికంతతః ॥ స్థాపనంచక్రిరేత
త్రచాతుర్వర్ణ్యస్యసమ్మతమ్॥ ౧౪౹॥ తస్మిన్యుగేప్రజ్వలితేధర్మభూతేహ్యనావృతే॥అధర్మఃపాదమేకంతుపాతయ
త్పృథివీతలే॥౧౫౹॥ అధర్మేణహిసంయుక్తస్తేజోమందంభవిష్యతి ॥ ౧౬ ॥ ఆమిషంయచ్చపూర్వేషాంరాజసంచమ
లంభృశమ్। అనృతంనామతద్భూతంపాదేనపృథివీతలే॥౧౭॥ అనృతంపాతయిత్వాతుపాదమేకమధర్మతః । తతఃప్రా
దుష్కృతంపూర్వమాయుషఃపరినిష్ఠితమ్॥౧౮॥ పతితేత్వనృతేతస్మిన్నధర్మేచమహీతలే। శుభాన్యేవాచరల్లోకస్సత్యధ
ర్మపరాయణః॥౧౯॥ త్రేతాయుగేచవర్తంతేబ్రాహ్మణాఃక్షత్రియాశ్చయే। తపోతప్యంతతేసర్వేశుశ్రూషామపరే

ధి-త్రేతాయుగంనామభవతితత్ప్రధానత్వాత్తత్సంబంధిత్వం- తత్ర త్రేతాయాం- క్షత్రియాః- పూర్వేణతపసాన్వి
తాజాయంతే॥ ౧౧౹॥ త్రేతాయుగేతపస్వినోజాతాః క్షత్రియాఃకృతయుగేతపస్విభిఃబ్రాహ్మణైః కింతుల్యాః- నే
త్యాహ॥వీర్యేణేతి ॥ అత్ర త్రేతాయుగేయుగేత్రేతాయుగాఖ్యయుగే- మహాత్మనోయేమానవాస్సంతి-తదపేక్షయా
పూర్వజన్మని- పూర్వస్మిన్కృతయుగే-యేమానవాస్తే-తపసావీర్యేణచాధికాః ॥ ౧౨౹॥ త్రేతాయుగబ్రాహ్మణాస్తు
ల్యావేత్యాహ॥ బ్రహ్మేతి॥ ఉభయోర్యుగయోఃకృతత్రేతయోః-కృతేయద్బ్రహ్మపూర్వముత్కృష్టం-యచ్చత్రే
తాయామపకృష్టంక్షత్రం-తదుభయంత్రేతాయాంసమప్రధానమాసీత్॥౧౩౹॥ ఏతదేవాహ॥ అపశ్యన్నితి॥ సర్వేజ
నాః-తతఃక్షత్రియాత్-బ్రాహ్మణస్యాధికం-విశేషంతునాపశ్యన్ ॥ అపశ్యంతస్తుతేసర్వఇతిచపాఠః- తత్ స్థాపనమా
చారభేదం-వేదోదితంచక్రిరే-చాతుర్వర్ణ్యస్యేత్యత్రస్వార్థేష్యఞ్-కృతయుగే-తపస్తదభావాభ్యాముభయోర్వైల
క్షణ్యంస్పష్టం- త్రేతాయుగేఉభయోరపితపస్సామ్యాత్- వైలక్షణ్యకరమాచారభేదమకల్పయన్నిత్యర్థః- ఏవంవై
శ్యశూద్రయోరపివేదపురాణోక్తాచారవ్యవస్థాంమహాంతోకల్పయన్నిత్యర్థః॥౧౪౹ ॥ తస్మిన్నితి॥ ధర్మభూతే-యజ్ఞా
దిధర్మప్రధానే- అనావృతే-అధర్మావరణరహితే-తస్మిన్ త్రేతాయుగేప్రవృత్తే-అధర్మః- పాదంచతుర్థాంశం- పాత
యదపాతయత్- వర్తయామాస- త్రేతాయుగపురుషాః కృతయుగపురుషవద్విమలజ్ఞానరహితతయాబ్రహ్మజ్ఞానాధి
కారశూన్యాఃవర్ణాశ్రమధర్మానేవాచరన్-అతోవిమలజ్ఞానాభావాదధర్మఃపాదమవతీర్ణఇత్యర్థః॥ ౧౫౹॥ ఎవమీ
షత్పాపసంబంధాత్తదాతనానాంజనానాంప్రభావఃపూర్వయుగపురుషేభ్యఃక్షీణోభూదిత్యాహ-అధర్మేణహీతి॥ భ
విష్యతీతిభూతేల్లృట్॥ ౧౬ ॥ ఏవంత్రేతాయుగజనానాంప్రభావస్యాల్పత్వేనసత్యసంకల్పత్వాకృష్టపచ్యత్వాదిసిద్ధ్య
భావాత్ కృష్యాదికమేవజీవనోపాయోభూదిత్యాహ ॥ ఆమిషమితి ॥ సర్వేషాంకృతయుగబ్రాహ్మణానాంరాజ్ఞాంచ
భృశంమలంమలవన్నింద్యమానమామిషంజీవనోపాయః-అనృతంకృషిర్నామ ప్రసిద్ధంయదస్తి - తత్పృథివీతలేపాదేన
భూతంస్థితం - కృతయుగపురుషతుల్యవైభవాభావేనాకృష్టపచ్యత్వాద్యభావాత్త్రేతాయుగపురుషాణామనృతమేవజీ
వనోపాయోభూదిత్యర్థః ॥ సేనాశ్వవృత్తిరనృతంకృషిరుంఛశిలంత్వృతమిత్యమరః ॥ ౧౭ ॥ ఏవమాయుషఃక్ష
యోప్యభూదిత్యాహ ॥ అనృతమితి ॥ అధర్మతః - అధర్మస్తదేకంపాదమనృతలక్షణంజీవనోపాయంపాతయిత్వాని
క్షిప్య-తతస్తేనైవపాతేన- పూర్వంప్రథమమాయుషః పరినిష్ఠితంవినాశః - ప్రాముష్కృతంప్రాదుర్భూతం - కృ
తయుగపురుషాపేక్షయా- త్రేతాయుగపురుషాణ్యాయుషోభవన్నిత్యర్థః॥౧౮॥ఏవమనుభావస్యాయుషః క్షయేప్ర
వృత్తేసతిభీతాస్సంతః త్రేతాయుగపురుషాశ్శుభాచరణేనిరతాఆసన్నిత్యాహ॥ పతితేత్వితి ॥ అధర్మే-అధర్మజాయుః
క్షయే॥పాఠితేత్వనృతేతస్మిన్నధర్మేణేతిచపాఠః॥౧౯॥ శుభాచారేభేదమేవదర్శయతి॥ త్రేతేతి॥ శుశ్రూషాంపూర్వ
వర్ణపరిచర్యాం-అపరేవైశ్యశూద్రాః- అకుర్వన్నితిశేషః॥౨౦॥ శుశ్రూషావత్ పూర్వోక్తకృష్యాదికమపివైశ్యశూ

జనాః ॥ ౨౦॥ సధర్మః పరమస్తేషాం వైశ్యశూద్రం సమాగమత్ । పూజాం చ సర్వవర్ణానాం శూద్రాశ్చక్రుర్విశేషతః॥ ౨౧॥ ఏతస్మిన్నంతరే తేషామధర్మే చానృతే చ హ। తతః పూర్వే భృశం హ్రాసమగమన్నృపసత్తమ॥ ౨౨॥ తతః పాదమధర్మస్స ద్వితీయమవతారయత్। తతో ద్వాపరసంజ్ఞాస్య యుగస్య సమజాయత ॥ ౨౩॥ తస్మిన్ద్వాపరసంజ్ఞే తు వర్తమానే యుగక్షయే। అధర్మశ్చానృతం చైవ వవృధే పురుషర్షభ ॥ ౨౪ ॥ తస్మిన్ద్వాపరసంఖ్యాతే తపో వైశ్యాన్సమావిశత్ । త్రిభ్యో యుగేభ్యస్త్రీన్వర్ణాన్క్రమాద్వై తప ఆవిశత్ ॥ ౨౫ ॥ త్రిభ్యో యుగేభ్యస్త్రీన్వర్ణాన్ధర్మశ్చ పరినిష్ఠితః। న శూద్రో లభతే ధర్మం యుగతస్తు నరర్షభ॥ హీనవర్ణో నృపశ్రేష్ఠ తప్యతే సుమహత్తపః ॥ ౨౬॥ భవిష్యచ్ఛూద్రయోన్యాం వై తపశ్చర్యా కలౌ యుగే॥ అధర్మః పరమో రాజన్ద్వాపరే శూద్రజన్మనః॥ ౨౭॥ స వై విషయపర్యంతే తవ రాజన్మహాతపాః॥ అద్య తప్యతి దుర్బుద్ధిస్తేన బాలవధో హ్యయమ్॥ ౨౯॥ యో హ్యధర్మమకార్యం వా విషయే పార్థివస్య తు ॥ కరోతి చాశ్రీమూలం తత్పురే వా దుర్మతిర్నరః । క్షిప్రం చ నరకం యాతి స చ రాజా న సంశయః॥ ౩౦॥ అధీతస్య చ తప్తస్య కర్మణస్సుకృతస్య చ। షష్ఠం భజతి భాగం తు ప్రజా ధర్మేణ పాలయన్ ॥ ౩౧॥ షడ్భాగస్య చ భోక్తాసౌ రక్షతే న ప్రజాః కథమ్॥ ౩౨॥ స త్వం పురుషశార్దూల మార్గస్వ విషయం స్వకమ్। దుష్కృతం యత్ర పశ్యేథాస్తత్ర యత్నం సమాచర॥ ౩౩॥ ఏవం చేద్ధర్మవృద్ధిశ్చ నృణాం చాయుర్వివర్ధనమ్॥ ౩౩॥ భవిష్యతి నరశ్రేష్ఠ బాలస్యాస్య చ జీవితమ్॥ ౩౪ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే చతుస్సప్తతితమస్సర్గః ************ నారదస్య తు తద్వాక్యం శ్రుత్వామృతమయం తదా। ప్రహర్షమతులం లేభే లక్ష్మణం చేదమబ్రవీత్ ॥౧ ॥ గచ్ఛ సౌమ్య ద్విజశ్రేష్ఠం సమాశ్వాసయ సువ్రతమ్। బాలస్య తు శరీరం తత్తైలద్రోణ్యాం నిధాపయ॥౨॥ గంధైశ్చ పరమోదారైస్తైలైశ్చాపి సుగంధిభిః। యథా న క్షీయతే బాలస్తథా సౌమ్య విధీయతామ్॥౩॥ యథా శరీరో బాలస్య గుప్తస్సన్శిష్టకర్మణః । విపత్తిః పరిభేదో వా న భవేచ్చ తథా కురు॥౪॥ ఏవమాదిశ్య కాకుత్స్థో లక్ష్మణం శుభలక్షణమ్। మనసా పుష్పకం దధ్యావాగచ్ఛేతి మహాయశాః॥౫॥ఇంగితం స తు విజ్ఞాయ పుష్పకో హేమభూషితః। ఆజగామ ముహూర్తేన సమీపం రాఘవస్య వై ॥౬॥ సోऽబ్రవీత్ప్రణతో భూ

ద్రయోః పరమధర్మోऽభూదిత్యాహ॥ సధర్మ ఇతి॥ స్వధర్మః పరమ ఇతి చ పాఠః - పూజాం చేతి - వైశ్యానాం హి శుశ్రూషా - అతోऽపి కృష్యాదికమేవ పరమో ధర్మోऽభూత్ - శూద్రాణాం కృష్యాదిభ్యోऽపి శుశ్రూషైవ విశిష్టో ధర్మోऽభూదిత్యర్థః ॥ ౨౧॥ ఏవం త్రేతాయుగే లోకస్థితిముక్త్వా - తదవసానకాలస్థితిమాహ॥ ఏతస్మిన్నితి॥ ఏతస్మిన్నంతరే త్రేతాయుగావసానకాలే అధర్మే అధర్మకార్యే ఆయుష్క్షయే - అనృతే కృష్యాద్యుపాయే చ - ప్రవృత్తే సతి క్షీణాయుషో వృత్తికర్శితాశ్చ - పూర్వే త్రేతాయుగస్థాః - హ్రాసం వినాశమగమన్॥౨౨॥ తత ఇతి॥ అధర్మస్సః త్రేతాయుగప్రసారితైకపాదః॥౨౩॥ తస్మిన్నితి॥ అధర్మస్యాభివృద్ధిర్నామ త్రేతాయుగపురుషేభ్యోऽల్పాయుష్యం - అనృతస్యాభివృద్ధిస్తు ప్రయాసబాహుల్యేన కృషేస్స్వల్పఫలత్వం॥౨౪॥తస్మిన్నితి॥ తపః వైశ్యాన్సమావిశత్ - వైశ్యాస్తపోऽధికారిణోऽభవన్నిత్యర్థః॥ఏవం యుగత్రయధర్మానభిధాయ ప్రకృతం వక్తుం తతోऽపి యుక్తమర్థం సంక్షిప్యాహ - త్రిభ్య ఇతి - హేతౌ పంచమీ॥ ౨౫॥ త్రిభ్య ఇతి॥ ప్రకృతం బాలవధహేతుమాహ॥హీనేతి ॥ దీర్ఘీయం ॥ తథా త్రిషు యుగేషు త్రీన్వర్ణానవలంబ్య ధర్మస్తపోరూపః పరినిష్ఠితః - ప్రతిష్ఠితోऽభూత్ - ధర్మం తపో లక్షణం శూద్రోऽయుగతోऽయుగత్రయే పి న లభతే॥౨౬॥ భవిష్యదితి ॥ ఇకారలోపశ్ఛాందసః తపశ్చర్యా - తపశ్చరణాధికారః - శూద్రాణాం తపశ్చర్యా కలియుగ ఏవ ధర్మో భవిష్యతి । అస్మిన్ యుగే త్వధర్మ ఇత్యాహ ॥ అధర్మ ఇతి ॥ రామరాజ్యస్య త్రేతాయుగత్వేऽపి అధర్మః పరమో రాజన్ ద్వాపరే శూద్రజన్మన ఇత్యుక్తేః - కిముత త్రేతాయామిత్యర్థః॥ ౩౧॥ కథమన్యేషు పాపం కుర్వాణేషు రాజ్ఞో నరకప్రాప్తిస్తత్రాహ ॥ షడ్భాగస్యేతి ॥ ౩౨॥ స ఇతి॥ తత్ర యత్నం నిరాకరణయత్నం॥౩౪॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే - శ్రీరామాయణభూషణే - మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - చతుస్సప్తతితమస్సర్గః ************ నారదస్యేత్యాది॥ ౩॥ ఉక్తార్థస్య వివరణం - యథేత్యాది॥ బాలస్య శరీర ఇతి లింగవ్యత్యయః - విపత్తిస్స్వరూపనాశః - భేదః॥ సంధిబంధాదివిశ్లేషణం

త్వాఽయమస్మినరాధిప। వశ్యస్తవమహాబాహోకింకరస్సముపస్థితః॥ ౭ ॥ భాషితంరుచిరంశ్రుత్వాపుష్పకస్యనరా
ధిపః। అభివాద్యమహర్షీంస్తాన్విమానంసోధ్యరోహత॥ ౮ ॥ ధనుర్గృహీత్వాతూణీచఖడ్గంచరుచిరప్రభమ్। నిక్షిప్యన
గరేవీరౌసౌమిత్రిభరతావుభౌ॥ ౯ ॥ ప్రాయాత్ప్రతీచీంహరితంవిచిన్వంశ్చతతస్తతః। ఉత్తరామగమచ్ఛ్రీమాన్ది
శంహిమవతావృతామ్॥ ౧౦ ॥ అపశ్యమానస్తత్రాపిస్వల్పమప్యథదుష్కృతమ్। పూర్వామపిదిశంసర్వామథాపశ్య
న్నరాధిపః॥౧౧॥ ప్రవిశుద్ధసమాచారామాదర్శతలనిర్మలామ్। పుష్పకస్థోమహాబాహుస్తదాపశ్యన్నరాధిపః॥౧౨॥
దక్షిణాందిశమాక్రామత్తతోరాజర్షినందనః। శైవలస్యోత్తరేపార్శ్వేదదర్శసుమహత్సరః॥౧౩॥తస్మింస్సరసితప్యం
తంతాపసంసుమహత్తపః। దదర్శరాఘవశ్శ్రీమాన్లంబమానమధోముఖమ్॥౧౪॥రాఘవస్తముపాగమ్యతప్యంతంతప
ఉత్తమమ్।ఉవాచసతదావాక్యంధన్యస్త్వమసిసువ్రత॥౧౫॥కస్యాంయోన్యాంతపోవృద్ధవర్తసేదృఢవిక్రమ। కౌతూ
హలాత్త్వాంపృచ్ఛామిరామోదాశరథిర్హ్యహమ్॥౧౬॥కోర్థోమనీషితస్తుభ్యంస్వర్గలాభఃపరోథవా। వరాశ్రయో
యదర్థంత్వంతపస్యసిసుదుష్కరమ్॥యమాశ్రిత్యతపస్తప్తంశ్రోతుమిచ్ఛామితాపస॥ ౧౭॥ బ్రాహ్మణోవాసిభద్రం
తేక్షత్రియోవాసిదుర్జయః॥వైశ్యస్తృతీయవర్ణోవాశూద్రోవాసత్యవాగ్భవ॥౧౮॥ ఇత్యేవముక్తస్సనరాధిపేన
హ్యవాక్ఛిరాదాశరథాయతస్మై।ఉవాచజాతింనృపపుంగవాయయత్కారణేచైవతపఃప్రయత్నః॥౧౯॥ఇత్యుత్తరశ్రీ
రామాయణే-పంచసప్తతితమస్సర్గః***** తస్యతద్వచనంశ్రుత్వారామస్యాక్లిష్టకర్మణః। అవాక్ఛిరాస్తథాభూ
త్వావాక్యమేతదువాచహ॥ ౧ ॥శూద్రయోన్యాంప్రసూతోస్మిశంబుకోనామనామతః। దైవత్వంప్రార్థయేరామసశ
రీరోమహాయశః॥౨॥నమిథ్యాహంవదేరామదేవలోకజిగీషయా। శూద్రంమాంవిద్ధికాకుత్స్థతపఉగ్రంసమాస్థితమ్॥ ౩ ॥
భాషతస్తస్యశూద్రస్యఖడ్గంసురుచిరప్రభమ్। నిష్కృష్యకోశాద్విమలంశిరశ్చిచ్ఛేదరాఘవః॥౪॥ తస్మిన్శూద్రేహతే
దేవాస్సేంద్రాస్సాగ్నిపురోగమాః।సాధుసాధ్వితికాకుత్స్థంప్రశశంసుర్ముహుర్ముహుః॥ ౫ ॥పుష్పవృష్టిర్మహత్యా
సీద్దివ్యానాంసుసుగంధినాం। పుష్పాణాంవాయుముక్తానాంసర్వతఃప్రపపాతహ॥౬॥ సుప్రీతాశ్చాబ్రువన్రామందే
వాస్సత్యపరాక్రమం। సురకార్యమిదంసౌమ్యసుకృతంతేమహామతే॥ ౭ ॥ గృహాణచవరంసౌమ్యయత్త్వమి
చ్ఛస్యరిందమ। స్వర్గభాఙ్నహిశూద్రోయంత్వత్కృతేరఘునందన॥ ౮ ॥ దేవానాంభాషితంశ్రుత్వారాఘవస్సుస
మాహితః। ఉవాచప్రాంజలిర్వాక్యంసహస్రాక్షంపురందరం॥౯॥ యదిదేవాఃప్రసన్నామేద్విజపుత్రస్సజీవతు। ది
శంతువరమేతన్మేఈప్సితంపరమంమమ॥౧౦॥ మమాపచారాద్బాలోసౌబ్రాహ్మణస్యైకపుత్రకః। అప్రాప్తకాలఃకా
లేననీతోవైవస్వతక్షయం॥ ౧౧॥ తంజీవయతభద్రంవోనానృతంకర్తుమర్హథ। ద్విజస్యసంశ్రుతోర్థోమేజీవయి
ష్యామితేసుతం॥ ౧౨॥ రాఘవస్యతుతద్వాక్యంశ్రుత్వావిబుధసత్తమాః। ప్రత్యూచూరాఘవంప్రీతాదేవాఃప్రీతిస

౫॥ఇంగితమితి॥ సన్నితి- పుష్పకాధిష్ఠాతృచేతనఇత్యర్థః॥౯॥ ప్రాయాదితి॥ హరితందిశం-విచిన్వన్నితిశూద్రతపస్విన
మితిశేషః॥౧౦॥ అపశ్యమానఇతి॥ అపశ్యమానః అపశ్యత్॥౧౨॥ దక్షిణామితి॥ శైవలాఖ్యస్య వింధ్యసమీపవర్తిగి
రేః॥౧౬॥ కోర్థ ఇత్యాది॥ తుభ్యంతవ-వరాశ్రయః- తపఃప్రీతదేవతావరలభ్యోమనీషితోభీష్టోర్థః-స్వర్గోభోగోవా-
అన్యోవా-యమాశ్రిత్య॥ ౧౭॥ బ్రాహ్మణఇతి॥ సత్యవాగ్భవ-సత్యంకథయేత్యర్థః॥ ౧౯॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిర
చితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-పంచసప్తతితమస్సర్గః*****
తస్యేత్యాది॥౩॥ భాషతఇతి॥ తస్యశిరఇత్యన్వయః॥౫॥ పుష్పవృష్టిరితి॥పపాతేతిశేషః॥ పుష్పవృష్టిశ్చమహతీ
తిపాఠే-తస్యైవప్రపంచనం॥ దివ్యానామిత్యాది॥ప్రపపాతేతి- వృష్టిరితిశేషః॥ ౭॥ గృహాణేతి॥ సురకార్యమేవాహ॥
స్వర్గభాగితి॥ హియస్మాచ్ఛూద్రఃతపసాస్వర్గంనార్హః-సోసౌత్వత్కృతతపోనివర్తనేనస్వర్గభాఙ్నకృతః-తస్మాదే
వదేవకార్యంకృతమిత్యర్థః॥ ౧౦॥ మమేతి॥ వైవస్వతక్షయం-యమగృహం॥౧౧॥ తమితి॥ద్విజస్యేతి॥ తేతవసుతం-
జీవయిష్యామీత్యయమర్థోమేమయాద్విజస్యసంశ్రుతఃప్రతిజ్ఞాతః॥ ౧౩ ॥ నిర్వృతఇతి॥ అస్మిన్నహని-త్వయాశూ

పస్స్థితమ్ ॥ ౧౩ ॥ నివృత్తో భవ కాకుత్స్థ సోస్మిన్నహని బాలకః। జీవితం ప్రాప్తవాన్భూయస్సమేతశ్చాపి బంధుభిః॥
౧౪॥ యస్మిన్ముహూర్తే కాకుత్స్థ శూద్రోయం వినిపాతితః। తస్మిన్ముహూర్తే బాలోసౌ జీవేన సమయుజ్యత॥ ౧౫॥ స్వ
స్తి ప్రాప్నుహి భద్రం తే సాధయామ నరర్షభ। అగస్త్యస్యాశ్రమపదం ద్రష్టుమిచ్ఛామ రాఘవ॥ ౧౬ ॥ తస్య దీక్షా స
మాప్తా హి బ్రహ్మర్షేస్సుమహాద్యుతేః। ద్వాదశం హి గతం వర్షం జలశయ్యాం సమాసతః॥ ౧౭ ॥ కాకుత్స్థ తద్గమిష్యా
మో మునిం సమభినందితుమ్। త్వం చాప్యాగచ్ఛ భద్రం తే ద్రష్టుం తమృషిసత్తమమ్॥ ౧౮॥ స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ దేవానాం
రఘునందనః । ఆరురోహ విమానం తం పుష్పకం హేమభూషితమ్ ॥ ౧౯ ॥ తతో దేవాః ప్రయాతాస్తే విమానైర్బహువి
స్తరైః। రామోప్యనుజగామాశు కుంభయోనేస్తపోవనం॥ ౨౦ ॥ దృష్ట్వా తు దేవాంత్సంప్రాప్తానగస్త్యస్తపసాం నిధిః।
అర్చయామాస ధర్మాత్మా సర్వాంస్తానవిశేషతః ॥ ౨౧ ॥ ప్రతిగృహ్య తతః పూజాం సంపూజ్య చ మహామునిమ్। జగ్ము
స్తే త్రిదశా హృష్టా నాకపృష్ఠం సహానుగైః ॥ ౨౨ ॥ గతేషు తేషు కాకుత్స్థః పుష్పకాదవరుహ్య చ । తతోభివాదయామా
స హ్యగస్త్యమృషిసత్తమమ్॥ ౨౩॥ సోభివాద్య మహాత్మానం జ్వలంతమివ తేజసా । ఆతిథ్యం పరమం ప్రాప్య నిషసాద న
రాధిపః॥ ౨౪॥ తమువాచ మహాతేజాః కుంభయోనిర్మహాతపాః । స్వాగతం తే నరశ్రేష్ఠ దిష్ట్యా ప్రాప్తోసి రాఘవ॥ ౨౫॥
త్వం మే బహుమతో రామ గుణైర్బహుభిరుత్తమైః। అతిథిః పూజనీయశ్చ మమ నిత్యం హృది స్థితః॥ ౨౬॥ సురా హి కథయంతి
త్వామాగతం శూద్రఘాతినమ్। బ్రాహ్మణస్య తు ధర్మేణ త్వయా జీవాపితస్సుతః ॥ ౨౭॥ ఉష్యతాం చేహ రజనీం సకాశే మ
మ రాఘవ। ప్రభాతే పుష్పకేణ త్వం గంతాసి పురమేవ హి॥ ౨౮॥ త్వం హి నారాయణశ్శ్రీమాంస్త్వయి సర్వం ప్రతిష్ఠితం।
త్వం ప్రభుస్సర్వభూతానాం పురుషస్త్వం సనాతనః ॥ ౨౯ ॥ ఇదం చాభరణం సౌమ్య నిర్మితం విశ్వకర్మణా । దివ్యం ది
వ్యేన వపుషా దీప్యమానం స్వతేజసా॥ ప్రతిగృహ్ణీష్వ కాకుత్స్థ మత్ప్రియం కురు రాఘవ॥ ౩౦½॥ దత్తస్య హి పునర్దానే సు
మహత్ఫలముచ్యతే॥ భరణే హి భవాఞ్శక్తస్సేంద్రాణాం మరుతామపి॥ ౩౧½॥ త్వం హి శక్తస్తారయితుం సేంద్రానపి
దివౌకసః॥ తస్మాత్ప్రదాస్యే విధివత్తత్ప్రతీచ్ఛ నరాధిప। దివ్యమాభరణం చిత్రం ప్రదీప్తమివ భాస్కరమ్॥ ౩౩॥ అథో
వాచ మహాత్మానమిక్ష్వాకూణాం మహారథః। రామో మతిమతాం శ్రేష్ఠః క్షత్రధర్మమనుస్మరన్॥ ౩౪॥ ప్రతిగ్రహో
యం భగవన్ బ్రాహ్మణస్యావిగర్హితః। గృహ్ణీయాం తు క్షత్రియోహం వై కథం బ్రాహ్మణపుంగవ ॥ ౩౫ ॥ బ్రాహ్మణేన
విశేషేణ దత్తం తద్వక్తుమర్హసి। ఏవముక్తస్తు రామేణ ప్రత్యువాచ మహానృషిః॥ ౩౬॥ ఆసన్ కృతయుగే రామ బ్రహ్మ
భూతే పురా యుగే। అపార్థివాః ప్రజాస్సర్వాస్సురాణాం తు శతక్రతుః॥ ౩౭ ॥ తాః ప్రజా దేవదేవేశం రాజార్థం స
ముపాద్రవన్। సురాణాం స్థాపితో రాజా త్వయా దేవ శతక్రతుః॥ ౩౮॥ ప్రయచ్ఛ నో హి లోకేశ పార్థివం నరపుంగవం।
తస్మై పూజాం ప్రయుంజానా ధూతపాపాశ్చరేమ హి ॥ ౩౯ ॥ న వసామో వినా రాజ్ఞా ఏష నో నిశ్చయః పరః॥ ౩౯½॥ ప్ర
జానాం వచనం శ్రుత్వా నిశ్చయిత్వార్థముత్తమమ్ ॥ తతో బ్రహ్మా సురశ్రేష్ఠో లోకపాలాంత్సవాసవాన్। సమాహూ
యాబ్రవీత్సర్వాంస్తేజోభాగాన్ ప్రయచ్ఛత॥ ౪౧॥ తతో దదుర్లోకపాలాస్సర్వే భాగాంత్స్వతేజసః। అక్షుపచ్ఛత
తో బ్రహ్మా యతో జాతః క్షుపో నృపః॥ ౪౨॥ తం బ్రహ్మా లోకపాలానాం సహాంశైస్సమయోజయత్ ।తతో దదౌ నృపం తా
సాం ప్రజానామీశ్వరం క్షుపమ్ ॥ ౪౩ ॥ తత్రైంద్రేణ చ భాగేన మహీమాజ్ఞాపయన్నృపః । వారుణేన తు భాగేన వపుః పు
ష్యతి రాఘవ॥ ౪౪॥ కౌబేరేణ తు భాగేన విత్తమాసాం దదౌ తదా। యస్తు యామ్యో భవద్భాగస్తేన శాస్తి స్మ స ప్రజాః॥ ౪౫॥
తత్రైంద్రేణ నరశ్రేష్ఠ భాగేన రఘునందన। ప్రతిగృహ్ణీష్వ భద్రం తే తారణార్థం మమ ప్రభో॥ ౪౬॥ తస్య తద్వచనం శ్రు

ద్రశిరశ్ఛేదదివసే- వరం వినాపి స్వయమేవ జీవితం ప్రాప్తవానిత్యర్థః॥ ౧౫॥ స్వస్తీతి॥ యామేతి లోడుత్తమబహువ
చనం॥ ౨౦॥ దృష్ట్వేతి॥ అవిశేషతః-అపక్షపాతత ఇత్యర్థః॥ ౨౫॥ త్వమితి॥ హృది స్థిత ఇతి- పరబ్రహ్మభూతత్వాన్మమ
హృదయే సదా స్థిత ఇత్యర్థః॥ ౨౬॥ సురా హీతి॥ జీవాపితః- జీవనం ప్రాపితః-పుగాగమః - అత్ర త్వయేత్యత్ర యేతి
గాయత్ర్యక్షరం త్రయోవింశమిత్యాహుః॥ ౩౦½॥ దత్తస్యేతి॥ పారితోషికతయా యేన కేనాపి దత్తస్య- ఉత్తమవస్తు
నః స్వయమనుపభుజ్యాన్యస్మై దానం-సుమహత్ఫలముచ్యతే భరణ ఇతి॥ మరుతాం దేవానామపి-భరణే రక్షణే-అపి శక్తాత్

త్వాబిభిషేఃపరమధార్మికమ్। తద్రామఃప్రతిజగ్రాహమునేరాభరణంవరమ్॥ ౪౭॥ ప్రతిగృహ్యతతోరామస్తదాభరణముత్తమమ్। ఆగమంతస్యదీప్తస్యప్రష్టుమేవోపచక్రమే॥ ౪౮ ॥ అత్యద్భుతమిదందివ్యవపుషాయుక్తముత్తమమ్।కథంభగవతాప్రాప్తంకుతోవాకేనవాహృతమ్॥ ౪౯ ॥ కుతూహలతయాబ్రహ్మన్పృచ్ఛామిత్వాంమహాయశః। ఆశ్చర్యాణాంబహూనాంహినిధిఃపరమకోభవాన్॥ ౫౦॥ ఏవంబ్రువతికాకుత్స్థేమునిర్వాక్యమథాబ్రవీత్। శృణురామయథావృత్తంపురాత్రేతాయుగేయుగే॥౫౧॥ రమణీయప్రదేశేస్మిన్వనేయద్దృష్టవానహమ్॥ఆశ్చమేర్యంమహాబాహో దానమాశ్రిత్యకేవలం॥ ౫౨ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే షట్సప్తతితమస్సర్గః .... *

పురాత్రేతాయుగేరామహ్యరణ్యంబహువిస్తరమ్। సమంతాద్యోజనశతంనిర్మృగంపక్షివర్జితమ్॥౧॥ తస్మిన్నిర్మానుషేరణ్యేకుర్వాణస్తపఉత్తమమ్। అహమాక్రమితుంసౌమ్యతదరణ్యముపాగమమ్ ॥ ౨ ॥ తస్యరూపమరణ్యస్యనిర్దేష్టుంనశశాకహ। ఫలమూలైస్సుఖాస్వాదైర్బహురూపైశ్చపాదపైః॥ ౩॥ తస్యారణ్యస్యమధ్యేతుసరోయోజనమాయతమ్। హంసకారండవాకీర్ణంచక్రవాకోపశోభితమ్॥ ౪॥ పద్మోత్పలసమాకీర్ణంసమతిక్రాంతశైవలమ్।తదాశ్చర్యమివాత్యర్థంసుఖాస్వాదమనుత్తమమ్॥ ౫॥ అరజస్కంతథాక్షోభ్యంశ్రీమత్పక్షిగణాయుతమ్। సమీపేతస్యసరసఃమహదద్భుతమాశ్రమమ్॥ ౬॥ పురాణంపుణ్యమత్యర్థంతపస్విజనవర్జితమ్। తత్రాహమవసంరాత్రింనైదాఘీంపురుషర్షభ॥ ౭॥ ప్రభాతేకాల్యముత్థాయసరస్తదుపచక్రమే। అథాపశ్యంశవంతత్రసుపుష్టమజరంక్వచిత్ ॥౮ ॥పఙ్క్తిభేదేనపుష్టాంగంసమాశ్రితసరోవరమ్। తిష్ఠంతంపరయాలక్ష్మ్యాతస్మింస్తోయాశయేనృప ॥ ౯ ॥ తమర్థంచింతయానోహంముహూర్తంతత్రరాఘవ। ఉషితోస్మిసరస్తీరేకిన్న్వదంస్యాదితిప్రభో ॥ ౧౦ ॥ అథాపశ్యంముహూర్తేనదివ్యమద్భుతదర్శనం।విమానంపరమోదారంహంసయుక్తంమనోజవం॥౧౧॥ అత్యర్థంస్రగ్విణంతత్రవిమానేరఘునందన। ఉపాస్తేప్సరసాంవీరసహస్రందివ్యభూషణం ॥ ౧౨ ॥ గాయంతిదివ్యగేయానివాదయంతితథాపరాః । క్ష్వేళయంతితథాచాన్యానృత్యంతిచతథాపరాః॥౧౩॥ అపరాశ్చంద్రరశ్మ్యాభైర్హేమదండైశ్చచామరైః। దోధూయుర్వదనంతస్యపుండరీకనిభేక్షణం॥ ౧౪॥ తతస్సింహాసనంత్యక్త్వామేరుకూటమివాంశుమాన్। పశ్యతోమేతదారామవిమానాదవరుహ్యచ ౧౫॥ తంశవంభక్షయామాససస్వర్గీరఘునందన॥ ౧౬॥ తథాభుక్త్వాయథాకామంమాంసంబహుసుపీవరం ॥ అవతీర్యసరస్స్వర్గీసంస్ప్రష్టుముపచక్రమే॥ ౧౭॥ ఉపస్పృశ్యయథాన్యాయ్యంసస్వర్గీరఘుపుంగవ ॥ ఆరోఢుముపచక్రామవిమానవరముత్తమం॥౧౮॥ తమహందేవసంకాశమారోహంతముదీక్ష్యవై ॥ విమానమబ్రువంవాక్యంస్వర్గిణంపురుషర్షభ॥ ౧౯॥కోభవాన్దేవసంకాశఆహారశ్చవిగర్హితః॥త్వయేదంభుజ్యతేసౌమ్యకిమర్థంవక్తుమర్హసి॥౨౦॥ కస్యస్యాదీదృశోభావఆహారోదేవసమ్మతః॥ఆశ్చర్యంవర్తతేసౌమ్యశ్రోతుమిచ్ఛామితత్త్వతః।నాహమౌపయికంమన్యే

కిముతైతద్భరణఇత్యర్థః॥ భరణేపిభవాన్శక్తఃఫలానాంమహతామపీతిచపాఠః॥ ౪౭॥ ప్రతిగృహ్యేతి।ఆగమంప్రాప్తిమార్గం॥ ౪౮॥ అత్యద్భుతమితి॥కుతోవాకేనవానిమిత్తేన-కేనపురుషేణవాహృతముపహృతం-దత్తమితియావత్ ॥ ౫౦॥ ఏవమితి॥త్రేతాయుగేత్రేతాయుగాఖ్యే॥౫౨॥ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే షట్సప్తతితమస్సర్గః ***

పురేత్యాది॥ పురాత్రేతాయుగే-పూర్వచతుర్యుగవర్తిత్రేతాయుగే-బహువిస్తరం-బహువిస్తారం-పక్షివర్జితమితి-అరణ్యమభూదితిశేషః॥ ౧॥ తస్మిన్నితి॥తస్మిన్నరణ్యే-తదేకదేశే-తపఃకుర్వాణోహం-తదరణ్యమాక్రమితుం-ఆసమంతాత్పర్యటనంకృత్వాకార్త్స్న్యేనావగంతుముపాగమం-ఉపగతవాన్॥ ౨॥తస్యేతి।నిర్దేష్టుంపరిజ్ఞాతుంనశశాకనాశక్నువం-తస్యరూపమితి-సుఖావహంరూపమితి-సుఖావహంరూపమిత్యర్థః॥ ౪॥పద్మేతి॥ సుఖాస్వాదంసుఖావహపాశనపానీయవదిత్యర్థః॥ ౫॥ అరజస్కమితి॥అరజస్కంనిర్మలం॥ ౬॥ పురాణమితి॥ నైదాఘీంనిదాఘసంబంధినీం॥ ౭ ॥ ప్రభాతఇతి। కాలేసాధుకాల్యం ప్రాతఃకాలకర్తవ్యంస్నానకర్మఉద్దిశ్య-ఉత్థాయ-ఉపచక్రమే - అపరోక్షేలిడార్షః ౮॥ పఙ్క్తిభేదేనేతి॥లక్ష్మ్యాఉపేతమితిశేషః॥ ౧౫॥ తథేతి॥సంస్ప్రష్టుంశుద్ధాచమనంకర్తుమిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥కస్యేతి॥ ఆహారఈదృశోభావశ్చదేవసమ్మతః అతఃఆశ్చర్యమేవవర్తతే- అహమిత్యస్యక్రియాభేదాద్భేదః - అతస్తత్సర్వ,

తవభక్ష్యమిదం శవం॥ ౨౧॥ ఇత్యేవముక్తస్స నరేంద్ర నాకీ కౌతూహలాత్సూనృతయా గిరా చ। శ్రుత్వా చ వాక్యం మమ సర్వమేతత్సర్వం తథా చాకథయన్మమేతి॥ ౨౨॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే సప్తసప్తతితమస్సర్గః. .... ✻

శ్రుత్వా తు భాషితం వాక్యం మమ రామ శుభాక్షరం। ప్రాంజలిః ప్రత్యువాచేదం స స్వర్గీ రఘునందన ॥ ౧॥ శృణు బ్రహ్మన్ పురావృత్తం మమైతత్సుఖదుఃఖయోః। అనతిక్రమణీయం హి యథా పృచ్ఛసి మాం ద్విజ॥ ౨॥ పురా వైదర్భకో రాజా పితా మమ మహాయశాః। సుదేవ ఇతి విఖ్యాతస్త్రిషు లోకేషు వీర్యవాన్ ॥ ౩ ॥ తస్య పుత్రద్వయం బ్రహ్మన్ ద్వాభ్యాం స్త్రీభ్యామజాయత। అహం శ్వేత ఇతి ఖ్యాతో యవీయాంస్తు సురథోఽభవత్ ॥ ౪॥ తతః పితరి స్వర్యాతే పౌరా మామభ్యషేచయన్। తత్రాహం కృతవాన్ రాజ్యం ధర్మ్యం చ సుసమాహితః॥ ౫॥ ఏవం వర్షసహస్రాణి సమతీతాని సువ్రత। రాజ్యం కారయతో బ్రహ్మన్ ప్రజా ధర్మేణ రక్షతః॥ ౬॥ సోఽహం నిమిత్తే కస్మింశ్చిద్విజ్ఞాతాయుర్ద్విజోత్తమ। కాలధర్మం హృది న్యస్య తతో వనముపాగమం॥ ౭॥ సోఽహం వనమిదం దుర్గం మృగపక్షివివర్జితం। తపశ్చర్తుం ప్రవిష్టోఽస్మి సమీపే సరసశ్శుభే॥ ౮॥ భ్రాతరం సురథం రాజ్యేఽభిషిచ్య మహీపతిం। ఇదం సరస్సమాసాద్య తపస్తప్తం మయా చిరం॥ ౯॥ సోఽహం వర్షసహస్రాణి తపస్త్రీణి మహావనే। తప్త్వా సుదుష్కరం ప్రాప్తో బ్రహ్మలోకమనుత్తమం॥ ౧౦॥ తస్య మే స్వర్గభూతస్య క్షుత్పిపాసే ద్విజోత్తమ। బాధేతే పరమోదార తతోఽహం వ్యథితేంద్రియః॥ ౧౧ ॥ గత్వా త్రిభువనశ్రేష్ఠం పితామహమువాచ హ॥ ౧౨॥ భగవన్ బ్రహ్మలోకోఽయం క్షుత్పిపాసావివర్జితః॥ కస్యాయం కర్మణః పాకః క్షుత్పిపాసానుగో హ్యహం। ఆహారః కశ్చ మే దేవ తన్మే బ్రూహి పితామహ ॥ ౧౩॥ పితామహస్తు మామాహ తవాహారస్సుదేవజ। స్వాదూని స్వాని మాంసాని తాని భక్షయ నిత్యశః॥ ౧౪॥ స్వశరీరం త్వయా పుష్టం కుర్వతా తప ఉత్తమం। అనుప్తం రోహతే శ్వేత న కదాచిన్మహామతే ॥ ౧౫॥ తృప్తిర్న తేఽస్తి సూక్ష్మాపి వనే సత్త్వనిషేవితే।పురా త్వం భిక్షమాణాయ భిక్షువై యతమేన్నృప॥ నహి దత్తాత్త్వమోం దాంతి భయస్మాదతిథయేపి వై॥ ౧౬॥ దత్తం న తేఽస్తి సూక్ష్మోఽపి తప ఏవ నిషేవసే॥ తేన స్వర్గగతో వత్స బాధ్యసే క్షుత్పిపాసయా॥ ౧౭॥ స త్వం సుపుష్టమాహారైస్స్వశరీరమనుత్తమం॥ భక్షయిత్వామృతరసం తేన తృప్తిర్భవిష్యతి॥ ౧౮॥ యదా తు తద్వనం శ్వేత అగస్త్యస్సుమహానృషిః॥ ఆగమిష్యతి దుర్ధర్షస్తదా కృచ్ఛ్రాద్విమోక్ష్యసే॥ ౧౯॥ స హి తారయితుం సౌమ్య శక్తస్సురగణానపి॥ కిం పునస్త్వాం మహాబాహో క్షుత్పిపాసావశంగతం॥ ౨౦॥ సోఽహం భగవతశ్శ్రుత్వా దేవదేవస్య నిశ్చయం ఆహారం గర్హితం కుర్మి స్వశరీరం ద్విజోత్తమ॥ ౨౧॥ బహూన్ వర్షగణాన్ బ్రహ్మన్ భుజ్యమానమిదం మయా॥ క్షయం నాభ్యేతి బ్రహ్మర్షే తృప్తిశ్చాపి మమోత్తమా॥ ౨౨॥ తస్య మే కృచ్ఛ్రభూతస్య కృచ్ఛ్రాదస్మాద్విమోక్షయ॥ అన్యేషాం నగతిర్హ్యత్ర కుంభయోనిమృతే ద్విజం॥ ౨౩॥ ఇదమాభరణం సౌమ్య తారణార్థం ద్విజోత్తమ॥ ప్రతిగృహ్ణీష్వ భద్రం తే ప్రసాదం కర్తుమర్హసి॥ ౨౪॥ ఇదం తావత్సువర్ణం చ ధనం వస్త్రాణి చ ద్విజ ॥ భక్ష్యం భోజ్యం చ బ్రహ్మర్షే దదామ్యాభరణాని చ॥ ౨౫॥ సర్వాన్ కామాన్ ప్రయచ్ఛామి భోగాంశ్చ మునిపుంగవ ॥ తారణే భగవన్ మహ్యం ప్రసాదం కర్తుమర్హసి ॥ ౨౬॥ తస్యాహం స్వర్గిణో వాక్యం శ్రుత్వా దుఃఖసమన్వితమ్ ॥ తారణాయోపజగ్రాహ తదాభరణముత్త

తత్త్వతశ్శ్రోతుమిచ్ఛామి॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-సప్తసప్తతితమస్సర్గః ✻✻

౧॥శృణ్వితి॥సుఖదుఃఖయోరితి దేవస్వశవభుక్త్వరూపయోః- కారణమితి శేషః॥ ౪॥తత ఇతి॥ధర్మ్యం ధర్మాదనపేతం యథా భవతి తథా॥ ౬॥ సోహమితి-నిమిత్తే కస్మింశ్చిదితి- కేనచిన్నిమిత్తేన లక్షణేన సాముద్రికాదినా-విజ్ఞాతాయుః నిశ్చితాయురవధిః- కాలధర్మం హృది న్యస్య స్వస్య మరణకాలం జ్ఞాత్వేత్యర్థః॥ ౧౦॥ తస్యేతి ॥ స్వర్గభూతస్య స్వర్గం ప్రాప్తస్య-స్వర్గోత్ర బ్రహ్మలోకః॥ ౧౪॥స్వశరీరం త్వయా పుష్టమితి॥ ముఖ్యం తపోనకృతం స్వశరీమేవ కేవలం త్వయా పుష్టం-అనుప్తమకృతావాపం బీజం న రోహతే హి॥ ౧౬॥దత్తమితి॥సూక్ష్మోపి లింగవ్యత్యయ ఆర్షః - సూక్ష్మమపి అత్యల్పమపి తే దత్తం దానం నాస్తి-దేవపిత్రతిథిషు-కింతు తప ఏవ కేవలం నిషేవసే-నిషేవితవానిత్యర్థః॥ శ్లో॥ మనసశ్చేంద్రియాణాం చ హ్యైకాగ్ర్యం పరమం తప ఇత్యుక్తం గృధసమాధిరూపం తప ఏవ కృతమిత్యర్థః॥ ౨౦॥ సోహమితి॥కుర్మి కరోమి॥ ౨౨॥

మమ్॥ ౨౭॥ మయా ప్రతిగృహీతే తు తస్మిన్నాభరణే శుభే। మానుషః పూర్వకో దేహో రాజర్షేర్విననాశ హ॥ ౨౮॥ ప్రణష్టే తు శరీరే సౌ రాజర్షిః పరయా ముదా ॥ తృప్తః ప్రముదితో రాజా జగామ త్రిదివం సుఖమ్॥ ౨౯॥ తేనేదం శక్రతుల్యేన దివ్యమాభరణం మమ ॥ తస్మిన్నిమిత్తే కాకుత్స్థ దత్తమద్భుతదర్శనమ్ ॥ ౩౦॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే అష్టసప్తతితమస్సర్గః *****

తదద్భుతతమం వాక్యం శ్రుత్వాఽగస్త్యస్య రాఘవః। గౌరవాద్విస్మయాచ్చైవ పునః ప్రష్టుం ప్రచక్రమే॥ ౧॥ భగవంస్తద్వనం ఘోరం తపస్తప్యతి యత్ర సః। శ్వేతో వైదర్భకో రాజా కథం స్యాదమృగద్విజమ్ ॥ ౨॥ తద్వనం స కథం రాజా శూన్యం మనుజవర్జితమ్। తపశ్చర్తుం ప్రవిష్టస్స శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః॥ ౩ ॥ రామస్య వచనం శ్రుత్వా కౌతూహలసమన్వితమ్। వాక్యం పరమతేజస్వీ వక్తుమేవోపచక్రమే॥ ౪ ॥ పురా కృతయుగే రామ మనుర్దండధరః ప్రభుః। తస్య పుత్రో మహానాసీదిక్ష్వాకుః కులనందనః॥ ౫॥ తం పుత్రం పూర్వకే రాజ్యే నిక్షిప్య భువి దుర్జయమ్ । పృథివ్యాం రాజవంశానాం భవ కర్తేత్యువాచ హ॥ ౬॥ తథేతి చ ప్రతిజ్ఞాతం పితుః పుత్రేణ రాఘవ। తతః పరమసంతుష్టో మనుః పుత్రమువాచ హ॥ ౭॥ ప్రీతోఽస్మి పరమోదార త్వం కర్తాసి న సంశయః। దండేన చ ప్రజా రక్ష మా చ దండమకారణే॥ ౮॥ అపరాధిషు యో దండః పాత్యతే మానవేషు వై। స దండో విధివన్ముక్తస్స్వర్గం నయతి పార్థివమ్ ॥ ౯ ॥ తస్మాద్దండే మహాబాహో యత్నవాన్ భవ పుత్రక। ధర్మో హి పరమో లోకే కుర్వతస్తే భవిష్యతి॥ ౧౦॥ ఇతి తం బహు సందిశ్య మనుః పుత్రం సమాధినా। జగామ త్రిదివం హృష్టో బ్రహ్మలోకం సనాతనం ॥ ౧౧ ॥ ప్రయాతే త్రిదివం తస్మిన్నిక్ష్వాకురమితప్రభః । జనయిష్యే కథం పుత్రానితి చింతాపరోఽభవత్ ॥ ౧౨॥ కర్మభిర్బహురూపైశ్చ తైస్తైర్మనుసుతస్సుతాన్ । జనయామాస ధర్మాత్మా శతం దేవసుతోపమాన్॥ ౧౩॥ తేషామవరజస్తాత సర్వేషాం రఘునందన। మూఢశ్చాకృతవిద్యశ్చ న శుశ్రూషతి పూర్వజాన్॥ ౧౪॥ నామ తస్య చ దండేతి పితా చక్రేఽల్పమేధసః। అవశ్యం దండపతనం శరీరే స్య భవిష్యతి॥ ౧౫॥ అపశ్యమానస్తం దేశం ఘోరం పుత్రస్య రాఘవ। వింధ్యశైవలయోర్మధ్యే రాజ్యం ప్రాదాదరిందమ॥ ౧౬॥ స దండస్తత్ర రాజాఽభూద్రమ్యే పర్వతరోధసి। పురం చాప్రతిమం రామ న్యవేశయదనుత్తమమ్॥ ౧౭ ॥ పురస్య చాకరోన్నామ మధుమంతమితి ప్రభో। పురోహితం తూశనసం వరయామాస సువ్రతం॥ ౧౮ ॥ ఏవం స రాజా తద్రాజ్యమకరోత్సపురోహితః। ప్రహృష్టమనుజాకీర్ణం దేవరాజ్యం యథావృషా॥ ౧౯॥ తతస్స రాజా మనుజేంద్రపుత్రస్సార్ధం చ తేనోశనసా తదానీం । చకార రాజ్యం సుమహన్మహాత్మా శక్రో దివీవోశనసా సమేతః॥ ౨౦ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే- ఏకోనాశీతితమస్సర్గః..................*

ఏతదాఖ్యాయ రామాయ మహర్షిః కుంభసంభవః। అస్యామేవాపరం వాక్యం కథాయాముపచక్రమే॥ ౧॥ తతస్స

తస్యేతి॥ కృచ్ఛ్రీభూతస్య కృచ్ఛ్రం ప్రాప్తస్య- విమోచయ- మామితి శేషః॥ ౨౭॥ మయేతి॥ తస్మిన్ తారణనిమిత్తే వినాశ హ పునర్భుక్షుణాయ నోపస్థితమిత్యర్థః॥ ౩౦॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణే - మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- అష్టసప్తతితమస్సర్గః .... *

తదిత్యాది॥ గౌరవాత్ - సర్వజ్ఞస్సర్వవక్తేతి సంభావనయా॥ ౧॥ భగవన్నితి॥ స యత్ర తపస్యతి తద్వనం కథమమృగద్విజం॥ ౨॥ తదితి॥ కథం తాదృశం తద్వనం తపశ్చర్తుం చరితుం ప్రవిష్టః॥ ౪॥ పురేతి॥ దండధరో రాజా- ప్రభుః వర్ణాశ్రమవిభాగతద్ధర్మప్రవర్తనాధికృతః॥ ౭॥ ప్రీత ఇతి॥ దండేన చేతి క్షత్రియసహజధర్మభూతేన- అకారణే దండం మా పాతయేతి శేషః ౮॥ నను కథం పరపీడావహో దండో యుక్తః కర్తుమితి తత్రాహ॥ అపరాధిష్విత్యాది॥ విధివత్ యథాశాస్త్రం-యథాపరాధం ముక్తః ప్రవర్తిత ఇత్యర్థః॥ ౧౦॥ ఇతీతి॥ సమాధినా యోగేన॥ ౧౨॥ కర్మభిరితి॥ బహురూపైరితి-యజ్ఞదాన తపోలక్షణైరిత్యర్థః॥ ౧౩॥ తేషామితి॥ పూర్వజా జ్యేష్ఠాః ॥ ౧౪ ॥ నామేతి ॥ దండ ఇత్యాఖ్యాకరణం పితుస్సర్వజ్ఞత్వాత్ అన్వర్థతావసాయపూర్వకమిత్యాహ॥ అవశ్యమిత్యాది॥ ౧౬॥ స ఇతి॥ పర్వతరోధసి- పర్వతతటప్రాంతే॥ ౨౦॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే - శ్రీరామాయణభూషణే- మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- ఏకోనాశీతితమస్సర్గః ***

ఏతదిత్యాది॥ అస్యామేవాపరం వాక్యమితి ప్రోక్తదానకథాయామేవ సంబద్ధం - అపరం తత్పృష్టోత్తరభూతం క

దండః కాకుత్స్థ బహువర్షగణాయుతం । అకరోత్తత్ర దాంతాత్మా రాజ్యం నిహతకంటకం ॥ ౨ ॥ అథ కాలే తు కస్మింశ్చి
ద్రాజా భార్గవమాశ్రమం । రమణీయముపాక్రామచ్చైత్రే మాసి మనోహరే ॥ ౩ ॥ తత్ర భార్గవకన్యాం స రూపే
ణాప్రతిమాం భువి । విచరంతీం వనోద్దేశే దండోఽపశ్యదనుత్తమాం ॥ ౪ ॥ స దృష్ట్వా తాం సుదుర్మేధా అనంగశరపీడితః । అ
భిగమ్య సుసంవిగ్నః కన్యాం వచనమబ్రవీత్ ॥ ౫ ॥ కుతస్త్వమసి సుశ్రోణి కస్య వాసి సుతా శుభే । పీడితోఽహమనంగేన గ
చ్ఛామి త్వాం శుభాననే ॥ ౬ ॥ తస్య చైవం బ్రువాణస్య మోహోన్మత్తస్య కామినః । భార్గవీ ప్రత్యువాచేదం వచస్సా
నునయం నృపం ॥ ౭ ॥ భార్గవస్య సుతాం విద్ధి దేవస్యాక్లిష్టకర్మణః । అరజాం నామ రాజేంద్ర జ్యేష్ఠామాశ్రమవాసినీమ్ ॥
౮ ॥ మా మాం స్పృశ బలాద్రాజన్ కన్యా పితృవశా హ్యహమ్ । గురుః పితా మే రాజేంద్ర త్వం చ శిష్యో మహాత్మనః । ॥ వ్యస
నం సుమహత్క్రుద్ధస్స తే దద్యాన్మహాతపాః ॥ ౯ ॥ యది వాన్యన్మయా కార్యం ధర్మదృష్టేన సత్పథా । వరయస్వ నృపశ్రేష్ఠ
పితరం మే మహాద్యుతిం ॥ ౧౦ ॥ అన్యథా తు ఫలం తుభ్యం భవేద్ఘోరాభిసంహితం । క్రోధేన హి పితా మే సౌ త్రైలోక్యమ
పి నిర్దహేత్ ॥ ౧౧ ॥ దాస్యతే చానవద్యాంగ తవ మాం యాచితః పితా ॥ ౧౨ ॥ ఏవం బ్రువాణామరజాం దండః కామవ
శం గతః । ప్రత్యువాచ మదోన్మత్తశ్శిరస్యాధాయ చాంజలిమ్ ॥ ౧౩ ॥ ప్రసాదం కురు సుశ్రోణి న కాలం క్షేప్తుమర్హసి ॥ త్వ
త్కృతే హి మమ ప్రాణా విదీర్యంతే వరాననే ॥ ౧౪ ॥ త్వాం ప్రాప్య మే వధో వా స్యాచ్ఛాపో వా యది దారుణః । భక్తం భజ
స్వ మాం భీరు భజమానం సువిహ్వలం ॥ ౧౫ ॥ ఏవముక్త్వా తు తాం కన్యాం దోర్భ్యాం గృహ్య బలాద్బలీ । విస్ఫురంతీం యథా
కామం మైథునాయోపచక్రమే ॥ ౧౬ ॥ ఏతమర్థం మహాఘోరం దండః కృత్వా సుదారుణం । నగరం ప్రయయావాశు మధు
మంతమనుత్తమం ॥ ౧౭ ॥ అరజాపి రుదంతీ సా ఆశ్రమస్యావిదూరతః । ప్రతీక్షంతీ సుసంత్రస్తా పితరం దేవసన్నిభం ॥ ౧౮ ॥
ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే అశీతితమస్సర్గః ***** స ముహూర్తాదుపశ్రుత్య దేవర్షిరమితప్రభః । స్వమాశ్రమం శి
ష్యవృతః క్షుధార్తస్సన్న్యవర్తత ॥ ౧ ॥ సోఽపశ్యదరజాం దీనాం రజసా సమభిప్లుతాం । జ్యోత్స్నామివారుణగ్రస్తాం ప్ర
త్యూషే న విరాజతీమ్ ॥ ౨ ॥ తస్య రోషస్సమభవత్క్షుధార్తస్య విశేషతః । నిర్దహన్నివ లోకాంస్త్రీన్ శిష్యాంశ్చైతదు
వాచ హ ॥ ౩ ॥ పశ్యధ్వం విపరీతస్య దండస్యావిజితాత్మనః । విపత్తిం ఘోరసంకాశాం క్రుద్ధామగ్నిశిఖామివ ॥ ౪ ॥ క్షయో
స్య దుర్మతేః ప్రాప్తస్సానుగస్య దురాత్మనః । యః ప్రదీప్తాం హుతాశస్య శిఖాం వై స్ప్రష్టుమిచ్ఛతి ॥ ౫ ॥ యస్మాత్స కృత
వాన్ పాపమీదృశం ఘోరసంహితం । తస్మాత్ప్రాప్స్యతి దుర్మేధాః ఫలం పాపస్య కర్మణః ॥ ౬ ॥ సప్తరాత్రేణ రాజాసౌ
సభృత్యబలవాహనః । పాపకర్మసమాచారో వధం ప్రాప్స్యతి దుర్మతిః ॥ ౭ ॥ సమంతాద్యోజనశతం విషయం చాస్య దుర్మ
తేః । ధక్ష్యతే పాంసువర్షేణ మహతా పాకశాసనః ॥ ౮ ॥ సర్వసత్త్వాని యానీహ స్థావరాణి చరాణి చ । మహతా పాం

ధాంతగమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ అథేతి ॥ భార్గవశ్శుక్రః-తస్యాయమపి భార్గవః తం ॥ ౬ ॥ తస్యేతి ॥ మోహేన కామమోహేన ఉన్మత్తః
ఉచితానుచితవచనకర్మవివేకరహితః ॥ ౯ ॥ యది వాన్యదిత్యాది ॥ యది వాన్యత్ కామభోగానుకూల్యం ॥ ౧౦ ॥ అన్యథేతి
ఘోరాభిసంహితం మహానర్థసంబద్ధం ॥ ౧౩ ॥ ప్రసాదమితి ॥ కాలం క్షేప్తుం విళంబం కర్తుమిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ త్వామితి ॥ త్వాం
ప్రాప్య మే యది వధాదిర్భవేత్-భవతు నామేతి శేషః ॥ ౧౫ ॥ ఏవమితి ॥ విస్ఫురంతీం విలుఠంతీం ॥ ౧౭ ॥ అరజాపీతి ॥ ప్రతీక్షం
తీ పితరమాస్త ఇతి శేషః ॥ ప్రతీక్షంతే స్మ సంత్రస్తేతి చ పాఠః ॥ తీర్థీయం ॥ అరజాపీత్యాకారాంతత్వమార్షం ॥ ౧౮ ॥ ఇతి శ్రీగో
విందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-అశీతితమస్సర్గః ***

సముహూర్తాదిత్యాది ॥ ఉపశ్రుత్యేతి శిష్యముఖాదరజావృత్తాంతమితి శేషః ॥ ౧ ॥ స ఇతి ॥ ప్రత్యూషే ప్రాతః
కాలే ॥ ౩ ॥ పశ్యధ్వమితి ॥ విపరీతస్య విపరీతానుష్ఠానస్య-విపత్తిం వినాశం-మత్తోఽభితో జాయమానామితి శేషః- అగ్నిశిఖా
మివస్థితాం క్రుద్ధామరజాం ॥ క్రుద్ధాదగ్నిశిఖామివేతి పాఠే క్రుద్ధాన్మత్తో జాయమానామగ్నిశిఖాసదృశీం విపత్తిం వినాశం ప
శ్యధ్వం ॥ ౪ ॥ క్షయ ఇతి ॥ అస్య ప్రాప్తః క్షయ ఇతి యోజనా ॥ ౫ ॥ శిఖాం వై స్ప్రష్టుమిచ్ఛతీత్యుక్తాన్యాపదేశార్థం విశదయతి
యస్మాదిత్యాది ॥ ఈదృశమితి-మత్పుత్రీధర్షణరూపమిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ సమంతాదితి ॥ ధక్ష్యత ఇతి-నాశయిష్యతీత్యర్థః ॥ ౮ ॥

సువర్షేణవిలయంసర్వతోగమత్॥ ౯॥ దండస్యవిషయోయావత్తావత్సర్వసముచ్ఛ్రయం।పాంసువర్షమివాలక్ష్యంస
ప్తరాత్రంభవిష్యతి॥ ౧౦।ఇత్యుక్త్వాక్రోధతామ్రాక్షస్తదాశ్రమనివాసినం। జనంజనపదాంతేషుస్థీయతామితిచాబ్ర
వీత్॥ ౧౧। శ్రుత్వాతూశనసోవాక్యంసోఽశ్రమావసథోజనః।నిష్క్రాంతోవిషయాత్తస్మాత్ స్థానంచక్రేథబాహ్యతః
౧౨॥ సతథోక్త్వామునిజనమరజామిదమబ్రవీత్। ఇహైవవసదుర్మేధేఆశ్రమేసుసమాహితా॥ ౧౩॥ ఇదంయోజన
పర్యంతంసరస్సురుచిరప్రభం। అరజేవిజ్వరాభుంక్ష్వకాలశ్చాత్రప్రతీక్ష్యతాం॥ ౧౪ ॥ త్వత్సమీపేచయేసత్త్వావాస
మేష్యంతితాంనిశాం।అవధ్యాఃపాంసువర్షేణతేభవిష్యంతినిత్యదా॥ ౧౫॥ శ్రుత్వానియోగంబ్రహ్మర్షేస్సారజాభా
ర్గవీతదా।తథేతిపితరంప్రాహభార్గవంభృశదుఃఖితా॥ ౧౬॥ ఇత్యుక్త్వాభార్గవోవాసమన్యత్రసమకారయత్ ॥
౧౬॥తచ్చరాజ్యంనరేంద్రస్యసభృత్యబలవాహనం॥ సప్తాహాద్భస్మసాద్భూతంయథోక్తంబ్రహ్మవాదినా॥ ౧౭॥ త
స్యాసౌదండవిషయోవింధ్యశైవలయోర్నృప॥ శప్తోబ్రహ్మర్షిణాతేనవైధర్మ్యేసహితేకృతే॥౧౮॥తతఃప్రభృతికా
కుత్స్థదండకారణ్యముచ్యతే॥తపస్వినఃస్థితాహ్యత్రజనస్థానమతోఽభవత్ ॥ ౧౯॥ ఏతత్తేసర్వమాఖ్యాతంయన్మాంపృచ్ఛ
సిరాఘవ ॥ సంధ్యాముపాసితుంవీరసమయోహ్యతివర్తతే ॥ ౨౦॥ ఏతేమహర్షయస్సర్వేపూర్ణకుంభాస్సమంత
తః। కృతోదకానరవ్యాఘ్రఆదిత్యంపర్యుపాసతే॥ ౨౧॥ సతైర్బ్రాహ్మణైరభ్యస్తంసహితైర్బ్రహ్మవిత్తమైః॥ రవి
రస్తంగతోరామగచ్ఛోదకముపస్పృశ ॥ ౨౨॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణేఏకాశీతితమస్సర్గః.............. *

ఋషేర్వచనమాజ్ఞాయరామస్సంధ్యాముపాసితుం।ఉపాక్రమత్సరఃపుణ్యమప్సరోగణసేవితం॥౧॥ తత్రోదక
ముపస్పృశ్యసంధ్యామన్వాస్యపశ్చిమాం। ఆశ్రమంప్రావిశద్రామఃకుంభయోనేర్మహాత్మనః॥ ౨ ॥ తస్యాగస్త్యోబ
హుగుణంకందమూలంతథౌషధిం। శాల్యాదీనిపవిత్రాణిభోజనార్థమకల్పయత్ ॥ ౩ ॥ సభుక్తవాన్నరశ్రేష్ఠస్తదన్నమ
మృతోపమం।ప్రీతశ్చపరితుష్టశ్చతాంరాత్రింసముపావిశత్ ॥ ౪॥ ప్రభాతేకాల్యముత్థాయకృత్వాహ్నికమరిందమః।
ఋషింసముపచక్రామగమనాయరఘూత్తమః॥ ౫॥అభివాద్యాబ్రవీద్రామోమహర్షింకుంభసంభవం। ఆపృచ్ఛే

సర్వేతి॥విలయమగమత్-గమిష్యంతీతియావత్ ॥ ౯॥ దండస్యేతి॥సర్వసముచ్ఛ్రయంచరాచరప్రాణిమాత్రమిత్యర్థః
ఉచ్ఛ్రియత్యస్మాదిత్యుచ్ఛ్రియం-పాంసువర్షమివాలక్ష్యమితిపాంసువర్షం-ప్రసిద్ధప్రళయకాలపాంసుమహావర్ష
మివప్రాప్య-సప్తరాత్రంసప్తరాత్రపర్యంతమలక్ష్యంభవిష్యతీతి-వినష్టపురపౌరజానపదకంభవిష్యతీత్యర్థః॥ ౧౦॥ఇతీతి ॥
తదాశ్రమనివాసినమితి॥ స్వాశ్రమనివాసినమిత్యర్థః-జనపదాంతేషు-దండజనపదసీమాంతదేశేష్విత్యర్థః॥౧౧॥శ్రుత్వే
తి॥ సోఽశ్రమావసథఇతిఛాందసస్సంధిః- ఏతావతా-కథంతదవ్యగద్విజమిత్యస్యోత్తరంనివృత్తం॥ ౧౨॥ నిర్జనంవనంకథం
తపసేప్రవిష్టఇత్యస్యోత్తరమాహ-సతథేత్యాది॥తవసమలత్వాత్ ఇహైవవసేతి-వాసప్రయోజనమాహ- సుసమాహి
తేతి-శోభనసమాధిమతీత్యర్థః- సమాధ్యనుష్ఠానస్యాపినిమిత్తమాహ-దుర్మేధఇతి॥ యస్మాద్ధర్షణసహిష్ణుదుర్బుద్ధిరసిత
తఃతాదృశమలమోచనార్థంసమాధిమతీసతీవసేత్యర్థః॥ ౧౩॥ కథంవస్తుంశక్యంపాంసువర్షఇత్యత్రాహ॥ ఇదంయో
జనపర్యంతమిత్యాది॥ ౧౪॥ త్వత్సమీపఇతి॥సత్త్వాఃపక్ష్యాదయః॥ ఏవంచోశనసోనుగ్రహేణసరఃప్రదేశస్యసుఖావహ
త్వాత్సుఖవాసత్వాచ్చాత్రతపసేప్రవిష్టఇతిభావః॥౧౬॥తస్యేతి॥ తస్యాసౌవ్యత్యయాత్ షష్ఠీ-సోఽసావిత్యర్థః - సహి
తే-పూర్ణధర్మపూర్ణసౌఖ్యసహితఇత్యర్థః-కృతేకృతయుగే॥ ౨౦॥ ఏతఇతి॥కృతోదకాః-కృతస్నానాదికర్మాణఇత్యర్థః
౨౧॥సతైరితి॥సరవిః-బ్రహ్మవిత్తమైఃతీర్థసమీపేసహితైఃసంగతైస్తైఋషిభిరభ్యస్తంబ్రాహ్మణంబ్రహ్మమంత్ర
తంత్రయోగాఖ్యాసలక్షణపూజాం-ప్రాప్యేతిశేషః॥౨౨॥ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-ఏకాశీతితమస్సర్గః *
ఋషేరిత్యాది॥ ౨॥తస్యేతి॥కందమూలంకందరూపంమూలంకందమూలం-తథౌషధిందివ్యౌషధిరూపంజరాపలితఘ్న
మిత్యర్థః ఏవంబహుగుణప్రయోజనార్థందదౌ-భోజనార్థంతు-శాలిపవిత్రాణిపవిత్రశాల్యన్నానీత్యర్థః॥ ౪॥ప్రభాతఇతి
కాల్యంప్రాతఃకాలికమాహ్నికంకృత్వా-గమనాయేతి-గమనానుజ్ఞార్థమిత్యర్థః॥౬॥ధన్యఇతి॥ఆగమిష్యామీతి-అతఃపరమపి

స్వాం పురీం గంతుం మామనుజ్ఞాతుమర్హసి॥ ధన్యోఽస్మ్యనుగృహీతోఽస్మి దర్శనేన మహాత్మనః। ద్రష్టుం చైవాగమిష్యామి పావనార్థమిహాత్మనః॥ ౭॥ తథా వదతి కాకుత్స్థే వాక్యమద్భుతదర్శనం। ఉవాచ పరమప్రీతో ధర్మనేత్రస్తపోధనః॥ ౮॥ అత్యద్భుతమిదం వాక్యం తవ రామ శుభాక్షరం। పావనస్సర్వభూతానాం త్వమేవ రఘునందన॥ ౯॥ ముహూర్తమపి రామ త్వాం యే చ పశ్యంతి కేచన। పావితాస్స్వర్గభూతాశ్చ పూజ్యాస్తే సర్వదైవతైః॥ ౧౦॥ యే చ త్వాం ఘోరచక్షుర్భిః పశ్యంతి ప్రాణినో భువి। హతాస్తే యమదండేన సద్యో నిరయగామినః॥ ౧౧॥ ఈదృశస్త్వం రఘుశ్రేష్ఠ పావనస్సర్వదేహినామ్। భువి త్వాం కథయంతోఽపి సిద్ధిమేష్యంతి రాఘవ॥ ౧౨॥ గచ్ఛ చారిష్టమవ్యగ్రః పంథానమకుతోభయమ్। ప్రశాధి రాజ్యం ధర్మేణ గతిర్హి జగతో భవాన్॥ ౧౩॥ ఏవముక్తస్తు మునినా ప్రాంజలిః ప్రగ్రహో నృపః। అభ్యవాదయత ప్రాజ్ఞస్తమృషిం పుణ్యశాలినమ్॥ ౧౪॥ అభివాద్య మునిశ్రేష్ఠం తాంశ్చ సర్వాంస్తపోధనాన్। అధ్యారోహత్తదవ్యగ్రః పుష్పకం హేమభూషితమ్॥ ౧౫॥ తం ప్రయాంతం మునిగణా హ్యాశీర్వాదైస్సమంతతః। అపూజయన్మహేంద్రాభం సహస్రాక్షమివామరాః॥ ౧౬॥ ఖస్థస్స దదృశే రామః పుష్పకే హేమభూషితే। శశీ మేఘసమీపస్థో యథా జలధరాగమే॥ ౧౭॥ తతోఽర్ధదివసే ప్రాప్తే పూజ్యమానస్తతస్తతః। అయోధ్యాం ప్రాప్య కాకుత్స్థో మధ్యకక్ష్యామవారుహత్॥ ౧౮॥ తతో విసృజ్య రుచిరం పుష్పకం కామగామి తత్। విసర్జయిత్వా గచ్ఛేతి స్వస్తి తేఽస్త్వితి చ ప్రభుః॥ ౧౯॥ కక్ష్యాంతరవినిక్షిప్తం ద్వాస్థం రామోఽబ్రవీద్వచః। లక్ష్మణం భరతం చైవ గత్వా తౌ లఘువిక్రమౌ॥ మమాగమనమాఖ్యాయ శబ్దాపయత మాచిరమ్॥ ౨౦॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే ద్వ్యశీతితమస్సర్గః॥ .... *

తచ్ఛ్రుత్వా భాషితం తస్య రామస్యాక్లిష్టకర్మణః। ద్వాస్థః కుమారావాహూయ రాఘవాయ న్యవేదయత్॥ ౧॥ దృష్ట్వా తు రాఘవః ప్రాప్తౌ ప్రియౌ భరతలక్ష్మణౌ। పరిష్వజ్య తతో రామో వాక్యమేతదువాచ హ॥ ౨॥ కృతం మయా యథాతథ్యం ద్విజకార్యమనుత్తమమ్। ధర్మసేతుమతో భూయః కర్తుమిచ్ఛామి రాఘవౌ॥ ౩॥ అక్షయ్యశ్చావ్యయశ్చైవ ధర్మసేతుర్మతో మమ। ధర్మప్రసాధకం హ్యేతత్సర్వపాపప్రణాశనమ్॥ ౪॥ యువాభ్యామాత్మభూతాభ్యాం రాజసూయమనుత్తమమ్। సహితో యష్టుమిచ్ఛామి తత్ర ధర్మో హి శాశ్వతః॥ ౫॥ ఇష్ట్వా తు రాజసూయేన మిత్రశ్శత్రునిబర్హణః। సుహుతేన సుయజ్ఞేన వరుణత్వముపాగమత్॥ ౬॥ సోమశ్చ రాజసూయేన ఇష్ట్వా ధర్మేణ ధర్మవిత్। ప్రాప్తశ్చ సర్వలోకేషు కీర్తిం స్థానం చ శాశ్వతమ్॥ ౭॥ అస్మిన్నహని యచ్ఛ్రేయశ్చింత్యతాం తన్మయా సహ। హితం చాయతియుక్తం చ ప్రయతౌ కర్తుమర్హథః॥ ౮॥ శ్రుత్వా తు రాఘవస్యైతద్వాక్యం వాక్యవిశారదః। భరతః ప్రాంజలిర్భూత్వా వాక్యమేతదువాచ హ॥ ౯॥ త్వయి ధర్మః పరస్సాధో త్వయి సర్వా వసుంధరా। ప్రతిష్ఠితా మహాబాహో యశశ్చా

యదా కాంక్షా తదా ఆత్మనః పావనార్థమాగమిష్యామీత్యుక్తవానిత్యర్థః॥ ౭॥ తథేతి॥ పరమప్రీత ఇతి - ఏవంవినయవచనాదితి శేషః- ధర్మనేత్ర ఇతి- ధర్మో నేత్రం జ్ఞానసాధనం యస్య స తథా॥ ౯॥ ముహూర్తమితి॥ స్వర్గభూతాః స్వర్గం ప్రాప్తాః॥ ౧౧॥ ఈదృశ ఇతి॥ సిద్ధిం పరమం తత్త్వం బ్రహ్మభావం॥ ౧౨॥ గచ్ఛేతి॥ అరిష్టం సుఖం॥ ౧౩॥ ఏవమితి॥ ప్రగ్రహః ఉద్యతబాహుః॥ ౧౭॥ తత ఇతి॥ మధ్యకక్ష్యాం ప్రాప్యేతి శేషః॥ ౧౯॥ కక్ష్యాంతరేతి॥ వినిక్షిప్తం నియోజితమితి యావత్ - శబ్దాపయతేతి పుంగార్షః- ఆత్మానం శబ్దవంతం కురుతేత్యర్థః- బహువచనమార్షం॥ ౨౦॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే - శ్రీరామాయణభూషణే- మణిమకుటాఖ్యానే॥ ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- ద్వ్యశీతితమస్సర్గః .... *

తచ్ఛ్రుత్వేత్యాది॥ ౨॥ కృతమితి॥ ద్విజకార్యం యథా ప్రతిజ్ఞాతం తత్తథాతథ్యం కృతం- బాలో జీవిత ఇత్యర్థః- ధర్మసేతుం రాజధర్మమర్యాదాభూతం రాజసూయమిత్యర్థః॥ ౩॥ అక్షయ్య ఇతి॥ ధర్మప్రసాధకం- ధర్మవర్ధకమిత్యర్థః- ధర్మప్రవచనమితి చ పాఠః॥ ౪॥ యువాభ్యామితి॥ తత్ర ధర్మో హి శాశ్వత ఇతి- తత్ర రాజసూయే- క్షత్రియస్యాసాధారణః అక్షయకీర్తిహేతుర్ధర్మ ఇత్యర్థః॥ ౭॥ అస్మిన్నితి॥ హితమిహలోకే సుఖం- ఆయతియుక్తం- ఉత్తరః కాలః ఆయతిః- ఉత్తరకాలే చ హితమిత్యర్థః॥ ౯॥ త్వయీతి॥ సర్వా వసుంధరా ప్రతిష్ఠితేతి- సార్వభౌమత్వాదితి భావః॥ ౧౧॥ ప్రజా ఇతి॥

మితవిక్రమ॥ ౧౦॥ మహీపాలాశ్చ సర్వే త్వాం ప్రజాపతిమివామరాః। నిరీక్షంతే మహాత్మానం లోకనాథం యథా వయం
౧౧॥ ప్రజాశ్చ పితృవద్రాజన్ పశ్యంతి త్వాం మహాబల। పృథివ్యాం గతిభూతో౽సి ప్రాణినామపి రాఘవ ॥ ౧౨ ॥ స త్వమే
వంవిధం యజ్ఞమాహర్తాసి కథం నృప। పృథివ్యాం రాజవంశానాం వినాశో యత్ర దృశ్యతే ॥ ౧౩ ॥ పృథివ్యాం యే చ పురుషా
రాజన్ పౌరుషమాగతాః। సర్వేషాం భవితా తత్ర సంక్షయస్సర్వకోపజః ॥ ౧౪ ॥ స త్వం పురుషశార్దూల గుణైరతులవి
క్రమ। పృథివీం నార్హసే హంతుం వశే హి తవ వర్తతే॥ ౧౫ ॥ భరతస్య తు తద్వాక్యం శ్రుత్వామృతమయం తదా। ప్రహ
ర్షమతులం లేభే రామస్సత్యపరాక్రమః ॥ ౧౬ ॥ ఉవాచ చ శుభం వాక్యం కైకేయ్యానందవర్ధనమ్। ప్రీతో౽స్మి పరితుష్టో౽
స్మి తవాద్య వచనేనఘ॥ ౧౭ ॥ ఇదం వచనమక్లీబం త్వయా ధర్మసమాహితం। వ్యాహృతం పురుషవ్యాఘ్ర పృథివ్యాః పరిపాల
నం॥ ౧౮ ॥ ఏష్యదస్మదభిప్రాయాద్రాజసూయాత్క్రతూత్తమాత్। నివర్తయామి ధర్మజ్ఞ తవ సువ్యాహృతేన చ ॥ ౧౯ ॥
లోకపీడాకరం కర్మ న కర్తవ్యం విచక్షణైః। బాలానాం తు శుభం వాక్యం గ్రాహ్యం లక్ష్మణపూర్వజ * తస్మాచ్ఛృణోమి తే
వాక్యం సాధు యుక్తం మహామతే॥ ౨౦ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే త్ర్యశీతితమస్సర్గః.................... *

తథోక్తవతి రామే తు భరతే చ మహాత్మని। లక్ష్మణో౽థ శుభం వాక్యమువాచ రఘునందనమ్॥ ౧॥ అశ్వమేధో మహా
యజ్ఞః పావనస్సర్వపాప్మనాం। పావనస్తవ దుర్ధర్షో రోచతాం రఘునందన ॥ ౨ ॥ శ్రూయతే హి పురావృత్తం వాసవే సు
మహాత్మని। బ్రహ్మహత్యావృతశ్శక్రో హయమేధేన పావితః ॥ ౩ ॥ పురా కిల మహాబాహో దేవాసురసమాగమే । వృ
త్రో నామ మహానాసీద్దైతేయో లోకసమ్మతః ॥ ౪ ॥ విస్తీర్ణో యోజనశతముచ్ఛ్రితస్త్రిగుణం తతః। అనురాగేణ లో
కాంస్త్రీన్ స్నేహాత్పశ్యతి సర్వతః॥ ౫॥ ధర్మజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ బుద్ధ్యా చ పరినిష్ఠితః। శశాస పృథివీం స్ఫీతాం ధర్మేణ సుసమా
హితః॥ ౬॥ తస్మిన్ ప్రశాసతి తదా సర్వకామదుఘా మహీ । రసవంతి ప్రసూనాని మూలాని చ ఫలాని చ ॥ ౭ ॥ అకృష్టప
చ్యా పృథివీ సుసంపన్నా మహాత్మనః। స రాజ్యం తాదృశం భుంక్తే స్ఫీతమద్భుతదర్శనం॥ ౮ ॥ తస్య బుద్ధిస్సముత్పన్నా తపః కు
ర్యామనుత్తమం। తపో హి పరమం శ్రేయస్సంమోహమితరత్సుఖం ॥ ౯ ॥ స నిక్షిప్య సుతం జ్యేష్ఠం పౌరేషు మధురేశ్వరం।
తప ఉగ్రం సమాతిష్ఠత్తాపయన్ సర్వదేవతాః ॥ ౧౦ ॥ తపస్తప్యతి వృత్రే తు వాసవః పరమార్తవత్। విష్ణుం సముపసంక్రమ్య
వాక్యమేతదువాచ హ॥ ౧౧ ॥ తపస్యతా మహాబాహో లోకా వృత్రేణ నిర్జితాః । బలవాన్ స హి ధర్మాత్మా నైనం శక్ష్యా
మి శాసితుం॥ ౧౨॥ యద్యసౌ తప ఆతిష్ఠేద్భూయ ఏవ సురేశ్వరః। యావల్లోకా ధరిష్యంతి తావదస్య వశానుగాః ॥ ౧౩ ॥
తం చైనం పరమోదారముపేక్షసి మహాబల। క్షణం హి న భవేద్వృత్రః క్రుద్ధే త్వయి సురేశ్వర ॥ ౧౪ ॥ యదా హి ప్రీతిసం
యోగం త్వయా విష్ణో సమాగతః। తదా ప్రభృతి లోకానాం నాథత్వముపలబ్ధవాన్ ॥ ౧౫ ॥ స త్వం ప్రసాదం దేవానాం కు
రుష్వ సుసమాహితః । త్వత్కృతేన హి సర్వం స్యాత్ప్రశాంతమరుజం జగత్ ॥ ౧౬ ॥ ఇమే హి సర్వే విష్ణో త్వాం నిరీక్షం

పితృవత్పితరమివ॥ ౧౪॥ స త్వమితి॥ తవ వశే వర్తతే-తవ స్వాధీనే వర్తత ఇత్యర్థః॥ ౧౮ ॥ ఏష్యదితి॥ ఏష్యదస్మదభిప్రాయా
త్ అస్మదభిప్రాయమేష్యతః-మామకచికీర్షా మాజిగమిషత ఇత్యర్థః॥ ౨౦॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయ
ణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-త్ర్యశీతితమస్సర్గః.................... *
తథోక్తవతీత్యాది॥ ౧॥ అశ్వమేధ ఇతి॥ రోచతామిత్యాది-అనుష్ఠాతుమితి శేషః॥ శ్రు॥ సర్వం పాప్మానం తరతి తర
తి బ్రహ్మహత్యాం యో౽శ్వమేధేన యజత ఇతి శ్రుతేః॥ ౨॥ ఏవమశ్వమేధస్య బ్రహ్మహత్యాంత సర్వపాపశోధకత్వే పురా
వృత్తకథనం॥ శ్రూయతే హీత్యాది॥ ౪॥ విస్తీర్ణ ఇతి॥ తతస్త్రిగుణమితి-యోజనశతత్రయమిత్యర్థః-అనురాగేణ-మదీయ
త్వాభిమానేన హేతునా స్నేహాత్ ॥ ౮॥ తస్యేతి॥ ఇతరత్సుఖమితి-వైషయికసుఖమిత్యర్థః॥ ౯॥ స ఇతి॥ మధురస్సౌమ్య
శ్చాసావీశ్వరశ్చ మధురేశ్వరః తం-మధురాయా నగర్యా ఈశ్వరం వా। ౧౦॥ తప ఇతి॥ పరమార్తవత్ - పరమార్తస్సన్ ॥ ౧౨
యదీతి॥ భూయ ఏవ-అతః పరమపీత్యర్థః- భూతజాతమపీతి శేషః॥ ౧౩॥ తం చేతి॥ క్షణమపి న భవేత్ -న జీవేదిత్యర్థః॥ ౧౪।
యదా హీతి॥ ఉపలబ్ధవాన్ వృత్ర ఇతి శేషః॥ ౧౫॥ స త్వమితి॥ రక్షణేనేతి శేషః॥ ౧౬॥ ఇమే హీతి॥ వృత్రఘాతేన హేతునాస్మా

తేదివౌకసః। వృత్రఘ్నా తేన మహతా త్వేషాం సాహ్యం కురుష్వ హ ॥ ౧౭॥ త్వయా హి నిత్యశః సాహ్యం కృతమేషాం మహాత్మనామ్। అసహ్యమిదమన్యేషామగతీనాం గతిర్భవాన్ ॥౧౮॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే చతురశీతితమస్సర్గః ... *

లక్ష్మణస్య తు తద్వాక్యం శ్రుత్వా శత్రునిబర్హణః। వృత్రఘాతమశేషేణ కథయేత్యాహ సువ్రత ॥ ౧॥ రాఘవేణైవముక్తస్తు సుమిత్రానందవర్ధనః। భూయ ఏవ కథాం దివ్యాం కథయామాస సువ్రతః ॥ ౨॥ సహస్రాక్షవచః శ్రుత్వా సర్వేషాం చ దివౌకసామ్। విష్ణుర్దేవానువాచేదం సర్వానింద్రపురోగమాన్ ॥ ౩ ॥ పూర్వం సౌహృదబద్ధోఽస్మి వృత్రస్య తు మహాత్మనః। తేన యుష్మత్ప్రియార్థం హి నాహం హన్మి మహాసురమ్ ॥ ౪ ॥ అవశ్యం కరణీయం చ భవతాం సుఖముత్తమమ్। తస్మాదుపాయమాఖ్యాస్యే యేన వృత్రో నిహన్యతే ॥ ౫ ॥ త్రిధాభూతం కరిష్యామి హ్యాత్మానం సురసత్తమాః। తేన వృత్రం సహస్రాక్షో వధిష్యతి న సంశయః ॥ ౬ ॥ ఏకాంశో వాసవం యాతు ద్వితీయో వజ్రమేవ తు। తృతీయో భూతలం శక్రస్తదా వృత్రం వధిష్యతి ॥ ౭ ॥ తథా బ్రువతి దేవేశే దేవా వాక్యమథాబ్రువన్। ఏవమేతన్న సందేహో యథా వదసి దైత్యహన్ ॥ ౮॥ భద్రం తేఽస్తు గమిష్యామో వృత్రాసురవధైషిణః। భజస్వ పరమోదార వాసవం స్వేన తేజసా ॥ ౯ ॥ తతస్సర్వే మహాత్మానస్సహస్రాక్షపురోగమాః। తదరణ్యముపాక్రామన్ యత్ర వృత్రో మహాసురః ॥ ౧౦॥ తేఽపశ్యంస్తేజసా భూతం తప్యంతమసురోత్తమమ్। పిబంతమివ లోకాంస్త్రీన్ నిర్దహంతమివాంబరమ్ ॥ ౧౧॥ దృష్ట్వైవ చాసురశ్రేష్ఠం దేవాస్త్రాసముపాగమన్। కథమేనం వధిష్యామః కథం న స్యాత్పరాజయః ॥ ౧౨ ॥ తేషాం చింతయతాం తత్ర సహస్రాక్షః పురందరః। వజ్రం ప్రగృహ్య పాణిభ్యాం ప్రాహిణోద్వృత్రమూర్ధని ॥౧౩॥ కాలాగ్నినేవ ఘోరేణ తప్తేనైవ మహార్చిషా। పతతా వృత్రశిరసా జగత్త్రాసముపాగమత్ ॥ ౧౪ ॥ అసంభావ్యం వధం తస్య వృత్రస్య విబుధాధిపః। చింతయానో జగామాశు లోకస్యాంతం మహాయశాః ॥ ౧౫ ॥ తమింద్రం బ్రహ్మహత్యాశు గచ్ఛంతమనుగచ్ఛతి। అపతచ్చాస్య గాత్రేషు తమింద్రం దుఃఖమావిశత్ ॥ ౧౬॥ హతారయః ప్రణష్టేంద్రా దేవాస్సాగ్నిపురోగమాః। విష్ణుం త్రిభువనేశానం ముహుర్ముహురపూజయన్ ॥ ౧౭॥ త్వం గతిః పరమేశాన పూర్వజో జగతః పితా। రక్షార్థం సర్వభూతానాం విష్ణుత్వముపజగ్మివాన్ ॥ ౧౮॥ హతశ్చాయం త్వయా వృత్రో బ్రహ్మహత్యా చ వాసవమ్। బాధతే సురశార్దూల మోక్షం తస్య వినిర్దిశ ॥ ౧౯॥ తేషాం తద్వచనం శ్రుత్వా దేవానాం విష్ణురబ్రవీత్। మామేవ యజతాం శక్రః పావయిష్యామి వజ్రిణమ్ ॥ ౨౦॥ పుణ్యేన హయమేధేన మామిష్ట్వా పాకశాసనః। పునరేష్యతి దేవానామింద్రత్వమకుతోభయమ్ ॥ ౨౧ ॥ ఏవం సందిశ్య తాం వాణీం దేవానామమృతోపమామ్। జగామ విష్ణుర్దేవేశః స్తూయమానస్త్రివిష్టపమ్ ॥ ౨౨ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే పం

సాహ్యం ఉపకారం కురు - హ శబ్దః పాదపూరకః॥ ౧౭॥ త్వయాహీతి॥ అన్యేషామిదమసహ్యం - అన్యేషామసురాణాం యద్యపి త్వత్సాహ్యమసహ్యం తథాపి తత్కురు - హి యస్మాద్భవానేవాగతీనాం గతిః - తస్మాత్ ॥౧౮॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే - శ్రీరామాయణభూషణే - మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే చతురశీతితమస్సర్గః ....*

లక్ష్మణస్యేత్యాది॥ ౩॥ పూర్వమితి॥ సౌహృదబద్ధః - భక్తిబద్ధః - పూర్వమితి - యుష్మాభిస్తద్వధప్రార్థనాత్పూర్వమిత్యర్థః॥ ౫॥ త్రిధేతి॥ త్రిధాభూతం - త్రిధావిభక్తమిత్యర్థః॥ ౬॥ ఏకాంశ ఇతి॥ తృతీయో భూతలం యాత్వితి - వృత్రదేహధారణశక్తిసిద్ధ్యర్థమింద్రస్య వృత్రహననజబ్రహ్మహత్యాబాధానివృత్తియాగవద్ధరారక్షణార్థం చేత్యర్థః ॥ ౧౦॥ తేపశ్యన్నితి॥ భూతం వ్యాప్తం - పిబంతమిత్యాదికం తేజోదుర్ధర్షత్వపరం॥౧౩॥ కాలాగ్నినేతి॥ తప్తేన దీప్యమానేన - తపసంతాపదీప్త్యోరితి ధాతుః॥ దీప్తేనేతి చ పాఠః - వజ్రేణ ఛేదనహేతునా - పతతా వృత్రశిరసా జగత్త్రాసముపాగమత్ ॥౧౪॥ అసంభావ్యమితి॥ అసంభావ్యమనపరాధినస్తపస్యతో వృత్రస్య వధమసంభావ్యమనుచితం కృతమితి చింతయానో విబుధాధిపః - లోకస్యాంతమంతప్రదేశం లోకాలోకాత్పరం తమఃప్రదేశం జగామ - బ్రహ్మహత్యాభియా పలాయితోభూత్ ॥౧౫॥ తమితి॥ తం పలాయమానమింద్రం - బ్రహ్మహత్యా - త్వష్టృమునినా వృత్రస్యోత్పాదితత్వాత్ - అస్య గాత్రేష్వపతచ్చ - బ్రహ్మహత్యేతి శేషః॥ తమింద్రం బ్రహ్మహత్యాగ్రస్తమింద్రమిత్యర్థః॥ ౨౨॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే - శ్రీ

చాశీతితమస్సర్గః,********** తదావృత్రవధం సర్వమఖిలేన సలక్ష్మణః। కథయిత్వా నరశ్రేష్ఠః కథాశేషం ప్ర
చక్రమే॥ ౧॥ తతో హతే మహావీర్యే వృత్రే దేవభయంకరే। బ్రహ్మహత్యావృతశ్శక్రస్సంజ్ఞాం లేభే న వృత్రహా॥ ౨॥ సోం
తమాశ్రిత్య లోకానాం నష్టసంజ్ఞో విచేతనః। కాలం తత్రావసత్కించిద్వేష్టమానఇవోరగః॥ ౩॥ అథనష్టే సహస్రాక్షే
ఉద్విగ్నమభవజ్జగత్। భూమిశ్చ ధ్వస్తసంకాశా నిస్స్నేహా శుష్కకాననా॥ ౪॥ నిస్స్రోతసశ్చ తే సర్వే హ్రదాశ్చ స
రితస్తథా। సంక్షోభశ్చైవ సత్త్వానామనావృష్టికృతో భవత్॥ ౫॥ క్షీయమాణే తు లోకేస్మింత్సంభ్రాన్తమనసస్సురాః।
యదుక్తం విష్ణునా పూర్వం తం యజ్ఞం సముపానయన్॥ ౬॥ తతస్సర్వే సురగణాస్సోపాధ్యాయాస్సహర్షిభిః। తం దేశం
సముపాజగ్ముర్యత్రేన్ద్రో భయమోహితః॥ ౭॥ తే తు దృష్ట్వా సహస్రాక్షం మావృతం బ్రహ్మహత్యయా। తం పురస్కృత్య
దేవేశమశ్వమేధముపాక్రమన్॥ ౮॥ తతోశ్వమేధస్సుమహాన్మహేన్ద్రస్య మహాత్మనః। వవృధే బ్రహ్మహత్యాయాః పా
వనార్థం నరేశ్వర॥ ౯॥ తతో యజ్ఞే సమాప్తే తు బ్రహ్మహత్యా మహాత్మనః। అభిగమ్యాబ్రవీద్వాక్యం క్వ మే స్థానం విధా
స్యథ॥ ౧౦॥ తే తామూచుస్తదా దేవాస్తుష్టాః ప్రీతిసమన్వితాః। చతుర్ధా విభజాత్మానమాత్మనైవ దురాసదే॥ ౧౧॥ దేవా
నాం భాషితం శ్రుత్వా బ్రహ్మహత్యా మహాత్మనాం। సన్నిధౌ స్థానమన్యత్ర వరయామాస దుర్వసా॥ ౧౨॥ ఏకేనాంశే
న వత్స్యామి పూర్ణోదాసు నదీషు వై। చతురో వార్షికాన్మాసాన్దర్పఘ్నీ కామవారిణీ॥ ౧౩॥ భూమ్యామహం స
ర్వకాలమేకేనాంశేన దుర్వసా। వసిష్యామి న సందేహస్సత్యేనైతద్బ్రవీమి వః॥ ౧౪॥ యోయమంశస్తృతీయో మే స్త్రీ
షు యౌవనశాలిషు। త్రిరాత్రం దర్పపూర్ణాసు వసిష్యే దర్పఘాతినీ॥ ౧౫॥ హంతారో బ్రాహ్మణాన్యే తు మృషాపూ
ర్వమదూషకాన్। తాంశ్చతుర్థేన భాగేన సంశ్రయిష్యే సురర్షభాః॥ ౧౬॥ ప్రత్యూచుస్తాం తతో దేవా యథా వదసి దు
ర్వసే। తథా భవతు తత్సర్వం సాధయస్వ యదీప్సితం॥ ౧౭॥ తతః ప్రీత్యాన్వితా దేవాస్సహస్రాక్షం వవందిరే। విజ్వరస్స
చ పూతాత్మా వాసవస్సమపద్యత॥ ౧౮॥ ప్రశాంతం చ జగత్సర్వం సహస్రాక్షే ప్రతిష్ఠితే। యజ్ఞం చాద్భుతసంకాశం త
దా శక్రోభ్యపూజయత్॥ ౧౯॥ ఈదృశో హ్యశ్వమేధస్య ప్రభావో రఘునందన। యజస్వ సుమహాభాగ హయమేధేన పా
ర్థివ॥ ౨౦॥ ఇతి లక్ష్మణవాక్యముత్తమం నృపతిరతీవ మనోహరం మహాత్మా। పరితోషమవాప హృష్టచేతా నిశమయ్యేంద్ర
సమానవిక్రమౌజాః॥ ౨౧॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే షడశీతితమస్సర్గః.................... *

తచ్ఛ్రుత్వా లక్ష్మణేనోక్తం వాక్యం వాక్యవిశారదః। ప్రత్యువాచ మహాతేజాః ప్రహసన్రాఘవో వచః॥ ౧॥ ఏవమేవ
నరశ్రేష్ఠ యథా వదసి లక్ష్మణ। వృత్రఘాతమశేషేణ వాజిమేధఫలం చ యత్॥ ౨॥ శ్రూయతే హి పురా సౌమ్య కర్దమస్య
ప్రజాపతేః। పుత్రో బాహ్లీశ్వరశ్శ్రీమానిలో నామ మహాయశాః॥ ౩॥ స రాజా పృథివీం సర్వాం వశే కృత్వా సుధార్మికః।

రామాయణభూషణే- మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-పంచాశీతితమస్సర్గః............ *

తదావృత్రేత్యాది॥ కథాశేషం-వక్తుమితి శేషః॥ ౧॥ తత ఇతి॥ న సంజ్ఞాం లేభ ఇతి - గ్రహగ్రస్తవదప్రకాశోభూది
త్యర్థః॥ ౨॥ స ఇతి॥ కంచిత్కాలమిత్యన్వయః॥ ౩॥ అథేతి॥ నష్టే అదృష్టే-ఉద్విగ్నమితి-అరాజకత్వాదితి శేషః-నిస్స్నే
హా-అనార్ద్రా॥ ౪॥ నిస్స్రోతస ఇతి॥ అనావృష్టికృత ఇతి-ఇంద్రాభావమూలానావృష్టికృత ఇత్యర్థః॥ ౫॥ క్షీయమాణ
ఇతి॥ సముపానయన్- సంపాదయంతిస్మ॥ ౭॥ త ఇతి॥ తం దేవేశమితి-విష్ణుమిత్యర్థః॥ ౧౦॥ త ఇతి॥ హే దురాసదే-బ్ర
హ్మహత్యే ఇతి శేషః॥ ౧౧॥ దేవానామితి॥ సన్నిధౌ దేవానాం సన్నిధౌ - సందధావితి పాఠే చతుర్ధా విభాగం సంపాదితవతీ
త్యర్థః-అన్యత్ర మహేంద్రాదన్యత్ర-దుర్వసా మహేంద్రే దుర్వసా॥ ౧౨॥ ఏకేనేతి॥ చతుర ఇతి॥ శ్లో॥ సింహకర్కట
యోర్మధ్యే సర్వా నద్యో రజస్వలా ఇతి స్మరణాత్-పతౌవై మాసా ఇతి పతౌనుసారేణ చతుష్ట్వాత్ - దర్పఘ్నీ అపుణ్యకృ
తామితి శేషః- కామవారిణీ-స్నాతుమిచ్ఛతామితి శేషః-కామచారిణీతి చ పాఠః॥ ౧౪॥ యోయమితి॥ దర్పఘాతినీ పురు
షసంభోగసుఖహారిణీతి భావః॥ ౨౧॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-షడశీతితమస్సర్గః........................ *

తచ్ఛ్రుత్వేత్యాది॥ అశ్వమేధవైభవస్స్వయమపి జానామీతి ప్రహాసః॥ ౨॥ అథ వృషధ్వజప్రియం విష్ణ్వారాధనరూ

రాజ్యం చైవ నరవ్యాఘ్ర పుత్రవత్పర్యపాలయత్ ॥ ౪॥ సురైశ్చ పరమోదారైర్దైతేయైశ్చ మహాధనైః। నాగరాక్షస
గంధర్వైర్యక్షైశ్చ సుమహాత్మభిః॥ ౫ ॥ పూజ్యతే నిత్యశస్సౌమ్య భయార్తై రఘునందన । అబిభ్యంశ్చ త్రయో లోకా
స్సరోషస్య మహాత్మనః॥ ౬॥ స రాజా తాదృశో హ్యాసీద్ధర్మే వీర్యే చ నిష్ఠితః। బుద్ధ్యా చ పరమోదారో బాహ్లీకేశో మహాయ
శాః॥ ౭॥ స ప్రచక్రే మహాబాహుర్మృగయాం రుచిరే వనే । చైత్రే మనోరమే మాసి సభృత్యబలవాహనః ॥ ౮ ॥ ప్రజ
ఘ్నే చ నృపోఽరణ్యే మృగాన్ శతసహస్రశః। హత్వైవ తృప్తిర్నాభూచ్చ రాజ్ఞస్తస్య మహాత్మనః॥ ౯ ॥ నానామృగాణా
మయుతం వధ్యమానం మహాత్మనా । యత్ర జాతో మహాసేనస్తం దేశముపచక్రమే॥ ౧౦ ॥ తస్మిన్ ప్రదేశే దేవేశశ్శైలరాజ
సుతాం హరః। రమయామాస దుర్ధర్షస్స్వైరనుచరైస్సహ॥ ౧౧॥ కృత్వా స్త్రీరూపమాత్మానముమేశో గోపతిధ్వ
జః। దేవ్యాః ప్రియచికీర్షుస్సన్ తస్మిన్ పర్వతనిర్ఝరే ॥ ౧౨ ॥ యే తు తత్ర వనోద్దేశే సత్త్వాః పురుషవాదినః। వృక్షాః పు
రుషనామానస్తేఽభవన్ స్త్రీజనాస్తథా॥ ౧౩ ॥ యచ్చ కించన తత్సర్వం నారీసంజ్ఞం బభూవ హ॥ ౧౩½॥ ఏతస్మిన్నంతరే రా
జా స ఇలః కర్దమాత్మజః॥ నిఘ్నన్ మృగసహస్రాణి తం దేశముపచక్రమే ॥ ౧౪½॥ స దృష్ట్వా స్త్రీకృతం సర్వం సవ్యాళ
మృగపక్షికం॥ ఆత్మానం స్త్రీకృతం చైవ సానుగం రఘునందన॥ ౧౫½॥ తస్య దుఃఖం మహచ్చాసీద్దృష్ట్వాత్మానం తథాగతం॥
ఉమాపతేశ్చ తత్కర్మ జ్ఞాత్వా త్రాసముపాగమత్॥ ౧౬½॥ తతో దేవం మహాత్మానం శితికంఠం కపర్దినం॥ జగామ శర
ణం రాజా సభృత్యబలవాహనః॥ ౧౭½॥ తతః ప్రహస్య వరదస్సహ దేవ్యా మహేశ్వరః। ప్రజాపతిసుతం వాక్యమువాచ వ
రదస్స్వయమ్॥ ౧౮½॥ ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ రాజర్షే కార్దమేయ మహాబల॥ పురుషత్వమృతే సౌమ్య వరం వరయ సువ్రత॥ ౧౯½
తతస్స రాజా దుఃఖార్తః ప్రత్యాఖ్యాతో మహాత్మనా॥ న చ జగ్రాహ స్త్రీభూతో వరమన్యం సురోత్తమాత్ ॥ ౨౦½॥ తత
శ్శోకేన మహతా శైలరాజసుతాం నృపః॥ ప్రణిపత్యోమాం దేవీం సర్వేణైవాంతరాత్మనా॥ ౨౧½॥ ఈశే వరాణాం వరదే
లోకానామసి భామిని॥ అమోఘదర్శనే దేవి భజ సౌమ్యేన చక్షుషా॥ ౨౨½॥ హృద్గతం తస్య రాజర్షేర్విజ్ఞాయ హరసన్నిధౌ
ప్రత్యువాచ శుభం వాక్యం దేవీ రుద్రస్య సమ్మతా॥ ౨౩½॥ అర్ధస్య దేవో వరదో వరార్ధస్య తవాప్యహం ॥ తస్మాదర్ధం గృ
హాణ త్వం స్త్రీపుంసోర్యావదిచ్ఛసి॥ ౨౪½॥ తదద్భుతతరం శ్రుత్వా దేవ్యా వరమనుత్తమం ॥ సంప్రహృష్టమనా భూత్వా
రాజా వాక్యమథాబ్రవీత్ ॥ ౨౫½॥ యది దేవి ప్రసన్నా మే రూపేణాప్రతిమా భువి॥ మాసం స్త్రీత్వముపాసిత్వా మాసం
స్యాం పురుషః పునః॥ ౨౬½॥ ఈప్సితం తస్య విజ్ఞాయ దేవీ సురుచిరాననా॥ ప్రత్యువాచ శుభం వాక్యమేవమేవ భవిష్యతి॥ ౨౭½॥
రాజన్ పురుషభూతస్త్వం స్త్రీభావం న స్మరిష్యసి ॥ స్త్రీభూతశ్చ పరం మాసం న స్మరిష్యసి పౌరుషం॥ ౨౮½॥ ఏవం స రాజా

పంహాయమేధం శ్లాఘయితుం రామ ఉపక్రమతే॥ శ్రూయతామిత్యాది॥ బాహ్లీ దేశవిశేషః॥ ౫॥ పూజ్యత ఇతి॥ భయా
ర్తైరితి విశేషణం దైతేయాదీనాం॥ భయహేతుశ్చ తద్దోష ఇత్యాహ- అబిభ్యన్నితి- బిభియురిత్యర్థః॥ ౯॥ నానేతి॥ అయు
తం- అయుతసంఖ్యాకం- వధ్యమానమభూదితి శేషః॥ యత్ర జాత ఇత్యాది॥ మహాసేనస్స్కందః॥ ౧౨॥ యేత్వితి॥ పురుష
ఇతి వాదో వ్యపదేశో యేషామితి పురుషవాదినః పుంలింగశబ్దవాచ్యా యే పదార్థాస్సంతి ॥ ౧౩ ॥ యచ్చేతి ॥ అన్యచ్చ య
చ్చ కించన నపుంసకలింగవాచ్యమస్తి తత్సర్వం నారీసంజ్ఞం స్త్రీలింగశబ్దవాచ్యార్హం స్త్రీవేషం బభూవ ॥ ౧౪½ ॥ స
దృష్ట్వేత్యాది ॥ అథాత్మానం స్త్రీకృతం॥ ౧౫½॥ తస్యేతి॥ తథాగతం తథావస్థాం ప్రాప్తమాత్మానం దృష్ట్వా- తచ్చా
త్మనస్తథావస్థాప్రాప్తిరూపం కర్మ తదిచ్ఛావశాత్ప్రాప్తం జ్ఞాత్వా - త్రాసముపాగమత్॥ ౧౬½॥ ఉత్తిష్ఠేతి॥ కార్ద
మేయేతి- శుభ్రాదిత్వాడ్ఢక్ - పురుషత్వమృతే- పురుషత్వం వినా॥ ౧౯½॥ తత ఇతి॥ న చ జగ్రాహ స్త్రీభూత ఇతి- గురువై
షమ్యమార్షం- అన్యద్వరం- పుంస్త్వవరణవ్యతిరిక్తం వరం న జగ్రాహ ॥ ౨౧½॥ ఈశ ఇతి ॥ సౌమ్యేన అనుగ్రహచక్షు
షా- మాం భజ- అనుగృహాణ॥ ౨౩½॥ అర్ధస్యేత్యాది॥ స్త్రీపుంసోరర్ధస్య - సమాసాజ్జంతస్సపాతాభావ ఆర్షః -
పురుషత్వప్రాప్తిరూపే వరే అర్ధస్య దేవో వరదో దాతా - అర్ధస్యైవాహం దాత్రీ - అస్మాత్త్వం మత్తోఽర్ధం గృహాణ -
యావదిచ్ఛసి యదిచ్ఛసి॥ ౨౫½॥ యదీతి॥ ఉపాసిత్వా ప్రాప్య॥ ౨౭½॥ అనుగ్రహాంతరమాహ- రాజన్నిత్యాది॥ ౨౮½॥

పురుషో మాసంభూత్వాథ కార్దమిః॥ త్రైలోక్యసుందరీ నారీ మాసమేకమిళాభవత్ ॥౨౫॥ ఇతి సప్తాశీతితమస్సర్గః ****

తాం కథామిలసంబంధాం రామేణ సముదీరితామ్ । లక్ష్మణో భరతశ్చైవ శ్రుత్వా పరమవిస్మితౌ ॥ ౧॥ తౌ రామం ప్రాంజలీభూత్వా తస్య రాజ్ఞో మహాత్మనః। విస్తరం తస్య భావస్య తదా పప్రచ్ఛతుః పునః॥ ౨॥ కథం స రాజా స్త్రీభూతో వర్తయామాస దుర్గతిః। పురుషస్స యదా భూతః కాం వృత్తిం వర్తయత్యసౌ ॥ ౩॥ తయోస్తద్భాషితం శ్రుత్వా కౌతూహలసమన్వితమ్। కథయామాస కాకుత్స్థస్తస్య రాజ్ఞో యథాగతమ్॥ ౪॥ తమేవ ప్రథమం మాసం స్త్రీభూతా లోకసుందరీ। తాభిః పరివృతా స్త్రీభిర్యేఽస్య పూర్వం పదానుగాః ॥ ౫॥ తత్కాననం విగాహ్యాశు విజహ్రే లోకసుందరీ । ద్రుమగుల్మలతాకీర్ణం పద్భ్యాం పద్మదలేక్షణా ॥ ౬॥ వాహనాని చ సర్వాణి సంత్యక్త్వా వై సమంతతః। పర్వతాభోగవివరే తస్మిన్ రేమే ఇళా తదా॥ ౭॥ అథ తస్మిన్ వనోద్దేశే పర్వతస్యావిదూరతః। సరస్సురుచిరప్రఖ్యం నానాపక్షిగణైర్యుతమ్॥ దదర్శ సా త్విలా తస్మిన్ బుధం సోమసుతం తతః। జ్వలంతం స్వేన వపుషా పూర్ణం సోమమివోదితమ్ ॥ ౯॥ తపంతం చ తపస్తీవ్రమంభోమధ్యే దురాసదమ్। యశస్కరం కామకరం తారుణ్యే పర్యవస్థితమ్॥ ౧౦॥ సా తం జలాశయం సర్వం క్షోభయామాస విస్మితా। సహ తైః పూర్వపురుషైః స్త్రీభూతై రఘునందన॥ ౧౧॥ బుధస్తు తాం సమీక్ష్యైవ కామబాణవశం గతః। నోపలేభే తదాత్మానం సంచచాల తదాంభసి॥ ౧౨॥ ఇళాం నిరీక్షమాణస్తు త్రైలోక్యాభ్యధికాం శుభాం। చింతాం సమభ్యతిక్రామత్ త్వన్వియం దేవతాధికా ॥ ౧౩ ॥ న దేవీషు న నాగీషు నాసురీష్వప్సరస్సు చ । దృష్టపూర్వా మయా కాచిద్రూపేణానేన శోభితా॥ ౧౪॥ సదృశీయం మమ భవేద్యది నాన్యపరిగ్రహః। ఇతి బుద్ధిం సమాస్థాయ జలాత్కూలముపాగమత్ ॥౧౫॥ ఆశ్రమం సముపాగమ్య తతస్తాః ప్రమదోత్తమాః। శబ్దాపయత ధర్మాత్మా తాశ్చైనం చ వవందిరే ॥ ౧౬ ॥ స తాః పప్రచ్ఛ ధర్మాత్మా కస్యైషా లోకసుందరీ। కిమర్థమాగతా చైవ సర్వమాఖ్యాత మాచిరం॥ ౧౭ ॥ శుభం తు తస్య తద్వాక్యం మధురం మధురాక్షరం। శ్రుత్వా స్త్రియశ్చ తాస్సర్వా ఊచుర్మధురయా గిరా ॥ ౧౮ ॥ అస్మాకమేషా సుశ్రోణీ ప్రభుత్వే వర్తతే సదా। అపతిః కాననాంతేషు సహాస్మాభిశ్చరత్యసౌ ॥ ౧౯ ॥ తద్వాక్యమవ్యక్తపదం తాసాం స్త్రీణాం నిశమ్య చ విద్యామావర్తనీం పుణ్యామావర్తయత సద్విజః॥ ౨౦॥ సోఽర్థం విదిత్వా సకలం తస్య రాజ్ఞో యథాగతం। సర్వా ఏవ స్త్రియస్తాశ్చ బభాషే మునిపుంగవః ॥ ౨౧॥ అత్ర కింపురుషీభూత్వా శైలరోధసి వత్స్యథ । ఆవాసస్తు గిరావస్మిన్ శీఘ్రమేవ విధీయతామ్॥ ౨౨ ॥ మూలపత్రఫలైస్సర్వా వర్తయిష్యథ నిత్యదా । స్త్రియః కింపురుషాన్నామ భర్తౄంస్సముపలప్స్యథ॥

ఏవమితి॥ కార్దమిః- అతఇఞ్ ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణే - మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- సప్తాశీతితమస్సర్గః,...........................

తాం కథామిత్యాది॥ ౧॥ తావితి॥ ప్రాంజలీ ఇతి ద్వివచనం - తస్య భావస్యేతి స్త్రీపుంసభావస్యేత్యర్థః॥ ౨॥ కథమితి॥ స్త్రీభూతః అత ఏవ దుర్గతిః కథం వర్తయామాస- తత్కాలమితి శేషః॥౬॥ వాహనానీతి॥ పర్వతానాం ఆభోగో విస్తారః॥ ౭॥ అథేతి॥ అవిదూరతః యత్ర స్త్రీత్వప్రాప్తిస్తస్యావిదూరత ఇత్యర్థః - అన్యదేశత్వాత్ బుధస్య స్త్రీత్వప్రాప్తిరితి భావః॥ ౧౧॥ సేతి ॥ క్షోభయామాసేతి- క్రీడయేతి శేషః॥ ౧౧॥ బుధస్త్వితి॥ ఆత్మానం నోపలేభే- ఆత్మధ్యానం న ప్రాప్తవానిత్యర్థః- కామపరవశచిత్తోఽభూదితి భావః ॥ ౧౨ ॥ ఇళామితి॥ చింతాం సమభ్యతిక్రామత్ ఇళాయామితి శేషః- ఇళావిషయకచింతాం ప్రాప్త ఇత్యర్థః- తదేవాహ- కా న్వి త్యాది॥ ౧౪॥ సదృశీతి॥ నాన్యపరిగ్రహః అన్యపరిగ్రహత్వరహితా॥ ౧౫॥ ఆశ్రమమితి॥ శబ్దాపయత-పుగాగమః॥ ౧౮॥ అస్మాకమితి॥ అపతిః పతిరహితా॥ ౧౯॥ తద్వాక్యమితి॥ అవ్యక్తపదం అస్పష్టాక్షరమిత్యర్థః- ఆవర్తనీం ఆవర్తన్యాఖ్యాం విద్యామావర్తయత ఆవర్తయతిస్మ ప్రకృతప్రయోజనార్థం- ద్విజః క్షత్రియో బుధః॥ ౨౦॥ స ఇతి॥ స బుధః- తస్య రాజ్ఞః కార్దమేః- సకలమర్థం వృత్తాంతం విదిత్వా- యోగమాహాత్మ్యాదితి శేషః- తాః స్త్రియః ఇళాసహచరీః॥ ౨౧॥ అత్రేతి ॥ యూయం సర్వాః కింపురుషీభూత్వా కింపురుషాఖ్యదేవయోనిస్త్రియో భూత్వా- అత్రాస్మిన్ శైలస్య రోధసి వత్స్యథ- అతోఽస్మిన్ గిరౌ- శీఘ్రమేవ- ఆవాసః ఉటజాదిః

౨౩ ॥ తాం శ్రుత్వా సోమపుత్రస్య వాచం కింపురుషీకృతాః । ఉపాసాంచక్రిరే శైలం వధ్వస్తా బహులాస్తదా ॥ ౨౪ ॥
ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - అష్టాశీతితమస్సర్గః. ********* శ్రుత్వా కింపురుషోత్పత్తిం లక్ష్మణో భరతస్తదా ॥ ఆశ్చ
ర్యమితి చాబ్రూతాముభౌ రామం జనేశ్వరమ్ ॥ ౧ ॥ అథ రామః కథామేతాం భూయ ఏవ మహాయశాః । కథయామాస ధ
ర్మాత్మా ప్రజాపతిసుతస్య వై ॥ ౨ ॥ సర్వాస్తా విద్రుతా దృష్ట్వా కిన్నరీరృషిసత్తమః । ఉవాచ రూపసంపన్నాం తాం
స్త్రియం ప్రహసన్నివ ॥ ౩ ॥ సోమస్యాహం సుదయితస్సుతస్సురుచిరాననే । భజస్వ మాం వరారోహే భక్త్యా స్నిగ్ధేన చక్షు
షా ॥ ౪ ॥ తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా శూన్యే స్వజనవర్జితా । ఇళా సురుచిరప్రఖ్యం ప్రత్యువాచ మహాగ్రహమ్ ॥ ౫ ॥ అహం కా
మచరీ సౌమ్య తవాస్మి వశవర్తినీ । ప్రశాధి మాం సోమసుత యథేచ్ఛసి తథా కురు ॥ ౬ ॥ తస్యాస్తదద్భుతప్రఖ్యం శ్రుత్వా హ
ర్షముపాగతః । స వై కామీ సహ తయా రేమే చంద్రమసస్సుతః ॥ ౭ ॥ బుధస్య మాధవో మాసస్తామిలాం రుచిరాననామ్ ।
గతో రమయతోఽత్యర్థం క్షణవత్తస్య కామినః ॥ ౮ ॥ అథ మాసే తు సంపూర్ణే పూర్ణేందుసదృశాననః । ప్రజాపతిసుత
శ్శ్రీమాన్ శయనే ప్రత్యబుధ్యత ॥ ౯ ॥ సోఽపశ్యత్సోమజం తత్ర తపంతం సలిలాశయే । ఊర్ధ్వబాహుం నిరాలంబం తం రాజా
ప్రత్యభాషత ॥ ౧౦ ॥ భగవన్ పర్వతం దుర్గం ప్రవిష్టోఽస్మి సహానుగః । న తు పశ్యామి తత్సైన్యం క్వ ను తే మామకా గతాః ॥
౧౧ ॥ తచ్ఛ్రుత్వా తస్య రాజర్షేర్నష్టసంజ్ఞస్య భాషితమ్ । ప్రత్యువాచ శుభం వాక్యం సాంత్వయన్ పరయా గిరా ॥
౧౨ ॥ అశ్మవర్షేణ మహతా భృత్యాస్తే వినిపాతితాః । త్వం చాశ్రమపదే సుప్తో వాతవర్షభయార్దితః ॥ ౧౩ ॥ సమా
శ్వసిహి భద్రం తే నిర్భయో విగతజ్వరః । ఫలమూలాశనో వీర నివసేహ యథాసుఖమ్ ॥ ౧౪ ॥ స రాజా తేన వాక్యేన
ప్రత్యాశ్వస్తో మహామతిః । ప్రత్యువాచ తతో వాక్యం దీనో భృత్యక్షయాద్భృశమ్ ॥ ౧౫ ॥ త్యక్ష్యామ్యహం స్వకం రాజ్యం
నాహం భృత్యైర్వినాకృతః । వర్తయేయం క్షణం బ్రహ్మన్ సమనుజ్ఞాతుమర్హసి ॥ ౧౬ ॥ సుతో ధర్మపరో బ్రహ్మన్ జ్యే
ష్ఠో మమ మహాయశాః । శశబిందురితి ఖ్యాతస్స మే రాజ్యం ప్రపత్స్యతే ॥ ౧౭ ॥ నహి శక్ష్యామ్యహం హిత్వా భృత్యదారాన్
సుఖాన్వితాన్ । ప్రతివక్తుం మహాతేజః కించిదప్యశుభం వచః ॥ ౧౮ ॥ తథా బ్రువతి రాజేంద్రే బుధః పరమమద్భుతం । సాంత్వ
పూర్వమథోవాచ వాసస్త ఇహ రోచతాం ॥ ౧౯ ॥ న సంతాపస్త్వయా కార్యః కార్దమేయ మహాబల । సంవత్సరోషిత
స్యేహ కారయిష్యామి తే హితం ॥ ౨౦ ॥ తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా బుధస్యాక్లిష్టకర్మణః । వాసాయ విదధే బుద్ధిం యదుక్తం
బ్రహ్మవాదినా ॥ ౨౧ ॥ మాసం స స్త్రీ తథా భూత్వా రమయత్యనిశం శుభా । మాసం పురుషభావేన ధర్మబుద్ధిం చకార సః

విధీయతాం ॥ ౨౨ ॥ మూలపత్రఫలైరితి ॥ స్త్రియః కింపురుషస్త్రియో యాయాం కింపురుషనామ్నా ప్రసిద్ధాన్ భర్తౄన్
సముపలప్స్యథ- అన్విష్య ప్రాప్స్యథేత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ తామితి ॥ కింపురుషీకృతాః బుధస్య యోగబలాత్కింపురుషస్త్రీకృ
తా ఇత్యర్థః- శైలముప-శైలస్య సమీప ఇత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-అష్టాశీతితమస్సర్గః **
శ్రుత్వేత్యాది ॥ కింపురుషోత్పత్తిం కింపురుషత్వేన తాసాం స్త్రీణాముత్పత్తిమిత్యర్థః అబ్రూతాం ॥ ౨ ॥ సర్వా ఇ
తి ॥ సర్వాసాం ఇళావ్యతిరిక్తానాం విద్రుతత్వాత్ హాసః కామవికారమూలక ఇవ ॥ ౩ ॥ సోమస్యేతి ॥ భక్త్యానురాగేణ స్నిగ్ధం
స్నేహయుక్తం ॥ ౪ ॥ తస్యేతి ॥ మహాగ్రహం మహాగ్రహదేవః ॥ ౫ ॥ అహమితి ॥ కామచరీ స్వతంత్రా ॥ ౭ ॥ బుధస్యేతి ॥ మా
సో గత ఇత్యన్వయః ॥ ౮ ॥ అథేతి ॥ ప్రజాపతిసుతః ఇళః ॥ ౧౦ ॥ ఇలో విస్మృతస్వస్త్రీత్వాదివృత్తాంతః పృచ్ఛతి ॥ భగవన్నిత్యా
ది ॥ ౧౧ ॥ తచ్ఛ్రుత్వేతి ॥ నష్టసంజ్ఞస్యేతి- గౌరీశాపవశాదితి శేషః ॥ ౧౨ ॥ అశ్మవర్షేణేతి ॥ అశ్మవర్షేణేత్యాది ధర్మవ
చనం గిరీశశాపానురోధార్థం ॥ ౧౪ ॥ స ఇతి ॥ తేన వాక్యేనేతి ఇహ యథాసుఖం నివసేతి వాక్యేనేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ త్యక్ష్యా
మీతి ॥ భృత్యైర్వినాకృతోఽప్యహం స్వకం రాజ్యం న త్యక్ష్యామీత్యుక్తం న శక్నోమి- ఇహ వాసాన ఇతి శేషః - ఏతదేవాహ- హే
బ్రహ్మన్-క్షణమపి న వర్తయేయం-న క్షణ ఇహానుకర్షః- తస్మాన్మాం గమనాయ సమనుజ్ఞాతుమర్హసి ॥ ౧౬ ॥ ఉక్తవృత్తాం
తమేవ పునరౌత్కట్యప్రదర్శనాయాహ- సుత ఇతి ॥ ప్రపత్స్యత ఇతి-న యాంగత్వాకృతాదభిషేకాదితి భావః ॥ ౧౭ ॥ నహీ
తి ॥ సుఖాన్వితానితి దేశస్థానితి శేషః- హిత్వా న శక్ష్యామీతి-ఇహ స్థాతుమితి శేషః - అశుభం వచః ఇహ నివాసలక్షణాని ష్టవ

౨౨॥ తతస్సా నవమే మాసి ఇలా సోమసుతాత్సుతం। జనయామాస సుశ్రోణీ పురూరవసమూర్జితం॥ ౨౩॥ జాతమాత్రం
తు సుశ్రోణీ పితృహస్తే న్యవేశయత్। బుధస్య సమవర్ణాభమిలాపుత్రం మహాబలం॥ ౨౪॥ బుధస్తు పురుషీభూతం స వై
సంవత్సరాంతరం। కథాభీ రమయామాస ధర్మయుక్తాభిరాత్మవాన్॥ ౨౫॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే ఏకోననవతితమస్సర్గః
తథోక్తవతి రామే తు తస్య జన్మ తదద్భుతం। ఉవాచ లక్ష్మణో భూయో భరతశ్చ మహాయశాః॥ ౧॥ ఇలా సా సోమపు
త్రస్య సంవత్సరమథోషితా। అకరోత్కిం నరశ్రేష్ఠ తత్త్వం శంసితుమర్హసి॥ ౨॥ తయోస్తద్వాక్యమాధుర్యం నిశ
మ్య పరిపృచ్ఛతోః। రామః పునరువాచేమాం ప్రజాపతిసుతే కథామ్॥ ౩॥ పురుషత్వం గతే శూరే బుధః పరమబుద్ధిమాన్। సం
వర్తం పరమోదారమాజుహావ మహాయశాః॥ ౪॥ చ్యవనం భృగుపుత్రం చ మునిం చారిష్టనేమినం। ప్రమోదనం మోదకరం తథా
దుర్వాససం మునిం॥ ౫॥ ఏతాన్సర్వాన్సమానీయ వాక్యజ్ఞస్తత్త్వదర్శినః। ఉవాచ సర్వాన్సుహృదో ధైర్యేణ సుసమా
హితాన్॥ ౬॥ అయం రాజా మహాబాహుః కర్దమస్య ఇలస్సుతః। జానీతైనం యథాభూతం శ్రేయో హ్యస్య విధీయతాం
౭॥ తేషాం సంవదతామేవ తమాశ్రమముపాగమత్। కర్దమస్తు మహాతేజా ద్విజైస్సహ మహాత్మభిః॥ ౮॥ పులస్త్యశ్చ
క్రతుశ్చైవ వషట్కారస్తథైవ చ। ఓంకారశ్చ మహాతేజాస్తమాశ్రమముపాగమత్॥ ౯॥ తే సర్వే హృష్టమనసః పర
స్పరసమాగమే। హితైషిణో బాహ్లిపతేః పృథగ్వాక్యాన్యథాబ్రువన్॥ ౧౦॥ కర్దమస్త్వబ్రవీద్వాక్యం సుతార్థం పర
మం హితం। ద్విజాశ్శృణుత మద్వాక్యం యచ్ఛ్రేయః పార్థివస్య హి॥ ౧౧॥ నాన్యం పశ్యామి భైషజ్యమంతరా వృషభ
ధ్వజం। నాశ్వమేధాత్పరో యజ్ఞః ప్రియశ్చైవ మహాత్మనః॥ తస్మాద్యజామహే సర్వే పార్థివార్థే దురాసదం॥ ౧౨॥
కర్దమేనైవముక్తాస్తు సర్వ ఏవ ద్విజర్షభాః॥ రోచయంతి స్మ తం యజ్ఞం రుద్రస్యారాధనం ప్రతి॥ ౧౩॥ సంవర్తస్య తు
రాజర్షిశ్శిష్యః పరపురంజయః॥ మరుత్త ఇతి విఖ్యాతస్తం యజ్ఞం సముపాహరత్॥ ౧౪॥ తతో యజ్ఞో మహానాసీద్బు
ధాశ్రమసమీపతః॥ రుద్రశ్చ పరమం తోషం జగామ సుమహాయశాః॥ ౧౫॥ అథ యజ్ఞసమాప్తౌ తు ప్రీతః పరమయా ము
దా॥ ఉమాపతిర్ద్విజాంత్సర్వానువాచ ఇలసన్నిధౌ॥ ౧౬॥ ప్రీతోఽస్మి హయమేధేన భక్త్యా చ ద్విజసత్తమాః॥ అస్య
బాహ్లిపతేశ్చైవ కిం కరోమి ప్రియం శుభం॥ ౧౭॥ తథా వదతి దేవేశే ద్విజాస్తే సుసమాహితాః॥ ప్రసాదయంతి దేవేశం
యథా స్యాత్పురుషస్త్విలా॥ ౧౮॥ తతః ప్రీతో మహాదేవః పురుషత్వం దదౌ పునః॥ ఇలాయై స మహాతేజా దత్త్వా చాంతర

చనం-వక్తుం నార్హసీతి శేషః॥ ౨౨॥ తత ఇతి॥ ఇళా సోమసుతాత్సుతం జనయామాసేతి- యోజనగంధ్యాదిః పరాశరాదే
ర్వ్యాసాదిమివ నిషేకానంతరమేవేతి జ్ఞేయం॥ ౨౩॥ జాతమాత్రమితి॥ జాతమాత్రం తత్క్షణ ఏవ పిత్రా సమాకారం పితృహస్తే
ఉపనయనాదికృత్యార్థం న్యవేశయత్॥ ౨౫॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణే- మణిమకుటాఖ్యానే
ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- ఏకోననవతితమస్సర్గః .... *
తథేత్యాది॥ తస్యేతి- పురూరవస ఇత్యర్థః॥ ౧॥ ఇళేతి॥ కిమితి- సంవత్సరాత్పరమితి శేషః- ఇళస్య పురూరవసో
ఽపి పుత్రస్య సత్త్వాచ్ఛశబిందోః పూర్వపుత్రస్య చ సత్త్వాత్పురూరవసో రాజ్యప్రాప్తిరభూన్న వేతి ప్రశ్నాశయః॥ ౫॥ ఏ
తానితి॥ సుహృదః స్వసఖీభూతాన్॥ ౬॥ అయమితి॥ యథాభూతమిళస్య వృత్తాంతం॥ ౧౧॥ నాన్యమితి॥ వృషధ్వజపదస్వ
కృతశాపనివర్తకః- తత్ప్రీత్యశ్వమేధేన సర్వదేవతాప్రీతికరేణైవేతి భావః- నాశ్వమేధాత్పర ఇతి- రాజ్ఞాం బ్రహ్మహ
త్యాంతసర్వపాపనివారక ఇతి శేషః- ప్రియశ్చైవ మహాత్మన ఇతి- యద్యపి ప్రజాపతిదేవతాకః ప్రజాపతిప్రీతికరోఽశ్వమే
ధః- తథాపి సర్వదేవతాప్రీతికరత్వాదస్య రుద్రప్రీతికరత్వమపి సిద్ధం- వస్తుతస్తు- యజ్ఞో వై విష్ణురితి శ్రుతివచనాద్యజ్ఞపురు
షారాధనమశ్వమేధః- విష్ణ్వారాధనమిత్యుపక్రమే లక్ష్మణోక్త్యా విష్ణ్వారాధనమేవాశ్వమేధః తదారాధనత్వే నైవ హర
స్యాపి ప్రియత్వం- ప్రకృతబ్రహ్మహత్యావారకత్వేన తస్య ప్రశంసార్థం పునరపి రామేణ తద్విషయార్థవాద ఉక్తః-
ఏతేన యత్ కేనచిదుక్తం లక్ష్మణేన విష్ణ్వారాధనయజ్ఞే ప్రస్తుతే పునః రామేణ రుద్రారాధనత్వప్రదర్శనం విష్ణ్వపేక్షయా
రుద్రస్యాధిక్యప్రతిపాదనార్థమితి- తద్దూరోత్సారితం- బ్రహ్మహత్యావారకప్రదర్శనార్థత్వాద్రామోక్తస్య॥

ధీయత॥ ౧౯॥ నివృత్తేహయమేధేతుగతశ్చాదర్శనంహరః ॥ యథాగతంద్విజాస్సర్వేహ్యాగచ్ఛన్దీర్ఘదర్శినః॥౨౦॥
రాజాతుబాహ్లీముత్సృజ్యమధ్యదేశేహ్యనుత్తమం॥ నివేశయామాసపురంప్రతిష్ఠానంయశస్కరం॥౨౧॥ శశబిందుస్తు
రాజర్షిర్బాహ్లీంపరపురంజయః॥ ప్రతిష్ఠానేఇలోరాజాప్రజాపతిసుతోబలీ ॥ ౨౨॥ సకాలేప్రాప్తవాన్లోకమిలో
బ్రాహ్మమనుత్తమం॥ ఐలఃపురూరవారాజాప్రతిష్ఠానమవాప్తవాన్॥౨౩॥ ఈదృశోహ్యశ్వమేధస్యప్రభావః పురుష
ర్షభౌ॥ స్త్రీభూతఃపౌరుషంలేభేయచ్చాన్యదపిదుర్లభం॥౨౪॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-నవతితమస్సర్గః ... *

ఏతదాఖ్యాయకాకుత్స్థోభ్రాతృభ్యామమితప్రభః। లక్ష్మణంపునరేవాహధర్మయుక్తమిదంవచః॥౧॥ వసిష్ఠంవా
మదేవంచజాబాలిమథకాశ్యపమ్। ద్విజాంశ్చసర్వప్రవరానశ్వమేధపురస్కృతాన్॥ ౨॥ ఏతాన్సర్వాన్ సమానీయ
మంత్రయిత్వాచలక్ష్మణ। హయంలక్షణసంపన్నంవిమోక్ష్యామిసమాధినా॥౩॥ తద్వాక్యంరాఘవేణోక్తంశ్రుత్వాత్వ
రితవిక్రమః। ద్విజాన్సర్వాన్సమాహూయదర్శయామాసరాఘవం॥ ౪॥ తేదృష్ట్వాదేవసంకాశంకృతపాదాభివంద
నం। రాఘవంసుదురాధర్షమాశీర్భిస్సమపూజయన్॥ ౫॥ ప్రాంజలిస్సతదాభూత్వారాఘవోద్విజసత్తమాన్। ఉవా
చతేశ్వమేధస్యహ్యభిప్రాయంమహాయశాః॥౬॥ తేతురామస్యతచ్ఛ్రుత్వానమస్కృత్వావృషధ్వజం। అశ్వమేధంద్వి
జాస్సర్వేపూజయంతిస్మసర్వశః॥ ౭॥ సతేషాంద్విజముఖ్యానాంవాక్యమద్భుతదర్శనం। అశ్వమేధాశ్రితంశ్రుత్వాభృ
శంప్రీతోభవత్తదా॥ ౮ ॥ విజ్ఞాయకర్మతత్తేషాంరామోలక్ష్మణమబ్రవీత్ । ప్రేషయస్వద్రుతందూతాన్సుగ్రీవా
యమహాత్మనే॥ ౯॥ యథామహద్భిర్హరిభిర్బహుభిశ్చవనౌకసాం। సార్ధమాగచ్ఛభద్రంతేహ్యనుభోక్తుంమహో
త్సవం॥౧౦॥ విభీషణశ్చరక్షోభిఃకామగైర్బహుభిర్వృతః। అశ్వమేధంమహాయజ్ఞమాయాత్వతులవిక్రమః॥ ౧౧॥ రాజా
నశ్చమహాభాగాయేమేప్రియచికీర్షవః। సానుగాఃక్షిప్రమాయాంతుయజ్ఞంద్రష్టుమనుత్తమం॥ ౧౨॥ దేశాంతరగతా
యేచద్విజాధర్మసమాహితాః । ఆమంత్రయస్వతాంత్సర్వానశ్వమేధాయలక్ష్మణ॥ ౧౩॥ ఋషయశ్చమహాబా
హోఆహూయంతాంతపోధనాః। దేశాంతరగతాస్సర్వేసదారాశ్చద్విజాతయః॥౧౪॥ తథైవతాళావచరాస్తథైవన

౧౩౫॥ సంవర్తస్యేతి॥ సముపాహరత్ సంభారజాతముపహృతవాన్॥ ౨౦॥ రాజేతి ॥ బాహ్లీముత్సృజ్యేతి - జ్యేష్ఠ
పుత్రశశబిందవ్యగిష్ఠితమితి శేషః॥౨౧॥ శశబిందుస్త్వితి॥ బాహ్లీమితి॥ అధ్యవాసేతి శేషః॥౨౨॥ సఇతి॥ కాలేశరీరావసా
నకాలే- బ్రాహ్మంబ్రహ్మసంబంధినం॥ ౨౩॥ ఈదృశ ఇతి॥ యచ్చాన్యదితిఉక్తబ్రహ్మలోకాదిత్యర్థః ॥ ౨౪॥ ఇతి
శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణే - మణిముకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - నవతి
తమస్సర్గః*************** ఏతదాఖ్యాయేత్యాది॥ భ్రాతృభ్యామితి చతుర్థీ ॥ ౧ ॥ వసిష్ఠమితి॥ ద్విజాంశ్చసర్వ
ప్రవరానితిగురువైషమ్యమార్షం- అశ్వమేధపురస్కృతానితి - అశ్వమేధప్రయోగకుశలానిత్యర్థః॥ ౨॥ ఏతానితి ॥
మంత్రయిత్వావిచార్య॥ ౫॥ ప్రాంజలిరితి॥ అశ్వమేధస్యేతి - అనుష్ఠానవిషయకమితి శేషః-ఉవాచధర్మసంయుక్తమశ్వ
మేధాశ్రితంవచఇతిచపాఠః॥ ౬॥ తేత్వితి॥ వృషధ్వజంనమస్కృత్యేత్యేతిసోల్లుంఠనంవచః - ఇళవమురుద్రారాధనఃవిహా
యేత్యర్థః - కర్దమకృతయాగస్యేవాస్యరుద్రాత్ ప్రయోజన గంధాభావాత్ పరదేవతాముద్దిశ్యాశ్వమేధంక
ర్తుముద్యుక్తాఇతి భావః- రుద్రస్తుసర్వయజ్ఞానహరః శూద్రారాధ్యః యజ్ఞమధ్యేచతస్య ప్రసంగేఅపఉపస్పర్శనాదిప్రా
యశ్చిత్తస్యప్రసిద్ధత్వాత్ 'ఇమంపశుంపశుపతేతేఅద్యబధ్నామ్యగ్న'ఇత్యాదిశ్రుతిస్తు అగ్నేరేవయజ్ఞాన్వయప్రతిపా
దికా- కర్దమకృతయజ్ఞస్యనారాధ్యోరుద్రః- కింతుస్వాభిమతదేవతారూపవిష్ణ్వారాధనత్వేనప్రీతోరుద్రఇత్యుచ్యతే-
ఉపక్రమేతత్పూర్వసర్గేషుయజ్ఞోవైవిష్ణురిత్యుక్తరీత్యావిష్ణోరారాధ్యత్వసమర్థనాత్ -యద్వా - విష్ణుదత్తవరత్వా
ద్రుద్రస్య-విష్ణుమపూజయన్-రామస్త్వశ్వమేధంయథాపూర్వమకరోత్ ॥ ఇత్యర్థః॥ తేత్వితి॥ వృషధ్వజనమస్కృ
త్యేతీతాగ్నిరూపత్వాద్రుద్రస్యయజ్ఞనిర్విఘ్నత్వార్థంతన్నమస్కారః ॥ ౯ ॥ యథేతి ॥ మహద్భిర్హరిభిః - హనుమ
దంగదాదిభిఃబహుభిస్త్వితిభ్రాతృభిఃప్రభృతిభిః - అనుభోక్తుం ద్రష్టుమిత్యర్థః॥ ౧౪ తథైవేతి॥ తాళరంగమిత్యాదావచ

టనర్తకాః॥ ౧౬ ॥ యజ్ఞవాటశ్చ సుమహాన్గోమత్యా నైమిశే వనే ॥ ఆజ్ఞాప్య తాం మహాబాహోస్తత్ర పుణ్యామనుత్తమాం॥ శాంతయశ్చ మహాబాహో ప్రవర్త్యంతాం సమంతతః॥ ౧౭॥ శతశశ్చాపి ధర్మజ్ఞాః క్రతుముఖ్యమనుత్తమం। అనుభూయ మహాయజ్ఞం నైమిశే రఘునందన॥ ౧౮॥ తుష్టః పుష్టశ్చ సర్వోఽసౌ మానితశ్చ యథావిధి। ప్రీతిం యాస్యతి ధర్మజ్ఞ శీఘ్రమామంత్ర్యతాం జనః॥ ౧౯॥ శతం వాహసహస్రాణాం తండులానాం వపుష్మతాం । అయుతం తిలముద్గానాం ప్రయాత్వగ్రే మహాబల॥ చణకానాం కుళుత్థానాం మాషాణాం లవణస్య చ । అతోఽనురూపం స్నేహం చ గంధం సంక్షిప్తమేవ చ॥ ౨౦॥ సువర్ణకోట్యో బహుళా హిరణ్యస్య శతోత్తరాః। అగ్రతో భరతః కృత్వా గచ్ఛత్వగ్రే సమాధినా॥ ౨౧॥ అంతరాపణవీథ్యశ్చ సర్వే చ నటనర్తకాః। సూదా నార్యశ్చ బహవో నిత్యం యౌవనశాలినః॥ భరతేన తు సార్ధం తే యాంతు సైన్యాని చాగ్రతః। నైగమా బలవృద్ధాశ్చ ద్విజాశ్చ సుసమాహితాః ॥ ౨౩ ॥ కర్మాంతికా వర్ధకినః కోశాధ్యక్షాంశ్చ నైగమాః। మమ మాతౄస్తథా సర్వాః కుమారాంతఃపురాణి చ॥ ౨౪॥ కాంచనీం మమ పత్నీం చ దీక్షాయాం జ్ఞాంశ్చ కర్మణి। అగ్రతో భరతః కృత్వా గచ్ఛత్వగ్రే మహాయశాః॥ ౨౫॥ ఉపకార్యా మహార్హాశ్చ పార్థివానాం మహౌజసాం। సానుగానాం నరశ్రేష్ఠో వ్యాదిదేశ మహాబలః॥ ౨౬॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-ఏకనవతితమస్సర్గః .... ❋

తత్సర్వమఖిలేనాశు సంస్థాప్య భరతాగ్రజః। హయం లక్షణసంపన్నం కృష్ణసారం ముమోచ హ॥ ౧॥ ఋత్విగ్భిర్లక్ష్మణం సార్ధమశ్వే తంత్రే నియోజ్య చ। తతోఽభ్యగచ్ఛత్కాకుత్స్థస్సహ సైన్యేన నైమిశం॥ ౨॥ యజ్ఞవాటం మహాబాహుర్దృష్ట్వా పరమమద్భుతం। ప్రహర్షమతులం లేభే శ్రీమానితి వచోఽబ్రవీత్ ॥ ౩॥ నైమిశే వసతస్తస్య సర్వ ఏవ నరాధిపాః। ఆనిన్యురుపహారాంశ్చ తాన్రామః ప్రత్యపూజయత్ ॥ ౪॥ ఉపకార్యా మహార్హాశ్చ పార్థివానాం మహాత్మనాం । సానుగానాం నరశ్రేష్ఠో వ్యాదిదేశ మహామతిః॥ ౫॥ అన్నపానాని వస్త్రాణి సానుగానాం మహాత్మనాం । భరతస్సందదావాశు శత్రుఘ్నసహితస్తదా॥ ౬॥ వానరాశ్చ మహాత్మానస్సుగ్రీవసహితాస్తదా। విప్రాణాం ప్రణతాస్సర్వే చక్రిరే పరివేషణం ॥ ౭॥ విభీషణశ్చ రక్షోభిర్బహుభిస్సుగ్రీవభిర్వృతః। ఋషీణాముగ్రతపసాం పూజాం చక్రే మహాత్మనాం ॥ ౮ ॥ ఏవం సువి

రంతీతి తాళావచరాః సూత్రధారాః॥ ౧౬॥ యజ్ఞవాటశ్చేతి॥ గోమత్యా నద్యాస్తీర ఇతి శేషః॥ ౧౭॥ శతశ ఇతి॥ ధర్మజ్ఞాః శతశః అనేకే నైమిశే మహాయజ్ఞమశ్వమేధమనుభూయానుష్ఠాయ - కృతార్థా ఇతి శేషః ॥ యద్వా ధర్మజ్ఞ ఇతి పాఠే- అనుభూయ దృష్ట్వా ప్రీతిం యాస్యతీత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౧౮॥ తుష్ట ఇతి॥ ప్రతియాస్యతీతి చ పాఠః॥ ౧౯॥ శతమితి॥ వపుష్మతామితి- అఖండానామిత్యర్థః- శతం వాహసహస్రాణీతి లక్షం బలీవర్దా ఇత్యర్థః ॥ చణకానామితి ॥ అతోఽనురూపం-ఉక్తబ్రాహ్మణభోజనసంవిధానానురూపం - స్నేహం ఘృతతైలపయోదధ్యాదికమిత్యర్థః- సంక్షిప్తమేవ గంధమితి- అఘృష్టమేవేత్యర్థః॥ ౨౦॥ సువర్ణకోట్య ఇతి ॥ హిరణ్యస్య రజతస్యేత్యర్థః- శతోత్తరా ఇతి కోట్య ఇత్యర్థః- సమాధినా సావధానతయా॥ ౨౧॥ అంతరేతి॥ అంతరా మార్గమధ్యే - తత్ర చాపేక్షితాః- ఆపణవీథ్యః- తత్ప్రవర్తకా వణిజశ్చేత్యర్థః॥ ౨౩॥ కర్మాంతికానితి॥ కర్మాంతికాః-కింకరాః- కుమారాంతఃపురాణీతి-భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్నపత్న్య ఇత్యర్థః॥ ౨౪॥ కాంచనీమితి॥ కాంచనీం మమ పత్నీమితి-స్వర్ణమయీం సీతాప్రతిమామిత్యర్థః- పత్న్యాశ్చ ప్రతినిధిసద్భావాదికం సర్వం యుద్ధకాండే సప్రకారం నిరూపితం - తత్రైవ ద్రష్టవ్యం॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే ఏకనవతితమస్సర్గః ❋❋

తత్సర్వమిత్యాది॥ కృష్ణసారం కృష్ణప్రధానం- ప్రాయశః కృష్ణవర్ణమిత్యర్థః॥ కృష్ణశారమితి చ పాఠః॥ ౧॥ ఋత్విగ్భిరితి॥ అశ్వతంత్ర ఇతి॥ శ్రుతి॥ చతుశ్శతా రక్షంతి, యజ్ఞస్యాఘాతాయ- తథా-శతేన రాజపుత్రైస్సహాధ్వర్యుః, పురస్తాత్ప్రత్యఙ్తిష్ఠన్ప్రోక్షతీతి శ్రుతేః, అశ్వరక్షాది సంబంధయజ్ఞప్రయోగప్రవర్తనార్థమిత్యర్థః ॥ ౩॥ నైమిశ ఇతి ఉపహారాః ఉపధాః॥ ౫॥ రాజపూజామాహ- అన్నేత్యాది ॥ రాజసత్కారే భరతశత్రుఘ్ననియోగః - సుగ్రీవాదీనాం విప్రపరివేషణే- విభీషణస్య బ్రహ్మర్షిసత్కారే నియోగ ఇత్యాహ- భరత ఇత్యాది॥ ౮॥ ఏవమితి॥ హయచర్యా-

హితో యజ్ఞో హయమేధో ఽభ్యవర్తత । లక్ష్మణేనాభిగుప్తా చ హయచర్యా ప్రవర్తత ॥ ౯ ॥ ఈదృశం రాజసింహస్య యజ్ఞప్రవరముత్తమమ్ ॥ ౯½ ॥ నాన్యశ్శబ్దో ఽభవత్తత్ర హయమేధే మహాత్మనః ॥ ఛందతో దేహి దేహీతి యావత్తుష్యంతి యాచకాః ॥ ౧౦½ ॥ తావత్సర్వాణి దత్తాని క్రతుముఖ్యే మహాత్మనః ॥ వివిధాని చ గౌడాని ఖాండవాని తథైవ చ ॥ ౧౧½ ॥ న నిస్సృతం భవత్యోష్ఠాద్వచనం యావదర్థినామ్ ॥ తావద్వానరరక్షోభిర్దత్తమేవాభ్యదృశ్యత ॥ ౧౨½ ॥ న కశ్చిన్మలినస్తత్ర దీనో వాప్యథ కర్శితః ॥ తస్మిన్ యజ్ఞవరే రాజ్ఞో హృష్టపుష్టజనావృతే ॥ ౧౩½ ॥ యే చ తత్ర మహాత్మానో మునయశ్చిరజీవినః ॥ నాస్మరంస్తాదృశం యజ్ఞం నాప్యాసీత్సకదాచన ॥ ౧౪½ ॥ యః కృత్యవాన్ సువర్ణేన సువర్ణం లభతే స్మ సః ॥ విత్తార్థీ లభతే విత్తం రత్నార్థీ రత్నమేవ చ ॥ ౧౫½ ॥ రజతానాం సువర్ణానామశ్మనామథ వాససామ్ ॥ అనిశం దీయమానానాం రాశీస్సముపదృశ్యతే ॥ ౧౬½ ॥ న శక్రస్యాథ నేశస్య యమస్య వరుణస్య వా ॥ ఈదృశో దృష్టపూర్వో న ఏవమూచుస్తపోధనాః ॥ ౧౭½ ॥ సర్వత్ర వానరాస్తస్థుస్సర్వత్రైవ చ రాక్షసాః ॥ వాసో ధనాన్నమర్థిభ్యః పూర్ణహస్తా దదుర్భృశమ్ ॥ ౧౮½ ॥ ఈదృశో రాజసింహస్య యజ్ఞస్సర్వగుణాన్వితః ॥ సంవత్సరమథో సాగ్రం వర్తతే న చ హీయతే ॥ ౧౯½ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే ద్వినవతితమస్సర్గః ॥ ********** వర్తమానే తథాభూతే యజ్ఞే చ పరమాద్భుతే । సశిష్య ఆజగామాశు వాల్మీకిర్మునిపుంగవః ॥ ౧ ॥ స దృష్ట్వా దివ్యసంకాశం యజ్ఞమద్భుతదర్శనమ్ । ఏకాంతే ఋషివాటానాం చకార ఉటజాన్ శుభాన్ ॥ ౨ ॥ శకటాంశ్చ బహూన్ పూర్ణాన్ ఫలమూలైశ్చ శోభనాన్ । వాల్మీకివాటే రుచిరే స్థాపయన్నవిదూరతః ॥ ౩ ॥ ఆసీత్సుపూజితో రాజ్ఞా మునిభిశ్చ మహాత్మభిః । వాల్మీకిస్సుమహాతేజా న్యవసత్పరమాత్మవాన్ ॥ ౪ ॥ స శిష్యావబ్రవీద్ధృష్టో యువాం గత్వా సమాహితౌ । కృత్స్నం రామాయణం కావ్యం గాయేథాం పరయా ముదా ॥ ౫ ॥ ఋషివాటేషు పుణ్యేషు బ్రాహ్మణావసథేషు చ । రథ్యాసు రాజమార్గేషు పార్థివానాం గృహేషు చ ॥ ౬ ॥ రామస్య భవనద్వారి యత్ర కర్మ ప్రవర్తతే । ఋత్విజామగ్రతశ్చైవ తత్ర గేయం విశేషతః ॥ ౭ ॥ ఇమాని చ ఫలాన్యత్ర స్వాదూని వివిధాని చ । జాతాని పర్వతాగ్రేషు చాస్వాద్యాస్వాద్య గాయతామ్ ॥ ౮ ॥ న యాస్యథః శ్రమం వత్సౌ భక్షయిత్వా ఫలాని వై । మూలాని చ సుమృష్టాని నగరాద్బహిరాస్యథః ॥ ౯ ॥ యది శబ్దాపయేద్రామశ్శ్రవణాయ మహీపతిః । ఋషీణాముపవిష్టానాం తతో గేయం ప్రవర్తతామ్ ॥ ౧౦ ॥ దివసే వింశతిస్సర్గా గేయా మధురయా గిరా । ప్రమాణైర్బహుభిస్తత్ర యథోద్దిష్టా మయా పురా ॥ ౧౧ ॥ లోభశ్చాపి న కర్తవ్యస్స్వల్పో ఽపి ధనకాంక్షయా । కిం ధనేనాశ్రమస్థానాం ఫలమూలోపజీవినామ్ ॥ ౧౨ ॥ యది పృచ్ఛేత్స కా

అశ్వమేధయాగానుష్ఠానం ॥ ౯½ ॥ నేతి ॥ యాచకాః- యావత్తుష్యంతి-తావద్దేహి దేహీతి శబ్దాదన్యశ్శబ్దో నాభవత్ ॥ ౧౦½ ॥ తావదితి ॥ సర్వాణి దత్తానీత్యస్యైవ ప్రపంచనం-వివిధానీత్యాది- గౌడాని గుడవికారరూపాణి ॥ ౧౧½ ॥ నేతి ॥ అర్థినాం ముఖాద్దేహీతి వచనం యావన్న నిస్సృతం తావద్దత్తమేవాభ్యదృశ్యత ॥ ౧౩½ ॥ యే చేతి ॥ చిరజీవినో మునయః- తాదృశం యజ్ఞం ఇతః పూర్వం తాదృశో నాసీదిత్యాహురితి శేషః ॥ ౧౬½ ॥ ఉక్త ఏవార్థ ఆదరాదభ్యస్యతే ॥ న శక్రస్యేత్యాది ॥ ౧౮½ ॥ ఈదృశ ఇతి ॥ సంవత్సరం వర్తతే-న చ హీయతే- సంవత్సరాత్పరమపీతి శేషః-పునః పునరశ్వమేధః ప్రావర్తతేత్యర్థః ॥ ౧౯½ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-ద్వినవతితమస్సర్గః

వర్తమాన ఇత్యాది ॥ తథాభూతే-ప్రాగుక్తప్రకారం ప్రవృత్తే ॥ ౧ ॥ స ఇతి ॥ ఋషివాటానామితి ॥ సమీప ఇతి శేషః- ఉటజానితి బహువచనం- బహుశిష్యత్వాత్ ॥ ౨ ॥ శకటానితి ॥ రుచిర ఇతి ॥ అభూదితి శేషః ॥ ౬ ॥ రామస్యేతి ॥ యత్ర కర్మ చేతి ॥ అశ్వమేధయాగ ఇత్యర్థః ॥ ౭ ॥ ఇమానీతి ॥ అత్రాస్మాకం వాటే- విద్యమానాన్యాస్వాద్య - గాయతామితి లోట్ ప్రథమపురుషద్వివచనం-యదా యదా శ్రమః తదా తదైవం కురుతం- భవంతావితి శేషః ॥ ౮ ॥ నేతి ॥ నగరాద్బహిరాస్యథః- క్షుత్రియమలేష్వితి శేషః-నగరాద్బహిః-ఉటజ ఇత్యర్థః- ఆస్యథః-అధితిష్ఠతమితి యావత్ ఆసే ఛాందసష్ట్యఙ్ పరస్మైపదం చ ॥ ౯ ॥ యదీతి ॥ శబ్దాపయేత్ - ఆహ్వయేత్ ॥ ౧౦ ॥ దివస ఇతి ॥ తత్ర రామాయణే-బహుభిః ప్రమాణైః సర్గప్రమాణైర్యథా మయా పురా సర్గా ఉద్దిష్టాః తేషు సర్గేషు దివసే దివసే వింశతిస్సర్గా గేయాః ॥ ౧౨ ॥ యదీతి ॥ ఆవాం వాల్మీ

త్స్థో యువాం కస్యేతి దారకౌ। ఆవాం వాల్మీకిశిష్యౌ స్వః బ్రూతమేవం నరాధిపమ్ ॥ ౧౩॥ ఇమాస్తంత్రీస్సుమధురాః స్థానం వాపూర్వదర్శనమ్। మూర్ఛయిత్వా సుమధురం గాయేథాం విగతజ్వరౌ॥ ౧౪ ॥ ఆదిప్రభృతి గేయం స్యాన్న చావజ్ఞాయ పార్థివమ్। పితా హి సర్వభూతానాం రాజా భవతి ధర్మతః ॥ ౧౫ ॥ తద్యువాం హృష్టమనసౌ శ్వః ప్రభాతే సమాహితౌ। గాయేథాం మధురం గేయం తంత్రీలయసమన్వితమ్॥ ౧౬॥ ఇతి సందిశ్య బహుశో మునిః ప్రాచేతసస్తదా। వాల్మీకిః పరమోదారస్తూష్ణీమాసీన్మహాయశాః॥ ౧౭॥ సందిష్టౌ మునినా తేన తావుభౌ మైథిలీసుతౌ । తథైవ కరవావేతి నిర్జగ్మతురరిందమౌ॥ ౧౮॥ తామద్భుతాం తౌ హృదయే కుమారౌ నివేశ్య వాణీమృషిభాషితాం తదా । సముత్సుకౌ తౌ సుఖమూషతుర్నిశాం యథాశ్వినౌ భార్గవనీతిసంహితామ్॥ ౧౯॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణె- త్రిణవతితమస్సర్గః ***********

తౌ రజన్యాం ప్రభాతాయాం స్నాతౌ హుతహుతాశనౌ । యథోక్తమృషిణా పూర్వం సర్వం తత్రోప గాయతామ్॥ ౧॥ తాం స శుశ్రావ కాకుత్స్థః పూర్వాచార్యవినిర్మితామ్। అపూర్వాం పాఠ్యజాతిం చ గేయేన సమలంకృతామ్॥ ౨॥ ప్రమాణైర్బహుభిర్యుక్తాం తంత్రీలయసమన్వితామ్। బాలాభ్యాం రాఘవశ్శ్రుత్వా కౌతూహలపరోఽభవత్ ॥ ౩॥ అథ కర్మాంతరే రాజా సమాహూయ మహామునీన్। పార్థివాంశ్చ నరవ్యాఘ్రః పండితాన్నైగమాంస్తథా॥ ౪॥ పౌరాణికాన్ శబ్దవిదో యే చ వృద్ధా ద్విజాతయః। స్వరాణాం లక్షణజ్ఞాంశ్చ ఉత్సుకాన్ ద్విజసత్తమాన్॥ ౫॥ లక్షణజ్ఞాంశ్చ గాంధర్వాన్నైగమాంశ్చ విశేషతః। పాదాక్షరసమాసజ్ఞాంశ్ఛందస్సు పరినిష్ఠితాన్॥ ౬॥ కలామాత్రావిభాగజ్ఞాన్ జ్యౌతిషే చ పరం గతాన్। క్రియాకల్పవిదశ్చైవ తథా కావ్యవిశారదాన్ ॥ ౭ ॥ భాషాజ్ఞానింగితజ్ఞాంశ్చ నైగమాంశ్చాప్యశేషతః। హేతూపచారకుశలాన్ వచనే చాపి హైతుకాన్॥ ౮॥ ఛందోవిదః పురాణజ్ఞాన్ వైదికాన్ ద్విజసత్తమాన్। చిత్రజ్ఞాన్ వృ

కిశిష్యౌ స్వ ఇత్యేవ బ్రూతం- మామకదారకావితి॥ ౧౩॥ ఇమా ఇతి॥ ఇమాః తంత్రీరితి-వీణాసిరా ఇత్యర్థః- అపూర్వదర్శనం అపూర్వస్వరాణాం దర్శనం యత్ర తత్ తథా తాదృశం స్థానం - షడ్జాదిస్వరభేదసిద్ధయే వీణాదండే పరికల్పితం సిరాణాం- స్పర్శవిశేషసిద్ధిప్రయోజనస్థానపఙ్క్తి- స్థానమిత్యుచ్యతే-తద్వా మూర్ఛయిత్వా తత్ర వా నాదవ్యాప్తిం కృత్వా॥ ౧౪॥ ఆదీతి॥ ఆదిప్రభృతీతి- సంక్షేపమారభ్యేత్యర్థః- పార్థివం న చావజ్ఞాయేతి॥ తత్సమీపే స్థలాంతర ఇవ లీలాపరిహాసాదికం న కర్తవ్యమిత్యర్థః- తత్ర హేతుః-పితా హి సర్వభూతానామిత్యాది॥ ౧౫॥ తామితి॥ భార్గవనీతిసంహితాం అశ్వినావివ తౌ తాం వాణీం హృదయే నివేశ్య- శ్వో గాతవ్యాం స్మృత్వేత్యర్థః- నిశాయాం- సమమితి॥ ఋషిభిరిత్యర్థః॥ సమమూషతురితి చ పాఠః- భార్గవనీతిసంస్కృతౌ ఇతి పాఠాంతరే తు వాల్మీకిశిక్షితావిత్యర్థః॥ ౧౯॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణే- మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానె- త్రిణవతితమస్సర్గః ********

తౌ రజన్యామిత్యాది॥ హుతహుతాశనౌ కృతసమిదాధానౌ॥ ౧॥ తామితి ॥ పూర్వేతి ॥ గాయకాభ్యాం పూర్వమాచార్యేణ నిర్మితాం అపూర్వాం ప్రాగశ్రుతాం- పాఠ్యస్య గేయస్య జాతిః షడ్జాదిః- గేయేన గానధర్మేణ॥ ౨॥ ప్రమాణైరితి॥ ప్రమాణైః ధ్వనిపరిచ్ఛేదకసాధనైః- కౌతూహలపరః- విస్మయవాన్॥ ౩॥ అథేతి॥ కర్మాంతరే - అశ్వమేధస్య ప్రయోగావసానే॥ ౪॥ పౌరాణికానితి॥ స్వరాణాం షడ్జాదిస్వరాణాం - ఉత్సుకాన్ రామాయణశ్రవణోత్సుకానిత్యర్థః॥ ౫॥ లక్షణజ్ఞానితి ॥ గంధర్వాన్ గాంధర్వశాస్త్రజ్ఞాన్ - పాదాక్షరసమజ్ఞాన్- పాదాక్షరాణాం గురులఘుసామాన్యజ్ఞాన్-ఛందస్సు వేదేషు॥ ౬॥ కలామాత్రేతి॥ కలామాత్రవిభాగజ్ఞాన్- కలాస్స్వరాః- తేషాం మాత్రాః- ఏకద్విత్రిలక్షణాః - తేషాం విభాగజ్ఞాన్ - పరం పారం గతాన్- క్రియాకల్పవిదః- క్రియాకల్పః క్రియాప్రయోగప్రతిపాదకం కల్పసూత్రం తద్విదస్తజ్జ్ఞాన్ - కావ్యవిదః - కావ్యలక్షణలక్ష్యవిద ఇత్యర్థః- కావ్యవిదో జనానితి చ పాఠః ॥ ౭ ॥ భాషాజ్ఞానితి॥ భాషాజ్ఞాన్ అష్టాదశభాషాస్వరూపజ్ఞాన్-ఇంగితజ్ఞాన్ అభిప్రాయవిదః- నైగమాన్ వణిజః- పూర్వత్ర పౌరానిత్యర్థః-వచనే చాపి కేవలవ్యవహారేఽపి- హేతూపచారకుశలాన్ -యుక్తిప్రయోగసమర్థాన్ - హైతుకాన్- తార్కికాన్॥ ౮॥ ఛంద ఇతి॥ వృత్తజ్ఞాన్ వృత్తశాస్త్రజ్ఞాన్ చిత్రజ్ఞాన్- చక్రబంధాదిసహితచిత్రకావ్యరచనానిపుణాన్ ॥ ౯॥ శ్రా

త్త్రసూత్రజ్ఞాన్గీతనృత్తవిశారదాన్ ॥ ౯ ॥ శాస్త్రజ్ఞాన్నిపుణాన్వేదాంతార్థప్రబోధకాన్। ఏతాన్సర్వాన్సమానీయగాతారౌసమవేశయత్ ॥ ౧౦ ॥ హృష్టామునిగణాస్సర్వేపార్థివాశ్చమహౌజసః। పిబంతఇవచక్షుర్భ్యాంరాజానంగాయకౌచతౌ ॥ ౧౧ ॥ ఊచుఃపరస్పరంచేదంసర్వఏవసమంతతః । ఉభౌరామస్యసదృశౌబింబాద్బింబమివోద్ధృతౌ ॥ ౧౨ ॥ జటిలౌయదినస్యాతాంనవల్కలధరౌయది। విశేషంనాధిగచ్ఛామోగాయతోరాఘవస్యచ ॥ ౧౩ ॥ తేషాంసంవదతామేవంశ్రోతౄణాంహర్షవర్ధనమ్। గేయంప్రచక్రతుస్తత్రతావుభౌమునిదారకౌ ॥ ౧౪ ॥ తతఃప్రవృత్తంమధురంగాంధర్వమతిమానుషమ్। నచతృప్తింయయుస్సర్వేశ్రోతారోగానసంపదా ॥ ౧౫ ॥ ప్రవృత్తమాదితఃపూర్వసర్గంనారదదర్శితమ్। తతఃప్రభృతిసర్గాంశ్చయావద్వింశత్యగాయతామ్ ॥ ౧౬ ॥ తతోపరాహ్ణసమయేరాఘవస్సమభాషత । శ్రుత్వావింశతిసర్గాంస్తాన్భ్రాతౄన్భ్రాతృవత్సలః ॥ ౧౭ ॥ అష్టాదశసహస్రాణిసువర్ణస్యమహాత్మనోః । ప్రయచ్ఛశీఘ్రంకాకుత్స్థయదన్యదభికాంక్షితమ్ ॥ ౧౮ ॥ దదౌసశీఘ్రంకాకుత్స్థోబాలయోర్వైపృథక్పృథక్ ॥ ౧౯ ॥ దీయమానంసువర్ణంతునాగృహ్ణీతాంకుశీలవౌ ॥ ఊచతుశ్చమహాత్మానౌకిమనేనేతివిస్మితౌ ॥ ౧౯ ॥ వన్యేనఫలమూలేననిరతౌవనవాసినౌ ॥ సువర్ణేనహిరణ్యేనకింకరిష్యావహేవనే ॥ ౨౦ ॥ తథాతయోఃప్రబ్రువతోఃకౌతూహలసమన్వితాః ॥ శ్రోతారశ్చైవరామశ్చసర్వఏవసువిస్మితాః ॥ ౨౧ ॥ తస్యచైవాగమంరామఃకావ్యస్యశ్రోతుముత్సుకః ॥ పప్రచ్ఛతౌ మహాతేజాస్తావుభౌమునిదారకౌ ॥ ౨౨ ॥ కింప్రమాణమిదంకావ్యంకాప్రతిష్ఠామహాత్మనః ॥ కర్తాకావ్యస్యమహతఃక్వచాసౌమునిపుంగవః ॥ ౨౩ ॥ పృచ్ఛంతంరాఘవంవాక్యమూచతుర్మునిదారకౌ ॥ ౨౪ ॥ వాల్మీకిర్భగవాన్కర్తాసంప్రాప్తోయజ్ఞసంవిధమ్। యేనేదంచరితంతుభ్యమశేషంసంప్రదర్శితమ్ ॥ ౨౫ ॥ సన్నిబద్ధంహిశ్లోకానాంచతుర్వింశత్సహస్రకమ్। ఉపాఖ్యానశతంచైవభార్గవేణతపస్వినా ॥ ౨౬ ॥ ఆదిప్రభృతివైరాజన్పంచసర్గశతానిచ। కాండానిషట్కృతానీహసోత్తరాణిమహాత్మనా ॥ కృతానిగురుణాస్మాకమృషిణాచరితంతవ ॥ ౨౭ ॥ ప్రతిష్ఠాజీవితంయావత్తావత్సర్వస్యవర్తతే ॥ ౨౮ ॥ యదిబుద్ధిఃకృతారాజన్శ్రవణాయమహారథ। కర్మాంతరేక్షణీభూతస్తచ్ఛృణుష్వసహానుజః ॥ ౨౯ ॥ బాఢమిత్యబ్రవీద్రామస్తౌచానుజ్ఞాప్యరాఘవమ్। ప్రహృష్టౌజగ్మతుఃస్థానంయత్రాస్తేమునిపుంగవః ॥ ౩౦ ॥ రామోపిమునిభిస్సార్ధంపార్థివైశ్చమహాత్మభిః। శ్రుత్వాతద్గీతిమాధుర్యంకర్మశాలాముపాగమత్ ॥ ౩౧ ॥ శుశ్రావతత్తాళలయోపపన్నంసర్గాన్వితంసస్వరశబ్దయుక్తమ్। తంత్రీలయవ్యంజనయోగయుక్తంకుశీలవాభ్యాంపరిగీయమానమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఇత్యు

స్త్రైత్రి॥ శాస్త్రజ్ఞాన్ - వ్యాకరణాదిశాస్త్రజ్ఞాన్-సమవేశయత్ -సభామధ్యఇతిశేషః॥౧౦॥ ప్రవృత్తమితి॥తత్రగేయేననారదదర్శితంపూర్వసర్గమాదితఃప్రవృత్తం ॥౧౬॥ దీయమానమితి॥కుశీలవౌవిస్మితౌసకృదేవబహుప్రదానతఃవిస్మయవంతౌ- కిమనేనేత్యేవోచతుశ్చ ॥ ౧౯ ॥ తదేవస్పష్టీకరోతి ॥ వన్యేనేత్యాది ॥ నిరతౌనిరతాహారౌ ॥ ౨౦ ॥ తస్యేతి ॥ ఆగమంప్రాప్తిం ॥ ౨౨ ॥ కింప్రమాణమిదమిత్యాది ॥ కాప్రతిష్ఠాకియత్పర్యంతమిత్యాశయః- కావ్యస్యకఃకర్తేత్యనుకర్షః- మునిపుంగవఇతి॥ ఆస్తఇతిశేషః॥౨౪॥ వాల్మీకిరిత్యాది॥యేనకృతమిదమశేషంచరితంకావ్యంతుభ్యంసంప్రదర్శితంసోఽస్యకావ్యస్యకర్తాభగవాన్వాల్మీకిః-యజ్ఞసంవిధం - బిందుశ్ఛాందసః-యజ్ఞవాటసవిధదేశంప్రాప్తః ॥ ౨౫ ॥ సన్నిబద్ధమితి ॥చతుర్వింశతిసాహస్రమిత్యాదికమగ్రేస్పష్టీకరిష్యామః ॥చతుర్వింశతిసాహస్రంశ్లోకానాంసన్నిబంధనమితిచపాఠః-ఉపాఖ్యానశతంఇత్యుపాఖ్యానాంతం - భార్గవేణభృగువంశ్యేన - వాల్మీకేరేవభార్గవత్వంప్రాచేతసత్వంచావిరుద్ధమితిదర్శితంతపస్స్వాధ్యాయనిరతమితిశ్లోకవ్యాఖ్యానే ॥ ౨౬ ॥ ఆదిప్రభృతీతి ॥ పంచసర్గశతానీతిషట్కాండాభిప్రాయేణ-చకారాదుత్తరకాండసర్గసంఖ్యాసముచ్చయః॥౨౭॥ ప్రతిష్ఠేత్యాది॥ ఆజీవితమితిపదం-యావత్కావ్యనాయకస్యజీవితం-తావత్తస్యయత్శుభాశుభం-తస్యసర్వస్యాత్రప్రతిష్ఠానిబంధనమస్తి ॥ ౨౮ ॥ యదీతి॥ హేరాజన్యదితస్యసర్వస్యశ్రవణాయబుద్ధిఃకృతా-తదాకర్మాంతరేక్షణీభూతస్సుఖీభూతశ్శృణు॥౩౨॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-చతుర్నవతితమస్సర్గః

త్తరశ్రీరామాయణె- చతుర్ణవతితమస్సర్గః********** రామోబహూన్యహాన్యేవంతద్గీతంశుశ్రావశుభమ్। కు
శాద్వయమునిభిస్సార్ధంపార్థివైస్సహవానరైః॥౧॥ తస్మిన్గీతేతువిజ్ఞాయసీతాపుత్రౌకుశీలవౌ।తస్యాఃపరిషదోమధ్యే
రామోవచనమబ్రవీత్॥ మాత్రాశుద్ధసమాచారానాహూయాత్మమనీషయా॥౨॥ మద్వచోబ్రూతగచ్ఛధ్వమితో
భగవతోంతికమ్॥౩॥ యదిశుద్ధసమాచారాయదివావీతకల్మషా। కరోత్విహాత్మనశ్శుద్ధిమనుమాన్యమహామునిమ్॥ ౪॥ ఛం
దంమునేశ్చవిజ్ఞాయసీతాయాశ్చమనోగతమ్। ప్రత్యయందాతుకామాయాస్తతశ్శంసతమేలఘు॥౫॥ శ్వఃప్రభాతేతుశ
పథంమైథిలీజనకాత్మజా। కరోతుపరిషన్మధ్యేశోధనార్థంమమైవచ॥ ౬॥ శ్రుత్వాతురాఘవస్యైతద్వచఃపరమమద్భు
తమ్। దూతాస్సంప్రయయుర్వాటంయత్రాస్తేమునిపుంగవః॥౭॥ తేప్రణమ్యమహాత్మానంజ్వలంతమమితప్రభమ్। ఊ
చుస్తేరామవాక్యానిమృదూనిమధురాణిచ॥౮॥ తేషాంతద్వ్యాహృతంశ్రుత్వారామస్యచమనోగతమ్। విజ్ఞాయసుమ
హాతేజామునిర్వాక్యమథాబ్రవీత్॥౯॥ ఏవంభవతుభద్రంవోయథావదతరాఘవః। తథాకరిష్యతేసీతాదైవతంహిప
తిఃస్త్రియః॥౧౦॥తథోక్తామునినాసర్వేరామదూతామహౌజసమ్। ప్రత్యేత్యరాఘవంసర్వేమునివాక్యంబభాషిరే॥
౧౧॥ తతఃప్రహృష్టఃకాకుత్స్థశ్శ్రుత్వావాక్యంమహాత్మనః। ఋషీంస్తత్రసమేతాంశ్చరాజ్ఞశ్చైవాభ్యభాషత॥
౧౨॥ భగవంతస్సశిష్యావైసానుగాశ్చనరాధిపాః। పశ్యంతుసీతాశపథంయశ్చైవాన్యోపకాంక్షతే॥ ౧౩॥ తస్యతద్వ
చనంశ్రుత్వారాఘవస్యమహాత్మనః। సర్వేషామృషిముఖ్యానాంసాధువాదోమహానభూత్ ॥ ౧౪ ॥ రాజానశ్చమహా
త్మానంప్రశంసంతిస్మరాఘవమ్। ఉపపన్నంనరశ్రేష్ఠత్వయ్యేవభువినాన్యతః॥ ౧౫॥ ఏవంవినిశ్చయంకృత్వాశ్వోభూతఇ
తిరాఘవః। విసర్జయామాసతదాసర్వాంస్తాఞ్శత్రుసూదనః ॥ ౧౬॥ ఇతిసంప్రవిచార్యరాజసింహఃశ్వోభూతేశపథ
స్యనిశ్చయంవై। విససర్జమునీన్నృపాంశ్చసర్వాన్సమహాత్మామహతోమహానుభావః॥ ౧౭॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామా
యణె- పంచనవతితమస్సర్గః********** తస్యాంరజన్యాంవ్యుష్టాయాంయజ్ఞవాటగతోనృపః। ఋషీన్సర్వా
న్మహాతేజాశ్శబ్దాపయతిరాఘవః॥౧॥ వసిష్ఠోవామదేవశ్చజాబాలిరథకాశ్యపః। విశ్వామిత్రోదీర్ఘతపాదుర్వాసాశ్చ
మహాతపాః॥౨॥ పులస్త్యోపితథాశక్తిర్భార్గవశ్చైవవామనః। మార్కండేయశ్చదీర్ఘాయుర్మౌద్గల్యశ్చమహాయ
శాః॥౩॥ గర్గశ్చచ్యవనశ్చైవశతానందశ్చధర్మవిత్। భరద్వాజస్యతేజస్వీహ్యగ్నిపుత్రశ్చసుప్రభః ॥౪॥ నారదఃప
ర్వతశ్చైవగౌతమశ్చమహాయశాః। కాత్యాయనస్సుయజ్ఞశ్చహ్యగస్త్యస్తపసాంనిధిః॥౫॥ ఏతేచాన్యేచబహవోముని
యస్సంశితవ్రతాః। కౌతూహలసమావిష్టాస్సర్వఏవసమాగతాః ॥ ౬॥రాక్షసాశ్చమహావీర్యావానరాశ్చమహాబలాః।
సర్వఏవసమాజగ్ముర్మహాత్మానఃకుతూహలాత్ ॥ ౭ ॥ క్షత్రియాయేచశూద్రాశ్చవైశ్యాశ్చైవసహస్రశః। నా
నాదేశగతాశ్చైవబ్రాహ్మణాస్సంశితవ్రతాః॥౮॥జ్ఞాననిష్ఠాఃకర్మనిష్ఠాయోగనిష్ఠాస్తథాపరే।సీతాశపథవీక్షార్థంస
ర్వఏవసమాగతాః॥౯॥తథాసమాగతంసర్వమశ్మభూతమివాచలమ్।శ్రుత్వామునివరస్తూర్ణంససీతస్సముపాగమత్॥
౧౦॥తమృషింపృష్ఠతస్సీతాత్వన్వగచ్ఛదవాఙ్ముఖీ। కృతాంజలిర్బాష్పకలాకృత్వారామంమనోగతమ్॥౧౧॥దృష్ట్వాశ్రు
తిమివాయాంతీంబ్రహ్మాణమనుగామినీమ్। వాల్మీకేఃపృష్ఠతస్సీతాంసాధువాదోమహానభూత్॥ ౧౨॥తతోహలహలాశ
బ్దస్సర్వేషామేవమాబభౌ। దుఃఖజన్మవిశాలేనశోకేనాకులితాత్మనామ్॥౧౩॥ సాధురామేతికేచిత్తుసాధుసీతేతిచాపరే।
ఉభావేవచతత్రాన్యేప్రేక్షకాస్సంప్రచుక్రుశుః॥౧౪॥ తతోమధ్యేజనౌఘస్యప్రవిశ్యమునిపుంగవః। సీతాసహాయో

రామఇత్యాది ॥౧॥ తస్మిన్నితి॥ గీతేతుగీతఏవ - నతుతతఃపూర్వంకస్యచిన్ముఖాదిత్యర్థః ॥౩॥ యదీతి॥ మహాము
నిమనుమాన్యమహామునేరనుమతింకృత్వేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఛందమితి॥ఛందమభిప్రాయం ॥౧౦॥ తథోక్తాఇతి॥ సీతాతథై
వకరిష్యతఇత్యుక్తాఇత్యర్థః ॥౧౨॥ భగవంతఇతి॥ యశ్చైవాన్యోపీతియశ్చపాపీపాపజల్పః- ప్రాకృతస్సోపీత్యర్థః॥
౧౭ ॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే -పంచనవతితమస్సర్గః***
తస్యామిత్యాది॥శబ్దాపయతి-ఆహ్వయతిస్మ- యజభావః ॥౧౨॥ తతఇతి । దుఃఖజన్మవిశాలేనదుఃఖోత్పత్త్యావి

వాల్మీకిరితి హోవాచ రాఘవమ్॥ ౧౫॥ ఇయం దాశరథే సీతా సువ్రతా ధర్మచారిణీ । అపవాదాత్ పరిత్యక్తా మమాశ్రమసమీపతః॥ ౧౬॥ లోకాపవాదభీతస్య తవ రామ మహావ్రత। ప్రత్యయం దాస్యతే సీతా తదనుజ్ఞాతుమర్హసి॥ ౧౭॥ ఇమౌ తు జానకీపుత్రావుభౌ చ యమజాతకౌ। సుతౌ తవైవ దుర్ధర్షౌ సత్యమేతద్బ్రవీమి తే ॥ ౧౮ ॥ ప్రచేతసోఽహం దశమః పుత్రో రాఘవనందన । న స్మరామ్యనృతం వాక్యమిమౌ తు తవ పుత్రకౌ ॥ ౧౯ ॥ బహువర్షసహస్రాణి తపశ్చర్యా మయా కృతా। నోపాశ్నీయాం ఫలం తస్యా దుష్టేయం యది మైథిలీ॥ ౨౦ ॥ మనసా కర్మణా వాచా భూతపూర్వం న కిల్బిషమ్। తస్యాహం ఫలమశ్నామి హ్యపాపా మైథిలీ యది ॥ ౨౧॥ అహం పంచసు భూతేషు మనఃషష్ఠేషు రాఘవ। విచింత్య సీతాం శుద్ధేతి జగ్రాహ వననిర్ఝరే॥ ౨౨॥ ఇయం శుద్ధసమాచారా అపాపా పతిదేవతా । లోకాపవాదభీతస్య ప్రత్యయం తవ దాస్యతి॥ ౨౩॥ తస్మాదియం నరవరాత్మజ శుద్ధభావా దివ్యేన దృష్టివిషయేణ తదా ప్రవిష్టా। లోకాపవాదకలుషీకృతచేతసా యా త్యక్తా త్వయా ప్రియతమా విదితాపి శుద్ధా॥ ౨౪॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - షణ్ణవతితమస్సర్గః॥ **

వాల్మీకినైవముక్తస్తు రాఘవః ప్రత్యభాషత। ప్రాంజలిర్జగతో మధ్యే దృష్ట్వా తాం వరవర్ణినీమ్॥ ౧॥ ఏవమేతన్మహాభాగ యథా వదసి ధర్మవిత్। ప్రత్యయస్తు మమ బ్రహ్మంస్తవ వాక్యైరకల్మషైః ॥ ౨ ॥ ప్రత్యయస్తు పురా వృత్తో వైదేహ్యాస్సురసన్నిధౌ। శపథస్తు కృతస్తత్ర తేన వేశ్మ ప్రవేశితా॥ ౩॥ లోకాపవాదో బలవాన్ యేన త్యక్తా హి మైథిలీ ॥ ౩½॥ సేయం లోకభయాద్బ్రహ్మన్నపాపేత్యభిజానతా॥ పరిత్యక్తా మయా సీతా తద్భవాన్ క్షంతుమర్హతి॥ ౪½॥ జానామి చేమౌ పుత్రౌ మే యమజాతౌ కుశీలవౌ॥ శుద్ధాయాం జగతో మధ్యే మైథిల్యాం ప్రీతిరస్తు మే॥ ౫½॥ అభిప్రాయం తు విజ్ఞాయ రామస్య సురసత్తమాః ॥ సీతాయాశ్శపథే తస్మిన్ మహేంద్రాద్యా మహౌజసః । పితామహం పురస్కృత్య సర్వ ఏవ సమాగతాః॥ ౭॥ ఆదిత్యా వసవో రుద్రా హ్యశ్వినౌ సమరుద్గణాః। గంధర్వాప్సరసశ్చైవ సర్వ ఏవ సమాగతాః॥ ౮॥ సాధ్యాశ్చ విశ్వేదేవాశ్చ సర్వే చ పరమర్షయః। నాగాస్సుపర్ణాస్సిద్ధాశ్చ తే సర్వే హృష్టమానసాః॥ సీతాశపథసంభ్రాంతాస్సర్వ ఏవ సమాగతాః॥ ౯½॥ దృష్ట్వా దేవానృషీంశ్చైవ రాఘవః పునరబ్రవీత్ ॥ ప్రత్యయో మే సురశ్రేష్ఠా ఋషివాక్యైరకల్మషైః। శుద్ధాయాం జగతో మధ్యే వైదేహ్యాం ప్రీతిరస్తు మే॥ ౧౧॥ తతో వాయుశ్శుభః పుణ్యో దివ్యగంధో మనోరమః। తజ్జనౌఘం సురశ్రేష్ఠో హ్లాదయామాస సర్వతః॥ ౧౨॥ తదద్భుతమివాచింత్యం నిరైక్షంత సమాగతాః । మానవాస్సర్వరాష్ట్రేభ్యః పూర్వం కృతయుగే యథా॥ ౧౩॥ సర్వాంత్సమాగతాన్ దృష్ట్వా సీతా కాషాయవాసినీ। అబ్రవీత్ప్రాంజలిర్వాక్యమధో దృష్టిరవాఙ్ముఖీ ॥ ౧౪ ॥ యథాహం రాఘవాదన్యం మనసాపి న చింతయే । తథా మే మాధవీ దేవీ వివరం దాతుమర్హతి॥ ౧౫॥ మనసా కర్మణా వాచా యథా రామం సమర్చయే। తథా మే మాధవీ దేవీ వివరం దాతుమర్హతి॥ ౧౬॥ య

స్త్వీర్ణేన ॥ ౧౭ ॥ ఇమౌ త్వితి॥ యమజాతకౌ యమళతయోత్పన్నౌ ॥ ౧౮ ॥ ప్రచేతస ఇతి ॥ యథాహం ప్రచేతసో దశమ ఔరసః పుత్రః - తథైవ తవేమౌ పుత్రౌ - అనృతం వాక్యం - అహం మనసా న స్మరామి-కథనం తు దూరత ఏవేతి భావః॥ ౧౯॥ బహ్విత్వితి ॥ తస్యాః ఫలమితి - యథేయమపాపా ఏవం తపశ్చర్యాయాః ఫలం - ఉపాశ్నీయాం- యథా తపసః ఫలభోగః - నిశ్చితస్తథేయమపాపేత్యర్థః - తస్యాః ఫలముపాశ్నీయామపాపా యది మైథిలీతి చ పాఠః ॥ ౨౦॥ మనసేతి॥ తస్య కిల్బిషానాచరణస్యేత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ అహమితి ॥ పంచసు భూతేష్వితి ॥ శ్రోత్రాదిపంచేంద్రియేష్విత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే - శ్రీరామాయణభూషణే - మణిముకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - షణ్ణవతితమస్సర్గః**********

వాల్మీకినేత్యాది ॥ ౧ ॥ ఏవమితి॥ యథా వదసీతి-ప్రత్యయం దాస్యతీత్యేవమాత్మనేత్యర్థః- ఏతదేవ మే వక్తవ్యమిత్యర్థః - ఏవం కరణం చ న మమ విశ్వాసార్థమిత్యాహ - ప్రత్యయో హీతి - జాత ఏవేతి శేషః-తవ వాక్యైరితి ॥ బహువర్షేత్యాదినా ప్రాగుక్తశపథవాక్యైరిత్యర్థః ॥ ౫½ ॥ అభిప్రాయమితి॥ సీతాయాశ్శపథ ఇతి॥ శపథప్రసంగ ఇత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ తదితి ॥ అచింత్యమచింత్యహేతుకం వాయుస్వరూపం-యథా పూర్వం కృతయుగే పశ్యంతి స్మ - తథా తదానీం సర్వే మానవాః- నిరీక్షంతే స్మ ॥ ౧౬ ॥ యథేతి ॥ రామాత్పరమన్యం పురుషం న వేద్మీతి యథోక్తమే

థైతత్సత్యముక్తం మే వేద్మి రామాత్పరం నచ। తథా మే మాధవీ దేవీ వివరం దాతుమర్హతి ॥ ౧౭ ॥ తథా శపంత్యాం వైదేహ్యాం ప్రాదురాసీత్తదద్భుతమ్। భూతలాదుత్థితం దివ్యం సింహాసనమనుత్తమమ్॥ ౧౮॥ ధ్రియమాణం శిరోభిస్తు నాగైరమితవిక్రమైః। దివ్యం దివ్యేన వపుషా దివ్యరత్నవిభూషితైః॥౧౯॥ తస్మింస్తు ధరణీ దేవీ బాహుభ్యాం గృహ్య మైథిలీమ్। స్వాగతేనాభినంద్యైనామాసనే చోపవేశయత్॥ ౨౦॥ తామాసనగతాం దృష్ట్వా ప్రవిశంతీం రసాతలమ్। పుష్పవృష్టిరవిచ్ఛిన్నా దివ్యా సీతామవాకిరత్॥ ౨౧॥ సాధుకారశ్చ సుమహాన్ దేవానాం సహసోత్థితః। సాధు సాధ్వితి వై సీతే యస్యాస్తే శీలమీదృశమ్॥ ౨౨ ॥ ఏవం బహువిధా వాచో హ్యంతరిక్షగతాస్సురాః। వ్యాజహ్రుర్హృష్టమనసో దృష్ట్వా సీతాప్రవేశనమ్॥ ౨౩॥ యజ్ఞవాటగతాశ్చాపి మునయస్సర్వ ఏవ తే। రాజానశ్చ నరవ్యాఘ్రా విస్మయాన్నోపరేమిరే॥ ౨౪॥ అంతరిక్షే చ భూమౌ చ సర్వే స్థావరజంగమాః। దానవాశ్చ మహాకాయాః పాతాళే పన్నగాధిపాః ॥ ౨౫॥ కేచిద్వినేదుస్సంహృష్టాః కేచిద్ధ్యానపరాయణాః। కేచిద్రామం నిరీక్షంతే కేచిత్సీతామచేతనాః॥౨౬॥ సీతాప్రవేశనం దృష్ట్వా తేషామాసీత్సమాగమః। తన్ముహూర్తమివాత్యర్థం సమం సమ్మోహితం జగత్ ॥౨౭॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే- సప్తనవతితమస్సర్గః॥*

రసాతలం ప్రవిష్టాయాం వైదేహ్యాం సర్వవానరాః। చుక్రుశుస్సాధు సాధ్వీతి మునయో రామసన్నిధౌ॥ ౧ ॥ దండకాష్ఠమవష్టభ్య బాష్పవ్యాకులితేక్షణః। అవాక్ఛిరా దీనమనా రామో హ్యాసీత్సుదుఃఖితః॥ ౨॥ స రుదిత్వా చిరం కాలం బహుశో బాష్పముత్సృజన్। క్రోధశోకసమావిష్టో రామో వచనమబ్రవీత్ ॥ ౩॥ అభూతపూర్వం శోకం మే మనః స్ప్రష్టుమిహేచ్ఛతి। పశ్యతో మే యథా నష్టా సీతా శ్రీరివ రూపిణీ ॥ ౪॥ సాదర్శనం పురా సీతా లంకాం పారే మహోదధేః। తతశ్చాపి మయా నీతా కిం పునర్వసుధాతలాత్ ॥ ౫॥ వసుధే దేవి భవతి సీతా నిర్యాత్యతాం మమ। దర్శయిష్యామి వా రోషం యథా మామవగచ్ఛసి॥౬॥ కామం శ్వశ్రూర్మమైవ త్వం త్వత్సకాశాద్ధి మైథిలీ। కర్షతా హలహస్తేన జనకేనోద్ధృతా పురా॥౭॥ తస్మాన్నిర్యాత్యతాం సీతా వివరం వా ప్రయచ్ఛ మే। పాతాళే నాకపృష్ఠే వా వసేయం సహితస్తయా॥౮॥ ఆనయ త్వం హి తాం సీతాం మత్తోఽహం మైథిలీకృతే। న మే దాస్యసి చేత్సీతాం యథారూపాం మహీతలే। ౯॥ సపర్వతవనాం కృత్స్నాం విధమిష్యామి తే స్థితిమ్। నాశయిష్యామ్యహం భూమిం సర్వమాపో భవత్విహ ॥ ౧౦॥ ఏవం బ్రువాణే కాకుత్స్థే క్రోధశోకసమన్వితే। బ్రహ్మా సురగణైస్సార్ధమువాచ రఘునందనమ్॥౧౧॥ రామ రామ న సంతాపం కర్తుమర్హసి సువ్రత। స్మర త్వం పూర్వకం భావం మంత్రం చామిత్రకర్శన ॥౧౨॥ న ఖలు త్వాం మహాబాహో స్మారయేయమనుత్తమమ్। ఇమం ముహూర్తం దుర్ధర్ష స్మర త్వం జన్మ వైష్ణవమ్ ॥౧౩॥ సీతా హి విమలా సాధ్వీ తవ పూర్వపరాయణా। నాగ

తత్సత్యం చేత్ - మాధవీ మాధవపత్నీ భూమిః ॥ ౧౭ ॥ తథేతి ॥ తథా శపంత్యాం త్రిశ్శపంత్యాం తత్సింహాసనం ॥ ౧౮ ॥ ధ్రియమాణమితి ॥ నాగైశ్శిరోభిః ధ్రియమాణమదృశ్యతేతి శేషః ॥ ౨౩ ॥ యజ్ఞవాటేతి - విస్మయాత్ - ఆశ్చర్యాభిజ్ఞా వేదినవ్యవహారాన్నోపరేమిరే నోపరతా బభూవుః ॥ ౨౪ ॥ అంతరిక్ష ఇతి ॥ సంహృష్టా ఇతి - సీతాయాః అయశోగతమితి సంహృష్టాః అచేతనాః విసంజ్ఞాః ॥ ౨౬ ॥ సీతాప్రవేశనమితి ॥ తేషాం మున్యాదీనాం సమాగమః - హర్షసంబంధః - య దేవమతః - సంమోహితమివ సంమోహితమేవాభూత్ ॥ ౨౭ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే - శ్రీరామాయణభూషణే - మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- సప్తనవతితమస్సర్గః********************

రసాతలమిత్యాది ॥ ౧ ॥ దండకాష్ఠమితి॥ దండరూపం కాష్ఠం దండకాష్ఠం ॥ ౩ ॥ అభూతపూర్వమితి ॥ మనశ్శోకమివ మనశ్శోకమేవ - స్ప్రష్టుమితి ॥ పశ్యతో మేద్య - సా నష్టేతి - మామవ్యనాదృత్య ॥ ౪ ॥ సేతి॥ నీతా ప్రాపితవతీత్యర్థః - సాఽదర్శనమితి పదచ్ఛేదః ॥ ౫ ॥ ఆనయేతి ॥ మత్తః ప్రాప్తమోహ ఇత్యర్థః - మహీతల ఇతి ॥ ప్రవిష్టామితి శేషః ॥ ౧౧ ॥ రామరామేతి॥ స్మర త్వం పూర్వకం భావం - పూర్వకం స్వభావం విష్ణుత్వమిత్యర్థః - మంత్రం దేవైస్సహావతారాయ కృతం విచారం ॥ ౧౨ ॥ నఖల్వితి ॥ త్వామహం న స్మారయేయం - సర్వజ్ఞత్వాదితి భావః - పూర్వకం భావమిత్యుక్తం విశినష్టి - ఇమమితి ॥ ౧౩ ॥ సీతేతి ॥ తవపూర్వపరాయణా - తవపూర్వభావప్రవణా - తవప్రకృతిప్రాప్తిస

Funding: Tattva Heritage Foundation,Kolkata. Digitization: eGangotri.

లోకం సుఖం ప్రాప్యాత్త్వదాశ్రయతపోబలాత్ ॥౧౪॥ స్వర్గే తే సంగమో భూయో భవిష్యతి న సంశయః। అస్యాస్తు పరిపన్మధ్యే యచ్ఛ్రీమీమి నిబోధ తత్ ॥౧౫॥ ఏతదేవ హి కావ్యం తే కావ్యానాముత్తమం శ్రుతమ్। సర్వం విస్తరతో రామ వ్యాఖ్యాస్యతి న సంశయః ॥ ౧౬ ॥ జన్మప్రభృతి తే వీర సుఖదుఃఖోపసేవనమ్। భవిష్యదుత్తరం చేహ సర్వం వాల్మీకినా కృతమ్॥ ౧౭॥ ఆదికావ్యమిదం రామ త్వయి సర్వం ప్రతిష్ఠితమ్ । నహ్యన్యోఽర్హతి కావ్యానాం యశోభాగ్రాఘవాదృతే ॥ ౧౮॥ శ్రుతం తే పూర్వమేతద్ధి మయా సర్వం సురైస్సహ। దివ్యమద్భుతరూపం చ సత్యవాక్యమనావృతమ్॥ ౧౯॥ స త్వం పురుషశార్దూల ధర్మేణ సుసమాహితః। శేషం భవిష్యం కాకుత్స్థ కావ్యం రామాయణం శృణు॥ ౨౦ ॥ ఉత్తరం నామ కావ్యస్య శేషమత్ర మహాయశః। తచ్ఛృణుష్వ మహాతేజ ఋషిభిస్సార్ధముత్తమమ్॥౨౧ ॥ న ఖల్వన్యేన కాకుత్స్థ శ్రోతవ్యమిదముత్తమమ్।పరమం ఋషిణా వీర త్వయైవ రఘునందన॥౨౨॥ ఏతావదుక్త్వా వచనం బ్రహ్మా త్రిభువనేశ్వరః। జగామ త్రిదివం దేవో దేవైస్సహ సబాంధవైః ॥ ౨౩॥ యే చ తత్ర మహాత్మాన ఋషయో బ్రాహ్మలౌకికాః। బ్రహ్మణా సమనుజ్ఞాతా న్యవర్తంత మహౌజసః॥౨౪॥ ఉత్తరం శ్రోష్యమాణో భవిష్యం యచ్చ రాఘవే॥ ౨౫॥ తతో రామశ్శుభాం వాణీం దేవదేవేన భాషితామ్॥ శ్రుత్వా పరమతేజస్వీ వాల్మీకిమిదమబ్రవీత్ ॥ ౨౬॥ భగవన్ శ్రోతుమనస ఋషయో బ్రాహ్మలౌకికాః॥భవిష్యముత్తరం యన్మే శ్వోభూతే సంప్రవర్తతాం॥౨౭॥ ఏవం వినిశ్చయం కృత్వా సంప్రగృహ్య కుశీలవౌ॥ తం జనౌఘం విసృజ్యాథ పర్ణశాలాముపాగమత్ ॥ ౨౮ ॥ తామేవ శోచతస్సీతాం సా వ్యతీయాయ శర్వరీ॥౨౯॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే- అష్టనవతితమస్సర్గః ....*

రజన్యాం తు ప్రభాతాయాం సమానీయ మహామునీన్। గీయతామవిశంకాభ్యాం రామః పుత్రావువాచ హ॥౧॥ తతస్సముపవిష్టేషు బ్రహ్మర్షిషు మహాత్మసు। భవిష్యదుత్తరం కావ్యం జగతుస్తౌ కుశీలవౌ ॥ ౨ ॥ ప్రవిష్టాయాం తు సీతాయాం భూతలం సత్యసంపదా। తస్యావసానే యజ్ఞస్య రామః పరమదుర్మనాః॥ ౩॥ అపశ్యమానో వైదేహీం మేనే శూన్యమిదం జగత్। శోకేన పరమాయస్తో న శాంతిం మనసాగమత్ ॥౪॥ విసృజ్య పార్థివాన్ సర్వాన్ ఋక్షవానరరాక్షసాన్। జనౌఘం విప్రముఖ్యానాం విత్తపూర్వం విసృజ్య చ ॥ ౫ ॥ ఏవం సమాప్య యజ్ఞం తు విధివత్స తు రాఘవః। తతో విసృజ్య తాన్ సర్వాన్ రామో రాజీవలోచనః॥౬॥ హృది కృత్వా తదా సీతామయోధ్యాం ప్రవివేశ హ।ఇష్టయజ్ఞో నరపతిః పుత్రద్వయసముత్సుకేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ ఏతదిత్యాది ॥ ఏతత్కావ్యమేవాంతం శ్రుతం తత్సర్వం జ్ఞాపనీయం - విస్తరతో వ్యాఖ్యాస్యతి జ్ఞాపయిష్యతి ॥ ౧౬ ॥ తదేవాహ ॥ జన్మప్రభృతీత్యాది ॥ భవిష్యత్యుత్తరం చేతి ॥ సీతోపసంహారాదుత్తరం చ -యత్తే చరితం భవిష్యతి - తత్సర్వమపి - మదనుగ్రహాత్ - త్రికాలజ్ఞేన వాల్మీకినా - కృతం కృతనిబంధనం ఇహ కావ్యే - భవిష్యత్యుత్తరం చేతి చ పాఠః ॥ ౧౭ ॥ ఆదికావ్యమితి ॥ త్వయి త్వచ్చరితవిషయే - రాఘవాదృతే న్యః కావ్యప్రకాశితయశోభాక్ కశ్చిదపి కావ్యనాయకతాం నార్హతి - అత ఏవాద్యాపి సర్వే కవయో రామచరితమేవ ప్రాయేణాశ్రయంతే ॥ ౧౮ ॥ శ్రుతమితి ॥ అనావృతమజ్ఞానావరణరహితం ॥ ౧౯ ॥ సత్వమితి ॥ భవిష్యం భవిష్యద్విషయం ॥ ౨౦ ॥ ఉత్తరం నామేతి ॥ ఉత్తరకాండాఖ్యకావ్యం శేషభూతం ॥ ౨౧ ॥ నేతి ॥ పరమర్షిణా పరమరాజర్షిణా ॥ ౨౩ ॥ యే చేతి ॥ యే చ - తత్రేతి ॥ యజ్ఞసదసీత్యర్థః బ్రాహ్మలౌకికాః - బ్రహ్మలోకార్హాః ॥ ౨౬ ॥ ఏవమితి ॥ పర్ణశాలాముపాగమదితి -యజ్ఞావసానే ఏవ సీతాంతర్ధానాత్ తతః పరం దీక్షారాహిత్యేన స్థలాంతరస్యాసుగమ్యత్వాత్ -పుత్రాభ్యాం సహ వాల్మీకిపర్ణశాలామేవ రామః ప్రాప్తవానిత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే - శ్రీరామాయణభూషణే - మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - అష్టనవతితమస్సర్గః ·********************

రజన్యాంత్విత్యాది ॥ గీయతామిత్యువాచ - అవిశంకాభ్యాం మత్పుత్రత్వవిషయశంకారహితాభ్యాం-మాతృవియోగదుఃఖరహితాభ్యాం వా ॥ ౨ ॥ ప్రవిష్టాయామితి ॥ సత్యసంపదా సత్యవైభవేన - తస్యావసానే యజ్ఞస్యేతి - సీతానిర్యాణాసన్నపూర్వకాల ఇత్యర్థః ॥ ౪ ॥ విసృజ్యేతి ॥ విత్తపూర్వం విత్తదానపూర్వమిత్యర్థః ॥ ౭ ॥ నేతి ॥ న

మన్వితః॥ ౭॥నసీతాయాః పరాంభార్యాంవవ్రే సరఘునందనః।యజ్ఞేయజ్ఞేచపత్న్యర్థంజానకీకాంచనీభవత్ ॥౮॥దశవర్షసహస్రాణివాజిమేధానథాకరోత్।వాజపేయాన్దశగుణాంస్తథాబహుసువర్ణకాన్॥౯॥అగ్నిష్టోమాతిరాత్రాభ్యాంగోసవైశ్చమహాధనైః। ఈజేక్రతుభిరన్యైశ్చసశ్రీమానాప్తదక్షిణైః॥౧౦॥ ఏవంసకాలస్సుమహాన్రాజ్యస్థస్య మహాత్మనః। ధర్మేప్రయతమానస్యవ్యతీయాద్రాఘవస్యతు॥౧౧॥ అనురజ్యంతిరాజానమహన్యహనిరాఘవమ్ ।ఋక్షవానరరక్షాంసిస్థితారామస్యశాసనే॥౧౨॥ కాలేవర్షతిపర్జన్యస్సుభిక్షంవిమలాదిశః। హృష్టపుష్టజనాకీర్ణంపురంజనపదాస్తథా॥ ౧౩॥నాకాలేమ్రియతేకశ్చిన్నవ్యాధిఃప్రాణినాంతథా। నానర్థోవిద్యతేకశ్చిద్రామేరాజ్యంప్రశాసతి॥౧౪॥ అథదీర్ఘస్యకాలస్యరామమాతాయశస్వినీ। పుత్రపౌత్రైః పరివృతాకాలధర్మముపాగమత్ ॥ ౧౫ ॥ అన్వియాయసుమిత్రాచకైకేయీచయశస్వినీ। ధర్మంకృత్వాబహువిధంత్రిదివేపర్యవస్థితా॥౧౬॥సర్వాః ప్రముదితాస్స్వర్గేరాజ్ఞాదశరథేనచ। సమాగతామహాభాగాస్సర్వధర్మంచలేభిరే॥ ౧౭ ॥ తాసాంరామోమహాదానంకాలేకాలేప్రయచ్ఛతి। మాతౄణామవిశేషేణబ్రాహ్మణేషుతపస్విషు ॥ ౧౮ ॥పైత్ర్యాణిబ్రహ్మరత్నానియజ్ఞాన్పరమదుస్తరాన్। చకారరామోధర్మాత్మాపితౄన్దేవాన్వివర్ధయన్ ॥౧౯॥ ఏవంవర్షసహస్రాణిబహూన్యథయయుస్సుఖమ్। యజ్ఞైర్బహువిధంధర్మంవర్ధయానస్యసర్వదా ॥౨౦॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే ఏకోనశతతమస్సర్గః ****

కస్యచిత్త్వథకాలస్యయుధాజిత్కేకయోనృపః।స్వగురుంప్రేషయామాసరాఘవాయమహాత్మనే॥గార్గ్యమంగిరసఃపుత్రంబ్రహ్మర్షిమమితప్రభమ్ ॥ ౨ ॥ దశచాశ్వసహస్రాణిప్రీతిదానమనుత్తమమ్ ॥ కంబళానిచరత్నానిచిత్రవస్త్రమథోత్తమమ్।రామాయప్రదదౌరాజాశుభాన్యాభరణానిచ ॥౩॥ శ్రుత్వాతురాఘవోధీమాన్బ్రహ్మర్షింగార్గ్యమాగతమ్ । మాతులస్యాశ్వపతినఃప్రహితంతన్మహద్ధనమ్॥ ౪ ॥ ప్రత్యుద్గమ్యచకాకుత్స్థఃక్రోశమాత్రంసహానుజః గార్గ్యంసంపూజయామాసయథాశక్రోబృహస్పతిమ్ ॥ ౫ ॥ తథాసంపూజ్యతమృషింతద్ధనంప్రతిగృహ్యచ। పృష్ట్వాప్రతిపదంసర్వంకుశలంమాతులస్యచ॥ ఉపవిష్టంమహాభాగంరామఃప్రష్టుంప్రచక్రమే ॥ ౬॥ కిమాహమాతులోవాక్యంయదర్థంభగవన్నిహ ॥ ప్రాప్తోవాక్యవిదాంశ్రేష్ఠస్సాక్షాదివబృహస్పతిః ॥ ౭॥ రామస్యభాషితంశ్రుత్వామహర్షిఃకార్యవిస్తరమ్ ॥ వక్తుమద్భుతసంకాశంరాఘవాయోపచక్రమే॥౮॥ మాతులస్తేమహాబాహోవాక్యమాహనరర్షభ॥ యుధాజిత్ప్రీతిసంయుక్తంశ్రూయతాంయదిరోచతే ॥౯॥అయంగంధర్వవిషయఃఫలమూలోపశోభితః॥సింధోరుభయతఃపార్శ్వే దేశఃపరమశోభనః॥౧౦॥ తంచరక్షంతిగంధర్వాస్సాయుధాయుద్ధకోవిదాః॥శైలూషస్యసుతావీరత్రికోట్యోవైమహాబలాః ॥౧౧ ॥ తాన్వినిర్జిత్యకాకుత్స్థగంధర్వనగరంశుభమ్॥నివేశయమహాబా

సీతాయాఇత్యనేనరామస్య - ఏకదారవ్రతం - సీతాప్రతినిధినైవయజ్ఞనివర్తనంచదర్శితం ॥ ౮ ॥ దశవర్షేతి ॥ దశవర్షసహస్రాణీత్యనేనప్రథమయజ్ఞఏవసీతాయాభూప్రవేశఇత్యుక్తం - బహుసువర్ణకాన్ - బహుసువర్ణకయాగాన్ ॥ ౯ ॥ అగ్నిష్టోమేతి ॥ గోసవైఃగోసవాఖ్యయాగైఃఅశ్వమేధసంక్షేపైరితి ॥ సంక్షేపవచనమేతత్పరంవేదితవ్యం - శతశబ్దస్యబహుసంఖ్యావచనత్వాత్ గోశతైశ్చేతిపాఠః ॥ ౧౨ ॥ కాలఇతి ॥ సుభిక్షమితి ॥ అభవదితిశేషః॥ ౧౬ ॥ సర్వాఇతి ॥ సర్వధర్మంచేతి - సర్వధర్మసాధ్యభోగమిత్యర్థః॥౧౮॥పైత్ర్యాణీతి॥ పైత్ర్యాణిపితృకర్మాపేక్షితాని - బ్రహ్మరత్నానిబ్రాహ్మణదేయవస్తూని- ప్రయచ్ఛతిస్మేత్యనుకర్షః- పితౄన్దేవాన్వివర్ధయన్యజ్ఞాంశ్చకారేతిపిండపితృయజ్ఞానిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ఏవమితి ॥ వర్ధయానస్య - వర్ధమానస్యేత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-ఏకోనశతతమస్సర్గః*

కస్యచిత్త్విత్యాది ॥ ౩ ॥ శ్రుత్వేతి ॥ అశ్వపతినఃఅశ్వపతేః ॥ ౫ ॥ తథేతి ॥ ప్రతిపదమితి॥ప్రత్యేకం - కుశలంపృష్ట్వేత్యర్థః ॥ ౯ ॥ అయమితి॥సింధోస్సింధునద్యాః - అయందేశః - అస్మద్దేశసమీపఇత్యర్థః ॥౧౦॥ తంచేతి॥శైలూషఃగంధర్వరాజః ॥ ౧౧ ॥ తానితి ॥ పురేచేతి ॥ తద్దేశఇతిశేషః ॥ ౧౨ ॥ అన్యస్యేతి॥అన్యస్యతద్వ్యతిరిక్తస్య-

హేయానాహంత్వామహితంవదే॥౧౩॥ తచ్ఛ్రుత్వారాఘవః ప్రీతోమహర్షేర్మాతులస్యచ ॥ ఉవాచబాఢమిత్యే వభరతంచాన్వవైక్షత॥ ౧౪॥ సోబ్రవీద్రాఘవః ప్రీతస్సాంజలిప్రగ్రహోద్విజమ్ ॥ ఇమౌకుమారౌతందేశంబ్రహ్మర్షే విచరిష్యతః॥౧౫॥ భరతస్యాత్మజౌవీరౌతక్షః పుష్కలఏవచ॥ మాతులేనసుగుప్తౌతుధర్మేణసుసమాహితౌ॥౧౬॥ భరతంచాగ్రతః కృత్వాకుమారౌసబలానుగౌ॥ నిహత్యగంధర్వసుతాన్ద్వౌపురేవిభజిష్యతః॥ ౧౭॥ నివేశ్యతేపురవరే ఆత్మజౌసన్నివేశ్యచ॥ ఆగమిష్యతిమేభూయస్సకాశమతిధార్మికః॥౧౮॥ బ్రహ్మర్షిమేవముక్త్వాతుభరతం సబలానుగమ్॥ ఆజ్ఞాపయామాసతదాకుమారౌచాభ్యషేచయత్ ॥౧౯॥ నక్షత్రేణచసౌమ్యేనపురస్కృత్యాంగిరస్సుతమ్॥ భరతస్సహసైన్యేనకుమారాభ్యాంవినిర్యయౌ॥ ౨౦॥ సాసేనాశక్రయుక్తేవనగరాన్నిర్యయావథ॥ రాఘవానుగతాదూరందురాధర్షాసురైరపి॥౨౧॥ మాంసాదానిచసత్త్వానిరక్షాంసిసుమహాంతిచ॥అనుజగ్ముర్హిభరతంరుధిరస్యపిపాసయా ॥ ౨౨ ॥ భూతగ్రామాశ్చబహవోమాంసభక్షాస్సుదారుణాః ॥ గంధర్వపుత్రమాంసానిభోక్తుకామాస్సహస్రశః ॥ ౨౩ ॥ సింహవ్యాఘ్రవరాహాణాంఖచరాణాంచపక్షిణామ్॥బహూనివైసహస్రాణిసేనాయాయయురగ్రతః॥ ౨౪ ॥ అధ్యర్ధమాసముషితాపథిసేనానిరామయా॥హృష్టపుష్టజనాకీర్ణాకేకయంసముపాగమత్ ॥ ౨౫ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - శతతమస్సర్గః · **********

శ్రుత్వాసేనాపతింప్రాప్తంభరతంకేకయాధిపః । యుధాజిద్గార్గ్యసహితంపరాంప్రీతిముపాగమత్ ॥ ౧ ॥ సనిర్యయౌజనౌఘేనమహతాకేకయాధిపః । త్వరమాణోభిచక్రామగంధర్వాన్కామరూపిణః ॥ ౨ ॥ భరతశ్చయుధాజిచ్చసమేతౌలఘువిక్రమైః । గంధర్వనగరంప్రాప్తౌసబలౌసపదానుగౌ ॥ ౩ ॥ శ్రుత్వాతుభరతంప్రాప్తంగంధర్వాస్తేసమాగతాః । యోద్ధుకామామహావీర్యావ్యనదన్వైసమంతతః ॥ ౪ ॥ తతస్సమభవద్యుద్ధంతుములంరోమహర్షణమ్ । సప్తరాత్రంమహాభీమంనచాన్యతరయోర్జయః ॥ ౫॥ ఖడ్గశక్తిధనుర్గ్రాహానద్యశ్శోణితసంస్రవాః।నృకళేబరవాహిన్యః ప్రవృత్తాస్సర్వతోదిశమ్॥ ౬॥ తతోరామానుజఃక్రుద్ధః కాలస్యాస్త్రంసుదారుణమ్। సంవర్తంనామభరతోగంధర్వేష్వభ్యచోదయత్॥ ౭॥ తేబద్ధాః కాలపాశేనసంవర్తేనవిదారితాః। క్షణేనాభిహతాస్తేనతిస్రఃకోట్యోమహాత్మనా॥౮॥ తంఘాతంఘోరసంకాశంనస్మరంతిదివౌకసః।నిమేషాంతరమాత్రేణతాదృశానాంమహాత్మనామ్॥౯॥ హతేషుతేషుసర్వేషుభరతఃకైకయీసుతః। నివేశయామాసతదాసమృద్ధేద్వేపురోత్తమే॥౧౦॥ తక్షంతక్షశిలాయాంతుపుష్కలంపుష్కలావతే । గంధర్వదేశేరుచిరేగాంధారవిషయేచసః॥౧౧॥ ధనరత్నౌఘసంపూర్ణేకాననైరుపశోభితే। అన్యోన్యసంఘర్షకృతేస్పర్ధయాగుణవిస్తరైః ॥ ౧౨॥ ఉభేసురుచిరప్రఖ్యేవ్యవహారైరకిల్బిషైః। ఉద్యానయానసంపూర్ణేసువిభక్తాంతరాపణే॥౧౩ ॥ ఉభేపురవరేరమ్యేవి

తత్ర దేశే- గతిః ప్రాప్తిప్రసంగఏవనాస్తీత్యర్థః-తత్సాధనేఫలముక్తం దేశః పరమశోభనఇతి ॥ ౧౩॥ తచ్ఛ్రుత్వేతి॥ భరతంచాన్వవైక్షతేతి - పర్యాలోచనార్థమిత్యర్థః ॥ ౨౦॥ సేతి॥ శక్రయుక్తేవఇంద్రయుక్తాదేవసేనేవ-నగరాత్ -నిర్యయౌ-దూరమితి॥ఏకద్విమాసపర్యంతమిత్యర్థః ॥౨౩॥ సింహేతి॥సేనాయాఅగ్రతోయయురితి॥ పిశితాశనాదీనామగ్రతోయానంసుశకునం-అభిముఖతఆగమనమేవాపశకునం ॥౨౪॥ అధ్యర్ధమాసమితి ॥ కేకయంయుధాజితమిత్యర్థః ॥౨౫॥ ఇతిశ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణే- మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - శతతమస్సర్గః ....*

శ్రుత్వేత్యాది॥ సేనాపతింప్రాప్తంయుద్ధసన్నాహంశ్రుత్వా ॥౨॥భరతశ్చేతి॥సబలౌ- చతురంగబలసహితౌ- సపదానుగౌ-శూద్రవైశ్యాద్యనుచరసహితౌ ॥ ౩ ॥ శ్రుత్వేతి॥వ్యనదన్గర్జంతిస్మ ॥౫॥ ఖడ్గేతి॥ఖడ్గాదిరూపాగ్రాహాయాసుతాః- సంస్రవఃప్రవాహః- నృకళేబరాణి-నద్యాఃకాష్ఠానివహంతీతితథా ॥౬॥ తతఇతి॥ సంవర్తనంనామేతిప్రళయకాలాగ్న్యాఖ్యమిత్యర్థః ॥౮॥ తమితి॥తంఘాతం-దివౌకసః-నస్మరంతీతి॥ త్రికోటిగంధర్వఘాతోసంభావ్యఇత్యేవస్మృత్వాస్థితవంతఇత్యర్థః॥౯॥ హతేష్వితి॥ ద్వేపురేఇతి-తక్షశిలాపుష్కలావత్యాఖ్యే॥౧౨॥ఉభేఇతి॥ అకిల్బిషైః

స్తరైరుపశోభితే। గృహముఖ్యైస్సురుచిరైర్విమానసమవర్ణిభిః॥౧౪॥ శోభితే శోభనీయైశ్చ దేవాయతనవిస్తరైః। తాలై
స్తమాలైస్తిలకైర్వకుళైరుపశోభితే॥ ౧౫॥ నివేశ్య పంచభిర్వర్షైర్భరతో రాఘవానుజః। పునరాయాన్మహాబాహురర
యోధ్యాం కైకయీసుతః॥౧౬॥ సోఽభివాద్య మహాత్మానం సాక్షాద్ధర్మమివాపరమ్। రాఘవం భరతః శ్రీమాన్బ్రహ్మా
ణమివ వాసవః॥౧౭॥ శశంస చ యథావృత్తం గంధర్వవధముత్తమమ్। నివేశనం చ దేశస్య శ్రుత్వా ప్రీతోఽస్య రాఘవః॥౧౮॥
ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే - ఏకోత్తరశతతమస్సర్గః ************ తచ్ఛ్రుత్వా హర్షమాపేదే రాఘవో
భ్రాతృభిస్సహ। వాక్యం చాద్భుతసంకాశం తదా ప్రోవాచ లక్ష్మణమ్ ॥ ౧ ॥ ఇమౌ కుమారౌ సౌమిత్రే తవ ధర్మవిశారదౌ।
అంగదశ్చంద్రకేతుశ్చ రాజ్యార్హౌ దృఢవిక్రమౌ ॥ ౨॥ ఇమౌ రాజ్యేఽభిషేక్ష్యామి దేశస్సాధు విధీయతామ్। రమణీయో
హ్యసంబాధో రమేతాం యత్ర ధన్వినౌ ॥ ౩॥ న రాజ్ఞాం యత్ర పీడా స్యాన్నాశ్రమాణాం వినాశనమ్। స దేశో దృశ్యతాం
సౌమ్య నాపరాధ్యామహే యథా॥౪॥ తథోక్తవతి రామే తు భరతః ప్రత్యువాచ హ। అయం కారుపథో దేశో రమణీయో ని
రామయః॥ ౫॥ నివేశ్యతాం తత్ర పురమంగదస్య మహాత్మనః। చంద్రకేతోస్సురుచిరం చంద్రకాంతం నిరామయమ్॥ ౬॥
తద్వాక్యం భరతేనోక్తం ప్రతిజగ్రాహ రాఘవః। తం చ కృత్వా వశే దేశమంగదస్య న్యవేశయత్ ॥ ౭॥ అంగదీయా పురీ ర
మ్యా హ్యంగదస్య నివేశితా। రమణీయా సుగుప్తా చ రామేణాక్లిష్టకర్మణా ॥౮॥ చంద్రకేతోస్తు మల్లస్య మల్లభూమ్యాం నివే
శితా। చంద్రకాంతేతి విఖ్యాతా దివ్యా స్వర్గపురీ యథా॥౯॥ తతో రామః పరాం ప్రీతిం లక్ష్మణో భరతస్తథా। యయుర్యు
ద్ధే దురాధర్షా అభిషేకం చ చక్రిరే॥౧౦॥ అభిషిచ్య కుమారౌస్మ ప్రస్థాపయతి రాఘవః। అంగదం పశ్చిమాం భూమిం చంద్ర
కేతుముదఙ్ముఖమ్॥౧౧॥ అంగదం చాపి సౌమిత్రిర్లక్ష్మణోఽనుజగామ హ। చంద్రకేతోస్తు భరతః పార్ష్ణిగ్రాహో బ
భూవ హ ॥ ౧౨ ॥ లక్ష్మణస్త్వంగదీయాయాం సంవత్సరమథోషితః। పుత్రే స్థితే దురాధర్షే హ్యయోధ్యాం పునరాగ
మత్ ॥౧౩॥ భరతోఽపి తథైవోష్య సంవత్సరమతోఽధికమ్। అయోధ్యాం పునరాగమ్య రామపాదావుపాస్తసః॥౧౪॥ ఉభౌ
సౌమిత్రిభరతౌ రామపాదావనువ్రతౌ। కాలం గతమపి స్నేహాన్న జిజ్ఞాతేఽతిధార్మికౌ॥ ౧౫॥ ఏవం వర్షసహస్రాణి దశ
తేషాం యయుస్తదా। ధర్మే ప్రయతమానానాం పౌరకార్యేషు నిత్యదా ॥ ౧౬ ॥ విహృత్య కాలం పరిపూర్ణమానసాశ్శ్రి
యా వృతా ధర్మపురే సుసంస్థితాః। త్రయస్సమిద్ధా ఇవ దీప్తతేజసో మహాధ్వరే సాధుహుతాస్త్రయోఽగ్నయః ॥ ౧౭ ॥ ఇ
త్యుత్తరశ్రీరామాయణే- ద్వ్యుత్తరశతతమస్సర్గః..*

కస్యచిత్త్వథ కాలస్య రామే ధర్మపథే స్థితే। కాలస్తాపసరూపేణ రాజద్వారముపాగమత్ ॥ ౧॥ సోఽబ్రవీల్లక్ష్మణం
వాక్యం ధృతిమంతం యశస్వినమ్। మాం నివేదయ రామాయ సంప్రాప్తం కార్యగౌరవాత్ ॥ ౨ ॥ దూతోఽస్మ్యతిబలస్యా

ధర్మన్యాయోపేతైర్వ్యవహారైః క్రయవిక్రయాదివ్యాపారైః ॥౧౩॥ ఉభే ఇతి ॥ విమానసమవర్ణిభిః దేవాయత
నవిస్తారైర్గృహముఖ్యైరభిత ఉపశోభితే॥ విమానసమవర్ణిభిరితి చ పాఠః ॥౧౮॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే - శ్రీ
రామాయణభూషణే మణిమకుటాఖ్యానే - ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-ఏకోత్తరశతతమస్సర్గః**********

తచ్ఛ్రుత్వేత్యాది॥౧॥ ఇమావితి॥ రాజ్యార్హే-రాజ్యరక్షావిషయే ॥ ౩॥ నేతి॥ నాపరాధ్యామహే- కస్యాపి భూత
స్యేతి శేషః ॥౪॥ తథేతి॥ కారుపథః-కారుపథాఖ్యః- పాశ్చాత్యదేశవిశేషః ॥౫॥ నివేశ్యతామితి ॥ తత్ర దేశే-అంగద
స్యపురం-అంగదీయాఖ్యం నివేశ్యతాం-చంద్రకేతోః చంద్రకాంతాఖ్యం ॥ ౮ ॥ చంద్రకేతోస్త్వితి ॥ మల్లస్య శ్రేష్ఠ
స్య- మల్లభూమ్యాం మల్లదేశే- ఉత్తరే॥౧౩॥ భరత ఇతి ॥ భరతోఽపి తథైవోష్యేతి-చంద్రకేతుసమీప ఇతి శేషః ॥ ౧౪॥
ఉభావితి॥ న జిజ్ఞాతే- జానాతేర్లిట్ ద్వివచనం- నావగతవంతౌ- సంధిశ్ఛాందసః॥౧౬॥ విహృత్యేతి ॥ ధర్మసాధనం పు
రం ధర్మపురం తస్మిన్॥౧౭॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణే- మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరా
మాయణవ్యాఖ్యానే-ద్వ్యుత్తరశతతమస్సర్గః ....*

కస్యచిత్త్విత్యాది॥ కాలస్య కస్యచిద్గమనానంతరమితి శేషః ॥ ౨ ॥ దూత ఇతి॥ మహర్షేరితి॥ బ్రహ్మణ ఇత్యర్థః॥

హం మహర్షేరమితౌజసః। రామం దిదృక్షురాయాతః కార్యేణ హి మహాబల ॥ ౩ ॥ తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సౌమిత్రి
స్త్వరయాన్వితః। న్యవేదయత రామాయ తాపసం తం సమాగతమ్ ॥ ౪ ॥ జయస్వ రామ ధర్మేణ ఉభౌ లోకౌ మహాద్యుతే।
దూతస్త్వాం ద్రష్టుమాయాత స్తపసా భాస్కరప్రభః ॥ ౫ ॥ తద్వాక్యం లక్ష్మణేనోక్తం శ్రుత్వా రామ ఉవాచ హ। ప్రవే
శ్యతాం మునిస్తాత మహౌజా స్తస్య వాక్యధృత్ ॥ ౬ ॥ సౌమిత్రి స్తుతథేత్యుక్త్వా ప్రావేశయత తం మునిమ్। జ్వలంతమివ
తేజోభిః ప్రదహంతమివాంశుభిః ॥ ౭ ॥ సోఽభిగమ్య రఘుశ్రేష్ఠం దీప్యమానం స్వతేజసా। ఋషిర్మధురయా వాచా వర్ధ
స్వేత్యాహ రాఘవమ్ ॥ ౮ ॥ తస్మై రామో మహాతేజాః పూజామర్ఘ్యపురోగమామ్। దదౌ కుశలమవ్యగ్రం ప్రష్టుమేవో
పచక్రమే ॥ ౯ ॥ పృష్టశ్చ కుశలం తేన రామేణ వదతాం వరః। ఆసనే కాంచనే దివ్యే నిషసాద మహాయశాః ॥ ౧౦ ॥ తమువా
చ తతో రామః స్వాగతం తే మహామునే। ప్రాపయస్వ చ వాక్యాని యతో దూతస్త్వమాగతః ॥ ౧౧ ॥ చోదితో రాజసిం
హేన మునిర్వాక్యముభాషత। ద్వంద్వమేతత్ ప్రవక్తవ్యం హితం వై యద్యపేక్షసే ॥ ౧౨ ॥ యశ్శృణోతి నిరీక్షేద్వా స వ
ధ్యో భవితా తవ। భవేద్వై మునిముఖ్యస్య వచనం యద్యపేక్షసే ॥ ౧౩ ॥ స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ రామో లక్ష్మణమబ్రవీత్।
ద్వారి తిష్ఠ మహాబాహో ప్రతిహారం విసర్జయ ॥ ౧౪ ॥ స మే వధ్యః ఖలు భవేత్ కథాం ద్వంద్వం సమీరితమ్। ఋషేర్మ
మ చ సౌమిత్రే పశ్యేద్వా శృణుయాచ్చ యః ॥ ౧౫ ॥ తతో నిక్షిప్య కాకుత్స్థో లక్ష్మణం ద్వారిసంగ్రహమ్ తమువాచ మునే వా
క్యం కథయస్వేతి రాఘవః ॥ ౧౬ ॥ యత్తే మనీషితం వాక్యం యేన వాఽసి సమాహితః। కథయస్వావిశంక స్త్వం మమాపి
హృది వర్తతే ॥ ౧౭ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే త్ర్యుత్తరశతతమస్సర్గః ********** శృణు రాజన్ మహాసత్త్వ
యదర్థమహమాగతః। పితామహేన దేవేన ప్రేషితోఽస్మి మహాబల ॥ ౧ ॥ తవాహం పూర్వసద్భావే పుత్రః పరపురంజ
య। మాయాసంభావితో వీర కాలస్సర్వసమాహరః ॥ ౨ ॥ పితామహశ్చ భగవా నాహ లోకపతిః ప్రభుః। స
మయస్తే కృతస్సౌమ్య లోకాన్ పరిరక్షితుమ్ ॥ ౩ ॥ సంక్షిప్య హి పురా లోకాన్ మాయయా స్వయమేవ హి। మహా

---

౫ ॥ తదితి ॥ తస్య వాక్యస్య-ధృదితి-రామవాక్యధారీతి సౌమిత్రి విశేషణం ॥ ౧౦ ॥ తమితి ॥ వాక్యాని సందేశవాక్యాని ప్రా
పయస్వ-నివేదయ- తత్ర హేతుః-యతో దూత ఇత్యాది ॥ ౧౧ ॥ చోదిత ఇతి ॥ మునివాక్యం ప్రోక్తమహర్షిసందిష్టవా
క్యం-ద్వంద్వమేతదితి ॥ ద్వంద్వం రహస్యేత్యాదినా ద్వంద్వశబ్దస్య రహస్యార్థే ద్వివచననిపాతః- రహస్యమేతత్ ప్రవక్త
వ్యమిత్యర్థః ॥ ద్వంద్వమేతత్ ప్రవక్తవ్యమితి చ పాఠః- తదేవ విశినష్టి - న చైషామిత్యాది ॥ ఏషాం త్వత్సమీపవర్తిలోకా
నామిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ య ఇతి ॥ అస్మద్వచనం నిరీక్షేత్ - మంత్రయితారౌ స తవ వధ్యః - కథమేవమతిరహస్య సంకేత ఇత్య
త్రాహ-భవేదితి ॥ తస్య మునిముఖ్యస్య వచనమిత్థం సంకేతపూర్వకం వదేతి చోదితవానిత్యర్థః - యద్యపేక్షస ఇతి ॥ త
థా సంకేతపరిపాలనమితి శేషః ॥ ౧౩ ॥ స ఇతి ॥ ప్రతిహారం విసర్జయ అన్యతోఽపసారయ ॥ ౧౪ ॥ కిమర్థమిత్యత ఆహ-
స మ ఇత్యాది ॥ హే సౌమిత్రే - ఋషేర్మమ చ- కథా ద్వంద్వం-కథారహస్యం ॥ కథాద్వంద్వమితి చ పాఠః- యశ్శృణు
యాత్ ॥ ౧౫ ॥ తత ఇతి ॥ సంగ్రహం రక్షితారం ॥ ౧౬ ॥ యదితి ॥ సమాహితః-మమాపి హృది వర్తత ఇతి - ఏవంవిధం రహ
స్యం తన్మయాపి శ్రోతవ్యమిత్యర్థః-అహమపి జానామీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే - శ్రీరామాయణ
భూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- త్ర్యుత్తరశతతమస్సర్గః******************

శృణు రాజన్నిత్యాది ॥ యేన సందేశః కృతః స పితామహ ఏవేత్యాహ - పితామహేనేతి ॥ ౧ ॥ అహం చ న
తాపసః- కింతు కాల ఇత్యాహ- తవాహమిత్యాది ॥ పూర్వసద్భావే- పూర్వజన్మని- అహం తవ పుత్రః- సర్వసమా
హరః-కాలరుద్ర ఇతి యావత్ - పరపురంజయః - త్రిపురసంహారకః ॥ తవాహం పూర్వసద్భావే పుత్రః పరపురంజయ
ఇతి చ పాఠః- కేవలం యమస్య పూర్వభావాదుత్థితత్వాభావాత్ - మాయాసంభావితః మాయయోత్పాదితః ॥ ౨ ॥
పితామహవాక్యమాహ- పితామహశ్చేత్యాది ॥ స్వాన్ బ్రహ్మలోకాదీన్ పరిరక్షితుం తే సమయః - స్వలోకం ప్రా
ప్తుం సమయ ఇత్యర్థః ॥ స్వాన్ లోకాన్ పరిరక్షితుమితి చ పాఠః ॥ ౩ ॥ న కేవలం త్వం రక్షకః కింతు సంహర్తాసి స్రష్టా చ

ర్ణవేశయానోప్సుమాంత్వంపూర్వమజీజనః ॥ ౪॥ భోగవంతంతతోనాగమనంతముదకేశయమ్ । మాయయాజనయి
త్వాత్వంద్వౌచసత్త్వౌమహాబలౌ॥ ౫॥ మధుంచకైటభంచైవయయోరస్థిచయైర్వృతా । ఇయంపర్వతసంబాధా మేదినీ
చాభవన్మహీ॥౬॥ పద్మేదివ్యేర్కసంకాశేనాభ్యాముత్పాద్యమామపి। ప్రాజాపత్యంత్వయాకర్మమయిసర్వంనివేశితమ్॥
౭॥ సోహంసన్న్యస్తభారోహిత్వాముపాసేజగత్పతిమ్ । రక్షాంవిధత్స్వభూతేషుమమతేజస్కరోభవాన్ ॥ ౮ ॥ తత
స్త్వమసిదుర్ధర్షాత్తస్మాద్భావాత్సనాతనాత్। రక్షార్థంసర్వభూతానాంవిష్ణుత్వముపజగ్మివాన్॥ ౯॥ అదిత్యాంవీ
ర్యవాన్పుత్రోభ్రాతౄణాంవీర్యవర్ధనః। సముత్పన్నేషుకృత్యేషుతేషాంసాహ్యాయకల్పసే॥ ౧౦॥ సత్వంవిత్రాస్య
మానాసుప్రజాసుజగతాంవర। రావణస్యవధాకాంక్షీమానుషేషుమనోదధాః॥౧౧॥ దశవర్షసహస్రాణిదశవర్షశ
తానిచ। కృత్వావాసస్యనియతింస్వయమేవాత్మనాపురా ॥ ౧౨ ॥ సత్వంమనోమయఃపుత్రఃపూర్ణాయుర్మానుషే
ష్విహ। కాలోయంతేనరశ్రేష్ఠసమీపముపవర్తితుమ్ ॥౧౩॥ యదిభూయోమహారాజప్రజాఇచ్ఛస్యుపాసితుమ్ । వస
వావీరభద్రంతఏవమాహపితామహః ॥౧౪॥ అథవావిజిగీషాతేసురలోకాయరాఘవ । సనాథావిష్ణునాదేవాభవంతు
విగతజ్వరాః ॥౧౫॥ శ్రుత్వాపితామహేనోక్తంవాక్యంకాలసమీరితమ్। రాఘవఃప్రహసన్వాక్యంసర్వసంహారమ

త్యాహ-సంక్షిప్యేత్యాది॥ లోకాన్-చరాచరాత్మకాఃప్రజాః - మాయయావిచిత్రశక్త్యాజనయిత్వాత్వంమహాకాలా
గ్నిరూపః-సత్త్వౌప్రాణినౌ-అజీజనఇత్యనుషంగః ॥ ౫ ॥ క్వతావిత్యతఆహ-మధుంచకైటభంచైవేతి॥తత్రమధుఃజలో
త్పన్నమకరాదివత్ మేదఃప్రధానః - కైటభస్తుకమఠశుక్త్యాదివత్ అస్థిప్రధానః- తత్సృష్టిప్రయోజనమాహ - య
యోరిత్యాది ॥ యయోరస్థిచయైఃవృతా ఇయంమహీ - పర్వతసంబాధాసతీ - మేదినీ- తన్మేదోయుక్తా- పృషోదరాది
త్వాత్సకారలోపః-అస్థిచయైశ్శిలాపర్వతస్థితిహేతుభూతా - మేదోమయత్వాద్వృక్షలతాద్యుత్పత్తిహేతుర్మృదుప్ర
దేశాచ్చాభూదిత్యర్థః ॥౬॥ మాంత్వంపూర్వమజీజనఇత్యేతద్వివృణోతి॥పద్మఇత్యాది ॥ నాభ్యావర్తమానేపద్మేనా
భికమలే-మాముత్పాద్య-మయిప్రాజాపత్యంప్రజాపతిత్వంనివేశితం-మమప్రజాపతిత్వందత్తవానసీత్యర్థః॥ ౭॥ సోహ
మితి ॥ త్వయిసన్న్యస్తభారః- అహంత్వాముపాసే-నిరంతరంచింతయామి-భూతేషుమత్సృష్టేషురక్షాంవిధత్స్వ ॥౮॥
తతఇతి॥తతఃమత్కృతభారసమర్పణేనదుర్ధర్షాత్ దుర్జ్ఞేయాత్ - సనాతనాన్నిత్యాత్ -భావాత్ - పరవాసుదేవస్వ
భావాత్సర్వభూతానాంరక్షార్థంవిష్ణుత్వముపజగ్మివాన్-ప్రాప్తవాన్ ॥ రక్షార్థంసర్వభూతానామితిచపాఠః-
యద్వా సనాతనాత్తస్మాత్ వాసుదేవవిగ్రహాత్ ఆదిత్యాంవిష్ణుత్వముపజగ్మివానిత్యర్థః - పరవాసుదేవస్త్వంప్రథ
మంబ్రహ్మరుద్రమధ్యేఆదివిష్ణుతయావతీర్ణోసీత్యర్థః॥౯॥ అథతస్మాదుపేంద్రావతారమాహ- అదిత్యామితి॥ భ్రా
తౄణామింద్రాదీనాంవీర్యవర్ధనస్సన్లోకస్యకృత్యేషు - రక్షణకార్యేషూత్పన్నేషుసాహ్యాయ తత్సంపాదనయో
గ్యత్వాయకల్పసే- తతోలోకసంరక్షణార్థముపేంద్రోభూరిత్యర్థః॥ ౧౦॥ ఏవంమహావిష్ణురూపాదుపేంద్రావతా
రముక్త్వాపురస్తాద్రామావతారమాహ- సత్వమితి॥ హేజగతాంవరప్రజాసువిత్రాస్యమానాసుసతీషు- రావణస్యవధా
కాంక్షీసన్॥ సత్వంవిత్రాస్యమానాసుప్రజాసుజగతాంవరేతిచపాఠః - ఆత్మనాస్వతంత్రేణ-స్వయమేవ-పురా- దశ
వర్షసహస్రాణిదశవర్షశతానిచ- వాసస్యనియతింవాసస్యనియమంకృత్వా॥వాసస్యనియతిమితిచపాఠః-మానుషే
షుమనోదధాఇతిశ్లోకద్వయమేకాన్వయం॥౧౨॥ సత్వమితి॥ సత్వముపేంద్రోభూత్వాయతమానస్త్వంమనోమయఃపు
త్రఃఇచ్ఛాకృతదశరథపుత్రభావః- సత్వంపూర్ణాయురసి-సంకల్పితకాలస్యనివృత్తత్వాదితిభావః- అతోమత్సమీపము
పవర్తితుంప్రాప్తమయంకాలస్సమయః॥ ౧౩॥ యదీతి॥ఉపాసితుంరక్షితుం- తవస్వతంత్రత్వాదితిభావః॥౧౪॥ అథవే
తి ॥ భూలోకంవిహాయస్వర్గలోకాయవిజిగీషాచేత్తదావిష్ణునాపునర్విష్ణుత్వంప్రాప్తేనత్వయాదేవాస్సనాథాస్సం
తోవిగతజ్వరాభవంతు-భవదాగమనమేవసమస్తదేవసుఖకరంస్యాదితిభావః ॥౧౫॥శ్రుత్వేతి॥ప్రహసన్నితి॥ స్వయమే
వోద్యుక్తస్యపితామహోక్త్యాప్రహాసః- సర్వసంహారంరుద్రం ॥౧౬॥ శ్రుత్వేతి-తవాగమనంసంభవాప్రీతిర్మహ

బ్రవీత్ ॥౧౬॥ శ్రుత్వా మే దేవదేవస్య వాక్యం పరమమద్భుతమ్। ప్రీతిర్హి మహతీ జాతా తావాగమనసంభవా॥౧౭॥ త్ర
యాణామపి లోకానాం కార్యార్థం మమ సంభవః। భద్రం తేఽస్తు గమిష్యామి యత ఏవాహమాగతః॥౧౮॥ హృద్గతో హ్యపి
సంప్రాప్తో న మే తత్ర విచారణా। మయా హి సర్వకృత్యేషు దేవానాం వశవర్తినామ్॥ స్థాతవ్యం సర్వసంహారె యథా హ్యాహ
పితామహః॥౧౯॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణె-చతురుత్తరశతతమస్సర్గః ********** తథా తయోస్సంవదతోర్దుర్వాసా
భగవానృషిః। రామస్య దర్శనాకాంక్షీ రాజద్వారముపాగమత్ ॥౧॥ సోఽభిగమ్య తు సౌమిత్రిమువాచ ఋషిసత్తమః।
రామం దర్శయ మే శీఘ్రం పురా మేఽర్థోఽతివర్తతె॥౨॥ మునేస్తు భాషితం శ్రుత్వా లక్ష్మణః పరవీరహా। అభివాద్య మహాత్మా
నం వాక్యమేతదువాచ హ॥ ౩॥ కిం కార్యం బ్రూహి భగవన్ కో వాఽర్థః కిం కరోమ్యహమ్। వ్యగ్రో హి రాఘవో బ్రహ్మన్
ముహూర్తం ప్రతిపాల్యతామ్॥౪॥ తచ్ఛ్రుత్వా ఋషిశార్దూలః క్రోధేన కలుషీకృతః । ఉవాచ లక్ష్మణం వాక్యం నిర్ద
హన్నివ చక్షుషా॥౫॥ అస్మిన్ క్షణె మాం సౌమిత్రే రామాయ ప్రతివేదయ। అస్మిన్ క్షణే మాం సౌమిత్రే న నివేదయసే య
ది॥౬॥ విషయం త్వాం పురం చైవ శపిష్యే రాఘవం తథా। భరతం చైవ సౌమిత్రే యుష్మాకం యా చ సంతతిః॥౭॥ న హి శక్ష్యా
మ్యహం భూయో మన్యుం ధారయితుం హృది॥ ౮॥ తచ్ఛ్రుత్వా ఘోరసంకాశం వాక్యం తస్య మహాత్మనః । చింతయా
మాస మనసా తస్య వాక్యస్య నిశ్చయమ్॥౯॥ ఏకస్య మరణం మేఽస్తు మా భూత్సర్వవినాశనమ్ । ఇతి బుద్ధ్యా వినిశ్చిత్య రాఘ
వాయ న్యవేదయత్ ॥ ౯॥ లక్ష్మణస్య వచః శ్రుత్వా రామః కాలం విసృజ్య చ । నిస్సృత్య త్వరితం రాజా అత్రేః పుత్రం దద
ర్శ హ॥౧౦॥ సోఽభివాద్య మహాత్మానం జ్వలంతమివ తేజసా॥ కిం కార్యమితి కాకుత్స్థః కృతాంజలిరభాషత॥౧౧॥ తద్వా
క్యం రాఘవేణోక్తం శ్రుత్వా మునివరః ప్రభుమ్॥ ప్రత్యాహ రామం దుర్వాసాః శ్రూయతాం ధర్మవత్సల॥౧౨॥ అద్య వ
ర్షసహస్రస్య సమాప్తిస్తపసో మమ॥ సోఽహం భోజనమిచ్ఛామి యథాసిద్ధం తవానఘ॥ ౧౩॥ తచ్ఛ్రుత్వా వచనం రా
జా రాఘవః ప్రీతమానసః॥ భోజనం మునిముఖ్యాయ యథాసిద్ధముపాహరత్ ॥ ౧౪॥ స తు భుక్త్వా మునిశ్రేష్ఠస్తదన్నమ
మృతోపమమ్॥ సాధు రామేతి సంభాష్య స్వమాశ్రమముపాగమత్ ॥౧౫॥ తస్మిన్ గతే మునివరె స్వాశ్రమం లక్ష్మణాగ్ర
జః॥ సంస్మృత్య కాలవాక్యాని తతో దుఃఖముపాగమత్ ॥ ౧౬॥ దుఃఖేన చ సుసంతప్తః స్మృత్వా తద్ఘోరదర్శనమ్ ॥ అవా
ఙ్ముఖో దీనమనా వ్యాహర్తుం న శశాక హ॥౧౭॥ తతో బుద్ధ్యా వినిశ్చిత్య కాలవాక్యాని రాఘవః ॥ నైతదస్తీతి నిశ్చిత్య తూష్ణీ

తీజాయత ఇతి యోజ్యం ॥ ౧౮ ॥ ఏవం పితామహసందేశం శ్రుత్వా ప్రతిసందేశమాహ- త్రయాణామిత్యాది॥ యత ఏవా
హమాగతః-తదేవ స్థానం గమిష్యామి ॥౧౮॥ హృదితి॥ హృద్గతో మమ సంప్రాప్తః- మమ హృదయద్వర్తతేత దేవ పితామ
హేన ప్రేషితమిత్యర్థః- అత్ర గమనే విషయె - మే విచారణా నాస్తి బ్రహ్మయాచ్ఞయైవ మమాత్రావతరణమిత్యాహ
మయా హీతి-దేవానాం- వశవర్తినా-భక్తపరతంత్రేణ మయా - పితామహో యాదెవ వ్యవస్యతమః యథాహ - తథామ
యా సర్వకృత్యేషు స్థితిగమనాదిషు స్థాతవ్యం - తన్నాతిక్రమణీయమిత్యర్థః - అనేన బ్రహ్మణస్స్వజ్యత్వకథనాత్పరత
త్త్వశంకా నివృత్తా॥౧౯॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- శ్రీరామాయణభూషణె-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామా
యణవ్యాఖ్యానే-చతురుత్తరశతతమస్సర్గః ********** తథేత్యాది॥౧॥ స ఇతి॥ పురా మేఽర్థోఽతివర్తత ఇతి యావన్మే
ప్రయోజనమతిక్రామతి తతః పూర్వమేవ శీఘ్రం రామం దర్శయేత్యర్థః ॥౩॥ కిం కార్యమితి॥ కిం కార్యం కిం కర్తవ్యం-కో వా
ర్థః కిం ప్రయోజనం-అహమస్మిన్ కాలే కిం కరోమి-వర్తమానసామీప్యె భవిష్యతి లట్-కింకరిష్యె॥౪ ॥అస్మిన్నితి॥ మాం రా
ఘవాయ నివెదయెతి నని వేదయసి యది శపిష్య ఇతి ॥౧౨॥ అద్యేతి॥ వర్షసహస్రస్యేతి॥ అనశననియమోపగృహీత
వర్షసహస్రస్యేత్యర్థః-యథాసిద్ధం యథోపపన్నం॥౧౩॥ తచ్ఛ్రుత్వేతి॥ రాఘవః ప్రీతమానస ఇతి మునికోపపరిహా
త ఇతి ప్రాప్తసంతోష ఇత్యర్థః॥౧౭॥ తత ఇతి ॥ తతోఽనంతరం కాలవాక్యాని బుద్ధ్యా వినిశ్చిత్య సభ్రాతృపుత్రభృత్యవర్గ
స్య మమ సర్వోపసంహారకాలః ప్రాప్తః-ఉచిత ఏవేతి నిశ్చిత్య - సామాన్యతో నైతదస్తీతి ఏతన్మమ భ్రాతృభృత్యాదిపరికర
జాతం సర్వమపి నాస్తీతి చోక్త్వా తూష్ణీమాసీత్ -లక్ష్మణస్యాపరాధం నోద్భావితవానిత్యర్థః ॥౧౮॥ ఇతి శ్రీగోవిందరా

మాసీన్మహాయశాః ॥ ౧౮ ॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-పంచోత్తరశతతమస్సర్గః..............................***
అవాఙ్ముఖమథో దీనం దృష్ట్వా సోమమివాప్లుతమ్। రాఘవం లక్ష్మణో వాక్యం హృష్టో మధురమబ్రవీత్ ॥ ౧ ॥ న సం
తాపం మహాబాహో మదర్థం కర్తుమర్హసి। పూర్వనిర్మాణబద్ధా హి కాలస్య గతిరీదృశీ ॥ ౨ ॥ జహి మాం సౌమ్య విస్ర
బ్ధం ప్రతిజ్ఞాం పరిపాలయ। హీనప్రతిజ్ఞాః కాకుత్స్థ ప్రయాంతి నరకం నరాః ॥ ౩ ॥ యది ప్రీతిర్మహారాజ యద్యనుగ్రాహ్యతా
మయి। జహి మాం నిర్విశంకస్త్వం ధర్మం వర్ధయ రాఘవ ॥ ౪ ॥ లక్ష్మణేన తథోక్తస్తు రామః ప్రచలితేంద్రియః। మంత్రిణస్స
ముపానీయ తథైవ చ పురోధసమ్ ॥ ౫ ॥ అబ్రవీచ్చ తదావృత్తం తేషాం మధ్యే స రాఘవః। దుర్వాసోఽభిగమం చైవ ప్రతిజ్ఞాం
తాపసస్య చ ॥ ౬ ॥ తచ్ఛ్రుత్వా మంత్రిణస్సర్వే సోపాధ్యాయాస్సమాసత। వసిష్ఠస్తు మహాతేజా వాక్యమేతదువాచ
హ ॥ ౭ ॥ దృష్టమేతన్మహాబాహో క్షయం తే రోమహర్షణమ్। లక్ష్మణేన వియోగశ్చ తవ రామ మహాయశః ॥ ౮ ॥ త్యజైనం
బలవాన్ కాలో మా ప్రతిజ్ఞాం వృథా కృథాః। వినష్టాయాం ప్రతిజ్ఞాయాం ధర్మోఽపి చలయం వ్రజేత్ ॥ ౯ ॥ తతో ధర్మే
వినష్టే తు త్రైలోక్యం సచరాచరమ్। సదేవర్షిగణం సర్వం వినశ్యేత్తు న సంశయః ॥ ౧౦ ॥ స త్వం పురుషశార్దూల త్రై
లోక్యస్యాభిపాలనాత్। లక్ష్మణేన వినా చాద్య జగత్స్వస్థం కురుష్వ హ ॥ ౧౧ ॥ తేషాం తత్సమవేతానాం వాక్యం ధర్మార్థ
సంహితమ్। శ్రుత్వా పరిషదో మధ్యే రామో లక్ష్మణమబ్రవీత్ ॥ ౧౨ ॥ విసర్జయే త్వాం సౌమిత్రే మా భూద్ధర్మవిపర్య
యః। త్యాగో వధో వా విహితస్సాధూనాం తూభయం సమమ్ ॥ ౧౩ ॥ రామేణ భాషితే వాక్యే బాష్పవ్యాకులితేంద్రియః।
లక్ష్మణస్త్వరితం ప్రాయాత్స్వగృహం న వివేశ హ ॥ ౧౪ ॥ స గత్వా సరయూతీరముపస్పృశ్య కృతాంజలిః। నిగృహ్య స
ర్వస్రోతాంసి నిశ్వాసం న ముమోచ హ ॥ ౧౫ ॥ అనిశ్వసంతం యుక్తం తం సశక్రాస్సాప్సరోగణాః। దేవాస్సర్షిగణాస్స
ర్వే పుష్పైరభ్యకిరంస్తదా ॥ ౧౬ ॥ అదృశ్యం సర్వమనుజైస్సశరీరం మహాబలమ్। ప్రగృహ్య లక్ష్మణం శక్రస్త్రిదివం సంవి
వేశ హ ॥ ౧౭ ॥ తతో విష్ణోశ్చతుర్భాగమాగతం సురసత్తమాః। దృష్ట్వా ప్రముదితాస్సర్వే పూజయన్ సమహర్షయః ॥ ౧౮ ॥
ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే- షడుత్తరశతతమస్సర్గః ********** విసృజ్య లక్ష్మణం రామో దుఃఖశోకసమన్వితః।
పురోధసం మంత్రిణశ్చ నైగమాంశ్చేదమబ్రవీత్ ॥ ౧ ॥ అద్య రాజ్యేఽభిషేక్ష్యామి భరతం ధర్మవత్సలమ్। అయోధ్యాయాః
పతిం వీరం తతో యాస్యామ్యహం వనమ్ ॥ ౨ ॥ ప్రవేశయత సంభారాన్మా భూత్కాలస్య పర్యయః। అద్యైవాహం గమిష్యా
మి లక్ష్మణేన గతాం గతిమ్ ॥ ౩ ॥ తచ్ఛ్రుత్వా రాఘవేణోక్తం సర్వాః ప్రకృతయో భృశమ్। మూర్ధభిః ప్రణతా భూమౌ గ

జవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే- పంచోత్తరశతతమస్సర్గః
అవాఙ్ముఖమిత్యాది ॥ ఆప్లుతం గ్రాహుగ్రస్తం- హృష్ట ఇతి ॥ సుమంత్రవాక్యతః పూర్వమేవ రామేణ స్వపరిత్యాగ
స్యావగతత్వాదవిషాద ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ నేతి ॥ తదేవ దర్శయతి ॥ పూర్వేత్యాది-పూర్వనిర్మాణేన ప్రాగ్భవీయకర్మణా బ
ద్ధా కల్పితా- ప్రథా- ఈదృశీతి ॥ సంయోగా విప్రయోగాంతా మరణాంతం చ జీవితమిత్యుపదిష్టన్యాయవతీత్యర్థః ॥ ౪ ॥
లక్ష్మణేనేతి ॥ ప్రచలితేంద్రియః త్యక్తా వాఙ్ముఖమానతయా ప్రవృత్తవాగాదీంద్రియః ॥ ౧౦ ॥ సత్వమితి ॥ అభిపాలనాద్ధే
తౌ పంచమీ-అభిపాలనార్థమిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ రామేణేతి ॥ రామేణ భాషిత ఇత్యుక్తిరీత్యేతి శేషః ॥ ౧౪ ॥ స ఇతి ॥ సర్వస్రో
తాంసి సర్వేంద్రియాణి ॥ ౧౫ ॥ అనిశ్వసంతమితి ॥ యుక్తం యోగయుక్తం అభ్యకిరన్ ॥ ౧౬ ॥ అదృశ్యమితి ॥ అదృశ్యం య
థా తథా ॥ ౧౭ ॥ తత ఇతి ॥ చతుర్థో భాగశ్చతుర్భాగః - శేషసుపర్ణవిష్వక్సేనవిష్ణురూపేణ చతుర్విభాగో విష్ణుస్తత్ర శేష
రూపశ్చతుర్థాంశో లక్ష్మణః-సుపర్ణభూతో భరతః- విష్వక్సేనరూపశ్శత్రుఘ్న ఇతి రహస్యార్థః - అత ఏవ పురాణాం
తరేషు- శేషావతారో లక్ష్మణ ఇతి ప్రసిద్ధిః- అనంతగరుడవిష్వక్సేనవిష్ణురూపేణాత్మానం చతుర్ధా వ్యూహ్యావర్తతే సర్వే
శ్వర ఇతి జ్ఞేయం ॥ ౧౮ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణ
వ్యాఖ్యానే-షడుత్తరశతతమస్సర్గః ********** విసృజ్యేత్యాది ॥ ౧ ॥ అద్యేతి ॥ భరతమయోధ్యాధిపతిమభిషే
క్ష్యామీతి మనోరథం కరోమి-తతో వనం యాస్యామి ॥ మహాప్రస్థానవిధినేతి శేషః ॥ ౨ ॥ ప్రవేశయతేతి ॥ సంభారానితి ॥ భర

తసేత్త్వా ఇవాభవన్॥౪॥ భరతశ్చ విసంజ్ఞోభూచ్ఛ్రుత్వా రామస్య భాషితమ్। రాజ్యం విగర్హయామాస రాఘవం చే
దమబ్రవీత్॥౫॥ సత్యేనాహం శపే రాజన్ స్వర్గలోకేన చైవ హి। న కామయే యథా రాజ్యం త్వాం వినా రఘునందన॥
౬॥ ఇమౌ కుశలవౌ రాజన్నభిషించ నరాధిప। కోసలేషు కుశం వీరముత్తరేషు తథా లవమ్॥౭॥ శత్రుఘ్నస్య తు గచ్ఛంతు
దూతాస్త్వరితవిక్రమాః। ఇదం గమనమస్మాకం స్వర్గాయాఖ్యాంతు మాచిరమ్॥౮॥ తచ్ఛ్రుత్వా భరతేనోక్తం దృష్ట్వా
చాపి హ్యధోముఖాన్। పౌరాన్ దుఃఖేన సంతప్తాన్ వసిష్ఠో వాక్యమబ్రవీత్॥౯॥ వత్స రామ ఇమాః పశ్య ధరణీం ప్రకృతి
గతాః। జ్ఞాత్వైషామీప్సితం కార్యం మా చైషాం విప్రియం కృథాః॥౧౦॥ వసిష్ఠస్య తు వాక్యేన ఉత్థాప్య ప్రకృతీజనమ్।
కిం కరోమీతి కాకుత్స్థస్సర్వాన్ వచనమబ్రవీత్॥౧౧॥ తతస్సర్వాః ప్రకృతయో రామం వచనమబ్రువన్। గచ్ఛంతమనుగ
చ్ఛామో యత్ర రామ గమిష్యసి॥౧౨॥ పౌరేషు యది తే ప్రీతిర్యది స్నేహో హ్యనుత్తమః। సపుత్రదారాః కాకుత్స్థ స
మాగచ్ఛామ సత్పథమ్॥౧౩॥ తపోవనం వా దుర్గం వా నదీమంభోనిధిం తథా। వయం తే యది న త్యాజ్యాస్సర్వాన్నో నన
య ఈశ్వర॥౧౪॥ ఏషా నః పరమా ప్రీతిరేష నః పరమో వరః। హృద్గతా నస్సదా ప్రీతిస్తవానుగమనే నృప॥౧౫॥ పౌరాణాం
దృఢభక్తిం చ బాఢమిత్యేవ సోబ్రవీత్। స్వకృతాంతం చాన్వవేక్ష్య తస్మిన్నహని రాఘవః॥౧౬॥ కోసలేషు కుశం వీరము
త్తరేషు తథా లవమ్। అభిషిచ్య మహాత్మానావుభౌ రామః కుశీలవౌ॥౧౭॥ అభిషిక్తౌ సుతావంకే ప్రతిష్ఠాప్య పురే తతః। పరిష్వ
జ్య మహాబాహుర్మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయ చాసకృత్॥౧౮॥ రథానాం తు సహస్రాణి నాగానామయుతాని చ। దశాయు
తాని చాశ్వానామేకైకస్య ధనం దదౌ॥౧౯॥ బహురత్నౌ బహుధనౌ హృష్టపుష్టజనావృతౌ। స్వే పురే ప్రేషయా
మాస భ్రాతరౌ తౌ కుశీలవౌ॥౨౦॥ అభిషిచ్య సుతౌ వీరౌ ప్రతిష్ఠాప్య పురే తదా। దూతాన్ సంప్రేషయామాస శత్రు
ఘ్నాయ మహాత్మనే॥౨౧॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-సప్తోత్తరశతతమస్సర్గః ....*

తే దూతా రామవాక్యేన చోదితా లఘువిక్రమాః। ప్రజగ్ముర్మధురాం శీఘ్రం చక్రుర్వాసం చ నాధ్వని॥౧॥ తే
తు త్రిభిరహోరాత్రైస్సంప్రాప్య మధురామథ। శత్రుఘ్నాయ యథాతత్త్వమాచఖ్యుస్సర్వమేవ తత్॥౨॥ లక్ష్మ
ణస్య పరిత్యాగం ప్రతిజ్ఞాం రాఘవస్య చ। పుత్రయోరభిషేకం చ పౌరానుగమనం తథా॥౩॥ కుశస్య నగరీ రమ్యా విం
ధ్యపర్వతరోధసి। కుశావతీతి నామ్నా సా కృతా రామేణ ధీమతా॥౪॥ శ్రావస్తీతి పురీ రమ్యా శ్రావితా చ లవస్య చ॥౫॥

తాభిషేకార్థానిత్యర్థః॥౩॥తదితి॥సర్వాః ప్రకృతయః-సుమంత్రాదయః॥౫॥సత్యేనేతి॥స్వర్గలోకేన చేత్యాది॥ హే
రఘునందన- త్వాం వినా ప్రాప్యే స్వర్గలోకే న చ కామయే-సుఖభోగమితి శేషః - తథా త్వాం వినా యథా రాజ్యం త్వదా
జ్ఞయా యథానుక్రమప్రాప్తమయోధ్యారాజ్యం చ న కామయే- హే రాజన్-ఇమమర్థం సత్యేన శపే॥౬॥ఏవం భరతఉ
క్త్వానంతరం-కుశలవావభిషించేత్యాహ-ఇమౌ కుశలవావిత్యాది- ఉత్తరకోసలేష్విత్యర్థః॥౭॥శత్రుఘ్నస్యేతి॥ఇదం
అస్మాకం ప్రవృత్తమానం-స్వర్గాయ గమనవృత్తాంతం శత్రుఘ్నస్యాఖ్యాంతు దూతా గచ్ఛంతు-గత్వా చాఖ్యాంతు- మాచి
రం విలంబో మా భూత్॥ఇదం గమనమస్మాకం స్వర్గాయాఖ్యాంతు మాచిరమితి చ పాఠః॥౧౦॥వసిష్ఠస్యేతి॥ప్రకృతీజనం-
ఛాందసో దీర్ఘః॥౧౨॥పౌరేష్వితి॥సత్పథం బ్రహ్మలోకమార్గం త్వయా గమ్యమానమితి శేషః॥౧౩॥తపోవనమితి॥ వయం
చేతి॥న త్యాజ్యాః-అతస్సర్వాన్నయ-తత్ర హేతుః-ఈశ్వరేతి॥౧౫॥పౌరాణామితి॥ కృతాంతం కర్తవ్యసిద్ధాంతం చ॥
౧౬॥కోసలేష్వితి॥సుతావభిషిచ్య ప్రస్థాపయామాస॥౧౭॥అభిషిక్తౌ సుతావితి॥పురే అయోధ్యాయాం స్వసమీపే- కో
సలస్వయరాజ్యార్థమభిషిక్తౌ - అంకే ప్రతిష్ఠాప్య మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయ పరిష్వజ్య రథాదికం దదౌ - రథానాం త్వి
త్యాది పునర్దీయమానం రాజోపవాహ్యాదివ్యరథాదివిషయం-అభిషిచ్యేత్యుక్తార్థం॥౨౧॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే-
శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-సప్తోత్తరశతతమస్సర్గః********

తే దూతా ఇత్యాది॥౨॥లక్ష్మణస్యేతి॥ రాఘవస్య ప్రతిజ్ఞామితి॥ కాలపురుషం ప్రతి బ్రహ్మలోకాగమనప్రతిజ్ఞామి
త్యర్థః॥ పౌరానుగమనం-పౌరానుగమనానుమతిం॥౩॥ కుశస్యేతి॥కుశస్య కుశావతీ పురీ-లవస్య శ్రావస్తీతి శ్రావితేత్య

అయోధ్యాంవిజనాంకృత్వా రాఘవో భరతస్తథా। స్వర్గస్యగమనోద్యోగంకృతవంతౌ మహారథౌ ॥౫॥ ఏవంసర్వం
నివేద్యాశుశత్రుఘ్నాయ మహాత్మనే। విరేముస్తే తతో దూతాస్త్వర రాజేతి చాబ్రువన్ ॥౬॥ తచ్ఛ్రుత్వా ఘోరసంకా
శంకులక్షయముపస్థితమ్। ప్రకృతీస్తు సమానీయ కాంచనంచపురోధసమ్ ॥౭॥ తేషాంసర్వంయథావృత్తమబ్రవీద్రఘు
నందనః। ఆత్మనశ్చవిపర్యాసంభవిష్యంభ్రాతృభిస్సహ ॥౮॥ తతఃపుత్రద్వయంవీరస్సోఽభ్యషించన్నరాధిపః। సుబా
హుర్మధురాంలేభే శత్రుఘాతీచ వైదిశమ్ ॥౯॥ ద్విధాకృత్వాతు తాం సేనాంమాధురీంపుత్రయోర్ద్వయోః। ధనంచ
యుక్తంకృత్వా వై స్థాపయామాస పార్థివః ॥౧౦॥ సుబాహుంమధురాయాంచ వైదిశే శత్రుఘాతినమ్। యయౌస్థా
ప్యతదాఽయోధ్యాంరథేనైకేన రాఘవః ॥౧౧॥ సదదర్శ మహాత్మానంజ్వలంతమివపావకమ్। సూక్ష్మక్షౌమాంబరధరంము
నిభిస్సార్ధమక్షయైః ॥౧౨॥ సోఽభివాద్యతతో రామంప్రాంజలిఃప్రయతేంద్రియః। ఉవాచవాక్యంధర్మజ్ఞంధర్మమే
వానుచింతయన్ ॥౧౩॥ కృత్వాఽభిషేకంసుతయోర్యుక్తంరాఘవనందన। తవానుగమనే రాజన్ విద్ధిమాంకృతనిశ్చ
యమ్ ॥౧౪॥ నచాన్యదపివక్తవ్యమతోవీరనశాసనమ్। విలోక్యమానమిచ్ఛామిత్వద్విధేనవిశేషతః ॥౧౫॥ తస్యతాంబు
ద్ధిమక్లీబాంవిజ్ఞాయరఘునందనః। బాఢమిత్యేవశత్రుఘ్నంరామోవాక్యమువాచహ ॥౧౬॥ తస్యవాక్యస్యవాక్యాం
తే వానరాఃకామరూపిణః। ఋక్షరాక్షససంఘాశ్చ సమాపేతురనేకశః ॥౧౭॥ సుగ్రీవంతేపురస్కృత్యసర్వఏవస
మాగతాః। తేరామంద్రష్టుమనసః స్వర్గాయాభిముఖంస్థితం ॥౧౮॥ దేవపుత్రా ఋషిసుతాగంధర్వాణాంసుతా
స్తథా। రామక్షయంవిదిత్వా తేసర్వఏవసమాగతాః ॥౧౯॥ తేరామమభివాద్యోచుఃసర్వేవానరరాక్షసాః। తవాను
గమనే రాజన్ సంప్రాప్తాఃకృతనిశ్చయాః ॥౨౦॥ యదిరామవినాఽస్మాభిర్గచ్ఛేస్త్వంపురుషోత్తమ। యమదండమివో
ద్యమ్యత్వయాస్మవినిపాతితాః ॥౨౧॥ తైరేవముక్తఃకాకుత్స్థోబాఢమిత్యబ్రవీత్స్వయన్ ॥౨౨॥ ఏతస్మిన్నంతరేరా
మంసుగ్రీవోఽపిమహాబలః। ప్రణమ్యవిధివద్వీరంవిజ్ఞాపయితుముద్యతః ॥౨౩॥ అభిషిచ్యాంగదంవీరమాగతోఽస్మినరేశ్వ
ర। తవానుగమనే రాజన్ విద్ధిమాంకృతనిశ్చయమ్ ॥౨౪॥ తస్యతద్వచనంశ్రుత్వా రామోరమయతాంవరః। వానరేంద్ర
మథోవాచ మైత్రంతస్యానుచింతయన్ ॥౨౫॥ సఖేశృణుష్వసుగ్రీవనత్వయాఽహంవినాకృతః। గచ్ఛేయందేవలోకంవాప
రమంవాపదంమహత్ ॥౨౬॥ విభీషణమథోవాచరాక్షసేంద్రంమహాయశాః ॥౨౬॥ యావత్ప్రజాధరిష్యంతితావ
త్త్వంవై విభీషణ। రాక్షసేంద్రమహావీర్యలంకాస్థస్త్వంధరిష్యసి ॥౨౭॥ యావచ్చంద్రశ్చసూర్యశ్చయావత్తిష్ఠతిమే
దినీ। యావచ్చమత్కథాలోకే తావద్రాజ్యంతవాస్త్విహ ॥౨౮॥ శాసితస్త్వంసఖిత్వేనకార్యంతేమమశాసనమ్।
ప్రజాస్సంరక్షధర్మేణనోత్తరంవక్తుమర్హసి ॥౨౯॥ కించాన్యద్వక్తుమిచ్ఛామిరాక్షసేంద్రమహామతే ॥౩౦॥ ఆరాధ
యజగన్నాథమిక్ష్వాకుకులదైవతమ్। ఆరాధనీయమనిశంసర్వైర్దేవైస్సవాసవైః ॥౩౧॥ తథేతిప్రతిజగ్రాహరామ
వాక్యంవిభీషణః। రాజారాక్షసముఖ్యానాంరాఘవాజ్ఞామనుస్మరన్ ॥౩౨॥ తమేవముక్త్వా కాకుత్స్థోహనూమంతమథా

న్వయః ॥౫॥ ఏవమితి। త్వరాగమనాయత్వరితోభవ-రాజేతిరాజన్నిత్యర్థః ॥౬॥ తచ్ఛ్రుత్వేతి। కాంచనం-కాంచనా
ఖ్యం-విపర్యాసం దేహవియోగం ॥౯॥ ద్విధేతి। ధనంచయుక్తంచకృత్వేతి- యథోచితంయథాశాస్త్రంవిభాగంకృత్వే
త్యర్థః ॥౧౪॥ నచేతి। అన్యన్నవక్తవ్యమితి-మాస్త్వితినవక్తవ్యమిత్యర్థః-విలోక్యమానమిత్యాది - త్వద్విధేనపరమా
నుగ్రహసమర్థేనవిలోక్యమానమనుగృహ్యమాణమేవసంపాదయితుంఆత్మానమిచ్ఛామి ॥౨౦॥ యదీతి। యమదండము
ద్యమ్యేవత్వయావినిపాతితాస్స్మహతాస్స్మేత్యర్థః ॥౨౬॥ ఏవం తేషామనుగమనార్థవచనంశ్రుత్వావ్యవస్థామాహ-
విభీషణమిత్యాది ॥౨౬॥ విభీషణస్యబ్రహ్మణాఅమరత్వప్రదానప్రదర్శనాత్ స్నేహేనైవావస్థానంశాస్తి-యావ
త్ప్రజాఇతి। ధరిష్యసీతి-దేహమితిశేషః ॥౩౨॥ తమితి ॥ అథహనుమతోఽపిఅమరత్వంప్రతిబ్రహ్మదత్తవరత్వాత్ - యావ
ద్రామకథాప్రచారః భూలోకేతావత్ తచ్ఛ్రవణస్యప్రార్థితత్వాత్తథా రామేణానుజ్ఞాతత్వాచ్చతస్యచస్థాపనం -
జీవితఇత్యాది। జీవితేజీవితావస్థానే-కృతబుద్ధిఃకృతనిశ్చయస్సన్ ప్రతిజ్ఞాంత్వత్కృతాం-మావిలోపయ ॥ మాప్రతిజ్ఞాంవి

బ్రవీత్। జీవితే కృతబుద్ధిస్త్వం మా ప్రతిజ్ఞాం విలోపయ॥ ౩౩॥ మత్కథాః ప్రచరిష్యంతి యావల్లోకే హరీశ్వర। తావ
ద్రమస్వ సుప్రీతో మద్వాక్యమనుపాలయన్॥ ౩౪॥ ఏవముక్తస్తు హనుమాన్ రాఘవేణ మహాత్మనా। వాక్యం విజ్ఞాపయా
మాస పరం హర్షమవాప్య చ॥ ౩౫॥ యావత్తవ కథా లోకే విచరిష్యతి పావనీ। తావత్స్థాస్యామి మేదిన్యాం తవాజ్ఞామను
పాలయన్॥ ౩౬॥ జాంబవంతం తథోక్త్వా తు వృద్ధం బ్రహ్మసుతం తథా। మైందం చ ద్వివిదం చైవ పంచ జాంబవతా సహ॥
౩౭॥ యావత్కలిశ్చ సంప్రాప్తస్తావజ్జీవత సర్వదా॥ ౩౮॥ తానేవముక్త్వా కాకుత్స్థస్సర్వాంస్తానృక్షవానరాన్॥ ఉ
వాచ బాఢం గచ్ఛధ్వం మయా సార్ధం యథేప్సితమ్॥ ౩౯॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-అష్టోత్తరశతతమస్సర్గః*****
ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం పృథువక్షా మహాయశాః। రామః కమలపత్రాక్షః పురోధసమథాబ్రవీత్॥ ౧॥ అ
గ్నిహోత్రం వ్రజత్వగ్రే దీప్యమానం సహ ద్విజైః। వాజపేయాతపత్రం చ శోభమానం మహాపథే॥ ౨॥ తతో వసిష్ఠస్తే
జస్వీ సర్వం నిరవశేషతః। చకార విధివద్ధర్మ్యం మహాప్రాస్థానికం విధిమ్॥ ౩॥ తతస్సూక్ష్మాంబరధరో బ్రహ్మమావర్తయన్
స్వయమ్। కుశాన్ గృహీత్వా పాణిభ్యాం ప్రసజ్య ప్రయయావథ॥ ౪॥ అవ్యాహరన్ క్వచిత్కించిన్నిశ్చేష్టో నిస్సుఖః పథి।
నిర్జగామ గృహాత్తస్మాద్దీప్యమాన ఇవాంశుమాన్॥ ౫॥ రామస్య దక్షిణే పార్శ్వే సపద్మా శ్రీరుపాశ్రితా। సవ్యే తు హ్రీ
ర్మహాదేవీ వ్యవసాయస్తథాగ్రతః॥ ౬॥ శరా నానావిధాశ్చాపి ధనురాయతముత్తమమ్। తథాయుధాని తే సర్వే యయుః
పురుషవిగ్రహాః॥ ౭॥ వేదా బ్రాహ్మణరూపేణ గాయత్రీ సర్వరక్షిణీ। ఓంకారోఽథ వషట్కారస్సర్వే రామమనువ్రతాః॥
౮॥ ఋషయశ్చ మహాత్మానస్సర్వ ఏవ మహీసురాః। అన్వగచ్ఛన్మహాత్మానం స్వర్గద్వారమపావృతమ్॥ ౯॥ తం యాం
తమనుగచ్ఛంతి హ్యంతఃపురచరాః స్త్రియః। సవృద్ధబాలదాసీకాస్సవర్షధరకింకరాః॥ ౧౦॥ సాంతఃపురశ్చ భరతశ్శత్రు
ఘ్నసహితో యయౌ। రామం గతిముపాగమ్య సాగ్నిహోత్రమనువ్రతః॥ ౧౧॥ తే చ సర్వే మహాత్మానస్సాగ్ని
హోత్రాస్సమాగతాః। సపుత్రదారాః కాకుత్స్థమనుజగ్ముర్మహామతిమ్॥ ౧౨॥ మంత్రిణో భృత్యవర్గాశ్చ సపుత్రప
శుబాంధవాః। సర్వే సహానుగా రామమన్వగచ్ఛన్ ప్రహృష్టవత్॥ ౧౩॥ తతస్సర్వాః ప్రకృతయో హృష్టపుష్టజనావృ
తాః। గచ్ఛంతమన్వగచ్ఛంస్తం రాఘవం గుణరంజితాః॥ ౧౪॥ తతస్స్త్రీపుమాంసస్తే సపక్షిపశువాహనాః। రాఘవ
స్యానుగాస్సర్వే హృష్టా విగతకల్మషాః॥ ౧౫॥ స్నాతాః ప్రముదితాస్సర్వే హృష్టాః పుష్టాశ్చ వానరాః। దృఢం కిలకిలాశబ్దై
స్సర్వం రామమనువ్రతమ్॥ ౧౬॥ న తత్ర కశ్చిద్దీనో వా వ్రీడితో వాపి దుఃఖితః। హృష్టం ప్రముదితం సర్వం బభూవ పరమా

లోప ఏవేతి చ పాఠః॥ ౩౩॥ ఉక్త ఏవార్థః స్పష్టీక్రియతే-మత్కథా ఇతి॥ ౩౬॥ జాంబవంతమితి॥ జాంబవతోఽపి బ్రహ్మపు
త్రత్వాద్బ్రహ్మణైవ దత్తవరత్వాచ్చ స్థాపనం - మైందద్వివిదయోరపి పిత్రోరశ్వినోరనుగ్రహాదమృతప్రాశిత్వాచ్చ
స్థాపనం-విభీషణాదయో యేమరాః పంచ-తే యూయం యావత్కలిః యావత్ప్రళయః తావజ్జీవత-కలౌ ప్రళయే సంప్రా
ప్తే సతి-దేహం త్యజతేతి శేషః॥ ౩౮॥ తానితి॥ సర్వాంస్తానితి-పంచామరవ్యతిరిక్తానిత్యర్థః॥ ౩౯॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజ
విరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-అష్టోత్తరశతతమస్సర్గః...*
ప్రభాతాయామిత్యాది॥ ౧॥ అగ్నిహోత్రమితి॥ వాజపేయాతపత్రం చేతి - తస్య ధర్మానుష్ఠానబలప్రాప్త
త్వాత్-రాజచిహ్నస్య సంన్యస్తత్వాచ్చ - సీతాయాః పత్న్యా అస్థితత్వాదగ్నేరపి స్థితిరితి పూర్వమేవోక్తం॥ ౨॥ తత
ఇతి॥ మహాప్రస్థానమర్హతీతి మహాప్రస్థానికం॥ ౩॥ తత ఇతి॥ పరం బ్రహ్మమావర్తయన్నితి-అకారాంతత్వమార్షం - దేవ
మంత్రమిత్యర్థః- ప్రసజ్య గృహీత్వేతి-అంగుళీవివరప్రసక్తం కృత్వేత్యర్థః॥ ౪॥ అవ్యాహరన్నితి॥ నిశ్చేష్టః కించిత్ప
దార్థదర్శనశ్రవణస్పర్శనాదివిషయకేంద్రియచేష్టారహిత ఇత్యర్థః- నిస్సుఖః పథి పాదుకాదిసుఖముపేక్ష్య శర్కరాకంటక
బాధాసోఢుముద్యుక్తః నిర్జగామేత్యర్థః॥ ౫॥ రామస్యేతి॥ పద్మా పద్మహస్తా॥ ౯॥ తమితి॥ నపుంసకాః వర్షధరాః॥ ౧౨॥ మం
త్రిణ ఇతి॥ ప్రహృష్టవత్॥ దేహవిసర్జనసమయే సమీపావస్థానజః ప్రహర్షః॥ ౧౫॥ స్నాతా ఇతి॥ కిలకిలాశబ్దైరితి-ఉపలక్షిత
మితి శేషః-సర్వమితి-వానరబలమితి శేషః॥ ౧౬॥ నేతి॥ వ్రీళిత ఇతి-భగవదపరాధాదినా పూర్వకృతేనేతి శేషః॥ ౧౯॥ యా

వ్యుతమ్ ॥ ౧౭ ॥ ద్రష్టుకామోఽథ నిర్యాంతం రామం జానపదో జనః । యః ప్రాప్తస్సోఽపి దృష్ట్వైవ స్వర్గాయానుగతో ముదా॥౧౮॥ ఋక్షవానరరక్షాంసి జనాశ్చ పురవాసినః । ఆగచ్ఛన్ పరయా భక్త్యా పృష్ఠతస్సుసమాహితాః ॥ ౧౯ ॥ యాని భూతాని నగరే ప్యంతర్ధానగతాని చ । రాఘవం తాన్యనుయయుస్స్వర్గాయ సముపస్థితమ్॥౨౦॥ యాని పశ్యంతి కాకుత్స్థం స్థావరాణి చరాణి చ। సర్వాణి రామగమనే హ్యనుజగ్ముర్హి తాన్యపి॥౨౧॥ నోచ్ఛ్వసత్తదయోధ్యాయాం సుసూక్ష్మమపి దృశ్యతే। తిర్యగ్యోనిగతాశ్చాపి సర్వే రామమనువ్రతాః॥౨౨॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే-నవోత్తరశతతమస్సర్గః.

అధ్యర్ధయోజనం గత్వా నదీం పశ్చాన్ముఖాశ్రితామ్। సరయూం పుణ్యసలిలాం దదర్శ రఘునందనః ॥ ౧ ॥ తాం నదీమాకులావర్తాం సర్వత్రానుసరన్నృపః। ఆగతస్సప్రజో రామస్తం దేశం రఘునందనః॥ ౨॥ అథ తస్మిన్ముహూర్తే తు బ్రహ్మా లోకపితామహః। సర్వైః పరివృతో దేవైః ఋషిభిశ్చ మహాత్మభిః॥ ౩॥ ఆయయౌ యత్ర కాకుత్స్థస్స్వర్గాయ సముపస్థితః। విమానశతకోటీభిర్దివ్యాభిరభిసంవృతః॥౪॥ దివ్యతేజోవృతం వ్యోమ జ్యోతిర్భూతమనుత్తమమ్। స్వయంప్రభైస్స్వతేజోభిస్స్వర్గిభిః పుణ్యకర్మభిః॥౫॥ పుణ్యా వాతా వవుశ్చైవ గంధవంతస్సుఖప్రదాః । పపాత పుష్పవృష్టిశ్చ దేవైర్ముక్తా మహౌఘవత్ ॥౬॥ తస్మింస్తూర్యశతైః కీర్ణే గంధర్వాప్సరసంకులే । సరయూసలిలం రామః పద్భ్యాం సముపచక్రమే॥ ౭॥ తతః పితామహో వాణీమంతరిక్షాదభాషత। ఆగచ్ఛ విష్ణో భద్రం తే దిష్ట్యా ప్రాప్తోఽసి రాఘవ॥ ౮ ॥ భ్రాతృభిస్సహ దేవాభైః ప్రవిశస్వ స్వకాం తనుమ్। యామిచ్ఛసి మహా[illegible]బాహో తాం తనుం ప్రవిశ స్వకామ్॥ ౯॥ వైష్ణవీం తాం మహాతేజో యద్వాకాశం సనాతనమ్॥౧౦॥ త్వం హి లోకగతిర్దేవ న త్వాం కేచిత్ప్రజానతే ॥ ఋతే మాయాం విశాలాక్షీం తవ పూర్వపరిగ్రహామ్॥౧౧॥ త్వమచింత్యం మహద్భూతమక్షయం సర్వసంగ్రహం॥ యామిచ్ఛసి మహాతేజస్తాం తనుం ప్రవిశ స్వయమ్॥౧౨॥ పితామహవచశ్శ్రుత్వా వినిశ్చిత్య మహామతిః ॥ వివేశ వైష్ణవం తేజస్సశరీరస్సహానుజః॥ ౧౩ ॥ తతో విష్ణుమయం దేవం పూజయంతి స్మ దేవతాః॥ సాధ్యా మరుద్గణాశ్చైవ సేంద్రాస్సాగ్నిపురోగమాః ॥ ౧౪ ॥ యే చ దివ్యా ఋషిగణా గంధర్వాప్సరసశ్చ యాః ॥ సుపర్ణనాగయక్షాశ్చ దైత్యదానవరాక్షసాః॥ ౧౫॥ సర్వం పుష్టం ప్రముదితం సుసంపూర్ణమనోరథమ్॥ సాధు సాధ్వితి తైర్దేవైస్త్రిదివం గతకల్మషమ్॥ ౧౬॥ అథ విష్ణుర్మహాతేజాః పితామహమువాచ హ॥ ఏషాం లోకం జనౌఘానాం దాతుమర్హసి సువ్రత॥౧౭॥ ఇమే హి సర్వే స్నేహాన్మామనుయాతా మనస్వినః ॥ భక్తా హి భజితవ్యాశ్చ త్యక్తాత్మానశ్చ మత్కృతే॥ ౧౮॥ తచ్ఛ్రుత్వా విష్ణువచనం బ్రహ్మా లోకగురుః ప్రభుః ॥ లోకాన్

నీతి॥ స్వర్గాయ బ్రహ్మలోకగమనాయ॥౨౦॥ నేతి ॥ఉచ్ఛ్వసత్ సప్రాణమిత్యర్థః-సుసూక్ష్మమపి న దృశ్యతే-అననుయాతమితి శేషః॥౨౨॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే-నవోత్తరశతతమస్సర్గః************ అధ్యర్ధేత్యాది॥ అర్ధాధికం యోజనం అధ్యర్ధయోజనం- పశ్చాన్ముఖాశ్రితాం పశ్చాన్ముఖేన స్వేనాశ్రితాం॥౪॥ దివ్యేతి॥ స్వయంప్రభైః స్నేహం వినా స్వయమేవ ప్రకాశమానైః ॥౫॥ పుణ్యా ఇతి॥ మహౌఘవత్ మహాసమృద్ధధారా ॥౬॥ తస్మిన్నితి॥ గంధర్వాప్సరసంకులే గంధర్వాప్సరస్సంకులే-పద్భ్యాం సముపచక్రమే-గంతుమితి శేషః॥ ౭॥ తత ఇతి॥ అంతరిక్షాదభ్యాశమాగత్యాభాషతేత్యర్థః॥౮॥ భ్రాతృభిరితి॥ స్వకాం తనుమితి-త్వం విష్ణుతనుం-లక్ష్మణశ్శేషతనుం భరతో గరుడతనుం-శత్రుఘ్నో విష్వక్సేనతనుమిత్యర్థః-తద్వాకాశం సనాతనం ॥ ఋచో అక్షరే పరమే వ్యోమన్నితి శ్రుత్యుక్తపరమాకాశం- విష్ణ్వవతారకులస్థానం వైకుంఠం వా ప్రవిశేత్యర్థః ॥౧౦॥ అనంతరోక్తపక్షం వివృణోతి॥ త్వం హీత్యాదినా - మాయాం లక్ష్మీం పూర్వపరిగ్రహాం అనాదితయా పరిగృహ్యమాణాం నిత్యానపాయినీమిత్యర్థః ॥౧౧॥ త్వమితి॥ సర్వసంగ్రహం సర్వానుగ్రాహకం ॥ అక్షయం సర్వసంగ్రహమితి చ పాఠః॥ ౧౨॥ అథేత్యాది॥ విష్ణుః విష్ణుత్వం ప్రాప్తః రామః లోకం దాతుమర్హసి-అతివాహికతయా దాతుమర్హసీత్యర్థః॥౧౭॥ కథం బ్రహ్మవిద్యారహితానామేషాం బ్రహ్మలోకప్రాప్తిరిత్యత్రాహ- ఇమే హీతి-భక్తాః భక్తిమంతః- మత్కృతే త్యక్తాత్మానశ్చ॥౧౮॥ తదితి॥ సాంతానికాః సాంతానికాఖ్యాః లోకాః సంప్రాప్స్యంతః యాస్యంతి- త్వల్లోకమితి శేషః ॥

సాంతానికా నామ యాస్యంతీమే సమాగతాః॥౧౮॥ యచ్చ తిర్యగ్గతం కించిత్త్వామేవమనుచింతయత్ ॥ ప్రాణాంస్త్య
క్ష్యతి భక్త్యా వై తత్సంతానే నివత్స్యతి॥౧౯॥ సర్వైర్బ్రహ్మగుణైర్యుక్తే బ్రహ్మలోకాదనంతరే॥౨౦॥వానరాశ్చ స్వకాం
యోనిమృక్షాశ్చైవ తథాయయుః। యేభ్యో వినిస్సృతాస్సర్వే సురేభ్యస్సురసంభవాః॥ ౨౧॥ తేషు ప్రవివిశే చైవ సుగ్రీవ
స్సూర్యమండలమ్। పశ్యతాం సర్వదేవానాం స్వాన్ పితౄన్ ప్రతిపేదిరే ॥ ౨౨ ॥ తథోక్తవతి దేవేశే గోప్రతారముపా
గతాః। భేజిరే సరయూం సర్వే హర్షపూర్ణాశ్రువిక్లబాః ॥ ౨౩ ॥ అవగాహ్య జలం యో యః ప్రాణీ హ్యాసీత్ప్రహృష్ట
వత్ । మానుషం దేహముత్సృజ్య విమానం సోధ్యరోహత॥ ౨౪॥ తిర్యగ్యోనిగతానాంచ శతాని సరయూజలమ్। సంప్రా
ప్య త్రిదివం జగ్ముః ప్రభాసురవపూంషి చ॥౨౫॥ దివ్యా దివ్యేన వపుషా దేవా దీప్తా ఇవాభవన్ ॥౨౬ ॥ గత్వా తు సరయూ
తోయం స్థావరాణి చరాణి చ॥ ప్రాప్య తత్తోయవిక్లేదం దేవలోకముపాగమన్ ॥౨౭॥తస్మిన్నపి సమాపన్నా ఋక్షవానర
రాక్షసాః॥ తేపి స్వర్గం ప్రవివిశుర్దేహాన్నిక్షిప్య చాంభసి॥ ౨౮॥ తతస్సమాగతాన్ సర్వాన్ స్థాప్య లోకగురుర్దివి॥జగామ
త్రిదశైస్సార్ధం సదా హృష్టైర్దివం మహత్ ॥౨౯॥ ఇత్యుత్తరశ్రీరామాయణే- దశోత్తరశతతమస్సర్గః *******

ఏతావదేతదాఖ్యానం సోత్తరం బ్రహ్మపూజితమ్ ।రామాయణమితి ఖ్యాతం ముఖ్యం వాల్మీకినా కృతం ॥ ౧ ॥ తతః ప్రతిష్ఠి
తో విష్ణుస్స్వర్గలోకే యథాపురం।యేన వ్యాప్తమిదం సర్వం త్రైలోక్యం సచరాచరం॥౨॥ తతో దేవాస్సగంధర్వాస్సిద్ధా
శ్చ పరమర్షయః । నిత్యం శృణ్వంతి సంహృష్టా దివ్యం రామాయణం దివి ॥ ౩ ॥ ఇదమాఖ్యానమాయుష్యం సౌభాగ్యం పా
పనాశనం।రామాయణం వేదసమం శ్రాద్ధేషు శ్రావయేద్బుధః॥౪॥ అపుత్రో లభతే పుత్రమధనో లభతే ధనం।సర్వపాపైః
ప్రముచ్యేత పాదమప్యస్య యః పఠేత్ ॥౫॥ పాపాన్యపి చ యః కుర్యాదహన్యహని మానవః॥పఠత్యేకమపి శ్లోకం పాపాత్స ప
రిముచ్యతే ॥౬॥ వాచకాయ చ దాతవ్యం వస్త్రం ధేనుం హిరణ్యకం।వాచకే పరితుష్టే తు తుష్టాస్స్యుస్సర్వదేవతాః॥౭॥ ఏత
దాఖ్యానమాయుష్యం పఠన్ రామాయణం నరః॥సపుత్రపౌత్రో లోకేస్మిన్ ప్రేత్య చేహ మహీయతే॥౮॥అయోధ్యాపి పురీ
రమ్యా శూన్యా వర్షగణాన్ బహూన్ । ఋషభం ప్రాప్య రాజానం నివాసముపయాస్యతి ॥౯॥ ఏతదాఖ్యానమాయు
ష్యం సభవిష్యం సహోత్తరం।కృతవాన్ ప్రచేతసః పుత్రస్తద్బ్రహ్మాప్యన్వమన్యత॥౧౦॥అశ్వమేధసహస్రస్య వాజపే

౧౮॥ కేవలమేత ఏవ ఇతః పరమపి యే రామభక్తాః తేపి విష్ణులోకం ప్రాప్నువంతీత్యాహ॥ యచ్చేతి॥ బ్రహ్మలోకాదనంతరే
అవ్యవహితోపరిదేశస్థే సర్వైర్బ్రహ్మగుణైర్యుక్తే- ఏషు సర్వతః ప్రతిష్ఠేష్వనుత్తమేషూత్తమేష్విత్యర్థః- సర్వగుణైర్నిత్య
ముక్తే సాంతానికే నివత్స్యతీత్యనుకర్షః॥౨౦॥ వానరాణాంతు ఆధికారిక దేవాంశకత్వాత్తత్తద్దేవశరీర ప్రవేశపరత్యా
హ -వానరాశ్చేత్యాదినా ॥౨౨॥ తథేతి॥ గోప్రతారం గోప్రతారాఖ్యం తీర్థం-హర్షపూర్ణాశ్రువిక్లబాః-ఆనందాశ్రు
పూర్ణతయా విక్లబదృష్టయః॥౨౫॥గత్వేతి॥తత్తోయవిక్లేదం తత్తోయసేచనం॥౨౬॥తత ఇతి॥ దివం పరమాకాశం వైకుం
ఠం త్రిదశైర్నిత్యసూరిభిస్సదా హృష్టైరితి విశేషణాత్ ॥ జగామ త్రిదశైస్సార్ధం సదా హృష్టైర్దివం మహదితి చ పాఠః ॥
౨౮ ॥ ఇతి శ్రీగోవిందరాజవిరచితే- రామాయణభూషణే- మణిముకుటాఖ్యానే-ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే -
దశోత్తరశతతమస్సర్గః*********** అస్య కావ్యస్య అపవర్గాంతసాధకతయా కథాశేషానువాద పూర్వకం ప
ఠనశ్రవణాదిషు ఫలముపదిశ్యతే- ఏతావదిత్యాది॥ సోత్తరముత్తరకాండసహితం-ముఖ్యం సర్వాఖ్యానేభ్యః ప్రశస్తమే
తదాఖ్యానం ఏతావదేవ సమర్యాదం ఏతావచ్ఛ్లోకసర్గకాండసంఖ్యాకమేవ నన్యూనం నాధికం॥౧॥తత ఇతి॥ తతస్స్వభ
క్తజనస్య-స్వర్లోకప్రాపణానంతరం విష్ణుస్స్వర్గలోకే పరమస్వర్గే వైకుంఠే యథాపురం యథాపూర్వం ప్రతిష్ఠితః-స్వ
ర్గశబ్దస్య లోకపరత్వభ్రమవ్యావృత్త్యర్థం విష్ణుం విశినష్టి-యేనేతి ॥౨॥ ఇదం చ రామాయణం న కేవలం మనుష్యాణాం భో
గ్యం కింతు దేవతానామపి భోగ్యమేవేత్యాహ॥తత ఇతి॥తతః బ్రహ్మస్థానపూజితత్వాదేః ॥౩॥ ఇదమితి ॥ ఇదమాఖ్యానం
రామాయణరూపమాయుష్యమాయుర్వర్ధనం - సౌభాగ్యం సౌభాగ్యవర్ధనం శ్రాద్ధే చ శ్రావయేత్ - అక్షయ్యపితృ
తృప్త్యర్థమితి శేషః ॥౪॥ ఏతదితి॥లోకేస్మిన్ మహీయత ఇత్యనుకర్షః॥౮॥అయోధ్యేతి॥నివాసం సుజనాశ్రయత్వం॥౯॥ప

యాయుతస్య చ। లభతే శ్రవణాదేవ ధ్యాయస్యైకస్య మానవః॥౧౧॥ ప్రయాగాదీని తీర్థాని గంగాద్యాః సరితస్తథా।
నైమిశాదీన్యరణ్యాని కురుక్షేత్రాదికాన్యపి॥ గతాని తేన లోకేస్మిన్ యేన రామాయణం శ్రుతమ్॥౧౨॥ హేమభారం కురు
క్షేత్రే గ్రస్తే భానౌ ప్రయచ్ఛతి॥ యశ్చ రామాయణం లోకే శృణోతి సదృశావుభౌ ॥౧౩॥ సమ్యక్ఛ్రద్ధాసమాయు
క్తః శృణుతే రాఘవీం కథాం॥ సర్వపాపాత్ప్రముచ్యేత విష్ణులోకం స గచ్ఛతి ॥౧౪॥ ఆదికావ్యమిదం త్వార్షం పురా వా
ల్మీకినా కృతం॥ యశ్శృణోతి సదా భక్త్యా స గచ్ఛేద్వైష్ణవీం తనుం ॥౧౫॥ పుత్రదారాశ్చ వర్ధంతే సంపదస్సంతతిస్తథా॥
సత్యమేతద్విదిత్వా తు శ్రోతవ్యం నియతాత్మభిః॥౧౬॥ గాయత్ర్యాశ్చ స్వరూపం తద్రామాయణమనుత్తమం॥ ౧౭ ॥
అపుత్రో లభతే పుత్రమధనో లభతే ధనం। సర్వపాపైః ప్రముచ్యేత పాదమప్యస్య యః పఠేత్ ।౧౮॥ యః పఠేచ్ఛృణుయా
న్నిత్యం చరితం రాఘవస్య హ। భక్త్యా నిష్కల్మషో భూత్వా దీర్ఘమాయురవాప్నుయాత్ ॥౧౯॥ చింతయేద్రాఘవం ని
త్యం శ్రేయః ప్రాప్తుం య ఇచ్ఛతి। శ్రావయేదిదమాఖ్యానం బ్రాహ్మణేభ్యో దినే దినే॥ ౨౦॥ యస్త్విదం రఘునాథస్య చరి
తం సకలం పఠేత్। సోసుక్షయే విష్ణులోకం గచ్ఛత్యేవ న సంశయః॥౨౧॥ పితా పితామహస్తస్య తథైవ ప్రపితామహః। త
త్పితా తత్పితా చైవ విష్ణుం యాంతి న సంశయః ॥౨౨॥ చతుర్వర్గప్రదం నిత్యం చరితం రాఘవస్య తు । తస్మాద్యత్నవతా ని
త్యం శ్రోతవ్యం పరమం సదా॥ ౨౩॥ శృణ్వన్ రామాయణం భక్త్యా యః పాదం పదమేవ వా । స యాతి బ్రహ్మణః స్థానం బ్ర
హ్మణా పూజ్యతే సదా॥౨౪॥ ఏవమేతత్పురావృత్తమాఖ్యానం భద్రమస్తు వః। ప్రవ్యాహరత విస్రబ్ధం బలం విష్ణోః ప్రవర్ధ
తామ్॥ ౨౫ ॥ ఇత్యార్షే- శ్రీమద్రామాయణే- ఆదికావ్యే - శ్రీమద్వాల్మీకీయే-చతుర్వింశత్సహస్రికాయాం-సంహి
తాయాం-ఉత్తరశ్రీరామాయణే-ఏకాదశోత్తరశతతమస్సర్గః ******************************

తదాఖ్యానమితి - స హోవాచోత్తరమితి అభిషేకానంతరవృత్తాంతః-సీతాభూప్రవేశానంతరభావివృత్తాంతస్తు సభవిష్యమి
త్యుచ్యతే-కృతవాన్-ప్రాచేతస ఇతి-తద్రామాయణం బ్రహ్మేత్యన్వమన్యత-అపి ప్రాధాన్యే-అన్వమన్యత అంగీకృతవాన్
సదా పఠతి స్మేత్యర్థః- అత్ర యకారో గాయత్ర్యక్షరం తేన గాయత్రీవివరణం రామాయణమితి సూచితం ॥౨౫॥ ఇతి శ్రీ
గోవిందరాజవిరచితే-శ్రీరామాయణభూషణే-మణిమకుటాఖ్యానే- ఉత్తరశ్రీరామాయణవ్యాఖ్యానే - ఏకాదశోత్తర
శతతమస్సర్గః ....*

